

МАКСІМ
БАГДАНОВІЧ

МАКСІМ БАГДАНОВІЧ

ПОЎНЫ ЗБОР ТВОРАЎ

•
ТОМ I

ВЕРШЫ, ПАЭМЫ,
ПЕРАКЛАДЫ, НАСЛЕДАВАННІ,
ЧАРНАВЫЯ НАКІДЫ

МІНСК
«НАВУКА І ТЭХНІКА»
1992

ББК 84Бел1

Б14

В первый том включены стихи, переводы, черновые наброски, а также поэтические произведения, которые приписываются М. Богдановичу.

Рэдакцыйная калегія:

В. В. Зуёнак, В. А. Каваленка, А. А. Лойка,
М. І. Мушынскі, Л. Т. Хадкевіч

Рэдактар тома і аўтар прадмовы:

А. А. Лойка

Падрыхтоўка тэкстаў і каментарыі

Э. А. Золавай, Т. Р. Строевай, Л. У. Хрышчановіч

Пасляслоўе І. Э. Багдановіч, Л. А. Казыры, Т. К. Чабан

Багдановіч М.

Б14 Поўны збор твораў. У 3 т. Т. 1. Вершы, паэмы, пераклады, наследаванні, чарнавыя накіды.— Мн.: Навука і тэхніка, 1992.—752 с., [4] л. іл.

ISBN 5-343-00957-3.

Богданович М. Полное собрание сочинений. В 3 т. Т. 1. Стихотворения, поэмы, переводы, подражания, черновые наброски.

У першы том уключаны вершы, пераклады, чарнавыя накіды, а таксама паэтычныя творы, якія прыпісваюцца М. Багдановічу.

Б 4702120102—052 БЗ 124—91
МЗ16(03)—92

ББК 84Бел1

ISBN 5-343-00957-3 (т. 1)

ISBN 5-343-00956-5

© Калектыў складальнікаў, 1992
© Афармленне. Р. М. Карачан, 1992

АД РЭДАКЦЫІ

Поўны збор твораў Максіма Багдановіча ў 3-х тамах падрыхтаваны ордэна Дружбы народаў Інстытутам літаратуры імя Янкі Купалы АН БССР. Гэта найбольш поўнае, навукова-каменціраванае выданне спадчыны класіка беларускай літаратуры.

Поўны збор твораў М. Багдановіча ажыццяўляецца ўпершыню. Выданне ўключае ўсе вядомыя на сённяшні дзень вершы, апавяданні, пераклады, літаратурна-крытычныя і публіцыстычныя артыкулы, чарнавыя накіды і пісьмы М. Багдановіча.

У параўнанні з папярэднім Зборам твораў 1968 г. новае выданне дапоўнена выяўленымі ў архівах і ў перыядычным друку 1910—1916 гг. творамі — апавяданнямі, нарысамі, публіцыстычнымі і крытычнымі нататкамі, якія значна пашыраюць ранейшыя ўяўленні пра спадчыну Багдановіча-празаіка, крытыка і публіцыста.

Супрацоўнікамі аддзела выданняў і тэксталагіі выкарыстаны багаты матэрыял, звязаны з жыццём і мастацкай творчасцю М. Багдановіча.

Пры падрыхтоўцы выдання складальнікамі праведзена вялікая работа па ўстанаўленні аўтарства паасобных твораў, якія прыпісваюцца М. Багдановічу. Удакладнены даты напісання і крыніцы першай публікацыі твораў, выпраўлены недакладнасці і друкарскія памылкі, значна пашыраны гісторыка-тэксталагічны і рэальны каментарый.

Да кожнага раздзела падаюцца літаратурна-крытычныя артыкулы, у якіх дэтальна прааналізавана шматгранная спадчына М. Багдановіча, выкладзены сучасны погляд на творчасць паэта.

Упершыню ў выданне ўключаны «Летапіс жыцця і творчасці» М. Багдановіча.

У аснову новага Збору твораў пакладзены жанрава-храналагічны прынцып:

першы том — вершы, пераклады, чарнавыя накіды і раздзел «Dubia» (вершы, якія прыпісваюцца М. Багдановічу);

другі том — мастацкая проза, пераклады, літаратурная крытыка і гісторыка-даследчыя працы, а таксама раздзел «Dubia» (проза);

трэці том — мастацкая публіцыстыка, пісьмы, раздзел «Dubia» і «Летапіс жыцця і творчасці».

За асноўны тэкст твораў прыняты прыжыццёвыя публікацыі (у большасці сваёй і адзіныя), а пры іх адсутнасці — тэксты выдання: Творы М. Багдановіча: У 2-х т. (Пад рэд. І. І. Замоціна). Мн.: Выд-ва Інбелкульта, 1927—1928. Акрамя гэтых матэрыялаў, былі выкарыстаны аўтографы, якія захоўваюцца ў Дзяржаўнай бібліятэцы БССР імя У. І. Леніна, у Цэнтральным дзяржаўным архіве літаратуры і мастацтва (Масква) і навуковай бібліятэцы АН Літоўскай рэспублікі.

На падставе вывучэння друкаваных і рукапісных крыніц унесены значныя тэксталагічныя папраўкі ў паасобныя творы паэта.

Рэдакцыйная калегія выказвае падзяку за дапамогу пры падрыхтоўцы выдання супрацоўнікам Літаратурнага музея Максіма Багдановіча, Дзяржаўнай бібліятэцы БССР імя У. І. Леніна і Урадавай бібліятэцы імя Максіма Горкага.

ПАЭТ НАРАДЖАЕЦЦА НЕ АДНОЙЧЫ

Творчасць Максіма Багдановіча была напоўнена вобразамі, што сталі сімваламі роднага краю, склалі такое арыгінальнае супольства, з якім асацыіруюцца і сам вобраз паэта і яго жыццёвы лёс...

Сумны, адзінокі лясун — характэрны вобраз з нізкі М. Багдановіча «У зачарованым царстве», адной з самых ранніх у паэта. Лясун — увасабленне адзіноцтва, адчужанасці. Адзінокі, як лясун, нібы сам адчужаны, пачынаўся беларускі паэт Максім Багдановіч. Пачынаўся песняром беларускіх пушчаў; пачынаўся як гаспадар лесу, дзе пасля зімовай спячкі шуміць, гайсае па лесе рэха, віруе на праталінах леташняе лісце. Сімвал ляснога краю, ажыўшая песня красы — вымысел пушчанскага люду — вось што такое быў вобраз лесуна ў маладога, пачынаючага Максіма Багдановіча.

Але ён, багдановічаўскі лясун, нібы ў прыцемку, вельмі кволы, расслаблены. І таму малады паэт расставаўся з ім без суму, хоць жалем сэрца яго поўнілася: «Я, бальны, бесскрыдлаты паэт...» Бальны?.. Так. Але — ці бесскрыдлаты?..

Птушкамі Янкі Купалы былі белыя сокалы: «Падымайся з нізін, сакаліна сям'я!» — клікаў Купала маладыя

дэмакратычныя нацыянальныя сілы дарэвалюцыйнай Беларусі. У вобразе саколіча ўвасобіў сёння Рыгор Барадулін — і з поўнай асновай на гэта — самога Максіма Багдановіча. Але напачатку птушкай жыцця паэта была шэрая зязюля... «Скажаш, што я жыці буду, але лепш не гавары. Бо не тое сведчыць маё сэрца, грудзі хворыя мае», — звяртаўся малады аўтар да яе, да птушкі-вяшчункі.

Сёння, аднак, не поруч з птушкай-прарочніцай устае перад намі постаць Максіма Багдановіча. Сімвал яго паэзіі — Страцім-лебедзь — птах. Добрая народна-песенная зязюля накінула паэту доўгіх год жыцця, а ён рынуўся «ў бой з жыццём», сваім ідэалам выбраў непакорнага Страцім-лебедзя.

Любімым часам сутак Багдановіча была не раніца, як у Янкі Купалы, а — адвячорак. Адвячорак — не як схілак дня, пара згасання сонца, хоць і такія матывы ёсць у паэта (хвароба доўгага сонечнага дня яму не абяцала). Адвячорак вабіў паэта сцішанасцю гукаў, зіхаценнем фарбаў, тым, што засяроджваў на сутнасным ў жыці, а не толькі на сацыяльных кантрастах, што гэтак кідаліся ў вочы ў дзённым святле і гэтак балелі сэрцу песняра.

І вось яны, нарэшце, — самыя «балючыя» вобразы Багдановічавай песні, убачаныя менавіта ва ўсім драматызме адгароджанасці ад сонца, ад шчаслівай долі, — слуккія ткачыхі, адарваныя панамі «ад родных ніў, ад роднай хаты». Чорныя сілы не зламалі духу паланянак, не перамаглі іх. Родны васілёк стаў для іх памяццю сэрца, сімвалам жыццёвай стойкасці і вернасці роднай бацькаўшчыне.

З бронзавымі васількамі ў руках стаіць і помнік М. Багдановічу ля Опернага тэатра ў Мінску, непаўторна вечны малады Паэт — з былой Траецкай гары, каля якога ён і нарадзіўся — пясняр красы, святла, высокай духоўнасці, душэўнай ласкі, спагаднасці, веры і любові.

Вуліца тады называлася Аляксандраўскай. Тут, на гэ-

АКАДЭМІЯ НАВУК БЕЛАРУСІ

ІНСТЫТУТ ЛІТАРАТУРЫ
ІМЯ ЯНКІ КУПАЛЫ

МАКСІМ БАГДАНОВІЧ

ПОЎНЫ ЗБОР ТВОРАЎ
У ТРОХ ТАМАХ

МІНСК
«НАВУКА І ТЭХНІКА»
1992

тай Мінскай вуліцы, жыла сям'я Багдановічаў — бацька будучага паэта Адам Ягоравіч, маці Марыля Апанасаўна. Дзень нараджэння будучага паэта — 9 снежня (па н. ст.), год — 1891. У Мінску, аднак, сям'я Багдановічаў пасля нараджэння сына Максіма жыла яшчэ толькі паўгода. Пераехалі ў Гародню, у якой таксама вельмі надоўга сям'я Багдановічаў не затрымалася. Прычынай стала заўчасная смерць маці паэта, у 1896 г. Развітанне з магілай маці стала для будучага паэта і развітаннем з Радзімай, з Беларуссю — развітаннем надоўга, аж да лета 1911 г., калі ён наведвае Віленшчыну, Маладзечаншчыну, да кастрычніка 1916 г., калі прыедзе ў Мінск, каб пражыць у ім усяго пяць месяцаў.

Народжаны над Свіслаччу, калыханы гарадзенскімі хвалямі Нёмана, паэт і маленства, і ўсе свае юначыя гады правёў далёка ад іх — на Волзе. Вучыўся Максім Багдановіч у гімназіях Ніжняга Ноўгарада і Яраслаўля, вышэйшую адукацыю атрымаў у Яраслаўлі, скончыўшы Дзямідаўскі юрыдычны ліцэй. У Мінску працаваў сакратаром губернскай харчовай камісіі. У лютым 1917 г. цяжка хворы выехаў на лячэнне ў Ялту, дзе 25 мая 1917 г. памёр і быў пахаваны.

Кароткім быў жыццёвы шлях Максіма Багдановіча, яшчэ карацейшым — творчы: першы яго друкаваны твор (алегарычнае апавяданне «Музыка») з'явіўся ў газеце «Наша ніва» ў 1907 г., першы і адзіны прыжыццёвы зборнік вершаў паэта «Вянок» выйшаў у Вільні ў 1913 г. Толькі сапраўды дзякуючы сваёй геніяльнай адоранасці ў такіх часава вузкіх рамках гісторыі Максім Багдановіч і здолеў здзейсніць свой найвялікшы творчы подзвіг — стаць побач з Янкам Купалам і Якубам Коласам першай зоркай на небасхіле нацыянальнай паэзіі, аказацца ў цэнтры літаратурна-грамадскага руху Беларусі пачатку XX ст., быць лепшым крытыкам і гісторыкам роднай літаратуры, яе класікам, выдатным перакладчыкам і празаікам.

Максім Багдановіч як творца, мысліцель, гісторык — увогуле унікальная, феноменальная з’ява, якая не ўкладваецца ні ў рамкі свайго часу, ні ў рамкі цэлых літаратурных эпох. Выдатны дзеяч нацыянальнага Адраджэння, Максім Багдановіч роўна пачуваў сябе і ў абсягах уласна еўрапейскага Адраджэння, еўрапейскага Асветніцтва, у традыцыях духоўнасці сярэднявекі, прычым не толькі еўрапейскага, але і азіяцкага, не толькі ранняга — са «Словам пра паход Ігаравы» і са скандынаўскімі сагамі, але і позняга, барокавага. У абставінах паскоранага літаратурнага развіцця Беларусі пачатку ХХ ст. ён сам гэта дакладна ўсведамляў і быў саўдзельнікам таго, што беларуская літаратура праходзіла «паўтарыцельны курс» усіх стыляў і школ, кірункаў і плыняў, эстэтык і форм, якія чалавецтва Еўропы перш за ўсё да гэтага выпрацавала, займела. Таму творчасць Максіма Багдановіча — гэта змясцілішча каардынат і параметраў самых-самых розных: эстэтык рамантызму і рэалізму, новапарнаскага сімвалізму і анталагізму, паэтык форм традыцыйных і раскавана верлібравых, анталагічна класічных і фальклорна-песенных, эпічна-сказавых.

Першым этапам творчай біяграфіі Максіма Багдановіча быў ніжагародскі. Гэта першы і самы асноўны этап у фарміраванні Максіма Багдановіча як паэта, творцы, грамадскага дзеяча.

Першым выхавальнікам паэта быў бацька — Адам Ягоравіч Багдановіч. А. Я. Багдановіч прытрымліваўся сваёй, асабістай сістэмы далучэння дзяцей да скарбніц літаратуры, і з яго ўспамінаў вядома, што «першай кніжкай... Максіма... былі «Дзіцячыя казкі» Афанасьева, затым беларускія казкі ў запісе самога бацькі паэта і іншыя па яго выбару з Шэйна і Раманава, затым рускія быліны, «Слова аб палку Ігаравым...», быліны і песні сербскія і балгарскія, «Эда», «Песня пра Нібелунгаў», «Песня аб Раландзе», раманы аб Сідзе, «Рустэм і Зараб», «Наль і Дамаянці», «Іліяда» ва ўрыўках і «Адысея», паход

арганаўтаў, урыўкі з «Энеіды», Феакрыт, урыўкі з трагікаў, Бакача, Арыёста, Дантэ, Тасо, Сервантэс, Дэфо, Мільтан, Міцкевіч, а з рускіх Пушкін, Гогаль, Тургенеў («Запіскі паляўнічага»), Глеб Успенскі, Караленка ў іх мастацка-этнаграфічных творах. Чыталіся таксама ўрыўкі з Герадота, Фукідзіда і жыццёапісанні Плутарха, усё гэта чыталася да сярэдніх класаў гімназіі, а ў астатнім давалася поўная свабода. У маёй бібліятэцы, — заключаў А. Я. Багдановіч, — было ўсё, што было лепшага ў свеце...»¹

Ніжагародскі перыяд жыцця для бацькі будучага паэта, як і для ўсёй сям'і, стаў памятным суаднесенасцю да яе А. М. Горкага. А. Я. Багдановіч, жаніўшыся тут другі раз, узяў за жонку Аляксандру Волжыну — родную сястру першай жонкі А. М. Горкага Кацярыны Волжынай. А. Я. Багдановіча зблізіла з А. М. Горкім не толькі швагроўства, але і агульнасць літаратурных інтарэсаў. А. М. Горкі да апошніх год свайго жыцця вельмі высока цаніў А. Я. Багдановіча як навукоўца, дапамагаў яму ў выданні прац і матэрыяльна. Як рэліквію сям'я Багдановічаў з 90-х гадоў мінулага стагоддзя захоўвала падарунак М. Горкага — рэпрадукцыю вядомай «Сіксцінскай мадонны» Рафаэля Санці. Цікаvasць Максіма Багдановіча да гэтага вобраза, такім чынам, мае ў сваіх вытоках і чыста біяграфічны момант, звязаны з сяброўствам бацькі А. Я. Багдановіча з вялікім пісьменнікам.

У Ніжагародскую мужчынскую гімназію Максім Багдановіч паступіў у 1902 г. Канчаў ён гімназію ў 1911 г., ужо ў Яраслаўлі. З гімназічнага навучання ён вынес цягу да антычных літаратур—рымскай і грэчаскай, захапленне лацінскай мовай, неблагое веданне французскай і нямецкай. Усё гэта абумовіла пераклады з Гарацыя, Авідзія,

¹ Багданович А. Страницы из жизни М. Горького. Мн., 1965. С. 105—106.

Поля Верлена, Эміля Верхарна, Ф. Шылера і Г. Гейнэ. Усе таварышы па гімназіі здзіўляліся з таго, колькі вершаў ведае і як разумее паэзію ўвогуле іх калега. М. Агурцоў успамінаў: «...Здавалася, не было колькі-небудзь значнага верша, які б ён не ведаў на памяць...»² Паддакваюць яму: А. Залатароў: «Ён любіў чытаць — заўсёды на памяць вершы Блока, Белага, Мараўскай...»³; Д. Дзявольскі: «...Вялікую колькасць, асабліва паэтаў XIX стагоддзя, ведаў на памяць. Памяць у яго была рэдкая, — прачытаўшы два, самае большае тры разы вялікі верш, ён ужо добра яго запамінаў»⁴; Ц. Годнеў: «Ён уразіў нас веданнем літаратуры, разуменнем літаратурных і грамадскіх з'яў... Максім прачытаў многа рэфератаў...—«Новыя павевы ў рускай літаратуры», «Сучасная літаратура і народны рух», «Сімвалізм і дэкадэнцтва»⁵. Даць такі шырокі круггляд паэту гімназія, вядома, не магла, дапамагала мэтанакіраванае самавыхаванне, якое, грунтуючыся на закладзеным у маленстве бацькам паэта падмурку, вынікала з унутраных поклічаў юнака-гімназіста — з развіцця надзвычайнага паэтычнага дару, якім прырода яго надарыла.

Але фарміраванне эрудыцыі Максіма Багдановіча, уплываючы на рост яго асобы, само па сабе мала вытлумачвае яго сувязь з беларускай літаратурай, не было напачатку свядомым назапашваннем дзеля будучага — дзеля думак і пачуццяў, што ператварыліся затым у ідэю жыцця Максіма Багдановіча, у асноўную мастацкую задачу яго як вялікага беларускага паэта. Нараджэнне Максіма Багдановіча як беларускага паэта прадвызначыла іншае — не ўплыў быцкі і не шырокая эрудыцыя,

---

² Шлях паэта. Мн., 1975. С. 65.

³ Там жа. С. 66.

⁴ Там жа. С. 86.

⁵ Там жа. С. 100.

а комплекс знешніх імпульсаў сацыяльна-палітычнага, нацыянальна-вызваленчага, культурна-адрэджэнскага характару, звязаных з агульнай грамадскай абстаноўкай на Беларусі пасля рэвалюцыі 1905 г., з разгортваннем у ёй шырокага літаратурна-грамадскага руху, ростам уплыву нацыянальнай літаратуры. Даследчыкі творчасці Максіма Багдановіча адзінагалосна гавораць аб вялікай разбежнасці, што ў асобны рад паставіла бацьку паэта і самога паэта: бацька не адчуў, не зразумеў таго, што адбывалася на радзіме, з радзімай, сын гэта зразумеў і стаў паэтам. Там, дзе бацька бачыў толькі «пячатку неразвітасці, адсталасці, забітасці», гаворачы, напрыклад, пра беларускія народныя песні, што «амаль усе яны бледныя, фрагментарныя, недавыстаяныя, адгукаюцца нейкай прыбітасцю творчасці, духоўнай беднасцю», а пра беларускую мову, што яна «перш за ўсё небагатая словамі», «бедная формамі выразу і формамі маўлення»⁶, там яго сын адчуў вялікую творчую патэнцыю, гістарычную перспектыву, сапраўдныя мастацкія скарбы рэдкай па выразнасці мовы.

Менавіта ў ніжагародскі перыяд свайго жыцця пад уплывам ідэй і матываў творчасці Янкі Купалы і Якуба Коласа, як чытач газет «Наша доля», «Наша ніва» і амаль усяго, што друкавалася тады па-беларуску, над далёкай ад Беларусі Волгай складваўся беларускі паэт Максім Багдановіч — складваўся пясняр Нёмана, вобраз якога стаў у творчасці маладога паэта сімвалам Беларусі.

Яраслаўскі перыяд жыцця Максіма Багдановіча — гэта ўжо час актыўнай творчасці паэта, узвышэння яго і як мастака слова, і як крытыка, хаця гэта быў і самы драматычны адрэзак жыцця паэта. У 1907 г. памёр ад ту-

---

⁶ Богданович А. Е. Пережитки древнего мирозерцания у белорусов. Гродно, 1895.

беркулёзу старэйшы брат Вадзім, у 1909 г. захварэў на сухоты сам Максім. Драма яго жыцця ўскладнялася адносінамі з бацькам, які не ва ўсім разумеў і падзяляў захапленне сына «беларусістыкай». Так, бацька не падтрымаў, напрыклад, яго намеру паступіць на філалагічны факультэт Пецярбургскага ўніверсітэта, куды малады паэт быў рэкамендаваны самому акадэміку Шахматаву. Скончыўшы ў 1911 г. Яраслаўскую гімназію, М. Багдановіч паступіў не ў вельмі любы яго сэрцу яраслаўскі Дзямідаўскі юрыдычны ліцэй. Сваю крыўду сын бацьку адкрыта не выяўляў, але ў сям'і пачалося адчужэнне. Максім замкнуўся ў сабе: мэта жыцця ўжо акрэслілася, і ён жыве цяпер толькі яе здзяйсненнем. Як успамінае Вацлаў Ластоўскі, яшчэ ў 1911 г. Багдановіч з запалам выкладаў рамантычную мару аб узгадаванні «сапраўднага генія слова, які бы паказаў свайму народу не толькі красу роднай мовы, але даў бы творцу з агульналюдскімі ценнасцямі», які «павінны ўвекавечыць нашае нацыянальнае імя і паставіць яго нараўне са ўсімі іншымі культурнымі народамі свету»⁷. Юнак яшчэ не ведаў, што тое, чаго ён чакаў ад кагосьці, гэта быў ненавіта ягоны лёс, яго прызначэнне, яго ўнутранае чаканне «Вянка».

Гэта была як адзначыў потым сам паэт, «кніжка... зусім маладая». Яна складалася з паловы 1909 г. да паловы 1912 г., калі Багдановічу было 17—20 год, але ў ёй сапраўды былі «творчасць, і натхненне, і сур'ёзная праца»⁸. Не ўсе, праўда, вершы, што да выхаду «Вянка» былі напісаны, у зборнік уключаны. І яны не ўключаліся не толькі таму, што гэта была «кніжка выбраных вершаў» (такі падзагалавак мае «Вянок»). Гэта была ўвогуле арыгінальная кніга паэта, не проста зборнік вершаў, а кніга паэзіі — з арыгінальнай агульнай задумай, своеасаблівым

⁷ Крывіч. 1926. № 1 (11). С. 65.

⁸ Багдановіч М. Творы. Мн., 1957. С. 499.

унутраным «лірычным» сюжэтам. І таму ў ёй не знайшлі сабе месца самыя першыя публікацыі М. Багдановіча — вершы «Прыйдзе вясна», «Над магілай», вельмі блізкія да тэм, матываў, паэтыкі купалаўскай «Жалейкі» і «Песняў-жальбаў» Якуба Коласа. Няма ў «Вянку» і верша «Гнусь, працюю, пакуль не парвецца», напісанага ад імя селяніна, у якім, падобна як у ранніх вершах Янкі Купалы і Якуба Коласа, Багдановіч з поспехам раскрываў сумарны вобраз беларускага селяніна.

Творчая гісторыя «Вянка» ўвогуле складаная. Хоць кніжка і пісалася на працягу вельмі кароткага адрэзка часу, ды гэта быў час імклівага росту Багдановіча-паэта. У 1911 г., пасля наведання Беларусі, у паэта абудзілася цікавасць да эпічнага асэнсавання тэмы народа, рэзка паглыбіўся гістарызм яго паэтычнага мыслення. Цыкл «Старая Беларусь», вершы якога «Летапісец», «Перапісчык», «Слуцкія ткачыхі» выявілі зварот Багдановіча да пушкінскіх традыцый успрыняцця і раскрыцця ў паэзіі жыцця ва ўсёй яго шматграннасці і гарманічнасці. Вучоба ў А. Фета паглыбіла псіхалагізм паэзіі Багдановіча, уменне адчуць «дыялектыку душы», узбагаціла яго майстэрствам тонкага валодання лірычнымі сродкамі дзеля раскрыцця ўнутранага свету чалавека. Ужо ў «Вянку» Багдановіч паскорана прайшоў шлях ад сваёй ранняй паэзіі імпрэсіяністычнага захаплення светацэнём, дробных штрыхоў, малюнкаў да вершаў менавіта з пушкінскай шматслойнай гушчынёй фарбаў, эмацыянальных адценняў.

«Вянок» — не зборнік, а цэласная кніга паэзіі, што ўпершыню ў нацыянальнай паэзіі самасцвярджала свае як жанрава-структурныя асаблівасці, так і асноўны ўнутраны прынцып аб'яднання вершаў у адзінае мастацкае цэлае — канцэптуальную разгорнутасць, завершанасць паэтычнай думкі, своеасаблівы яе лірычны сюжэт. Да апошняга часу «Вянок» Багдановіча менавіта ў сваёй класічнай завершанасці не быў прачытаны, хоць і было вядома, што сам паэт меў намер выдаваць яго ў трох

частках, а выдавец — насупраць волі паэта — адкінуў трэцюю частку кнігі і да апошняга часу яна друкуецца як асобны лірычны цыкл. Выдавец не зразумеў паэта. І ён пазбавіў бы гэтага разумення і нас, калі б наборшчык кнігі не пакінуў нам у ёй знакаў першаснай, непасрэдна аўтарскай задумы «Вянка». Такімі якраз радзімкамі ба-чацца ў першадруку «Вянка» і рымская адзінка, якая мелася азначыць першую частку кнігі, і тым жа шрыфтам, што назва першай часткі, набраная назва другой: двойкі рымскай няма, але з гэтага становіцца зразумела, што ў агульнай задуме для аўтара былі раўнацэннымі і першая, і другая часткі.

Канечне, і ў сваім укарочаным выглядзе «Вянок» Багдановіча застаецца для нас класічнай кнігай паэзіі, але ён, натуральна, у такім варыянце ніяк не выражае агульнай першаснай задумы паэта, якая сыходзіла па ўзору Дантавай «Боскай камедыі» з траічнасці як асноўнага кампазіцыйнага прынцыпу пабудовы твора мастацтва, з імкнення пазнаць свет у яго дыялектычнай сутнасці, гарманічнасці, развіцці. «Малюнкамі і спевамі» назваў паэт першую частку «Вянка», і гэта былі малюнкi рэальнага жыцця, спевы ў гонар светлых ідэалаў, веры ў будучыню, якія ўзвышаліся ў «Вянку» над плачамі аб народнай нядолі, над горкім драматызмам паэтавага роздуму пра гістарычнае мінулае бацькаўшчыны.

У чым жа знаходзіў паэт патолу, сілу дзеля пераадолення народнага гора? У мадоннах! У красе і дабрні, у тых крыштальна чыстых маральных сілах, што яшчэ Адраджэннем былі ўвасоблены ў постацях і рысах твару мадоннаў. Таму асобную, другую частку «Вянка» і называў паэт «Мадоннамі», прысвячаў ім. Але ён не мог закончыць гэтым раздзелам «Вянок». І вось чаму: позірк, які ўздымаў паэт, нібы на ікону, на адраджэнскую мадонну, ён жа мог здацца і позіркам, які нібы сведчыць аб адрыве яго, паэта, ад рэальнага жыцця з супрацьборствам у ім грозных сіл і стыхіяў. І Багдановічу

важна было сцвердзіць, што яго ўздыманне вачэй на ідэал — гэта менавіта арыентацыя на вышэйшую цнатлівасць, што павінна быць з чалавекам, з народам у яго паходзе ў лепшую будучыню. Але гэтае ўздыманне вачэй ніяк не павінна пазбаўляць чалавека пачуцця рэальнасці і таго, што шляхоў у будучае няма без страт і самаахвярнасці, без вялікай любові да чалавека і няўмольных згуб. Агульная канцэптуальная думка «Вянка» завастралася трэцяй часткай кнігі са згрозлівай назвай: «Каханне і смерць». Глыбокі агульнагуманістычны пафас «Вянка» з яго марай аб гарманічна развітым чалавеку, прыгожым і чулым, сутыкаўся з «непаэтычнай» рэчаіснасцю — сацыяльна-палітычным ладам, у якім задыхаліся ад сацыяльных крыўд і няволі людзі, узнікала своеасаблівае паэтычнае адмаўленне рэчаіснасці, але гэта было адмаўленне не рэвалюцыянера, а больш ідэаліста, гуманіста-утапіста. Ды ўжо ў «Вянку» Багдановіч быў ім і не быў. Ён быў ім у сувязі з тым, што менавіта раздзел «Мадонны» завастраў сабой ідэйны пафас кнігі. Няхай здарылася гэта не па яго волі, тым не менш факт стаў фактам, і яго аб'ектыўнае гучанне нішто змяніць не магло. Разам з тым грамадзянскі пафас «Вянка» куды шырэй ад тону, задзенага вобразамі мадоннаў. Бо галоўным у кнізе стаў не другі, а першы раздзел — «Малюнкi і спевы» з яго сямю цыкламі, якія ўласна сталі ядром кнігі ў цэлым.

Сем цыклаў першай часткі «Вянка» — гэта як бы сем выхадаў паэта ў кола жыццёвых абставін чалавечага жыцця, у кола матываў і праблем, што ўзнікаюць у сувязях чалавека з прыродай, чалавека з грамадствам. У цэнтры ўвагі М. Багдановіча — чалавек і яго лёс, асноўнымі тэмамі былі патрыятычныя, свабодалюбівыя матывы з жыцця вёскі і горада, з блізкага і далёкага мінулага краіны, матывы духоўнасці жыцця чалавека — маральнай дасканаласці, тэмы мастака і адносін мастацтва і рэчаіснасці, так званыя вечныя тэмы жыцця і смерці, кахання, дружбы, вернасці. Большасць вершаў, асабліва звязаных

з вырашэннем праблем узаемаадносін чалавека і грамадства, была тут адкрыта грамадзянскага пафасу. Але сацыяльна пафаснымі былі ў «Вянку» і творы так званых вечных тэм, агульначалавечых матываў, бо і першыя і другія роўна былі выражэннем паэтавага жадання шчасця для чалавека.

Глыбіня грамадзянскага пафасу першай часткі «Вянка» — духоўная глыбіня асобы, якая ў ёй раскрыта, лірычнага героя кнігі. Наватарства «Вянка» звязана менавіта са сцвярджэннем уласна лірычнага пачатку ў паэзіі, пераключэння развіцця маладой беларускай паэзіі пачатку XX ст. з асноў сумарнасці на індывідуалізацыю, на выяўленне асабістага, інтымнага, а цераз іх — агульначалавечага. «Вянок» — рэальная духоўная біяграфія паэта, уласная перажытасць думак і пачуццяў не дазваляе вобразу лірычнага героя «расплыцца»: яго бачыш «у твар», адчуваеш яго дыханне. Вершы Максіма Багдановіча гучаць ціха, спакойна. Лірычны герой «Вянка» — вобраз ледзь не энцыклапедычнага раскрыцця думак і пачуццяў асобы ў яе шматгранных сувязях з гісторыяй чалавецтва і свайго народа, з усёй сферай філасофскіх праблем добра і зла, прыгожага, трагічнага, гэта вобраз чалавека дапытлівага розуму, мужанага сэрца. Чалавек гэты — шукальнік сацыяльнага разняволення, палітычнай свабоды, гарманічных, прыгожых пачаткаў жыцця.

Асноўная грамадзянская тэма «Вянка» — тэма Радзімы. «Зачарованае царства» роднага краю радуе і засмучае паэта. Але ў нізцы аднайменнай назвы больш радуе. Паэта захапляе гармонія красы, разлітая ў прыродзе, і ён, як бы палемізуючы і з уласнымі песнямі жалбы, палымяна заклікае:

Кіньма жа думкі аб долі гаротнай,
Хоць бы на момант спачынем душой.⁹

⁹ Багдановіч М. Зб. тв.: У 2 т. Мн., 1968. Т. 2. С. 42. У далейшым пры спасылцы на гэта выданне будучь указвацца рымскай лічбай — том, арабскай — старонкі.

Душою ж хварэючы за тых, на кім ланцугі нядолі,
паэт звяртаецца да Нёмана:

Дык разліўся жа раздольна
У чыстым полі і гаю
І красой паводкі вольнай
Душу выпрастай маю! (1, 52)

У цыкле «Згукі бацькаўшчыны», згадваючы родныя песні продкаў, паэт імкнецца праз іх высокі сэнс зазірнуць у думкі сваіх суайчыннікаў. Словы гэтых песень урываюцца ў пейзажны верш паэта аб вечары («А дзе ж тая крынічанька, што голуб купаўся»), у яго лірычны верш «Сэрца ные, сэрца кроіцца ад болю»: «У чыстым полі вецер вее, павявае,— // Ты пакінь мяне, нуда мая нямая!». Вобразы ж герояў народных песень паэт раскрывае ў вершах «Уся ў слязах дзяўчына», «Ян і маці». Нялёгкая доля ў гэтых герояў. На вачах стомленай, змарнелай, «слёз праліўшай рэчку» маці «ў панурай, цеснай хаце» памірае сын («Ян і маці»). Цяжкая ты, народная доля, паказаная паэтам паводле матываў народнай песні, на невясёлы лад настройваюць яе матывы (верш «Сэрца ные, сэрца кроіцца ад болю»).

Згукі народных песень як бы ацвярожваюць радасна-летуценнага песняра «зачарованага царства». Яно адышло пасля іх кудысьці ўдалачынь, як песня незацярушанай нічым красы родных лясоў і нетраў, звонкай прыгажосці марознай ночы, беласнежнага цвіцення вішнёвых садоў. Народныя песні распачалі ў «Вянку» той непатольны сум, які неўзабаве прарвецца ў ім крыкам сыноўняга болю: «Краю мой родны! Як выкляты богам...»

Нізка «Старая Беларусь» — гэта позірк паэта ў мінулае краіны, позірк, прагны зведаць «аб прадзедах сваіх,— аб горы, радасцях, і аб прыгодах іх».

Не прынесла, аднак, патолі паэту і тое, што «прайшло, мінула». Там, у мінулым, былі слуцкія ткачыхі, была іх няволя, туга па «зубчатым краю бору», па родных васільках (верш «Слуцкія ткачыхі»).

Шмат у чым працягам погляду ў мінулае быў і наступны раздзел «Вянка» — «Места». Якім было самае агульнае ўяўленне аб Беларусі пачатку ХХ ст.? Беларусь мужыцкая, вязковая... Пераважна сялянскаю яна на той час сапраўды заставалася, але гэта не значыла, што такой яна была спакон веку. Багдановіч мысліў гістарычна: азіраючы старую, сярэдневяковую Беларусь, ён бачыў у ёй і гарады, слаўныя магдэбургскім правам, рамеснікамі, кніжнікамі.

Непасрэдна публіцыстычна-грамадзянскае завастрэнне тэмы Радзімы вынікае ў нізках «Думы» і «Вольныя думы» — у першую чаргу ў вершах «Упалі з грудзей Пана Бога», «Краю мой родны! Як выкляты Богам», «Кінь вечны плач свой аб старонцы!», «Нашых дзедаў душылі абшары лясоў». Беларусь у іх паэтызуецца як краіна сялянская, але ўласна вобраза сучаснага паэту мужыка тут няма. Спецыфічна выяўлена тут і тэма працы, якая, як правіла, у лірыцы Янкі Купалы і Якуба Коласа была спалучана з тэмай народнай нядолі. Вершы «Вянка»: «Слуцкія ткачыхі», «Перапісчык», «Кніга» сваёй пластычнай выразнасцю ўвогуле выяўлялі і рэнесанснае па духу, і дэмакратычнае па сутнасці адкрыццё прыгажосці працы як дзеяння.

Верш «Краю мой родны! Як выкляты Богам» — вяршыня грамадзянскай лірыкі Максіма Багдановіча перыяду «Вянка». Суровая карціна народнага жыцця ледзь не палохала самога паэта: «Брацця! Ці зможам народнае гора?» Ды гэта быў не спалох, не адчай, не адступленне, а роздум, узважванне сваіх сіл, сваёй рашучасці і любові да роднага краю. І яшчэ заклік збірацца з сіламі, бо вельмі ж агромністае грамадскае гора «сціснула... дыханне ў народзе».

Своеасаблівым працягам тэмы Радзімы з'яўляецца ў «Вянку» распрацоўка тэмы прыроды, яднання з ёю чалавека. Шчыра радаваўся паэт прыгажосці лясоў і палёў, красе веснавога квітнення («Па-над белым пухам вішняў»), непаўторнасці летняга вечара («Цёплы вечар, ціхі вечар, свежы стог»), вячэрнім пейзажам зімовай дарогі («Зімой»). Гэта былі вершы і прыгажосці Радзімы, і любові да яе.

Сваё захапленне красой прыроды паэт выказвае шчыра і нязмушана. «З прыродай зліўшыся душой», бачыць ён, як дрыжаць над ім «ад ветру зоркі», «чуе—ў—цішы, як расце трава» (верш «Цёплы вечар, ціхі вецер, свежы стог»). І ён так і не ведае, адкуль гэта «ліецца хваляй песня,— ціхі, ясны гімн вясне»: ці то яе разбудзіў «сінякрылы матылёк», «дрыжачымі крыламі» звонячы «ледзьве чутна» «ў струнах сонца залатых», ці то яна выплывае з сэрца паэта, абуджаная ў ім «сінім аганьком» таго ж самага матылька? Музыка прыроды — гэта музыка сэрца, кажа Багдановіч вершам «Па-над белым пухам вішняў». Душа паэта павінна ўлавіць гэта адзінства прыроды і чалавека. Радасць песень вясновага квітнення павінна стаць зразумелай кожнаму. Багатыя гэтай радасцю, людзі стануць сапраўды людзьмі «раздольнага, вольнага свету».

Пафас, ідэйная напоўненасць, змястоўная насычанасць «Вянка» і ў акцэнтацыі маральных праблем — патрабаванняў актыўнага грамадзянскага жыцця, поўнага духоўнай аддачы («Жывеш не вечна, чалавек», «Рушымся, брацця, хутчэй», «Зразаюць галіны таполі адну за адной»). Маральна-этычныя праблемы звязаны з думкамі аб Радзіме, аб патрыятычным служэнні ёй, як і вершы на тэму мастака і мастацтва, якімі паэт адстойваў у зборніку першаснасць прыгожага ў жыцці («Дзе вы, лясоў, палёў цвяты?»), спецыфічнасць мастацтва («Калі ў ракавіну цёмную жамчужніцы», «Песняру», «Гутарка з паненкамі»), народнасць («Каганцу»).

Зборнік «Вянок» — глыбока філасофская кніга. Паэт шукае «красу, і светласць, і прастор», мацуе веру ў лепшае будучае народа, сваё адчуванне характава прыроды і пачуццяў Чалавека. У гэтым, зразумела, было вельмі мала ад самой эпохі, у якую жыў паэт, ад той суровай, згрозлівай прозы, якая яе напаўняла і ўсё ж паэт ад рэчаіснасці не адгароджваўся, ён быў з народамі, з жыццём, якім яно было навакол. Гуманіст Багдановіч стаў песняром і сучаснай яму эпохі. Не сама краса станавілася ў гэтых выпадках зместам яго паэзіі, а гуманізм адносіў паэта да жыцця. І вершы былі верставымі слупамі на шляху пошуку «красы, і светласці, і прастору», але вымяралі яны ўжо зусім іншую грань шматлучнай натуре Багдановіча-паэта. Глядзеў ён на жыццё, і горкае, нявольнае яно ядналася ў песнях з красою, выяўляліся ў прыгожым слове нават драматычныя перажыванні, звязаныя з хваробай паэта (вершы «Не кувай ты, шэрая зязюля», «Даўно ўжо цела я хварэю»). Драматычны боль за ткачых-паланянак стаў «прыгожым» болей верша «Слуцкія ткачыхі». Трагічнае ў цыкле «Каханне і смерць» раскрылася перш за ўсё як прыгожае: прыгажосць подзвігу маці ў імя жыцця дзіцяці. Гэта не было спецыяльнай эстэтызацыяй балючага, нечалавечага: сама спецыфіка лірыкі абумоўлівала «прыгажосць» драматычных, трагічных вершаў «Вянка», высвечвала іх сэнс гуманістычным ідэалам. І ключ да разумення духу, сутнасці «кнігі выбраных вершаў» якраз у гэтым — у бачанні «прыгажосці» паэзіі не як самацэннай каштоўнасці, а як высокамастацкага выяўлення дэмакратычных, гуманістычных традыцый.

Поўны светлай веры ў мудрасць дыялектыкі, Багдановіч усёй душой радаваўся ў «Вянку» вечнай маладосці ў прыродзе, вірліваму абнаўленню і квітненню. Вобразы прыроды былі для Багдановіча сімвалам вечнасці чалавека на зямлі, магутнасці народа, сімвалам

немінучага адраджэння краю, абнаўлення яго гіста-
рычнага жыцця, прыходу лепшага будучага:

Зразаюць галіны таполі адну за адной...
Без скаргі яны на зямлю чарадою лажацца,
Бо смерць іх патрэбна, каб дзерава новай
вясной
Магло бы хутчэй развівацца. (I, 92)

Прыроду М. Багдановіч бачыў не толькі ў вобразах
майскіх кветак. Кветка перацвітае, каб даць плён, зерне
прарастае, каб даць кветку. За непазбежным кругам
чакае непазбежнае, жыццёвыя сілы вычэргаюць сябе.
Тут драматызм, трагізм быцця, і такі паэт, як Багда-
новіч, не мог пра іх не пісаць. З думак аб дыялектыцы
жыццёвай сутнасці, аб узнёслым і радасным, аб драма-
тычным і трагічным гэтага развіцця і вырастаў цыкл
вершаў «Каханне і смерць».

Чаму такой дарагой цаной аплачваеш ты, прырода,
радасць, якую даеш чалавеку? Чаму так хуткабежна сама
радасць? Гэтыя пытанні ўвесь час балелі паэту (вершы
«З энкам дзіце ты раджаеш», «Без сіл, уся ў пату, як
белы снег, блядна», «Пасля радзін ты ўсё штодня мар-
нееш»). Так, гэта трагічна, гаварыў паэт, трагічна,
калі каханне абрываецца смерцю. Але ніхто ж кахання
не праклінае, як не праклінае яго і тая, каторая ад яго
памірае. Бо каханне — гэта жыццё, ім яно пачынаецца,
з яго нараджаецца — слава каханню! Смерць, забіраючы
каханую, не забірае жыцця, народжанага ёю ад кахання.
Смерць жыцця не перамагае, і таму паэзія — гімн ка-
ханню, вечнаму кругазвароту жыцця.

І яшчэ адзін акцэнт вылучаў паэт у гэтым цыкле:
каханне — гэта подзвіг жанчыны; вышэй ратнага подз-
вігу ставіць паэт подзвіг маці, што «ў мучэннях
памірае, каб жыццё дзіцёнку даць!» («Тым вянкi
супорай славы»).

Асобная думка пакладзена Багдановічам у аснову рандо «Узор прыгожы пекных зор». «Гразь луж» у цемры ночы адсвечвае красу вечных зор, і ёй, адсвечанай, «гімн спявае жабаў хор». Узыходзіць сонца, чэзне адбітак зор у лужах, і жабы клянуць за гэта сонца. «Ды жаб не ўчуць вышэй ад гор там, дзе чыясь рука зрабіла ўзор», — робіць вывад паэт. Зоры тут для яго — сімвал адвечнай высокай прыгажосці. Адбітак жа, якім захапляюцца жабы, — уяўная краса. Высокая краса застаецца заўсёды, нягледзячы ні на якія праклёны жаб, што крэкчуць кожная са сваёй купіны. Менавіта да высокай красы заўсёды імкнуўся Багдановіч. Але сам ён жыў на зямлі, на якой хапала балота, жаб. У тузе Багдановіча па тым, каб звесці вечную красу на зямлю, і заключаецца падтэкставая сіла рандо «Узор прыгожы пекных зор».

Зводзячы зоры з нябёс на зямлю, Багдановіч становіўся як песняром «красы і светласці», «прастораў», так і паэтам горкіх кветак жыцця. Але азіраючыся зноў і зноў на пакутнасць, цемрадзь і бруд навакольнай штодзённасці, ён не мог не ўражвацца тым, што краса яго вершаў, краса ўсяго лепшага і дэмакратычнага ў сучасным паэту жыцці — гэта краса ў балоце смуроднай рэакцыі, у цянётах брыдоты мяшчанства. Лілеі паэзіі цвітуць у бросні «краю роднага — выклятага Богам», але ці доўга ім цвісці сярод «сонных луж балота»?

Маліся ж, каб з літоўнасці стрымала
Тут смерць сваю нязвонкую касу. (I, 120)

Рэха матыву хворых грудзей паэта выразна чуецца ў гэтых радках і разам з тым матыў жорсткага лёсу, наканаванасці, нібы ў рамантыкаў, для якіх лёс чалавека вызначаўся непадуладнымі яму сіламі. Але не толькі гэтых матываў. З усёй сілай яшчэ раз загучала

тут і рамантычная ў сваёй сутнасці мара паэта, каб вечно квітнелі лілеі паэзіі, каб іх краса стала адзінай красой зямлі, каб толькі з лілей добра і прыгажосці збірала паэзія поўнымі сатамі «мудрых прамоў мёд залацісты», поўнымі чаркамі «не меней сэрцу панадны мёд» перажыванняў, прасякнуты «хмелем светлым і тонкім».

Урбаністычная тэма ўваходзіла ў беларускую дарэвалюцыйную паэзію таксама зборнікам «Вянок». Санет «У Вільні» разгортваў шырокую карціну капіталізаванага горада. Выпісваючы дэтальна ўсё характэрнае, што спарадзіў у горадзе пасляфеадальны час, Багдановіч спыняўся і перад хлопцамі, «суюшчымі рэкламы», разносчыкамі, што «крычаць ля кожнай крамы», «радам кас, ламбардаў, банкаў», але паэта прываблівала іншае — «грук, гоман, гул», якія тут «ракой імкнуць», «агні вакзала, павадка фурманкаў», «віры людзей», «зьялены семафор», «заводаў коміны пад цьмой нябес». Паэт адкрываў сапраўды адметную прыгажосць горада, які для яго, як і для Брусавы, быў перш за ўсё «чарователь неустанный», «неслабеющий магнит».

Захапляючыся горадам, паэт, аднак, ні на хвіліну не забываў аб яго ўнутранай сутнасці, аб супярэчнасцях багацця і беднасці, якія ў ім бурляць. Бляск рэкламаў і ліхтарняў не асляпляў паэта: ён бачыў, як на «жорсткім вулак дне» «гараць аганьком вочы змучаных твараў» («Вулкі Вільні зіяюць і гулка грмяць!»).

І на вуліцах горада Багдановіч не забываў аб горы «палёў, лясцоў, капцоў, магіл», «дзе круціць завіруха», «дзе ўсё бушуе глуха». Толькі адзін верш аб горадзе поўны ў Багдановіча нічым не асмужанага захаплення — верш «Завіруха». На першым плане ў ім — захапленне гукамі, што спраўляе пан Падвей — вецер, б'ючы «ў бубны дахаў», гарцуючы з «дзікім хмелем», «сп'янемай мяцеллю». Урачыстасць стыхіі

як бы заглушае боль, спароджаны сацыяльнымі кантрастамі горада.

У «Вянку» духоўнасць Багдановіча выяўлялася і праз багацце вобразна-выяўленчых форм і сродкаў. Паэтычнае майстэрства, выяўленае ў кнізе, — выключнае. «Вянок» — класічны зборнік беларускай літаратуры пачатку ХХ ст. У гісторыі нацыянальнай паэзіі ён стаў адным з лепшых узораў паэтычнага майстэрства, універсітэтам класічнай паэтыкі, даўшы прыклад універсалізму паэтычнага варштату. Універсалізм гэты быў універсалізмам класічнай еўрапейскай паэтыкі. Кананічныя формы трыялету, санету, рандо, актавы, тэрцын; самыя разнастайныя спосабы рыфмоўкі ў самых розных па колькасці радкоў строфах; самая вытанчаная метрыка — ад гекзаметра да народна-песеннага рытміка-інтанацыйнага складу; узоры тонкай гукавой інструментоўкі — усё гэта ёсць у кнізе «Вянок». «Вянок» нёс высокую культуру эпітэта, метафары, кампазіцыйных канструкцый, структур. З клопатам аб гушчыні вобразнай фактуры паэт спалучаў імкненне вычэрпваць усе рэзервы выяўленчай сілы тропаў. Эпітэты ў «Вянку» самыя разнастайныя: ад традыцыйна-сталых, як у народнай песні, да асацыятыўных, аксюмораных. Самыя разнастайныя і метафары, параўнанні. У цэлым характар выкарыстання тропаў у кнізе не менш павучальны, чым паэзава асваенне строфікі, рыфмоўкі, інструментоўкі верша. Усё гэта, разам узятае, і дала выяўленне характэрнай арыгінальнасці стылю Багдановіча з яго імкненнем да выкарыстання ўсіх рэзерваў, якія мае той ці іншы вобразна-выяўленчы сродак. Узорным, класічным стыль Багдановіча робіць менавіта «роўны» і разам з тым «поўны» характар выкарыстання вобразна-паэтычнай палітры.

Зборнік М. Багдановіча «Вянок» — арганічны сістэм нацыянальных і класічных агульнаеўрапейскіх паэтычных традыцый. Ён — выдатнае прышчапленне на нацыяналь-

най глебе многіх агульначалавечых ідэй, тэм, вобразаў, класічнай паэтыкі ў цэлым. Зборнік стаў тым не менш не толькі фактарам «інтэрнацыяналізацыі» беларускай паэзіі. Ён — сведчанне яе агульнага росту. У лепшых вершах «Вянка» знайшлі сваё арганічнае спалучэнне нацыянальнае і ўзятае з эстэтычнага вопыту іншых народаў. Нацыянальным момантам акрэсліваўся ў іх лад думак і перажыванняў. Адметныя тэмы, вобразы, сюжэты падказвала гісторыя народа, міфалагічныя элементы фальклору, песенна-народныя традыцыі, якія давалі не толькі каларыт, але выяўлялі саму паэзію народнага светаўспрымання. «Вянок» таму і стаў класічным зборнікам, што ў ім на новую эстэтычную вышыню падняты былі элементы традыцыйна народныя.

Адначасова з паэтычным геніем М. Багдановіча фарміраваўся і яго талент як крытыка. У перыяд фарміравання і выхаду «Вянка» з'явіліся два першыя канцэптуальныя артыкулы Багдановіча — артыкулы маладога крытыка, які выявіў надзвычайную сталасць думкі, эстэтычнага чуцця, прафесіяналізму. 1911 г. датуецца першы з іх — «Глыбы і слаі», 1913 г. — «вянкоўскім годам» — другі артыкул — «За тры гады».

Артыкулы «Глыбы і слаі» і «За тры гады» — гэта, па сутнасці, пачатак беларускай прафесійнай крытыкі. І тым больш вялікае іх значэнне, што на многія палажэнні, выказаныя тут, навуковая гісторыя беларускай літаратуры грунтавалася ў будучым. Складаны тагачасны літаратурна-грамадскі рух і кожнага яго ўдзельніка імкнуўся ахапіць Багдановіч, і гэта яму шмат у чым удалося. З вялікай гордасцю за родную літаратуру, ды ніколькі не наводзячы на яе хрэстаматыйнага глянцу, гаворачы, што яна яшчэ «няразвітая і каравая», Багдановіч пісаў у сваім першым аглядзе «Глыбы і слаі»: «Не на грашовых справах трымаецца яна і ніколі не пойдзе чысціць боты капіталу!» (II, 103). Гэта былі словы, якія сапраўды вызначылі асноўны пафас адраджэнскай беларускай літаратуры.

Правільна адчуўшы агульны ідэйны тон беларускай літаратуры, абуджанай 1905 г., пры аглядзе яе зрухаў за адзіны 1910 г. Багдановіч выразна ўбачыў «цікавае і карыснае з'явішча», пісаў, што «яе аднакалёрны слой, што зліўся з сотняў пісьменнікаў — наследнікаў Багушэвіча, найчасцей знікаўшых пасля аднаго ці двух твораў», «гэты слой стаў патроху дзе-нідзе сцясняцца» і што ў ім «з'явілася колькі ядзер, сабраўшых у сабе ўсю яго яркасць, з кожным годам усё болей узрастаючых і ў сваім развіцці прымаючых больш-менш асабістыя колеры». Багдановіч звяртаў увагу на дзве сімпатычныя з'явы — на сувязь першых спроб пісьменнікаў, разбуджаных 1905 г., з традыцыямі Багушэвіча і на працэс нараджэння адметных паэтычных індывідуальнасцей. Перш за ўсё клопатам аб іх хутчэйшай крышталізацыі быў прасякнуты артыкул «Глыбы і слаі». «Не таптацца на адным месцы, а расці і ўшыр і ўглыб» (II, 95), — заклікаў ён.

Максім Багдановіч-крытык выступаў не толькі на беларускай мове, але і на рускай і ўкраінскай. Яго артыкулы на рускай мове папулярызавалі дасягненні маладой беларускай літаратуры («Новый период в истории белорусской литературы», «Белорусское возрождение»), шэраг з іх быў прысвечаны ўкраінскай паэзіі («Краса и сила», «Памяти Т. Г. Шевченко», «Иван Франко», «В. Самийленко»), а таксама пытанням гісторыі рускай літаратуры («Поэзия гениального ученого» — аб М. В. Ламаносаве, «Одинокий» — аб М. Ю. Лермантаве, «Две заметки о стихотворениях Пушкина» і інш). Асабліва актыўны быў Багдановіч у рэцэнзаванні многіх кніг рускіх аўтараў (збораў твораў К. Рылеева і А. Адоеўскага, Я. Баратынскага; зборніка «Сем колераў вясёлкі» В. Брусавы, «Пісьмаў А. П. Чэхава», вершаў рускіх паэтаў С. Д. Дрожжына, І. Марозава), а таксама перакладаў на рускую мову рамана аб Трыстане і Ізольдзе Ж. Бэдзье, паэтычных кніг Р. Тагора «Гітанджалі», Т. Гацье «Эмалі і камеі» і інш. На ўкраінскую мову Багдановіч сам пераклаў свой артыкул «Забыты шлях».

Большасць крытычных матэрыялаў на рускай мове друкавалася ў 1913—1916 гг. у яраслаўскай газеце «Голас».

Два этапы вылучаюцца ў паслявянковым перыядзе ідэйна-творчай эвалюцыі Максіма Багдановіча: першы — 1914—1916 гг. — этап вершаў так званага беларускага складу, абумоўлены ўстаноўкай паэта на стварэнне «чыста» беларускай паэзіі, другі — лірыка апошніх дзён, канца 1916 — пачатку 1917 г., — этап новага, больш высокага сінтэзу (вершы «Пагоня», «Маладыя гады», «Набягае яно», «Беларусь, твой народ дачакаецца»).

Вельмі напружанымі былі пошукі Багдановіча-паэта на этапе вершаў беларускага складу, што звязана з актыўным рухам паэта насустрач эпічнай тэме народа, героіцы народнага жыцця. Вершы беларускага складу — працяг паэтавага імкнення пашыраць тэмы і формы роднай літаратуры. Але асноўны творчы імпульс, з якога яны выраслі, зноў жа быў з глыбокага багдановічаўскага патрыятызму, з таго палемічнага запалу, які дыктаваў паэту прывіцце роднай літаратуры класічнай еўрапейскай паэтыкі, класічных тэм і вобразаў.

Але цяпер гаворка ішла не пра універсалізм. Стварыўшы «Вянок», Багдановіч, пры яго ўстаноўцы на вычарпальнае выкарыстанне класічных традыцый, апырэдзіў логіку ўласнага творчага развіцця. Пры гэтым была пэўным чынам парушана дыялектыка ўзаемаадносін прыватнага і агульнага, нацыянальнага і агульначалавечага. Максім Багдановіч не мог не адчуць, што ягоны «Вянок» — гэта больш узор агульначалавечага, чым нацыянальнага, больш узор узятага з агульначалавечай скарбонкі эстэтычных каштоўнасцей, чым унесенага ў яе. Гэтая думка, пачаўшы пульсаваць у паэце і ўсё больш завастраючыся, прывяла яго да вываду: «Жабракі могуць праз усё жыццё толькі браць. Трэба ж і нам, беручы чужое, калі-нікалі даць нешта сваё» (II, 171). Азіраючы напісанае сабой і іншымі паэтамі пачатку XX ст., ён палемічна стаў сцвяр-

джаць: «Беларускіх вершаў у нас яшчэ не было — былі толькі вершы, пісанья беларускай мовай» (II, 168). Такое сцвярджанне было дыскусійным, але разам з тым трэба разумець палемічны запал паэта: ён закрэсліваў усяго сябе ранейшага, каб пачаць усё нанова дзеля «старой» сваёй ідэі ўзвышэння роднай літаратуры.

Рэалізацыяй новых творчых устаноў Максіма Багдановіча з'явіліся яго вершы беларускага складу і паэмы «Максім і Магдалена», «Мушка-зелянушка і камарык — насаты тварык». Класічны, вянокіўскі стыль Багдановіча ўвогуле не цураўся фарбаў, традыцыйных для вуснай паэзіі. Паэтычныя вобразы сырой зямлі і цёмнай ночы, ветру і мяцеліцы — вось прыклады пранікнення народна-песенных традыцый у яго вершы класічнага стылю. Імкнучыся да класічнай рэалістычнасці, Багдановіч таксама з поспехам выкарыстоўваў традыцыйныя выслоўі народнай мовы (напрыклад, параўнанні: хаваўся, як ліс у норы; дрыжачы, як лісце асін; аброслы мохам, як пень; сляпы, быццам крот; белы, як лунь; шэры, як попел). Але паэтыка вершаў Багдановіча беларускага складу і іх мастацкая існасць у многім непадобныя да вянокіўскай. Поле чыстае, пушча цёмная, дрымучая, сонца яркае, белы тварык, рукі белыя, белы камень, буйная галава, памост высокі — вось яе характэрныя вобразы. Яны не парушалі рэалістычнага характару стылю паэзіі Багдановіча ўвогуле, але яны і не давалі таго выразна-дакладнага злёпка рэчаіснасці, які несла вобразнасць вершаў класічнага стылю. За імі губляўся індывідуальны аўтарскі позірк на свет, багацце і нюансавасць яго светаадчування, фантазіі. І невыпадкова, бо калі стыль — гэта сам чалавек, то стылізацыя — адсутнасць чалавека, адсутнасць індывідуальнага, непаўторнага стаўлення да свету ўвогуле, да слова ў прыватнасці.

Вершы Багдановіча так званага беларускага складу — гэта першыя крокі паэта па аб'яўленым ім «забытым шляху» беларускай народнай традыцыі. Як раіў сам паэт, на

гэтым участку пошукаў «трэба... трымацца народнай песні, як сляпы трымаецца плота» (II, 170). І ўсё ж, пераклікаючыся з народнымі, вобразы і матывы вершаў Багдановіча беларускага складу амаль ніколі, аднак, не давалі пераклічкі з пэўнай народнай песняй цалкам. У гэтым заўсёды было нешта творчае, і перш за ўсё ў імкненні паэта «сцісла», «контурна» развіць тэму верша, выбарачна «абыгрываючы» яркія вобразы і матывы вуснай паэзіі. Гэта рабілася пры захаванні агульнага складу народнай вобразнасці і інтанацый, але не без уліку вопыту класічнай паэзіі. Паэт ішоў, па сутнасці, насуперак самому сабе: ён жа хацеў «чыста» беларускіх вершаў, а сам, ідучы ад народнай песні, пісаў «Скірпусю», «Цёмнай ноччу лучына дагарала», «Як Базыль у паходзе канаў», надаючы ім формы вытанчанасці і закончанасці, падобныя да тых, якімі вызначаліся яго вершы класічнага стылю.

Выдатнай старонкай творчасці Максіма Багдановіча сталі паэмы «Максім і Магдалена» і «Мушка-зелянуска і камарык — насаты тварык» — яркі ўклад паэта ў справу стварэння беларускага нацыянальнага эпасу. Увогуле творчы шлях Багдановіча — гэта шмат у чым менавіта настойлівыя пошукі эпасу, абумоўленыя як асабістымі творчымі імкненнямі паэта, своеасаблівасцямі станаўлення яго таленту, так і аб'ектыўнымі заканамернасцямі развіцця беларускай літаратуры пачатку ХХ ст.

Ужо самыя першыя крокі Багдановіча былі звязаны з паглыбленнем паэта ў эпічныя традыцыі народнай творчасці. Міфалагічныя лясун і змяіны цар, увайшоўшы ў раннія пейзажныя вершы паэта, рабілі іх мініяцюрамі-шкельцамі з вялікага эпасу старажытнасці.

Да 1914 г. Максім Багдановіч шукаў сябе пераважна ў лірыцы, лірычны верш гаспадарыў у яго паэзіі амаль паўналадна, хоць да гэтага часу і былі ўжо ў паэта «Вераніка», «У вёсцы», «Перапісчык», пераклады з «Метамарфоз» Авідзія, з Рунеберга («Паво»), з сербскага эпасу («Смерць шэршня»). Эпічнае вельмі настойліва прабіва-

лася ў лірыку паэта, і звязана гэта з імкненнем творцы да шматграннага асэнсавання і адлюстравання жыцця. Раскрываючы свет сваіх думак і пачуццяў, выказваючы свае адносіны да навакольнай рэчаіснасці, паэт усё часцей імкнуўся даваць канкрэтныя малюнкi, усё больш думаў аб паўнаце карціны народнага жыцця ў сваёй творчасці. Менавіта таму сталі з'яўляцца ўсё больш аб'ектывізаваныя творы, падобныя да верша «Ян і маці», песеннасць якога адзваецца эпічнасцю. Калі верш «Ян і маці» быў навеяны паэту яго зваротам да народнай песні, то «Песня пра князя Ізяслава Полацкага» была ўжо ўвогуле перакладам гераічнага эпаса — «Слова пра паход Ігаравы».

Асабліва ж узраслі эпічныя тэндэнцыі ў паэзіі Багдановіча пасля яго наведання Беларусі ў 1911 г. Найбольш шанцавала цяпер гістарычнай тэме: сюжэтны верш «Слуцкія ткачыхі», эпічна-апавадальны «Летапісец», эпічна-малюнкавыя «Перапісчык», «Ціхі вечар, знікнула спякота» — усё гэта творы такога захаплення патрыятычнай тэмай, якое ўзносіла іх да эпічнай гучнасці і велічнасці.

І ўсё ж не тэма гістарычнага мінулага ўзвяла паэта на ўласна эпічны шлях, як і не захапленне ідэальнымі тварамі мадоннаў, хоць і першае, і другое — на шляху паэтавых пошукаў эпічнага.

Паэмнае мысленне М. Багдановіча выразна акрэслілася ў 1914—1915 гг. у сувязі з новым этапам у яго творчых адносінах да фальклору. Паэма «Мушка-зелянуска і камарык — насаты тварык» цікавая не толькі складам свайго верша. Яна цікавая і смелым прарывам Багдановіча ў бытавую сферу жыцця народа, у традыцыйна-народныя звычаі і абрады. Тэмы і ідэі творчасці Я. Коласа адчуваліся ўжо М. Багдановічам, адчуваліся і патрабавалі свайго эпічнага ўвасаблення. І вось у «вельмі жаласнай гісторыі» трагічнага кахання мушкі-зелянуска і камарыка — насатага тварыка бытавое, традыцыйна-абрадавае стала фонам, на якім выступаюць мушкі, камарыкі, хрушчы, чмялі, пчолы, конікі і інш. Паэтызуючы бытавое, Багдановіч адначасова

раскрываў псіхалагічныя асаблівасці характару беларускага народа, якія так выразна выявіліся ў народных песнях. Якраз так, як паводзяць сябе ў паэме героі, у жыцці паводзілі сябе беларускія сяляне. Іх некаторыя чалавечыя слабасці добразычліва і высмейваў паэт, і перш за ўсё ён высмейваў гультайства, няўмельства мушкі, якія давялі небараку-камара да пагібелі.

Нічога жаласнага, такім чынам, у гэтай «вельмі жаласнай гісторыі» пра няўдалае сватаўство і смерць камара няма, а ёсць проста цудоўны мудры смех народа над гультайствам, над камарынай блізарукасцю таго ці іншага чалавека.

У 1915 г. Багдановіч напісаў паэму «Максім і Магдалена» — твор аб няроўным каханні вясковага хлопа да дачкі старога ваяводы. Ваявода жорстка распраўляецца з хлопам. Максім не ў сіле супрацьстаяць ваяводу. Тым не менш ён гіне як сапраўдны змагар. Твор на любоўна-гістарычную тэму паэма «Максім і Магдалена» стала творам героя-эпічным. Паэтызуючы гераічны характар з народа, Багдановіч адкрываў і проста гераізм, вельмі сугучны рэвалюцыйнаму ўздыму 1912—1914 гг., новых рэвалюцыйных падзей, якія паэт прадчуваў.

Абедзве паэмы Багдановіча паслужылі гістарычнаму, эпічнаму самапазнанню народа. Калі першай з іх Багдановіч рашаў праблему стварэння нацыянальнага фальклора-гераічнага эпасу, то другой — задачу мастацкага адкрыцця бытавой сферы народнага жыцця, а таксама раскрыцця некаторых асаблівасцей нацыянальнага характару, звязаных перш за ўсё са схільнасцю сялянціна да гумару і сатыры. Абедзве паэмы Багдановіча былі на магістральным напрамку пошукаў нацыянальнага эпасу, а Багдановіч як іх аўтар шмат у чым прадвызначыў творчасць Янкі Купалы і Якуба Коласа — двух розных варыянтаў беларускага эпасу: рамантычна-гераічнага і рэалістычна-энцыклапедычнага.

Паэмы Багдановіча — сярод апошніх твораў паэта.

Але не імі канчаўся яго творчы шлях, не імі завастралася яго паэзія пошуку, ідэйнага мужнення. Запаветнымі ў ёй сталі лірычныя вершы 1916—1917 гг., а таксама балада «Страцім-лебедзь».

«Страцім-лебедзь» — паэтызацыя апакрыфічнай легенды. Гэты твор некаторыя з даследчыкаў адносяць да жанру паэмы. Народная легенда, што лягла ў яго аснову, нескладаная: паводле яе, адзін толькі Страцім-лебедзь адмовіўся ад Ноевага каўчэга, сам уступіўшы ў адзінаборства са стыхіяй патопу. Страцім-лебедзь трагічна загінуў, бо не здолеў утрымаць птахаў, што абселі яго, ратуючыся ад паводкі. Таму «ад усіх цяпер патомкі ёсць, ды няма адных — Страцімавых».

Хоць сам Страцім-лебедзь гінуў, але даваў жыццё іншым птахам. Гэты паварот думкі быў ужо ад паэтавага асэнсавання старажытнай легенды. Народная легенда асуджала непакорнасць Страцім-лебедзя, Багдановіч узвышае гэты вобраз, прадчуваючы блізкасць новых вялікіх падзей, якім спатрэбяцца мужныя натуры, гатовыя на самаахвярны подзвіг.

Лірыка Багдановіча апошніх дзён яго жыцця — лірыка сапраўднай чалавечнай мужнасці і веры. Ахоплены ёю, Багдановіч прароча пісаў:

Беларусь, твой народ дачакаецца
Залацістага яснага дня.
Паглядзі, як усход разгараецца,
Сколькі ў хмарках залётных агня... (I, 405)

Паэт уздымаецца да баявых заклікаў змагацца за будучае з мячом у руках, паэтызуючы «ваякаў на грозных канях», гнеўна выкрываючы здрадніцтва, рэнегацтва, («Пагоня»). А гэта было вельмі актуальным у той час, калі значная частка Беларусі заставалася арэнай акупацый, калі лёс Бацькаўшчыны быў яшчэ неакрэслены.

«Пагоня» — адзін з самых палымяных, самых выдат-

ных твораў паэта. Задума верша была падказана віленскімі ўражаннямі. Так, у аўтографе зроблены быў наступны запіс: «У старой Вільні на муру Гострай Браны высечаны герб мястовы — ваякі на імкнучых конях. Герб гэты Вільня атрымала яшчэ за часы Вялікага княства Літоўскага, і завецца ён Літоўскай пагоняй» (I, 497). Даследчыкі Багдановіча сёння слухна сцвярджаюць: «Вільня геральдычная дала «Пагоню», але «Пагоня» — не подпіс да герба, а зусім новае пераасэнсаванне яго сюжэту адпаведна ўнутраным мэтам Багдановіча як паэта нацыянальна патрыятычнага... Маўклівыя фігуры герба цудоўна «агучаны» вобразамі паэта, і вось ужо каменныя коні нясуцца наўскапыт, грывяць збруяй і «цяжка хрыпяць...». Дзве-тры апавядальныя дэталі, што звязваюць верш з грамадскім гербам, а далей — справа і слова за выдумкай паэтычнай, за пачуццём і думкай аўтара, які здолеў так пераўтварыць зрок і слых, а затым тое і другое на ўнутраны душэўны стан, у палымяны публіцыстычны маналог, што... ёсць падставы гаварыць аб сапраўдным цудзе сінтэзуючага майстэрства паэзіі, якое адбылося на нашых вачах¹⁰. Верш «Пагоня» — сапраўды не толькі паэтызацыя старажытнага герба, а твор жывога, надзвычайнага перажывання — вяршыня патрыятычнай лірыкі Максіма Багдановіча.

Лёс народа, Радзімы хваляваў паэта ў апошнія гады яго жыцця і ў шмат якіх незакончаных вершах («Маці-Беларусь! Цяжка твайму сыну», «Досі ўжо, браты, чужынам мы служылі»). Філасофскім жа роздумаў над жыццём, над будучым чалавецтва ўвогуле лёг адзін з вершаў 1916 г. — «Я хацеў бы спаткацца з Вамі на вуліцы» з яго радкамі: «Нашто ж на зямлі сваркі і звадкі, боль і горыч, калі ўсе мы разам ляцім да зор?».

Лірыка апошніх дзён паэта разам з тым як бы зусім не

---

¹⁰ Березкін Т. Человек на заре. М., 1970. С. 79—80.

страціла той жыццядзейнасці, што была ўласціва «Вянку» з яго эпіграфамі з А.Фета:

Оглянись — и мир вседневный
Многоцветен и чудесен.

Наадварот, жыццялюбны пафас паэта ў лірыцы апошніх дзён яшчэ больш узмацніўся:

Выйшаў з хаты. Ціха спіць надворак.
Наплывае радасць, з ёю — сум.
Не злічыць у небе ясных зорак,
Не злічыць у сэрцы светлых дум. (II, 265)

Калі помніць, што гэты сум паэта — сум невылечна хворага юнака, то сапраўды можна толькі дзіву давацца ад рамантычнай гіпербалы, што вымярае светлыя думы паэта россыпам ясных зор у небе!..

Гімнамі жыццю, маладосці, жаночай красе сталі апошнія вершы паэта пра каханне — «Маладыя гады», «Усё праходзе — радасць і мукі», «Набягае яно», «Пралятайце вы, дні». Вось іх лейтматыў: «Будзь жа, век малады, поўны светлымі днямі! Пралятайце, гады, залатымі агнямі». Разам з тым — асабліва па вершах «Маладыя гады», «Набягае яно» — выразна бачна, як класічна-вянкоўскія традыцыі зліваліся цяпер у Максіма Багдановіча-лірыка з тым вопытам, што ён набыў, пішучы вершы беларускага складу. Лірыка апошніх дзён паэта ў цэлым сведчыла аб спробах новага арганічнага сінтэзу ў ёй класічнай пластычнасці, выразнасці, метрычнасці з вобразна-выяўленчай палітрай народнай песні, з яе меладычнасцю, нацыянальнай непаўторнасцю.

Асобная старонка творчасці Максіма Багдановіча і ў цэлым беларускай літаратуры XX ст. — багдановічаўская проза, паперадзе якой, вядома ж, «Апокрыф» (1913) і «Апавяданне аб іконніку і залатару...» (1914). Тэматычна, стылістычна гэтыя творы — пабрацімы, абодва прывесча-

ны тэме мастацтва, абодва стылізуюць тагачасную беларускую мову пад стыль скарыннінскіх прадмоў і пасляслоўяў да Бібліі. Якраз перш за ўсё ў апошнім заключалася наватарства прозы Багдановіча, хоць не толькі Багдановіч першы ўводзіў у нацыянальную прозу прытчавую форму, а развіваючы тэмы ўласна эстэтычныя, адзін з першых — поруч з Ядвігіным Ш. і Якубам Коласам — даваў спробы нацыянальнай філасофскай прозы.

«Апокрыф» — апафеоз мастацтву, мастаку. Багдановіч вылучае два вобразы-ўвасабленні: коласа і васілька. Колас — хлеб штодзённы, васілёк — сімвал красы. Письменнік складае тут гімн свайму народу, падзяку яму за яго душу, адкрытую красе: ніводны гаспадар, хоць у яго беднае, скупое на зерне жыта, а кветка васілёк забірае месца ад лішняга коласа, васілька не рве, ні жнейкі, «каторыя ведаюць, чаго варты хлеб», не пяюць іншых песень, як гэтых: «Няма лепш цвяточка над васілёчкам». Глыбока народнаму прызнанню красы ўсёй душой радуецца ў «Апокрыфе» Максім Багдановіч. Зайздросны лёс на свеце тых, хто нарадзіўся песняром, мастаком. Міфічны Хрыстос у Багдановіча сцвярджае: «Добра быць коласам; але шчасліў той, каму давялося быць васільком» (II, 11). Але Багдановіч на гэтым не заканчвае спрэчкі і паглыбляе пытанне: «Бо нашто каласы, калі няма васількоў? Навошта людзі, каб не было іх памкнення да прыгожага, да ідэалу». Проста спажывецкія адносіны да жыцця письменнік асуджае, узносячы мастацтва як сілу, што ўзвышае чалавека. Больш прыватная эстэтычная праблема вырашаецца Багдановічам у «Апавяданні аб іконніку і залатару...», поўная назва якога «Апавяданне аб іконніку і залатару, людзях мудрых і красамоўных, кнігалюбцам нейкім дзеля славы божай ды размнажэння дабра паспалітага выкладзенае». Багдановіч паказваў важнасць у справах мастацтва ўмельства, рамесніцкага майстэрства, без якога няма нараджэння прыгожых форм, адстойваў не шаблон, паўтор, стылізацыю, а неабходнасць наватарства, разумення таго, што мастацт-

ва абнаўляецца толькі ў пошуку, у руху, дапытлівых спрэчках вакол праблем яго існасці, сутнасці яго зместу і формы.

Сярод іншых прэзаічных твораў Багдановіча — апавяданні «Шаман» — таксама аб мастацтве, яго народных асновах, іх характэве, «Марына», «Гарадок», урыўкі «Сярод глухой пушчы...», «Вясной». Апрача апавядання «Шаман», іншыя да рэвалюцыі не друкаваліся і на развіццё літаратурнага працэсу ўплываць не маглі. Яны толькі паказваюць сённа, якія шырокія патэнцыяльныя мажлівасці стаць выдатным прэзаікам былі ў іх аўтара.

Публіцыстыка Максіма Багдановіча таксама была мала звязана з уласна беларускім літаратурна-грамадскім рухам пачатку стагоддзя, хоць і з'яўляецца значнай старонкай у творчасці паэта. Сярод лепшых публіцыстычных яго твораў — артыкулы «Белорусское возрождение» (1915), брашуры «Чырвоная Русь», «Братья-чехи», «Угорская Русь» (1914), даследаванні «Образы Галиции в художественной литературе» (1914), «Белорусы» (1915). Гэтымі творамі Багдановіч заяўляў аб сабе як аб шырокім даследчыку гісторыі, культуры, літаратуры народаў славянскага свету.

Вылучаюцца ў спадчыне Максіма Багдановіча матэрыялы на палітычныя, сацыялагічныя тэмы — рэцэнзіі, напрыклад, на «Дневник социал-демократа» Г. В. Пляханава (1916), на кнігу «Славянский мир» А. Л. Пагодзіна (1915), часопіс «Национальные проблемы» (1915), публіцыстычныя выступленні «Н. К. Михайловский» (1914), «Новая интеллигенция» (1914), «Николай Дмитриевич Ножин» (1916). З друкаваных да рэвалюцыі публіцыстычных матэрыялаў, непасрэдна звязаных з грамадскім жыццём Беларусі, былі, акрамя ўжо названых, «Белорусское возрождение» і «Белорусы», артыкулы «О гуманизме и неосмотрительности» (1914), «На белорусские темы» (1916), «Деятельность Минского белорусского комитета» (1917). Друкаваныя ў Яраслаўлі, Пецябурзе, Кіеве, усе яны слу-

жылі вялікай справе змацавання сувязей перадавой беларускай літаратуры з перадавымі сіламі рускай, украінскай і іншых літаратур.

Максім Багдановіч быў і выдатным перакладчыкам. Яго дзейнасць у гэтым кірунку, хоць і не поўнаасцю, але стала адразу ж здабыткам чытача. 1909 г. быў адначасова дэбютавым для Максіма Багдановіча — арыгінальнага паэта і Максіма Багдановіча — перакладчыка. За першымі дзвюма песнямі з Ю. Святагора ў 1909 г. з'яўляецца пераклад вядомага верша Г. Гейнэ «У паўночным краю на кургане» («Наша ніва». № 44), у 1910 г. — верша Ф. Шылера «Хочаш сябе ты пазнаць...» («Наша ніва». № 31). У 1913 г. Багдановіч публікуе адзін з дваццаці двух перакладзеных ім твораў П. Верлена — верш «Млоснасць» («Наша ніва». № 47). Зборнік «Вянок» стаў трыбунай для перакладаў паэта з Авідзія («Грамада Зорак «Карона»). Гэта далёка не ўсё з перакладаў, над якімі паэт нястомна працаваў да канца жыцця, але ўжо і ў сувязі са з'яўленнем іх складвалася беларуская нацыянальная школа перакладу, а Максім Багдановіч становіўся адным з яе заснавальнікаў.

Максім Багдановіч перакладаў з моў, не толькі далёкіх беларускай, але і з блізкіх — рускай, украінскай (вершы А. С. Пушкіна «Нявольнік», А. Майкова «Золата, золата падае з неба», А. Олеся «Пекла было тут у тую часіну...», «Астры», А. Крымскага «Кажуць людзі, быццам, творачы мужчыну...», М. Чарняўскага «Ужо зноў не спаткаюцца тыя шляхі...» Было ў таленце Багдановіча і нешта ад пушкінскага пратэізму — умення пераўвасабляцца ў чужую нацыянальнасць, аб чым сведчаць песні-наследаванні Багдановіча — руская, украінская, скандынаўская, сербская, іспанская, японская, персідская — дасюль унікальная з'ява ў беларускай паэзіі. Здзіўляе іх рознахарактарнасць, «геаграфія» іх вытокаў. Наследуючы песні самых розных народаў, Максім Багдановіч стварыў у нацыянальнай паэзіі своеасаблівыя шэдэўры перакладнога мастацтва.

Максім Багдановіч — класік беларускай літаратуры. Пражыў ён мала: яго жыццёвы і творчы шлях абарваліся ў самым росквіце, але роля і значэнне ў гісторыі роднай літаратуры Максіма Багдановіча — надзвычайныя. У беларускую літаратуру ён прыйшоў некалькі пазней ад Янкі Купалы і Якуба Коласа і пачынаў пад іх уплывам, далучаючы свой голас да песень барацьбы за сацыяльнае і нацыянальнае вызваленне народа, да песень жалбы і грамадзянскага суму. Аднак свае творчыя задачы з самага пачатку ўбачыў у іншым — «ва ўзбагачэнні тэм і форм» роднай літаратуры, як ён сам акрэсліў, і гэта з самага пачатку прадвызначыла наватарства яго як мастака, паставіла яго ў маладой беларускай літаратуры ў асобны рад, у якасна іншую плоскасць. Не адразу і не ўсімі творчымі сіламі маладой беларускай літаратуры было прынята наватарства паэзіі Максіма Багдановіча. Першыя яго творы некаторыя прынялі за праявы дэкадэншчыны (Ядвігін Ш., А. Паўловіч), іншыя ва ўзбагачэнні паэтам роднай літаратуры тэмамі і формамі ўбачылі толькі фармальна-артыстычныя тэндэнцыі і сталі лічыць Багдановіча эстэтам, паэтам чыстай красы (А. Гмырак, А. Бульба). Нават Янка Купала, які шчыра прыняў і падтрымаў талент маладога паэта, прызнаваўся ў савецкі час, што вельмі па-рознаму яны пісалі і таму ён не ва ўсім тады мог ацаніць творчы подзвіг маладога паэта, як ён таго заслугоўваў.

Максім Багдановіч сапраўднай ідэяй свайго жыцця, творчага прызначэння свядома выбраў ідэю служэння высокай мастацкасці, прыгожай форме, майстэрству яе стварэння, прывіцця роднай літаратуры эстэтычнага вопыту высокаразвітых літаратур. Але арыентуючы сябе на высокія эстэтычныя крытэрыі, Багдановіч з самага пачатку не адгароджваў сябе ад сацыяльна-палітычных і нацыянальна-вызваленчых ідэй адраджэнскай беларускай літаратуры. Менавіта да выяўлення іх у формах высокай паэтычнай культуры ён імкнуўся ўзняць як сваю, так і творчасць усіх сваіх сучаснікаў. Спалучыць пафас сацыяльнасці,

высокага патрыятызму з пафасам мастацкасці — вось што было самым першым у намерах маладога выдатнага паэта. Узбагачэнне літаратуры тэмамі і формамі было з самага пачатку для яго ўзбагачэннем зместам і мастацкасцю, прычым зместам, які б паглыбіў выяўленне сацыяльных і патрыятычных матываў, мастацкасцю, якая б творы роднай літаратуры аб сучаснасці зрабіла шэдэўрамі мастацтва.

Вядома, узбагачэнне літаратуры тэмамі і формамі ўключала ў сябе і чыста артыстычныя задачы. Іх падкрэсліваў Максім Багдановіч, настойваў на іх хутчэйшым вырашэнні і як паэт, і як крытык. Ды зноў гэта было вырашэннем не толькі фармальных задач, але спачатку і да канца праблемай палітычнай, патрыятычнай. Уся творчасць Багдановіча інспіравалася перш за ўсё патрыятычнымі, палітычнымі момантамі, была ўнутрана палемічна завостранай, грамадзянска-пафаснай. Бо справа ішла, па-першае, пра свярджэнне эстэтычнай паўнацэннасці маладой беларускай літаратуры, у якой ёй адмаўлялі разнашэрсныя шавіністы і нацыяналісты, царызм і чарнасоценцы, пра эстэтычную паўнацэннасць самой беларускай мовы, якой усё тая ж рэгрэсіўная сіла не прызнавалі; па-другое, справа ішла пра выроўніванне маладой беларускай літаратуры ў адным шэрагу з высокаразвітымі літаратурамі свету. І першае і другое было высокай патрыятычнай задачай, і першае і другое ва ўмовах дакастрычніцкай Беларусі патрабавала грамадзянскай мужнасці. За нібыта толькі фармальна-артыстычным узвелічэннем, узбагачэннем роднай літаратуры стаяла большае — свярджэнне роднай літаратуры як роўнай сярод роўных, свярджэнне палітычнага права на развіццё роднай літаратуры і мовы, свярджэнне самога народа як носьбіта асобнай матэрыяльнай і духоўнай культуры.

Максім Багдановіч — паэт народны. Але сутнасць, эстэтычная прырода яго народнасці якасна іншая, чым Янкі Купалы і Якуба Коласа. Яго народнасць — гэта ні

сялянска-дэмакратычная народнасць Ф. Багушэвіча, ні Янкі Купалы і Якуба Коласа, якая вынікала з іх эстэтычнага раскрыцця народнага жыцця, непасрэднага выяўлення дум і пачуццяў народа, абуджанага рэвалюцыяй 1905 г., адкрыцця нацыянальнага характару. Народнасць Багдановіча таксама абумоўлена сацыяльна-грамадскімі працэсамі, якія абудзіў рэвалюцыйны 1905 г., але яе перадумовы былі звязаны найперш з агульнаадрэджэнскімі, гуманістычнымі ідэямі. Абудзіўшы цягу народных мас да святла, рэвалюцыя 1905 г. не магла не пачаць далучэння іх жа да духоўных каштоўнасцей, выпрацаваных чалавечтвам за стагоддзі свайго існавання. Гэтыя працэсы асабліва адчуў Максім Багдановіч, і яго ўзбагачэнне роднай літаратуры тэмамі і формамі з самага пачатку стала ўзбагачэннем роднай літаратуры тэмамі, вобразамі, формамі, якія сталі за стагоддзі развіцця агульнаеўрапейскімі, агульначалавечымі.

У Пушкіна налічваюць лірычных вершаў усяго каля сямісот, у Купалы — каля дзевяціста, у Багдановіча — усяго дзвесце пяцьдзсят. Але колькасць у дадзеным выпадку — не дакладны паказчык, так як на розную працягласць гадоў жыцця трэба было б яе дзяліць. Ды і як на ўсе гады жыцця, напрыклад, у Купалы напісанае ім дзяліць, калі былі ў паэта і гады абсалютна бяспесенныя, часам па тры гады запар. Здзіўляе іншае: працэнт хрэстаматыйных вершаў з агульнай колькасці напісанага гэтымі паэтамі, — так сказаць, частотнасць іх. У Пушкіна — хрэстаматыйных — лічыцца чатыры дзесяткі. Столькі ж іх у Янкі Купалы і... не меней у Максіма Багдановіча, хоць найменш ім напісана, найменш гадоў пражыць на свеце наканавана ў яму лёс. Што, сорак лірычных шэдэўраў, яны, як правіла, будуць у цябе, калі ты паэт надзвычайнага дару, — сорак і не больш? Ці, можа, павышаная іх частотнасць у Максіма Багдановіча стала магчымай ад збегу абставін, у якіх талент развіваўся, ад спецыфікі задач, якія ставілі перад ім час, родная літаратура, сам паэт? Так ці інакш, але па-

вышаная частотнасць хрэстаматыйных вершаў у Максіма Багдановіча ў наяўнасці, і яна — адна з рэальных мерак яго магутнага паэтычнага дару, які не можа не здзіўляць.

Не адзін крытык і даследчык, калі браўся пісаць пра Янку Купалу, звычайна агаворваўся, што ён даследуе свайго Купалу, сваё бачанне, разуменне Купалавай творчасці. Ды і Якуба Коласа ў нас любяць і чытаюць, як «рознага»: для кагосьці ён любімы як аўтар «Новай зямлі», для кагосьці — як «Сымона-музыкі», трылогіі «На ростанях», апавяданняў, лірыкі. У выпадку з Якубам Коласам успрыманне яго «рознасці» ідзе ад шматжанравасці мастака. Купала розным успрымаецца ад агромістасці таленту, што часта не пад сілу ўбачыць яго цалкам. Іншае — Багдановіч. Ён — адзіны, які чытаецца ўсімі адзіна. Гэта не значыць, што ён адназначны: вобраз у мастацтве заўсёды шырэй таго, чым ён ёсць для яго ўспрымальніка ў гэтым месцы і ў гэтую хвіліну. Таму і Багдановіч з часам будзе чытацца па-рознаму, яшчэ ўзнікнуць розныя канцэпцыі яго жыцця і творчасці, новыя метады і сродкі даследавання ў ім адкрыюць нешта па-новаму. Але гаворка тут менавіта аб тым, што для ўсіх нас, хто сёння ведае, любіць і вывучае Максіма Багдановіча, ён цэласны: даецца, чытаецца ўсімі адзіна. Гэта — ад строгай класічнай завершанасці яго мастацкага слова, ад акрэсленасці, ад набліжэння да ідэальнага і агульначалавечага цераз форму найбольш універсальную, ад таго, што Багдановіч — наш сучаснік, бо як паэт ён апярэджаў час, і вось крочыць поруч з кожным з нас, як наш.

Пляханаўскае азначэнне геніяльнасці, як вядома, якраз і зыходзіць з улічвання таго, што ёсць меркай празорлівасці, што звязана з позіркамі, які бачыць наперадзе, праходзіць праз заслоны часу будучага, прадбачыць. Але, відаць, геніяльнасць роўна бачыць і ўдаль і, азіраючыся, роўна чуе і будучае і мінулае, шостым пачуццём, нутраным зрокам, інтуіцыяй, усёй сваёй свядомасцю і падсвядомасцю павязана з часам мінулым, сённяшнім, будучым.

Аб «стылёвым подзвігу» М. Багдановіча гавораць даследчыкі, калі пачынаюць аналізаваць мову яго паэзіі, якая ёсць па свайму духу, па сваёй культуры менавіта сучасная. Што? Багдановіч чуў, як мы гаворым, чуў нашы вершы? Гэта тым больш здзіўляе, бо як беларускі паэт, ён рос, складваўся, пісаў большасць сваіх вершаў над Волгай, адарваны ад жывых крыніц мовы сваіх продкаў, ад жывой тагачаснай мовы беларусаў. Адказ на папярэдняе пытанне толькі адзін: чуў. Чуў гэтаксама, як чуў мову Францыска Скарыны, калі пісаў «Апокрыф» і «Безнадзейнасць», як чуў мову «Слова пра паход Ігаравы», калі перакладаў «Песню пра князя Ізяслава Полацкага». Чуў, бо роўна, як у будучым, быў у мінулым, бо яго паэтычны слых быў абсалютным, як музычны ў Бетховена ці Чайкоўскага.

Адчуванне будучыні ў Максіма Багдановіча мае ў аснове сваёй глыбокі гістарызм яго паэтычнага маслення, аб чым засведчылі артыкулы «Аб веры нашых прашчураў», «Беларускае адраджэнне», як і абсяг перакладчыцкай дзейнасці, наследаванняў паэта. На пустым месцы нічога не ўзнікае, з нічога нічога не нараджаецца. У ім, як рэха, паўтаралася больш ці менш выразна ўсё, што было, што гучала ў родным краі, — ад зыкаў труб гарадзенскіх, апаэтызаваных у «Слове пра паход Ігаравы», ад міфаў і легендаў пра лесуна, вадзяніка і змяінага цара да прадмоў Францыска Скарыны і «Мужыцкай праўды» Кастуся Каліноўскага, да песняў і гулу сучасных яму беларускіх вёсак, мястэчкаў, гарадоў, па якіх вось-вось толькі што пракацілася першая расійская рэвалюцыя. Адкрытым сэрцам паэта ён перш за ўсё слухаў тое, што ішло ад роднай зямлі. Яна яму давала сілу, як міфічнаму Антэю. Ён яшчэ студэнт, а бацька называе яго беларускім Гамерам. Галава, аднак, ад пахвалы ў яго не кружыцца. Яму толькі рупіць праца — на карысць роднай літаратуры, на скрыжальных часу мінулага і будучага.

Шырыня — вось яшчэ адно слова, якім можна характарызаваць усё, што зроблена гэтым чалавекам, усё, што

ёсць ягоная творчасць. Перш за ўсё — шырыня духоўная, бо гэта ягоны завет:

Жыві і цэльнасці шукай,
Аб шыраце духоўнай дбай. (I, 101)

У гэтых словах яго першасная творчая ўстаноўка. Сам жа ён прызнаваўся: «...Мая творчасць была накіравана галоўным чынам на **пашырэнне** (падкрэслена мной. — А. Л.) кола тэм і форм беларускай паэзіі» (II, 237). Менавіта багдановічаўская духоўная шырыня была ў гэтым дбанні-клопаце аб коле тэм і форм, бо сапраўды духоўнасць, яна не па-за зместам і формай, яна менавіта рэалізуецца ў шырыні зместу і багацці форм, абсягу ідэі, праблем, тэм, матываў, шматлікасці жанрава-структурных форм, рознахарактарнасці вобразна-выяўленчых фарбаў, рытміка-інтанацыйных узораў, у самім майстэрстве гукапісу, рыфмы, рыфмоўкі. З разгалінаваннем менавіта матываў сацыяльных і патрыятычных паэт прыйшоў да ўзмацнення маральна-пафасных момантаў, рэфлексійна-філасофскіх, афарыстычнасці, што сцвярджала грамадскую актыўнасць як грамадзянскую норму жыцця чалавека ўвогуле, мастака ў прыватнасці. І на гэтым магістральным шляху духоўнасці, пачатай вершамі сацыяльнай нядолі і вялікай любові да Бацькаўшчыны, поруч з вершам-маралітэ стаў верш пра мастака і мастацтва, развага аб добрым засуседнічала з думкай аб красе жыцця, аб красе паэзіі; на гэтым жа магістральным шляху сталі і нечуваныя да гэтай пары ў беларускай лірыцы творы вельмі асабістыя, празрыста аўтабіяграфічныя.

Над Волгай, у Яраслаўлі таварышы па вучобе здзіўляліся, як гэта ён у такую пераважна сялянскага каларыту літаратуру, як беларуская, уносіць вобразы, матывы, формы старажытна-грэчаскія, міфалагічныя, адраджэнскія. Каму яно патрэбна, мужыку?! Ён жа разумее, мужыку, народу, якія дасюль былі пасынкамі роду чалавечага, а ці ж у гэтым была справядлівасць? Ён глядзеў у бязмежную

даль, апярэджваючы свой час; ён быў універсальным дзеля будучай усеабдымнасці, мастацкай адкрытасці.

Але нельга паказваць справы так, быццам ад сацыяльнага і патрыятычнага паэт, звужаючыся, ішоў да філасофскай, рэфлексійнай, любоўнай лірыкі. Несумненна, у Багдановіча нарасталі самавыражэнне, звязанае з яго асобай: асоба расла, буйнела, і толькі яна станавілася героем лірыкі паэта — маштабным, шматгранным, духоўна сапраўды шырокім. Ды сутнасць уся ў тым, што, становячыся філасофскай, рэфлексійнай, любоўнай, інтымнай, лірыка Максіма Багдановіча ніяк не траціла сваёй сацыяльнай, патрыятычнай, грамадзянскай, маральнай завостранасці. Ці ж раманс «Зорка Венера ўзышла над зямлёю» толькі песня каханай дзяўчыне, а не і прыгажосці роднага неба? А верш «Даўно ўжо цела я хварэю...», элегія гэтая хвораі душы, ці ж гэтая і не патрыятычны гімн любові да роднай зямлі? «Ой, чаму я стаў паэтам...» — гэтая зноў жа і рэфлексія аб сваім лёсе і аб лёсе «беднай стараны», а верш «Я хацеў бы спаткацца з Вамі на вуліцы...» — ці ж ён аб любоўным спатканні, верш, які канчаецца гэтымі словамі:

Нашто ж на зямлі
Сваркі і звадкі, боль і гора,
Калі ўсе мы разам лямі
Да зор?.. (I, 236)

Якраз у тым, што ў вершах вельмі асабістых, інтымных Максім Багдановіч змог адным з першых у нас выказаць самыя найвайстрэйшыя сацыяльныя пытанні, выказаць, кажучы сучасным лексіконам, глабальна, як у вершы «Я хацеў бы спаткацца з Вамі на вуліцы...», — якраз у гэтым была адна з найбольшых перамог Багдановіча-паэта, з якой ён найперш і апярэджваў свой час.

І было яшчэ адно, што дыктаваў закон шырыні: зварот Багдановіча да старых часоў, да спадчыны стагоддзяў і народаў, ён таксама, як у выніку аказалася, апярэджваў час. Бо якраз гэты зварот у вобласці формы веў Багдановіча да

універсалізму «Вянка». А ў сваю чаргу вершы Багдановіча так званага беларускага складу склалі іншы яе універсітэт — песенна-народнага і эпічнасказавага народнага стыляў.

Ён стаў рэвалюцыйным інтэлігентам, Максім Багдановіч. Ён не мог ім не стаць, абараняючы пазбаўленага правоў прыгнечанага чалавека, родны край, «як выкляты Богам», абуджаючы ў мужыку пачуццё чалавечай годнасці, сам у прарочым прадбачанні таго, што не бласлаўляўшая цара ікона будзе змрачнець на покуце Беларусі, а менавіта светлае аблічча высненага Адраджэннем ідэала, які не пакідае несці службу святла, маральнага ўзвышэння.

Творчая эвалюцыя Багдановіча-паэта на перавалах «Вянок» — творы беларускага складу — лірыка вынікала з абсалютна слухнага багдановічаўскага патрабавання **развіцця беларускай народнай культуры**. Але слушны агульны лозунг не павінен скрываць і таго факта, што тэарэтычнае завастрэнне ўвагі паэта толькі на нацыянальна-фальклорным стылі звужала творчую практыку Багдановіча, скажала саму мастацкую ідэю — даваць не «вершы, пісанія беларускай мовай», а «чыста» беларускія вершы. І нічым не дапамагалі тут прынцыпова важныя агаворкі і накіонт таго, што «мы зрабілі б цяжкую памылку, калі б кінулі тую вывучку, што нам давала светавая (найчасцей еўрапейская) паэзія» (II, 171), і цвярозае разуменне Багдановічам таго, што «круг сюжэтаў песні нешырокі, ён хутка будзе пройдзен увесь да канца, і тады пачнуцца прыкрыя паўтарэнні старога, ужо сказанага, пісьменніку будуць звязаны скрыдлы, паэзія ўпрэцца чалом у сцяну» (II, 170). А ўвогуле, відаць, у сувязі з гэтым павінна выказвацца і катэгарычная згода з Багдановічам, і катэгарычная нязгода, бо ён не меў слушнасці, калі ў 1915 г. — пасля «Шляхам жыцця» Янкі Купалы і свайго ж «Вянка» — адмаўляў поспехі тагачаснай нашай паэзіі як дасягненні менавіта нацыянальнай літаратуры. У гэтай сувязі неправамерна павышаліся рэальныя поспехі Я. Чачота, Я. Бар-

шчэўскага, К. Каганца. У палемічным завастрэнні было згублена пачуццё меры, дыялектычнага адзінства агульна-чалавечага і нацыянальнага. Не было б запалу, не было б гэтага завастрэння. Усё гэта пульсация жывой, зацікаўленай думкі аб развіцці нашай паэзіі як своеасаблівай з'явы. І сёння ўслед за Багдановічам мы разглядваем гэтае пытанне, «...што такое той «народны дух»? На ім няма ані кляйма, ані пломбы, а таму пад яго прыкрыццём, канечне, будуць занасіцца ў нашу пісьменнасць і наследванні з вялікарускай ды ўкраінскай народнай паэзіі, пад уплыў каторых так лёгка падпасці і ўласныя нікчэмныя выдумкі, і яшчэ шмат што» (II, 170). Народны дух не мысліўся, не адчуваўся М. Багдановічам па-за агульначалавечым, агульнагістарычным. Адно што лічаныя дні заставаліся паэту жыць і тварыць на вышыні зноў агоранага ім шляху, ды яго ўдзячныя нашчадкі адразу ж пайшлі па ім у бязмежную даль, поўныя менавіта багдановічаўскага адчування яго вышыні і шырыні.

Паэт нараджаецца не аднойчы. Ён нараджаецца мільёны разоў — зноў і зноў, ва ўсё новых і новых сваіх чытачах. І ўсё яскравей бачыцца постаць Багдановіча ў кантэксце сусветнай літаратуры. Вось словы рускага савецкага даследчыка: «Вянок» Максіма Багдановіча ў спалучанасці з некаторымі вершамі, напісанымі ім прыкладна ў той жа час,— гэта, без сумнення, прадмет гонару кожнага адукаванага беларуса, усіх асвечаных славян, а гэтакім чынам,— здабытак і сусветнай культуры» (І.Паступальскі). Чэшскі даследчык М. Багдановіча Вацлаў Жыдліцкі падкрэслівае «ўсвядомлены артыстызм» паэта, тое, што Максім Багдановіч даказаў, што «беларуская мова адчувае сябе добра і ў метрах Пятраркі і Верлена», а Ян Гушча — польскі паэт і перакладчык Багдановіча — гаворыць пра яго, як пра чалавека, «адзначанага геніяльнасцю». Аб «зайздроснай інтэлектуальнасці беларускага лірыка, публіцыста і крытыка» Максіма Багдановіча піша і яго англійскі пераклад-

чык Вера Рыч, адзначаючы: «Што б там у англа-саксонскім літаратуразнаўстве не мовілася пра так званы «прымітывізм» і чыста сялянскую патрыярхальную тэматыку ў беларускай літаратуры, зорка М. Багдановіча, узыйшоўшы на літаратурным небасхіле, ярка асвятліла самае істотнае — праўду. А праўда заключаецца ў тым, што не толькі беларуская літаратура, як казаў сам Багдановіч, «нясе народам свой дар», але і сам Максім Багдановіч як лепшы прадстаўнік гэтай літаратуры ўваходзіць у пантэон вялікіх паэтаў свету, як роўны сярод роўных».

АЛЕГ ЛОЙКА

ВЯНОК

Вы, хто любіце натрапіць
Між страніц старых, пажоўклых
Кнігі, ўжо даўно забытай,
Блёклы, высахшы лісток,—
Праглядзіце гэты томік:
Засушыў я на паперы
Краскі, свежыя калісьці,
Думак шчырых і чуцця.

I

МАЛЮНКИ І СПЕВЫ

Этот листок, что иссох и свалился,
Золотом вечным горит в песнопеньи.
А. Фет.

У ЗАЧАРОВАНЫМ ЦАРСТВЕ

O voi, ch'avete gl'intelletti sani
Mirate la dottrina, che s'asconde
Sott' il velame degli versi strani.
Dante. Inf. IX*.

Чуеш гул?— Гэта сумны, маркотны лясун
Пачынае няголасна граць:
Пад рукамі яго, навяваючы сум,
Быццам тысячы крэпка нацягнутых струн,
Тонкаствольныя сосны звіняць.

Ці казаць, ад чаго пацямнела рака,
Зашамрэлі мацней каласы
І аб чым шэпча ім галасок вецярка,
Што зіе-дрыжыць на лісцях лазняка:
¹⁰ Кроплі слёз ці халоднай расы?

1910

* О вы, разумныя, зірніце самі,
І кожны настаўленне зразумее,
Схаванае за дзіўнымі радкамі.

Дантэ. Пекла. IX.

ВОЗЕРА

Стаяў калісь тут бор стары,
І жыў лясун у тым бары.
Зрубалі бор — лясун загінуў,
Во след яго ад той пары:
Сваё люстэрка ён пакінуў.

Як у нязнаны свет акно,
Ляжыць, халоднае, яно,
Жыццё сабою адбівае
І ўсё, што згінула даўно,
¹⁰ У цёмнай глыбіні хавае.

НАД ВОЗЕРАМ

Сонца ціха скацілася з горкі;
Месяц белы заплаканы свеціць,
Аглядае бахматыя зоркі,
Цягне з возера срэбныя сеці.

Ў іх русалкі заблуталі косы,—
Рвуць і блутаюць срэбныя ніці;
Ноч плыве над зямлёй, сее росы,
Ноч шапоча русалкам: «Засніце».

ВАДЗЯНІК

Сівавусы, згорблены, я залёг між цінай
І гадамі грэюся — сплю на дне ракі.
Твар травой аблутана, быццам павуцінай,
Засыпаюць грудзі мне жоўтыя пяскі.

Над вадой ля берага ціха спіць асока,
Ды лаза зялёная жаліцца-шуміць,
Хвалі ціха коцяцца і бягуць далёка,—
І усё навокала сном адвечным спіць.

ЗМЯІНЫ ЦАР

Ў цёмным небе — хараводы
Сіняватых зорак,
Ў цёмным небе свеціць месяц
Залатым сярпом...
Мы выходзім з цесных, душных
Падзямельных норак,
На зімовы цёплы вырай
Цягнемся-паўзём.

Ў полі, ў лесе нам усюды
10 Праляглі дарожкі!
Йстужкай рушымся між пушчы,
На сам перад — я.
Зіхацяць маея кароны
Залатыя рожкі,
Цёмным блескам адлівае
Ўся луска мая.

Нам не трэба ні ад чога
Ноччу абароны:
А спаткаем чалавека,—
20 Порт расцэле ён;
Залаты ражок яму
Я ўраню з кароны,
І па белай палатніне
Дальш мы папаўзём.

БУРА

Панурая, вялізная жывёла
Па шыры неба ў даль марудна праплывае.
Усё сціхла. Але вось паветра рассякае
Агністы меч і зіхаціць вясёла.

Ударыў ён — і грукат пракаціўся;
Мігае грозны меч, удары не сціхаюць,
І ўніз халодныя бічы крыві сцякаюць,
А людзі кажуць: гэта дождж праліўся.

У небе—ля хмары грывотнай—празрыстая, лёгка хмара
Шпарка плыла, і абедзве чагось чырванелі ад жару.
Зліцца жадалі яны, зрабіліся б хмай магутнай,
Але далёка іх вецер разнёс, наляцеўшы нячутна.

Дробным дажджом над зямлёй, як слязамі, адна пралілася;
Гулкім раскатам грывотаў другая ў адказ азвалася.
І паасобку загінулі хмары бяздольныя тыя,
Чуючы ў небе, як вецер над смерцю іх радасна вые.

ВОЗЕРА

Ў чарцы цёмнай і глыбокай
Плешча, пеніцца віно;
Хмелем светлым і халодным
Калыхаецца яно.

І хістаецца асока,
І шуміць высокі бор,
А ў душы не замаўкае
Струн вясёлых перабор.

Оглянись — и мир всеневний
Многоцветен и чудесен.

А. Фет.

Прывет табе, жыццё на волі!
Над галавой — дубоў павець,
Віднеюць неба, горы, поле
Праз лісцяў сець.

Лахмоцці ценяў на палянах,
Схаваўшы золата, ляжаць;
Яго слаі з-пад дзір парваных
Аж зіхацяць.

А к ночы свой чырвоны веер
10 У небе сонца развярне,
І разварушаны ім вецер
У даль памкне.

Калі жа пабляднее золак
І цёмнай зробіцца вада,
Зазьяе серабром іголак
Зор грамада.

І роўна мілымі зрабіцца
Здалеюць яркі блеск і цень,
Той дзень, што мае нарадзіцца,
20 І знікшы дзень.

Блішчыць у небе зор пасеў;
У полі — рунь і ў небе — рунь.
Да рэчкі лецячы, ўзляцеў
Між імі марай белы лунь.

Кажан пранёсся на крылах,
Стракочуць конікі ў траве,
Снуюцца мышы па палях,
Здаецца — ўсё вакол жыве.

10 Жыццё чуваць з усіх старон,
Жыццём напоўнены ўвесь мрок.
Ці ж загубіў пливучы сон
З чырвоных макаў свой вянок?

Цёплы вечар, ціхі вецер, свежы стог,
Улажылі спаць мяне вы на зямлі.
Не ўстае стаўпом пыл светлы ўздоўж дарог,
Ў небе месяца праглянуў бледны рог,
Ў небе ціха зоркі расцвілі.

Заварожаны вячэрняй цішынёй,
Я не цямлю, дзе рука, дзе галава;
Бачу я, з прыродай зліўшыся душой,
Як дрыжаць ад ветру зоркі нада мной,
Чую ў цішы, як расце трава.

Добрай ночы, зара-зараніца!
Ўжо імгла над зямлёю лажыцца,
Чорнай рызай усё пакрывае,
Пылам зор небасхіл абсявае.
Цішыня агартае мне душу.
Вецярок прыдарожную грушу
Ледзьве чутна варуша-калыша,
Міла бомы смяюцца у цішы,
Ціха срэбрам грукае крыніца.
¹⁰ Добрай ночы, зара-зараніца!

Ціха па мяккай траве
Сінявокая ноч прахадзіла;
Ціха з заснуўшых палян
Плыў у гару і знікаў,
Быццам дым сіняваты з кадзіла,
Рэдкі, правідны туман;
Неба ўсю глыб ажывіўшы,
Патроху праз цемнь выглядалі
Зорак дрыжачых вянкі;
¹⁰ Конікі суха звінелі;
Шырэй разліваліся хвалі
Цёмнай, люстранай ракі;
Пала раса; у палэх
Загарэліся пацеркі мілых
Жоўта-чырвоных агнёў...
Час, калі трэба журыцца
Душою на свежых магілах
Пуста пранёсшыхся днёў.

Вечар на захадзе ў попеле тушыць
Кучу чырвоных кавалкаў вугля;
Ціха ўсё; вецер лістка не зварушыць,
Не скалыхнуцца ні траўкай паля;
Цёмныя цені даўжэй у лагчыне,
Птушкі прыстаўшай марудней палёт;
Сумна плыве маладзік бледна-сіні
Ў небе вячэрнім, зялёным, як лёд;
Іскрацца зорак сняжынкі маркотна,
¹⁰ Збожжа пакрылася шызаі расой...
Кіньма жа думкі аб долі гаротнай,
Хоць бы на момант спачынем душой!

САМНАМБУЛ

Месяц выплыў над змрочнай, заснуўшай зямлёй,
І павёў яго ў цёмную даль за сабой,
І прывабіў да мгістай халоднай вады,—
Сэрца білася рыбкай у сеці тады.
Але месяц правёў праз раку светлы шлях.
І развееўся з сэрца дрыжачага жах.
Зіхацела яна — серабра пуціна,
Увадзіла ў той край, дзе пануе вясна.
Доўга, доўга цябе ён чакаў і шукаў,
¹⁰ Але вось час жаданы нарэшце настаў...
І пайшоў ён па шляху, пайшоў аж да дна:
Агарнула яго цішына, глыбіна.

Цветы последние милей
Роскошных первенцев полей.

А. Пушкин.

Плакала лета, зямлю пакідаючы;
Ціха ліліся слязінкі на поле.
Але прыгожаю восенню яснаю
Там, дзе упалі яны, вырасталі
Кветкі асеннія, кветкі, ўспаённыя
Тугаю, горам, слязінкамі лета.
Кветкі асеннія, родныя, бледныя!
Выраслі вы, каб ураз жа і згінучь.
Можа таму-то душа надарваная
¹⁰ Гэтак любоўна вянок з вас сплятае.

Дзесь у хмарах живуць павукі,
Што снуюць павучыну дажджа.
Кожны тлусты і мяккі такі,
Скура слізкая, як у вужа;
Ў целе стыгне халодная кроў,
Злосць бясцэльная ў мутных вачах...
Чуеш! Во шорах ног павукоў,
Аплятаючых сцены і дах.

РАЗРЫТАЯ МАГІЛА

Polatuj nad groby,
Piosenko żałoby.
Żygliński*.

Дробны дождж сячэ, ліецца;
Вецер злосна ў хату рвецца,
Ў полі стогнам аддаецца,
Стукне ў дзверы і акно —
Сэрца беднае заб'ецца,
І адразу ў ім прачнецца,
І адразу скалыхнецца
Ўсё, што згінула даўно.

Ўспомніць сэрца, што любіла,
10 Ўспомніць моладасць і сілу,
Ўсё, што знікла і уплыла,
Ўсё успомніць, як у сне.
Бачу: сэрца не забыла,
Што жыццё ў ім загубіла...
І разрытаю магілай
Вее сумна на мяне.

---

* Ляці над трунамі,
Песня жальбы.

Жыглі́нскі (польск.)

Ноч. Газніца гарыць, чырванее,
І гарбата, астыўшы, стаіць.
За сцяной запявае завея,
Сумна бомамі ў полі звініць.
З краю ў край яе гул аддаецца,
І чагось усё думаю я,
Што з няволі зімовай там рвецца
Крэпка скутая снегам зямля;
Грудзі моцныя цяжка ўздымае,
¹⁰ Ветрам вее, як дыхаць пачне,
Снег халодны ў палёх калыхае
І вось-вось свае путы страхне.

ЗІМОВАЯ ДАРОГА

Шпарка коні імчацца у полі,
Сумна бомы гудзяць пад дугой,
Запяваюць аб долі і волі,
Навяваюць у сэрцы спакой.

Ўюцца змейкай срабрыстай дарожкі,
Брызгі золата ў небе блішчаць,
І маркотныя месяца рожкі
Праз марозную мглу зіхацяць.

Поле нікне у срэбным тумане,
¹⁰ Снег блішчыць, як халодная сталь,
І лятуць мае лёгкія сані,
Унашуся я ў сінюю даль.

ЗІМОЙ

Здароў, марозны, звонкі вечар!
Здароў, скрыпучы, мяккі снег!
Мяцель не вее, сціхнуў вецер,
І волен лёгкіх санак бег.

Як мары, белыя бярозы
Пад сінявой начной стаяць.
У небе зоркі ад марозу
Пахаладзеўшыя дрыжаць.

Вільготны месяц стуль на поле
10 Празрысты, светлы стоўп спусціў
І рызай срэбнаю раздолле
Снягоў сінеючых пакрыў.

Ўзрываўце ж іх санямі, коні!
Звіні, вясёлых бомаў медзь!
Вакол лятуць бары і гоні,
Ў грудзях пачала кроў кіпець.

ПЕРАД ПАВОДКАЙ

Праясняецца пагода,
Бо вярнулася вясна.
Ўсё чакаеш, што прырода
Ўстрапянецца ада сна.

І пад птушы крык і гоман,
Даўшы хвалям вольны ход,
Прыпадые бацька Нёман
На хрыбце магутным лёд.

Зазвіняць жалобна крыгі,
¹⁰ І бурлівая вада
Снег, размоклы ў час адлігі,
Змые з луга без сляда.

Дык разліўся жа раздольна
Ў чыстым полі і гаю
І красой паводкі вольнай
Душу выпрастай маю!

Падымі угару сваё вока,
І ты будзеш ізноў, як дзіця,
І адыйдуць-адлынуць далёка
Ўсе трывогі зямнога жыцця.

Ціха тучу блакіт закалыша,
У душы адрасце пара крыл,—
Узляціць яна ў сінюю вышу
І ў струях яе змые свой пыл.

Там не трэба ні шчасця, ні ласкі,
Там няма ні нуды, ні клопот,
Ты — царэвіч цудоўнае казкі,
Гэта хмара — дыван-самалёт!

МАЁВАЯ ПЕСНЯ

De la musique avant toute chose.

P. Verlaine*.

Па-над белым пухам вішняў,
Быццам сіні аганёк,
Б'ецца, ўецца шпаркі, лёгкі
Сінякрылы матылёк.

Навакол усё паветра
Ў струнах сонца залатых,—
Ён дрыжачымі крыламі
Звоніць ледзьве чутна ў іх.

10 І ліецца хваляй песня,—
Ціхі, ясны гімн вясне.
Ці не сэрца напявае,
Навявае яго мне?

Ці не вецер гэта звонкі
Ў тонкіх зёлках шапаціць?
Або мо сухі, высокі
Ля ракі чарот шуміць?

---

* Музыкі перш за ўсё.

П. Верлен (франц.).

Не паняць таго ніколі,
Не разведаць, не спазнаць:
Не даюць мне думаць зыкі,
²⁰ Што ляцяць, дрыжаць, звіняць.

Песня рвецца і ліецца
На раздольны, вольны свет.
Але хто яе пачуе?
Можа, толькі сам паэт.

РАМАНС

Quand luira cette étoile, un jour,
La plus belle et la plus lointaine,
Dites-lui qu'elle eut mon amour,
O derniers de la race humaine.

Sully-Prudhomme*.

Зорка Венера ўзышла над зямлёю,
Светлыя згадкі з сабой прывяла...
Помніш, калі я спаткаўся з табою,
Зорка Венера ўзышла.
З гэтай пары я пачаў углядацца
Ў неба начное і зорку шукаў.
Ціхім каханнем к табе разгарацца
З гэтай пары я пачаў.
Але расстацца нам час наступае;
¹⁰ Пэўна, ўжо доля такая у нас.
Моцна кахаў я цябе, дарагая,
Але расстацца нам час.
Буду ў далёкім краю я нудзіцца,
Ў сэрцы любоў затаіўшы сваю;
Кожную ночку на зорку дзівіцца
Буду ў далёкім краю.

---

* Калі аднойчы засвеціцца гэтая зорка,
Найпрыгажэйшая і найдалейшая
Скажыце ёй, што я кахаў яе,
О, апошнія з роду людскога.

Сюлі-Прудом (франц.).

Глянь іншы раз на яе,— у расстанні
Там з ёй зліём мы пагляды свае...
Каб хоць на міг уваскрэсла каханне,
20 Глянь іншы раз на яе...

ДОСІ ЁЖО ПРАЦЫ

Гэй, варушыцеся, коні панурыя,
Досі ёжо працы, бо сонца зайшло!
Ярка-чырвоныя, жоўтыя, бурыя
Боразны ў небе яно правяло.
Хутка ёжо зоркі зірнуць сіняватыя,
Месяц пакрые палі палатном...
Досі ёжо! З вамі вярнуся дахаты я
І пазабудуся сном.

ЗГУКІ БАЦЬКАЎШЧЫНЫ

Ўся ў слязах, дзяўчына
Хіліцца да тына.
Поруч з ёю пад расою
Зіхаціць шыпшына.

Вецер павявае
І расу страхае.
Ой, напэўна, і дзяўчына
Лек на слёзы мае.

Адгадайце ж, людзі,
¹⁰ Хто страхаць іх будзе?
І чаму ён, жаўтадзюбы,
Аж дасюль марудзе?

Сумна мне, а ў сэрцы смутак ціха запявае:
«Сцежка ў полі пралягае, траўкай зарастае.
Каля сцежкі пахіліўся явар да каліны,—
Там кахаліся калісь-то хлопец і дзяўчына.
Ой, ішла дарога долам, ды ішла і горкай,—
Не схавалася дзяўчына ад тэй долі горкай:
Бо ляжыць яе дарожка, траўкай зарастае;
Сумна глянуць, цяжка бачыць, жаль душу праймае».

Не кувай ты, шэрая зязюля,
Сумным гукам у бары;
Мо і скажаш, што я жыці буду,
Але лепш не гавары.
Бо не тое сведчыць маё сэрца,
Грудзі хворыя мае;
Боль у іх мне душу агартае,
Думцы голас падае.
10 Кажа, што нядоўга пажыву я,
Што загіну без пары...
Прыляці ж тады ты на магілу,
Закувай, як у бары.

ЯН І МАЦІ

Ты стамілася, змарнела, слёз праліла рэчку.
Што ж, пастаў прад абразамі, запаліўшы, свечку:
Мо паможа Яну гэты свет і пацер словы...
Асвятліла свечка з воску хлопца твар васковы.
Тае воск, і ўніз ціхутка капелькі сцякаюць,
А ў вачах збалелых Яна слёзы праступаюць.
Свечка свеціць, свечка ззяе, свечка дагарае,
І ў панурай, цеснай хаце хлопец памірае.
Ой, не век жа свечцы тонкай зіхаець, гарэці,—
¹⁰ Дагарыць яна і знікне, як і ўсё на свеце...

Сэрца ные, сэрца кроіцца ад болю,—
Ой, пайду я з цеснай хаты ў тое поле.
Ў чыстым полі вецер вее, павявае,—
Ты пакінь мяне, нуда мая нямая!
Я тады б у песні звонкай, салаўінай
Выліў тугу і на вецер буйны кінуў,
І развеяў бы яе ён на раздоллі,
Каб не ўбачыць мне ніколі ўжо нядолі.

ВЕЧАР

Месяц круглы ўстаў на небе,
Блішчыць невысока,
Ўвесь чырвона-жоўты, быццам
Пугачова вока.

З мілым, задушэўным зыкам
Важкі хрушч лятае;
Пра няшчаснае каханне
Нехта запявае

Голац полем пракаціўся,
10 У бары аддаўся:
«А дзе ж тая крынічанька,
Што голуб купаўся?»

І снуюцца сумна ў сэрцы,
Ўюцца адгалоскі
Роднай песні, простаі песні
Беларускай вёскі...

СТАРАЯ БЕЛАРУСЬ

Усё прайшло, мінула,
Як і не было,
У капцах паснула,
Зеллем зарасло.

Я. Купала.

ЛЕТАПІСЕЦ

Душой стаміўшыся ў жыццёвых цяжкіх борах,
Свой век канчаю я у манастырскіх мурах
І пільна летапіс другі ўжо год пішу:
Старанна літары малыя вываджу
І спісваю усё ад слова і да слова
З даўнейшых граматак пра долю Магілёва.
І добрыя яго, і кепскія дзяла
Апавядаю тут. Так рупная пчала
Умее ў соты мёд зыбраць і з горкіх кветак,
І бачанаму мной — я годны веры сведак.
Хай тыя ведаюць, што з'являцца па нас,
Ўсю праўду пра жыццё у наш і пройшлы час,
Пра войтаў, лаўнікоў, і райцаў, і пасольства,
Пра розных каралёў і бітвы, і пасольства,
Што тут чынілася ў даўнія гады,
Што думалі, чаго жадалі мы тады,
За што змагаліся, як баранілі веру, —
Хай зведаюць усе патомкі праз паперу!
Яно забудзецца, умрэ, з вадой сплыве, —
І вось у спомінах устане, ажыве,
Калі знайдуць маё няхітрае пісанне
Пра гэтае жыццё, надзеі, справаванне...
Так мора — ў Гданску я чуваў, — прымчыць вадой
Бутэльку к берагу, аблітую смалой,

Усю ў дробных ракаўках і ў ціне. Не замала
Яна была ў вадзе і шмат чаго спаткала.
Рыбалкі вылавяць бутэльку, разаб'юць
І, як трапляецца, быць можа ў ёй знайдуць
Ліста. За звычай марскога гэтак весьці
Нам, патапаючы, шлюць людзі. Ў моры дзесьці
Загінулі яны, і, можа, сотні год
З тых часаў працяклі, і згінуў іх народ,
І ўсё змянілася, і ўжо пра іх забылі.
Вы, літары, цяпер нанова ўсё збудзілі!
І людзі зведаюць аб прадзедах сваіх,
Аб горы, радасцях і аб прыгодах іх,
Каму маліліся, чаго яны шукалі,
Дзе на глыбокім дне іх крыюць мора хвалі.

ПЕРАПІСЧЫК

На чыстым аркушы, прад вузенькім акном,
Прыгожа літары выводзіць ён пяром,
Ўстаўляючы паміж іх чорнымі радамі
Чырвоную страку; усякімі цвятамі,
Рознакалённымі галоўкамі звяроў
І птах нявіданых, спляценнем завіткоў
Ён пакарашае скрозь — даволі ёсць знароўкі —
Свае шматфарбныя застаўкі і канцоўкі,
І загалоўкі ўсе, — няма куды спяшыць!
10 Парой ён спыніцца, каб лепей завастрыць
Пяро гусінае, і гляне: светла сонца
Стаўпамі падае праз вузкае аконца,
І круціцца у іх прыгожы, лёгкі пыл;
Як сіняваты дым нявідзімых кадзіл,
Рой хмарачак плыве; шырокімі кругамі
У небе ластаўкі шыбаюць над крыжамі,
Як жар гарашчымі, а тут, каля акна,
Малінаўка пяе, і стукае жаўна.
20 І зноў ён схіліцца, застаўку зноў выводзіць
Няяркім серабром; нячутна дзень праходзіць;
Ўжо хутка будзе ноч, і першая гвезда
Благаславіць канец прыгожага труда.

КНИГА

Псалтыр, пакрытую няжорсткай бурай кожай,
Я ўзяў і срэбныя засцёжкі адамкнуў,
Перачытаў радкі кірыліцы прыгожай
І воску з ладанам прыемны пах пачуў.

Вось псальма слічная. «Як той алень шукае
Крыніцы чыстай, так шукаю бога я».
Як вее свежасцю яе краса жывая!
Як радасна далей спяшыць душа мая!

І бачу я ў канцы няхітрую прыпіску,
¹⁰ Што «кнігу гэтую раб божы, дзяк Гапон,
Дзеля душы спісаў у месце Ваўкавыску
У рок сем тысяч сто васьмы з пачатку дзён».

СЛУЦКІЯ ТКАЧЫХІ

Ад родных ніў, ад роднай хаты
У панскі двор дзеля красы
Яны, бяздольныя, узяты
Ткаць залатыя паясы.
І цягам доўгія часіны,
Дзявочыя забыўшы сны,
Свае шырокія тканіны
На лад персідскі ткуць яны.
А за сцяной смяецца поле,
Зіе неба з-за акна,—
І думкі мкнуцца мімаволі
Туды, дзе расцвіла вясна;
Дзе блішча збожжа ў яснай далі,
Сінеюць міла васількі,
Халодным срэбрам ззяюць хвалі
Між гор ліючайся ракі;
Цямнее край зубчаты бора...
І тчэ, забыўшыся, рука,
Заміж персідскага узора,
Цвяток радзімы васілька.

БЕЗНАДЗЕЙНАСЦЬ

Скарына, доктар лекарскіх навук,
У доўгай вопратцы на вежы сочыць зоры.
Яны спрыяюць! Час! З рухавых рук
Скарыны п'е адвар пан земскі пісар хворы.
І ўраз пабачыў ён, што ізумруд
Ў пярсцёнку залатым на пальцы штось імгліцца,
Што блеску ў ім няма... І з болем тут
Ён зразумеў, што ўжо к жыццю не вараціцца.

Ціхі вечар; знікнула спякота,
Весялей струіцца між чарота
Рэчка, што ўцякае у ставок;
Ўкруг яго ідзе вярбін вянок
Йшчэ зялёных, свежых, хоць каравых;
Плесня каля берагоў іржавых
Саматканым поясам ідзе,
І лілеі расцвілі ў вадзе.
Часам з візгам ластаўка малая
10 Пранясецца нізка і чыркае
Крыльчкам з разгону гладзь стаўка,
Налякаўшы гэтым матылька.
Часам лінь ці окунь успляснуцца,
І кругі шырока разыйдуцца.
Часам выпаўзаюць паляжаць
Тут вужакі шэрыя на гаць,
У канцы каторай млын схіліўся;
Спыхнеў ён, ледзь не разваліўся,
Пачарнела кола, і даўно
20 Мохам цёмным абрасло яно.
Але сёння ходзіць кола млына,
Бо прыйшла да млынара дзяўчына,
Каб памог сукруху з сэрца збыць.
Ў белай вопратцы яна стаіць,
Нахіліла смуглую галоўку,
І чуваць, як сэрца праз шнуруюку
Часта б'ецца. А стары млынар
Тройчы брызнуў ёй вадой на твар

І, уставіўшы на хвалі вочы,
30 Прыглушоным голасам шапоча:
«Пакланюся я табе, царыца,
Чыстая, сцюдзёная вадзіца.
Ты цячэш балотамі, імхамі,
Жоўтымі, сыпучымі пяскамі,
Берагі крутыя падрываеш,
Дрэвы ды каменні падрываеш
І нясеш іх к мору-акіяну,
К выклятаму востраву Буяну.
Там і вецер буйны не гуляе,
40 Там і сонца краснае не ззяе,
Там не блішча ясная зарніца.
І прыносіш ты туды, вадзіца,
Важкі сум ад сэрца Кацярыны.
Я навокал абваджу тры тыны,
На замок іх моцна замыкаю,
Ключ у мора-акіян кідаю.
Як са дна ключу ўжо не падняцца,
Так і гэтым словам не мінацца».
І падносіць млынару дзяўчына
50 Яйкі ў рэшаце і палатніну.

Па ляду, у глухім бары,
Дзе ля раллі стаяць тры хаты,
Мужык ідзе,— на світцы латы,
А сам няхібкі, хоць стары.

З чупрынай белаю, як лунь,
І з барадою снегаваю,
Зямлёй прапахшы і сасною,
Ён пільна ўсё глядзіць на рунь.

¹⁰ «А каб ты здох! Бач, па расе
Хтось трапіў к збожжу ад крыніцы;
Ды воў і вузкі след капытца:
Алені тут былі ў аўсе.

Ўсё знішчаць, падлы, хоць не сей,—
Не дачакаеш умалота!
А тут яшчэ цераз балота
Не прабярэшся да людзей».

Снуюцца хмарай камары;
Кішмя-кішаць у зёлках гады;
Падшываў абрастаюць ляды...
²⁰ Звядуць, звядуць людзей бары.

Даўно пачаў «хадзяін» дбаць,
Каб пушча тут была нанова,
Ды толькі ведае дзед «слова»,
А то дабра бы не зазнаць.

МЕСТА

Ты — чарователь неустанный,
Ты — неслабеющий магнит.

В. Брюсов.

УСТУП

Звярнуў калісь Пегас на вулкі
З прывольных палявых дарог,—
І пракаціўся топат гулкі,
І іскры сыпнулі з-пад ног.

У грудзі кволяя запала,
Дачка каменяў, места мне.
Пачую я тэй іскры жала,—
І верш аб месце з сэрца мкне.

Вулкі Вільні зіяюць і гулка грываць!
Вір людскі скрозь заліў паясы тратуараў,
Блішчаць вокны, ліхтарні ўгары зіхацяць,
Коні мчацца, трамваі трывожна звіняць...
І гараць аганьком вочы змучаных твараў!

А завернеш ў завулак — ён цесны, крывы;
Цёмны шыбы глухіх, старасвецкіх будынкаў;
Між каменнямі — мох і сцяблінкі травы,
І на вежы, як круглае вока савы,
Цыферблат — пільны сведка мінулых учынкаў.

¹⁰ Ціша тут. Маўчаліва усталі — і сняць
Ў небе купалы, брамы, байніцы і шпіцы;
Грук хады адзінокай здалёку чуваць,
Часам мерныя ўдары звана задрыжаць
І замоўкнуць, памкнуўшы ад старай званіцы.

Ўспамяні, маё сэрца, даўнейшыя дні!
Па загаду бурмістра усе, як належа,
Зачынілі ўжо вокны; загасілі агні...
Варта вулкай прайшла... І не спім мы адны —
Я ды чорны кажан, што шнуруе ля вежы.

У ВІЛЬНІ

(Санет)

Ліхтарняў свет у сінняй вышыне...
Вігрынамі зіяючыя крамы,
Кавярні, мора вывесак, як плямы,
Анонсы і плакаты на сцяне.

Кіпіць натоўп на жорсткім вулак дне!
Снуюць хлапцы, суюшчыя рэкламы...
Разносчыкі крычаць ля кожнай брамы...
Грук, гоман, гул,— усё ракой імкне.

А дальш — за радам кас, ламбардаў, банкаў—
Агні вакзала... павадка фурманкаў...
¹⁰ Віры людзей... сіпяшчы паравоз...

Зялёны семафор... пакгауз... склады...
Заводаў коміны пад цьмой нябёс...
О, горада чароўныя прынады!

За дахамі места памеркла нябёс пазалота;
Паветра напоена ціха гусцеючым мрокам;
Ўжо відна, як іскры злятаюць з трамвайнага дрота,
Як зоркі гараць і зрываюцца ў небе далёкам.

Музыкі стагнанне ліецца па вулках з бульвара,
Гараць і агнём машкару к сабе вабяць ліхтарні;
Ўкруг тоўстага шкла яна ўецца, як лёгкая хмара,
А к светлу прабіцца не можа... і томіцца марна.

І ўспомніў я час: срэдзь асенняй нахмуранай ночы
10 Музыка зайграла, агні ў вышыне запалалі,
І дыхалі грудзі шырока, свяціліся вочы...
Мы к светлу ўзяцелі... і шкло ўкруг яго напаткалі.

На глухіх вулках — ноч глухая.
Не менш глухі людскі натоўп.
Дык хто ж пачуе, як спявае,
Як стогне тэлеграфны стоўп?

І места, дзе няма прастора
Дзеля прыроды буйных сіл,
Прабіла сцежку мору гора
Палёў, лясоў, капцоў, магіл.

10 Палёў, дзе круціць завіруха,
Ўзрываючы халодны снег,
Палёў, дзе ўсё бушуе глуха,
Дзе чутны разам стогн і смех!

І вось той гул мне ў душу ўліўся.
Гудзі, гудзі, дрыжачы дрот!
Ўвесь бледны, млосны прыхіліўся
Я ля ліхтарні да варот.

ЗАВІРУХА

У бубны дахаў вецер б'е,
Грыміць па ім, звініць, п'яе.
І спеў ліецца ўсё мацней,—
Гулянку справіў пан Падвей.
У бубны дахаў вецер б'е,
Грыміць па ім, звініць, п'яе.
Ўскіпела снежнае віно,
І белай пенай мкне яно.
10 У бубны дахаў вецер б'е,
Грыміць па ім, звініць, п'яе.
Па вулках вее дзікі хмель,
Гудзіць сп'яная мяцель.
У бубны дахаў вецер б'е,
Грыміць па ім, звініць, п'яе.

Сеў хлопчык з шклянчай ля вулічнага ганку
І выдувае з мыла пузыры.
Вясёлкаю гараць яны ў зіянні ранку,
Ўзлятаючы ў паветра да гары.

І, заварожаны шматфарбнаю красою,
Са спрытнасцю і хцівасцю ката
Хапае хлопчык іх няжорсткаю рукою,
А застаецца ў ёй — адна слата.

Ад спёкі пышучь дахі і асфальт,
На вулцы ўецца пыл, і грукаціць фурманка;
«Каробушку» пяе дзіцячы альт,
І надрываецца абрыдлая шарманка.

Хаця бы крышку часу адпачыць!
Мо на бульвар пайсці, сесць на далёкай лаўцы,
Здрамнуць, газету свежую купіць
І прачытаць усё да імені выдаўцы?

ДЗВЕ СМЕРЦІ

Учора на Мяшчанскай вул., д. № 17,
атруцілася сінільным квасам І. Іванова.
Прычыны самагубства невядомы.

Калі патрыцый смерць з прыветам спатыкаў,
Прабіўшы жылы на руках,
Дрыжэлі спеы флейт, дзень ясны дагараў,
А праз вакно струёю вецер павяваў
І... мігдаловы горкі пах.

Ты, грозны жэрабій, учора ўзяты зноў;
На срога сціснутых губах
Не мгліцца люстра гладзь; застыгла ў жылах кроў;
Скрозь вее цяжкі дым ад спаленых лістоў
10 І... мігдаловы горкі пах.

II

ДУМЫ

С Израилем певцу один закон:
Да не творит себе кумира он!

Е. Баратынский.

De quelque mot profond tout
homme est le disciple*.

С. Е. ПАЛУЯНУ

Глянь, як зорка у цемні ляціць,
Ўсіх чаруючы светлам сваім,
Быццам змей залаты зіхаціць
І стухае у небе глухім.

Але ўспомніць яшчэ зорку свет,
Бо у сэрцах гарыць яе след.
Так свабодна, так ярка пражыць —
Лепшай долі няма на зямлі.

10 Ўсё кругом на мамент асвяціць
І пагаснуць у цёмнай імглі.
Ўсё знікае, праходзіць, як дым,
Светлы ж след будзе вечна жывым.

---

* Кожны чалавек з'яўляецца вучнем якога-небудзь глыбокага слова.

КАГАНЦУ

Змоўк пясняр, затаіў свае песні,
Ён іх болей ужо не пяе.
Але рвуцца яны, і калісь на прадвесні
Лёд халодны ў душы пад напорам іх трэсне,
І струёй лынуць вершы з яе.

Гэтак часам уходзіць у землю крыніца,
Дзесь у нетрах таемна бяжыць,
Але мусіць урэшце на волю прабіцца,
Шмат яшчэ па зямлі будзе ліцца-каціцца
¹⁰ І радзімаму краю служыць.

УПАЛІ З ГРУДЗЕЙ ПАНА БОГА...

Упалі з грудзей Пана Бога,
Парваўшыся, пацеркі зор.
Яны раскаціліся ў небе,
Усыпалі сіні прастор

І гэтак маркотна і пільна
На край наш нядольны глядзяць...
Што ж чуюць яны там, што бачаць?
Чаго ўсё дрыжаць і дрыжаць?...

КРАЮ МОЙ РОДНЫ! ЯК ВЫКЛЯТЫ БОГАМ...

Краю мой родны! Як выкляты Богом —
Столькі ты зносіш нядолі.
Хмары, балоты... Над збожжам убогім
Вецер гуляе на волі.

Поруч раскідалісь родныя вёскі.
Жалем сціскаюцца грудзі! —
Бедныя хаткі, таполі, бярозкі,
Усюды панурыя людзі...

Шмат што зрабілі іх чорныя рукі,
¹⁰ Вынеслі моцныя спіны;
Шмат іх прымусілі выцерпець мукі
Пушчы, разлогі, нізіны.

Кінь толькі вокам да гэтага люду —
Сціснецца сэрца ад болю:
Столькі пабачыш ты гора усюды,
Столькі нуды без патолі.

Песня пяе, як удовіна сына,
Янку, каханне згубіла;
Там, дзе панура схілілася каліна,
²⁰ Беднага хлопца магіла.

Ў гутарках-казках аб шчасці, аб згодзе
Сэрца навін не пачуе.
Сціснула гора дыханне ў народзе,
Гора усюды пануе.

Хваляй шырокай разлілась, як мора,
Родны наш край затапіла...
Брацця! Ці зможам грамадскае гора?!
Брацця! Ці хваце нам сілы?!

Халоднай ноччу я ў шырокім, цёмным полі
Каля агнішча лёг і сціхнуў у паўсне.
Агонь усё слабеў... урэшце знік паволі...
І ўраз зрабілася вясёла неяк мне!..

Хай, шэры попел, ты агнішча ўсё сабою
Ў нядоўгі час здалеў, як рызаю, пакрыць,—
Я ведаю, што там агонь дрыжыць пад ёю,
Я ведаю, што там чырвоны жар гарыць...

10 Хай чарада гадзін панурых, нудных, шэрых,
Як попел, на душу мне клалася ўвесь час,
Хаваючы сабой агонь гарачы веры,—
Хай не відаць яго... а ўсё ж ткі ён не згас!

Кінь вечны плач свой аб старонцы!
Няўжо жа цёмнай ноччу ты
Не бачыш, што глядзіцца сонца
Ў люстэрка — месяц залаты?

Не згасла сонца? Сонца гляне,
Усіх падыме ада сна.
Ён, гэты дзень, яшчэ настане,—
І «ачуняе старана»!

Я пад яе зімовай маскай —
¹⁰ Пад снегам — бачу твар вясны,
І вее верш мой дзіўнай казкай,
І ясны ён, як зорак сны.

Зражаюць галіны таполі адну за адной...
Без скаргі яны на зямлю чарадою лажацца,
Бо смерць іх патрэбна, каб дзерава новай вясной
Магло бы хутчэй развівацца.

Таварышы-брацця! Калі наша родзіна-маць
Ў змаганні з нядоляй патраціць апошнія сілы,—
Ці хваце нам духу ў час гэты жыццё ёй аддаць,
Без скаргі палеч у магілы?!

Рушымся, брацця, хутчэй
Ў бой з жыццём, пакідаючы жах,
Крыкі пужлівых людзей
Не стрымаюць хай бітвы размах...

Проці цячэння вады
Зможа толькі жывое паплыць,
Хвалі ж ракі заўсягды
Тое цягнуць, што скончыла жыць.

Нашых дзедаў душылі абшары лясоў,
Не давалі ім жыці праўдзівым жыццём,
І яны тыя пушчы звадзілі агнём,
Іх кругом падпаліўшы з далёкіх канцоў.

І пылалі па нашаму краю лясы,
Покуль сонца здалела ўсё ў ім асвяціць;
І святлей і прасторней тады стала жыць,
А на попеле буйна ўзраслі каласы.

З гэтых дзедаў суворых прыклад нам бы ўзяць,—
¹⁰ Не хіліцца з бяды, не пужацца агня,
Бо мы толькі тады дачакаемся дня,
Калі нас не здалее змаганне злякаць.

Ўстань, навальніца, мкні нанова,
Ўзвуй, вецер, з ёю заадно!
У віхры уляціць палова,
Пакіне чыстае зярно.

Удар, цыклон, удар на мора,
Цалуй яго ў глухое дно,
Ўсплясні ваду — і перлаў горы
На бераг выкіне яно.

Не блішчыць у час змяркання і ў глыбокай цемні ночы
Дыямент каштоўны,
Але белым днём красою нам чаруе, вабіць вочы
Блеск яго цудоўны.
Бо калі на гэты камень упадзець праменне сонца,
Ўраз ён блісне дзіўна
І вяселькавыя іскры рассыпаць пачне бясконца
Ярка, пераліўна.
Так здаецца ў змроку ночы цёмным і народ мой родны,
Бедны і няшчасны;
¹⁰ Але, як устане сонца, ўраз працнецца дух народны
І засвеціць ясна!

Напілося сонца са крыніц сцюдзёных,
Усцягнула ў вышу з іх ваду, як пар;
І, ўзляцеўшы шпарка па праменнях тонкіх,
Пар зрабіўся слічнай чарадою хмар.

Ў даль яны памкнулі, і лятуць пад імі
Нівы ды балоты, поле, бор, лука.
Але што там блішча? Ці не ты, сястрыца,
Ці не ты ліешся, срэбная рака?

Загримелі ў хмарах гулка прывітанні,
¹⁰ І далёка буйны вецер іх разнёс.
Рынуліся хмары да ракі радзімай
І зліліся з ёю ліўнем кропель-слёз.

Ой, чаму я стаў паэтам
Ў нашай беднай старане?
Грудзі ньюць, цела вяне,
А спачыць не можна мне:
Думкі з розуму ліюцца,
Пачуццё з душы бяжыць...
Мо за імі кроў палыне,
І тады ўжо досі жыць!

Даўно ўжо целам я хварэю,
І хвор душой,—
І толькі на цябе надзея,
Край родны мой!
У родным краю ёсць крыніца
Жывой вады.
Там толькі я змагу пазбыцца
Сваей нуды.
Калі ж у ім умру-загіну,—
10 Не жалюся я!
Не будзеш цяжкая ты сыну
Свайму, зямля.
Там хоць у гліне, хоць у брудзе,
Там, пад зямлёй,
Найдуць мае слабыя грудзі
Сабе спакой.

Калі зваліў дужы Геракл у пыл Антэя,
Як вецер валіць поўны колас да раллі,—
Ўдыхнула моц у грудзі сына мацер Гея,
І вось, цвярды, як дуб, яшчэ, чым перш, сільнее,
Ён, напружыўшыся, падняўся ўраз з зямлі.

Паломаны жыццём, чакаючы магілы,
Радзімая зямля, прынікнуў я к табе,
І бодрасць ты ўліла ў слабеючыя жылы,
Зварушыла маёй душы драмаўшай сілы,
¹⁰ І месца ў ёй з тых пор няма ўжо больш жальбе.

Бледны, хілы, ўсё ж люблю я
Твой і мудры і кіпучы верш, Анакрэон!
Ён у жылах кроў хвалюе,
Ў ім жыццё струёю плешча, вее хмелем ён.

Верш такі — як дар прыроды,
Вінаграднае, густое, цёмнае віно:
Дні ідуць, праходзяць годы,—
Але ўсё крапчэй, хмяльнее робіцца яно.

...passe sans laisser même
Son ombre sur le mur.

(V. Hugo*.

Жывеш не вечна, чалавек,—
Перажыві ж у момант век!

Каб хвалявалася жыццё,
Каб больш разгону ў ім было,
Каб цераз край душы чуццё
Не раз, не два пайшло!

Жыві і цэльнасці шукай,
Аб шыраце духоўнай дбай.

10 І ў напружэнні паўнаты
Свайго шырокага жыцця
Без болю, ціха зойдзеш ты
Ў краіну забыцця.

---

* ...праходзіць, не пакідаючы нават свайго ценю на сцяне.
В. Гюго (франц.)

Мудрай прамовы
Мёд залацісты,
Поўныя соты
Мне да спадобы;

Але не меней
Сэрцу панадны
Мёд сваім хмелем
Светлым і тонкім.

Дзе вы, лясоў, палёў цвяты?
Вас холад загубіў!
Чаму ж ён срэбныя цвяты
На гэтым шкле ўзрасціў?

Ім, бледным, мёртвым, не збудзіць
Былога пачуцця,
Як не змагу яго збудзіць
Халодным вершам я.

Калі ў ракавіну цёмную жамчужніцы
Упадзе пясчынка хоць адна,—
Жомчугам патроху робіцца яна!
Калі ў дух мой западзе і заварушыцца
Там кавалак грубага жыцця,—
Ў жомчуг звернецца ён сілай пачуцця!

Свяча бліскучая зіяе,
Каб расступілася імгла;
Ў яе агні — краса жывая,
Яна прыгожа і святла.

Ўблізі матыль дрыжыць ад болю,
Прываблены з імглы агнём.
Ён рынуўся туды без волі
І смерць сваю спаткаў у ём.

10 Свяча гарыць. З яе ліецца
За кропляй кропля, як раса,
А матылёк ужо не б'ецца:
Табе ахвяра ён, краса!

ПЕСНЯРУ

Ведай, брат малады, што ў грудзях у людзей
Сэрцы цвёрдыя, быццам з камення.
Разаб'ецца аб іх слабы верш заўсягды,
Не збудзіўшы святога сумлення.

Трэба з сталі каваць, гартаваць гібкі верш,
Абрабіць яго трэба з цяпеннем.
Як ударыш ты ім,— ён, як звон, зазвініць,
Брызнуць іскры з халодных каменняў.

ВОЛЬНЫЯ ДУМЫ

Meine Bitterkeit kommt nur
aus den Galläpfeln meiner Tinte,
und wenn Gift in mir ist, so ist
es doch nur Gegengift.

Heine*.

УСТУП

Я думы, путамі не скутыя,
Тут перад вамі вываджу,
А проці ганення кажу:
Хваробы лечаць і атрутамі.

---

* Мая горыч вынікае толькі з горычы маіх чарніл, а калі ёсць у мяне атрута, то гэта нішто іншае, як проціяддзе.

Гейнэ.

ГУТАРКА З ПАНЕНКАМІ

«Пабачце! Ластаўка малая
Для птушанят гняздо зрабіла
І клапатліва ўкруг лятае,—
Аж паглядзець прыемна-міла!»

«Вельмі шаноўныя паненкі!
Тут ёсць напэўна трохі цуду:
Ў гняздзечку міленькім і сценкі
І дно яна зляпіла з бруду».

Вы кажаце мне, што душа у паэта,
Калі спараджае ён дзіўныя вершы,
Нябесным агнём абагрэта,
І ў час той між людзю ён — першы...
Ах, дзякуй Вам, дзякуй на гэтай прамове;
Душа мая, пэўна, шчаслівай была бы,
Калі б я не ведаў, панове,
Што пекна спяваюць і жабы.

Вы, панове, пазіраеце далёка
Ў блеску сонца з велізарных плеч народных,
Але святло крые шмат чаго ад вока —
Днём не бачыце Вы зорак пуцяводных.

Загляніце жа, будзь ласка, Вы у студню:
Ўжо даўно яна счарнела і згнівае,
Але дно яе і ў ночы і ў палудню
У вадзе люстранай зоры адбівае.

К тым, каго жыццё заціснула глыбока
¹⁰ Ўніз; у норы падзямельныя пад Вамі,
Вы, панове, хоць і бачыце далёка,
Загляніце ў душы — студні са слязамі.

Мы доўга плылі ў бурным моры,
І ўраз — жаданая зямля!
Вы пэўны пуць казалі, зоры,
Зарука ў тым — трэск карабля,
Што сеў на скалы ў змрочным моры.
Прывет, жаданая зямля!
І бестрывожна бачаць зоры,
Як тонуць людзі з карабля.

Была калісь пара: гучэла завіруха
І замяла маей мінуўшчыны сляды.
Усціхла ўжо яна... Плывуць у даль гады,
А ўсё не б'юцца скрыдлы духа:
Куды цяпер ісці? Куды?

Ў душы гарыць агонь нуды,— пануры, чорны.
Ці мне крыніцай слёз сваіх яго заліць
І плугам цяжкага мучэння сэрца ўзрыць?—
Мо ўзойдуць там надзеі зёрны!..
10 Куды ж ісці і што рабіць?

МНЕ СНИЛАСЯ

Ўсё вышэй і вышэй я на гору ўзбіраўся,
Падымаўся да сонца, што дае нам цяпло:
Але толькі чым болей да яго набліжаўся,
Тым усё халадней мне й маркотней было.

Заскрыпеў снег сыпучы пад маімі нагамі,
І марозам калючым твар пякло ўсё крапчэй.
І, пануры, стамлёны, ўніз пайшоў я снягамі,—
Сонца там хоць і далей, але грэе цяплей!

Шмат у нашым жыцці ёсць дарог,
А вядуць яны ўсе да магілы.
І без ясных надзей, без трывог,
Загубіўшы апошнія сілы,
Мы сайдзёмся, спаткаемся там
І спытаем сябе: для чаго мы
Па далёкіх і розных пуцях
Адзінока йшлі ў край невядомы?
І чаму паспяшаліся так,
¹⁰ Напружаючы ўсе свае сілы,
Калі ціха паўзушчы чарвяк
Ўсё ж дагнаў нас ля самай магілы?

НЕПАГОДАЮ МАЁВАЙ

Падаюць вішняў цвяты, і разносіць іх вецер халодны;
Снегам у чорную грязь падаюць вішняў цвяты.
Плачце, галіны, лісты! Загубілі вятры цвет ваш родны,—
Не к чаму болей вам жыць. Плачце, галіны, лісты!

САНЕТ

(Ахвярую А. Пагодзіну)

Un sonnet sans défaut
vaut seul un long poème.
Boileau*.

Паміж пяскоў Егіпецкай зямлі,
Над хвалямі сінеючага Ніла,
Ужо колькі тысяч год стаіць магіла:
У гаршчку насення жменю там знайшлі.
Хоць зернейкі засохшымі былі,
Усё ж такі жыццёвая іх сіла
Збудзілася і буйна ўскаласіла
Парой вясенняй збожжа на раллі.

Вось сімвал твой, забыты краю родны!
10 Зварушаны нарэшце дух народны,
Я верую, бясплодна не засне,
А ўперад рынецца, маўляў крыніца,
Каторая магутна, гучна мкне,
Здалеўшы з глебы на прастор прабіцца.

---

* Беззаганны санет варты адзін цэлай паэмы.
Буало (франц.).

САНЕТ

Ne ris point du sonnet,
o critique moqueur

S.-Beuve*.

На цёмнай гладзі сонных луж балота,
За снег нябёснай вышыні бялей,
Закрасавалі чашачкі лілей
Між пачарнеўшых каранёў чарота.
Ўкруг плесня, бруд, — разводзіць гніль спякота,
А краскі ўсё ж не робяцца гразней,
Хоць там плыве парою слізкі змей,
І ржаўчына ляжыць, як пазалота.
Цяпер давольна топкае багно:
¹⁰ Гніль сотні год збіраючы, яно
Смуроднай жыжкаю узгадала
Цвятоў расістых чыстую красу.
Маліся ж, каб з літоўнасці стрымала
Тут смерць сваю нязвонкую касу.

---

* Не смейся з санэту, о здзеклівы крытык.

С.-Б ё ў (франц.).

ТРЫЯЛЕТ

Красавец юный, Триолет.
К. Ф о ф а н о в.

Як птушка ў гібкіх трасніках,
Стралою думка мільганула
І ўраз жа знікла, патанула,
Як птушка ў гібкіх трасніках.
Ды ўсё ж душа яе пачула
І ўжо пяе ў такіх славах:
«Як птушка ў гібкіх трасніках,
Стралою думка мільганула».

ТРЫЯЛЕТ

Калісь глядзеў на сонца я,
Мне сонца асляпіла вочы.
Ды што мне цемень вечнай ночы,
Калісь глядзеў на сонца я.
Няхай усе з мяне рагочуць,
Адповедзь вось для іх мая:
Калісь глядзеў на сонца я,
Мне сонца асляпіла вочы.

РАНДО

Узор прыгожы пекных зор
Гарыць у цемні небасхіла;
Вада балот, стаўкоў, азёр
Яго ў глыбі сваей адбіла.
І гімн спявае жабаў хор
Красе, каторую з'явіла
Гразь луж; напоўніць мгла прастор,
І ўстане з іх гарашчы міла
Узор.

- ¹⁰ І сонца дальш клянучь, што скрыла
Луж зоры днём. І чуе бор,
І чуе поле крэхат хілы,
Ды жаб не ўчуць вышэй ад гор,
Там, дзе чыясь рука зрабіла
Узор.

АКТАВА

Як моцны рэактыў, каторы выклікае
Між строк ліста, маўляў нябожчыкаў з магіл,
Рад раньш нявідных слоў,— так цемень залівае
Зялёны, быццам лёд, халодны небасхіл,
І праз імглу яго патроху праступае
Маленькіх, мілых зор дрыжачы, срэбны пыл.
Здароў, радзімыя! Мацней, ясней гарыце
І сэрцу аб красе прыроды гаварыце!

ТЭРЦЫНЫ

Ёсць чары у забытым, старадаўным;
Прыемна нам сталеццяў пыл страхнуць
І жыць мінулым — гэткім мудрым, слаўным,—

Мы любім час далёкі ўспамянуць.
Мы сквапна цягнемся к старым паэтам,
Каб хоць душой у прошлым патануць.

Таму вярнуўся я к рандо, санетам,
І бліснуў ярка верш пануры мой:
Як месяц зіхаціць адбітым светам,—

¹⁰ Так вершы ззяюць даўняю красой!

III МАДОННЫ

А. Р. К.

У ВЁСЦЫ

Lumen coeli, sancta rosa! *

А. Пушкін.

Хвалююць сэрца нам дзявочыя пастаці,
І душы мацярэй нас могуць чараваці;
Вышэйшая краса — ў іх злітнасці жывой!
Артысты-маляры схіляліся прад ёй,
Жадаючы з'явіць цераз свае халсціны
Пачуцці мацеры у вобліку дзяўчыны.
Красы тэй сімвалам, Маць-Дзева, стала ты,—
І глянулі твае з-пад пэндзеляў чэрты.
З таёмным трэпетам на іх я пазіраю,
10 А сэрца ўсё імкне да бацькаўскага краю.
Мінулае сваё прыпамінаю я!
Між цёмных абразкоў прайшоўшага жыцця
Шукаю сквапна штось трывожнаю душою,
І здаранне адно ўстае перада мною.

Калісьці летняю рабочаю парой
Праз вёску я ішоў. Панураю чаргой

* Светач мыслі, святая ружа!

З абок бакоў крывой і вузкай вулкі хаты
Стаялі — шэрыя, струхлеўшыя; як латы,
Віднеліся ў сцянах сляпыя вокны іх,
20 І аж чарнелася салома стрэх гнілых.
Ўсё руйнавалася, старэла, адмірала,
І мала што вакол хоць трохі аздабляла
Вясковую нуду; мак яркія цвяткі,
Рознакалёрныя, як тыя матылькі,
У градах высыпаў і цешыў імі душу,
Ды можна йшчэ было там-сям пабачыць грушу,
Крывую, старую... вось толькі і ўсяго.
І да таго ж з людзей не відна нікаго, —
Яны на полі ўсе; не мільканець спадніца,
30 Не пройдзе з вёдрамі па воду маладзіца,
Не ўгледзіш белую магерку мужыка,
Ў паветры не памкне іржанне жарабка,
І песня сумная не паліецца звонка...
Што ж дзіўнага, калі, раптоўна крык дзіцёнка
Пачуўшы, дрогнуў я і аглядзеўся. Ах!
Я спудзіў хлопчыка; на руках і нагах
Ён, бедненькі, папоўз па траўцы ля сцяжынкі,
Да нянькі траплячы — так год васьмі дзяўчынкі.
І вось, дабраўшыся, ў падолак разам к ей
40 З трывожным голасам уткнуўся ён хутчэй;
І, як схіляецца ад ветру верх бярозкі,
Дзяўчынка к хлопчыку нагнулася і, слёзкі
Сціраючы яму, штось пачала казаць,
Каб заспакоіць плач — зусім як быццам маць,
І саліваліся ў жывы абраз ядыны
Той выгляд мацеры ды з воблікам дзяўчыны —
Дзіцячым, цененькім; і ў гэты час яна,
Здавалася, была аж да краёў паўна
Якойсь шырокаю, радзімаю красою,
50 І, помню, я на міг пахарашэў душою.
А можа не краса была ў дзяўчынцы той, —
Дзяўчынцы ўпэцканай і хілай, і худой, —

А штось вышэйшае, што Рафаэль вялікі
Стараўся выявіць праз маці божай лікі.

Страніца лепшая ў штодзённіку жыцця!
Зноў з ціхай радасцю цябе чытаю я.
Хай шмат чаго (ўжо) з тых гадоў крыніца змыла
У памяці маёй, хай тэй дзяўчынкі мілай
Ўжо воблік губіцца у цёмнай глыбіне,—
60 Я веру, ў цяжкі час ён гляне на мяне.

ВЕРАНІКА

(Вершаванае апавяданне)

«E un pensier del mio caro».
Giovanni*.

Я на душы ўражлівай маю
Жыцця мінулага пячаць:
Схачу свой вольны верш пачаць —
І ўраз пра прошлае згадаю;
У даль вядуць мяне сляды
Да вас, дзіцячыя гады.

Ўстае перад маім паглядам
І вулка, веючая сном,
І ціхі старасвецкі дом
10 З цяністым, адзічэлым садам;
Над ім шпакоўніца ўгары,
А ўкруг схіліўся тын стары.

Дом гэты да паноў Забелаў,
Суседзяў нашых, наляжаў;
Я змалку там штодзень гуляў,
З дзяцьмі іх лез на дахі смела,
Рваў яблыкі, рабіў садом
І крыкам поўніў цэлы дом.

---

* Яна — выдумка маёй галавы.

Джавані (італ.).

Вясёла йшлі гулянкi нашы:
20 Пад шум і гук размах рукі
Збіваў здалёку гарадкі,
Быў чутны смех пры відзе «кашы»,
І кожны стрымываў свой плач,
Калі ўразаўся ў плечы мяч.

А вечарком мы выпускалі
Ў паветра белых галубоў:
Зрабіўшы некалькі кругоў,
У вышыню яны шыбалі,
Як чысты снег, кружылі там
30 І падалі на дахі к нам.

Калі ж сачыўся бледнаваты
Зор сініх свет праз небасхіл,
І уплятаўся вулак пыл,—
Мы ўсе пяялі каля хаты,
І напаўняў нягучны хор
Маркотнай песняй сціхшы двор.

Так у гулянках пралятала
Маё дзіцячае жыццё,
А поруч ціхае дзіцё,
40 Дачка Забелаў, узрастала.
Яе я мала знаў: яна
Ўсягды была сама, адна.

Жылося цяжка Вераніцы
(Хай так дзяўчынку будзем зваць):
Яе памерла рана маць,
І не было саўсім сястрыцы,
А бацька сэрца хоць і меў,
Ды прытуліць яе не ўмеў.

Таму з маленства палюбіла
50 Хавацца ў сад стары яна,
Дзе веяла дыханне сна,
І цішыня ў паветры плыла,
І нерухомы быў спакой,
Маўляў у глыбіні марскоў.

Не калыхнуцца лісцяў хвалі,
Ўспляснуўшы пенаю цвятоў
Паверх чарэшневых кустоў;
Кіпіць шум места дзесь там далі,
А тут і глуха і цямно,—
60 Не зварухне марское дно.

І забывала Вераніка
Між зёлак з кніжкай аба ўсём,
А ўзгляне,— сад кіпіць жыццём:
Над ёю куст шыршыны дзікай,
Бруе блізка сонны шмель,
І горка пахне тонкі хмель.

Ізноў страніца за страніцай
Раскрытай кнігі шалясціць;
Нячутна час кудысь бяжыць,
70 Раяцца думкі Веранікі,—
Усё расце душа яе
І ў паўнаце красы ўстае.

Калі ж асеннія навіны
Змянялісад, калі з бяроз
Рваў лісце вецер, а мароз,
Наліўшы ягады рабіны,
Траву губіў, і мы нагой
Ўзрывалі прэлых лісцяў слой;

Калі патроху чырванелі
80 Чаромха, ліпа, стройны клён,
А гнёзды змрочныя варон
Між голага галля чарнелі,
І грозны вечара пажар
Пылаў між бура-шызых хмар;

Калі асенні вецер дзіка
Стагнаў і глуха па начах
Грымеў у наш жалезны дах,—
Тады да лета Вераніка
90 Ад нас знікала ў інстытут
І не будзіла згадак тут.

А час усё каціўся далі,
Хаваючы на дне гадоў
І гарадкі і галубоў;
Мы непрыкметна падрасталі,
А іншы ўжо шчыпаў вусы
І лічыў іх гарой красы.

І толькі ўжо тады я ўгледзеў,
Што поруч, як цвяток лясны,
Ўзрасла ў красе сваёй вясны
100 Дачка самотная суседзяў.
І — помню я — тады жа ўперш
З маеі душы паліўся верш.

Ен там кіпеў струёй жывою,
Праз холад мыслі працякаў
І ў цвёрдых формах застываў,
Як воск гарачы пад вадою,
Каторым трэба вам гадаць,
Аб чым той вершык меў казаць.

Я ж сам скажу йшчэ тое толькі,
110 Што к Вераніцы твор паслаў
І млеў і ўсё адказ чакаў.
Аж вось прайшло маруды колькі
Трывожных дзён, а ўсё няма
Ні Веранікі, ні пісьма.

Калі ж я неяк з ёй спаткаўся,
Загаварыўшы, як у сне,—
Яна зірнула на мяне,
І раптам з вуст яе сарваўся
120 Такі бязвінны, чысты смех,
Што на яго злавацца — грэх.

Смех гэткі маюць толькі дзеці
Ды людзі з яснаю душой;
І ён, як жаваранак той,
Звінеў і ўжо каханьня сеці
Нячутна нішчыў, як ураз
Сарваўся, дрогнуў і пагас.

Накрыла ясны твар дзявочы
Задумы сумная імгла,
На плечы ручка мне лягла,
130 Спагадліва зірнулі вочы,
І даляцеў к маім вушам
Ласкавы шэпт: «Мо больна вам?»

Не, зорка, мне было не больна,
Бо бачыла адно душа,
Як ты свяжа і хараша,
Як рада ты жыццю нявольна,
Уся пад срэбнаю расой
Са йстужкай скромнай між касой.

І мела дзеўча выгляд маці,
140 Калі тады ка мне яна,
Трывожнай ласкаю паўна,
Схілілася, як да дзіцяці,
Зіяючы перада мной
У новай пекнасці жывой,

У тэй, што з постаццю дзяўчыны
Злівала мацеры чэрты.
О, як прыгожы-дзіўны ты,
Двайной красы аблік ядыны!
Ажыў у ім твой вечны цэль,
150 Мадонн тварыцель, Рафаэль!

І прад высокаю красою,
Увесь зачараваны ёй,
Скланіўся я душой маёй,
Натхнёнай, радаснай такою,
А ў сэрцы хораша было,
Там запалілася цяпло.

Дасюль яшчэ яно пылае;
Здаецца — ўмёрла, але ўраз
Праб'ецца зноў, і пройшлы час
160 Прад ім у згадках праступае,
Як пры агні ці цеплаце
Таемны подпіс у лісце.

І конь крылаты да Парнаса
Мой дух імчыць тады, каб я
Былое апяваў пасля.
Ды як знайсці сляды Пегаса
На бруку места? Цяжка ўперш!
Спачынь жа трохі, верны верш!

Ізноў пабачыў я сялібы,
Дзе леты першыя прайшлі:
Там сцены мохам параслі,
Вясёлкай адлівалі шыбы.
Усё ў пылу. І стала мне
Так сумна, сумна ў цішыне.
Я ў сад пайшоў... Усё глуха, дзіка,
Усё травой зарасло.
Няма таго, што раньш было,
І толькі надпіс «Вераніка»,
На ліпе ўрэзаны ў кары,
Қазаў вачам аб гэі пары.
Расці, ўзмацовывайся, дрэва,
Як манумент жывы, ўставай
І к небу надпіс падымай.
Хай нерухомы словы пева:
Чым болі сходзіць дзён, начэй,
Тым імя мілае вышэй.

КАХАННЕ І СМЕРЦЬ

Хоць мы былі адны ў той час,—
Я і зірнуць не смеў на Вас,
І тое, што тады зрабілася,
Знянацку вышла, але ўраз.

Не помню, як — я ручку ўзяў,
Не помню, як — пацалаваў,
Ціхутка пальчыкі цалуючы,
Як да дзіцёнка, ў лад казаў:

«Сарока-варона кашку варыла,
¹⁰ Дзетак карміла;
Гэтаму дала, гэтаму дала,
А гэтаму не дала:

Ты мал, глуп, табе кашка на палічцы
Ў чарапічцы.
Шух, шух, паляцелі,
На другую ручку селі».

ПАЧУЦЮ ЦЁМНАМУ ПАДЛЕГЛАЯ

Ты ўжо рассталася з уборам
І ў ложка шлюбнае лягла,
Свой сорам, свой жаноккі сорам,
Дрыжачая, перамагла.

І ведаеш,— табе мучэнні
І нават мо канец жыцця
Сабой накліча пры раджэнні,
Ірвучыся на свет, дзіця.

Ды абясіленай душою
Ты можаш аднаго жадаць,—
Каб семя бурнае муское
У нетрах цела пахаваць.

Таксама без надзей да спыну
У пропасць чалавек ляціць
І сквапна ўніз, на дно страмніны,
З салодкай жудасцю глядзіць.

Цёмна неба начное,—
Ноч даўно пераважыла дзень.
Ад свячы у пакоі
Ўжо бясшумна хістаецца плямамі цень.

Ты дасюль не заснула,—
Напружона у ложку ляжыш,
Быццам сквапна і чула
Узіраешся ў гэтую цёмную ціш.

Вось няпэўна і глуха,
10 Ледзь раскрыўшы румяны свой рот,
Мне шапнула: «Паслухай»,—
І кіўнула, зардзеўшыся, ўніз на живот.

О, як дрогнула сэрца!
Я паняў. Я каленямі стаў
Прад табой на каберцы
І да гібкага чэрава шчыльна прыпаў.

А яно ўжо дрыжала
У глыбі затаёным жыццём,—
І душа празіяла
20 Незгасімым ніколі свяшчэнным агнём.

ДА ВАГІТНАЙ

Ціха ідзеш ты, у нетрах дзіцёнка хадою калышаш,
Цёмнай і цёплай яму служыш калыскай цяпер.

Дзіцё, што ў коласе зярно,
Пад сэрцам у цябе ўсё спее,
І сэрца цёмнае святлее,
І шчырым робіцца яно.

Ужо нічога ў ім няма,
Адно ёсць — рупнае каханне,
Салодка-соннае бажанне,
Салодка-сонная дума.

ТРЫЯЛЕТ

Дзераўлянае яечка
Ты ўдаеш сабой зусім.
Адчыні яго, — а ў ім
Дзераўлянае яечка.
Гэтак сама чалавечка
Затаіўшы ў нетрах, тым
Дзераўлянае яечка
Ты ўдаеш сабой зусім.

Як хораша, калі дзіцё
Пад сэрцам ціха зварухнецца,
І ўраз па целу разліецца
Яшчэ нязвычайнае чуццё.
Душа — ў салодкім палусне,
І кажуць знакі чалавечка:
«Я — пценчык, ты — маё гняздзечка,
Не руш, не руш, не руш мяне!»

ПРАКЛЯЦЦЕ ВАГІТНАЙ

К твайму аконцу каля ганка
Падходзіць варажыць цыганка
Ў лахмане зрэбным і нячыстым
Са срэбрам ззяючым маністам.
І, чуючы твае адмовы,
Шыпіць пракляцця злыя словы
З паглядам у пагляд упёртым:
«Каб ты дзіцё радзіла мёртвым!»
І, засмяўшыся нясмела,
¹⁰ Ты задрыжэла і збляднела.

З енкам дзіцё ты раджаеш,
Болю не змогшы сцярпець,
Стогнамі сэрца ўражаеш...
Што я магу зразумець?

Шчыра мяне ты любіла,
Шчыра цябе я кахаў,
Але давёў да магілы,
Сам на мучэнні аддаў.

Без сіл, уся ў пату, як белы снег, блядна,
На злітаю крывёй і змятай караваці
Ляжыць шчаслівая і жалкая яна,
І аб адным у ёй цяпер дума: «Я — маці».

Яна збалела ўся. Ёй, можа, ўжо не жыць.
І ўсё ж ткі радасцю бязмежнай ззяюць вочы,
А на яе тугіх грудзях ужо ляжыць
Чырвоны, цёпленькі і неяк смешна смокча.

Пасля радзін ты ўсё штодня марнееш:
Асунулася цела, зблякла твар,
Засмяглі і растрэскаліся губы;
На іх парой няпэўна прабяжыць
Пасмех — і знікне, жалкі і пужлівы;
Як сцені, сіняватыя кругі
Навокала вачэй ляглі, а вочы
Як быццам просяць злітавацца ўсіх.

10 Так крохкая, пушыстая багатка
Пад ветрам аблятае, каб магло
Яе насенне узрасці і кветнуць,
І толькі кволае сцябло пасля
Гаворыць аб жыцці, дзіцям адданым.

«Смертию смерть поправ»,
Ты ад жыцця адпачыла;
Ў муках памёрла сама,
Але дзіцё спарадзіла.

Хутка у землю навек
Цела стамлёнае ляжа;
Хай жа, як сімвал над ім,
Крыж пра мучэнні нам скажа.

Тым вянкi суворай славы,
Што за край свой у баю
Жрэбi вынулi крываваы,
Напаткалi смерць сваю.

Ды слаўней вагiтнай доля,—
Ў сэрцы маючы любоў,
За дзiцё зазнацi болi,
За дзiцё пралiцi кроў.

Слава тым, хто сiлу мае
Смерць, не дрогнуўшы, спаткаць,
Хто ў мучэннях памiрае,
Каб жыццё дзiцёнку даць!

Белы крыж, пліта, пад ёй — магіла;
Мілым кветам рожа зацвіла.
Тут калісьці ты, мой друг, спачыла,—
Спарадзіла ў муках і лягла.

Ўсё мінулася — і боль, і гора,—
Ўсё кудысь далёка адышло;
Але срогі надпіс: «Disce mori»*
Нагадае, што з табой было.

---

* Вучыся паміраць.

IV

З ЧУЖОЙ ГЛЕБЫ

З П. ВЕРЛЕНА

Рыцар Няшчасце, што скрозь ездзіць пад маскай
маўчком,
Сэрца старое прабіў мне зіхацяшчым кап'ём.

З сэрца старога струёй люнула яркая кроў;
Знікла пад сонцам яна, ў землю ушла між цвятоў.

З губ маіх вырваўся крык, бліск маіх зрэнак пагас;
Дрогнуўшы, ўмёрла маё сэрца старое ураз.

Рыцар пад'ехаў тады бліжэй на чорным кане.
Спрыгнуў з яго і рукою рану знайшоў у мяне.

Цяжка у рану маю палец акуты ўхадзіў;
¹⁰ Сэрцу жа голас цвярдэ срога прыказ гаварыў.

Таркнуў халодны, як лёд, палец у сэрца маё,
І ўваскрэсла у ім, чыстым і гордым, жыццё.

Сэрца без кропелькі зла, сэрца без кропелькі шкод,
Усё аднаўлёнае ўраз, білася ўзад і ўпярод.

Бледны, дрыжачы, я ўсё ж веры даць шчасцю не мог.
Як і ўсякі, каму робіцца відзімым бог.

Рыцар жа зноў на каня сеў, галавою кіўнуў
І, ад'язджаючы прэч, некалькі слоў мне гукнуў.

Вось што я чуў ад яго, вось што я чую ўвесь час:
²⁰ «Будзь асцярожным цяпер! Гэтае добра ліш раз!»

(IL FAUT, VOYEZ — VOUS, NOUS
PARDONNER LES CHOSES)

Трэ нам, бачыш, усё між сабой дараваць,—
Так хоць шчасце нарэшце спаткае абох,
А і прыдзеца гора ў жыцці нам зазнаць,
Дык прынамсі... ці ж не?.. будзем плакаць удвох.

Мы — дзве родных душы; о, калі б мы маглі
Сны бажанняў з дзіцячаю радасцю зліць,
Што йдземо ад мужчын і кабет удалі,
Пра ізгнанне патрапіўшы ў шчасці забыць.

Звернемось жа ў дзяцей, у дзяўчатак малых,—
¹⁰ Ні любві, ні здзіўлення не маюць яны;
Ў лес, збляднеўшы, ідуць ад паглядаў людскіх
І не ведаюць нават, што ўжо прашчаны.

Ціхі і сіні блішча над хатай
Неба прастор.
Ціха гайдае ліпа над хатай
Лісцяў узор.

Ў небе рахманы, срэбраны голас
Звона гудзіць.
Птушкі маркотнай з дзерава голас
Сумна звініць.

10 Божа мой, божа! Мірна ліецца
Вокал жыццё.
Ў горад ад гэтай цішы ліецца
Шумнае ўсё.

Што гэта? Слёзы? Што жа зрабіў ты,
Бледны ад іх,—
Горка паведай, што жа зрабіў ты
З дзён маладых?

О, сум, усні ў душы маёй,
Сум па кабеціне адной.

Я не усцішыў горкіх слёз,
Хоць сэрца ў даль ад ёй унёс;

Хоць сэрца, хоць душу сваю
Ўдалі ад ёй даўно таю.

Я не усцішыў горкіх слёз,
Хоць сэрца ў даль ад ёй унёс.

І сэрца, сэрца так стучыць
¹⁰ Душы маёй: «Ці можа быць,

Ці будзе зноў расстання сум,
Расстання гордасць, долі глум?»

Душа яму дае адказ:
«Як ведаць, мо сіло на нас,

Каб скуты мы і з ёй былі
Нат у расстанні і ўдалі».

Сон цёмны ўсё мацнее,
Мне дзьме жыцця рушэнне.
Усніце, ўсе надзеі!
Усніце, ўсе хацэнні!

Ўжо памяць я губляю
Пра добрае і злое,
Не ведаю, не знаю...
О, здаранне благое!

Я — нібы ў склепе зыбка,
¹⁰ Каторую калыша
Чыясь рука няшыбка...
О, дайце цішы... цішы...

CHANSON D'AUTOMNE

Як раньш, пяе
І ў сэрца б'е
Сумны тон.
То, восень, іх,
Бальных тваіх
Скрыпак, стогн.
Чу! Часу ўдар!
Бляднее твар,
Рвецца ўздых:
¹⁰ Ўстаў карагод
Мінулых год,
Дзён былых.
А віхр ліхі,
Што ў лісьць сухі,
Дзьме ў мяне.
Нясе туды,
Нясе сюды,
Ў даль імкне.

(IL PLEURE DANS MON COEUR...)

Il pleut doucement sur la ville.

Арцюр Рэмбо*

Плач сэрца майго
Як над горадам дождж.
Скуль расце, для чаго
Смутак сэрца майго?
Шум ціхі дажджа
Над будоўляй, зямлёй...
Ты скучала, душа,
Раньш па песні дажджа.
Шчыміць без прычын
10 У бедным сэрцы маім.
Ўжо няма злых часін,—
Гэты плач — без прычын.
Няма горш бяды
Як рыдаць ні з чаго,
Без надзей і нуды;
У мяне шмат бяды.

---

* Ціха дажджыць над горадам (франц.).

ЗАХАД

Кацюлю Мендэсу

Слабне золак, згарае —
І нячутна, паволі
Смутак свой разлівае
Захад сонца у полі.
Смутак свой разлівае
Спеў ласкавы аб долі,
Душу цеша, сцішае
Захад сонца у полі.
Сны у ёй вынікаюць,
¹⁰ Як на сінім абшары.
Устаюць і спываюць
Ў блеску захаду мары.
Устаюць і знікаюць
Сноў цудоўныя чары,
Быццам тонуць і ззяюць
Ў блеску захаду мары.

Глянь: месяц бледны
Ў лясу гарыць,
І спеў пабедны
З галін ляціць,
Ўвесь поўны сілы.

О, друг мой мілы!

Свет спачывае.
Як шкло — ставок;
Ен адбівае
¹⁰ Калін гурток
І явар стары.

Снуй, сэрца, мары!

Спакой глыбокі
Злятае к нам
З нябёс далёкіх,
І ззяе там
Блеск золку ясны.

О, момант красны!

Покуль, зорка, ўранці твой
Бледны блеск яшчэ зіяе,
(Між травой
Перапёлак цьма спявае).

Абярніся, глянь ка мне
Ў вочы, поўныя кахання,
(К небу мкне
Стая жаваранкаў зрання).

Кінь пагляд, што ледзь відаць,
¹⁰ Бо нябёсы ззяюць сіне,
(Шум чуваць,
Гул вясёлы у даліне)!

І кахання думкі ў даль
Унясі на светле шпарка,
(Быццам сталь,
Траў раса блішчае ярка).

К мілай, што салодка сніць,
²⁰ Іх прымчы цераз аконца...
(Трэ спяшыць,
Бо вось-вось заззяе сонца)!

Son joyeux importun, d'un
clavecin sonore.

Пётру Барэль*

Раяль цалуе тонкая рука
У час вячэрні, шэра-ружаваты;
І на крылах, цішэй ад вецярка,
Ў паветры мяккім, пекным паплыла ты
Пужліва, песня, і срэдзь комнат хаты
Шчэ доўга веяў пах, як ад цвятка.

Што за калыска ціха так гайдае
Стамлёнага, бяздольнага мяне?
Чаго, як жэўжык, песня вымагае?
¹⁰ І што ў канцы яе прыпеў жадае,
Каторы гэтак хутка у акне,
Адчыненым на садзік, замірае?

---

* Вясёлы і трывожны гук раяля (франц.).

У полі мрок,
Нуда без краю;
Снег чуць блішчае,
Як той пясок.

Без прамянёў
Нябёсы з медзі.
Ах, каб угледзеў
Я месяц зноў!

Як стая хмар,
¹⁰ Дубняк шарэе
І ледзянее
Там, дзе папар.

Без прамянёў
Нябёсы з медзі.
Ах, каб угледзеў
Я месяц зноў!

Гурткі худых
Ваўкоў з крукамі!
Што будзе з вамі
²⁰ Ад віхраў злых?

У полі мрок,
Нуда без краю;
Снег чуць блішчае,
Як той пясок.

МАЛЮНАК МОРА

Акіян дрыжыць
Пад паглядам сумным
Месяца і ў шумным
Гуле шчэ бурліць

Ў час, калі агнём
Ўраз нябёсы крае
І у цьме зіяе
Бліскаўкі ізлом,

І на міг відаць,
¹⁰ Як у бурнай далі
Б'юць аб скалы хвалі,
Зіхацяць, грымяць

І да неба мкнуць,
Дзе вятры бушуюць,
Дзе грымоты злююць,
Грукацяць і б'юць.

У полі дзікім і апусцелым
Праходзяць ноччу дзве мары ў белым.

Мяртвы іх вочы, блядны іх чолы,
Іх словы з вуснаў злятаюць кволы.

У полі дзікім і апусцелым
Аб прошлым шэпчуць дзве мары ў белым.

«Ты наша шчасце ці ўспамінаеш?»—
«К чаму ж ты гэта цяпер жадаеш?»—

«Ці б'ецца сэрца, хоць проці волі,
¹⁰ Пачуўшы імя маё?»—«Ніколі».—

«Вясёла, моцна і так прыгожа
Кіпела наша любоў».—«Быць можа».—

«Сінела неба, расла надзея...»—
«Надзей няма ўжо, і свет цямнее».

Так шэпчуць мары, ўкруг — дол аўсовы,
І чуе толькі ноч тыя словы.

РАКАЎКІ

У кожнай з ракавак, пакарасіўшых сабой
Пячэру слічную, дзе ты мяне кахала,
Былі асобнасці свае і выгляд свой.

Адна, чырвоная, як быццам выяўляла
Ўкрай распалённую каханнем сэрцаў кроў,
Калі я аж палаў, а ты разгарачала.

Другая нагадаць цябе магла б ізноў,
Ды толькі бледую, прыстаўшую, у мленні,
Калі, каб скрыць вачэй пасмех, я хмуру броў.

¹⁰ Вось гэта удала ад шыі уражэнне, —
Ружова-белая, кароткая яна, —
А тая — вушанят прыгожых закругленне.

І сэрца хваляваць магла між іх адна.

ЗІЯННЕ МЕСЯЦА

Душа твая — малюнак артыстычны:
Пад лютняў зван прыгожы масак рой
Танцуе там, адзеўшыся нязвычайна,
Ў надзеі скрыць праз гэта смутак свой.

На ціхі лад усе яны спяваюць
Пра мір жыцця і светлую любоў,
Ды веры ў шчасце спевы іх не маюць,
І з ясным светлам зліты зыкі слоў,

Са светлам месяца прыгожа-смутным,
¹⁰ Ад чар чых на дрэвах птушкі сняць,
І лёгкія струі у плачы чутным
Між мармуроў натхнёна зіхацяць.

Рака срэдзь вулкі! Як мана
За мурам футаў з пяць, яна
Нязвычайнай явай уставае
І ціхай, цёмнаю сваёй,
Хоць і нямутнаю, вадой
Ля краю места працякае.

З бакоў ідзе шырокі пуць
І не дае, каб што-нібудзь,
Апроч туману, адбівала
¹⁰Смяротна-жоўтая вада,
Хаця б ад золку чарада
Катэджаў чорна-жоўтых ззяла.

ШЫНОК

Жану Марэасу

Ўжо кроўю ногі пыл шасы гарачай росяць,
І ўраз — чырвоны дах, мур белы між цянька.
І вывеска «Спакой» — вясёлы знак шынка...
Ёсць мяккі хлеб, віно і паспарту не спросяць.

Тут спяць, пяюць і п'юць, тут кураць і галосяць.
Шынкар — стары салдат; шынкарка ж даць шляпка
Ці вымыць твар хлапцам спяшыць, — іх больш пятка,
Вясёла кажучы, бо збыткаў мае досыць.

10 У каморы чорны столь з бярвенняў; па сцянам
Малюнкаў страшных рад: «Кароль чараўнікам»,
«Малек Адэль»... Баршчу пах добры павявае...

Вы слышыце? Саган, здаецца, ўжо чуваць;
Як ён гадзінніку вясёла падпявае!
Даль поля праз акно адкрытае відаць.

Гул вулічных шынкоў; панельны бруд; каштаны
Старыя; з іх ляціць праз дымныя туманы
Рой лісцяў; амнібус, каторы грукаціць
Жалезам і між кол рыпяшчых ледзь сядзіць,
Зялёны аганёк з чырвоным, быццам вочы,
Варочаючы ўкруг; і з люлькаю рабочы,
Дымяшчы, ідучы, гарадавому ў нос;
Капез з дамоў на брук, што бачыў шмат калёс;
Асфальт істоптаны, з канаўкамі па краю
¹⁰ Дзеля памый... Такі мой шлях, ідушчы к раю.

Трэск дроў; газніцы блеск няяркі; за сталом
Задумчыва сяджу з рукою пад віском;
Ў вачах каханай знік пагляд мой; ціша хаты;
Пара закрытых кніг, дымяшчайся гарбаты!
Прыемна думаць мне, што дню ізноў канец;
Салодка стомлены, чакаю я вянец,
Гарачы шлюбны мрок, шалёнасць першай ночы...
І гэта ўсё ісці з душы маёй не хоча,
Хоць час жаданы ў даль нясе чарга прыгод
¹⁰ Праз лютых месяцаў і скучных тыдняў ход.

Ноч. Дождж. Нябёс імгла. Абрисам цёмным рэжа
Гатычны горад іх. Стаяць скразныя вежы
І дахі гострыя, знікаючы ў далі.
Пляц. Слупы шыбеніц трымаюць ля зямлі
Гурт мерцвякоў. Вятры вясёла іх гайдаюць.
Як у танку. Крукі ўжо хціва раздзіраюць
Цела ім. Ногі іх — здабыча для ваўкоў.
Кусты цярноўніка ды некалькі дубкоў
Ўздымаюць там і сям іссохшыя галіны
¹⁰ К лясам, чарнеюшчым у глыбінэ карціны.
І арыштантаў трох, сцінеўшых і басых,
З бакоў вядзе чарга здаровых вартавых,
Трымаючы мячы, бліскучыя, прамыя,
І проці іх з нябёс б'юць стрэлы дажджавыя.

МЛОСНАСЦЬ

Жоржу Куртэліну

Я — падупаўшы Рым, каторы пазірае
На белых варвараў, на бушаванне іх,
І стылем залатым ляніва акрасціх,
У блеску сонечным, стаміўшыся, складае.

Ў самотным сэрцы — зло, ў душы — нуда густая.
І бітвы чуючы, каторых шум не сціх,
Не можа, кволы, ён дайсці жадань сваіх,
Не хоча рушыцца, жыцця не аздабляе!

Не можа, кволы, ён, не хоча на'т сканаць!
Ўсё зведана! Баціл, ты скончыш смех? Даволі!
Ўсё зведана! Няма чаго прамовіць болі!

Адно ёсць — вершыкі, што ўжо ў агні гараць,
Адно ёсць — п'яны раб, што вас не паважае,
Адно ёсць — пусткі сум, што сэрца уражае.

1913

З АВДІЗІЯ

ГРАМАДА ЗОРАК «КАРОНА»

Бог Апалон з галавы зняў карону і кінуў у неба.
Ў светлым паветры яна пралятае; агнямі малымі
Робяцца ў ёй на ляту ўсе каменні каштоўныя. Ў небе
Быццам карона жа між на каленях стаячага Нікса
І паміж Цмока яна, затрымаўшыся, блешча на месцы.

З А. КРЫМСКАГА

Кажуць людзі, быццам, творачы мужчыну,
Бог зрасіў вадою высахшую гліну.
Але чорт падкраўся: выціснуўшы воду,
Падмяшаў ён слёзы ў нашу прыроду.

Нудзяць нас праз тое цягам смуткі, жалі,
І адзін ратунак, каб яны маўчалі:—
Выплакаць іх шчыра, голасна ці ціха,
Каб з слязамі разам вылілася ліха.

Ох, мне з гэтым лекам ачуняці трудна,
¹⁰ Слёзаў я не маю, а ў душы так нудна.
Ўжо яна згарэла, а не плачуць вочы,
Ўжо самлела сэрца, слёзы ж ліць не хоча.

З М. ЧАРНЯЎСКАГА

Ўжо зноў не спаткаюцца тыя шляхі,
Якімі ў жыццё
Выходзілі мы зрання,
Мы ўсе пакляліся, маўляў жаніхі,
Да смерці ядынае меці каханне.
А як разыйшліся — пакінулі нас
Заходы і думкі высокія ўраз:
На іншыя сцежкі жыццё нас звяртае,
Па-своему кожны свой век пражывае,
У кожнага неба і сонца свае,
¹⁰ Супольная ж праўды крыніца не б'е.

З АЛЕСЯ

Пекла было тут у тую часіну:
Гром звар'яцеўшы стагнаў і равеў,
Білі вакол перуны без упыну,
Ўвесь небасхіл то пылаў, то чарнеў.
Бура прайшла, і людзей я пытаю,—
Што жа зрабілася з роднага краю?
Пэўна, руіны ў ім бура зрабіла...
Кажуць — разбітую ліпу дабіла.
Думка! Калі я цябе выліваю
¹⁰Ў слова халоднае, ў песню сваю,
Гэткае ж пекла ў душы сваёй маю.
Паліць яна мне душу ўсю маю.
Што ж, асцюжоная словам людскім,
Ты нарабіла ў краю дарагім?
Можа, разбіла маркотную ліпу,
Смерці прасіўшую ў нуднаму рыпу.

АСТРЫ

У поўначы астры ў саду расцвілі,
Убраліся ў росы, вянкi заплялі
І сталі ружовага ранку чакаць,
Ў вясёлку калёраў жыццё убіраць.
І марылі астры ў цудоўнаму сне
Аб зёлках шаўковых, аб сонечным дне.
І казачны край падымаўся з іх сна,
Дзе кветы не вянуць, дзе вечна вясна...
10 Так марылі ў шэрую восень яны,
Так марылі астры і ждалі вясны.
А ранак спаткаў іх халодным дажджом,
І вецер стагнаў у саду за кустом.
І ўбачылі астры, што ўкруг іх — турма,
Убачылі астры, што жыць ім — дарма,
І ўмерлі яны. Але тут, як на смех,
Паднялася сонца, цалуючы ўсіх.

ВЕРШЫ
РОЗНЫХ ГАДОЎ

1908

НАД МАГІЛАЙ

Каля шляху ў чыстым полі
Магіла стаіць;
Кругом круціць завіруха,
Гуляе, шуміць.
На магіле адзінока
Каліна расце;
Яе вецер абвявае,
Мяцеліца гне
І навокала магілы
¹⁰ Спявае-гудзіць
Пра таго, хто ў чыстым полі
Пахаваны спіць...

ПРЫЙДЗЕ ВЯСНА

Холадна. Вецер па полі гуляе,
Вые, як звер,
Снег узрывае, нуду наганяе,—
Кепска цяпер!
Але мне сэрца пяе: не нудзіся!
Прыйдзе вясна!
Гукне: «Прачніся, зямля! прабудзіся
З цяжкага сна!»
Сонца прагляне, зазелянее
Траўка ў лугу,
Гукне вясна і, як ветрам, развее
Гора-нуду!

МАЕ ПЕСНІ

I

Калі смутак моцна дзьме душу маю
І шкада мне дзён загубленых сваіх,—
Я паціху песні сумныя паяю,
Ўсю жуду сваю выкладываю ў іх.
Ціха песня разліваецца, звініць,
Вымаўляе, як я моладасць згубіў,
Як дагэтуль не патрапіў палюбіць
І саўсім, бадай, праўдзіва шчэ не жыў.

II

А як родную згадаю старану,
10 Як згадаю яе беднасць і нуду,—
Сэрца сціснецца, і я пяць пачну,—
Мо душу хоць трохі гэтым адвяду.
Грозна песня разліваецца, грыміць,
Долю горкую, мужыцкую кляне,
Бо нявідзімы ланцуг на іх вісіць,
Бо ім цяжка жыць у роднай старане.

1908

НОЧ

Ціха ўсё была на небе, зямлі і на сэрцы...
Ноч цемнатою навокала ўсё пакрывала,
Ясныя зоркі блішчалі, і месяц ўжо выплыў,
Неба, і лес, і палі серабром аблівая.
Ўсё ўжо уснула, і толькі бярозы шапталісь,
Толькі асіны шумелі, і толькі калоссі,
Ў полі шырокім качаясь, зямлю цалавалі.
Ціха ўсё была на небе, зямлі і на сэрцы.

1908

НА ЧУЖЫНЕ

Вакол мяне кветкі прыгожа красуюць.
Маркотна між іх я хаджу адзінок,
Аж бачу — мне сіняй галоўкай ківае
Наш родны, забыты ў цяні васілёк.
«Здароў будзь, зямляча!» Чуць бачны ў даліне,
Панура, нявесела шэпча ён мне:
«Ўспамянем, мой дружа, ў багатай чужыне
Аб беднай, далёкай сваёй старане».

1908

З цикла «Ерас»

I

Ў космах схаваліся кветы
чырвоныя,
Кветы чырвоныя,
Неапылёныя.

Хцівасць жадання іх томіць
таёмная,
Томіць таёмная,
Сіла няскромная.

Але дарэмна ў іх сокі б'юць
шпаркія,
Сокі б'юць шпаркія,
Свежыя, яркія.

¹⁰ Звянуць яны, тыя кветы
чырвоныя,
Кветы чырвоныя
Неапылёнымі.

II

Зірнуў, як між валос, між хмар калматых,
цёмных

Чырвоны маладзік
І ўраз згадаў мне рад уздыхаў прыглушонах,
І мук любоўных крык,
І цела гібкага шалёнасць, ізвіванне,
І п'яны, душны пах...

Ў грудзях сціскаецца гарачае дыханне,
Кроў хваляй б'е ў нагах.

Хмурыя, цёмныя гудзяць і шэпчуць елі.
Бор чырванее на яснай зары.
Грудзь вольна дыша, кроў калышацца ў целе,—
Ціха цалую мяккі мох на кары.

Сэрца гарачае да ствала прыжымаю,
Ясныя слёзы на смалу ціха лью,
Ў неба сінеючыя вочы падымаю,—
Дзіўнае нешта грудзь калыша маю.

Даўней цураўся я вас, сосны, ёлкі,
У месцы пыльным і душным праклятым жыццё
прайшло,

А цяпер бачу я зялёныя іголки,
Чую, як глуха стучыць дзяцел у дупло.

А цяпер бачу — неба борзда дагарае,
Сам у гэтым свеце ледзьве-ледзьве гарыш;
Ноч ідзе: месяц тонкі, белы выплывае
Там, дзе падняла ель зялёны свой крыж.

РУСАЛКА

Скучна мне ў глыбіне, ў цішыне;
Ўспамінаю я на дне аб вясне;

Я вясною пляснусь-ўскалыхнусь,
Зеляною муравой убярусь.

Выйду, белая, з цёмнай вады,—
Бачу: у лес ідуць людскія сляды;

Кінусь, брошусь я за німі з ракі:
Асвяціце вы мне пуць аганькі!

А людзей атышчу, абайду,
Вочы ўсім ім зацямню, адвяду.

І туды, дзе лягла цемень, мгла,
Дзе зялёны крыж свой ель падняла,—

Ўсіх туды заваблю, завяду:
«Вы пацешце-ка мяне, маладу!»

Як пачну абнімаць, цалаваць,—
Будуць біцца, заціхаць, уміраць.

А я гучна смяюсь, хахачу,
Абхвачу іх, не пушчу, шчакачу!

Хараша ты, ігра, весяла!
Харашы вы, нежывыя цяла!

Але блізка гадзіна утра —
Разгарнецца за лесам зара.

І з нудою я ў рэчку лажуся,
Горка плачу, рвуся з вады, грудзю б'юся!

Там плывець, веець хмелем вясна,—
А тут холад, глыбіна, цішына.

З цикла «Лясун»

Прывольная, цёмная пушча:
 Вялізныя ліпы, дубы,
 Асінніка, ельніка гушча,
 Між хвоі апаўшай — грыбы.

Ўсё дзіка, пустынна імшыцца,
 Агністая спека стаіць.
 На моху між спелай брусніцы
 Лясун адзінокі ляжыць.

10 Каравая моршчыцца скура,
 Аброс цёмным мохам, як вень,
 Трасе галавою панура,
 Бакі выгравае ўвесь дзень.

Гляджу на яго я уныла,—
 На сэрцы і жаль, і жуда:
 Ўсё знікла — і ўдаласць, і сіла!
 Прапала, як дым, як вада!

ХРЭСЬБІНЫ ЛЕСУНА

Бор шумеў, навяваў зводны сон,
А у ім ціхі гул раздаваўся,—
Гэта ў небе лясун калыхаўся
На вяршынах вялізных сасон.
Яму месяц маркотны свяціў,
Падымалі крыжы ў неба елі,—
І у сіняй нябеснай купелі
Душу дзікую ён ахрысціў.

3 ПЕСНЯЎ БЕЛАРУСКАГА МУЖЫКА

I

Гнусь, працую, пакуль не парвецца
Мне жыццё, як сагніўшая ніць;
А каб ведаў, што столькі пральецца
Майго поту, не стаў бы і жыць.

Адтаптаў сотні вёрст пехатом я,
Будаваў я дарогі, масты;
Ліўся пот мой, як рэзаў на ком'я
Плугам глебы сухія пласты.

Працаваў над пяском, над дрыгвою
10 І не мала там выцерпеў мук,
І не прыдзецца мне пад зямлёю
Гэтых чорных саромецца рук.

А канаць ужо час: пот і слёзы
Мне жыццё, нібы мышы, грызучь;
Гора гне, як мяцеліца лозы,
Цэлы век не дае мне дыхнуць.

Шчасце ж гляне і ў даль пранясецца,
І магу я аб ім толькі сніць...
Дык няхай жа, няхай сабе рвецца
20 Мне жыццё, як сагніўшая ніць.

Я хлеба ў багатых прасіў і маліў,—
Яны ж мне каменні давалі;
І тыя каменні між імі і мной
Сцяною вялізнаю ўсталі.

Яна ўсё вышай і вышай расце
І шмат каго дужа лякае.
Што ж будзе, як дрогне, як рухне яна?
Каго пад сабой пахавае?

АСЕННЯЙ НОЧАЙ

Чарнеецца сажаю вечар.
Дождж б'ецца аб хвалі ракі;
Гуляе, гудзе над ёй вецер,
Заводзіць, што ў полі ваўкі.

Спакойна мне тут пад вадою:
Залёг я ля млына на дне;
Апруся на кола рукою,—
Млын казку старую пачне.

Кругі завіруюцца жорнаў,
¹⁰ Трасецца хадырна сцяна;
А думы — як колас без зёрнаў,—
Усё мяне цягне да сна.

Бяспамятна колы піхаю,
Хілюся да дна галавой —
І ўжо я драмлю, засыпаю
Пад шум непагоды глухой.

1909

ПУГАЧ

Загарэлісь кроўю вочы. Вось нясецца
З цёмнай елкі гук нуды і смеха,
І далёка голас аддаецца —
Пракацілася па лесе рэха.
І, лякаючысь, канца чакаеш ночы.
Ўсё здаецца: ўстаў лясун вялікі —
Чырванеюць, адбіваюць кроўю вочы,
Не змаўкае смех глухі і дзікі.

«НАШАЙ НІВЕ»

Віншую ад душы, панове,
З трохлеццем вашае дзіця —
Газету ў беларускай мове.
Віншую ад душы, панове,
Яе, і ў простым, шчырым слове
Жадаю доўгага жыцця.
Віншую ад душы, панове,
З трохлеццем вашае дзіця.

ЦЕМЕНЬ

(Ахвярую М. А. Кіц-най)

Я сяджу без агню. Я стаміўся, прамок.
Над зямлёю — імгла, у душы маёй змрок.
О, як пуста у ёй! О, як холадна жыць!
Але вось цераз цемень маланка блішчыць,
Асвячае мне вобраз Хрыста... яго крыж...
Ажываеш, здаецца, душою гарыш.
Але толькі чаму ж так малы гэты час?!
Зноў навокал цемнь. Свет зірнуў і пагас.
Не глядзіць на мяне ясны вобраз Хрыста.
10 Над зямлёю імгла, у душы пустата.

ЛЯСУН

Сосны, елі, хвоя, хвошчы,
Цёмны мох.
Чую я — лясун касматы
Тут залёг.
Паваліўся ён на хвою,
На кару,
І усім калышэць, дзвіжэць
У бару.

1909

СТАРАСЦЬ

Палаюць асіны, каліны,
Чырвоныя сыплюць лісты
І вязкай жаўцеюшчай гліны
Цяжолыя крыюць пласты.

Брыдзець, пахіліўшысь панура,
Лясун на раздоллі дарог.
Абшарпана старая скура,
Зламаўся аб дзерава рог.

Дарога ўся ў лужах. Размыта
¹⁰ Дажжом праліўным каляя.
Гразь чаўкаець жадна капыта,
Шуршыць, упаўзая, змяя.

Касматая шэрсць перамокла,
Стаміўся ён, стары, прадрог;
Лёд тонкі і востры, як сцёкла,
Капыта царапаець ног.

Спяшыць ён дайсці да трасіны:
Там — мяккія, цёплыя мхі,
А тут толькі плачуць асіны
²⁰ Ды б'юцца галіны альхі.

1909

ПАДВЕЙ

Разгулялася вясёлая мяцель,
Прабудзіўся, ў поле кінуўся Падвей.
Ў галаву яму ударыў снежны хмель,—
І не змог ён буйнай радасці сваей.

Пляша, скача. Снег зрываецца, ляціць.
Веюць ў полі снегавыя рукава,
А Падвей нясецца, кружыцца, гудзіць,
Запявае, удалая галава!

10 Рвецца белы, рвецца, трэплецца насоў,
Разляцелісь яго кудры-валасы,
З трэскам падаюць галіны ад кустоў,
Енчаць, плачуць на раздоллі галасы.

Доўга, доўга будзе цешыцца Падвей!
Калі ж зваліць хмель ў пуховую пасцель,—
Белы снег яго схавае між палей,
Замяець, уложыць буйная мяцель.

1909

Дождж у полі і холад... Імгла...
Дзесь у вёсцы міргаюць агні.
Там, злякаўшысь, схавалась, лягла
Доля горкая ў чорным цяні.

І пад цёмнымі скрыдламі ночы
Не убачаць цяпер яе вочы.

Толькі вецер асенні, начны
Ў полі сумна гудзіць і пяе
Аб радзімай старонцы глухой
¹⁰ Ды аб долі няшчаснай яе.

Цісне сэрца мне песня начная...
Хай жа голасна вецер спявае,

Хай пяе ён у роднай зямлі,
Каб у сэрцах нам сорам збудзіць,
Каб змагацца з няпраўдай ішлі,
Ў чым сэрцы сумленне не спіць.

Долю чорную ноч не схавае,
Калі выльецца песня жывая!

Я, бальны, бескрыдлаты паэт,
Помню, раз пазабыў сваё гора,—
Гэта чуда зрабіў Ваш прывет.
Я — бальны, бескрыдлаты паэт!
Мо жыцця майго верш ужо спет,—
Дык няхай Вам хоць песня гавора,
Як бальны, бескрыдлаты паэт
На гадзіну забыў сваё гора.

1909

Ты ночкаю каляднай варажыла
І ў воду воск напоўправідны ліла,
Цікавячы, што выхадзіла мне:
Курганчык... белы крыжык... так, магіла!
У гэты рок я буду ўжо ў труне.

І, броўкі хмурачы, са дна ўзяла
Ты белы воск, яго сціскала, мяла
І, смеючысь, сказала: «Дзе твой кон?
Дык чым бы моц яго нас ні спаткала —
10   Ў маіх руках, як воск, падасца ён».

ЗМЯІНЫ ЦАР

Цемень. Сосны. Елкі. Мох. Кара.
 Смерць прыйшла ужо ка мне...
 Разгарысь, вячэрняя зара,
 У туманнай вышыне.

Цёмнай ноччу страшна у жальбе
 Паміраць. Шуміць трава,
 Глуха дзяцел ў дрэва б'е,
 Гучна гукае сава.

А памрэш — прыціснуць грудзь пласты
 10 Гліны. Ўстану ж на яру,
 Падыму галоўку праз кусты,
 Гляну ў неба і памру.

Скоціцца карона, пабязжыць
 Залатая ў шэры мох.
 Чорны крот магілу прыдзе рыць.
 Дрогне вецер на кустох,

Месяц брызне хваляй серабра,
 Расой блісне ў нізіне...
 Разгарысь, вячэрняя зара,
 20 У туманнай вышыне.

ВЕЧАР

На небе месяц ўстаў зялёны
І хутка стане снегавым..
Над лесам, дзе шапочуць клёны,
У небе месяц ўстаў зялёны...

Ўсё спіць. Не бачыць свет стамлёны,
Што, свецячы праз хмарак дым,
У небе месяц ўстаў зялёны
І хутка стане снегавым.

МАЯ ДУША

Мая душа, як ястраб дзікі,
Што рвецца ў неба на прастор,
Вартуе вольных птушак крыкі,—
Мая душа, як ястраб дзікі.

Учуўшы іх, страхне вялікі
Свой сон, шывне ды вышай гор,—
Мая душа, як ястраб дзікі,
Што рвецца ў неба на прастор!

КРЫТКУ

Дарэмна ловіце вы ў сетку матылька,
Каб лепей скрыдлы разглядзець:
Ударыўшы, памне іх сець,
І яркі пыл сатрэ няспрытная рука.

1910

Жывая лялечка! Не душу і не сэрца
У вас я пакахаў, а голаса красу,
Ды гранне мілае шапэнаўскага скерца,
І вочы сінія, і русую касу.

Мы адружыліся, і вось Вы нават — матка,
У чэраве сваім хаваеце дзіця.
І ўсё, як раньш, мілы. Вы — пекная акладка
Да кнігі новага жыцця.

1910

ЦЯЖАРНАЯ

Вечар ціхі, вечар проты
Ад усходу ўжо ідзе,
Бусел белы, чарнахвосты
Будзе хутка у гняздзе.

Роўнай важнаю хадю
Я іду адпачываць.
Ціша вее нада мною,
І, здаецца, штось чуваць.

Мо пачула бусла вуха,
Што над хатаю ляціць.
Мо дзіцёнка сэрца глуха,
Глуха так ва мне стучыць.

1910

НАД МАГІЛАЙ МУЖЫКА

Спі, бядак! Накпілась доля над табою:
Ты рабіў, а ўвесь здабытак твой — труна;
Ўсё жыццё сваё змагаўся ты з зямлёю,
Але ўрэшце ўсё ж асіліла яна!
Над табой пласт гліны цяжкай наваліла,
Грудзі ўпаўшыя прыціснула пяском...
Дык скажы ты мне, халодная магіла:
Для чаго ж змагаўся цягам ён з жыццём?

1910

Скрылась кветамі ў полі магіла,
Зарасла бур'яном і травой,
І ўжо памяць людская забыла,
Хто пахованы тут пад зямлёй.

І ўжо, пэўна, ніхто не спазнае,
Што не проты пясчаны курган,
А старая магіла сцяпная
Там ляжыць, дзе красуе бур'ян.

Ці ж не гэтак схаваў ад вас, людзі,
¹⁰ Маёй мовы блеск пекны і жар
Тую тугу, што цісне мне грудзі,
Ад каторай марнее пясняр?

1910

НАД МОРАМ

Учора йшчэ буры раскаты гримелі, выў вецер салёны, насіліся чайкі над морам, як белыя снежныя ком'я, і цёмна-зялёныя хвалі у вышу ўзмывалі сцяною, рассыпаўшы белыя кудры; ўзмывалі, каціліся ў моры, адна за адной набягалі на дзікі, абрывісты бераг, — і бурья скалы трасліся пад вагай іх цяжкіх удараў, сваімі грудзямі на брызгі вады разбіваючы глыбы. Паветра стагнала, і хвалі пад грохат і гул пагібалі так горда, вясёла і вольна, пакінуўшы думкі аб смерці!

І я быў вясёлы і горды. І мне пачуцця волі хваля, налюнуўшы, ўпалыя грудзі высока ў гару падымала, змываючы з сэрца ўсю ціну. І ўсё, што ў ім спала глыбока, тады прабудзілася разам, зрабілася цэльным, магутным. І чуў я, свабодны і моцны, так, чуў, што і я чалавек!

Мінулася грозная бура, а мора дасюль яшчэ б'ецца. Ў бязмежным свінцовым абшары ўздымаюцца дзе-нідзе хвалі, ідуць без надзеі, без волі, панура да берага люнучь, аб скалы удараць бяссільна і згінуць з глухою нудою.

Шкада мне вас, шэрыя хвалі, шкада ўсёй душой надарванай, ўсім сэрцам, ужо апусцелым: вы ж — родныя сёстры мае!

〈ЛІСТ У РЭДАКЦЫЮ «НАШАЙ НІВЫ»〉

Вас днём нараджэння газеты віншую!
Гарачы прывет вам ад сэрца ўсяго!
Народ ужо к шчасцю за вамі прастуе,
Вядзіце ж і далей яго.
І што б ні нясло вам жыццё, гэтым рухам
Жывіце, ідзіце будзіць вы народ
І шчыра працуйце ўсім целам і духам,
Што ж будзе,— пабачым праз год!

З цыкла «Лясун»

«Я спакойна драмлю пад гарой між кустоў.
Лес прыціхнуў,— ні шуму, ні сокату.
Але чую ў цішы нада мной звон падкоў,
Чую гул мяккі конскага топату.

Ці не гукнуць, каб рэха па лесе пайшло,
Каб з касцямі, ў кавалкі разбітымі,
Нехта біўся ў крыві, каб мне можна было
Усю ноч рагатаць пад ракітамі?!»

Вось і ноч. Нада мной заліліся слязамі нябёсы,
Смагла цягне расу ўся сухая і пыльная глеба;
Раскрываюцца краскі начныя, як выпадуць росы,
Раскрываецца сэрца маё пад слязінкамі неба.

І не высказаць мне, як у час той яно пацяплела,
Як даверчыва, шчыра гарачыя словы шаптала;
Але сіняе неба, пачуўшы іх, змрочна цямнела,
І сляза пакацілася ў хмарах і ў цемень упала.

1910

Ціхія мае ўсе песні, цёмныя, як вугаль чорны,
Але ўсё ж яны засвецяць, калі я ў агні мучэння
Іх разжару, распалю;
А як згасне ён, — дык бліснуць, быццам дыяментаў зёрны,
Бо абернуцца, застыўшы, ў драгацэнныя каменні
Ў час, як я лягу ў зямлю.

1910

РАМАНС

Не знайсці мне спакою ні цёмнаю ноччу, ні днём,
Бо любоў мяне мучыць і паліць пякельным агнём.
Але ведама: каб, апаліўшыся, боль заглушыць,—
Трэба толькі да раны халоднай зямлі прылажыць.
Пэўна, прыйдзеца мне пахавацца ў сырую зямлю,
Каб уцішыць мучэнні і тую забыць, што люблю.

1910

Ўчора шчасце толькі глянула нясмела,—
І развееліся хмары змрочных дум.
Сэрца чулае і млела, і балела,
Радасць душу мне шчаміла, быццам сум.

Ўсё жыццё цяпер, як лёгкая завея.
Кнігу разгарнуў — а не магу чытаць.
Як зрабілася, што пакахаў цябе я,—
Хіба знаю я? Ды і нашто мне знаць?

ПЕСНЯ ПРА КНЯЗЯ ІЗЯСЛАВА ПОЛАЦКАГА

(З «Слова о полку Игореве»)

Ізяслаў-князь, сын Васількоў,
Даўнымі часамі
Аб літоўскія шаломы
Пазваніў мячамі:
Адняў славу ён у сваго
Дзеда, у Ўсяслава,
І улёгся нерухома
На траве крывавай
Пад чырвонымі сваімі
10 Роднымі шчытамі,
Ўвесь іссечаны, ізбіты
Ворагаў мячамі.
Усхапіў ён тую славу
І прад смерцю кажа:
«Скрыдлы птах тваю дружыну
Прыадзелі, княжа,
І звяры кроў палізалі...»
У баі крывавым
20 Не было ні Ўсевалода,
Ані Брачыслава.
Ураніў самотна з цела
Ён душу ўдалую
Цераз пацерку на шыі,
Цераз залатую.
Засмуцілася вясёласць,
Песні замаўкаюць,
І жалобна, сумна трубы
У Гародні граюць.

Пэўна, любіце вы, пане, між страніц старых, пажоўк-
лых кнігі, ўжо даўно забытай, адшукаць сухі цвяток.
Пабляднелі яго фарбы, ледзь трымаюцца лісточкі... Але
колькі ён прабудзіць ў сэрцы кволым пачуцця! Чаго вы
цвяток хавалі, што жадалася, збылося, — ўсё ўплыве ў ду-
шы і збудзіць мілых згадак доўгі рой. У думцы зноў вы
пражывеце беззваротныя часіны, і для вас каштоўным
стане гэты высахшы цвяток.

Вершы, вершы дарагія! Спарадзіў я вас, маленькіх,
ў час, калі мне падымала грудзі хваля пачуцця. І няхай яно
з вас знікла, хай збляднелі вы, засохлі, ўсё ж вы будзіце
мне згадкі, і за гэта дзякуй вам. Не абміне і чытач вас.
І ў яго калісь бывала мысль супольная з маёю, тая ж хваля
пачуцця. Усё калісь перажытое пакідала след у сэрцы
і ляжала нерухома цёмнай залежку, пластом. Разварушыце
ж, мае вершы, гэты пласт: хай згадка згадку кліча, цягне,
хай чытач мой зноў былое пражыве!

Як толькі закрою я вочы, стамлёныя светам газніцы, як толькі ўсплывуць перад імі чырвоныя, сінія плямы, — дык зараз жа сэрца згадае апошняе наша спатканне, — чырвоныя, яркія вусны, глыбокія, сінія вочы... Як той матылёк лёгкакрылы, што вось-вось із маку ўзвіецца, на вуснах яе трапятала і была не ў сілах сарвацца адно ціхавейнае слова; якое — ўжо вы угадалі! Ах вусны, чырвоныя вусны! ах словы, чароўныя словы! Не дзіва ж, мае дарагія, што слёзы ў мяне праступаюць з-пад хмурных павек, і кажу я: «паменшыце свету ў газніцы, бо штось яна рэжа мне вочы».

СРЭБНЫЯ ЗМЕІ

Срэбнымі рожкамі мгліцца
З цёмных нябёс маладзік;
Возера плешча, бурліцца,—
Рушыцца ў ім вадзянік.

Ў хвалях гуляць выпускае
З віру змяю за змяёй;
Вось іх грамада ўспывае,
Срэбнай ірдзіцца лускай.

Будуць яны ўсю ноч віцца,
10 Ў хвалях хрыбтамі блішчаць;
Будуць сціскацца, круціцца,
Гэтак да рання гуляць.

Свецячы блескам чырвонца
Праз парадзеўшую мглу,
Пусціць, уставаючы, сонца
Ў іх залатую іглу.

Згіне змяя за змяёю,
Знікне з нябёс маладзік.
Доўга па іх пад вадою
20 Будзе ўздыхаць вадзянік.

Разгарайся хутчэй, мой агонь, між імглы,—
Хай цябе шум вятроў не пужае;
Пагашаюць яны аганёчак малы,
А вялікі — крапчэй раздуваюць.
Разгарайся хутчэй, зіхаці, аганёк,—
Каб, калі і замёр ты без долі,
Ўсіх спужаў бы страшны абступіўшы іх мрок,
Хай агнёў не гасілі б ніколі.

ХАЎТУРЫ

Белым снегам укрылася вуліца,
А на ім, паміж конскага гноя,
Мерзне цёмна-зялёная хвоя,
І пушысты сняжок да ёй туліцца.

Тут вязлі ў катафалку нябожчыка;
Выступалі дзур'я ў задуменні;
Крыж няслі, йшоў у рызах свяшчэннік,
І цягнуліся ззаду ізвозчыкі.

І вакол агаляліся голавы,
¹⁰ І паспешна хрысціліся людзі;
Сэрца ныла, таміліся грудзі,
Думкі ціснулі, быццам як волава.

Чорны крэп, спеў царкоўны, пах ладана,
Труп, ляжачы ў труне нерухома,—
Так таінственна ўсё, так знаёма,
Ўсё так проста і так неразгадана.

1911

ПЕРШАЯ ЛЮБОЎ

Ўжо позна. Мрок вясенняй ночы
На вузкіх вуліцах ляжыць.
А мне — вясёла. Блішчаць вочы,
І кроў ад шчасця аж кіпіць.

Іду я радасны, харошы,
Знікае з сэрца пустата...
А пад рызінавай калошай
Ціхутка хлюпае слата.

1911

Маркотна я чакаю. Для чаго ты
Не выйдзеш з хаты ў жаркі поўдзень зноў?
Тады бы, пэўна, выціснулі боты
Па мяккаму асфальту рад слядоў.

І я, нявідны для цябе і бледны,
Не бачачы нічога ўкруг сябе,
Прыпаў бы к ім... І вось чакаю бедны:
Ці ж хутка з'явіцца канец журбе?

1911

Пад ценню цёмных ліп, схаваўшых нашу пару,
Мы йдзем праплёванай дарожкай па бульвару;
Акуркі, шалуха, паперкі пад нагамі,—
Ды ці прыкмечу іх, калі іду я з Вамі?
Праз дымчаты крышталь празрыста-цёмнай ночы
Ідушчых міма нас людзей зіяюць вочы;
У цемні к нам плывуць рубіны папяросаў,
Ліхтарні блеск адкрыў на ліпе россып росаў...
Ах, колькі ёсць красы цудоўнай поруч з намі,
¹⁰ Калі глядзець вакол дзіцячымі вачамі!

1911

Д. Д. ДЗЯБОЛЬСКАМУ

Быць можа, пуціна жыцця
Лягла пярсцёнкам, друг,
І я ў краіне забыцця
Не раз раджаўся, як дзіця,
Прайшоўшы поўны круг.

Быць можа, я не скончу жыць,
Бо ў ім няма канцоў.
Зноў шлях знаёмы пабяжыць,
І ўсё, што мозг здалеў забыць,
¹⁰ Перажыву я зноў.

Быць мо, ў прасторы беза дна
Ўвесь час мой круг ляціць,
І ўся навіна та адна,
Што ў іншым месцы пуціна
Мо інакш заблішчыць.

І ў новым свеце пройдзе ўсё
Былое прада мной...
Што ж: хай канчаецца жыццё,
Хай зноў зварушыцца чуццё
²⁰ Мінулай пуціной.

1911

Не бядуй, што хмары
Сонца свет схавалі.
Нарадзіцца мусіць
Бура з гэтых хмар.
Праўда, ўсё прыціхла...
Бор замоўк і хвалі,
Але будзе бура,
Тым мацней удар!

1911

КАСЦЕЛ СВ. АННЫ У ВІЛЬНІ

Каб залячыць у сэрцы раны,
Забыць пра долі цяжкі глум,
Прыйдзіце да касцёла Анны,
Там знікнуць сцені цяжкіх дум.
Як лёгка да гары, як красна
Узносіць вежы ён свае!
Іх зарыс стройны ў небе ясна
Ізломам дзіўным устае.
А вастрья іх так высока,
Так тонка ў вышу неба тнуць:
Што міг — і ўжо, здаецца воку,
Яны ў паветры паплывуць.
Як быццам з грубаю зямлёю
Расстаўся стройны, лёгкі гмах
І вось, чаруючы красою,
Ўступае на блакітны шлях.
Глядзіш, — і ціхнуць сэрца раны,
І забываеш долі глум.
Прыйдзіце да касцёла Анны,
Там знікне горац цяжкіх дум.

САНЕТ

Замёрзла ноччу шпаркая крыніца;
 Твая пара, зімовая нуда!
 Цяпер няма ўжо руху ні сляда,
 І нават зверху слоём снег лажыцца.
 Ды ўсё дармо, бо там, пад ім, струіцца
 Магутная, жывучая вада.
 Чакай! Яе йшчэ прыдзе чарада!
 Здалее хваляў хор на вольны свет прабіцца.

Прыклаў я гэты сімвал да сябе,
¹⁰ Схіліўшыся ў надсільнай барацьбе,
 І разгадаў прыроды роднай словы.
 Як — прамаўчу, бо кожны з вас — паэт.
 Рассейце ж самі лёгкі змрок прамовы,
 Сваей душы туды праліце свет!

Белым кветам адзета каліна
Ды бялей ад каліны Марына.
— А чаго ты, як месяц, красна?
— Я не ведаю,— кажа яна.
Раз вярнулася позна Марына;
У касе яе кветка каліны.
— А чаго ты, як месяц, ясна?
— Я не ведаю,— кажа яна.
Ды не век расцвітае каліна,
Не ўплятае ўжо кветак Марына.
— А чаго ты, як месяц, сумна?
— Я не ведаю,— кажа яна.
А калі абляцела каліна,—
Атруцілася зеллем Марына,
І, як месяц далёкі, блядна
Ў дамавіне ляжала яна.

З цикла «Усмешкі»

I

ПАН І МУЖЫК

Дзякуй, пане, бо пазнаў ад вас і я,—
Не на трох кітах трымаецца зямля.
Згода, згода, бо здаецца неяк мне,
Што стаіць яна на нашай жа спіне.

1912

II

Чытаю я журнал сучасны:
Кіпіць у ім прагрэсу ход!
Ён у пісьменнасці прэкраснай
Назад уйшоў на сотню год...
П-ч сентыменталізмам
Там нас уздумаў частаваць,
А пан К-а рамантызмам
Сімвалістычным дзіваваць.
Прывет ім! Хай налягуць двое,
¹⁰ І мо звярнецца зноў пара,
Калі чыталі «Громобоя»,
«Пастушкі грусть» et cetera *.

1912

---

* І гэтак далей (франц.).

III

Чаму у нас акамянеласці
«Духоўнай страваю» завуць?
Іх ужываць — не хопіць смеласці!
Ў музеум іх няхай нясуць!

1912

IV

ГУТАРКА

«Ат, не дурыце галавы!»
«Ды, праўду ж, драма ёсць такая,
Ў каторай прыстаў станавы
Лірычным вершам прамаўляе».

1912

НА МОГІЛКАХ

(Рондэль)

Амур і сумны і прыгожы
Стаіць з павязкай на вачах
Ля склепу. Часам лёгкі пах
Сюды даносіцца ад рожы.
Паўсюль крыжы, вянкi... Чаго жа
Тут, дзе магілы, сцень і прах,
Амур і сумны і прыгожы
Стаіць з павязкай на вачах?

І ціха думаў я: быць можа,
¹⁰ Любоў, палёгшы у трунах,
Перамагла і смерці жах!
Спачніце ж! Вечна на старожы
Амур і сумны і прыгожы.

ТРЫЯЛЕТ

Мне доўгае расстанне з Вамі
Чарней ад Вашых чорных кос.
Чаму ж нядобры час прынёс
Мне доўгае расстанне з Вамі?
Я пабляднеў ад горкіх слёз
І трыялет пачаў славамі:
Мне доўгае расстанне з Вамі
Чарней ад Вашых чорных кос.

УСПАМІН

«Дзень гэты,— так пісаў Катул,—
Я белым каменем адзначу».
Дасюль я рад, калі пабачу
Алею, дзе пад ліпаў гул
Мне парасонкам на пяску
Штось ручкі міляя пісалі,
Што — не скажу. Вы адгадалі,
І словы ўжо на языку.

КУПІДОН

Ад спомінаў дзіцячых лет
Ў маёй душы астаўся след.
Я помню, як бывала рада.
Маё сэрца плітцы шакалада,

Абгорненай з усіх старон
Паперкай яркай з візэрункам:
Там пад «загадочным малюнкам»
Пытанне йшло: «Дзе Купідон?»

Я не забыў, як доўга з ей
10 Сядзеў я ў комнатцы маей,
Страх зацікаўлены загадкай,
Хоць закусіўшы шакаладкай.

Бо тут жа, тут хаваўся ты!
Бо можа з сетак малявідла,
Што ўжо даўно вачам абрыдла,
Твае праглянуць мне чэрты;

І ўстанеш ты перада мной
З крылатай, гостраю стралой,
Мне ў сэрца мецячай, і з лукам,
20 Пяць гатовым поўным згукам!

Ды ўсё жа быў не бачан ён,
Хоць я і слёзы ліць прымаўся.
Што ж ты вачам не паказаўся,
Ўладар кахання, Купідон?

З тых часаў многа лет прайшло,
Прайшло — і зеллем парасло,
І зноў забытае пытанне
Ўстае ў сувораму чаканні.

Я Купідона зноў шукаць
³⁰ Бяруся сквапна і рухава,
Ды так няскладна гэта справа,
Што лепш аб ёй маўчаць.

ДЗЕД

Так цёпла цэлы дзень было,
Што дзед — і той сцягнуўся з печы,
Ля рэчкі сеў, дзе больш пякло,
І грэў пад старай світкай плечы.

Сінеўся бор, цякла вада,
Скрозь пахла мёдам і травою...
А дзеду нат і не шкада,
Што хутка будзе ён зямлёю.

С. ПАЛУЯНУ

(Трыялет)

Ты быў, як месяц, адзінокі:
Самотна жыў, самотна ўмёр.
Хоць свет і людны, і шырокі,—
Ты быў, як месяц, адзінокі.
Красу, і светласць, і прастор
Шукаў — і, ад усіх далёкі,
Ты быў, як месяц, адзінокі:
Самотна жыў, самотна ўмёр.

СПОЎНЕНАЕ АБЯЦАННЕ

Праз радасны заліты светам бор
Праходзіць насып жоўтая чыгункі.
Як роўна рэйкі, быццам на малюнкі,
Ляглі удоўж! Як ярка семафор
Ўдалі зялёным шклом гарыць ад сонца!
Як тэлеграфныя слупы гудзяць!
Пабач — дразды на дроце іх сядзяць,
А дрот зіе лепі ад чырвонца!

І вось, махнатай лапаю ледзь-ледзь

¹⁰ Ламаючы апалыя галіны,

Сюды марудна з-за кустоў маліны
Выходзіць буры малады мядзведзь.

Паветра нюхае; нядбала паглядае

Лянівымі вачамі, быццам спіць,

У даль, пачуўшы нейкі гул, глядзіць

І ўраз, украй здзіўлены, замірае...

Ледзь чутна рэйкі тонкія дрыжаць;

З вясёлым шумам у бары зялёным

Нясучца за вагонамі вагоны;

²⁰ Шыпіць машына, іскры зіхацяць,

Дым белы цягнецца ўгары струёю;

Ад светла сонца ззяе сталь і медзь;

З вакон смяюцца людзі... А мядзведзь

Стаіць і чуе крык мой: «Верш, за мною!»

У СТАРЫМ САДЗЕ

Прыгожы сад, які любіў Вато:
Між дрэў зялёных статуі паўсталі,
Вось грот, гадзіннік сонечны, а далі
Фантан... Напэўна, саду год са сто.

Стаю я, сню пра знікнуўшыя дні
І кніжку новага пісьменніка трымаю.
Яе я разгарнуў... і закрываю,
Здзіўлены ўкрай, што гэта не Парні.

1913

ЛІСТ ДА п. В. ЛАСТОЎСКАГА

Хоць значыць гэтае несць у Афіны совы,—
Усё ж такі пішу да вас, Вацлаве, словы
Нясмелага ліста.

Даўно ўжо знікнуў дзень,
Ўжо стаўні замкнуты, гарыць агонь, і сцень
Ад галавы маёй са сценкі мне ківае;
У чорных рамках там сувора выглядае
Пісьменнікаў чарга; з іх кожны — блізкі друг,
Хоць і нябачаны у вочы. Светлы круг
¹⁰ Над імі кінула газніца. Пазіраю
Я часам на яго, а там ізноў да краю
Стала прыходзіцца схіліцца і пачаць
На белым аркушы далей ліста пісаць.

Аб драмах Пушкіна кажу я ў ім. Не Мэры,
Не Фаўст, не цар Барыс, а Моцарт і Сальеры
Варушаць мозаг мой. Здаецца мне, што тут
Сальеры атрымаў несправядлівы суд.

Халодным розумам праняўшыся, натхненне
Ён мусіў тым губіць,— так кажа абвіненне.
²⁰ Сальеры ў творчасці усё хацеў паняць,
Ва ўсім упэўніцца, усё абмеркаваць,
Абдумаць спосабы, і матар'ял, і мэту

І горача любіў сваю свядомасць гэту.
У творчасці яго раптоўнага няма:
Аснова да яе — спакойная дума.
Але, але... Аднак, што шкодзіць тут натхненню?
Прыемнае дае Сальеры уражэнне.
Падобны зніццы ён: у іскрах над зямлёй
Яна ўзрадае змрок лукою залатой,
30 Гарыць, бліскучая, ўся у агню нясецца,
А ў глыбіні сваёй халоднай астаецца.

Уменне да ігры Сальеры здабываў
Праз мерны, нудны труд; ці спраўдзі забіваў
Ён гэтым талент свой, як бачна з думак драмы?
Адкажа йскрыпка нам. Стаката, фугі, гамы
Шмат год калісь на ёй Сальеры вывадзіў
І моцна йграннем тым іскрыпкі зык змяніў,
Ямчэй яна гудзіць. Пявучых згукаў сіла
Праз доўгія гады яе перарабіла,
40 І тымі спевамі уся напоена.
Навекі чулаю зрабілася яна.
Няўжо ж душы жывой маглі бы зыкі пева

Ў Сальеры не змяніць, калі змянілі дрэва?
Не! Працай гэтаю сябе ён развіваў.
Сальеры — верны раб, каторы не схаваў
Свой талент у зямлю. Хай судны час настане,—
Спакойна Музе ён і проста ў вочы гляне,
І будзе за любоў да здольнасці сваёй
Апраўдан Музаю і ўласнаю душой.

50 Таксама робіш ты, дума, і у паэта
Краснейшым кожны твор. Прывет табе за гэта!
Прывет мой і табе, штодзённы рупны труд,—
Гатуеш радасць ты ад творчаскіх мінут.
Табе прывет нясу, ласкавая Камэна,—

Натхненнем упаіў нас ключ твой Гіпакрэна.
Прывет да здольнасці п'яе душа мая,
І вершы, вам прывет складаю ўрэсьце я.
Александрыйскі верш! Ты ціхі, як Эрэбус,
Хаваючы агонь пад снегам. Хто in gebus
60 Musarum знаецца, не можа не любіць
Тваёй паважнасці. Таму-то аднавіць
Хацелася табой мне звычай пазабыты
Эпісталы пісаць. Ну, а цяпер спачні ты.

1913

Народ, Беларускі Народ!
Ты — цёмны, сляпы, быццам крот.
Табою ўсягды пагарджалі,
Цябе не пушчалі з ярма
І душу тваю абакралі,—
У ёй нават мовы няма.
Збудзіўшысь ад грознай бяды,
Ўвесь поўны смяротнай жуды,
Ты крыкнуць не вольны «Ратуйце!»
10 І мусіш ты «Дзякуй» крычаць.
Пачуйце жа гэта, пачуйце,
Хто ўмее з вас сэрцам чуваць!

1913

ВАРАЖБА

Ўсё знікла — шум дажджу, і ветру вой сярдзіты,
Блеск сіні перуноў, за ўдарам гулкі ўдар.
Клубяцца шызыя астаткі грозных хмар,
Як у вадзе воск пчол пры варажбе наліты.
Што ж гэта варажба прароча нам і глебе?
Пабач жа,— зіхаціць блеск ясны сонца ўраз
Сярод разрыву хмар, і сямібарвны пас
Лукой прыгожай лёг ў бэзовым небе.

ПРОСЦЕНЬКІ ВЕРШЫК

Няяркая, маленькая вясёлка
Ўкруг месяца ледзь бачна зіхаціць;
Яе не кожны нават і прыкмеціць,
Хто ў гэты час на неба паглядзіць.
Няяркая, маленькая вясёлка! —
Праз гэта ты і да спадобы мне,
Бо я адну з табою долю маю —
Зіаць ледзь бачна ў сінняй вышыне.

КРЫТЫКУ

(Трыялет)

Чэліні статуї не рабіў,
А толькі статуэткі,—
Аднак, артыста шчыры быў.
Чэліні статуї не рабіў,—
Ці чуеш, крытык едкі?
Дарма ты трыялет ганьбіў:
Чэліні статуї не рабіў,
А толькі статуэткі.

1913

1914

САНЕТ

Прынадна вочы ззяюць да мяне;
Чароўна усміхаючыся, губы
Адкрылі буйныя бялеючыя зубы...
Ласкавы шэпт... Гарачай хваляй мкне

Кроў к сэрцу маяму. Мана ўсё або не?
Ці верыць мілым абяцанкам любы?
Мо гэта жар, пылаючы для згубы,
Хавае сцюжу пад сабой на дне?

Так, іншы раз, над соннаю зямлёю
10. Агністаю дугою залатою
Прарэжа цемень яркі метэор.

Гарыць ён, іскры сыпе і нясецца,
Бліскаючы мацней ад ясных зор,—
А ў глыбіні халодным астаецца.

< ПАНУ АНТОНУ НАВІНЕ >

Дзень добры, пане! Вось Вам просты надпіс:
Ёсць гэткая японская забаўка,—
Кідаюць дробныя аскёпкі дрэва
Ў ваду — і робяцца яны цвятамі.
Ўсё гэта мне згадалась мімаволі,
Калі чытаў я Вашу ю станцю
Аб вершыках «Вянка». І шлю падзяку
І цісну руку. Ваш М. Багдановіч.

1914

ЭМІГРАЦКАЯ ПЕСНЯ

Есць на свеце такія бадзягі,
Што не вераць ні ў бога, ні ў чорта.
Ім прыемны стракатыя сцягі
Караблёў акіянскага порта.

І няма ім каго тут пакінуць,
Бо нікога на свеце не маюць.
Ўсё ім роўна: ці жыць, ці загінуць,—
Аднаго яны моцна жадаюць:

10 Пабываць у краях незнаёмых,
Ды зазнаць там і шчасця і гора,
І загінуць у хвалях салёных
Белапеннага сіняга мора.

Але мы — не таго мы шукаем,
Не таго на чужыне нам трэба.
Не рассталіся б мы з нашым краем,
Каб было дзеля нас у ім хлеба.

І на вулцы пад грукат, пад гоман,
Дзе натоўп закруціўся рухавы,
Нам маячыцца вёсачка, Нёман
20 І агні партавыя Лібавы.

1914

Ты доўга сядзела за сталом
Нерухомая, скамянелая.
І чутна у цішы было,
Як стукае гадзіннік мерна,
Як дробны дождж сячэ халодныя шыбы
І як у капяжы бяжыць струя вады.
А ты ўсё сядзела,
Хацела — і не мела сіл
Адвесці свае вочы
¹⁰ Ад чорнай рамкі ў газеце,—
Бяздоннай студні,
Ўшчэрць поўнай гора і слёз.

МЯЖЫ

Кінь вокам на увесь абшар зямлі:
Вось хату шчыльна абышлі
Парканы з гострымі цвікамі,
Пасыпаняя бітым шклом,
Глядзі — ў прасторах за сялом
Мяжамі
Падзелены на нівах каласы,
Ідуць канаўкі праз лясы,
І стопудовыя гранічныя каменні
10 Сярод лугоў бяскрайных заляглі.
Шнуры штыкоў па ўсёй зямлі
Гараць, як дзікае хаценне,
На гасударстваў рубяжы.
Глядзі: паўсюль мяжы.

Нязмерны вольныя прасторы
Святой зямлі, — а чалавек
Мяжы, ірвы, тыны рабіў за векам век,
Хаваўся ў іх, як ліс у норы,
І жыў пужліва сам — адзін,
20 Дрыжачы, як лісцё асін,
Зласлівы, бессардэчны, хцівы,
Такі здрадлівы,
Для ўсіх чужы, зусім чужы.
Вакол яго — платы, мяжы.
Пабач, што робіцца за гэтымі платамі!
Ў надмернай працы гіне тут
Галодны і абдзёрты люд,

Қаторы моцнымі рукамі
Стварыў усе багатствы на зямлі:
30 Правёў ён скібы на раллі,
Ён рэйкі пралажыў чыгунак,
Заводаў коміны падняў у выш нябёс,
А сам даўно сляпы ад слёз
І ўжо забыўся аб ратунак.
Глядзі: па ўсёй зямлі святой
Шырокай хваляй залатой
Без краю блішча збожжа мора,
Цвітуць лугі, шумяць лясы...
40 Так многа ёсць паўсюль багацтва і красы,
А людзі нішчацца у голадзе, у зморы
Ад беднаты, ад цемнаты,
Бо скрозь — мяжы, бо скрозь — платы.

1914

1914—1915

Ой, лясы-бары ды лугі-разлогі!
Цераз вас ідуць пуцінкі-дарогі.
Калі хлопца я шчыра любіла,—
Да яго сцяжынку пралажыла.
Йшла сцяжынка — дайшла да расстання:
Тут і скончылася нашае каханне.
Я вазьму — і зноў па ёй пахаджу,
Я ізноў на сцяжынку пагляджу.
А на ёй ўжо трава-мурава;
10 Усцяж крушыннік разрастаецца,
Над дарогай галлём навісаецца:
Ні праходу, ні праезду няма.
З-пад крушынніку крынічка цячэ,
І гняздзечка зыбаецца ў ім.
Ад таго і зыбаецца,
Што там птушка-пяюшка заліваецца:
«Ты не будзеш, крынічанька,
Ад разводдзя свайго ўвясну паўней;
І палюбіш, дзяўчынанька,
20 Ды не так, як любіла ты даўней!»

Цёмнай ноччу лучына дагарала,
Я Арцёму кашулю вышывала:
Пасярэдзіне — сонейка,
Навокал зоры дробныя.
Толькі ўходзіць у хату сястрычанька,—
Белы-чысты ліст у руках,
Белы тварык увесь у слязах:
«Ой, забілі Арцёма, забілі,
У нязнанай старонцы зарылі;
¹⁰ Ой, забілі Арцёма шрапнелай,
Завіруха яго крые белай беляй».
Як пачула я тое ды ўцяміла,
Мае ніткі неяк памяшаліся,
Сонца яркае скацілася,—
У вачах памуцілася.
Чаму я на свет урадзілася?

1915

Я хацеў бы спаткацца з Вамі на вуліцы
У ціхую сінюю ноч
І сказаць:

«Бачыце гэтыя буйныя зоркі,
Ясныя зоркі Геркулеса?

Да іх ляціць наша сонца,
І нясецца за сонцам зямля.

Хто мы такія?

Толькі падарожныя,— папутнікі сярод нябёс.

¹⁰ Нашто ж на зямлі

Сваркі і звадкі, боль і горыч,

Калі ўсе мы разам ляцім

Да зор?»

МУШКА-ЗЕЛЯНУШКА І КАМАРЫК — НАСАТЫ ТВАРЫК

*Вельмі жаласная гісторыя, выкладзеная згодна з прайдай
беларускім вершам*

Блізка рэчкі Самацечкі камары таўкуцца,
І «таўкачыкі» спяваюць і у скокі тнуцца:
«Гэй, гоп, таўкачыкі,
Гэй, гоп, асінавы,
Ды работы Максімавы...»

А Максім ляжыць на траўцы, сонна пазірае,
Камарок за камарочкам да яго шыбае,
І пясняр з усіх найлепшых ўжо звiніць ля вуха,
Як камарыка няўмысне загубіла муха.

I

- ¹⁰ Захісталася сасонка баравая,
Затужыла дзяўчыненька маладая,
Жартаўлівая пяюшка-сакатушка,
А па імені — мушка-зелянущка:
«Ой, чаму ж ды не судзілася мне долі,
Што мяне і не сваталі ніколі?
А пасагу прабагатага я маю:
Куст шыпшыны ад краю і да краю,
Шчэлка ў яблыні — пры ветры каб хавацца,
Лісьць альховы — на ночку пакрывацца,
²⁰ Ды да краю поўны мёдам кацялішча
З жалудзёвай вялізнай скарлупішчы.

Калі гэты мёд у місачку кладзецца,
Ажно сліна ў роце набярэцца».
Як пачуў тыя жаласці камарык —
Паскрабаў і насочак ён і тварык:
«А чаму бы мне ды з ёй не пажаніцца?
Пэўна, пойдзе, каб болей не журыцца.
Хоць насаценькі я, шэры, хударлявы,
Дык у скоках затое жа рухавы...»
30 І схпіўся камарочак прыбірацца,
Каб ля мушкі-пяюшкі увіхацца.

II

Прыляцела мушка дахаты,—
Аж у яе камарык насаты.
Сватоўя-хрушчы уссядаюць,
З бацькам-маткай штось размаўляюць:
«Мы — стральцы, шукаем куніцу,
Не куніцу, але дзявіцу».
Гаманілі болей гадзіны
Ды гавораць так да дзяўчыны:
«Ці да смаку госць наш багаты?»
«Запытайце ў мамы і таты».
Тут гарэлкай усё змацавалі,
А пасля і заручын даждалі.
Браў жаніх ад мушкі-дзяўчыны
Дарагі ручнік з павучыны,
Што яна на траўцы сцяліла
І на ясным сонцы бяліла.
У нядзелю будзе вяселле.
Захадзіў камар, як з пахмелля,—
50 І пье, і скача паціху,
Ды як сыпне ураз «шырсцяніху»:
«Шырсцяніха, шырсцяніха мая.

Пакахала камара-гультая.
А камар не зважае на яе,
Толькі лётае ды песні пяе».

III

Загудзела, расшумелася дубрава:
Аб вяселлі у дубраве стала слава.
Як вянок на муху свацейкі надзелі,
Ўсе навокала аж вочы праглядзелі.
60 А калі бацькам журылася дзяўчына,
Аж заплакала жаночкая радзіна:
«Ускланяюся татачцы і матачцы,
Калі ўжо апрыкрыла ім ў хатачцы.
І чаму ж вы мяне гадалі
Ды ў чужую сямейку аддалі?»
Ў каравайніцы вулітак запрасілі,
І яны дзяжу на продзіў замясілі.
Авадзень быў камаровым старшым дружкай
Ў распыраўся дробным макам перад мушкай.
70 Матылі — баяры, пчолачкі — баяркі —
Спрытны, шпаркі, асабліва як да чаркі.
А найстарэйшая баярачка-чмяліха
Так спявала, аж баяр пабрала ліха:

«Ой, багаты баяры, багаты,
Ды забыліся ўзяць грашаняты.
Хоць не шмат грашанят яны маюць,
Дык затое свой гонар трымаюць:
Хто капейку дае — грыўняй ліча яе,
А хто грыўню паклаў — што рубля дараваў».
80 А як сыпнулі-урэзалі музыкі,
Дык узняўся разам гоман там вялікі.
Чмель пузаты на басолі гучна грае,
А на йскрыпцы ёмка пчолка падсякае.

І знайшоўся мушанёнак нейкі малы,
Што званіў-такі не кепска у цымбалы.
Лоўка конікі у скоках выціналі,
У гару стрыбалі, звонка падпявалі:

«Камары скакаць

Выракаюцца:

90 Ногі доўгія —

Паламаюцца».

Гэтак скачуць — хто патроху, хто памногу.
Нейкі конік адтаптаў чмялісе ногу.

Госці спорна п'юць-ядуць ды размаўляюць.

А музыкі граюць, дыхту заўдаваюць.

Ўмела муха на вяселле запрашаці,

Ды над тое лепей ўмела частаваці,

Усяго стаяла досыць для гасціны:

100 Нават мёд быў і чмяліны і пчаліны.

Хрушч вялізны так гарэлкі насмактаўся,

Што зваліўся ды ў куточку высыпаўся.

Восы ў шатах чорных з жоўтымі стракамі

Проста елі мушку злоснымі вачамі.

А яна ля мужа скромненька сядзела

І зялёненькай спаднічкай зіхацела.

Мураўёўна нізка звесіла галоўку,

Бо занадта зацягнулася ў шнуроўку.

Ды як скрыкнула, як ахнула раптоўна:

Ў кроплі дожджыка танула мураўёўна.

110 Ўсё сцямнела, кроплі шпарка застукалі,

У дупло, дзе мушка жыла, пападалі.

Пахаваліся ўсе госці у куточкі:

Так спынілася вяселле сярод ночкі.

А назаўтра ўсе, як толькі ўсталі зрання,

Дык пайшлі да камара на баляванне.

І былі яшчэ нарэшце перазовы,

Каб не стала аб радзіне кепскай мовы.

IV

- Абляцелі кветачкі
 Не ў пару.
 120 Невясёла шэраму
 Камару.
 Як пачаў ён параю
 З мушкай жыць —
 Давялося беднаму
 Патужыць.
 Не умее мушачка
 Працаваць,
 Толькі ўмее з хлопцамі
 Жартаваць;
 130 Ані выткаць кросенкі,
 Ані шыць,
 Ані стравы хораша
 Наварыць.
 Паштурхаў камарычак
 Галаву:
 «Як я з гэтай жонкаю
 Пражыву?
 Дзе я вочы, брацікі,
 Меў свае,
 140 Як сабе за жоначку
 Браў яе?»
 Паляцеў ён плакацца
 У лясок,
 Сеў на дуб зялёненькі
 Пад лісток.
 Пахіліў галовачку,
 Уздыхнуў,
 Песню сумна, жудасна
 Зацягнуў:
 150 «Выйду ў поле ды разважу тое гора,
 Гэй, гаротнае, маркотнае!

Ты шырока, маё полеўка,
Ад кусточка да кусточка разлягаешся,
Ты глыбока, сэрца, краешся.
Дзе цяпер я смерць сваю спаткаю:
Ці у моры, ці у рэчцы, ці ў ставочку,
Што капытам пры дарозе быў прабіты
І да краю буйным дожджыкам наліты?»

V

- 160 «Што за шум у бары учыніўся?»
«А камарык там з дуба зваліўся.»
Грымнуў ён на зямлю з высакосці
І пабіў-паламаў сабе косці.
Цеслі дошкі з дубоў пілавалі,
Габлявалі, труну змайстравалі,
Ўсю чырвонай кітайкай аббілі,
Йстужкай чорнай з краёў адтачылі.
Гэй, кладуць камара ў дамавіну,
Сазываюць сяброў і радзіну.
Камары над труной затрубілі
170 Светлячкі лепей зорак свяцілі.
«Вы паціху, музыкі, зайграйце,
Маё сэрца украй не ўражайце!»
Горка мушка-ўдава галасіла,
Скорай смерці у бога прасіла:
«Мой мужочак, а мой камарочак,
Ты падай мне з труны галасочак.
Ах, ніхто над табой не заплача,
Толькі хмарачка дробнымі дажджамі,
Толькі мушачка горкімі слязамі.»
180 Палажылі дамоўку на мары,
Паняслі праз лугі ды папары.
Ля дарогі магілу капалі
І у ёй камара пахавалі,

У сырую зямельку зарылі,
Зверху насып вялікі зрабілі.

Людзі добрыя шляхам мінаюць,
Шапкі нізка здымаюць, пытаюць:

«Не іначай вяльможны вандроўнік,—

Генерал, ці маёр, ці палкоўнік?»

¹⁹⁰ «Не, ляжыць тут камар-камарочак,

У каторага з локаць насочак».

Сярод вуліцы у нас карагод,
Ды не йду я у таночку гуляць,
Як той мак на градзе, красаваць,
Праз красу сваю таварышак злаваць.
Здрадзіць тварык белы бедную мяне:
Толькі міленькае імя назавуць —
Белы тварык разгараецца,
А дзяўчаты усміхаюцца.

Як Базыль у паходзе канаў,
Ўсё старонку сваю спамінаў.
— Вы прашчайце, прашчайце, шнуры,
Вы прашчайце, негаранья!
Мне вас болі ужо не гараць,
Буйным збожжам на зары не засяваць.
— Не пабачу я цябе, цёмны луг,
Поле чыстае, раздольнае!
Мне па вас ужо ніколі не хадзіць,
10 Мне зялёнай травы не касіць.
— Расстаюся я з табой, шчыры бор,
Пушча цёмная, драмучая!
Мне твой шум ужо болі не чуваць,
Мне высокіх сасон не рубаць.
— Ах, прашчай ты, сямейка мая,
Вы прашчайце, таварышы!
Ўжо не прыйдзеца да сэрца прытуліць,
Пасядзець, пажартаваць, пагаманіць.
— Гэй, чалом табе, чалом, Беларусь,
20 Ўся староначка бяздольная!
Не забыў твой сын сваей маці,
За цябе у зямлі яму ляжаці.
.....
Як Базыль у паходзе канаў,
Ўсё старонку сваю спамінаў.

ВАРОНА І ЧЫЖ

Байка

Прыгода гэтая не так даўно была.
К чыжу (а сілы ён, як ведама, не мае)
Варона прыступае:
«Скажы, ці я падобна да арла?»
І бачыць чыж — з варонаю не жарты,
А ўласны хахалок чаго-небудзь ды варты.
«Зусім арол», — адказывае чыж
Вароне клятай з клёна.
«Ну, то ж бо то! Глядзі ж!» —
¹⁰ З ласкаваю гразьбой пракаркала варона
І паляцела стуль далей.
Усё тое бачачы, здзівіўся верабей:
«Браток! Ці жа вачэй не маеш —
Арлом варону называеш?»
Засараміўшыся, чыж так пачаў казаць:
«Як гэтым не зрабіў благога.
Дай бог арла варонай не назваць;
Варону жа арлом — нічога».

1915

У мясцечку Церасцечку не званы гудзяць,
Не званы гудзяць — навіну чуваць,
Што знайшлі сёння Янку-стральца
У зялёненькім ельнічку,
Каля белага каменю,
На цёмным імху, між брусніцаю.
Галава яго прабітая,
Ўся крывёю залітая.
Гэй, сасонка над ім шуміць,
¹⁰ Прамаўляе, выгаварывае:
«Не ўдаваўся бы ты, Яне, за куніцамі,
Яшчэ болей — за тымі маладзіцамі».

1915—1916
НА ЦІХІМ ДУНАІ

Вершы беларускага складу

I

БЯСЕДНАЯ

А чалом, чалом, мае госцейкі,
Сабірайцеся на бяседачку,
На бяседачку ў хату новую,
Ў хату новую — сасновую,
Ды за столікі кляновыя,
За абрусікі бялёвыя,—
Ой, бялёвыя-саматканыя,
У узоры вышываныя.
Вышывала я у сем шаўкоў,
¹⁰ Вышывала каршуновы суд.
Ен суды дае — перасуд бярэ:
З большых птушак — хоць па пёрынку,
А з драбнейшых — дык і цэлы хвост.
Прыхадзіў тут мужык-верабей,
Каршуну ў ногі кланяўся,
На сініцу-цешчу жаліўся.
Не дамовіў ён скаргі свае,
Як пачаўся і трэск і грук.
Успырхнулі ўсе, злякаўшыся,
²⁰ Разляцеліся, хто куды здалеў.
Каўка неяк затрымалася,

Ды і тая пахавалася,—
І узраў не асталася.
Ды красна бяседа не узорамі,
А ласкавымі прыгаворамі;
Не ядвабнымі абрусамі,
А ласкавымі прымусамі.

II

У Максима на кашулі вышыты галубкі;
Я за тое вышывала, што цалуе губкі.

У Максима на кашулі вышыты лісточкі;
Я за тое вышывала, што цалуе вочкі.

У Максима на кашулі вышыты падкоўкі;
Я за тое вышывала, што цалуе броўкі.

II

На Лявонавай кашулі вышыты галубкі;
Я за тое вышывала, што цалуе губкі.

На Сямёнавай кашулі вышыты лісточкі;
Я за тое вышывала, што цалуе вочкі.

На Сапронавай кашулі вышыты падкоўкі;
Я за тое вышывала, што цалуе броўкі.

III

Як прыйшла я на ток малаціць —
Ў задуменні застаялася
Ды знянацку рассяялася.
Нават сорам на хатніх зірнуць:
Ці не ўцямілі, хвароба на іх,
Ад чаго мой тварык смяецца,
Ад чаго маё сэрцайка б'ецца.

IV

Хоць і зорачка — ды не вячэрняя,
І каханачка — ды няверная.
Пакахала — як яхант даравала:
Яхант-камень — сэрцу ён на гараванейка,
Прападаю праз каханейка.

МАКСІМ І МАГДАЛЕНА

Гэй, пайду ж я па вуліцы
Ў тое поле за аколіцу.
Ля аколіцы і плот і гарод,
Завіваецца хмялінушка.
Ды чаму ж цябе, зялёную,
Градам-дожджыкам не выбіла?
Ты, хмялінушка вясёлая,
Раскудравая хмялінушка,
Загубіла буйну голаву,
10 Буйну голаву Максімаву.

Максім у карчомцы гуляе,
Ён гуляе — крыж прапівае,
Да таварышаў сваіх выгукае:
«Піва-мёд у карцы налівай,
Каб лілося аж за край, аж за край,
Песню гучную ямчэе завадзі
Ды цымбаламі падыгрывай!»

Гэй, як скрыпнуць, як утнуць гапака,—
Толькі сцены захадзілі у шынка.
20 Струны звонка вымаўляюць з-пад рукі,
Ёмкім дробам выбіваюць хадакі.
Іх сталёвыя падкоўкі звіняць;
Ля парога людзі добрыя стаяць,
Падпяваюць, прыгаварываюць
Ды Максіма ўсё пахваліваюць.
Ён сядзіць — не памалу п'е,

Пад цымбалы у далоні б'е,
І хмяльна жа яго галава,
Мова дзіўная так-такава:

- 30 «Магда, Магдачка,
Мая кветачка-пралесачка!
Не кахацца мне, хлопу, з табою,
Ваяводы старога дачкою.
Сёння з войтам цябе заручаюць,
Рушнікі вынімаюць,
Русу косу тваю прапіваюць.
То не траўка-павіліка расплятаецца,—
Наша вернае каханніца канчаецца.
Ўжо не будзеш гуляць, як бывала,
- 40 Цалаваць, як раней цалавала,
Выхадзіць у сад апаўночы,
Глядзець ненагляднаму ў вочы.
Ты марцовага снегу бялей,
Броўкі — долі сіроцкай чарней;
Не забыць іх сэрцу ніколі,
Не бачыць да веку патолі.
Лійся, піва, цячы, як вада,
Бо пала на сэрца нуда!»

- У хмялю Максім гавора, не чакае гора,
50 Ды пачула тыя словы шынкароўна Сора.
Ўзяла Сора да палацу шпарка пабязжала,
Ваяводзе а прыгодзе ўсё пераказала.
Гэй, як грымне ваявода у памост нагою:
«Налажы ж ты, ледацюга, буйнай галавою!»
Толькі ўчулі тое слугі — зараз паспяшалі,
Ланцугамі хлопу ногі закавалі,
Павялі на пляц кірмашовы,
На памост высокі сасновы.
Людзі добрыя ўкруг стаяць.
- 60 Ён ідзе-не-ідзе, супыняецца;

Белы ручанькі па баках вісяць,
Ногі борздзя вагаюцца.
Ды не жаліцца да людзей Максім,
Толькі кажа ён аб цымбалы ім,
Хоча зноў пачуць тое гранніца
У астатні раз,
У смяротны час,
На апошняе са светам развітанніца

70 Вокам кінуць — цымбалы дасталі,
На памост на высокі паклалі.

Устрахнуў Максім кудрамі — годзе плакаць,
годзе.

Цяжка-важка, сумнёсенька ён заводзе:

«Не вятрыска са поўначы павявае —
Ціхі сон у камору ўступае,
Вочы мне стуляе, ацьмянжае.
То не птушка ў гняздзечку ўстрапянулася —
Маё сэрца улякнулася.

80 Снілась мне — я ўзмежкам іду,
Поруч збожжа калыхаецца,
Поруч збожжа калыхаецца,
Буйнай срэбнай расой асыпаецца.
Сёння споўніўся той нядобры сон,
Сёння споўніўся цераз дзевяць дзён:
Праз цябе, дзявоцкая краса,
Слёзы коцяцца, як буйная раса».

Ціха ўсё — толькі струны звіяць,
Толькі песня разліваецца.
Людзі добрыя навакол стаяць,—
З болю сэрца разрываецца.

90 Гэй, было б табе, Максіме, не кахацца,
На вяльможную дачку не заляцацца.

Устрахнуў Максім кудрамі — годзе плакаць,
годзе.

Цяжка-важка, сумнёсенька ён заводзе:

«Магда, Магдачка,
Мая зоранька ясная,
Маё сонейка прэкраснае!
Ой, ад сонейка
Па зямлі цвяты расцвітаюць,
Ад яго ж яны й пасыхаюць.
100 А ты, сонца, свеціш,
Залатое, святое,
І не ведаеш тое».

Ціха ўсё — толькі струны звiняць,
Толькі песня разліваецца.
Людзі добрыя навакол стаяць,—
З болю сэрца разрываецца.
Гэй, было б табе, Максіме, не кахацца,
На вяльможную дачку не заляцацца.

Устрахнуў Максім кудрамі — годзе плакаць,
годзе.

110 Цяжка-важка, сумнёсенька ён заводзе:

«Мае дзетачкі, мае дробныя,
Вы наплачацесь, нагалосіцесь,
Бо не стане у вас татачкі!
Хто вас будзе гадаваці, адзяваці?
І ад цёмнай ночы укрываці?
Станеце вы, дзеткі, жабракамі,
Пойдзеце барамі-лугамі,
Ды гасцінцамі-дарогамі.
А дарогі тыя без канца ляжаць,—
120 Без канца вам, дзеткі, гора горкае цярпець».
Ціха ўсё — толькі струны звiняць,

Толькі песня разліваецца.
Людзі добрыя навакол стаяць,—
З болю сэрца разрываецца.

А як смерцю Максіма скаралі,—
Рукі белыя да брамы прыбівалі,
Рукі белыя да брамы мястовай,
Галаву — да вежы вартовай,
130 Каб дажджы яму кудры мачылі,
А вятры бы сушылі,
Каб крукі прыляталі — вочы дзюбалі,
Ўсе бы людзі пазіралі — ды не забывалі.

1915

ЛЯВОНІХА

Ах, Лявоніха, Лявоніха мая!
Спамяну цябе ласкавым словам я,—
Чорны пух тваіх загнутых брывнянт,
Вочы яркія, вясёлы іх пагляд;
Спамяну тваю рухавую пастаць,
Спамяну, як ты умела цалаваць.

Ой, Лявоніха, Лявоніха мая!
Ты паяла галасней ад салаўя,
Ты была заўсёды першай у танку —
¹⁰ І ў «Мяцеліцы», і ў «Юрцы», і ў «Бычку»;
А калі ты жаці станеш свой загон,
Аж дзівуецца нядбайліца Лявон.

Ой, Лявоніха, Лявоніха мая!
У цябе палова вёскі — кумаўя.
Знала ты, як запрасіць, пачаставаць,
І дарэчы слова добрае сказаць,
І разважыць, і у смутку звесяліць,
А часамі — і да сэрца прытуліць.

Ой, Лявоніха, Лявоніха мая!
²⁰ Дай жа бог табе даўжэйшага жыцця,
Дай на свеце сумным радасна пражыць,
Ўсіх вакол, як весяліла, весяліць.
Хай ніколі не забуду цябе я.
Ой, Лявоніха, Лявоніха мая!

СКІРПУСЯ

Ой, пайшла сабе Скірпуся на кірмаш,
Паглядзець, ці селязенькаў нямаш,—
Мо варона, мо сава,

Мо Скірпусенька ўдава.

Прадала яна каня,

Ўтаргавала селязня,

Селязенька чубаценькага,

Маладога, зухаваценькага.

Пакупіўшы селязня,

¹⁰ Мела клопату штодня;

Селязенька умываецца,

Сам на вулку узіраецца;

Узіраецца на вулічку,

Ці не ўбачыць тую вутачку.

Селязенька — Івашачка,

Ён цалуецца з Наташачкай.

АГАТА

Помню — йшла я да ратушы хутка
Паглядзець, як гараць ведзьмакі,
Толькі чую — гукае Марутка:
«Бач, Агата, красунчык які!»

Ў задуменні, маруднай хадою,
Увабраны ў шалом залаты,
Ехаў ён на кані саматою,
А прыгожы,— як Юры святы.

Шмат адгэтуль мінулася часу...
10 Ах, калі бы ізноў павідаць
І каня, і убранства пакрасу,
І знаёмую сэрцу пастаць!

Я сяджу дзень за днём у аконца
Ды праду апрыкрылы кужэль,
І гудзіць, ўсё гудзіць верацёнца,
Як у полі далёкім мяцель.

Ах, чаму я, на што змарнавала
Так свае маладыя гады,—
20 Ах, чаму я, на што не спытала,
Хто ён гэткі, і едзе куды!

Толькі б звездаць — і з воску фігуру
Я найменнем яго ахрышчу,
Выйду ноччу на поле у буру
І зацяцце сваё нашапчу.

І праз свіст, праз гудзенне вятрыска,
Цераз шум прыдарожных ракіт
Я пачую так блізка, так блізка
Гук знаёмы ад конскіх капыт.

Не забыць мне, што спасенне трачу,
30 Што душу варажбою гублю,
Але знаю — яго я пабачу
І нарэшце скажу, як люблю.

Калі паласу агнявую
На захадзе сонца праводзе,—
Пакінуўшы вежу старую,
У сад каралеўна выходзе.

Вось чмель прагудзеў аксамітны,
Вось ярка-зялёная мушка...
І ўрэшце з краіны блакітнай
Ўлятае маленькая птушка.

Як чутна яна запявае,
¹⁰ Што ёсць і вясна, і каханне,
І шчасце без меры, без краю,
І першая горыч расстання.

Маркотна глядзіць каралеўна,—
Так сэрца жадае любові!
І хмурыць сувора і гнеўна
Кароль пасівеўшыя брові.

Маладыя гады,
Маладыя жадання!
Ні жуды, ні нуды,
Толькі шчасце кахання.

Помніш толькі красу,
Мілы тварык дзявочы,
Залатую касу,
Сіняватыя вочы.

Цёмны сад — вінаград,
¹⁰ Цвет бяленькі вішнёвы, —
І агністы пагляд,
І гарачыя словы.

Будзь жа, век малады,
Поўны светлымі днямі!
Пралятайце, гады,
Залатымі агнямі!

Выйшаў з хаты. Ціха спіць надворак.
Наплявае радасць, з ёю — сум.
Не злічыць у небе ясных зорак,
Не злічыць у сэрцы светлых дум.

Шмат зазнаў я горычы з нудою,
Што шчаміла, мучыла, пякла...
Ўсё ужо прайшло, сплыло вадою,—
Моладасць не знікла, не прайшла!

Сцюжа, мрок... Я ізноў хвараваты.
Ў сэрцы — думак дакучных цяжар.
Заварыць бы гарачай гарбаты,
Разагрэць бы хутчэй самавар.

Запя ён і тонка, і ціха,
Зазіе на спод аганьком,—
І развеецца цёмнае ліха
Над маім абагрэтым кутком.

Прыйдзецца, бачу, пазайздрыць бяздольнаму Марку.
Моладасць плыне, а следу няма ніякога.
Эт, і чаму ж нагадала суворую Парку
Нітку мне прасці гатунку такога благога.

Ціха гудзіць і пяе у яе верацёнца,
Цягнецца, цягнецца, доўгая, шэрая нітка;
Цягнуцца шэрыя дні без прасвету, без сонца,
І не пабачыш, здаецца, ні шчасця, ні ўжытку.

Хоць бы ты чорную, толькі б не шэрую прала,
Гора жадаў бы, ды толькі каб поўную чарку;
Але і гора такога пазнаў я замала.
Прыйдзецца, бачу, пазайздрыць бяздольнаму Марку.

Непагодны вечар. Сумна, дружа, мусі?
Каб разважыць смутак, ціха запяваю:
—Ой, ляцелі гусі ды з-пад Белай Русі,
Скалацілі воду ціхага Дунаю.

Ёсць любоў на свеце, здрада і расстанне;
Шмат яшчэ чаго нам прыйдзеца зазнаці...
Ўсё мацней пяю я аб чымсь каханні,
І тугі у спеве болей не схаваці.

Мы гаворым удвух пры агні ў цішыне.
Рупна фарбай пісанку малюеш ты мне.

Як маркотны твае маладыя гады!
Ты не знаеш сама, сколькі мела нуды.

Што яна парабіла, ліхая, з табой,
Што зрабіла з душою тваёй маладой.

Бач, які у пісанкі пануры калёр,—
І пануры калёр, і няяркі вузор.

Ці то мнішка старая зрабіла яе?
¹⁰ Пашкадуў ты гады маладыя свае.

Маладое жыццё праляціць, прабяжыць,—
Не забудзься вясёлых калёраў зажыць.

Ўжо пара мне дадому збірацца,—
Вечар позны, а час не стаіць.
Ах, калі б ты магла здагадацца,
Як не хочацца мне ухадзіць.

Там, на вулцы, ні сівер, ні бура,
Там адно толькі — мрок, самата.
Але як я маркотна, панура
Да свайго пацягнуся кута.

Думкі нудныя зноў закружацца.
¹⁰ Сэрца чулае зноў забаліць...
Ах, калі б ты магла здагадацца,
Як не хочацца мне ухадзіць.

Ўсё праходзе — і радасць, і мукі.
Але будзеш мне помніцца ты,—
Броўкі цёмныя, вузкія рукі
І галоўкі радок залаты.

ПАГОНЯ

Толькі ў сэрцы трывожным пачую
За краіну радзімую жах,—
Ўспомню Вострую Брану святую
І ваякаў на грозных канях.

Ў белай пене праносяцца коні,—
Рвуцца, мкнуцца і цяжка хрыпяць...
Старадаўняй Літоўскай Пагоні
Не разбіць, не спыніць, не стрымаць.

У бязмерную даль вы ляціце,
¹⁰ А за вамі, прад вамі — гады.
Вы за кім у пагоню спяшыце?
Дзе шляхі вашы йдуць і куды?

Мо яны, Беларусь, панясліся
За тваімі дзяцьмі уздагон,
Што забылі цябе, адракліся,
Прадалі і аддалі ў палон?

Бійце ў сэрцы іх — бійце мячамі,
Не давайце чужынцамі быць!
Хай пачуюць, як сэрца начамаі
²⁰ Аб радзімай старонцы баліць...

Маці родная, Маці-Краіна!
Не усцішыцца гэтакі боль...

Ты прабач. Ты прымі свайго сына,
За Цябе яму ўмерці дазволь!..

Ўсё лятуць і лятуць тья коні,
Срэбнай збруяй далёка грывяць...
Старадаўняй Літоўскай Пагоні
Не разбіць, не спыніць, не стрымаць.

СТРАЦІМ-ЛЕБЕДЗЬ

Не анёл у трубу уструбіў—
З хмары бог старому Ною гаварыў:
«Поўна з краем чаша гневу майго
На людскія грахі ды бясчыннасці.
Вось надойдзе часіна суворая,
Лінуць з неба залівы бязмерныя
І абмыюць ад бруду смуроднага
Ўсю зямлю яны, белы-вольны свет».

- Пачынаў тут Ной будаваць каўчэг
¹⁰ З таго дзерава ліванскага.
Ўшыркі гэтаму каўчэгу — сто лакцёў,
А ўдаўжкі — болей тысячы.
Ды узяў туды Ной і птах і звяроў,
Каб не звёўся іх род з зямлі.
Ды не плыў к яму з мора сіняга
Страцім-лебедзь — горды, моцны птах.
Яго звычаі — арліныя,
Яго ўцехі — сакаліныя;
Пер'і-пер'ечкі бялеюцца
²⁰ Ды на золку агнявеюцца.
У яго ў крыле — трыста тры пярэ:
Узмахне крылом — быццам бор шуміць,
Узмахне другім — што мяцель гудзіць.
Як учнуць дажджы,— пацякла вада,
Разлілася горш ад павадка.
Затапіла ўсе лугі-лагі,
Ўсе лугі-лагі, ўсе лясы-бары;

Уздымаецца вышэй ад гор.
Птахі ў небе стаяй лётаюць,
30 Енчаць жаласна, ад нуды крычаць,
Выглядаюць стуль прытулачку.
А па ўсёй зямлі толькі хвалі б'юць,
Толькі хвалі б'юць белай пенаю.
Ды па іх дужы, смелы плавае
Страцім-лебедзь — горды, моцны птах.
Узмахне крылом — быццам бор шуміць,
Узмахне другім — як мяцель гудзіць.
І населі тут на лебедзя
Птахі дробныя ўсёй стаяю.
40 Лебедзь з сілы выбіваецца,
Птушкі ажна усцяшаюцца.
Дзень ён плавае, другі-трэці дзень,
На чацвёрты стаў прасіць-маліць:
«Вы ўзляціце хоць на час які,
Выбіваюся з астатніх сіл.
Дайце вы грудзям, гэі, вальней ўздыхнуць!
Дайце вы крылам, гэі, шырэй ўзмахнуць!»
Не паслухалі птахі лебедзя.
Пацямнела у яго ў вачах,
50 Крыллі ўрэшце надламаліся,
Галава ў вадзі апусцілася.
І пайшоў на дно мора сіняга
Страцім-лебедзь — моцны, горды птах.

Ад усіх цяпер патомкі ёсць,
Ды няма адных — Страцімавых.

Набягае яно
Вечарамі, начамі,
Адчыняе вакно
І шамрэе кустамі.

І гавора адну
Старадаўнюю казку —
Аб любоў і вясну
І жаночую ласку.

Сэрца сніць аб красу —
¹⁰ Аб слядочак дзявочы,
Залатую касу,
Сіняватыя вочы.

Як забудуся сном
Ў сіняватыя ночы,—
Прылятаеш ты ў дом,
Пазіраеш у вочы...

Пралятайце вы, дні,
Залатымі агнямі.
Скончу век малады,—
Аблятайце цвятамі...

Ў краіне светлай, дзе я ўміраю,
У белым доме ля сінняй бухты,
Я не самотны, я кнігу маю
З друкарні пана Марціна Кухты.

ТВОРЫ НЕВЯДОМЫХ ГАДОЎ

ЭПІГРАФ ДА ВЕРША

Мая душа, як лук, нацягнутай была,—
І лёгка, звонкі верш сарваўся, як страла.

Яраслаўль

ДА ДЗЯЎЧЫНЫ

Змоўклі вершы мае прад табой: іх красу зацяняюць
Рытмы паходкі тваёй, сінія рыфмы вачэй,

Яраслаўль

ВЕРШЫ
НА РУСКОЙ МОРЕ

Хорошо прозрачной теплой ночью мая
В травах светляков зеленый свет горит.
Хорошо на небе россыпь золотая
Звезд блестящих переливчато дрожит.
В этот час душа широко раскрывает
Крылья белые, помятые житьем,
И, взмахнувши вольно ими, улетает
В царство сказки, все овейное сном.

ЧЕТВЕРНОЙ АКРОСТИХ

Ах, как умеете Вы, Анна,
Не замечать, что я влюблен.
Но все же шлю я Вам не стон,
А возглас радостный: осанна!

Уймись, волнения страсти,
Усни, безнадежное сердце.
Угрюмо, тоскливо
Несись года за годами,
Угрюмо, тоскливо.
Одну лишь таю я надежду,—
У Ани родится ребенок,
Похожий на маму,
С глазами, как темные звезды:
10 Похожий на маму.
Отдам свою жизнь ему в руки,—
Пускай тогда будет, что будет:
Иль пусть он в ручонках
Сломает ее, как игрушку,
Иль пусть он в ручонках
Согреет мне сирое сердце.

Я вспоминаю дом старинный,
На тихой улице фасад,
И небольшой уютный сад,
И двор просторный и пустынный.

(Посвящаю В. Д. Золотаревой)

Слушай, Рона, эту сказочку про «гагу»:
Мама просит, что б в кровать она легла;
«Гага» маме говорит: «Не лягу»,—
Мама «гагу» «амке» отдала.
Если, Роночка, ты встанешь спозаранку
Или если спать не будешь по ночам,—
Позову я к нам большую «амку»,
Этой «амке» Роночку отдам.

Ах, как уютно, чисто, мило
Касаточка гнездо для птенчиков слепила!
Увидевши его, мамаша говорила;
Папаша излагал солидно поученье
Про трудолюбие, терпение, уменье,
И дети пальцы в нос совали в восхищеньи,
Придя, шептали, веселясь.
А надо им сказать тогда,
Что входит грязь
В состав уютного гнезда.
Мораль сама понятна, господа!

ГОРОДСКАЯ ЛЮБОВЬ

Мы под навесом лип, укрывших нашу пару,
Идем проплеванной дорожкой по бульвару,
Окурки, скорлупа, бумажки под ногами,—
Но их замечу ль я, идя под ручку с вами?
Чрез дымчатый хрусталь прозрачно-темной ночи
Идущих мимо нас людей сияют очи,
Рубинами горят во мраке папиросы,
При свете россыпью на липах блещут росы...
Ах, сколько есть красы волшебной рядом с нами,
10 Когда взглянуть вокруг влюблёнными глазами.

В горячем споре возражая беспрестанно,
У ней я ручку безотчетно взял,
И вдруг, играя ей, нечаянно, нежданно,
Но горячо поцеловал.
Я не шептал тогда: «Безумно вас люблю я»,
Иль «я теперь про целый мир забыл»,
Но чередою пальчики целуя,
Я тихо, тихо говорил:

Сорока-ворона

¹⁰ Кашку

Варила,

Деток

Кормила;

Этому дала,

Этому дала,

Этому дала,

А этому не дала:

Ты мал,

Глуп,

²⁰ Воды не носил,

Дровец не рубил;

Тебе кашка

На полочке

В черепичке.

Шух-шух, полетели,

На другую ручку сели».

С каким смущеньем я, когда душа очнулась,
Взглянул, поднять не смея головы,
И вижу — милая тихонько улыбнулась,
30 Как, может быть бы, улыбнулись вы.

Забудется многое, Клава,
Но буду я помнить всегда,
Как в сердце шипела отрава
Любви, и тоски, и стыда,—
Тебя в темно-синем платочке
И песню, что пела мне ты:
Прошли золотые денечки,
Остались только мечты.

ОСЕНЬЮ

Ветер гонит желтых листьев стаю,
Коля смотрит и сосет свой пальчик.
Я сижу над теплой чашкой чаю,
По чайникам тоненьким гадаю—
Девочка родится или мальчик.

Не узнать — и бог с ним, не досада,
Все равно, как ни гадай, — ребенок.
И в душе я милой мысли рада,
Что, пожалуй, нынче будет надо
¹⁰ Загодя порыться меж пеленок.

〈ТРИОЛЕТ〉

Николай Иваныч! Вы ли?
Гласный города отец!
Вот уж, право, изумили!
Николай Иваныч! Вы ли?
И солидный бы купец,
А ведь с сахаром накрыли.
Николай Иваныч! Вы ли?
Гласный города отец!

1916

ЗЕЛЕНАЯ ЛЮБОВЬ

По улице, смеясь, шала,
Проходят бойко гимназисточки.
Их шляпок зыблются поля,
И машут нотных папок кисточки.

Болтают, шутят, не боясь,
Что их сочтут еще зелеными.
Но чья б душа не увлеклась
Коричневыми papillon'ами.

Вон, словно цапля, за одной
10 Кокетливой вертиголовкою
Кадет высокий и прямой
Идет походкою неловкою.

Близка уж стужа зимних дней;
Покрыта вся панель порошею.
Царица дум его по ней
Чеканит мелкий след калошею.

Волнуясь, кадет идет.
В ее следы попасть старается.
А сердце в грудь все громче бьет
20 И тихим счастьем озаряется.

ИКРА

(Якобы басня)

На маслянице слышал я от друга:
«Не говорите никогда мне про икру,

А особливо — ввечеру.

Есть у меня к ней отвращенье, род недуга.

Черна, жирна,

Противна мне она,—

Ее я ненавижу.

Тот день, когда ее законом воспретят,

Всегда мне будет свят.

¹⁰ Лишь только я икру завизжу,

Как в душу водворяется тоска,

И кажется, что жизнь пуста и нелегка,

Что скоро превращусь я в идиота

И что бесцельна вся моя работа.

Ах, не глядели б на икру мои глаза!

Но все же иногда случайно взгляд наткнется,—

И тотчас же невольно навернется

Горячая слеза.

Ведь даже, верьте, так бывает,

²⁰ Что сердце с болью замирает,

И я, печальный взор вперяя в потолок,

Мечтательно гляжу на ламповый крючок.

Да, так и знайте!

Коль я безвременно умру,—

Причиной смерти называйте:

Икру».

«Что ж, ваш приятель,

Конечно, идиосинক্রазией страдал»,—

Быть может, так бы мне сказал

³⁰ Догадливый читатель.

Но кстати ль?

Сомнительно. «Так он, должно быть, лицемер!

О, гнусной лжи разительный пример!

Как это скверно!»

Опять неверно.

«Но неужели он аскет?»

О, нет.

Вот ключ к разгадке излиятий странных:

Приятель, что передо мной скорбел,

⁴⁰ Ведет в большом издании отдел

Известий иностранных.

Теперь, наверно, моего знаконца

Поймет душа сатириконца.

Для прочих же могу добавить лишь одно:

Густое, черное пятно,

На место вредное газеты заграничной

Наложенное к щедрости привычной

Решительною цензорской рукой,

Зовется образно «икрой».

Счастье, ты вчера блеснуло мне несмело,
И поверилось, что жизнь проста, легка,
В сердце зыбком что-то пело и болело,
Радость душу мне щемила, как тоска.

А сегодня вновь мечтой себя туманю,
Книгу развернул, но не могу читать.
Как случилось, что полюбил я Аню,
Разве знаю я? Да и к чему мне знать?

КОСТЕЛ СВ<ЯТОЙ> АННЫ В ВИЛЬНЕ

Чтоб заживить на сердце раны,
Чтоб освежить усталый ум,
Придите в Вильну к храму Анны,
Там исчезает горечь дум.
Изломом строгим в небе ясном
Встает, как вырезной, колосс.
О, как легко в порыве страстном
Он башенки свои вознес.
А острия их так высоко,
10 Так тонко в глубь небес идут,
Что миг один, и — видит око —
Они средь сини ввысь плывут.
Как будто с грубою землею
Простясь, чтоб в небе потонуть,
Храм стройный легкою стопою
В лазури пролагает путь.
Глядишь — и тихнут сердца раны,
Нисходит мир в усталый ум.
Придите в Вильну к храму Анны!
20 Там исчезает горечь дум.

Зачем грустна она была
Тогда, в минуты упоенья,
Когда прекрасного чела
Еще не тронули мученья?
Зачем грустна она была?

Душа ее, влюбленная
Под чарами весны,
Увидела, смущенная,
Пугающие сны.

¹⁰ Зачем смеялася она
Тогда, в минуты расставанья,
Когда душа была больна
И пело в ней мольбы рыданье?
Зачем смеялася она?

Душа, что наполнялася
Страданьем через край,
С отчаянья смеялася,
Припомнив прежний рай.

Я вспоминаю Вас такой прекрасной, стройной,
И тайно мне милы и голос Ваш, и смех,
И теплота руки, и взор очей спокойный,
И легкой шапочки морозный, темный мех.

Три года протекли, как нам пришлось расстаться.
Не посещай меня, воспоминаний час!
От них проснется боль, и мысли омрачатся,
И горечь все зальет... Я вспоминаю Вас.

ЗЕЛЕНЯ

1909—1913

Из цикла «Старинное наследство»

СОНЕТ

Суровый Дант не презирал сонета...

А. Пушкин.

Что из того, что стих в душе кипит?
Он через холод мысли протекает
И тут лишь твердость формы обретает,
Как воск, что при гаданьи в воду влит.
Поэт всегда обдуманно творит.
В тот миг, когда вал чувства грудь вздымает,
С мерилом ум холодный выступает:
Он взвесит все, проверит, расчленит.

Таков и ты, чертящий над землёю
10 Ночное небо яркою дугою,
Блестящий, золотистый метеор.
Горишь ты, оплавляешься, несешься
Весь в искрах огневых за кругозор,
А в глубине холодным остаешься.

ТРИОЛЕТ

Красавец юный, Триолет...

К. Ф о ф а н о в.

На солнце загляделся я,
И солнце очи ослепило.
Затем, что сердце свет любило,
На солнце загляделся я.
Наощупь я пошел, но была
Не в стыд мне слепота моя:
На солнце загляделся я,
И солнце очи ослепило.

ТРИОЛЕТ XVIII ВЕКА

Мне долгое забвенье Вами
Чернее Ваших черных кос.
Пронзает душу острями
Мне долгое забвенье Вами.
Я побледнел от томных слез
И начал триолет словами:
«Мне долгое забвенье Вами
Чернее Ваших черных кос».

В СТАРОМ САДУ

Изящный сад — такой, как у Ватто:
Белеют статуи в листве зеленой,
Вдали — прохладный грот, фонтан бессонный,
Беседка... Верно, саду лет уж сто.

Весь погружен душой в былые дни,
Смотрю мечтательно, рассеянно листаю
Поэта нового... и закрываю,
Смущенный тем, что это не Парни.

СКЕРЦО

От впечатлений детских лет
В моей душе остался след.
Я не забыл, как была рада
Душа от плитки шоколада,
Обернутой со всех сторон
Бумажкой пестрой, как ширинкой;
Там под «загадочной картинкой»
Стоял вопрос: где Купидон?

Я не забыл, как долго с ней
10 Сидел я в комнатке моей,
Бесплодно мучась над загадкой,
Хоть и покончив с шоколадкой.
Ведь здесь же, здесь таишься ты!
Ведь, может быть, через мгновенье
Средь чуждого изображенья
Твои проглянут вдруг черты,

И встанешь ты передо мной
С крылатой, острою стрелой,
Мне в сердце метящей, и с луком,
20 Запеть готовым грозным звуком...
Но нет тебя — и, огорчен,
Я даже плакать принимался.
Что ж ты очам не показался,
Любви властитель, Купидон?

С тех пор прошло немало дней,
И снова пред душой моей
Вопрос забытый с силой новой
Встает, тревожный и суровый.
Я Купидона вновь искать
30 Теперь пытаюсь несмело,
Но так печально это дело,
Что лучше про него молчать.

Смех и говор. В пестрой юбке обезьянка
Корчит уж «как баба ходит по воду»,
И гудит «Тоску по родине» шарманка;
Я же к птичке в клетке «счастье» брать иду.
Но с таким стараньем клювом вынимает
Птичка серая мне голубой билет,
Что душа невольно верить ей желает:
«Не обманешь?» — «Нет!»
«Серьезно, птичка, нет?»

Подыми к небесам свои взоры —
И ты станешь опять, как дитя,
И затихнут больные укоры,
Пропадут, от души отлетя.

Ей не нужно ни счастья, ни ласки,
В сердце нет ни тоски, ни забот.
Ты — царевич мечтательной сказки,
Эта тучка — ковер-самолет.

Из цикла «Полынь-трава»

Уж синее небо темнеет.
День кончился, ночь впереди.
Блистательных звезд ожерелья
Порвались на божьей груди.

Рассыпались звезды и чутко
На землю, на край наш глядят.
Что ж видят они там, что слышат?
Зачем всё дрожат и дрожат?

Прочтите с участием правдивую эту,
Печальную быль.
Упали горячие, чистые слезы
На серую пыль.

Сверкали дрожащие чистые слезы,
Срываясь, катясь.
Но в душной и серой пыли обратились
В холодную грязь.

Слышишь гул? Это дико-печальный лесун
Заиграл на лесной, позабытый уж лад.
Под руками его, как на море бурун,
Словно тысячи туго натянутых струн,
Тонкоствольные сосны гудят.

Отгадай, отчего взволновалась река,
Шепот тихий идет к полосе с полосы,
И о чем им звенит говорок ветерка,
Что дрожит и блестит на листьях дубняка,—
10 Капли слез иль холодной росы?

ОЗЕРО

Тут рос густой, суровый бор,
И леший жил; когда ж топор
В бору раздался, — леший сгинул
И, уж невиданный с тех пор,
Нам зеркальце свое покинул.

Как будто в мир иной окно,
Лежит, спокойное, оно,
Течение жизни отражает
И все, что сгинуло давно,
¹⁰ В холодной глубине скрывает.

Скоро вечер в прошедшее канет.
Блещут звезды пушистые, светит
Месяц бледный, холодный и тянет
Из реки серебристые сети.

В них русалки запутали косы,—
Рвут и путают влажные нити...
Ночь плывет над землей, сеет росы,
Тихо шепчет русалкам: «Усните».

На нас томительно, угрюмо наплывает
В выси чудовище, окутанное мглой.
Все стихнуло. Но вот блестящей полосой
Меч огневой ее внезапно рассекает.

Ударил метко он — и грохот прокатился!
Блится грозный меч, удары не смолкают,
И кровь холодная уж бурно вниз спадает,
А люди говорят, что это дождь пролился.

Белым цветом одета калина,
Но белее калины Марина.
— Отчего ты, как месяц, ясна?
— Я не знаю,— сказала она.

Раз вернулась поздно Марина,
В волосах же белеет калина.
— Отчего ты, как месяц, странна?
— Я не знаю,— сказала она.

Но не век расцветает калина,—
10 Не вплетает цветов уж Марина.
— Отчего ты, как месяц, грустна?
— Я не знаю,— сказала она.

А когда облетела калина,
Отравилась зельем Марина,
И, как месяц далёкий, бледна
В белом гробе лежала она.

Ты вечером крещенским ворожила,
Прозрачный воск струею в воду лила,
Желая угадать мою судьбу,—
И видишь — холмик... крестик... Да, могила!
Год не пройдет, как буду я в гробу.

Нахмутив бровки, воск со дна ты взяла,
Его тревожно сплющивала, мяла
И улыбнулась: «Где судеб закон?
Знай, чем бы мощь его нас не встречала,
¹⁰ В моих руках, как воск, погнется он».

ДЕД

Сегодня было так тепло,
Что дед — и тот спустился с печи,
Сел там, где горячей пекло,
И грел в тулупе старом плечи.

Виднелся бор, синела даль,
Вкруг пахло медом и травою...
А деду даже и не жаль,
Что скоро будет он землею.

Теплый вечер, тихий ветер, мягкий стог
Уложили спать меня на грудь земли.
Не курится пыль столбами вдоль дорог,
В небе месяца сияет бледный рог,
В небе тихо звезды расцвели.

Убаюканный вечерней тишиною,
Позабыл я, где рука, где голова.
Вижу я, с природой слившись душою,
Как дрожат от ветра звезды надо мною,
Слышу, как растет в тиши трава.

Из цикла «Старая Беларусь»

ПЕРЕПИСЧИК

На кожаном листе пред узеньким окном
Строй ровных, четких букв выводит он пером
И красную строку меж черными рядами
Вставляет изредка; заморскими зверями,
Людьми, птицами, венками из цветов
И многокрасочным сплетеньем завитков
Он украшает сплошь — довольно есть сноровки —
Свои пригожие заставки и концовки
И заголовки все, — ведь некуда спешить!
10 Порой привстанет он, чтоб лучше заострить
Перо гусиное, и глянет:
Кротко солнце
Столбом прозрачным шлет свой свет через оконце,
И золотая пыль струится меж лучей;
Вдали над белыми громадами церковей
Блистают купола; проворно над крестами,
Как жар горящими, проносятся кругами
Стрижи веселые; а тут, вблизи окна,
Малиновка поет и стучает желна.

20 И вновь он склонится, заставку вновь выводит
Неярким серебром; неслышно день проходит,
Настанет скоро ночь, и первая звезда
Благословит конец пригожего труда.

Из цикла «Старая Беларусь»

КНИГА

Псалтырь, покрытую нежесткой бурой кожей,
Я взял, чеканные застежки отомкнул,
Пересмотрел ряды кириллицы пригожей
И воска с ладаном приятный дух вдохнул.

Прочел псалом: «Как лань к источнику стремится,
Так рвется, господи, к тебе душа моя».
Пахнула свежестью старинная страница,
И с тихой радостью читаю книгу я.

В конце ее стоит нехитрая приписка:
¹⁰ «Для искупления грехов души своей
Списал псалтырь Иван из града Волковыска
В году семь тысяч сто восьмом с начала дней».

МНЕ СНИЛОСЬ...

Я все выше и выше на гору подымался
К солнцу, ясному солнцу, что дарит нас теплом.
Но чем больше к нему я по скала́м приближался,
Тем суровее холод становился кругом.

Захрустел снег сыпучий под моими ногами,
Обжигало морозом мне лицо все сильнее...
И, угрюмый, усталый, вниз пошел я снегами:
Там хоть солнце и дальше, но сияет теплей.

Бледный, хилый, все ж люблю я
Твой и мудрый и кипучий стих, Анакреон!
Ум он будит, кровь волнуя,
Радость бодрая в нем дышит, веет жизнью он.

Стих такой, как дар природы,
Виноградное густое, светлое вино:
Дни идут, проходят годы,
Но становится с годами все хмельней оно.

Давно завянули цветы,—
Мороз их погубил;
Зачем же мертвые цветы
Он по стеклу взрастил?

Им, бледным, сердца не увлечь
Красою черт своих,
Как не сумел его увлечь
Холодный этот стих.

ПЕРАКЛАДЫ
і НАСЛЕДАВАННІ

З Ю. СВЯТАГОРА

ДЗВЕ ПЕСНІ

Я палямі іду на чужой старане;
Светла зоркі глядзяць у глухой вышыне,
Ды у цёмных садах каля самай ракі
Загарэлісь адзін за адным аганькі.

Нехта рэчкай плыве — плюск ідзе над вадой,—
Звонка песню пяе нейкай мовай чужой.

Я палямі іду, і нявесела мне,
І гаруе душа у чужой старане.

Але гляну навокала: тая ж зямля,
¹⁰ Як і ў родным краю, разлягліся паля,
Тыя ж зоркі гараць у глухой вышыне
На чужой старане.

А як песню пачуў, што над рэчкай звiніць,
Хваляй вольнай, жывой з-за курганаў бяжыць,—
Я пазнаў чагось свойскага многа у ей:
Калісь чуў гэта ў песнях старонкі сваей...
Гэтак льюцца яны, гэтак ціха дрыжаць
І, паўнюткі нуды, горка плачуць, звiняць...

І, збудзіўшысь душой, чую ўжо з-над ракі,
20 Хоць і ў мове чужой, сэрцу гук дарагі.

Ціха полем іду я і думаю ў мгле:

Людзі тыя ж і тут, што ў маеі старане;

Іх здалёку агні мяне квапяць, завуць,—

Так жа любяць яны, так жа песні пяюць.

Людзям гэтым чужым у далёкім краю

Я радзімую песню спяю.

Я палямі іду на раку к аганьку,

Гулка песню у родным пяю языку.

Льецца, льецца яна, жаласліва звiніць.

30 Поўна скаргі, трывог над палямі ляціць...

І ніхто на рацэ не шуміць, не плыве,

І маркотную песню ніхто не пяе,—

Бо, збудзіўшысь душой, чуюць там з-за ракі,

Хоць і ў мове чужой, сэрцу гук дарагі!..

З Г Е Й Н Э

Ў паўночным краю на кургане
Сасна адзінока стаіць,
Абкутаўшысь лёдам і снегам,
Як белай адзежнай, спіць.

І бачыць у сне яна пальму,
Што ў дальняй паўдзённай зямле
Самотна стаіць і нудзьгуе
На спаленай сонцам скале.

Дзяцюк шчыра любіць дзяўчыну,
Ёй іншы да сэрца прыпаў,
А іншы той іншую любіць
І мужам яе хутка стаў.
За першага, хто ні спаткаўся,
Дзяўчына са злосці ідзе.
Дзяцюк жа марнее і губіць
Жыццё маладое ў нудзе.
Старая ўжо гэта гістор'я,
¹⁰ Хоць новаю будзе ўсягда.
Як з кімі здарыцца — напэўне
Сэрца разаб'е ім тады...

1909

Калі любоў ізмучыць
Два сэрцы маладыя,—
Смяюцца ў небе зоркі,
Гавораць, залатыя:

«Хай людзі-небаракі
Душою шчырай любяць,—
Любоў іх гнібіць тугай,
Жыццё ім нават губіць.

А мы — бяссмертны; вечна
10 Блішчым на небе сінім,
Бо мы любві не маем
І з мук яе не гінем».

1909

Калі маеш шмат чаго,
Дык яшчэ табе прыбавяць;
А як трохі,— ўсё вазьмуць,
Ні скарынкі не аставяць.

Галяка ж адна труна
Ў белым свеце прывітае,
Бо ў нас права на жыццё
Мае той, хто нешта мае.

1909

ГЕНРЫХ

У Каносе, перад замкам,
Ноччу цёмнай і дажджлівай,
На дварэ стаіць цар Генрых,
Босы, у адной кашулі.
На яго ў акно хтось двое
Пазіраюць... Месяц глянуў,
Асвяціў Рыгора папы
Брыты чэрап і Мацільду.
Пабялеўшымі губамі
10 Генрых «ойча наш» шапоча,
Але злуе яго сэрца,
Нешта іншае гаворыць:
«Там далёка, ў краю родным,
Горы цвёрдыя паднялісь;
У глыбі тых гор жалеза
Пахавана на сякеру.
Там далёка, ў краю родным,
Ёсць лясы з дубоў вялізных:
З самага старога дуба
20 Для сякеры выйдзе ручка.
Край мой родны! Край мой верны!
Зродзіш, край, ты чалавека,
Што змяю майго мучэння
Ўраз заб'е сякерай вострай».

1909

АЗРА

Кожны вечар ля крыніцы,
 Дзе вада дзюрчыць, плюскоча,
 Упярод і ўзад хадзіла
 Доч прыгожая султана.

Кожны вечар ля крыніцы,
 Дзе вада дзюрчыць, плюскоча,
 Малады стаяў нявольнік
 І марнеў штодня ўсё болей.

Раз яна ў яго паціху,
 10 Затрымаўшыся, спытала:
 «Як завуць цябе, дзе край твой
 Ды з якога ты народу?»
 Адказаў нявольнік: «Клічуць
 Магаметам з Іемена,
 А народ мой — тыя Азры,
 Што канаюць ад кахання».

З Ф. ШЫЛЕРА

Хочаш сябе ты пазнаць,—
паглядзі на людзей, на іх справы;
Хочаш людзей зразумець,—
ў сэрца сваё загляні!

З Г А Р А Ц Ы Я

ПАМЯТНІК

Лепшы медзі сабе памятник справіў я,
Болей ўсіх пірамід царскіх падняўся ён;
Не зруйнае яго сівер, ні едкі дождж,
Ні гадоў чарада, вечнага часу рух.
Не саўсім я памру, лепшая часць мяне
Не зазнае хаўтур; слава мая ўвесь час
Між патомкаў расці будзе, пакуль ўсхадзіць
Зможа з дзевай удвух на Капітоллі жрэц.
Аба мне гаварыць будуць: «Раджоны там,
¹⁶ Дзе шумлівы Аўфід шпарка ў палях імкне,
Дзе царыць над людзьмі бедны вадой Танай,—
Ён да славы дайшоў, хоць і не панам быў».
Першы стаў я складаць на эолійскі лад
Ў нашым родным краю песні пад лірны звон.
Ўсе заслугі мае, Муза, з пашанай зліч
І лаўровым вянком мне валасы пакрый.

З А В І Д З І Я

ІКАР І ДЗЕДАЛ

Дзедал пачаў чарадой прыладжываць пер'я. На сам
перш

Дробныя, дальш падаўжэй, і думаць бы можна, што
быццам

Пер'я на кочцы растуць. Складалася так жа патроху
З розных няроўных кускоў чароту жалейка пастуш'я.
Далей ён ніткай звязаў сярэднія пер'я, а рэшту
Воскам зляпіў на канцах. Скрапіўшы такой працай
скрыдлы,

Дзедал іх трохі сагнуў, каб да птушачых сталі
падобны.

Ікар, сын адны яго, не ведаўшы, што ён бярэцца
Ў час той за згубу сваю,— ад ветру лятаўшыя пер'я
10 Спрытна лавіў, жоўты воск мяў рукамі сваімі і
шкодзіў

Дзіўнай рабоце айца гульніей... Калі майстар закончыў
Працу сваю, дык тады прывязаў сам к плячам сваім
скрыдлы

І, размахнуўшыся, ўраз падняўся ў паветра. «О, Ікар!»
Дзедал прамовіў сынку, каб яго навучыць: «Умяляю,
Каб пасярэдзіне ты паляцеў; калі ніжай, чым трэба,
Будзеш імкнуць, дык вада твае скрыдлы памочыць.
Калі жа

Вышай у неба ўзляціш,— іх сонца пякучае спаліць.
Лепей ляці між вадой і між сонцам. Прашу цябе
далей,

Кінь на Геліку глядзець, на Арыона меч, на Баота.

З Э. ВЕРХАРНА

ПАЎСТАННЕ

Вуліца — ў руху кракоў,
Целаў, і плеч, і працягнутых рук,
Рвушчыхся дзіка ўгару, як галіны кустоў.
Так і здаецца, што тут самой вуліцы рух,
Мкнушчай, лятучай, дрыжашчай ад слёз
Злобы, надзей і пагроз;
Вечара чырвань і золата крыюць у глыбі яе.

Ў гуле трывожным званоў
Смерць устае.
10 Смерць успывае са сноў
З вамі, агні, зіхацяшчыя саблі, штыкі:
Колькі галоў
Ўздзеты у іх на канцох, як сарванья груба цвяткі!

Кашаль глыбокі гарматаў глухіх
Лічыць стагнанні цякушчых гадзін,
Лічыць самотна, адзін:
Ўсе цыферблаты на пляцах крывых,
Быццам як вочы ў павеках бальшых,
20 Выбіў каменняў ударыўшы град.
Часу звычайнага болей няма
Душам адважным, не маючым спыну ума,
У церазмернасці гэтых грамад.
На вуліц шэрыя каменні
Шалёнасць люнула ў гарэнні
Агнёў, у крыках, поўных сілы,

Са свежай кроўю кожнай жылы,
Збялеўшы страх
Ад напружэння:
30 Нядоўгі сіл яе размах
Варт нават века цегацення
К сталетняму свайму чаканню ў марах, снах.

І ўсё, аб чым калісь мы снілі,
Аб чым вачамі мы малілі,
То, што мы словам раскачалі,
Што нават смелья адклалі
На будучы далёкі век,
Што, быццам сокі, чалавек
Ў глыбі сваёй маўчком хавае,—
40 Яно цяпер шмат рук з аружжам налівае,
Змяшаўшы ў грамадзе заўзятасць, злобу, здзек.

З А. ПУШКІНА

Сяджу я ў турме за рашоткай гады.
Узросшы на волі арол малады,
Друг сумны мой, машучы моцным крылом,
Крывавую страву клюе пад акном.

Клюе і кідае, глядзіць ён ў акно
І нібы задумаў са мною адно.
Завёць мяне крыкам, паглядам сваім
І хоча прамовіць: «Давай уляцім!

Мы — вольныя пціцы! Пара, брат, пара!
¹⁰ Туды, дзе за хмарай бялее гара,
Туды, дзе сінеюць марскія края,
Туды, дзе гуляем... сам вецер ды я».

САНЕТ

Я тайну ў глыбіні душы хаваю,
Ў жыцці мінутным — вечную любоў.
Няма у ёй надзей, няма і слоў.
Аб ёй не чула тая, што кахаю;
Уваг яе к сабе я не звяртаю;
Я ўсцяж адзін, хаця б і з ёй ішоў;
І я нічога да канца гадоў,
Не смеючы прасіць, не атрымаю.
І хоць ласкаваць бог надаў да ёй,
10 Яна прастуе пуціной сваёй
І шэпт маёй любові не пачувае.
Калі ж, душою срагая, спаткне
Ёй поўны гэты верш, — яна шапне:
«Хто ж тая жэншчына?» — і не ўгадае.

«Золата, золата падае з неба!»
Дзеці крычаць і бягуць за дажджом...
Досі вам, дзеці, яго мы збяром,
Толькі збяром залацістым зярном
Ў свіранах, поўных пахучага хлеба.

Цяжкая дарога,
Камень ды пясок...
Ну, цяпер нямнога,
Пуць ўжо недалёк.

Нелягко мне была;
Што-та ўперадзі?
Ўперадзі? — Магіла.
Што жа стаў? Ідзі!

Сям'я Багдановічаў

Дом у Мінску, дзе нарадзіўся паэт М. Багдановіч

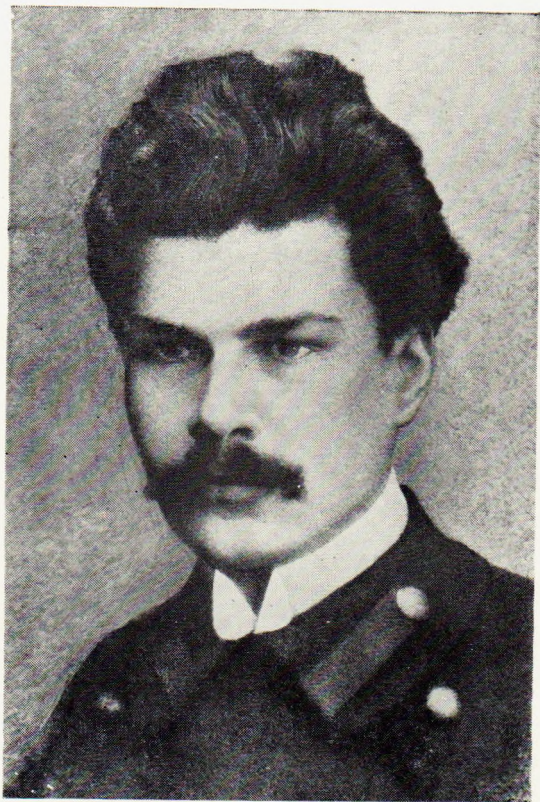

Sadowski & Korolowski A G. RODNE

Sadowski & Korolowski A G. RODNE

М. Багдановіч

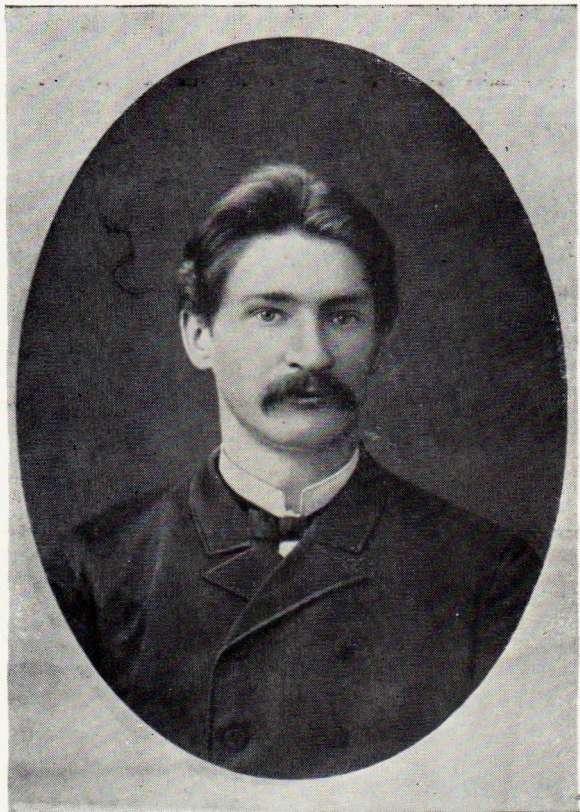
←Багдановіч Вадзім і Максім, 1893

←М. А. Багдановіч з сынам Максімам

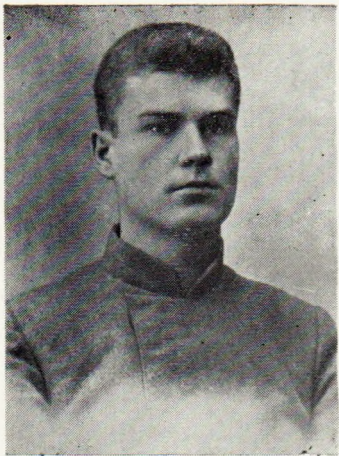
←А. Я. Багдановіч сярод настаўнікаў, г. Мінск

Багдановіч Марыя Апанасайна

Багданович Адам Ясorasіч, 1891

М. Багдановіч, 1911, з сьбрамі гімназістамі

← М. Багдановіч, гімназіст

← М. Багдановіч, Яраслаўль, 1911

*← Багдановіч Адам Ягоравіч з Аляксандрай Волжынай і сям'ёй
М. Горкага, 1900*

Максим Богданович

Зеленя

стихи

переводъ отъ болгарскаго автора

Переводъ стиховъ - словно лепеченье:
если красивы, то не вранья, если вранья,
то не красивы.

Н. Я. писал поговорки.

Земляки

1903 - 1908

Титульны лист зборника «Зеленя»

ПАВО

Блізка горнай рэчкі Сарыярві
Жыў сабе да гаспадарыў Паво.
Меў ён жонку і дзяцей з асьміну,
Разам з імі і гараў і сеяў,
А пасля еў хлеб запрацаваны.
Толькі ж раз вясной дажджы як люнуць,
Скрозь руччы, узяўся снег вадою —
І палову руні з поля змыла;
Ўлетку каласы пабіла градам,
¹⁰ Рэшту — ўвосень маразы згубілі.
Аж галосіць гаспадыня Паво:
«Прыдзецца нам з торбай пацягацца,
Пад ваконнем сораму набрацца,
Паміраці або жабраваці».
І тады прамовіў жонцы Паво:
«Памяшай муку з карой таўчонай;
Загару глыбей я нашу ніву,—
Перабудзем так да ураджаю».
І яна муку з карой змяшала,
²⁰ Загараў глыбей сваю ён ніву,
Пакупіў сямян, прадаўшы оўцы.
Вось растануў снег вясной на полі,
Але руні болей не пашкодзіў.
Ўлетку бура з градам праняслася,
Але не пабіла збожжа Паво.
Маразы ізноў былі пад восень,
Толькі ж ніва Паво ўжо наспела.

І сказала, жыта зжаўшы, жонка:
«Вось калі мы пажывём выгодне.
30 Годзі нам мяшаць муку з карою,—
Можна чыстага пад'есці хлеба».
І тады прамовіў жонцы Паво:
«Зноў змяшай муку з карой таўчонай,
Бо памёрзла ніва у суседа».

ПЕСНИ

СЕРБСКАЯ

*

Хто там едзе па Касову полю?
Едзе ў полі дэлібаш адважны —
Слаўны шэршань на жуку рагатым.
Дзень ён едзе, і другі, і трэці,
На чацверты к мору пад'язджае,
Што калюжай у людзей завецца.
Затрымаўся, глянуў слаўны шэршань
І такія словы прамаўляе:
«Гой ты, коню, гой ты, жук рагаты!
¹⁰ Ускарміў я, жук, цябе мятліцай,
Успаіў я, жук, цябе расою.
Саслужы жа верную мне службу —
Пераскоч ты цераз гэта мора».
І прамовіў шэршню жук рагаты:
«Гаспадару, дэлібаш адважны!
Не скакаць бы мне з табой праз мора,
Не шукаць бы смерці перадчаснай.
Як мы з хаты ранкам выязджалі,
Гаварыла маці-шаршаніха,
²⁰ Што нядобры сон ёй ноччу сніўся,

Быццам перлы ўсё яна нізала.
Не іначай — будуць ліцца слёзы».
Засмяўся шэршань, гэтак кажа:
«Стаў ты, коню, бабай шумадзійскай!
Я з маленства смерці не лякаўся,
Не збаюся і цяпер напэўна».
І паслухаў шэршня жук рагаты.
Разагнаўся, напружыўся моцна,
Скакануў ён — і сьгнуў праз мора.
30 На высокі яр якраз патрапіў!
І сарваўся заднімі нагамі
Жук рагаты з яру — аж у мора,
З-пад капытаў паляцела гліна;
Ды скакнуў ён — і адратаваўся.
Вось які быў гэты слаўны шэршань,
Ды і конь той — чорны жук рагаты!
Але шэршню ўсё яшчэ замала.
«Гой ты, коню, — кажа, — верны коню!
Мы скакнулі перадам праз мора,
40 Дык скакнём жа праз яго і задам».
І паслухаў шэршня жук рагаты:
Разагнаўся, напружыўся моцна,
Скакануў ён — ды у час нядобры!
Грымнуў з вышы, небарака, ў мора,
Ў сіне мора разам з гаспадарам.
Так прадчасна смерць сваю натрапіў
Слаўны шэршань, дэлібаш адважны.
Не, нямашка ўжо такіх юнакаў.

1915

РУСКАЯ

Сёння дзень у нас светлы, радасны —
Ўваскрасенніца самага Хрыста.
Я, дзяўчынушка, ў карагод пайшла
Ды са ўсімі там павіталася.
Ах, са ўсімі там павіталася,
Я са ўсімі цалавалася,
Толькі з мілым пастыдалася.
А не мала раньш у нас было
Разам ночак пераседжана,
10 Слоў салодкіх перамоўлена,
Ў вусны гарача цало...
Да эх, цалована.

УКРАЇНСКІЯ

У каго ты, дзяўчынанька, тварай удалася?
Ці то ў бацьку, ці то ў матку, ці ў суседа Яся?

Стаў хлапчына ля дзяўчыны, каламыйку грае,
На дзяўчыніны істужкі нешта пазірае.
Ды не так ён на істужкі, як на тья вочы,
Як на тья, браце, вочы, што цямней ад ночы.

Слічна Галя Васілёва, слічна ды прыгожа:
Вочкі ясны, сама красна, як поўная рожка...

А чаго ж там на вуліцы так сабакі брэшучь?
¹⁰ Ідзе Мікіта, а падкоўкі ажно іскры крэшучь...

СКАНДИНАҰСКАЯ

Была Ингеборг, як сасонка, страйна,
— Так вецер суворы пяе —
І горкую долю спаткала яна.
— Шкада нам, шкада нам яе.

Не слухала маткі, не чула айца,
— Так вецер суворы пяе —
Қахала Аскара, марскога байца,
— Шкада нам, шкада нам яе.

10 Ё чужую паехаў Аскар старану,
— Так вецер суворы пяе —
Надоўга нявесту пакінуў адну.
— Шкада нам, шкада нам яе.

Шмат дзён праняслася, шмат доўгіх начэй,
— Так вецер суворы пяе —
Шмат слёз пралілося з дзявоцкіх вачэй.
— Шкада нам, шкада нам яе.

І весткі праз рок да Аскара дайшлі:
— Так вецер суворы пяе —
20 Спіць моцна твая Ингеборг у зямлі.
— Шкада нам, шкада нам яе.
І цяжка Аскару зрабілася жыць,
— Так вецер суворы пяе —

Ён кінуўся ў бой, каб дзяўчыну забыць.
— Шкада нам, шкада нам яе.

І вось напаткаў ён смяротны удар,
— Так вецер суворы пяе —
І ўмёр праз нявесту адважны Аскар.
— Шкада нам, шкада нам яе.

Таміцца па ім Інгеборг без канца,
— Так вецер суворы пяе —
Няма ўсё Аскара, марскога байца.
— Шкада нам, шкада нам яе.

30 Над морам навісла скала, як сцяна,
— Так вецер суворы пяе —
Штодня Інгеборг там чакае адна.
— Шкада нам, шкада нам яе.

І бачыць нарэшце: з далёкіх зямель
— Так вецер суворы пяе —
40 Ўвесь чорны Аскараў плыве карабель...
— Шкада нам, шкада нам яе.

І кінулась, скрыкнуўшы, ў мора яна
— Так вецер суворы пяе —
І ўжо не паднялася з цёмнага дна.
— Шкада нам, шкада нам яе.

1915

ІСПАНСКІЯ

Яснавокая Аніта
Разгарнула веер чорны
І схавала срога тварык
Ў кружаўных яго узорах.

У айцоў базыліянаў
Ночы я сядзеў бяссонны,
Ўсё вучыўся звёздачоцтву.
Вось яно, прыцьменне сонца!

Донна Клара твар закрыла.
10 Чорным веерам сувора,
І сказаў адзін гідальга:
«Цяжка ў час прыцьмення сонца».

«Найяснейшая сіньёра.
Правялебнейшая донна,
Донна Клара, донна Клара,
Загубілі вы мяне!
Ах, без вас і дзень, як поўнач,
З вамі — поўнач, быццам дзень.
Донна, донна! Вы узялі
20 Ад маіх слядоў зямлі

І зрабілі нагаворы
З чарадзеіных чорных кніг». —
— «Паважаны кабальера,
Дон Фернанда, дон Фернанда,
Я усе свае гады
Жыла добрай хрысціянкай
І не ўмею варажыць.
У мяне другія чары:
Косы чуць не да кален,
³⁰ Вочы, быццам тыя зоры,
Твар, бялейшая за снег».

Я П О Н С К І Я

Ах, як спявае
Сінявокая птушка
Ў муках каханья.
Сціхні, птушачка, сціхні,
Каб не тамілася я.

Мілая, згадай:
Веяла цёплай вясной,
І вішні цвілі.
Калыхнуў я галіну,—
¹⁰ Белы цвет асыпаў нас.

Дзіўна кволяя,
Ірдзяныя, жоўтыя,
Сіняватыя
Лісточкі асеннія
Крыюць ядвабам шляхі.

Ўсё знікае
І следу нат не кіне,
Як шэры попел
Ад чорнага агнішча,
²⁰ Развеяны вятрыскам.

ПЕРСІДСКІЯ

Я ўсё забыў на свеце і ведаю адно:
Зюлейка маладая, што старае віно.
Я ўжо упіўся ёю,—цяпер віном уп'юся...
Паглядзім, хто хмяльнейшы: Зюлейка ці яно?

Празрыстым пакрывалам ты агарнула твар.
Яна—як поўны месяц сярод правідных хмар.
Праглянь, мой месяц мілы, зірні мне ясна ў вочы,
Каб не ляжаў на сэрцы маркотных дум цяжар.

ПЕРАКЛАДЫ НА РУСКУЮ МОВУ

З Я. КУПАЛЫ

ЖНИВО

Созревших хлебов золотые посеvy
За селами, там, где лесов рубежи,
Склонили колосья до самой межи
С призывным шептаньем: «Мои жнеи, где вы?»

И жнеи сошлись. Направо, налево,
Срезая колосья налившейся ржи,
Задвигались быстро серпы, как ножи,
Под жнивные, старые вечно напевы.

Тоскливая, древняя песня плывет
Средь зрелых колосьев лепечущей нивы
И в пуще теряет свои переливы.
Плывет эта песня ко мне и зовет,
И в сердце как звонкие косы поет:
«Ты так же, брат, сеешь... а где твое жниво?»

Для тебя, отчизна предков моих,
Ничего не пожалею я на свете.
Я на целый мир воспел бы долы эти
И воздвиг дворцы на кладбищах твоих.
Рад бы я тебя душой <согреть>,
Солнце взять и звезд небесных, золотых
И венок сплести тебе из них,
Чтоб сияла ты в добытом <цвете>.
За тебя готов погибнуть я в бою
С той неправдою, что терпишь ты от бога
И от сына своего слепого.
За тебя свою я душу погублю
И за это лишь прошу тебя, молю:
Не гони меня от своего порога.

З. А. К Р Ы М С К А Г А

Пальмы гордые и лавры,
Кипарисы до небес,
Океан цветов роскошных,
Померанцев пышный лес.

Я шатаюсь, опьяненный
Ароматною весной.
Вдруг смотрю: передо мною
Колосок простой ржаной.

— Гей, земляк, — мне шепчет колос,
Наклоняясь тяжело: —
Чужды этому мы краю.
Что ж сюда нас принесло?

Теплый гром. Цветя, черешня
Пьет медвяную росу...
Я поднял листок иссохший
И задумавшись несу.

Все свежеет. В гrome бури
Обновилася земля...
Ведь навеки омертвела
Только ты, душа моя.

З Т. Ш А У Ч Э Н К И

Н. И. КОСТОМАРОВУ

Лучи веселые играли
В веселых тучках золотых.
Гостей безвыходных своих
В тюрьме уж чаем оделяли
И часовых переменяли —
Синемундирных часовых.
Но я к дверям, всегда закрытым,
К решетке прочной на окне
Привык немного, — и уж мне
10 Не было жаль давно пролитых,
Давно сокрытых и забытых,
Моих кровавых тяжких слез.
А их немало пролилось
В пески полей, сохой не взрытых.
Хоть рута, хоть бы что взошло!
И вспомнил я свое село, —
Кого-то в нем я там покинул?
В могиле мать, отец загинул...
И горе в сердце низошло:
20 Кто вспомнит, в ком найду я брата?
Смотрю, — к тебе, чтоб повидать,
Земли черней, мой друже, мать
Идет, с креста как будто снята.
Господь, тебя я восхваляю!
За то спою свой гимн суровый,
Что я ни с кем не разделю
Мою тюрьму, мои оковы.

В НЕВОЛЕ

В Украине ли, в Сибири ль будут
Томить,— не все равно ли мне?
И не забудут иль забудут
Меня в далёкой стороне,—
Мне одинаково вдвойне.

В неволе взросши, меж чужими,
Я, не оплаканный своими,
В неволе плача и умру
И все в могилу заберу;
¹⁰ И сгинет след мой, как в пустыне,
На нашей славной Украине,
На нашей — не своей земле.
И не промолвит мать сыну,
Не скажет горестно: «Молись,
Молись, сынок: за Украину
Его замучить собрались».

И что мне,— будет иль не будет
Он так молиться в тишине?
Одно не безразлично мне:
²⁰ Что Украину злые люди
Приспят, ограбят,— и в огне
Ее, убогую, разбудят...
Ох, как не безразлично мне!

В неволе тяжко... хоть и воли
Узнать, пожалуй, не пришлось;
Но всё-таки кой-как жилось,—
Хоть на чужом, да все ж на поле...
Теперь же тяжкой этой доли,
Как бога, ждать мне довелось.
И жду ее и поджидаю,
Свой глупый разум проклиная,
Что дал себя он затемнить
10 И в луже волю утопить.
И стынет сердце, если вспомнит,
Что не в Украине похоронят,
Что не в Украине буду жить,
Людей и господа любить.

А. О. КОЗАЧКОВСКОМУ

Давно все это было. В школе
Я у дьячка — учил дьячок —
Стащу удачно пяточок
(Ведь был я чуть совсем не голый,
Такой оборвыш) да куплю
Листок бумаги и сошью
Красиво книжечку; крестами,
Узором завитков с цветами
Кругом страницы обведу

- ¹⁰ И списываю «Сковороду»
Иль там «Три царие с дарами»,
Сам для себя... и в бурьяне,
Чтоб не увидел кто, запрячу
И там пою, а то и плачу...
И довелось снова мне
Под старость с книжками скрываться,
Писать украдкой, да стараться
И петь, и плакать в бурьяне,
И тяжело плакать! Кто же знает,
²⁰ За что господь меня карает?
В ученьи, мучаясь, я рос,
В ученьи поседеть пришлось,
И на ученьи ж в гроб положат:
И это из-за пяточка,
Что своровал я у дьячка...
Вот как господь карать нас может!

И серое небо, и сонные воды...
Вдали над берегом поник
Без ветра гнущийся тростник,
Как пьяный... боже, гибнут годы!
Что ж, долго ли придется мне
В моей незамкнутой тюрьме,
Над этим бесполезным морем,
Томиться тяжкой жизни горем?
Молчит иссохшая трава
¹⁰ И гнется, словно и жива;
Не хочет правды говорить.
А больше некого спросить.

Готово! Парус распустили
И двинули не без усилий,
По синим волнам в Сыр-Дарью,
С баржей баркас неторопливый.
Прощай же, Кос-Арал тоскливый!
Все ж грусть проклятую мою
Ты разгонял два года целых.
Спасибо! Сам себя хвали,
Что люди и тебя нашли
¹⁰ И знали, что с тобою сделать.
Прощай, товарищ! ни хвалы
И ни упрека не слагаю
Твоей пустыне; в новом крае,
Быть может, вспомяну, как знаю,
О прошлых днях тоски и мглы.

З. И. ФРАНКА

НА РЕКЕ ВАВИЛОНСКОЙ

На реке вавилонской — и я там сидел,
На разбитую арфу угрюмо глядел.
Надо мной вавилонцы глумились толпой:
«Что-нибудь про Кармель, про Сион нам запой!»
«Про Сион? Про Кармель? Их уж слава в былом,
На Кармеле — пустыня, в Сионе — разгром!
Нет, другую вам песню теперь изберу:
Я родился рабом и рабом я умру.
Появился на свет я под свист батогов,
10 Вырос в рабской семье, средь отчизны врагов.
С детства я приучался бояться господ
И с улыбкой смотреть, как гнетут мой народ.
Мой учитель был пес, что на лапки встает
И что лижет ту руку, которая бьет.
Я возрос, будто кедр, что венчает Ливан,
Но душа моя — словно ползучий бурьян.
Пусть я пут не носил на руках, на ногах,
Но ношу в своем сердце невольничий страх.
Пусть мечтой о свободе душа пожила б,
20 Но ведь кровью я — раб! Но ведь мозгом я — раб!
Вавилонские жены! Лицо наклоня,
Проходите скорей, не взглянув на меня,

Чтоб не пало проклятье мое на ваш плод,
Не пришлось бы рабом наделить ваш народ.
Вавилонские девы! Держитесь вдали,
Чтобы тронуться ваши сердца не могли
И чтоб тяжкая вам не судилась судьба
Злобно думать в тиши: «Полюбила раба».

1915

З У. САМІЙЛЕНКІ

Те, что в холодных сердцах любви ни к кому не имеют,
Нам говорят, что они мир весь хотят полюбить.
Вот где сердце широта! В них каждому место
найдется!

Только я в сердце таком место не стал бы искать.
Скажут они, что работают сразу для целого мира,
Где же народ на земле, пользу имевший от них?
Пусть только каждый распашет свое неширокое поле,
И зацветет вся земля цветом прекрасным везде.
Каждый трудится пускай только хоть для родного
народа —

¹⁰ И все народы земли счастливы будут тогда.

ДРУГІЯ РЭДАКЦЫІ

Цёплы вечар, ціхі вецер, свежы стог,
Улажылі спаць мяне вы на зямлі.
Не курыцца светлы пыл усцяж дарог,
Ў небе месяца праглянуў бледны рог,
І к яму хмурынкі падплылі.

Знічка коціцца агністаю слязой,
Прашумела мякка скрыдламі сава;
Бачу я, з прыродай зліўшыся душой,
Як дрыжаць ад ветру зоркі нада мной,
¹⁰ Чую ў цішы, як расце трава.

СТАРАЯ БЕЛАРУСЬ

Усё прайшло, мінула,
Як і не было,
У капцах паснула,
Зеллем зарасло.

Я. Купала.

ЛЕТАПІСЕЦ

Душой стаміўшыся ў жыццёвых цяжкіх бурах,
Свой век канчае ён у манастырскіх мурах.
Тут ціша, тут спакой,— ні шуму, ні клопот.
Ён пільна летапіс чацвёрты піша год
І спісвае усё ад слова і да слова
З даўнейшых граматак пра долю Магілёва.
І добрыя яго і кепскія дзяла
Апавядае тут. Так рупная пчала
Умее ў соты мёд сабраць і з горкіх кветак.
10 І бачанаму ім — ён годны веры сведак.
Што тут чынілася у даўныя гады,
Што думалі, аб чым спрачаліся тады,
За што змагаліся, як баранілі веру,—
Узнаюць гэта ўсё патомкі праз паперу!
Яно забудзецца, умрэ, з вадой сплыве,—
І вось у спомінах устане, ажыве,
Калі знайдуць яго няхітрае пісанне
Пра гэтае жыццё, надзеі, справаванне.
20 Так мора сіняе прымчыць да нас вадой
Бутэльку к берагу, аблітую смалой,
Ўсю ў дробных ракаўках і ў ціне. Не замала
Яна была ў вадзе і шмат чаго спаткала.
Рыбалкі вылавяць бутэльку, разаб'юць,
І, як трапляецца, быць мо у ёй знайдуць

Ліста. Па звычайу марскому гэтак весці
Нам, утапаючы, шлюць людзі. У моры гдзесьці
Загінулі яны, і, можа, соткі год
З тых часаў працяклі, і згінуў іх народ,
І ўсё змянілася і ўжо пра іх забылі.
³⁰ Вы, літары, цяпер нанова ўсё збудзілі!
І людзі зведаюць аб прадзедах сваіх,—
Аб горы, радасцях і аб прыгодах іх,
Каму маліліся, чаго яны шукалі,
Дзе на глыбокім дне іх крыюць мора хвалі.

СЛУЦКІЯ ТКАЧЫХІ

Ім не пабачыць роднай хаты,
Не ўчуць ім дзетак галасы.
Яны у панскі двор узяты
Ткаць залатыя паясы.
І цягам доўгія часіны,
Аб шчасці ўжо забыўшы сны,
Свае шырокія тканіны
На лад персідскі ткуць яны.
А за сцяной шляхі у поле,
¹⁰ Шуміць чарэмха ля акна,—
І думкі мкнуцца мімаволі
Туды, дзе расцвіла вясна.
Там так вясёла і прыгожа:
Зіяюць срэбрам ручайкі,
І у зялёных хвалях збожжа
Закрасавалі васількі.
Там шчыры бор шуміць сувора...
Ты тчэш, бязвольная рука,
Заміж персідскага узора,
²⁰ Цвяток радзімы васілька.

Падымі угару сваё вока,
І ты будзеш ізноў, як дзіця,
І адыйдуць-адлынуць далёка
Ад душы ўсе трывогі жыцця.

Ёй не трэба ні шчасця, ні ласкі,
Ў ёй няма ні нуды, ні клопот.
Ты — царэвіч цудоўнае казкі,
Гэта хмара — дыван-самалёт!

ДОБРА Ў НЕБА ДАЛЁКАЕ ГЛЯНУЦЬ

(Другая аўтарская рэдакцыя верша «Падымі угару сваё вока»)

Добра ў неба далёкае глянуць,
Я люблюся ім, як дзіця,
А ў душы і сціхаюць і тануць
Ўсе трывогі зямнога жыцця.

Ей не трэба ні шчасця, ні ласкі,
У ёй няма ні нуды, ні клопот.
Ты — царэвіч цудоўнае казкі,
Гэта хмара — дыван-самалёт.

З ЧАРНАВЫХ НАКІДАЎ

Залілось, слязьмі быццам, зоркамі
Неба (сіняе), безбярэжнае
Над лагчынкамі, над узгоркамі,
Над табой, маё поле снежнае.

Без канца кругом шыр халодная...
Шмат я йшоў па ёй, істаміўшыся;
Але вось пачуў сэрца роднае,
Ўраз пачуў, душой з небам зліўшыся.

Грудзі ўпалыя распраміліся,—
Ты не страшна мне, поле чыстае!
Нада мной сляза пакацілася
Ўніз, гарачая і агністая!

1910

Ноч імглою сізай землю аблівае,
На траве раса, як жэмчуг, зіхаціць;
У сізым небе зорак россып залатая
Ціха іскрыцца — дрыжыць.

1910

Бывае, вада перапоўніць
Ставок і праз бераг памкнецца;
Калі ж з яго <выбяжыць> лішак,
<Дык> далей вада не бяжыць.

Бывае і так, што руйнуе
Плаціну вада; ў гэту пору
Струяцца апошнія хвалі
І сохне няшчасны ставок.
З паэтамі так жа бывае:

Адзін дае людзям ізлішкі,
Другі <ўсё, што мае>. Я гэткі:
Пяю я з надтрэснутым сэрцам,
Апошні свой скарб аддаю.

1911

Ўсё ў жыцці мне даўно ўжо абрыдла,
З сэрца знікла і злоба і жаль,
Не падымуцца больш мае скрыдла,
Не умчусь я ў <сінюю> даль.
Нудна <льюцца>, марудны і серы,
Қаламутнымі хвалямі дні...
Ой, чаму жа надзеі і веры
Пагасіў у душы я агні?..

Тая крыніца, што раньш к акіяну нясла свае хвалі,
Высахла, знікла з зямлі; не ласкаюць дрыжачыя струйкі
Моцнае цела яго, бо ўзляцелі ўгару на праменнях
Парам празрыстым і там парабіліся стаяю хмарак.
Але не могуць яны пазabyць акіян многашумны —
Нат у нябёсах і стуль адбіваюцца ў гладзі люстранай.

Халодная, ясная ноч...
Звонка хрумчыць сняжком,
Ідучы мне насустрач, дзяўчына.
«Як Вас завуць?» —
Пытаюся я.
〈Сягоння ж усе гадаюць〉.
І яна няголасна кажа:
«Аня».

Вы так часта пазіралі ў люстру
І ніколі — да мяне у вочы,
Дзе Вы таксама адбіваецца
У чорных бліскучых зрэнках —
Гэтых дробненькіх, круглых люстэрках.
Але згіне з люстры Ваш вобраз
І следу не кіне;
А ў маёй душы
Яму ўжо не згінуць.

Толькі чаму ж гэта ў ночы глыбокія,
Даўшы спачынак стамлёным вачам,
Я шапачу цераз сны адзінокія:
«Аня... мая... нікаму не аддам».

Вашай цётцы, здаецца, вельмі прыемна
Рабіць обыск у маім сэрцы.
Яшчэ ўчора яна мне казалася:
«Прызнайцеся, што Вы палюбілі Аню!»

Мая гаспадыня,
Тацяна Р-на!
У адным музеі я бачыў
Над японскаю вазаю надпіс:
«Просьцяць рукамі не датыркацца».
Тое ж скажу і аб каханні,
Бо гэта — задушэўная справа,
А чалавецкай душы таксама
Няхораша мацаць рукамі.
Далікатныя людзі самі ведаюць гэта,
А недалікатным аб гэтым напамінаюць.

Ўсё адна цяпер мне думка сэрца <сушыць>,
Як пабачыцца з табой, к табе <прысці>,
А палын-трава няхай сабе заглушыць
Пазабытыя даўнейшыя пучі.

Больш за ўсё на свеце жадаю я,
Каб у мяне быў свой дзіцёнак —
Маленькая дачушка — немаўляшка,
Аня Максімаўна,
Такая прыгожанькая,
Цёпленькая, мокранькая,
З чорнымі валосікамі і броўкамі,
З цёмна-карымі вочкамі,
А ручкі, як перацягнутыя ніткамі.
Зусім такая, як Вы,
Калі Вы былі маленькай дзяўчынкай.

Буду сніць і днямі, і начамі.
І прыду. Што ўздумаеш, ⟨рабі⟩.
Хочаш — душу растапчы нагамі,
Хочаш — мучай, хочаш — загубі.

Муар
Двума колерамі
Пераліваецца.
І бачна ўсім,
Дзе пачынаецца і дзе канчаецца каторы;
А ўсё ж такі мяжу між імі
Чэртою цвёрдай
Не правесці.
У сэрцы — боль:
Ніколі
З душою Вашай так не сальцеца
Мая душа.
Канец.

Но знаю: не пройдет бесследно
Все, что так страстно я любил,
Весь трепет этой жизни бедной,
Весь этот непонятный пыл

А. Блок.

Ці ведаеце Вы, цёмнавокая пані,
Што бываюць не толькі цёмныя вочы,
Але і цёмныя зоры,
〈Што калі-нікалі схапляюцца〉 ясным светам.

У гэты міг
Яны, быць можа, не менш прэкрасны
Ад Вашых 〈высечаных〉 з цёмнага каменю вачэй,
〈У каторых раптоўна засвячаецца〉 аганёк.

Не паляціць на яго мая душа,
Не апаліць свае кволяя скрыдэльцы.
Шмат ёсць на свеце 〈розных〉 агнёў,
І кожным з іх 〈заварожаны〉 я — Ваш пясняр.

Цёмнавокая пані, канец!
Ёсць, нахталт Вашых цёмных вачэй,
Зоры цёмныя, што <неўнарок>
Загараюцца ў змроку начэй.

Цёмнавокая пані, яны
Так прыгожы у дзіўны той міг,
І не горш, мо, ад Вашых вачэй,
<Калі вогнік зіяе> у іх.

Цёмнавокая пані, сябе
Я на гэтым агні не спалю:
Шмат на свеце ёсць розных агнёў,
Ўсе яны вабяць душу маю.

Апусціўшы густыя расніцы... *〈сказала〉* яна:
«Я — ўжо маці». І твар зарумяніў ёй сорам.
А душа мне *〈гаворыць〉*: на смерць, на мучэнні
ты мной аддана.
І ўстае гэты шэпт мне дакорам...

1912

Єсь гэткая японская забаўка:
Кідаюць дробныя аскёпкі дрэва
Ў ваду — і робяцца яны цвятамі.
Баюся я, што Ваша спачуванне
Прымушу тое ж з вершамі зрабіць.

ДВАЙНЯТКІ

Нясмела я цяпер стаўлю
Пад апавяданнямі, вершамі і стаццямі
Свой подпіс — Максім Багдановіч.

Хачу — і саромлюся, і баюся,
І не магу паставіць Ваша імя.
А мне была б радасна да болі
Бачыць яго поруч са сваім.

Яшчэ дзіцёнкам я чуў,
Што ёсць на небе двайняткі-зоры,
Қаторыя так блізкі <паміж сабой>
І так суцэльна зліваюць сваё святло,
Што нам здаюцца адною зоркаю.

Доля іх — гэта ж наша доля.
Вы, і самі тое не прыкмячаючы,
Так многа далі мне,
Так напоўнілі сабой маё жыццё,
Што <ці ж> магу я адказаць,
Заглянуўшы ў сваю душу:
Што там Ваша і што маё?
Вось чаму я пачуваю сябе вінаватым,
Қалі я стаўлю пад рознымі творамі
Толькі свой подпіс — М. Багдановіч.
Але няхай жа ведаюць людзі,
Чытаючы іх,
Што гэта ім зоркі-двайняткі
Свяцілі адной зарой.

1914

Я — непрыкметны, шэры чалавек.
Але Вамі, толькі Вамі паўна мая душа.
І ліюцца з яе <вершы> аб Вас,
Як ліецца вясной праз кару чысты сок
З перапоўненага ім шэрага клёна.

1914

Ой, грымі, грымі, труба, ўранку рана,
У паход каб збірацца.
Сабіраліся таварышы Яна,—
А яму не падацца.
Сабіраліся таварышы Яна —
У полі яму капаюць.
У той яме пры дарозе
Хлопца пахаваюць.
〈Ой, не плач, не плач, жонка, з дзеткамі малымі〉,
Не плач, не нудзіся,—
Ды за Янку-небарачка
Богу памаліся.
Ён знайшоў другую жонку,
Чужую старонку,—
Ў чыстым полі з ёй пабраўся,
Куляй заручаўся.

Ой, скацілася зорачка, скацілася,
Ты ушла ад нас — і не прасцілася,
Не прасцілася, не развіталася,
І куды ушла — не сказалася.
Я ж цябе лячыла, даглядала,
〈На снег нагаворны клала〉,
Праз хамут прадзявала,
Ліпавым цветам паіла.
Чаму ж ты мне гэтак зрабіла?..

Йстужку сінюю ўплятаю
У цябе, мая каса!
У таго, каго кахаю,
Сіні колер паяса.
Можа мілы здагадаецца,
Што ён сэрцу спадабаецца.

Йстужку сінюю ўплятаю,
Як у мілага паяс.
Мо аб тым, што я кахаю,
Зразумее мілы ўраз.

Запляла б я йстужку сінюю,
Як у мілага паяс,
Ды баюся, <што паведаюць>
<Людзі розныя> аб нас.
Таварышкі здагадаюцца,
Для каго яна ўплятаецца.

Аня, Анечка,
Мая ёлачка зялёная!
Ці віхуры цябе падламалі,
Ці грымоты ўразілі?
Ты ляжыш і не кранешся,—
Вочкі ясныя закрыліся,
Вусны бледныя стуліліся.
Але што ж мы, мае людзейкі,
Засмуціліся?
Ўжо табе не баліць,
Ўжо табе давялося спачыць.

Беларусь, твой народ дачакаецца
Залацістага, яснага дня.
Паглядзі, як усход разгара (ецца),
Сколькі (ў хмарках залётных) агня...

1915

ДОЛЯ МУЖЫКА

Ты скажы мне, мужык,
Як да долі ты звык?
Цёмна ў хатцы тваёй,
Плесня з мохам на ёй,
І адрынка твая
Збудавана з гнілля...

1915

Досі ўжо, браты, чужынцам мы служылі,
Досі ўжо пашаны ім прыдбалі;
Не сваю — чужую долю баранілі,
Пад чужымі сцягамі ўміралі.

1915

Ты не згаснеш, ясная зарана〈чка〉,
Ты яшчэ асвеціш родны край.
Беларусь мая! Краіна-брана〈чка〉!
Ўстань, свабодны шлях сабе 〈шукай〉.

Ўспывае грамада сіфанафора —
Жывых асоб жывушчая труна!
Зраслася з іх, скалечаных, яна,
Як з членаў, не жадаючых прастора.
Дзе хто яе кіруе паміж мора,
Хто — хапае здабычу ў цемні дна?
Аб роўнавазе рупіцца адна,
І ўсе жывуць без шчасця і без гора...

1916

Сягоння ноччу я ў царстве казкі:
Звычайны свет растануў, знік,
У сінім небе з-пад палумаскі
Глядзіць прыгожа маладзік.

Вось ён схаваўся у вуалецце —
Празрыстай хмаркі серабры,—
Бо налякаўся канфецці
Шматфарбных зорак угары.

〈Там снегавою хтось сыпле пудрай〉,
Каб цешыць свой вясёлы шал.
А я у песні не надта мудрай
〈Апеў нябёс] каранавал.

Тут пахаваны мае пачуванні,— калісьці жывыя.
Можа палюбіце Вы могількі іх навяшчаць.

Спеў залунаў — і сама адгукнулася чула на ліры
Звонам ціхуткім струна...
Ці адзавецеся Вы?

Ліецца па бары шырокі, поўны шум,
Гудзіць паміж галля старых сасон сувора,—
І ціхне на душы змаганне хворых дум
Пад гук спакойны, роўны бора.

Там, пэўна, ціха калыхае лесунка,
Спяваючы над ім, старая лесуніха.
Пад спеў суворы вольна ўзросшага сына
〈Абміне〉 дум разбітых ліха!

Ён ўсё ў бары мага паняць і перажыць,—
І кожны трэск, і стон, і звонкі птушы сокат;
Душы яго знаёмым, родным мусе быць
І гук грымот і траўкі шопат.

Няхай яго дні ў даль бязмежную сплывуць,—
Не спудзіць смерць таго, хто жыве так 〈цэльна〉,
вольна!

... ..
У душы 〈ўспляснуў〉 агонь! Яго заліла муць...
І сэрцу беднаму так больна!

Шчасцем яна аж да краю,
Стаўшы вагітнай, паўна.
Бедная! Хутка зазнае
Мукі каханьня яна...

Шчыра мяне ты любіла,
Шчыра цябе я кахаў,
Але давёў да магілы,
Сам на мучэнні аддаў.

Прычасціўся целу мацеры,
Малаком яе грудзей
І заснуў, заснуў пад пацеры
〈Між прыціхнуўшых〉 людзей.

Толькі ўсё за сценкай блізкаю
〈Тне〉 гадзіннік: та-та-та...
Толькі песня над калыскаю:
«Вышла кошка за ката».

ЛАСУН

Гэты мілы, белы пальчык,
Тоненькі, кароткі,
Ўсё у рот бярэ мой мальчык,—
Надта ўжо салодкі!..

CREDO

Єсь адна толькі мудрасць жыцця і яе я шаную;
Вось што кажа яна:
Калі хочаш праўдзіва ты жыць, дык пей чару любую,
Але толькі да дна.

«Маць-Беларусь! Цяжка твайму сыну
Глядзець на родны край...»

DUBIA

О, не вечно тучи мглою
Будут небо застилать
И под снежной пеленою
Жизнь таиться и молчать!

Уплывут, растают тучи,
Снег растает и сойдет,
Зажурчит ручей певучий
И река поднимет лед.

Ярко солнышко заблещет
В чудных, синих высотах,
Зазвенит и затрепещет
Трель пернатых на лугах.

И в затишьи ночи вешней,
В темной чаше соловей
Зарыдает страстной песней
Дней любви и счастья дней.

И опять к реке заснувшей,—
Полный грусти, дум и грез,—
Я приду с зарей потухшей
Под навес густых берез.

И опять, быть может, встречу
Там я тот же милый взгляд.
И опять услышу речи,
Что в душе моей звучат...

О, не навек мрак и холод
Край родной мой усыпил,
И не в пыль же жизни молот
Счастье, радость раздробил!

Улыбнется солнце миру
С беспредельной высоты
И верну я снова силу,
И надежды, и мечты.

1910

Жду я... Порхают снежинки пушистые,
Грустно поют провода,
Спят облетевшие липы душистые,
В тучах мерцает звезда.
Жду... Мелодичные звуки доносятся,
Где-то тоскует рояль.
С грустными звуками вдаль сердце просится,
Тихо в нем плачет печаль.
Жду... С колокольни из сумрака темного
Мерно удары плывут,—
Бьет час заветный, с ним счастья огромного,
Счастья моменты придут.
Жду... Время тянется, точно застылое,
Тихо, кругом ни души...
Что же ты, чудная, милая, милая?..
Где ты? Спешите же, спешите!
Жду... Взор тоскующий с тайной тревогою
К дали прикован немой,
Грезу волшебную, грезу далекую
Страстно зовет он с мольбой.
О, наконец-то! Мелькнула бесшумная
Тень меж деревьев, она!
Сердце трепещет, душа, как безумная,
Счастьем безумным полна.
Вновь эти глазки приветом и ласкою
Будут мне кротко светить,
Вновь эти речи чарующей сказкою
Будут надежды будить.

ВЕСЕННЕЕ

Ручку?.. Только одну
Ручку?.. Можно?.. Ни-ни?
Но другую весну
Я не встречу уж! Дни,

Счастья дни сочтены...
Ну, хоть пальчик, тиран!
Пусть хоть призрак, хоть сны,
Хоть волшебный обман...

Что же, нет? Деспот злой!
Да взгляни же кругом,—
Все в природе весной
Говорит об одном,

И журчит, и звенит,
Шелестит и поет,
Даже то, что молчит,
Только ласки ведь ждет!

Что же?... Пальчик!? Один?
Самый маленький!.. Ну?
О, какой господин
Невозможный! Ему

Все равно, что со мной...
Ну — последний уж раз,—
Нюхоток? Боже мой,
Даже в этом отказ!..

Я умру,— так и знай!
Дашь ответ небесам...
Пожалеешь... Прощай,
Демон, деспот, тиран!!

1910

ИЗ ИСПАНСКИХ МОТИВОВ

О, мой маленький мучитель,
Жизнь и радость неземная,
Пред тобой и горный житель
Преклонился б, замирая.

Что-то есть в тебе такое,
Что влечет неудержимо,
Что-то дивное, святое,
Точно пенье херувима.

Пред тобой мой разум дерзкий
В замешательстве немеет.
И, обычно злой и резкий,
Ничего сказать не смеет.

Очарованный, смущенный,
Он готов тебе молиться
И, без битвы побежденный,
Пред мучителем склониться.

Если ж разум беспокойный
Смолк пред маленьким тираном
И без памяти влюбленный
Жить готов самообманом,

Что сказать о страстно ждавшей,
О душе моей тоскливой,
Всю жизнь счастья не знавшей,
Осторожной, молчаливой?

С первых дней она прониклась
Вся тобой, мой светлый гений,
На тебя она молилась,
Уповая без смущений.

Ей была ты лучезарной
Путеводною звездою,
Для нее весь мир громадный
Заслонила ты собою.

Вместе мы,— и все забыто,
Отодвинулось, пропало;
Нет тебя,— и жизнь убита,
Еле бьется, скучно, вяло...

О, мой маленький мучитель,
Счастье, радость, дорогая,
Ты и ангел мой хранитель,
И загадка роковая.

1910

Не сердись на меня, тихий друг.
Не досадуй, прости, извини:
Слишком много порой жутких мук,
Слишком часты тяжелые дни.
Жизнь ко мне и всегда-то строга,
Но подчас с ней не сладишь никак,—
Она жмет и теснит, как врага,
Бьет, как тяжкий, железный кулак.
В эти дни я угрюм и суров,
Болен телом и болен душой
И заплакать, пожалуй, готов,
И махнуть безнадежно рукой,
В эти дни не гляди на меня,—
Много их, но не вечны они.
И найдется ж хоть искра огня,
Что согреет и в темные дни.

1910

Я. Купала, — не малое,
Ды благое, наравістае дзіця,
Трэба — каб яго давесці
  да пуцця,
Паліваць часцей халоднаю вадою.

1910

СОВРЕМЕННЫМ ПОЭТАМ

В цикле «Северное море»
Говорил мечтатель Гейне:
«Вырву я сосну с корнями,
Обмакну в кипящий кратер
И пылающею лавой
На лазурном небосклоне
Напишу я имя милой...»
Новый век — иные песни!
Вдохновлен священным жаром,
Я в лирическом порыве
Так, примерно бы, сказал:
«Вырву я сосну с корнями,
Обмакну в кипящий кратер
И пылающею лавой
На лазурном небосклоне
Напишу курите только
Папиросы «Наслажденье»
Фирмы «Крым-Эффенди-Аги»
5 копеек 10 штук».
Написал — и получил бы, —
Кроме платы от газеты, —
И солидный гонорарий
С фирмы «Крым-Эффенди-Аги»
За рекламу среди текста.
В крайнем случае же можно
Приютиться в объявлениях
Меж «Спермином» и «Ододем».
Дело верное, друзья.

1913

КОСМАС «ВЯНКА»

Літаратурны каментарый да «Вянка» Максіма
Багдановіча

Невялікая, сціпла выдадзеная ў 1913 г. у Вільні, у друкарні Марціна Кухты кніжка стала легендай, узорам гармоніі, цэласнасці, мастацкай дасканаласці. На яе і цяпер глядзіш як на дзіва: адкуль такая духоўная глыбіня, такая высокая краса? Гэта ж, як сведчыць сам М. Багдановіч, «кніжка зусім маладая», напісаная 17—20-гадовым юнаком. Кніга любімая паэтам, з якой не расставаўся ён да канца сваіх дзён — усё правіў, «даводзіў да ладу», выкрэсліваў вершы, па сутнасці, пісаў «Вянок» усё свядамае жыццё. І, развітваючыся са светам, апошнія простыя і прасветлена-горкія словы паэт адрасаваў ёй, Кнізе, як самаму блізкаму чалавеку:

Ў краіне светлай, дзе я ўміраю,
У белым доме ля сіняй бухты,
Я не самотны, я кнігу маю
З друкарні пана Марціна Кухты.

У кнізе ўвасобіўся яго паэтычны свет, непадуладны смерці, і таму Багдановічава «Я не самотны, я кнігу маю», па сутнасці, раўназначна класічнаму: «Нет, весь я не умру: душа в заветной лире мой прах переживет и тленья убежит».

«Вянок» — адна з нешматлікіх кніг у сусветнай літаратуры, якая, пазбегнуўшы тлення, з поўным правам можа насіць найменне «кніга паэзіі», уражваючы ўсё новыя па-

каленні чытачоў цэласнасцю аўтарскай асобы, шматграннасцю адлюстравання быцця, універсальнасцю паэтычнай ідэі. І гэта невыпадкова: яна не проста складалася, падборам і расстаноўкай напісаных ужо твораў будавалася як кніга, з першых вершаў яна вырастала як кніга. Па публікацыях у «Нашай ніве», «Маладой Беларусі», іншых выданнях можна бачыць, што вершы адразу ўзнікалі цыкламі. Так, з паметамі «З цыкля «Лясун», «Вадзянік», «Змяіны цар» друкаваліся вершы, якія пазней аб'ядналіся ў нізку «У зачарованым царстве». Цыкламі пісаліся і «Згукі бацькаўшчыны», «Старая Беларусь», «Места», «Мадонны», і з'яўляліся яны амаль у такой паслядоўнасці, як размешчаны ў «Вянку». Мастацкая кніга непасрэдна вырастала з кнігі жыцця, увасабляючы адзінства паэзіі і лёсу.

Аднак нельга сцвярджаць, што ў аснову «Вянка» пакладзены біяграфічны прыныцып, як, напрыклад, у паэтычных кнігах А. Блока або Г. Ахматавай, хоць нізка «Кяханне і смерць» і нагадвае лірычны дзённік. Нельга таксама сказаць, што «Вянок» звязаны ў адно цэлае вобразам лірычнага адрасата, як паэтычныя кнігі Дантэ або Пятраркі, хоць такі вобраз з'яўляецца і ў кнізе Багдановіча. Гэтаксама было б памылкай, відаць, сцвярджаць, што асноватворным прыныцыпам «Вянка» стала ідэйна-тэматычнае адзінства, як, напрыклад, у аднайменнай паэтычнай кнізе В. Брусавы; адзінства месца і часу, гісторыка-этнаграфічнага каларыту, як у «Падарожжы на Гарц» Гейнэ, «Крымскіх санетах» Міцкевіча або «Шляху канквістадораў» М. Гумілёва. Усё гэта ёсць у «Вянку»: нізкі «У зачарованым царстве», «Згукі бацькаўшчыны» і «Старая Беларусь» аб'ядноўвае адзінства гістарычнага, фальклорна-міфалагічнага каларыту, цыкл «Места» — тэма горада, «Старая спадчына» — нібы своеасаблівая «выстава» класічных формаў верша...

Аднак акрамя гэтага, у пэўным сэнсе знешняга аб'яднання, у кожным з цыклаў і ў кнізе ў цэлым ёсць еднасць

глыбока ўнутраная, канцэптуальна-светапоглядная, гарманічная. Менавіта яна стварае адчуванне пругкай, жывой, рухомай цэласнасці. «Вянок» не архітэктура, не маналіт, які разбурыцца, калі дастаць адну цагліну. Гэта цэласнасць жывога, здольнага да развіцця і самаўзнаўлення арганізма, дзе кожная «кветка» дышае і расце, пераплятаецца і гарманіруе з іншымі, дзе паўтонамі і адценнямі іграюць колеры і гукі.

І таму не змаглі парушыць яе нават прыкрыя непаразуменні, якія адбыліся пры першым выданні «Вянка», калі выпадалі цэлыя цыклы (як, напрыклад, «Каханне і смерць»), калі частка перакладаў сучасных паэтаў адкідалася, а частка ўваходзіла, зусім не да месца, у «Старую спадчыну»...

Ствараецца ўражанне, што з пэўнага моманту нават выпадковыя абставіны працавалі на яе, кнігу... Так, назву «Вянок» даў ёй не сам Багдановіч, «хросным бацькам» кнігі быў В. Ластоўскі, і назву падказала, па яго ўспамінах, мастацкае афармленне вокладкі — малюнак вучня Шпігаліцкай школы, які нагадваў вянок. Назва як нельга лепш выяўляе класічную цэласнасць, закончанасць, анталагічнасць кнігі. Ластоўскі ж даў і прысвячэнне: «Вянок на магілу С. А. Палуяна (+ 8 красавіка 1910 г.)». «Зрабіў я гэта без ведама аўтара, але асноўваючыся на яго сардэчным адношанні да нябожчыка Палуяна. Між іншым, калі кніга выйшла, М. Б. быў вельмі здаволены з майго помыслу, што выразіў у форме падзякі вершам»,¹ — успамінаў ён.

У кантэксце «Вянка» прысвячэнне ўспрымаецца не толькі як сведчанне духоўнай блізкасці (роля Палуяна і Ластоўскага ў творчай біяграфіі Багдановіча яшчэ чакае сваіх даследчыкаў). Яно падкрэслівае нацыянальна-адраджэнскую ідэю, якую ўсім жыццём і нават смерцю (у дзень уваскрэсення Хрыста) сцвярджаў С. Палуян.

І нават, здавалася б, зусім выпадковае, вымушанае —

¹ Ластоўскі В. Мае ўспаміны аб М. Багдановічу // Літ. і мастацтва. 1989. 22 верас.

знак Лебедзя, герб рода Завішаў, вынесены на тытульны ліст дзеля ўдзячнасці фундатарцы кнігі Магдалене Радзівіл — дзівосна ўплятаецца ў творчы лёс Багдановіча, у кантэксце яго паэзіі ўспрымаецца як «Страцім-лебедзь — горды, моцны птах...»

«Вянок» — гэта праўдзівая перла ў беларускай паэзіі², — пісаў нашаніўскі крытык і публіцыст А. Навіна ў адным з першых водгукаў на кнігу. Па сведчанні крытыка 20-х гадоў А. Бабарэкі, ужо ў першае пяцігоддзе пасля смерці Багдановіча яго творчасць, а яна ў асноўным была прадстаўлена «Вянком», ацэньвалася як «нацыянальная класічная паэзія». Уздым багдановічазнаўства адбыўся ў 20-я гады, асабліва з выхадам двухтомнага Збору твораў паэта ў 1927 г. Першыя спробы канцэптуальнага літаратуразнаўчага прачытання «Вянка» як паэтычнай кнігі былі зроблены І. Замоціным і Я. Плашчынскім (Язэп Пушча). Замоцін у артыкуле «Літаратурная спадчына М. Багдановіча» вылучае ў «Вянку» два цэнтры. «Адзін цэнтр — жыццё, сапраўднасць, тое быццё, якім азначаецца свядомасць, другі цэнтр — мастацтва, асяроддзе зачараваных люстраў, у якіх жыццё не толькі адбіваецца, але і пераламляецца ў самых прыгожых, найдзіўных формах»³. Вакол кожнага з цэнтраў І. Замоцін акрэслівае не менш трох канцэнтрычных кругоў. «Першы круг — гэта Беларусь, яе прырода, яе міфатворчасць, яе быт, яе патрэбы і запыты, другі, больш шырокі, — уся акаляючая паэту дарэвалюцыйная сапраўднасць з яе сацыяльнымі супярэчнасцямі і памкненнямі да новае сацыяльнасці; трэці, самы прасторны канцэнтрычны круг — гэта свет агульначалавечых праблем, у пераважнасці псіхалагічнага характару...

Наўкола другога цэнтру зноў тры канцэнтрычныя кругі, але ўжо ў пераважнасці літаратурнага зместу: першы

---

² Навіна А. Пясняр чыстае красы. Наша ніва. 1914. № 8.

³ Польша. 1927. № 3. С. 210.

круг — беларуская народная творчасць, беларуская літаратура, мастацкі беларускі фалькларызм; другі — расійская літаратура і літаратуры славянскія; трэці — літаратура ў сусветным маштабе, літаратурны універсалізм з яго разнастайнымі каларытнымі формамі і шырокімі агульначалавечымі тэмамі»⁴.

Тэарэтычнае даследаванне Я. Плашчынскага «Кніга лірыкі як мастацкае цэлае» невыпадкова грунтавалася менавіта на «Вянку» М. Багдановіча. Аўтар разглядае кнігу як «нешта арганічнае, суцэльнае і закончанае», адзначае яе «архітэктанічную стройнасць». «Сістэма будовы кніжкі адбівае сабою асноўныя моманты ў развіцці творчага шляху самога паэта. Узгодненасць ліній гэтага шляху, што ідуць ад вобразаў нацыянальнай міфалогіі, ад згукаў народных спеваў у сучаснасці, ад падзей нацыянальнай гісторыі, ад адчуванняў і пазнання гарадской сучаснай культуры, ад здабыткаў чалавечай думкі, ад уласнай свядомасці і ад аўладання спадчынаю агульналюдскай культуры... Самы творчы шлях у галіне відаў паэзіі адпаведна гэтай сістэме ідзе ад слоўнага выяўлення («жывапіснасці») і музычнасці лірыкі да шырокай вобразнасці вершаванага эпасу, ад лірычнага выяўлення рэчаіснасці да эпічнага яе афармлення»⁵.

Калі І. Замоцін паказаў найперш цыклічнасць, канцэнтрычную «закругленасць» архітэктонікі «Вянка», то Я. Плашчынскі звярнуў увагу на яго «лінейнасць», паслядоўнасць развіцця форм і вобразаў. Але іх канцэпцыі, думаецца, не супярэчаць, а дапаўняюць адна адну, сведчаць аб багаці колераў, складанасці ліній і спляценняў самога «Вянка». Істотна дапаўняе іх і А. Узнясенскі ў кнізе «Паэтыка Багдановіча» (Коўна, 1926), дзе гаворыць пра «сюжэтную кампазіцыю тэм і матываў у «Вянку», якія

---

⁴ Польша. 1927. № 3. С. 210.

⁵ Узвышша. 1927. № 1. С. 135.

«абнімаюць сабою шырачэзны круг паасобных старон акружаючага жыцця», пра «Вянок» як «паяднанне матэрыялу падвойнай якасці» — «З адной стороны — рэальны, канкрэтны, плястычны... а з другой — эмацыянальны, псіхалагічны, адвалочны». Крытык 20-х гадоў У. Дзяржынскі, які, разглядаючы кнігу найперш з боку паэтыкі, піша, што «Вянок» ёсць нішто іншае, як студыя над формаю беларускага вершу», — таксама мае для гэтага падставы.

Не мелі падстаў толькі сацыяльна-вульгарызатарскія, класавыя абвінавачванні, якія пачаліся ў 30-я гады і працягваліся да канца 50-х, па сутнасці, на дзесяцігоддзі перапыніўшы беларускае багдановічазнаўства, «рэпрэсіраваўшы» саму творчасць паэта.

З сучасных даследаванняў найбольш глыбока і канцэптуальна «Вянок» як мастацкае цэлае разглядаецца ў кнігах А. Лойкі «Максім Багдановіч», М. Стральцова «Загадка Багдановіча», Р. Бярозкіна «Чалавек на досвітку»; цікавыя думкі і назіранні пра кнігу выказалі таксама М. Грынчык, А. Клышка, А. Кабаковіч і іншыя даследчыкі.

Новае, пашыранае і ўдакладненае выданне твораў Максіма Багдановіча да 100-годдзя паэта, дзе «Вянок» упершыню даецца ў тым выглядзе, як ён быў задуманы, з уключэннем нізкі «Каханне і смерць» і перакладаў «З чужой глебы», з аднаўленнем структуры і паслядоўнасці цыклаў, — дае падставы для яшчэ адной спробы прачытання кнігі «з друкарні пана Марціна Кухты».

«Вянок» адкрываецца вынесеным на асобную старонку перад пачаткам першага раздзела вершам «Вы, хто любіце натрапіць». Гэта своеасаблівая паэтычная прадмова да кнігі, мяркуючы па змесце і даце напісання (1912), была створана спецыяльна для «Вянка», калі рукапіс яго ўжо быў гатовы, ляжаў перад вачамі. «Праглядзіце гэты томік», — звяртаецца паэт да чытачоў. Аднак гэта не новы верш, а перапрацоўка напісанага ў 1911 г. верша ў прозе «Пэўна, любіце вы, пане». Паэт не толькі скараціў, адшліфаваў і рытмічна ўпарадкаваў верш, але і афарыстычна

завастрыў яго асноўную думку-тэму. Я. Плашчынскі вельмі дакладна назваў гэты верш «уверцюрай»: у ім, як ва ўверцюры да музычнага твора, «закадзіраваны» асноўныя скразныя тэмы і матывы кнігі. І перш за ўсё — класічная тэма хуткаплыннасці жыцця і даўгавечнасці мастацтва, з чаго вынікае і прычына ўзнікнення мастацтва, і яго асноўная задача: перамагчы няўмольны час, пераадолець нявечнасць, захаваць «на паперы краскі, свежыя калісьці, думак шчырых і чуцця».

Але тут зададзена не толькі тэма, а і драматычная супярэчнасць, антыномія, якая стане адным з лейтматываў усёй кнігі, паварочваючыся то радасна-ўзнёслымі, то сумна-змрочнымі гранямі. З аднаго боку, нявечнае, але **жывое** жыццё, з другога — вечнае і ўсё ж **нежывое** мастацтва: «краскі свежыя» — і «блёклы, высахшы лісток», які, каб захаваць, трэба «засушыць на паперы». Мастацтва, якое «сілай пачуцця» ператварае ў «вечнае золата», «срэбныя цвяты», «жомчуг» «кавалак грубага жыцця», бяссільнае ў адным: захаваць яго сапраўдным, жывым жыццём.

Гэтая тэма ў сваю чаргу ўвойдзе адметнай гранню ў больш шырокую тэму кнігі: тэму смерці і адраджэння, пошуку сэнсу нявечнага чалавечага быцця. Менавіта гэтую ідэю літаратуры адзначаў Дастаеўскі, калі пісаў у 1876 г. у «Дзённіку пісьменніка»: «А высшая ідея на земле лишь одна и именно — идея о бессмертии...»

У апошняй, па задуме паэта, нізцы «Вянка» «Каханне і смерць» праблема сфармулявана і заострана ў загалоўку. Аднак яна прысутнічае і ў іншых цыклах: прырода і смерць — «У зачарованым царстве», гісторыя і смерць — у «Старой Беларусі», радзіма і смерць — у «Думах», горад і смерць — у цыкле «Места», мастацтва і смерць — у «Вольных думках» і «Старой спадчыне». У якім бы кірунку не ішоў паэт, ён кожны раз набліжаецца да трагічнай мяжы, імкнецца зазірнуць за яе грань, пазнаць вялікую таемнасць жыцця і смерці, дзе «ўсё так проста і так неразгадана».

Зварот беларускага паэта-класіка да вечнай тэмы не застаўся па-за ўвагай крытыкаў, аднак тлумачылі яе па-рознаму: у 20-я гады — «крызісам паміраючай клясы» (М. Пятуховіч), у 60-я — модным уплывам сімвалізму (Р. Бярозкін). Аднак зварот Багдановіча да тэмы смерці не быў данінаю модзе, як, зрэшты, не быў ён данінаю модзе і ў яго сучаснікаў — рускіх сімвалістаў Салагуба, Бальмонта, Беллага, Брусава...

У пачатку XX ст., на грані, на зломе эпох у чалавечай свядомасці, у літаратуры незвычайна абвастрылася адчуванне плыннасці часу, «канца веку», адчуванне чалавечага жыцця як імклівага палёту «над бездонным провалом в вечность» (А. Блок), і гэта агульнае светаадчуванне эпохі выявілася ў паэзіі Багдановіча. Успрыняцце драматызму нявечнага чалавечага жыцця абвастрылася абставінамі асабістага лёсу паэта — яго раннім разуменнем свае асуджанасці перад невылечнай па тым часе хваробай.

Аднак глыбінныя вытокі, думаецца, найперш у ярка выяўленай індывідуальнасці, асабістасці паэтычнага светаадчування Багдановіча. Упершыню ў беларускай паэзіі ўзнікае настолькі развітае пачуццё асабовасці, унікальнасці свайго лёсу, непаўторнасці духоўнага свету і як вынік — настолькі моцнае, абвостранае непрыняцце смерці як страшэннай несправядлівасці, знікнення ў бездані нябыту унікальнага духоўнага свету, непаўторных думак і пачуццяў.

Па сутнасці, паэзія Багдановіча — пратэст супраць смерці, нявечнасці, выклік няўмольнаму часу, прыроднаму парадку светабудовы: «Жывеш не вечна, чалавек, // Перажыві ж у момант век!»

Паэт шукае шляхі пераадолення трагізму нявечнасці не толькі праз мастацтва, красу, гармонію. Ён узіраецца ў міфалагічны «вечны» час, дзе няма смерці, каб убачыць, што няма там і жыцця, бо няма ўсвядомленай, вылучанай з прыроды матэрыі, якая адчувала б хаду часу. Есць адвеч-

ны сон — так дрэмлюць яго лесуны і паўсонныя нямоглыя
русалкі, так спіць на дне ракі яго Вадзянік, усё адчуваючы,
бачачы:

Сівавусы, згорблены, я залёг між цінай
І гадамі грэюся — сплю на дне ракі.
Твар травой аблутана, быццам павуцінай,
Засыпаюць грудзі мне жоўтыя пяскі.
Над вадой ля берага ціха спіць асока,
Ды лаза зялёная жаліцца-шуміць,
Хвалі ціха коцяцца і бягуць далека,—
І усё навокала сном адвечным спіць.

Сон багдановічаўскага Вадзяніка — ці не ўвасабленне
гэта мары лермантаўскага героя?: «Я б хотел навеки так
заснуть, чтоб в груди дремали жизни силы, чтоб, дыша,
вздыхалась тихо грудь...» Увасабленне — і перасцярога:
у такой «вечнасці» няма выйсця, бо яна не менш трагічная,
чым смерць. Са здзіўляючай сілай пераўвасаблення ўзнаў-
ляе паэт земляробчае, язычніцка-сялянскае светаадчуван-
не вясковага дзеда, яго смерць — растварэнне ў прыродзе,
зліццё са светам, якое нібы вызваляе ад трагізму індыві-
дуальнай смяротнасці:

Сінеўся лес, цякла вада,
Скрозь пахла мёдам і травюю,
А дзеду ўжо і не шкада,
Што хутка стане ён зямлёю.

Ад старога селяніна паэт сягае думкай да Анакрэона,
да яго паэтычнага ўслаўлення светлых дзён маладосці, ка-
хання, сяброўства, зямных радасцей жыцця, яго зорных
імгненняў, якія ўмяшчаюць вякі, самой паўнатою быцця
адмаўляюць смерць:

Будзь жа, век малады,
Поўны светлымі днямі!
Пралятайце, гады,
Залатымі агнямі!

І якая горкая і мудрая і ўсё ж жыццесцвярджальная папраўка ў канцы жыцця, калі асабісты, чалавечы час Максіма Багдановіча вымяраўся ўжо днямі і гадзінамі:

Пралятайце вы, дні,
Залатымі агнямі.
Скончу век малады,—
Аблятайце цвятамі...

Пратэст супраць нясцерпна маруднага пагасання народжае матыў самаахвярнай смерці — імгненнага згарання, самастойнага свядомага выбару, кроку насустрач немінучаму. Багдановічаўскае «Лепшай долі няма на зямлі, // Усё кругом на мамент асвяціць // І пагаснуць у цёмнай імглі» блізка пераклікаецца з цютчаўскай думкай-марай: «Я просіял бы — і погас!»

Ад самаахвярнасці барацьбітоў за адраджэнне Айчыны — да самаахвярнасці Маці, Мадонны ў імя працягу жыцця. Ад бясмерця ў язычніцкім зліцці з прыродай — да бясмерця хрысціянскай гуманістычнай духоўнасці — такі шлях праходзіць асноўная тэма жыцця і смерці ў «Вянку».

І нездарма менавіта ў паэзіі Багдановіча з найбольшай паўнатай і сілай увасобілася светапоглядна-эстэтычная, сусветна універсальная і нацыянальна непаўторная **ідэя адраджэння**.

Адраджэнне «зачарованага царства» народных міфаў, паданняў, песень і вечнае дыялектычнае абнаўленне прыроды, жыцця (цыклы «У зачарованым царстве», «Згукі бацькаўшчыны»); адраджэнне роднага краю, яго гісторыі, культуры, мастацтва («Старая Беларусь», «Места», «Думы»); адраджэнне імгненняў быцця і непаўторных зрухаў душы ў мастацтве («Вольныя думы», «Старая спадчына»). І нарэшце — вобраз Мадонны як ідэал, вянец Адраджэння, канцэптуальны рэнесансны вобраз-ідэя («Мадонны»), увасоблены ў зямной жанчыне, «дачцы чалавечай», якая, нібы ў біблейскай прытчы пра зерне і колас, цаной

жыцця перамагае смерць і не проста прадаўжае род, а адраджае быццё, асвечанае любоўю, красой, бессмяротнай духоўнасцю («Қаханне і смерць»).

Па-сутнасці, кніга паэзіі Багдановіча — гэта вянок адраджэння, велічная сутнасць якога ў кожным з цыклаў разгортваецца новым «дзеіствам», адметнай гранню, абумоўліваючы цэласнасць кнігі і яе дыялектыку, ствараючы лірычнае «нацяжэнне» паміж вершамі, дзесяткі таноў і адценняў ад безнадзейнасці да надзеі, ад сумнення да веры, ад трагізму нявечнасці да ўслаўлення радасці і велічы быцця.

Па ўспамінах бацькі, Максім пачынаў адукацыю, далучэнне да сусветнай і нацыянальнай культуры «з чаго пачынаў кожны народ у сваёй творчасці» — з міфалогіі, народнага эпасу. Верны класічнай анталогічнай вывучцы, ён і ў паэзіі, у «Вянку» пачынаў як бы спачатку, уваскрашаючы ў нізцы «У зачарованым царстве» беларускую «антычнасць». Тут адыграла пэўную ролю і тое, што для паэта, які з пяцігадовага ўзросту жыў за межамі Беларусі, яна адкрывалася здалёк як міфічны, казачны край маленства, пазнавалася па фальклорных запісах і этнаграфічных даследаваннях, у тым ліку яго бацькі, фалькларыста і этнографа А. Я. Багдановіча, як «зачараванае царства», населенае лесунамі, вадзянікамі, русалкамі, авеянае таямніцамі міфаў, легенд і паданняў. «Край беларускі — лясісты і балочысты, — гаварыў ён. — Вось нам і трэба стварыць паэзію лесу, паэзію дрыгвы. Украінская стыхія — стэп, у нас наша стыхія — лес і балота. Тут ёсць свая адменная краса, адменная рытміка, адменны чар. Трэба іх падгледзець, знайсці і вынесці на шырокі свет...»⁶.

Аднак не толькі этнаграфічны воблік роднага краю, яго «адменны чар» і каларыт стварае паэт у цыкле; прынамсі,

---

⁶ Ластоўскі В. Мае ўспаміны аб М. Багдановічу // Літ. і мастацтва. 1989. 22 верас.

цяжка пагадзіцца з М. Грынчыкам, які пісаў, што «ў Багдановіча мы не заўважаем імкнення надаць сваім міфалагічным вобразам якіх бы там ні было філасофскіх ці маральных функцый»⁷.

Эпіграфам з «Боскай камедыі» Дантэ: «О вы, разумныя, зірніце самі, і кожны настаўленне зразумее, схаванае за дзіўнымі радкамі» паэт сам падкрэслівае філасофскую скіраванасць нізкі, схаванае ў ёй «настаўленне», патаемны сэнс і нібы запрашае да разгадак.

У нацыянальнай міфалогіі Багдановіч у адрозненне, напрыклад, ад рускіх паэтаў С. Гарадзецкага, В. Іванова, якія захапляліся славянскай міфалагічнасцю, не шукае яркай экзотыкі, таямнічага, незвычайнага каларыту, а падкрэслівае якраз нешта супрацьлеглае, «непаэтычнае» — паныласць, маркоту, здранцвенне, упадак сіл: «сумны, маркотны лясун», «сівавусы, згорблены», дрэмлючы між ціны вадзянік... калісьці жывое, поўнае сіл, а цяпер нібы зачараванае некім царства, дзе «ўсё навокал сном адвечным спіць».

Паэт нібы намацвае тут духоўную існасць Беларусі, на аснове нацыянальнай міфалогіі стварае велічны «міф» аб зачараваным царстве народнага духу і яго непазбежным абуджэнні. Так, па назіраннях У. Калесніка, «Смерць і ўваскрэшэнне Беларусі — вось цэнтральны скразны матыў нацыянальнай міфалогіі, ён пранізвае нашу літаратуру і зводзіць яе ў адзіны ланцуг народнага лёсу»⁸.

Увасобленая ў старажытнай міфалогіі душа народа, нібы казачная царэўна, заснула на стагоддзі і можа знікнуць, загінуць, калі не будзе абуджана, «адчаравана» паэзіяй. Таму так чуйна ўслухоўваецца паэт у ледзь чутны «гул» даўняга міфа. «Чуеш гул? — Гэта сумны, маркотны лясун // Пачынае няголасна граць». З «гулу» пачынаецца

⁷ Грынчык М. Максім Багдановіч і народная паэзія. Мн., 1963. С. 37.

⁸ Калеснік У. Тварэнне легенды. Мн., 1988. С. 132.

паэзія, міф адраджаецца ў новай іпастасі, на нашых вачах ператвараючыся ў метафару, язычніцкае адухаўленне прыроды — у паэтычную ўмоўнасць.

Ці казаць, ад чаго пацямнела рака,
Зашамрэлі мацней каласы
І аб чым шэпча ім галасок вецярка,
Што зіяе-дрыжыць на лісцёх лазняка:
Кроплі слёз ці халоднай расы?

У паэзіі Багдановіча няма ўласна міфа, а ёсць «люстэрка» міфа — «люстэрка лесуна», якое ў «нязнаны свет акно... // Жыццё сабою адбівае // І ўсё, што згінула даўно, // У цёмнай глыбіні хавае». Як дакладна заўважыў І. Замоцін, паэзія Багдановіча — «асяроддзе зачараваных люстраў». Гэта адзін са скразных вобразаў у яго паэзіі. У вершы «Возера», у іншых вершах цыкла возера — «люстэрка лесуна» не толькі злучае-раздзяляе дзве прасторавыя бездані — вышыню і глыбіню. Яно нібы «чацвёртае вымярэнне», грань судакранання часоў — мінулага і будучыні. На дне возера, у «залюстэркавай» прасторы спіць Мінулае, што стала міфам, — вадзянікі, русалкі, змяіны цар... У люстэрку возера адбіваюцца зоркі і месяц, ён «цягне з возера срэбныя сеці», у якіх заблыталіся русалкі; у сваю чаргу ў люстэрку месяца адбіваецца сонца — заўтрашняе сонца, сонца-будучыня: «Глядзіцца сонца ў люстэрка — месяц залаты». Па сутнасці, у «люстэрку лесуна» ўвесь сусвет у яго складанай прасторава-часавай узаема сувязі. У гэтым кантэксце верш «Самнамбул» прачытваецца не проста як старонняе апісанне дзіўна-хваравітага стану лунатыка, а як асабістая споведзь, імкненне самога паэта пераадолець рамкі рэальнай прасторы і часу, услед за Дантэ «пайсці аж да дна» — адначасова ўвысь, па светлым месячным шляху, і ўніз, у схаваныя ад вока глыбіні быцця. Невыпадкова ў варыянтах аўтографа размова ідзе ад першай асобы — «я».

І пайшоў я па шляху, пайшоў аж да дна;
[Агарнула мяне цішына, глыбіна].
І цяпер я у царстве вясеннем жыву.
Бачу явь ува сне, бачу сны наяву...

Стэрэаскапічнасць бачання, люстэркавае спалучэнне дзвюх безданяў быцця — вышыні і глыбіні рассоўвае карціну паэтычнага свету Багдановіча, стварае ўражанне бясконцасці, бесмяротнасці быцця.

Тонкім паэтычным чуццём Багдановіч улоўлівае касмічную закадзіраванасць міфа, дзеянне ў якім адбываецца як бы ў двух вымярэннях — адначасна на небе і на зямлі. Вось, да прыкладу, верш «Змяіны цар», створаны паводле падання, запісанага А. Я. Багдановічам ад бабкі Рузалі:

У цёмным небе — хараводы
Сіняватых зорак,
У цёмным небе свеціць месяц
Залатым сярпом...
Мы выходзім з цесных, душных
Падзямельных норак,
На зімовы цёплы вырай
Цягнемся-паўзём.

Так да канца і не адкрываецца, застаецца загадкай, ці то месяц вядзе «хараводы сіняватых зорак», ці Змяіны цар — істужкі змей. Таямнічае мігценне сэнсаў, дваістасць, люстранасць колераў і абрысаў: «залаты сярпок» месяца — «залатыя рожкі» Змяінага цара; бляск сіняватых зорак у цёмным небе — цёмны бляск змяінай лускі... Можна меркаваць, што ў мастацкім інтуітыўным празэрэнні ўваскрасае старажытны архетып, «зоркавая памяць» міфалогіі — рух па небе сузор'я Змеяносец, або, як азначае яго Багдановіч, перакладаючы Авідзія, сузор'я Цмока.

Ус. Ігнатоўскі нездарма называў Багдановіча «гасцём з

высокага неба». Калі Купала ў беларускай паэзіі — сонца-паклоннік, то Багдановіч — месяца- і зоркапаклоннік. Разам з такімі паэтамі, як Дантэ, Лермантаў, Цютчаў, Блок, аўтар «Вянка» валодаў «касмічным зрокам», умеў чытаць «зорную кнігу», як ніхто, адчуваў, што «ўсе мы разам ляцім да зор». У яго паэзіі тчэцца тонкая духоўная павязь з месяцам і зоркамі, таемнае трыадзінства ўсяго, што «на небе, зямлі і на сэрцы».

Яго «касмічны пейзаж» не проста паэтычная ўмоўнасць, эстэтычная карціна гармоніі, красы. Ён мае глыбокае значэнне, філасофскі сэнс. Напрыклад, у любімага Багдановічам Фета параўнанне нябеснага і зямнога зазвычай чыста эстэтычнае — яны нібы спаборнічаюць у характэве: «Какая ноч! Алмазная роса своим огнем с огнями неба в споре». У беларускага паэта суаднясенне неба і зямлі не толькі эстэтычнае, але найперш канцэптuallyна-светапогляднае: «Блішчыць у небе зор пасеў: у полі — рунь і ў небе — рунь». Пасеянае ў небе ўзыходзіць на зямлі, а зямное «рунее» ў нябёсах.

«Падымі ўгару сваё вока», — заклікае паэт чытача. Амаль у кожным яго вершы бачна неба, зазвычай вячэрняе, начное, зорнае, месячнае — касмічнае... Нават у горадзе, «за дахамі места» відаць «нябёс пазалота...», «бачна, як зоркі ляцяць і зрываюцца ў небе далёкім». Яго Летапісец з аднайменнага верша нават «у келлі з вузенькім акном» бачыць неба, зоры, канец яго «прыгожага труда» благаслаўляе «першая гвезда». У вершы «Безнадзейнасць» «Скарына, доктар лекарскіх навук, // У доўгай вопратцы на вежы сочыць зоры», чытаючы па іх жыццё і смерць, прадказваючы будучыню. Перад тварам неба, сонца, месяца і зораў, якія «...маркотна і пільна // На край наш нядолжны глядзяць», вырашаецца лёс радзімы. Сацыяльныя праблемы свайго часу паэт разглядае ў быццёмым, касмічным плане (верш «Вы, панове, пазіраеце далёка»). Ён узнаўляе старадаўняе міфалагічна-казачнае народнае павер'е, што ў цёмнай глыбіні калодзежа можна

і днём убачыць зоркі. Павер'е мае глыбінную светапоглядную аснову, у ім адбіліся старадаўнія міфалагічныя ўяўленні аб будове сусвету: нездарма ў шмат якіх казках герой або гераіня, спускаючыся ў студню, нібы пераходзяць прасторава-часавую грань, трапляюць за гарызонт, у іншы свет, у славу тае «трыдзесятае царства». Метафарычна пераўтвараючы казачна-міфалагічны вобраз студні, якая «ў ночы і ў палудню // У вадзе люстранай зоры адбівае», паэт сцвярджае гуманістычную думку аб далучанасці да неба, да зораў, да глыбінных ісцін быцця так званых «сацыяльных нізоў» — людзей, якія спазналі гора, слёзы, пакуты і боль:

К тым, каго жыццё заціснула глыбока
Ўніз, у норы падзямельныя пад Вамі,
Вы, панове, хоць і бачыце далёка,
Загляніце ў душы — студні са слязамі.

У самога паэта прарыў да высокага, да святла, да неба і зорак таксама вядзе праз духоўныя пакуты, намаганні, балючыя падзенні і ўдары: «Мы к светлу ўзляцелі — і шкло ўкруг яго напаткалі». Але і жыццём гатовы ахвяраваць яго герой, каб толькі ўбачыць неба: «Глянупа ў неба і памру»,— гаворыць ён.

Пра знакамітую «Зорку Венеру» М. Стральцоў невыпадкова сказаў, што яна роўная лермантаўскаму «И звезда с звездой говорит». І не толькі мастацкім узроўнем, паэтычным характвам. У Багдановічавым вершы, дзе даследчыкі дарэмна шукаюць адрасата, размова ідзе не столькі пра каханне да канкрэтнай зямной жанчыны, колькі пра каханне як спрадвечны «зорны міф». Тут «месяц зорцы голас падае», зорцы Венеры — багіні кахання, месяц, пад знакам якога жыве сам паэт. «Ён быў, як месяц, адзінокі» — гэта не толькі пра Палуяна, гэта і пра яго, Багдановіча, сказана. Нездарма наступны зборнік ён збіраўся назваць «Маладзік»: амаль ва ўсіх вершах паэта суправа-

джае, як сімвал лёсу, «маркотны месяца сярпок» — маладзík, якому не суджана стаць поўняй. І не суджана сустрэцца з зоркай Венерай — на сваім нябесным шляху сустракаючыся з усімі планетамі, яна не сустракаецца толькі з Месяцам, іх раздзяляе Млечны шлях (у міфалогіі — рака смерці). «Але расстацца нам час наступае: // Пэўна, ўжо доля такая у нас...» Аднак нязбытнае і нявечнае каханне — бессмяротнае, яго высокая духоўная энергія, скіраваная да зор, застанецца не толькі пасля смерці асобнага чалавека, але і пасля знікнення жыцця на зямлі. І тады словы кахання будуць апошнімі словамі чалавека:

Калі тая засвеціцца зорка,
Што за ўсіх прыгажэй і найдалей,
Вы, апошнія з роду людскога,
Ёй скажыце: кахаў яе я.

(эпіграф да верша «Зорка Венера» з Сюлі-Прудома. *Пераклад Я. Пушчы*).

Нізка «У зачарованым царстве» найбольшая ў «Вянку» і магла б быць тэматычна абмежавана міфалагічнымі вершамі. Аднак паэт свядома выключыў многія цікавыя вершы гэтага плана, пашырыўшы цыкл за кошт іншых твораў і стварыўшы ў ім своеасаблівы лірычны сюжэт. Па назіраннях А. Лойкі, тут «Багдановіч нібы паказвае гісторыю ўзаемаадносін чалавека і прыроды. Спачатку прырода трымае чалавека ў сваім палоне, ён не разумее яе, абагатварае, адухатварае ў вобразах лесуноў, вадзянікоў, змяіных цароў і русалак. Ды вось яна ў яго вачах проста толькі адбіваецца... Яшчэ крок — і яна пачынае чалавека хваляваць, прымушае думаць — ён узвышаецца над ёю... у зліцці з гармоніяй прыроды імкнецца знайсці гармонію ў сабе»⁹. Дадамо ў працяг гэтай думкі: у нізцы не толькі гісторыя, але і адвечная быццёвая драма ўзаемаадносін ча-

⁹ Лойка А. Максім Багдановіч. Мн., 1966. С. 72.

лавека і прыроды, драма са сваёй экспазіцыяй, завязкай, кульмінацыяй і развязкай.

Чалавек, вылучыўшыся з прыроды, вітае і прымае яе як «жыццё на волі», для яго «роўна мілыя» ўсе яго праявы, увесь жыццёвы кругабег — «Яркі бляск і цень, той дзень, што мае нарадзіцца, і знікшы дзень». Невыпадкова мы ў нізцы спачатку сустракаем «летні» воблік прыроды ў яе ўрачыстай, жыццесцвярджалнай паўнаце, росквіце жыццёвых сіл. Няўмольнай імклінасці часу тут яшчэ не адчуваецца, мы нібы бачым бессмяротнага чалавека сярод вечнай прыроды. Аб'ектыўнае адлюстраванне і суб'ектыўнае перажыванне, жыццё прыроды і духоўны свет чалавека знаходзяцца ў гарманічнай раўнавазе, што надае мастацкую дасканаласць і класічную закончанасць такім шэдэўрам пейзажнай лірыкі паэта, як «Прывет табе, жыццё на волі», «Цеплы вечар, ціхі вецер, свежы стог», «Вечар на захадзе ў попеле тушыць» і інш.

Здавалася б, дасягнута поўная гармонія, суладдзе з прыродай на грані магчымага. Але вось у адным з самых гарманічных вершаў «Ціха па мяккай траве...» нечакана прагучаў дысананс, якога, здавалася б, нішто не прадвяшчала. Тая ж, любімая паэтам зорная ноч, туман велічна ўздымаецца ў неба, якога «ўсю глыб ажыўлялі зорак дрыжачых вянкi», «хвалі люстранай ракі», што адбіваюць зорнае неба, злучаючы дзве глыбіні, ствараюць перспектыву бясконцасці, урачыстае пачуццё саўдзелу чалавека ў прыродным быцці, — і раптам, як вывад, заключэнне: «Час, калі трэба журыцца душою на свежых магілах пуста пранёсшыхся днёў». Выходзіць, што чалавеку няма месца ў таемным, поўным хараства быцці прыроды, і яе велічныя ночы кантрастуюць з мітуснёю чалавечых «пуста пранёсшыхся днёў», нагадваюць аб нявечнасці чалавека.

Усё гэта ўзнікла на першы погляд нечакана, і крытыкі, у прыватнасці Р. Бярозкін, былі схільныя лічыць апошнія радкі верша выпадковым псеўдарамантычным штапам, запазычаным з дэкадэнцкай паэзіі.

Але ў паэзіі Багдановіча, асабліва ў «Вянку», няма выпадковага. Невыпадковыя і гэтыя радкі, пацвярджэнне таму ў наступных вершах нізкі, дзе матыў не знікае, а ўзмацняецца, паглыбляецца, гучыць усё драматычней. Лёгкая хмурынка смутку ператвараецца ў цёмную хмару, летні, «вечны», гарманічна-квітнеючы воблік прыроды змяняецца воблікам «нявечным», асеннім, заміраючым, разбуральным, распачным («Плакала лета, зямлю пакідаючы», «Дзесь у хмарах жывуць павукі»).

Аднак паэт не ідзе за пушкінскім выслоўем, дзе смяротны чалавек проціпастаўляецца бессмяротнай «равнодушной прыродзе», якая будзе і «у гробового входа... красую вечною сиять». Палемізуе з ім, заклікаючы на дапамогу... Пушкіна: «цветы последние милей роскошных первенцев полей» — гэтыя радкі сталі эпіграфам да верша «Плакала лета...»

Вечная прырода, як і вечнае чалавецтва, складаецца з асобных нявечных «кветак». І гэта прымірае з яе няўмольнымі законамі, дазваляе адчуць і зразумець яе боль. «Можна, таму-то душа надарваная гэтак любоўна вянок з вас сплятае». Можна, у нявечнасці прыроднага і чалавечага — унутраны імпульс узнікнення паэзіі, бо з вечных кветак ці была б патрэба сплятаць паэтычны вянок?

Драматызм нізкі паглыбляецца з кожным творам, і вось ужо ў вершы «Дзесь у хмарах жывуць павукі» пейзаж не проста пахмурна-асенні, а міфалагічны — ніці асенняга дажджу ткуць страшныя злыя павукі, што жывуць у хмарах: «Кожны тлусты і мяккі такі, // Скура слізкая, як у вужа, // Ў целе стыгне халодная кроў, // Злосць бясцэльная ў мутных вачах...» Нібы міфалагічная Арахна, павук смерці, яны ткуць павуціну часу, няўмольна аплятаючы ёю не толькі «сцены і дах», але і душу...

І ўжо як заканамернасць — верш «Разрытая магіла», які канцэнтруе ўвесь трагізм нявечнасці і чалавечага, і прыроднага быцця: ноч, стогны ветру, асенні халодны дождж, перадсмяротны тужлівы хаос у прыродзе і туга ча-

лавека, перад якім адкрываецца «всепоглощающая бездна»: «І разрытаю магілай // Вее сумна на мяне».

Наступны верш нізкі «Ноч. Газніца гарыць, чырванее» знешне вельмі падобны да папярэдняга, нібы працяг яго — той жа хаос у прыродзе, глыбокая зімовая ноч, стогны ветру, плач завеі... Але ўслухаўшыся, пачуеш іншыя ноты — гэта ўжо не хаос распаду, а намаганні да абуджэння, адраджэння. Мы нібы прысутнічаем пры сатварэнні, дакладней, адраджэнні свету. Спачатку непраглядная цемра — «Ноч». У ёй узнікае кропка святла: «Газніца гарыць, чырванее». Святло выхоплівае бліжэйшыя прадметы: «Гарбата, астыўшы, стаіць». Уяўленне дамалёўвае сціплую абстаноўку пакоя, імкнучыся далей, за сцены хаты — «За сцяной запявае завая», выходзіць на прастор — «Сумна бомамі ў полі звініць», сягае ў бязмежжа, у шырокі свет — «З краю ў край яе гул аддаецца...» І тут, у бязмежжы прасторы, у разгуле завірухі ўзнікае чалавек, чыя прысутнасць дагэтуль адчувалася апасродкавана, праз рэчы — газніца, гарбата... «І чагось усё думаю я, // Што з няволі зімовай там рвецца // Крэпка скутая снегам зямля». Чалавечае і прыроднае сустракаюцца, стыхія прыроды напаўняецца сэнсам і мэтай, адухаўляецца, ачалавечваецца — з хаосу становіцца космасам.

Разняволенне, адраджэнне прыроды тут не звязана з яе веснавым абуджэннем, а пачынаецца ў чалавечай душы — як надзея, прадчуванне. Унутранае духоўнае намаганне чалавека надае імпульс абуджэнню прыроднаму, каб у сваю чаргу ўзяць сілы ў васкросшай прыроды для свайго духоўнага адраджэння:

Дык разлійся жа раздольна
Ў чыстым полі і гаю,
І красой паводкі вольнай
Душу выпрастай маю!

Такім чынам, верш «Ноч. Газніца гарыць, чырванее» — як бы кантрапункт нізкі, дзе адбываецца катарсіс, разрадка,

пераадоленне духоўна-светапогляднага крызісу. У наступных вершах нізкі, нібы выздараўленне пасля цяжкай хваробы, зноў прыходзіць уздым, абнаўленне, лёгкасць, прасветленасць, душа «ўзляціць... у сінюю вышу і ў струях яе змые свой пыл».

Нібыта вяртаецца ранейшая гармонія, але нешта ў ёй і змянілася: прыйшло сумнае і светлае адчуванне плыннасці часу, нявечнага характава прыроды, імклінасці шчаслівых імгненняў чалавечага жыцця.

Пейзаж становіцца больш рухомы, імпрэсіянісцкі. У вершах «Зімовая дарога», «Зімой» паэт так «арганізуе» пры дапамозе дзеясловаў, эпітэтаў рухомасць пейзажу, што ствараецца амаль фізічнае адчуванне палёту разам з прасторай, пранізанай зіхоткім святлом, уражанне пазарэальнасці, крохкай, трапяткой, знікаючай прыгажосці, шчымлівай светлай тугі, растварэння ў серабрыста-сіняй далечыні, у імклівым часе:

Поле нікне ў срэбным тумане,
Снег блішчыць, як халодная сталь,
І лятуць мае лёгкія сані,
Унашуся я ў сінюю даль.

І невыпадкова ў самым сонечным і жыццесцвярджалым вершы ў канцы нізкі («Па-над белым пухам вішняў...»), вершы-апафеозе, прасякнутым светлынёю, радасцю жыцця, гімн быццю і красе вызвоньвае трапяткімі крыльцамі «ў струнах сонца залатых» «Шпаркі, лёгкі, сінякрылы матылёк» — сімвал нявечнасці.

«Малюнкi і спевы» — даўшы такі загаловак першай частцы «Вянка», М. Багдановіч, на думку крытыка А. Бабарэкі, даў ёй першую аўтарскую самаацэнку, падкрэсліўшы як эстэтычную асаблівасць дамінаванне і спалучэнне ў ёй жывапіснага і музычнага пачаткаў. Найярчэй менавіта ў сваім гарманічным спалучэнні яны праявіліся ў нізцы «У

зачарованым царстве». У цыклах «Старая Беларусь» і «Места» пераважаюць «малюнкi», у «Згуках бацькаўшчыны» — «спевы».

Дарэчы, калі зыходзіць з гэтай ацэнкі — азначэння Багдановіча, то ўзнікае сумненне ў правамернасці ўключэння ў першы раздзел кнігі цыклаў «Думы», «Вольныя думы», «Старая спадчына». Калі даваць ім жанрава-эстэтычнае вызначэнне, то гэта ніяк не «малюнкi» і не «спевы», а менавіта «Думы».

Як вядома, пры выданні «Вянка» яго кампазіцыя была парушана. Нізка «Каханне і смерць» адкінута ўвогуле, частка перакладаў сучасных паэтаў «З чужой глебы» ўключана ў «Старую спадчыну»... Загаловак першага раздзела «Малюнкi і спевы» вынесены на асобную старонку і пазначаны рымскай лічбай I. Назва «Мадонны» таксама, як «Малюнкi і спевы», вынесена на асобную старонку і набрана тым жа шрыфтам. Значыць, гэта павінен быць адзін з раздзелаў «Вянка». Але які — другі, трэці?..

А. Лойка выказвае цікавае і слухнае меркаванне, што кніга была «задумана ў трох частках. У аснову клаўся класічны, дантаўскі прынцып траічнасці. Першая частка павінна была называцца «Малюнкi і спевы», другая — «Мадонны», трэцяя — «Каханне і смерць»¹⁰. Варта пагадзіцца, што кніга, арыентаваная на еўрапейскую класічную традыцыю, спачатку была задумана ў трох частках. Пацверджанне таму ў лісце Багдановіча ў «Нашу ніву» ад 29 ліпеня 1912 г., дзе ён пісаў: «Прыйдзецца трохі змяніць і план кнігі. Усе пераклады... трэба памясціць у канцы кнігі як чацверты аддзел з іменем «З чужой глебы»¹¹.

Але ці так гэтыя часткі былі размеркаваны адносна цыклаў? Па-першае, выклікае ўнутранае супраціўленне

---

¹⁰ Лойка А. А. Гісторыя беларускай літаратуры. Дакастрычніцкі перыяд, Ч. II. С. 312.

¹¹ Багдановіч М. Зб. тв.: У 2 т. Мн., 1968. Т. 2. С. 499.

асіметрычнасць прапанаванага падзелу: у першай частцы сем (!) цыклаў, у другой і трэцяй — па адным. Па-другое, як ужо было заўважана, загаловак «Малюнкi і спевы» абсалютна не стасуецца да цыклаў «Думы», «Вольныя думы», «Старая спадчына». Па-трэцяе, і пра гэта гаворка наперадзе, вершаваныя апавяданні «У вёсцы» і «Вераніка» і нізка «Қаханне і смерць» ідэйна-эстэтычна непадзельныя, звязаныя тэмай «Мадонны». Такім чынам, на маю думку, у «Вянку» можа быць такая кампазіцыя: I раздзел — «Малюнкi і спевы», куды ўваходзяць нізкі «У зачарованым царстве», «Згукі бацькаўшчыны», «Старая Беларусь», «Места»; II раздзел — «Думы», які складаецца з цыкла пад назвай «Думы» (відаць, першапачаткова ён называўся інакш), «Вольныя думы» і «Старая спадчына»; III раздзел — «Мадонны», куды ўваходзяць «У вёсцы», «Вераніка», «Қаханне і смерць». Ускоснае пацверджанне таму ў назвах нізак «Вянка», якія паўтораны і ў «Змесце»: калі ўсе яны называюцца «Нізка вершаў», то «Думы», як і «Мадонны», як і «Малюнкi і спевы», не маюць такіх азначэнняў. Значыць, «Думы» — не назва нізкі, а хутчэй за ўсё назва раздзела, другой часткі «Вянка».

Вершы «Вянка» маюць адметны, непаўторны каларыт. Гэта ў большасці сваёй «начныя» вершы з іх своеасаблівым тонкім псіхалагізмам, унутранай засяроджанасцю, медытацыйнасцю, натурфіласофскімі вечнымі пытаннямі, абвостраным паэтычным зрокам і слыхам.

Своеасаблівы і вячэрні або начны пейзаж, які ўзнікае ў «Вянку»: ён напісаны як бы праз вячэрнюю смугу, лёгкім дотыкам, прыглушанымі фарбамі і нават не столькі фарбамі, колькі святлом — пералівамі святла і ценю. А. Навіна пісаў у прадмове да другога выдання «Вянка»: «Багдановіч — паэт паўтонаў. Свае фарбы ён бярэ з паблеклых старадаўніх тканін, з малюнкаў святых кніг, пісаных многа сот лет таму назад на пэргамэнце, з засохшых красак родных палёў... Паўтоны ў фарбах, гуках,

у перажываннях — вось асноўная рыса творчасці Максіма Багдановіча»¹².

Дзівосная святляна-каляровая гама створана, напрыклад, у вершы «Вечар на захадзе ў попеле тушыць» — ад попельна-чырвонай патухаючай зары да «бледна-сіняга» маладзіка, ад «зялёнага, як лёд», тону неба да адценняў «шызай расы», іскрыста-снежнага колеру зорак — усё гэта перадае згасанне зары, надыход вечара як паступовае патуханне, пахаладанне фарбаў. Верш «Зімовая дарога» напісаны ў літаральным сэнсе «святлом» — усімі яго адценнямі і пералівамі — залаціста-срэбнага, імгліста-сіняга, халаднавата-стальнога, якія пранізваюць прастору зіхоткім зьяннем, ствараючы ўражанне казачнасці, нерэальнасці: «Брызгі золата ў небе блішчаць», «Маркотныя месяца рожкі // Праз марозную мглу зіхацяць», «Поле нікне ў срэбным тумане, // Снег блішчыць, як халодная сталь...» У вершы «Места» жывапіс святлом набывае псіхалагічны характар: лішак святла, перанасычанасць ім перадаюць адчуванне стомленасці, дыскамфорту.

Багата і шматстайна выяўлены ў раздзеле «Малюнкi і спевы» (і ў кнізе ў цэлым) і музычны пачатак — ад гукапісу і алітэрацый да надзвычай тонкага і складанага меладычнага малюнка. Услухоўваючыся ў музыку паэзіі Багдановіча, ствараючы музычныя творы на яе аснове, кампазітары адкрываюць у паэта «талент музычнасці на грані музыкі і слова»¹³. Своеасабліваю мелодыку паэзіі Багдановіча, у аснову якой пакладзены «лад мінорны», параўноўваюць з нацюрнамі (начной музыкай) Шапэна і Шуберта.

Нездарма эпіграфам да верша «Па-над белым пухам вішняў» паэт узяў словы П. Верлена «Музыка перш за ўсё!» Музыкай верша ён здолеў перадаць і журбот-

¹² Навіна А. Максім Багдановіч. У кн.: «Вянок». Выд. 2-е, папраўленае. Вільня, 1927. С. 3.

¹³ Серых В. Музыка слова. Маладосць. 1987. № 5. С. 183.

на-ўзнёслую мелодыю каханья, і далікатны, чутны толькі самому паэту звон лёгкіх матыльковых крыльцаў «у струнах сонца залатых», і марозна-хрупазткі рып снегу пад палазамі імклівых санака, і разняволены гул і трэск вясенняй паводкі, і шматкратна адбітае гулкае рэха вялікага горада... Паэт услухоўваецца ў цішыню летняга вечара і віртуозна, на грані магчымага, улоўлівае ў ёй бясконцае мноства гукаў і адценняў:

Вецярок прыдарожную грушу
Ледзьве чутна варуша-калыша,
Міла бомы смяюцца у цішы,
Ціха срэбрам грукае крыніца...

Ул. Дзяржынскі ў артыкуле «Багдановіч як прырода-апісальнік» адзначае «нешматлікасць элементаў прыроды ў Багдановіча — лета, вечар, ноч, зоры, месяц, краскі, крыніца, раса — але багацце тонаў кожнага прадмета, іх шматфарбнасць. Простае і аднастайнае (у звычайных разуменнях) адкрываецца як разнастайнае і багатае»¹⁴.

Нізка «У зачарованым царстве» завяршаецца у рэчышчы анталагічнай традыцыі спецыяльным «вершам на заканчэнне» — «Досі ўжо працы!» Звычайна яго праچытваюць як «ролевы» верш, прамоўлены ад імя селяніна: «Гэй, варушыцеся, коні панурыя, // Досі ўжо працы, бо сонца зайшло! // Ярка-чырвоныя, жоўтыя, бурыя // Боразны ў небе яно правяло». Параўнаўшы з іншымі цыкламі, заўважым, што ў іх у пачатку або ў канцы з'яўляецца вобраз Пегаса — крылатага каня паэзіі. Але ж якая розніца: Пегас — і сялянскія «коні панурыя»! Аднак жа прыем пад увагу, што ў вершы паэта з яго «люстранасцю» небеснага і зямнога «боразны» кладуцца не толькі на зямной ніве, але і ў небе, пракладаюць іх не толькі зямныя, але адначасна і сонечныя коні Апалона. Нечака-

¹⁴ Вольны сьцяг. 1922. № 1(9). С. 151.

нае, дзёрзкае спалучэнне класічна-антычнага і нацыянальна-земляробчага завяршае «міфалагічную» нізку «У зачарованым царстве» і адкрывае ўваход у другую—песенную, сялянскую, той «забыты шлях» да «згукаў бацькаўшчыны», куды на нябесных вогненных конях Апалона кіруе паэт.

«Згукі бацькаўшчыны» — адзіны ў кнізе цыкл без эпіграфу і прадмоў. Дакладней, яны ёсць, але ўнутры вершаў — адкрытыя цытаты і скрытыя рэмінісцэнцыі, вобразы, мелодыі народных песень.

Кідаецца ў вочы адрозненне стылю нізак. Паэт, прайшоўшы адзін круг — ад міфалагічнага да інтымна-лірычнага, зноў нібы вяртаецца да пачатку, быццам паэзіі яшчэ няма і яна толькі нараджаецца, выходзіць, нібы Афіна Палада з галавы Юпітэра, з фальклору, з беларускіх народных песень, пачутых здалёк як «згукі бацькаўшчыны». І, нараджаючыся, наноў адраджае народную песню, увесь той свет высокай красы, якую яна ў сабе тоіць.

Нараджэнне паэзіі з песні стала, на мой погляд, і своеасаблівым «сюжэтам» нізкі, дзе кожны з вершаў нібы «прыступка» на шляху ад аб'ектывізавана-фальклорнага да суб'ектыўна-лірычнага, да непаўторнага спалучэння гэтых дзвюх плыняў і ўтварэння ў выніку новага стылю.

У першым вершы нізкі пануе стыхія народнай песні пра дзяўчыну-шыпшыну, народна-песенны прыём двухчасткавага паралелізму, песенная структура, інтанацыя. Паэт як бы ўбаку — слухае, назірае, яго аўтарскае «я» праглядае толькі ў лагоднай усмешцы: «І чаму ён, жаўтадзюбы, // Аж дасюль марудзе?»

Наступны верш — таксама амаль стылізацыя народнай песні, але спявае яе ўжо сам аўтар, яна гучыць знутры, з душы паэта, якая адчула народнае, як сваё. «Сумна мне, а ў сэрцы смутак ціха запявае».

У трэцім вершы нізкі «Не кувай ты, шэрая зязюля» саліруе паэт, а песня гучыць нібы здалёк, як падгалосак,

вобраз-напамінак, эмацыянальны акорд. М. Гарэцкі, уражаны гэтым вершам, спецыяльна адзначыў у сваёй «Гісторыі»: «Як цікаўны пераход ад народнасці да кніжнасці, як камбінацыя народнага складу верша з індывідуальнай творчасцю сучаснага інтэлігента, вызначаецца прыгожы засмучоны вершык біяграфічнага характару «Не кувай ты, шэрая зязюля»¹⁵. Здзіўляе смеласць аўтара быць настолькі інтымным, асабістым, спавядальным поруч з родавай абагульненасцю народнага, у рэчышча народнай традыцыі ўмясціць свой самы патаемны, глыбокі боль:

Не кувай ты, шэрая зязюля,
Сумным гукам у бары;
Мо і скажаш, што я жыці буду,
Але лепш не гавары.

Можа, таму і адважыўся выказаць яго, што ў народнай песні адбываецца «катарсіс», пераадоленне асабістай трагедыі бессмяротнасцю народнага, паўтаральнасцю, традыцыйнасцю; боль здымаецца характвам, краса перамагае смерць. Дакладна сказаў пра гэта Р. Бярозкін, адчуўшы ў нізцы «Згукі бацькаўшчыны» «выхад паэта за межы ўласнай трагедыі ў свет духоўных, маральных каштоўнасцей бацькаўшчыны і народа, пошук апірышча і надзеі ў гэтым свеце, які будзе існаваць вечна, і пасля таго, як змоўкне мая зязюля ў **маім** бары»¹⁶.

Паэт глыбока пранікае ў лад і тон народнай песні, узнаўляе ў вершы тое, што ў песні схавана паміж радкоў,— абставіны, пры якіх яна спяваецца, духоўны свет і пачуцці самога спевака (верш «Сэрца ные, сэрца кроіцца ад болю»). Ён ужывае тут форму ад першай асобы, і гэта не толькі «ролевы» герой, а і сам паэт. Сапраўднае

¹⁵ Гарэцкі М. Гісторыя беларускае літаратуры. Вільня, 1924. С. 176.

¹⁶ Бярозкін Р. Свет Купалы. Звенні. Мн., 1981. С. 529.

мастацтва (і народнае і прафесійнае) нараджаецца з вялікага болю, з пераадолення «нямой тугі», і ў гэтым збліжаюцца невядомы народны спявак і паэт Максім Багдановіч.

У заключным вершы нізкі — «Вечар» узнікае паэтычны вобраз спеўнай Беларусі, якая змяніла Беларусь міфалагічную. Словы з народнай песні, якую спявала бабка паэта, «А дзе ж тая крынічанька, што голуб купаўся» сталі скразным вобразам у паэзіі Багдановіча, той «крыніцай жывой вады», якую вечна шукае мастацтва. Песня абдымае, знітоўвае ўсё, што «на небе, зямлі і на сэрцы» — ад месячных паднебных вышынь да «мілага, задушэўнага зыку» маленькага хрушча, ад прастораў поля, бору, дзе прывольна лунаецца голасу («Голас полем пракаціўся, // У бары аддаўся») да прастору сэрца, душы чалавека («І снуюцца сумна ў сэрцы, // Уюцца адгалоскі // Роднай песні, прастай песні // Беларускай вёскі»).

Нізка «Згукі бацькаўшчыны» стала пачаткам «забытага шляху», на які ступіў сам паэт і куды хацеў весці беларускую літаратуру — шляху ўтварэння самабытнага беларускага стылю. Значнасць гэтай задумы адзначае І. Дварчанін у артыкуле да 10-х угодкаў смерці паэта «Максім Багдановіч. Жыццё й творства»: «У вапошні час наш пясняр усё штараз болей пачаў прызнаваць першыństwo формаў беларускага народнага творства, магчыма, з думкай вытварыць асобны род формы сусветнай паэзіі»¹⁷. Арганічны працяг гэтай нізкі — у творах пазнейшага часу — цыкле «На сінім Дунаю», дзе А. Кабаковіч знаходзіць прамыя адпаведнікі вершаў са «Згукі бацькаўшчыны»; у паэме «Мушка-зялянуска і камарык — насаты тварык», вершах «Максім і Магдалена», «Страцім-Лебедзь» і інш.

Нізка вершаў «Старая Беларусь», па ўспамінах В. Ластоўскага, была напісана М. Багдановічам пад уражаннем

¹⁷ Родныя гоні. 1927. Кн. 3. С. 14.

першага прыезду на Беларусь у 1911 г., як і цыкл «Места», вершаваныя апаэдыяны «У вёсцы», «Вераніка». В. Ластоўскі піша, што задума нізкі ўзнікла пасля знаёмства паэта з музеем беларускай старажытнасці ў Вільні. «Асабліва глыбокае ўражанне на Багдановіча зрабілі рукапісы старасвецкіх славянскіх кніг, а таксама слухкія паясы... «Гэта ёсць **фундамент** нашага адраджэння! Гэта і за тысячу год будзе сведчыць за нас», — казаў ён»¹⁸.

Прамы водгук гэтай думкі чуецца ў вершы «Летапісец», дзе Багдановіч параўноўвае летапісы, кніжнасць у лёсе нашага народа з весткай, якую шле патаняючы ў моры карабель: яна абудзіць памяць нашчадкаў і праз сотні год, нават калі з народамі здарыцца самае трагічнае:

Загінулі яны, і, можа, соткі год
З тых часаў працяклі, і згінуў іх народ,
І ўсё змянілася і ўжо пра іх забылі.
Вы, літары, цяпер нанова ўсё збудзілі!
І людзі зведаюць аб прадзедах сваіх,—
Аб горы, радасцях і аб прыгодах іх,
Каму маліліся, чаго яны шукалі,
Дзе на глыбокім дне іх крыюць мора хвалі.

Беларуская старажытная гісторыя, культура, нібы карабель, затанула ў хвалях часу, і ў справе яе абуджэння, адраджэння, узнаўлення сувязі часоў паэт адчувае сябе летапісцам. (Нездарма першы варыянт верша ў «Вянку» гучаў непасрэдна ад першай асобы, аўтарскага «я».) Гэта чуйна ўлавіў У. Караткевіч, назваўшы артыкул пра Багдановіча «Летапісец» і сцвярджаючы: «Гэты чалавек быў Нестарам у новым разуменні намі нашай гісторыі... быў наскрозь гістарычным паэтам у тым сэнсе, што абуджаў у народзе гістарычнае мысленне, а значыць, і гонар»¹⁹.

¹⁸ Ластоўскі В. Мае ўспаміны аб М. Багдановічу // Літ. і мастацтва. 1989. 22 верас.

¹⁹ Маладосць, 1966, № 12. С. 101—102.

Трэба зазначыць, што цыкл «Старая Беларусь» адкрываюць не адзін, а два вершы на адну тэму з падобнымі загаловамі — «Летапісец» і «Перапісчык». Вершы-двайняты і адначасова антыподы, якія і прачытваюцца толькі ў «люстэрку», у кантэксце.

Летапісец бачыць сваю задачу ў тым, каб распавяці «ўсю праўду пра жыццё ў наш і прошлы час...» «І бачанаму мной — я годны веры сведак», — з гонарам гаворыць ён. Яго, здаецца, цікавіць толькі, «што» ён піша і наколькі праўдзіва, і зусім не цікавіць «як», ён нібыта наўмысна не дбае пра форму. «Маё няхітрае пісанне», — называе ён сваю працу, і невыпадкова яна прыплывае да будучых пакаленняў у зусім не вытанчанай форме:

... прымчыць вадой
Бутэльку к берагу, аблітаю смалой,
Усю ў дробных ракаўках і ціне. Не замала
Яна была ў вадзе і шмат чаго спаткала.

Калі Летапісец у першую чаргу гісторык, сведка часу, то Перапісчык — мастак. Яго нібы і не цікавіць, «што» ён піша, у вершы нідзе не ўпамінаецца пра змест, — толькі «як», толькі колеры, абрысы літар, «спляценні завіткоў», «шматфарбныя застаўкі і канцоўкі». «Прыгожы труд» — так называе паэт яго працу. Тут усё прыгожае, і тое, што ствараецца перапісчыкам, і тое, што яго акружае; пануе культ «чыстай» красы. Летапісец піша па неабходнасці, выконваючы свой грамадзянскі доўг, гістарычную місію. Перапісчык піша толькі па неабходнасці эстэтычнай, таму што гэта прыгожа, таму што гэта адна з праяў абсалютнай гармоніі сусвету — поруч з сонцам, зоркамі, прыгожым летнім днём, роём лёгкіх хмараў, мільганнем ластвак, спевам малінаўкі і стукам жаўны, і таму што «першая гвезда благаславіць канец прыгожага труда». Паэт узнаўляе ў гэтым вершы менавіта рэнесанснае светаадчуванне Беларусі XVI ст. з яго разуменнем мастац-

кай гармоніі як адной са струн абсалютнай гармоніі прыроды, сусвету, з яго культам красы, свабоднай гульнёй жыццёвых і творчых сіл.

Гэтаму спрыяе і адметны стыль нізкі — рытм і памер вершаў, які перадае «статэчны рытм старасветчыны» (Я. Пушча); мяккасць таноў, нібы на старых габеленах, анталагічная пластычнасць і далікатнае хараство душы, што адзначаў М. Гарэцкі.

Але чаму разлучаны Летапісец і Перапісчык, пададзены асобна, у «чыстым» выглядзе, праўда і хараство? Ці не палеміка гэта пра змест і форму, «каласкі» і «васількі» яшчэ да таго, як яна пачалася ў 1913 г. у «Нашай ніве»? І да каго — Летапісца ці Перапісчыка — бліжэй Максім Багдановіч?

Мабыць, у нейкай ступені адказ-разгадка ёсць у наступным вершы «Кніга», які складае дыялектычнае трыадзінства з папярэднімі. У ім дылема на пэўны час здымаецца як бы сама сабой, судом чытача, які ўспрымае Кнігу ва ўсёй цэласнасці, якому важна ўсё: і знешні выгляд — «засцёжкі срэбныя», «радкі кірыліцы прыгожай», і «жывая краса» яе зместу — «псалмы слічнай»; яго цікавіць і асоба аўтара кнігі, і калі і дзе яна была напісана, і ці «дзеля душы».

І яшчэ адну важную праблему ставіць М. Багдановіч — праблему нацыянальнай адметнасці мастацтва, без якой творы будуць не «жывой красой», а толькі халоднай, мёртвай копіяй «персідскага ўзора» (верш «Слуцкія ткачыхі»). Багдановічаўскі «цвяток радзімы васілька» стаў сімвалам нацыянальнай адметнасці беларускага мастацтва. Паэт падкрэслівае ў вершы ненаўмыснасць, ненатужнасць, арганічнасць праяўлення нацыянальнага, якое народжана самой гармоніяй прыроды, «жывой красой» неба, жытняга поля, ракі, лесу, і ўзнікае ў творы мастацтва як бы падсвядома, спантанна: «думкі мкнуцца мімаволі», «тэ, забыўшыся, рука, // Заміж персідскага узора, // Цвяток радзімы васілька». Тут, відаць, у нейкай меры раскрыва-

еща не толькі загадка з'яўлення васілька на случкіх паясах, але і загадка з'яўлення паэзіі Багдановіча — удалечыні «ад родных ніў, ад роднай хаты», ад роднай мовы, якая, па прызнанню паэта, «гучыць не навокал мяне, а ўва мне». І «цвяток радзімы васілька» таксама ўбачаны нібы ў «яснай далі», унутраным зрокам, сімвалічна-ўзбуджана, святочна, ідэальна, у светлым ззянні і харастве роднай зямлі: «смяецца поле», «зіяе неба», «блішча збожжа», «халодным срэбрам ззяюць хвалі».

Адсюль, відаць, адзначаная ўжо крытыкамі пэўная няўдача другой рэдакцыі «Случкіх ткачых». Паэт імкнуўся ў ёй да большай дакладнасці, рэалістычнасці пейзажнага малюнка, у прыватнасці, канкрэтызаваў эпітэты, дзеясловы: не «блішча збожжа», не «сінеюць міла васількі», а «ў зяленых хвалях збожжа закрасавалі васількі», не «смяецца поле», а «шляхі у поле», не «зіяе неба з-за акна», а «шуміць чарэмха ля акна...» Карціна набыла рэальную дакладнасць, але страцілася дакладнасць псіхалагічная — тое святочнае ззянне, якое ўласціва ўспамінам удалечыні «ад родных ніў, ад роднай хаты...»

М. Пятуховіч у артыкуле «Максім Багдановіч як паэта-імпрэсіяністы» піша пра нізку «Старая Беларусь»: «У яго абрысоўцы малюнак мінулага Беларусі разбіваецца на цэлы шэраг дробных кавалачкаў, ён дае нам асобныя мініяцюры, узятыя з прошласці»²⁰.

Мне здаецца, даследчык некалькі пераўвядлічвае імпрэсіянізм паэта. Так, М. Багдановіч не стварае шырокага эпічнага палатна старой Беларусі, але кантэкст узаемадзеяння вершаў, іх пераклічка і ўзаемапранікненне ўтвараюць дынамічнае адзінства, унутраны сюжэт, дзе мінулае Беларусі не разбіваецца на асобныя мініяцюры, штрыхі, а якраз складваецца вобраз Беларусі яе «залатога веку», першага адраджэння, часоў высокай культуры, духоўнасці, кніжнасці, мастацтва. Сучасны даследчык Г. Пра-

²⁰ Польша. 1923. № 7—8. С. 173.

невіч слушна, на мой погляд, лічыць: «Адзінства ідэйнай задумы выяўляецца тут праз кампазіцыйную будову цыкла, дзякуючы якой у вершах прасочваецца ўсе этапы развіцця нацыянальнай культуры і яе вышэйшы ўзлёт, звязаны з асобай Скарыны»²¹.

Паэт адчувае ўнутраную глыбінную пераемнасць новага адраджэння Беларусі пачатку ХХ ст. з мінулым, часоў Скарыны. (Дарэчы, ідэю пераемнасці і заканамернасці адраджэнскага ўздыму ён сцвердзіў і навукова абгрунтаваў у артыкуле «Белорусское возрождение».) Аднак у вершах цыкла «Старая Беларусь» у адрозненне ад артыкула ідэя гэтая праводзіцца непасталінейна, па-мастацку неадназначна. Відаць, нездарма санет «Паміж пясцоў Егіпецкай зямлі», дзе яна сцвярджаецца «адкрытым тэкстам», паэт перанёс са «Старой Беларусі» (як было першапачаткова надрукавана ў «Нашай ніве») у «Старую спадчыну». Тонкім мастацкім чуццём паэт зразумеў, што не трэба ўмешвацца ў хаду гісторыі, у мінулы час, «падказваць» яму будучыню: гісторыя развівалася драматычна, непасталінейна.

Чаму, напрыклад, цэнтральны (і кампазіцыйна, і ідэйна) верш нізкі, дзе з'яўляецца велічны вобраз Скарыны, адзін з трагічных у цыкле, аб чым сведчыць і сама назва яго — «Безнадзейнасць»? Адкуль узнікае адчуванне асуджанасці, прывід смерці? Чаму не змог вылучыць «Скарына, доктар лекарскіх навук» «пана земскага пісара хворага» (у якім угадваецца ці не сам Багдановіч) сваім цудадзейным адварам і цудадзейным словам — «лекам для душы», якім спрыяла само неба, зоры? Ці не таму, што найвышэйшы ўздым, «зорны час» беларускай культуры стаў адначасна і пачаткам яе ўпадку, забыцця? «І ўраз пабачыў ён, што ізумруд // У пярсцёнку залатым на пальцы штось імгліцца, // Што блеску ў ім няма...» Імгліцца, губляе бляск цудоўны «ізумруд» беларускага Адраджэння. Гіне

²¹ Веснік БДУ. Сер. IV. № 2. 1983. С. 5.

высокая старажытная культура, і нават Скарына ўжо не можа вылучыць, выратаваць яе.

І нездарма, як заўважае Г. Праневіч, у заключных вершах цыкла паэт адступае ад Скарыны зноў да Лесуна — ад высокай культуры, кніжнасці — зноў да язычніцкага свету казак, павер'яў, замоў. Такім быў і рух драматычнай нацыянальнай гісторыі.

Але ж і ў гэтым жыве краса і своеасаблівая культура, і млынар-чараўнік, як і Скарына, лечыць сваёй замай, поўнай паэзіі (верш «Ціхі вечар; знікнула спякота»); і стары селянін «з барадою снегаваю, зямлёй прапахшы і сасною», «ведае слова», слова-абярог, каб на месцы чалавечай гаспадаркі, культуры, гісторыі не стала «пушча нанова».

У прымах, замовах, легендах, казках і песнях працягваецца духоўнае жыццё народа, тчэцца павязь ад старога да новага адраджэння.

Духоўны цэнтр яго — старажытная і сучасная Вільня, якой прысвечаны цыкл «Места». Пераемнасць гэтай нізкі з папярэдняй — пераемнасць гісторыі і культуры, і шлях паміж імі паэт адольвае «не сыходзячы з месца», на крылатым Пегасе, які рухаецца не ў прасторы, а ў часе, пераадольваючы вякі. У гэтай нізцы ўпершыню Пегас беларускай паэзіі «звярнуў на вулкі з прывольных палявых дарог». Багдановіч адкрыў у нацыянальнай літаратуры урбаністычную тэматыку, і менавіта дзякуючы яму Вільня станавілася для беларускай паэзіі амаль тым, чым Пецярбург для рускай: вобразам-сімвалам нацыянальнага горада ў адзінстве мінуўшчыны і сучаснасці, «чароўных прынад» і драматычных кантрастаў.

У нізцы «Места» найбольш выяўляецца імпрэсіяністычны пачатак у паэзіі Багдановіча — нервовы рэзкі рытм, рухомасць, імклівасць, калейдаскапічнасць уражанняў («І пракаціўся топат гулкі, // І іскры сыпнулі з-пад ног»).

«З кінематаграфічнай хуткасцю тут адны праявы змя-

няюцца другімі, бурляць і пеняцца тут хвалі жыцця, душа не паспявае перарабляць усіх надворных уражанняў, якія коўзаюцца на яе паверхні, адны ўступаючы месца другім... Гэта — нервовая муза горада, якая не ведае супакою і цішы, яна ўся — рух і зьменчывасць»²². Гэтую характарыстыку М. Пятуховіча можна цалкам аднесці да шмат якіх урбаністычных твораў паэта, у прыватнасці да санета «У Вільні», дзе імклівыя ўражання перададзены амаль аднымі называнымі сказамі, нібы ўбачанае і пачутае яшчэ не паспела аформіцца ў вобразы: «Агні вакзала... павадка фурманкаў... // Віры людзей... сіпяшчы паравоз... // Зялёны семафор... пакгауз... склады...»

«Ты — чароватэль неустанный, // Ты — неслабеющий магнит», — узяўшы гэтыя словы Брусава эпіграфам да нізкі «Места», М. Багдановіч указвае на сваю далучанасць да пэўнай «урбаністычнай традыцыі». Асноўная «чароўная», «магнетычная» рыса горада ў яго паэзіі — сканцэнтраванасць, спрасаванасць гукаў і колераў, святла і ценю, напластавання часоў і культур, лёсаў і падзей, людскога шчасця і гора. Тут, як, напрыклад, у вершы «Вулкі Вільні зіяюць і гулка грымяць!», у святле адлюстроўваецца святло, у гуку адбіваецца гук, праз адзін гістарычны пласт прасвечвае другі, на адну культуру наслойваецца іншая... Час і прастора перасякаюцца, з'ядноўваюцца, і варта звярнуць з люднай вуліцы ў завулак, як з сучаснасці трапляеш у сярэднявечча.

Багдановіч адначасна з А. Блокам усвядоміў горад як канцэнтрацыю прыроднай і народнай стыхіі — «мора гора», гневу, болю, адчуў пагрозны падземны гул стыхіі, які яшчэ ніхто, апроч яго, не чуе: «На глухіх вулках — ноч глухая, // Не менш глухі людскі натоўп». Гэтае веданне, прарочая чуйнасць, унутраны слых знясільвае, разрывае душу:

---

²² Польша. 1923. № 7—8. С. 174.

І вось той гул мне ў душу ўліўся.
Гудзі, гудзі, дрыжачы дрот!
Ўвесь бледны, млосны прыхіліўся
Я ля ліхтарні да варот.

У гэтым жа рэчышчы — верш «Завіруха», дзе паэт перадае прыгожа-пагрозны разгул стыхіі, якой прывольна ў палях і няма прастору і выйсця на гарадскіх вуліцах: «У бубны дахаў вецер б'е, // Грыміць па іх, звініць, пяе». Тут асабліва выразная пераклічка з блокаўскімі вобразамі — вецер, «снежнае віно», «дзікі хмель», «сп'яная мяцель».

Верш «***За дахамі места памеркла нябёс пазалота», на першы погляд, найбольш гарманічны ў гэтым радзе. Кантрасты і супярэчнасці горада тут нібы згладжаны, прыглушаны вячэрнім «ціха гусцеючым мрокам», ён уключаны ў агульную гарманічную карціну свету, дзе штучнае, урбаністычнае не засціць спрадвечна прыроднага: «за дахамі места» відаць «нябёс пазалота», а поруч з іскрамі, што «злятаюць з трамвайнага дрота», «бачна, як зоркі гараць і зрываюцца ў небе далёкім». Але гэта падманная гармонія ў свеце ўяўных каштоўнасцей і штучнага святла, дзе і трамвайныя іскры могуць здавацца зоркамі, і вулічны ліхтар — сонцам, дзе душа «к светлу прабіцца не можа... і томіцца марна».

У трох строфах верша тройчы ўзнікае матыў парыву да святла: як абяцанне сусветнай гармоніі, якая парушаецца касмічнай катастрофай — падзеннем зорак; як бытавая замалёўка — мітусня і «тамленне» машкары, што ляціць на святло ліхтарняў і гіне; як высокі ў сваім драматызме і нязбытнасці чалавечы парыў да святла, да ідэалу:

І ўспомніў я час: сродзь асенняй нахмуранай ночы
Музыка зайграла, агні ў вышыне запалалі,
І дыхалі грудзі шырока, свяціліся вочы...
Мы к светлу ўзяцелі... і шкло ўкруг яго напаткалі.

Нізку «Места» заключае верш «Дзве смерці», з'яўленне якога на першы погляд нечаканае, неабумоўленае. Чым яго вытлумачыць? Тым, што паэт, пішучы пра горад, не мог не паставіць праблему «горад і смерць»? Як ужо было заўважана даследчыкамі, у прыватнасці В. Каваленкам, гэты твор Багдановіча блізка пераклікаецца з вершам яго рускага сучасніка М. Кузьміна, дзе апісана прыгожая смерць-самагубства рымскага патрыцыя — пад гукі флейт, у вечаровых промнях сонца, водары міндалю з раскрытых акон... Па-сутнасці, першая частка верша «Дзве смерці» — літаратурная рэмінісцэнцыя з «Александрыйскіх песен» Кузьміна. Другая частка, уласна багдановічаўская, пра другую смерць — самагубства нейкай І. І. Івановай з вуліцы Мяшчанскай (кароткае паведамленне аб гэтым — эпіграф да верша).

На думку Р. Бязозкіна, верш пабудаваны па асацыяцыі: пах міндалю як бы «дэмакратызуе», уроўняе смерць знатнага патрыцыя і беднай мяшчанкі. Але ж у паўтораным двойчы вобразе-сімвале «мігдаловы горкі пах» не столькі падабенства, колькі кантраст. У першым выпадку пах цвітучага міндалю — гэта пах жыцця, ён натуральны, прыродны, і як бы «здымае» трагізм смерці. У другім выпадку ён штучны, канцэнтраваны, атрутны і сам нясе смерць (як вядома, сінільная кіслата, якой атруцілася гераіня, мае спецыфічны пах міндалю).

Штучнасць, канцэнтрацыя горада, якая паглынае, разувасабляе асобу, — ці не тая небяспечная атрута, што губіць чалавека. Можна, стаць І. І. Івановай з вуліцы Мяшчанскай — гэта тая ступень разувасаблення асобы, якая сама па сабе роўная смерці. Мабыць, паэт прадчуваў тую праблему урбанізацыі, якія на пачатку ХХ ст. ледзь пазначаліся, каб стаць небяспечнымі і драматычнымі ў канцы яго.

Пачатак новага раздзела, цыкл «Думы» — і кампазіцыйны цэнтр «Вянка», і яго змястоўны кульмінацыйны пункт. Тут перад тварам неба і зорак, якія «маркотна

і пільна на край наш нядольны глядзяць», перад тварам гісторыі, народаў зямлі вырашаецца асноўнае пытанне: быць ці не быць роднаму краю, беларускаму народу, нацыянальнаму адраджэнню.

Гэтая нізка самая палемічная ў «Вянку»: паэт вядзе спрэчку з тымі, хто адмаўляе перспектывы беларускага адраджэння, а сярод іх былі і яго родзічы Гапановічы, і нават яго бацька Адам Ягоравіч, які ўспамінаў пазней: «Малюнак беларускага адраджэння быў даволі бязрадасны» — і дадаваў, што Максім «быццам не заўважаў гэтай бязрадаснасці і хісткасці матэрыяльных перадумоў для справы нацыянальнага адраджэння»²³.

Паэт вядзе палеміку і з самім сабой, сваімі сумненнямі, трывогай. Нават знешне, па форме цыкл пабудаваны як дыялог-палеміка: чаргуюцца вершы-пытанні і вершы-адказы, вершы-сумненні і вершы-сцвярджэнні. «Брацця! Ці зможам грамадскае гора? // Брацця! Ці хваце нам сілы?!» — пакутліва дапытваецца паэт. І адказвае: «Ён, гэты дзень яшчэ настане, і ачуняе старана!»

Палемізуюць паміж сабой і два эпіграфы, якія адкрываюць нізку. Адзін гаворыць словамі біблейскай заповедзі, апаэтызаванай Баратынскім: «С Израилем певцу один закон; да не творит себе кумиров он». Другі, напісаны па-французску, відаць, выснова самога Багдановіча: «Кожны чалавек з'яўляецца паслядоўнікам якой-небудзь вялікай ідэі». Быць не рабом куміра, а паслядоўнікам ідэі — як па-сучаснаму актуальна гэта гучыць!

Якой жа ідэі паслядоўнік сам Багдановіч? Ідэі адраджэння ў шырокім сэнсе слова, а канкрэтна — ідэі нацыянальнага адраджэння. Усё ў нізцы падначалена паэтычнаму ўвасабленню гэтай ідэі, усё «працуе» на яе, пачынаючы ад вобразаў «апосталаў» нацыянальнага адраджэння пачатку ХХ ст. — Каруся Каганца і Сяргея Палуяна.

---

²³ Шлях паэта. Мн., 1975. С. 28.

Відаць, невыпадкова з двух вершаў, прысвечаных Палу-
яну, М. Багдановіч выбраў для «Вянка» той, што гу-
чыць не рэквіемам, а гімнам яго самаахвярнаму жыц-
цю і смерці:

Так свабодна, так ярка пражыць —
Лепшай долі няма на зямлі.

Ўсё кругом на мамент асвяціць
І пагаснуць у цёмнай імглі.
Ўсе знікае, праходзіць, як дым,
Светлы ж след будзе вечна жывым.

Ідэйна-эстэтычная сутнасць гэтага цыкла, як ужо
было заўважана даследчыкамі, — найбольш блізкая да
Купалы, Коласа, да нашаніўскай паэзіі ў цэлым, пачынаю-
чы ад сялянскіх тэм і матываў, нацыянальнай прабле-
матыкі і сацыяльнай заостранасці да прыкмет стылю:
адкрытай публіцыстычнасці, лозунгавай заклікальнасці
(«Рушымся, брацця, хутчэй // Ў бой з жыццём, пакідаючы
жах»). Аднак менавіта блізкасць падкрэслівае і адмет-
насць паэтычных вобразаў Багдановіча, яго мастацкага
светаадчування. Традыцыйны нашаніўскі вобраз ночы
і ўзыходу сонца, які сімвалізаваў чаканне сацыяльнага
вызвалення і нацыянальнага адраджэння, увасабляецца
нетрадыцыйна, па-багдановічаўску касмічна:

Кінь вечны плач свой аб старонцы!
Няўжо жа цёмнай ноччу ты
Не бачыш, як глядзіцца сонца
Ў люстэрка — месяц залаты?

Нізка ўбірае ў сябе, канцэнтруе і апасродкуе тое,
што было падрыхтавана папярэднімі цыкламі — вынаша-
ную і выпакутаваную веру ў адраджэнне, якая зыхо-
дзіць з самой дыялектыкі быцця прыроды, гісторыі, чала-
вечага духу. «Шматграннасць адчування жыцця, разу-

менне дыялектыкі развіцця — вось што нараджала магутнасць духу Багдановіча, жывіла яго веру»²⁴, — піша А. Лойка.

Бацька паэта ўспамінае пра самую манеру Максіма Багдановіча спрачацца, пра дыскусіі па нацыянальным пытанні са стрыечным братам Пятром Гапановічам: «Трэба было яго бачыць у спрэчцы па нацыянальным пытанні... з дваюрадным братам Пецем. Апошні — разважлівы, халаднаваты, непадражальна валодаючы сілагізмам, найтанчэйшы логік, які ўмее з-пад абалонкі вылушчыць сутнасць усялякай рэчы. І Максім — гарачы, страсны, апантаны, захоплены вобразамі, прыгажосцю, формай, сілай пачуцця, а не лагічнымі збудаваннямі»²⁵.

Аднак у вершах паэта гучыць не толькі гарачая вера апантананага адраджэнца, а прыводзяцца па-філасофску абгрунтаваныя, лагічныя, рацыянальныя доказы непазбежнасці нацыянальнага адраджэння. Творы яго пабудаваны звычайна па ўзору філасофскіх аргументацый (з дзвюх частак), першая — тэзіс, аргумент, узяты з прыроднага быцця, другая — вывад, мэтанакіраванае пераключэнне ў план беларускага народнага быцця, сацыяльных і нацыянальных праблем.

Як прабіваецца з-пад зямлі на волю крыніца, так праб'ецца і народны дух, нацыянальнае мастацтва («Канцу»); як не згас нябачны агонь пад прыскам, так не згас у душы «агонь гарачы — веры» («Халаднай ноччу я...»); нібы дыямент, што «не блішчыць у час змяркання і ў глыбокай цемні ночы», але ззяе ў сонечным святле, «як устане сонца, ўраз прачнецца дух народны // І засвеціць ясна» («Не блішчыць у час змяркання»).

У палеміку падключаюцца і класічныя літаратурныя

---

²⁴ Лойка А. Максім Багдановіч. С. 54.

²⁵ Шлях паэта. С. 29.

вобразы, у прыватнасці шырокавядомы лермантаўскі вобраз хмарак, які ў кантэксце беларускай рэчаіснасці набываў надзвычай драматычны падтэкст. Паэт вядзе своеасаблівы дыялог з Лермантавым, праводзячы думку аб дыялектычнай абумоўленасці, прыроднай заканамернасці вяртання да роднай зямлі таго, хто народжаны ёю. І калі лермантаўскія хмаркі «Вечно холодные, вечно свободные, // Нет у вас родины, нет вам изгнания», то багдановічаўскія, зведаўшы бяздомныя блуканні, пазнаюць радзіму і вяртаюцца да яе: «Рынуліся хмары да ракі радзімай // І зліліся з ёю ліўнем кропель-слёз». Гэта не ідылічнае вяртанне блуднага сына, а вяртанне-катарсіс, у пэўным сэнсе вяртанне-смерць, ахвярнае растварэнне ў роднай стыхіі з надзеяй на ўваскрэсенне, паўтарэнне ў новым цыкле быцця.

Дыялектычная неадназначнасць і драматычны падтэкст гэтага верша паўней раскрываецца ў наступных вершах нізкі — «Ой, чаму я стаў паэтам...» і «Даўно ўжо целам я хварэю...», дзе думка пераключаецца з адцягна-рацыянальнага ў інтымна-лірычны план, уводзіцца ў кантэкст асабістага лёсу паэта. З прасветленай ахвярнасцю, светлым сумам тут вырываецца патрыятычнае імкненне паэта да роднай зямлі — аж да растварэння ў ёй:

У родным краю ёсць крыніца
Жывой вады.
Там толькі я магу пазбыцца
Сваей нуды.
Калі ж у ім умру-загіну,—
Не жалюся я!
Не будзеш цяжкая ты сыну
Свайму, зямля.
Там хоць у гліне, хоць у брудзе,
Там, пад зямлёй
Найдуць мае слабыя грудзі
Сабе спакой.

Верш «Калі зваліў дужы Геракл у пыл Антэя» нібы працягвае думку папярэдняга аб жыццядайнасці роднай зямлі, падмацоўваючы яе аўтарытэтным прыкладам з антычнай міфалогіі. Аднак якасна ён настолькі іншы, што адкрывае сабой новую грань кнігі, спалучаючы ў сабе гімн роднаму краю і адначасова выхад да сусветных тэм, вобразаў і матываў. Антычныя імёны, сусветныя тэмы і вобразы, якімі будзе напоўнена другая частка «Вянка», у вершы ўпершыню з'явіліся ў самім тэксце (дагэтуль яны гучалі толькі ў эпіграфах). І наадварот, спецыфічна нацыянальныя тэмы і вобразы, пачынаючы з гэтага верша, пойдучь як бы падводнай плыню, адбываючыся ў «люстэрку» сусветных вечных тэм, агульначалавечых духоўных каштоўнасцей, непераўзыйдзеных узораў класічнага мастацтва, хрысціянскіх гуманістычных традыцый.

Але адбываецца пераход не рэзка, не раптоўна («у творчасці яго раптоўнага няма» — гэта Багдановіч і пра сябе сказаў), а спакойна, паступова, спакваля. Мяжа амаль не адчувальная, бо існуе не паміж цыкламі, а ў самім цыкле, не паміж вершамі, а ў самім вершы, які адначасова «адбівае» і «хавае». Антычныя вобразы натуральна адкрываюць пераход да анакрэантычнай тэмы, паэзіі Анакрэона, у якой пануе культ красы, маладосці, сяброўства, кахання, насалоды, хмелю — радасных, бурлівых і светлых імгненняў жыцця, якія самім сваім існаваннем адмаўляюць смерць, супрацьстаяць нябыту: «Бледны, хілы, ўсё ж люблю я // Твой мудры і кіпучы верш, Анакрэон! // Ён у жылах кроў хвалюе, // Ў ім жыццё струёю плешча, вее хмелем ён». Насалода дзівоснымі імгненнямі і разам з тым «отстранение» ад іх, погляд як бы здалёк, з непражытай мудрай сталасці: «Жыві, і цэльнасці шукай, // Аб шыраце духоўнай дбай».

Дыялектычны роздум пра сэнс жыцця пераходзіць да ўлюбёнай паэтам тэмы характва ў жыцці і мастацтве, прызначэння мастацтва, паэзіі. «Мудрай прамовы...»,

«Дзе вы, лясоў, палёў цвяты?», «Калі ў ракавіну цёмную жамчужніцы», «Свяча бліскучая зіе», «Песняру» — своеасаблівае «веча» вершаў, якія гавораць, спрачаюцца між сабой, дзе думка паварочваецца рознымі гранямі, і з гэтай паліфаніі ўзнікае, як бы паверх канкрэтнага тэксту, новая думка, ідэя, якая, здавалася б, ні ў адным з вершаў прама не заяўлена.

Што саладзей і хмяльней — мёд мастацтва, «мудрай прамовы мёд залацісты» ці проста мёд, мёд жыцця — ставіць пытанне паэт і нібыта ўраўнаважвае іх каштоўнасць, каб у наступным жа вершы парушыць раўнавагу, засведчыўшы прыярытэт жывых кветак лясоў і палёў перад «срэбнымі цвятамі» мастацтва. «Ім, бледным, мёртвым, не збудзіць // Былога пачуцця...» Але ж — супярэчыць другі голас — жыццё не ўсё прыўкрасныя кветкі, але і непрыкметныя пясчынкі, якія без мастацтва, паэзіі бяследна знікнуць у небыцці, і толькі ў цудадзейнай «жамчужніцы» — паэтавай душы «кавалак грубага жыцця... // У жомчуг звернецца ён сілай пачуцця!»

Паэтычнай нізцы «Вольныя думы», як і нізцы «Места», перадпасланы эпіграф і ўступны верш. Такая «двайная» прадмова, відаць, таксама абумоўлена навізнай і нязвыкласцю тэм, думак, вобразаў і форм яго паэзіі. М. Багдановіч далучае тут беларускую паэзію да сучаснай еўрапейскай мастацкай традыцыі з яе парадаксальнасцю думкі, іроніяй, сарказмам і скепсісам.

У самой назве «Вольныя думы» заяўлена нетрадыцыйнасць паэтычнай думкі, парадаксальнай, часам горкай, але, падкрэслівае паэт ва ўступе і эпіграфе з Гейнэ, «хваробы лечаць і атрутамі», і горыч гэта «нішто іншае, як проціаддзе».

Якія ж хваробы паэт лечыць іроніяй і горкімі парадоксамі? Найперш хваробу дагматызму, ідылічнасці, павярхоўна-стандартнага абывацельскага мыслення, звыклых канонаў і шаблонаў. У цыкле ёсць збіральны вобраз такога сярэднястатыстычнага субсяседніка-абывацеля, да

якога звяртаецца аўтар: «Вы, панове, пазіраеце далёка...», «Ах, дзякуй вам, дзякуй на гэтай прамове...»

Цыкл «Вольныя думы» часта суадносяць з «Кветкамі зла» Шарля Бадлера. Сапраўды, сабраны ў гэтай нізцы духоўна-эстэтычны набытак — гэта, кажучы словамі Багдановіча, «мёд з горкіх кветак». Але ці з «кветак зла»? Творчасць Бадлера ў рафінаванай французскай літаратуры была своеасаблівым выклікам грамадскаму густу — свядомай паэтызацыяй неэстэтычнага, неэтычнага. Багдановіч, па ўсім відаць, не ставіў такой задачы: сцвярджаючы, што «пекна спяваюць і жабы», ён зусім не аддае перавагі крэкту жаб над высокай паэзіяй, а проста канстатуе, што ёсць розныя ўзроўні мастацтва, і паэт павінен ведаць аб гэтым і заўсёды дбаць пра духоўную вышыню, а не спяваць у шчаслівым самазабыцці. Рамантычнай, а дакладней, ідэалістычнай канцэпцыі мастацтва супрацьпастаўляецца дыялектычная неадназначнасць, непрадбачанасць, супярэчлівасць. Паэт можна праходзіць горкі шлях пошуку ісціны, сумненняў, расчараванняў, крушэння ідэалаў і ілюзій, зазіраючы ў такія глыбіні і супярэчнасці быцця, куды наша паэзія яшчэ не адважвалася зірнуць.

Некаторыя з горкіх адкрыццяў паэта аказваюцца надзіва прарочымі і праз стагоддзе. Напрыклад, аб тым, што сонца ідэалаў, чым больш да яго набліжаешся, становіцца ўсё «халадней і маркотней» (верш «Мне снілася»). Або думка-здагадка пра тое, што дасягненне чалавецтвам «зямлі абетаванай» можа аказацца катастрофай, хоць і здавалася, што «верны пуць казалі зоры» — «зарука ў тым — трэск карабля». Куды вядзе шлях чалавечай цывілізацыі? Можа, мы толькі бездапаможныя фігуркі ў гульні сусветных сіл, у «касмічнай іроніі»? («І бестрывожна бачаць зоры, // Як тонуць людзі з карабля...») — над гэтымі глабальнымі пытаннямі думае паэт.

Але «прышчэпка», «адатрута» скепсісу, іроніі часам аказваецца ці не занадта моцнай: паэт перажывае духоў-

на-светапоглядны крызіс, драму душэўнага разладу, бездарожжа:

У душы гарыць агонь нуды, — пануры, чорны.
Ці мне крыніцай слёз сваіх яго заліць
І плугам цяжкага мучэння сэрца ўзрыць?
Мо ўзойдуць там надзеі зёрны!..
Куды ж ісці і што рабіць?

Крызіс абвастраецца і яшчэ адным неадольным і вечным пытаннем, якое паэт не можа абмінуць і ў гэтым цыкле: для чаго жыццё, калі яно заканчваецца смерцю? Тут пытанне пастаўлена найвастрэй і безвыходней, і нездарма Багдановіч сумняваўся, ці не замяніць верш «Шмат у нашым жыцці ёсць дарог» перакладамі.

У лісце рэдакцыі часопіса «Маладая Беларусь» Максім Багдановіч так пісаў пра задуму і мэту паэтычнага цыкла «Старая спадчына»: «Ён увесь склаўся з абразцоў розных даўнейшых форм верша, каторымі я зацікавіўся, маючы на ўвазе не толькі іх красу, не толькі палепшанне версіфікатарскай снароўкі пры працы над імі, але і жаданне прышчапіць да беларускай пісьменнасці здабыткі чужаземнага паэтычнага труда, памагчы атрымаць ёй больш еўрапейскі выгляд»²⁶.

Зыходзячы з гэтага самавызначэння, цыкл па праву разглядаецца як «універсітэт класічнай паэтыкі», дзе ўпершыню з'явіліся ў беларускай паэзіі такія класічныя «цвёрдыя» формы, як пентаметры, тэрцыны, актавы, санеты, рандо, трыялеты і г. д. Аб усвядомленасці і мэтанакіраванасці гэтай працы Багдановіча сведчыць і тое, што ён адначасова з практыкай распрацоўваў і тэорыю, і разам з вершамі «Старой спадчыны» дасылаў у «Маладую Беларусь» сваё даследаванне па тэорыі санета.

У гэтым было не толькі мастацкае асветніцтва, але і грамадзянская, адраджэнская задача: увесці беларус-

²⁶ Шлях паэта. С. 114.

кую літаратуру ў еўрапейскі і сусветны культурны кантэкст, сцвердзіць яе як з'яву агульнаеўрапейскага парадку, а не толькі «лакальную», «мясцовую»; праз далучэнне да скарбніцы сусветнай культуры адкрыць тыя схаваныя скарбы, якія ёсць у нацыянальнай мове і культуры.

Усю значнасць і патрэбнасць такой працы добра разумелі блізкія паэту па духу сучаснікі, у прыватнасці А. Навіна, які пісаў: «Выкрываючы вечную, неўміраючую красу ў нашым родным, беларускім, Б. уводзіць нас у сям'ю культурных народаў з большай пэўнасцю, чымся тыя, хто піша вялікія трактаты аб нашым праве на гэта»²⁷.

У «Санеце» («Паміж пяскоў Егіпецкай зямлі») гучыць не толькі тэма нацыянальнага адраджэння, але і тэма пераемнасці культур. Відаць, невыпадкова «зернейкі засохшыя», якія сталі сімвалам беларускага адраджэння, былі знойдзены не дзе-небудзь, а «паміж пяскоў Егіпецкай зямлі» — зямлі старажытнай культуры і цывілізацыі. Пераемнасць, магчымасць адраджэння і развіцця «зерняў» старажытных культур на беларускай глебе М. Багдановіч сцвярджае не рытарычна, а паэтычна — вершамі.

Аўтэнтчнае веданне антычных аўтараў дапамагло паэту адрадзіць у «Пентаметрах» старажытныя формы, вобразы і матывы. У Багдановіча ёсць унікальны ўзор «чыстага» пентаметра — пераклад верша Верлена «Рыцар Няшчасце». Але звычайна, як найчасцей у антычнай і еўрапейскай паэзіі, пентаметр (пяцімернік з двух дактылічных паўрадкоў) спалучаецца ў яго з гексаметрам, у чаргаванні ўтвараючы элегічны двуверш. Пентаметры Багдановіча ўражваюць філасафічнасцю, урачыстай глыбінёю і значнасцю думкі-прытчы ў спалучэнні з высакародствам формы, афарыстычнасцю і грацыёзнасцю:

Хіліца к вечару дзень, і даўжэйшымі робяцца цені;
З бодем на захад жыцця ўспомніш пра гэтае ты.

²⁷ Навіна А. Максім Багдановіч. Уступны артыкул да «Вянка». Выд. 2-е, папраўленае. Вільня, 1927.

Сам жанр пентаметра, элегічнага двуверша арыентаваў на вечныя тэмы, на замацаваныя антычнай традыцыяй дыялогі пра з'яву і сутнасць быцця, пра яго глыбіні, якія «з нізкага берагу ... вачам недаступны», але бачны з набыццём духоўнай вышыні. Такім чынам, па меркаванню Н. Перкіна, у «Старой спадчыне» адбываецца не толькі пашырэнне форм, але і «пашырэнне межаў нашай думкі, каб за канкрэтнымі з'явамі акрэсліваўся яшчэ неўсвядомлены «іншы змест»²⁸.

Уражвае гранічная, на мяжы магчымага, суадпаведнасць зместу і формы ў «Старой спадчыне»: паэт не проста запазычвае класічныя формы і ўкладвае ў іх новы змест, «творыць у формах», ён нібыта творыць наноў і самі формы. Да прыкладу, чытаючы санеты «Паміж пясцоў Егіпецкай зямлі» і «На цёмнай гладзі сонных луж балота», згаджаешся са словамі Буало, якія Багдановіч узяў за эпіграф: «Беззаганны санет варты адзін цэлай паэмы». Сапраўды варты — па цэласнасці і завершанасці мастацкай карціны быцця, па глыбіні і значнасці роздуму над яго дыялектыкай, чаму адпавядае і сама трохчасткавая форма санета, якая нібы ўключае гэзіс — антытэзіс — сінтэз. У санеце «На цёмнай гладзі сонных луж балота» ў самой форме адбываецца і супрацьпастаўленне красы і бруды жыцця — «лілей» і «багна», і іх дыялектычнае «прымірэнне» праз красу як апраўданне быцця, выйсце ў сферу вечнага і бессмяротнага.

Рандо, таксама ўведзенае ў беларускую паэзію Багдановічам, вылучаецца своеасаблівай закругленай формай дзякуючы таму, што словы, якімі пачынаецца верш, паўтараюцца ў сярэдзіне і ў канцы яго, ствараючы архітэктанічнае кальцо. У пятнаццацірадкавым рандо «Узор прыгожы пекных зор» паўторанае тройчы і вылучанае асобным радком ключавое слова «Узор». Але ўжыта яно

²⁸ Перкін Н. Эстэтычныя погляды М. Багдановіча. Польшча. 1948. № 11. С. 105.

ў люстэркава-процілеглых значэннях: адбіваюцца адно ў адным і супрацьпастаўляюцца сапраўдны «Узор прыгожы пекных зор» і ўзор, адбіты ў вадзе стаўкоў, балот, азёр, у гразі луж. Сапраўдная нябесная краса — і сурагат, адбітак красы, якая выдае сябе за сапраўднасць... Гэтая праблема, якая закраналася і ў папярэдніх вершах «Вянка», тут наводзіць на асабліва глыбокі драматычны роздум. Якую красу апявае мастацтва — сапраўдную ці ўяўную, ілюзорную? Ці можа паэт убачыць сапраўдныя зоры і сапраўднае неба і ці можа неба ўчуць яго зямны «крэхат хілы»?

Драматычная тэма працягваецца і ў актаве «Як моцны рэактыў, каторы выклікае...» Сама назва гэтага васьмірадкавага верша — нібы код, які прымірае два «ўзоры» красы, сцвярджаючы не толькі зместам, але і формай, што краса мастацкая і краса нябесная, касмічная гучаць у адной «актаве» сусветнай гармоніі, падначалены адзінаму закону і рытму. Адзін таямнічы «моцны рэактыў» выклікае «між строк ліста... рад раньш нявідных слоў» і «мілых зор дрыжачы, срэбны пыл» праз імглу нябёсаў. Зоры, адбіваючыся ў сэрцы паэта, нараджаюць прыўкрасныя словы: «Здароў, радзімыя! Мацней, ясней гарыце // І сэрцу аб красе прыроды гаварыце!»

«Выставу» класічных форм верша Багдановіч заключае «Тэрцынамі», трохрадкавай формай верша з арыгінальнай рыфмоўкай і асобным заключным радком. Гэтую форму ўвёў у сусветную паэзію Дантэ, напісаўшы тэрцынамі «Боскую камедыю». «Тэрцыны» Багдановіча — сапраўдны гімн старым формам, класічнай паэзіі і паэтам, іх бессмяротнай і вечна юнай красе: «Як месяц зіхаціць адбітым светам, — // Так вершы ззяюць даўняю красой!»

У далучэнні да класічных традыцый сусветнай паэзіі выявіліся не толькі «універсальнасць» паэзіі Багдановіча, але і яе нацыянальны характар. Вядомы ў 20—30-х гадах даследчык антычнасці Ю. Дрэйзін заўважае, што ў «Старой спадчыне» «паўстае спакойны, умеркаваны

Беларус, паўночны гіпербарэец, у адрозненне ад бурных грэкаў і рымлян легендарных гераічных эпох»²⁹.

Пераклад з Авідзія «Грамада зорак «Карона», як і пераклады навейшых паэтаў, што трапілі ў «Старую спадчыну», павінен быў, па задуме Багдановіча, разам з іншымі яго перакладамі скласці IV раздзел «Вянка» — «З чужой глебы».

Вяршыняй «Вянка», найпаўнейшым і найглыбейшым увасабленнем яго адраджэнскай ідэі стаў вобраз Мадонны — адвечны, глыбокі і загадкавы вобраз рэлігіі, мастацтва, літаратуры, ідэал высокай красы, спасцігнуць які імкнуліся Рафаэль і Мікельанджэла, Дантэ і Пятрарка, Пушкін і Дастаеўскі...

Да гэтага вобраза, той высокай ідэі, якую ён нясе ў сабе, імкнуўся і Максім Багдановіч. Творчую гісторыю вобраза, свой падыход і разуменне яго паэт прыадкрывае ў праявічым эцюдзе «Мадонна», змешчаным ў 1913 г. у яраслаўскай газеце «Голос»: «Взять хотя бы тех же Мадонн: такая, юноша мой, в иных из них широченная мысль таится,— в три обхвата прямо!.. Только высказать ее суть — дело не совсем легкое... Цельности, что ли, жажда или образ высшей красоты создать стремясь, попробовали они (мастакі Адраджэння.— Т. Ч.) в одном лице слить между собой черты и девственной, и материнской красоты... Мадонны эти — недостижимые вершины искусства... слияние обеих сторон женственности в некоторый монолит — это и есть венец всяческой красоты»³⁰.

Багдановіч невыпадкова падкрэслівае пераемнасць сваёй ідэі Мадонны з вобразамі мастакоў і паэтаў Адраджэння. Асаблівасць рэнесанснай Мадонны ў адрозненне ад Мадонны з ікон, ад рэлігійнай трактоўкі вобраза менавіта ў імкненні спалучыць узвышаную біблейскую

²⁹ Дрэйзін Ю. Антычныя матывы ў творчасці Багдановіча. Узвышша. 1928. № 28(8). С. 192.

³⁰ Багдановіч М. Зб. тв. Т. 2. С. 35, 36, 37.

ідэю з зямным, чалавеча-інтымным яе ўвасабленнем. Рэнесансная Мадонна — гэта не ікона, але і не рэальны жаночы партрэт, а іх непаўторнае, здавалася б, немагчымае спалучэнне, **увасабленне** Мадонны ў зямной жанчыне. Вядомы даследчык эстэтыкі Адраджэння А. Лосеў піша: «Мастак Рэнесансу... ведае ўсе міфалагічныя і сімвалічныя глыбіні сваіх біблейскіх сюжэтаў, але для яго важна выявіць чыста чалавечую асобу і паказаць, што ўсе сімволіка-міфалагічныя глыбіні біблейскага сюжэту дастаткова даступныя кожнаму чалавеку, дастаткова сувымерныя з яго чалавечай свядомасцю... дастаткова іманентныя гэтай свядомасці, у якія б бездані быцця яны ні зыходзілі»³¹.

Адраджэнская ідэя сувымернасці велічнага хрысціянскага вобраза з чалавечай асобай, спроба ўвасаблення Мадонны ў зямной «дачцы чалавечай» ляжыць у аснове багдановічаўскіх «Мадонн», куды ўваходзяць, на маю думку, не толькі вершаваныя апавяданні «У вёсцы» і «Вераніка», але і цыкл «Каханне і смерць».

Падобна мастакам Адраджэння, ідэю Мадонны беларускі паэт увасабляе не ва ўмоўна-паэтычных, сімваліка-абстрагаваных вобразах, а ў вобразах зямных, пластычных, эпічных, настолькі рэальных і жыццёва абумоўленых, што адзін з іх, дзе выразна бачны прататып, паэт вымушаны быў схаваць за агаворкай: «Яна — выдумка маёй галавы». Партрэты Мадонн пададзены ў рамках падкрэслена рэальнага пейзажу, канкрэтнай прасторы і часу, ды і ў саміх партрэтах няма нічога містычнага, пазарэальнага — ні ў вобразе вясковай «дзяўчынкi ўпэцканай, і хілай, і худой», ні ў вобразе Веранікі, біяграфія, духоўнае жыццё якой паказана настолькі рэльефна і праўдзіва, што прымушае паверыць у Мадонну, убачыць яе наяве і ўсклікнуць услед за Багдановічам: «Ажыў у ім твой вечны цэль, // Мадонн тварыцель, Рафаэль!»

³¹ Лосев А. Ф. Эстетика Возрождения. М., 1978. С. 388.

«Двайной красы аблік ядыны» — адвечная загадка, таямніца Мадонны. Яе высокая краса не містычная, але і не зямная, не утылітарная. Матэрыяльнае, прыроднае, практычнае жыццё, відаць, не мае патрэбы ў Мадонне. Яно мае патрэбу ў дзявочым харакстве, якое, якім бы ні было ўзвышаным, усё ж заснавана на прыродных законах працягу роду, выклікае зямныя жаданні. «Высокая краса» Мадонны — прарыў чалавека ў іншую сферу: яна не мае жыццёва-прыроднай абумоўленасці і практычнай «карыснасці», але ўзвышае і прасвятляе чалавечую душу:

І прад высокую красою,
Увесь зачараваны ёй,
Скланіўся я душой маёй,
Натхнёнай, радаснай такою,
А ў сэрцы хораша было,—
Там запалілася цяпло.

У вобразе Мадонны прыміраюцца супярэчнасці паміж нябесным і зямным, фізічным і духоўным, бязмежным і абмежаваным, «чыстай красою» і прозай жыцця, а характэрнае неадлучнае ад дабра. Відаць, менавіта такую высокую красу, «ідэал Мадонны», а не «ідэал садомскі» меў на ўвазе Дастаеўскі, калі верыў, што «характэрнае ўратае свет».

У вершаваным апавяданні, ці, хутчэй, невялікай паэме «У вёсцы» — Мадонна ўвасабляецца ў падкрэслена непрыгожых рысах вясковай «год васьмі дзяўчынкі», «дзяўчынкі ўпэцканай, і хілай, і худой». У ёй яшчэ няма, ды і не можа быць, ні дзявочага, ні мацярынскага характэра. І ўсё ж яно з'яўляецца — праз пяшчотны мацярынскі жэст, якім суцяшае яна малодшага браціка. Жэст не абумоўлены прыродным, фізічным, не ўсвядомлены, ён ідзе аднекуль з патаемных глыбінь душы, асвятляючы і ўпрыгожваючы дзяўчынку і ўсё наўкола:

І саліваліся ў жывы абраз ядыны
Той выгляд мацеры ды з воблікам дзяўчыны,
Дзіцячым, цененькім; і ў гэты час яна,
Здавалася, была аж да краёў паўна
Якойсь шырокаю, радзімаю красою,
І, помню, я на міг пахарашэў душою.

«І вось што хораша: яго мадонны — беларускія мадонны, — пісаў М. Стральцоў, адзначаючы, што паэт, «як ніхто з сучаснікаў, адчуў і па-мастацку ўзаконіў рэнесансныя тэндэнцыі беларускай рэчаіснасці»³². «Высокая краса» Мадонны становіцца «радзімаю красою», як у «Старой Беларусі» «цвяток радзімы васілька» становіцца мастацкай нормай «заміж персідскага узору», і ў гэтым сугучнасць і пераемнасць цыклаў. Вобраз Мадонны ўзнікае на фоне старажытнай беларускай вёскі, дзе «ўсё руйнавалася, старэла, адмірала». Адмірае патроху язычніцкае, русалчына, лесуновае — і нараджаецца новая духоўнасць, хрысціянска-гуманістычная, адраджэнская. Вобраз беларускай Мадонны яшчэ «дзіцячы, цененькі», але жыццёвы і поўны светлай, добрай сілы, і невыпадкова паэт ставіць яго ў адзін рад з Мадоннай Рафаэля.

Вераніка у адрозненне ад вясковай дзяўчынкі паказана ў самым росквіце дзявочага характава. Але гэтае характава можа, нават неўсвядомлена, несці ў сабе згубны, разбуральны пачатак, прыносіць пакуту і боль. Якраз такая драма акрэсліваецца ў паэме, дзе дзяўчына застаецца раўнадушнай да пачуццяў юнака і нават смяецца над імі.

Але вось фізічнае характава прасвятляецца і ўзвышаецца характавам духоўным, нечаканым мацярынскім пачуццём, пшчотным і суцяшальным жэстам Мадонны — і нібы здымае боль, адпрэчвае пакуту, уціхамірвае згубныя страсці, надае ім новы, высокі сэнс.

³² Стральцоў М. Выбранае. С. 314.

І мела дзеўча выгляд маці,
Калі тады ка мне яна,
Трывожнай ласкаю паўна,
Схілілася, як да дзіцяці,
Зіяючы перада мной
У новай пекнасці жывой.

«Каханне разбурана, затое здабыта права іншых, не менш высакародных адносін. Драма знята чалавечнасцю, той шчыраю, высакароднаю мераю спагады, якая не абражае, не крыўдзіць, а ўзвышае»³³.

Нізка «Каханне і смерць» глыбока і непасрэдна звязана з вершаванымі апавяданнямі «У вёсцы» і «Вераніка» вобразам Мадонны. Калі ў вобразах вясковай дзяўчынкі і Веранікі Мадонна праглядае толькі на імгненне, як ідэал, надзея, абяцанне, то ў «Каханні і смерці» — спаўненне абяцанняга, увасабленне Мадонны. Гэта своеасаблівае «Евангелле ад Мадонны» — унікальнае ў сусветнай літаратуры духоўна-эстэтычнае адкрыццё Максіма Багдановіча.

Мадонна, бессмяротная як ідэал у сваёй духоўнай іпастасі, тут не аддае сына на пакуты, а, падобна Хрысту, сама сыходзіць на крыж пакут, увасабляючыся ў рэальнай зямной жанчыне, «дачцы чалавечай», прымае на сябе грэх і выкупленне, ахвяруючы сабою, прыносіць збаўленне, апраўданне і дараванне чалавечаму быццю, надзею на адраджэнне і бессмяротнасць духу.

Калі нізка «Каханне і смерць» насуперак волі аўтара была знята пры першым выданні «Вянка», гэтым, па сутнасці, была страчана адна з галоўных ідэй кнігі, парушана яе ідэйна-эстэтычная задума і кампазіцыя. Цяпер можна толькі выказаць меркаванні, што магло быць прычынай неўключэння ў кнігу цыкла «Каханне і смерць». Аднак, відаць, не на апошнім месцы была нязвыкласць

³³ Стральцоў М. Выбранае. С. 318.

для беларускай літаратуры самой тэмы, якая магла быць успрынята нашаніўцамі як «дэкадэншчына». Сапраўды, дылема «каханне і смерць» распрацоўвалася Брусавым, Бальмантам, Салагубам, іншымі сімвалістамі і была «моднай» у той час. Сімвалісты ўслед за Цютчавым пісалі пра каханне, як душ «поединок роковой», у якім немінуца адна з іх гіне: «Любовь приводит к одному, — вы, любящие, верьте! — сквозь скорбь и радость, свет и тьму к блаженно-страшной смерти» (В. Брусаў).

Нізка Багдановіча пераклікаецца з імі хіба што назвай, бо яна не пра смерць ад кахання, а пра ахвярную смерць кахаючай жанчыны-маці ў імя дзіцяці, працягу жыцця. Таму найбольш правамерна суаднясенне гэтага цыкла з вершамі рускіх паэтаў іншага плана, у прыватнасці з брусаўскім цыклам «Женщина», асабліва вершам «Habet illa in alvo» (цікавае параўнанне іх праведзена, у прыватнасці, В. Каваленкам).

У Брусава, які імкнуўся асэнсаваць таемнасць зачачця і нараджэння як адну з найвялікшых таямніц быцця, вобраз цяжарнай жанчыны паўстае ў сімвалічна-абагульненым плане, чаму спрыяе і высокі стыль, абстрагавана-ўрачыстая лексіка:

Её движенья непрворны,
Она ступает тяжело,
Неся сосуд нерукотворный,
В который небо снизошло.

У Багдановіча жанчына-маці не ідэя, а зямны чалавек з усёй цеплынёй і непасрэднасцю вобліку і пачуццяў, са сваеасаблівым характвам у замаруджаных рухах, унутранай чуйнасці і пяшчоце. Уражвае дзівосная праўдзівасць, тонкасць і далікатнасць, з якой беларускі паэт пранікае ў тайная тайных, як бы знутры перадае найглыбейшыя інтымныя пачуцці і перажыванні вагітнай.

Як хораша, калі дзіцё
Пад сэрцам ціха зварухнецца,
І ўраз па целу разліецца

Яшчэ нязвычайнае чуццё.
Душа — ў салодкім палусне,
І кажуць знакі чалавечка:
«Я — пценчык,
ты — маё гняздзечка,
Не руш, не руш, не руш мяне!»

Утвараецца новы свет, замкнёны ў сабе, патаемны, унутраны. Аналізуючы трыялет «Дзераўлянае яечка», А. Кабаковіч добра паказала, як у самой замкнёнай форме трыялета выяўляецца «закрытасць», інтымнасць суадносін маці і дзіцяці.

Закрытасць — і адначасова чуйная ўражлівасць да ўсіх знешніх падзей, якія могуць аказаць уплыў на дзіця, бо менавіта цяпер фарміруецца яго лёс. Адсюль — вера ў прымхі, прыкметы, прадказанні, страх злога вока і пракляцця («Пракляцце вагітнай»). Багдановіч першы ў нашай паэзіі апаэтызаваў сам момант нараджэння чалавека — роды з іх рэалістычнымі дэталямі, якія не здаюцца натуралістычнымі, бо асветлены неўміручым святлом Мадонны («Без сіл, уся ў пату, як белы снег, блядна»).

Цыкл «Каханне і смерць» мае найперш не літаратурную, а духоўна-біяграфічную аснову, няпростая дыялектыка спалучае асабіста-канкрэтнае, перажытае і быццёна-ідэальнае, мастацкае. У ім увасобілася і нязбытная, запаветная мара Багдановіча пра дзіця, прадаўжэнне роду: «Больш за ўсё на свеце жадаю я, каб у мяне быў свой дзіцёнак...» Нездарма ў першым вершы цыкла прызнанне ў каханні вырываецца ў пшчотных словах дзіцячай забаўляўкі: «Сарока-варона кашку варыла...» У цыкле адбілася і драма сям'і Багдановічаў, трагічная наканаванасць смерці маці ў імя працягу жыцця. Калі Максіму было пяць гадоў, праз два месяцы пасля родаў, у выніку якіх развіўся туберкулёз лёгкіх, памірае маці паэта Марыя Апанасаўна. Пакінуўшы сына-немаўля, памірае ад родаў і яго мачыха — Аляксандра Волжына. Усё гэта адбівалася ва ўражлівай дзіцячай памяці, успрымалася чуйным сэр-

цам, каб потым, па-мастацку трансфармаванае, стаць высокім драматычным сімвалам, гімам жанчыне-маці.

Нізка «Қаханне і смерць» мае выразны сюжэт: гэта своеасаблівы лірычны дзённік — ад прызнання ў қаханні да першай шлюбнай ночы, зараджэння новага жыцця, адчуванняў цяжарнай, пакут і шчасця народзін і самахвярнай смерці маці.

Паралельна ідзе ўнутраны, глыбінны, духоўны сюжэт — пераўтварэнне зямной жанчыны ў Маці, Мадонну, яе распяцце на крыжы пакут і смерць у імя жыцця. Па сутнасці, паэт стварае сваю легенду ў працяг хрысціянскай, дзе Мадонна не аддае на пакуту ў імя выратавання чалавецтва свайго сына, а праходзіць сама гэты пакутны, ахвярны шлях.

Цыкл «Қаханне і смерць» гучыць як апафеоз адраджэнскай ідэі кнігі, «вянок суворай славы» не толькі на магілу С. Палуяна, але і на магілу Маці. Некаторыя вершы, блізкія па тэме і ідэі, напрыклад «Прычасціўся целу мацеры», «Вечар ціхі, вечар просты», не ўвайшлі ў цыкл; тэму мацярынства паэт працягваў і пасля выхаду «Вянка», маючы задуму стварыць цыкл «Жанчына-маці».

«Вянок» — цэласная і закончаная кніга, і разам з тым яна «адкрытая», звязаная глыбокай унутранай сувяззю з іншымі вершамі паэта. Менавіта з «Вянка» меліся зарадзіцца асобныя «кветкі» — паэтычныя кнігі «Маладзік», «Красавік», «Шыпшына», «Пярсцёнак», «Палын-трава».

Ім не суджана было пабачыць свет. Ранняя смерць спыніла сэрца паэта на самым узлёце творчых задум, геніяльных мастацкіх адкрыццяў. «Вянок» застаўся першай і адзінай кнігай Багдановіча. Першай, унікальнай, непераўздызенай і вечно новай кнігай у беларускай паэзіі.

ТАМАРА ЧАБАН

ПАКЛІКАНЫ АДРАДЖЭННЕМ

«Вянок» стаўся адзінай прыжыццёва выдадзенай кнігай паэзіі М. Багдановіча. Будучыя кнігі, якія пазней задумваліся паэтам («На ціхім Дунаі», «Красавік», «Шышына»), так і засталіся ў цудоўным россыпу дасканалых вершаў. Іх таямнічыя сузор'і завабліваюць у непаўторна дзівосны мастацкі свет паэта, чый творчы лёс, акрылены ідэяй нацыянальнага адраджэння, геніяльна раскрыўся ўсяго за 25 год самаахвярнага, спаленага невылечнай хваробай жыцця.

Нібыта Боскім наканаваннем было прадвызначана М. Багдановічу нарадзіцца для гэтай зямлі, для гэтага народа і яго культуры. Прыроджаная адоранасць і надзвычайная тонкасць і чуласць душы гарманічна дапоўніліся мэтанакіраваным выхаваннем і тым культурным асяроддзем, атмасферай духоўнасці і кніжнасці, якія з дзяцінства акалялі паэта, як бы рыхтуючы яго імклівы духоўны і творчы рост.

Паэзія М. Багдановіча, не ўвайшоўшая ў «Вянок» (хоць сам «Вянок» мы заўсёды будзем мець недзе перад вачыма, ён будзе падсвятляць і падмацоўваць нашы разважанні), дае яскравае ўяўленне аб творчай эвалюцыі паэта, аб яго духоўным шляху, абсяг якога мае ў сваім крынічным перадвытоку такія раннія вершы, як «Прыдзе вясна», «Мае песні», «Ноч», «На чужыне», «Над магілай»,

дзе намацваецца і намячаецца будучае рэчышча, а ў горнай вяршыні сваёй зьяе такімі шэдэўрамі, як «Страцім-лебедзь» ды і «Пагоня».

Ужо самы пачатак літаратурнай дзейнасці М. Багдановіча быў нечаканым і палемічным, закранаў сутнасныя пытанні беларускага культурна-нацыянальнага руху. Абумоўлена гэта было ў першую чаргу тым, што, як заўважылі даследчыкі яшчэ на раннім этапе багдановічазнаўства, «Багдановіч ёсць адзінае ў сваім родзе з'явішча (XIX—XX ст.) у гісторыі беларускай літаратуры, калі паэтам і пісьменнікам з'яўляецца асоба, якая стаіць на вышэйшым ступні шырокай еўрапейскай адукацыі»¹. Таму спроба ўласнай творчасці, узгадаванай на грунце класічных еўрапейскіх узораў, якія сфарміравалі густ і акрэслілі накірунак мастацкіх пошукаў, была спачатку не дужа прыхільна сустрэта некаторымі ўплывовымі дзеячамі «Нашай нівы», куды яраслаўскі гімназіст беларускага паходжання даслаў свае першыя творы. Гісторыя са сшыткам багдановічаўскіх вершаў, атрыманым у «Нашай ніве» пасля надрукавання там ягоных «Дзвюх песень» з Ю. Святагора пад псеўданімам Максім Крыніца, вядомая: сшытак трапіў у архіў, бо паводле густу і светапогляду Ядвігіна Ш., А. Уласава ды і са згоды іншых членаў рэдакцыі вершы былі прызнаны «недзянароднымі» і «дэкадэнцкімі». Лёс іх вырашыў С. Палуян, які з'явіўся ў жніўні 1909 г. ў Вільні, захапіўся арыгінальнасцю і мастацкім характам вершаў, здабыў сабе прыхільнікаў і абаронцаў іх сярод «нашаніўцаў» (А. Бульба, А. Луцкевіч, Я. Купала).

Безумоўна, большая і, бадай, лепшая частка вершаў М. Багдановіча ранняга перыяду творчасці ўвайшла ў «Вянок» — у гэтае «праўдзівае пэрла», паводле выказвання А. Луцкевіча. Але тое, што засталася па-за ім, ніяк

---

¹ Дрэйзін Ю. Антычныя матывы ў паэзіі М. Багдановіча // Узвышша. 1928. 2 (8). С. 185.

не выпадае назваць слабейшым, хоць аўтарскі адбор быў вельмі строгім. Відавочна, творы, што на той час самому аўтару здаваліся менш значнымі і не вартымі ўваходжання ў кнігу, па пазнейшым часе пачалі, як і належаць, набываць абрысы класічнасці, а гістарычная перспектыва толькі ўзмацняла гэты працэс. Адбылася з'ява, якую прадбачыў сам М. Багдановіч:

Ціхія мае ўсе песні, цёмныя, як вугаль чорны,
Але ўсё ж яны засвецяць, калі я ў агні мучэння
Іх разжару, распалю;
А як згасне ён, — дык бліснуць, быццам дыямантаў зёрны
Бо абярнуцца, застыўшы, ў драгацэнныя каменні
Ў час, як я лягу ў зямлю.

Па вершах М. Багдановіча 1909 г. і часткова 1910—1911 гг. бачна, наколькі моцна яго запаланіла стыхія міфа, ён адкрывае і разгортвае для сябе пласты язычніцкай культуры, знаходзячы там шмат хараства і глыбінных сутнасных уяўленняў аб Свеце. М. Багдановіч паглыбляецца ў знакавую сістэму старажытнабеларускага міфа і на яе аснове стварае сучасны яму вобразна-паэтычны лад. Лясун, Вадзянік, Змяіны цар, Падвей — міфалагічныя персанажы, добра знаёмыя нам па цыкле ў «Зачарованым царстве», насяляюць шматлікія вершы паэта, якія варыянтамі «Вянка» ніяк не назавеш. Валадарныя істоты, кожная з якіх апякае «сваю» прыродную тэрыторыю (лес, ваду, свет жывёл), Багдановічам паказаны не толькі ў сваёй валадарнасці («Лясун», «Пугач», «Хрэсьбіны Лесуна»), у экстазе свайго панавання («Падвей»), але ў нямогласці і адзіноце, жыццёвай выпетранасці, падлегласці старасці і знікненню («Асенняя ночай», «Старасць», «Лясун» — «Трывожная цёмная пушча...»). Гэта «вечны» багдановічаўскі матыў, адна з трагедыійных дамінантаў яго творчасці, звязаная з абвостраным адчуваннем мяжы паміж быццём і нябытам, з адчуваннем таямніцы Кону.

Адсюль ідзе той танальны мінор, які заўважыў і акрэсліў як галоўную рысу індыўідуальнасці паэта Антон Луцкевіч. «У аснову свае гармоніі Багдановіч паклаў лад мінорны. Ён іграе на бэмолях»² і, паводле слоў крытыка, агульны тон Багдановічавай паэзіі нагадвае сум і тугу несмяротных твораў Шапэна. Таямніца Кону — момант пераўтварэння жыцця ў смерць і смерці ў жыццё, адчуванне Кону як Кола, дзе пацеркамі — нараджэнне і знікненне, жыццё і смерць, імгненнае і вечнае. Вастрыня адчування Багдановічам гэтага кругавароту была абумоўлена як прычынамі аб'ектыўнымі (добрае веданне еўрапейскай класічнай паэзіі і, думаецца, усходняй — японскай, кітайскай, дзе культываваліся «вечныя» пытанні; разуменне гістарычнага лёсу ўласнага народа, пастаўленага на мяжу свайго этнічнага існавання, і ўдзел у яго духоўным адраджэнні), так і суб'ектыўнымі — невылечнай хваробай паэта, пагроза якой выразна выявілася ў 1909 г., калі бацька і павёз Максіма першы раз на лячэнне ў Ялту. Таму ў паэзіі М. Багдановіча назіраецца гранічнае перапляценне матываў асабістых і анталагічных (літаратурных, фальклорных, міфалагічных), што ідуць ад культуры, эрудыцыі. Таму антычны альбо міфалагічны персанажы, выкліканыя з глыбінь старажытнай культуры Багдановічам і ахрышчоныя ў крыніцы душэўнага смутку, натуральна і магічна паклаліся на знакавую сістэму новабеларускага вершаскладання і адразу надалі ёй літаратурна-цывілізаваны выгляд. Багдановічавы Лясун і Вадзянік, выдзеленыя з кантэксту язычніцкага абагаўлення прыродаўладарных сіл, спараджаюць новую паэтычную казку, новы мастацкі міф, каб на грунце генетычна знаёмых вобразаў адрадзіць нацыянальную памяць не столькі шляхам асветніцкім, колькі шляхам эстэтычным.

---

² А. Л. (Антон Луцкевіч). Максім Багдановіч: У чацвёртыя ўгодкі смерці яго // Наша думка. 1921. 27 мая.

Жаданне бачыць і паказваць красу, уменне ўлавіць момант яе нараджэння, трывання і растварэння ў Сусвецце, прасачыць, як яна ўзнікае з Таямніцы Кону і пэўнай сваёй формай становіцца на момант даступнай і асягальнай, як вясёлка, уважліваму зроку, а потым зноў уваходзіць у вечнае цёмнае лона Маці-Матэрыі — ці не ў гэтым сакрэт Багдановічавай паэтыкі, чарадзейнае рэчыва якой разліта па творах зусім розных тэматычна, стылёва і жанрава. Скажам, верш «Срэбныя змеі», які мог бы ўпрыгожыць сабой нізку «У зачарованым царстве», ў падаснове сваёй мае знакавую сістэму міфа. У ім вадзянік цешыцца пры месячным святле казачным відовішчам раптоўнага пераўтварэння хвалістай паверхні возера ў гульню срэбных змеяў. І толькі нараджэнне новай уладарнай істоты — Сонца з яго «залатой іглой» — спыняе гэтае чарадзейства і засмучае вадзяніка. Раптоўная, непадуладная розуму і простаму зроку краса нарадзілася невядома адкуль, асвятліла сваёю прысутнасцю свет і знікла ў тую ж сваю вялікасную невядомасць, пакінуўшы па сабе смутак і магічнае адчуванне далучанасці да сусветнае таямніцы.

Ці не такім недаўгавечным бліскучым чарадзействам здавалася і чалавечае жыццё Багдановічу — жыццё, народжанае з таямніцы космасу і вернутае яму ў наканаваны час. Чалавек прыходзіць у гэты Свет, каб заўважыць і адчуць ягонае хараство, зразумець цудоўную красу Бацькі-Космасу, даступную ў сузіранні зор і нябесаў, жывёлападобных хмараў з ніткамі дажджу, аксамітных красак, сярод якіх найпакнейшы для душы беларуса васілёк. Ён прыходзіць, каб быць заварожаным таемнай урачыстасцю ночы і бунтарскай веліччу непагоды, каб апячыся і ўзнесціся на вогненных хвалях кахання і абагавіць жанчыну, якая хавае ў сабе таямніцу нараджэння. Толькі краса варта таго, каб быць заўважанай і апетай у вершах, бо момант жыцця такі ж кароткі, як і трыванне срэбных змеяў у месячным святле возера, бо толькі краса можа разняволіць чалавека, адчыніць яму ісціну яго

з'яўлення на зямлі. Можна колькі хочаш наракаць, апяваць бяду і нядолю — на чым, уласна, і вырастала, часткова, нованацыянальная паэзія адраджэння, але нельга гэтым вывесці яе ў рэчышча развітай культуры. Нараканне крамае пласт павярхоўны, тымчасовы; краса — пласт глыбінны, вечны. Адчуваючы сябе пакліканым на служэнне Бацькаўшчыне праз літаратуру, Багдановіч фактычна сінтэзаваў знакавую сістэму новай беларускай культуры як культуры цывілізаванай і сталай, што мае пад сабой уласна гістарычны і шырокаеўрапейскі грунт.

У паэзіі М. Багдановіча вылучаюцца некалькі тэматычных дамінантаў, што абумоўлівалі невырашальныя калізій яго твораў, выкрасаючы пякельныя іскры смутку і тугі, Іскры гэтыя абпальваюць душы некалькіх пакаленняў чытачоў Багдановіча, прарастаючы ў іх ачышчальным вогнішчам любові да страчанай Бацькаўшчыны і яе Паэта.

Тэматычныя дамінанты М. Багдановіча звязаны з варункамі лёсу паэта: вымушанае і пастаяннае жыццё на чужыне спарадзіла ў ім магутнае духоўнае адчуванне Бацькаўшчыны, а бязлітаснасць хваробы ўзмацняла прагу напоўненага шчасцем і каханнем жыцця, тасуючы яе, аднак, з горыччу ўсведамлення немагчымасці ўсяго гэтага. Апроч таго, гранічнае адчуванне сябе на мяжы быцця і нябыту, разуменне нацыянальнага культурна-гістарычнага заняпаду краю і ахвярнае служэнне яго Адраджэнню складалі патаемную, сакральную рысу паэтыкі М. Багдановіча.

Пачуццё гранічнасці, разуменне кону як кола («пярсцёнка») асабліва адметна выявіліся ў вершы «Д. Д. Дзявольскаму» і, відаць, узраслі на грунце аналітычнага засваення старажытнаўсходняй філасофіі мінулых і будучых нараджэнняў, надзвычай развітай у культуры японскага сярэднявечча, заснаванай на буддызме.

Быць можа, пуціна жыцця
Лягла пярсцёнкам, друг,
І я ў краіне забыцця

Не раз раджаўся, як дзіця,
Прайшоўшы поўны круг.

Быць можа, я не скончу жыць,
Бо ў ім няма канцоў.
Зноў шлях знаёмы пабяжыць,
І ўсё, што мозг здалеў забыць,
Перажыву я зноў.

Паводле гэтай філасофіі, можна кінуць позірк і на паэтыку М. Багдановіча. «Усё, што мозг здалеў забыць», — пахаваная ў нетрах генетычнай памяці міфалагічная знакавая сістэма, здатная адрадіцца для «перажывання зноў» у новабеларускай паэзіі па тыпу спіралепадобнага кола, што нясе ў сабе прататып гістарычнай свядомасці дзеля адраджэння свядомасці нованацыянальнай.

Вечны эмігрант сваёй Бацькаўшчыны, з дзяцінства ўсвядоміўшы крэўную сувязь з ёю, М. Багдановіч з пачатку творчага шляху акрэсліў рысы гэтых адносін. Ад першых нясмелых паэтычных крокаў у агульнаадраджэнскім накірунку (верш «Прыдзе вясна» развівае традыцыйны «нашаніўскі» матыў абуджэння ад сну, чакання вясны як збаўлення ад «гора-нуды») М. Багдановіч пераходзіць да сцвярджэння ўласнавынайзеных каштоўнасных рэалій, якія трывала ўвойдуць у яго паэтыку з верша «На чужыне», змешчаным у тым славутым сшытку, які выцягнуў з архіва «Нашай нівы» С. Палуян. Кветка васілька як сімвал Бацькаўшчыны выклікае складаную гаму асацыяцый — ад пачуцця шчырай замілаванасці ў згадцы радзімы да хваравітага ўспрыняцця яе незаслужана занядбанага лёсу. Маўклівы дыялог паміж Кветкай і Паэтам нагадвае размову блізкіх сяброў, якія з паўслова і паўпогляду разумеюць адзін аднаго:

«Здароў будзь, зямляча!»
Чуць бачны ў даліне,

Панура, нявесела шэпча ён мне:
«Успамянем, мой дружа, ў багатай чужыне
Аб беднай далёкай сваёй старане».

Васілёк ледзь бачны ў даліне сярод пышнага буяння іншых кветак (зразумела, што гэта чыста ўмоўная мастацкая сітуацыя), ён нібы адсунуты з арэны жыцця іншымі, больш яркімі і кідкімі. Настрой яго, пануры, маркотны, супадае з настроем самога паэта. З этычнага боку тут важна зразумець розніцу паміж служэннем паэта ў момант урачыстага сцвярджэння і ўзвышэння яго бацькаўшчыны і служэннем паэта, чый край знаходзіцца ў нацыянальным заняпадзе — у другім выпадку такое служэнне ператвараецца ў духоўны і патрыятычны подзвіг, выразныя рысы якога праступаюць у вершы «На чужыне». Успрымаючы вельмі блізка ідэю нацыянальнага адраджэння, Багдановіч не мог часам не адчуваць супярэчлівасці паміж надзённымі задачамі адраджэння і «вечнай эстэтыкай» сваіх твораў. З-пад яго пяра выходзілі вершы аб долі беларускага мужыка, над якой паэт жальбуе і смуткуе. Пры гэтым адчувалася сацыял-дэмакратычная арыентацыя грамадскіх поглядаў паэта (асабліва характэрным з'яўляецца двухчасткавы верш «З песняў беларускага мужыка»). Як бы адчуваючы, што за знешнім хараством яго вершаў многія не здатныя будуць убачыць той пякельны агонь душы, на якім выплаўлялася цудоўная форма, М. Багдановіч напісаў верш «Скрылася кветамі ў полі магіла...» Матыў гэтага верша мае варыянты ў паэтыцы Багдановіча і з'яўляецца пастаянным: гэта матыў скрытай таемнай энергіі, забытай ужо ў людскай памяці, якая, аднак, жыве і думае прарвацца на паверхню (аналагічныя матывы санетаў «Паміж пяскоў Егіпецкай зямлі» і «Замёрзла ноччу шпаркая крыніца»). У названым вершы прадмет такой схаванай забытай энергіі — зарослая бур'яном магіла ў полі, калі ўжо памяць людская забылася, што гэта не проста курган. Багдановіч «пераключае» гэтую асацыяцыю на сябе і свае вершы:

Ці ж не гэтак схаваў ад вас, людзі,
Маёй мовы блеск пекны і жар
Тую тугу, што цісне мне грудзі,
Ад каторай марнее пясняр?

Паэту падалося істотным сказаць аб гэтым — нагадаць пра свой душэўны жар, схаваны за пекнай абалонкай мовы, і хоць такім чынам адмежавацца ад закідаў у «дэкадэншчыне», якія час ад часу атрымліваў. Думаецца, што ў гэтым рэчышчы высвятлення сутнасці мастацтва асэнсоўвалася паэтам і тэма «салььерызму», раскрытая ў вершы «Ліст да В. Ластоўскага», а таксама ў некаторых іншых мініяцюрах, прысвечаных тэорыі мастацкай творчасці (трыялет «Крытыку», прысвячэнне «Пану А. Луцкевічу на спамін ад аўтара»).

Захоплены красою прыроды і красою старажытных паданняў, умеючы перадаць іх непаўторны водар знакамі сучаснай яму беларускай мовы, М. Багдановіч быў і палонным глыбіняў уласнай душы, ствараючы ў беларускім прыгожым пісьменстве нязнаную па сіле пачуццяў інтымную лірыку. «Я, бальны, бесскрыдлаты паэт, // Помню, раз пазабыў сваё гора, — // Гэта чуда зрабіў Ваш прывет...» — такім ранім, з чулай рэакцыяй на кожную праяву ўвагі да яго, удзячны і разгублены ў разуменні немагчымасці ўласнага шчасця паўстае вобраз паэта ў адзначаных вершах.

У паэзіі М. Багдановіча апяванне жаночага хараства і кахання не толькі як вышэйшай праявы красы пачуццяў, але і як гранічнай рысы паміж жыццём і смерцю мае асаблівы каларыт. Прысутнасць вялікага бязмежжа, подых таямніцы Кону тут асабліва адчувальныя. Не толькі цыкл «Каханне і смерць», прадназначаны для «Вянка», сведчыць аб гэтым, але і вершы разрозненыя, што асобнымі дзівоснымі кветкамі прарасталі ў душы паэта. Агульнавядома і апісана ў літаратуры аб М. Багдановічу ягоная асаблівая ўвага да жанчыны, якая рыхтуецца стаць маці.

«Жывой лялечкай», «пекнай акладкай для кнігі новага жыцця» з замілаваннем называў ён цяжарную жанчыну, спасцігаючы яе асабліваю «высокую красу» і далучанасць да таемнай ісціны быцця. А шчымлівыя, трапяткія вершы, прысвечаныя Ані Какуевай, у якую закахаўся М. Багдановіч, будучы яраслаўскім гімназістам, — гэта драматычная гісторыя кахання, якая сагравае душу асаблівым цяплом і адначасова разліваецца ў ёй нявыказаным сумам. Лёгкімі пастэльнымі танаі зафіксаваў паэт пачатак свайго захаплення:

Ўчора шчасце толькі глянула нясмела, —
І развеяліся хмары змрочных дум.
Сэрца чулае і мела і балела.
Радасць душу мне шчаміла, быццам сум.

Усё жыццё цяпер, як лёгкая завая,
Кнігу разгарнуў — а не магу чытаць.
Як зрабілася, што пакахаў цябе я, —
Хіба знаю я? Ды і нашто мне знаць?

Аб тым, што далей рабілася ў закаханай паэтавай душы, гавораць так званыя чарнавыя накіды — магчымыя пачаткі і сярэдзіны вершаў, а можа быць, аскепкі аднаго-адзінага прысвечанага Ані верша. «Вашай цётцы, здаецца, вельмі прыемна рабіць обыск у маім сэрцы. Яшчэ ўчора яна мне казалася: «Прызнайцеся, што Вы палюбілі Аню!» — гэта знешняя канстатацыя выяўленага пачуцця. А вось унутранае, глыбіннае, з прадчуваннем страты: «Толькі чаму ж гэта ў ночы глыбокія, // Даўшы спачынак стамлёным вачам, // Я шапачу цераз сны адзінокія: «Аня... мая... нікаму не аддам». У яшчэ адным вершы-накідзе паэт гаворыць аб звычайным люстры, у якім адбіваецца і знікае аблічча каханай, і аб «чорных бліскучых зрэнках» уласнай душы — люстры душы, у якой, адбіўшыся аднойчы, вобразу каханай ужо не згінуць.

«Полынь-трава» — пад такой назвай задумваўся паэтам цыкл або зборнік вершаў, прысвечаных Ані Какуевай, з падкрэсленай горыччу няспраўджаных спадзяванняў на шчасце. Паэт пакідае апякаючыя сваёй гранічнай шчырасцю сведчанні складанага і пакутлівага шляху кахання ў яго душы, калі ён гатовы і на адчайныя ўчынкi: «Буду сніць і днямі, і начамі.// І прыду. Што ўздумаеш, рабі.// Хочаш — душу растапчы нагамі, //Хочаш — мучай, хочаш — загубі»; калі ў стыхіі ласкавага замілавання ўяўляе яе сваім маленькім дзіцёнкам, якога б ён мог туліць і апякаць: «Больш за ўсё на свеце жадаю я, // Каб у мяне быў свой дзіцёнак — // Маленькая дачушка-немаўляшка, Аня Максімаўна...»; калі нарэшце разумее немагчымасць ажыццяўлення сваіх мараў у вершы «Муар двума колерамі пераліваецца»: «У сэрцы — боль: // Ніколі // З душою Вашай так не сальцеца // Мая душа. // Канец». Глыбіня асабістых перажыванняў паэта, драматызм любоўных калізій не заміналі М. Багдановічу часам як бы збоку і горка-іранічна паглядзець на ўласную закаханасць. І тут яму паспрыяла згадка Купідона — старажытнарымскага бога кахання, выявы якога запомніліся з дзіцячых гадоў на шакаладных абгортках з сімвалічнай назвай «Дзе Купідон?» (верш «Купідон»). Дзіцячы ўспамін нечакана і гэтак да жалю праўдзіва паклаўся на жыццёвы вопыт:

Я Купідона зноў шукаць
 Бяруся сквапна і рухава,
 Ды так няскладна гэта справа,
 Што лепш аб ёй маўчаць.

Выхад «Вянка» як бы падзяляе творчасць М. Багдановіча на два перыяды. Гэта было заўважана і праакцэнтавана, напрыклад, у дысертацыі Рыгора Жалязняка, абароненай ім у Ленінградзе напярэдадні Вялікай Айчыннай вайны. Р. Жалязняк акрэсліў першы перыяд як пе-

рыяд з шырокімі культурна-асветнымі задачамі, дзеля якіх Багдановічам выкарыстоўваўся матэрыял іншых культур, і другі, «паслявянковы», які працякаў пад знакам фалькларызму ў межах беларускай літаратурнай і культурнай традыцыі³. Прапануючы такі падзел, аўтар, на наш погляд, меў рацыю, аднак рэчышча пазнейшага перыяду ўдаецца шырэйшым за фалькларызм. Тут М. Багдановіч таксама звяртаўся і да антычных вобразаў, і да лірычных сюжэтаў, звязаных з прыродаапісальнымі момантамі, да вершаў сацыяльна-дэмакратычнага накірунку і нацыянальна-адраджэнскага плану, у якіх выказваў свае грамадска-палітычныя погляды, аддаваўся стыхіі інтымных перажыванняў. Вельмі цяжкі гістарычны час напярэдадні першай сусветнай вайны, грамадскі крызіс і супярэчлівыя рысы нацыянальнага адраджэння, звязаныя з надчалавечымі высілкамі невялікай групы энтузіястаў гэтай справы пры павольным дарастанні астатніх да нацыянальна-вызваленчых ідэй — усё гэта адбілася ў творчасці М. Багдановіча яшчэ мацнейшым мінам.

Аналізуючы нацыянальны адраджэнскі характар творчасці М. Багдановіча, Язэп Лёсік у 1923 г. вельмі дакладна акрэсліў грамадска-палітычную сітуацыю паміж дзвюма рэвалюцыямі: «А працаваць тады ў справе адраджэння было далёка цяжэй, як бароцца з царызмам. У барацьбе з царызмам рэвалюцыянер знаходзіў сабе спачуццё збоку хоць некаторай часткі грамадзянства, а з адраджэнца пасьміхаліся ўсе, пачынаючы з папа і канчаючы хамам, не кажучы ўжо пра тое, што яму пагражала кара і за рэвалюцыйную дзейнасць, бо адраджэнец парушаў інтарэсы ўсяго нацыянальна-каманднага грамадзянства... Нават сацыялісты не паважалі адраджэнца, бо лічылі работу яго шкадлівай для адзінства клясавай барацьбы»⁴. Са-

---

³ Жалызняк Р. Аб творчасці М. Багдановіча // ЦДАМЛІМ БССР, ф. 66, воп. 1, адз. зах. 1390.

праўды, не дзеля прыгожага слова гаварылі мы аб служэнні паэта як аб подзвігу ў часы гістарычнага заняпаду яго Бацькаўшчыны.

Паўтаральнасць лірычных матываў набывала тым часам у Багдановіча яшчэ больш выразна акрэслены трагічны характар. У танальнасць смутку ўплятаўся і тон абурэння:

Народ, Беларускі Народ!
Ты — цёмны, сляпы, быццам крот.
Табою ўсягды пагарджалі,
Цябе не пушчалі з ярма
І душу тваю абакралі, —
У ёй нават мовы няма.

Да якой жа ступені трэба было пранікнуцца паэту духам свайго народа, каб убачыць у ім такую рысу, як адвечнае цярпенне, і абурыцца ёю на злome эпох, калі патрэбны калектыўныя намаганні і рашучыя дзеянні дзеля выбаўлення з ярма. Якой горыччу на мяжы з адчаем поўніцца голас паэта, калі ён мусіць сказаць пра свой народ словы бязлітаснай праўды: «Ты крыкнуць не вольны «Ратуйце!» // І мусіш ты «Дзякуй» крычаць».

Намаганне паэта дастукацца да паснуўшых сэрцаў, абудзіць у іх жаданне змагацца за адраджэнне роднага краю было сапраўды тытанічным, самаспапяляючым. Гістарычныя ж варункі складваліся зусім неспрыяльна: распачалася сусветная вайна і, як заўсёды ў шматлікіх еўрапейскіх войнах, найцяжэйшыя яе адбіткі былі на Беларусі. Баі і голад, разруха і бежанства, безвыходнасць і беспрасвецце, і як далёкі нязгасны светач — ідэалы нацыянальнага адраджэння ў душах раскіданых па свеце

---

⁴ Лёсік Я. Асноўны матыў у творчасці Максіма Багдановіча. // ЦДАМЛіМ БССР, ф. 66, воп. 1, адз. зах. 1409.

беларускіх інтэлігентаў. У новай, абпаленай вайной пакуце нараджаўся яшчэ больш блізкі і мілы вобраз Бацькаўшчыны, якая яшчэ толькі і жыла ў самаадданных і самаахвярных душах беларускіх адраджэнцаў. У такія гістарычныя часы чужына рабілася шмат для каго вымушаным прытулкам. М. Багдановіч, для якога настальгія была спазнаная і адчутая, разумеў гэтых людзей і здолеў перадаць з цеплынёю і душэўнай спагадай іх адчуванні ў «Эміграцкай песні» — адным з нешматлікіх вершаў першага ваеннага 1914 г.:

І на вулцы пад грукат, пад гоман,
Дзе натоўп закруціўся рухавы,
Нам маячыцца вёсачка, Нёман
І агні партавыя Лібавы.

Гістарычная нестабільнасць спараджае ўзмоцненае адчуванне адзіноты і неабароненасці кожнага перад Лёсам, тады ўключаюцца самаратавальныя інстынкты, якія не заўсёды выводзяць на паверхню лепшае ў чалавечай прыродзе, а, наадварот, выяўляюць драпежнае, вартае жалю. Абзначыць рысы гэтага, знайсці прычыны бедаў роду чалавечага М. Багдановіч паспрабаваў у даволі кампазіцыйна рыхлым вершы «Мяжы». Аднак разумеючы і перажываючы як сучаснік катастрофічны стан грамадства, М. Багдановіч свядома ставіў сабе задачу ў любых варунках развіваць і ўдасканалваць культуру свайго народа. Менавіта ў гэты час для яго наступае момант крытычнага выбару — ён адчувае неабходнасць акрэсліць шлях, па якім, на яго погляд, павінна развівацца беларуская літаратура. Прайшоўшы школу еўрапейскага прыгожанага пісьменства і даўшы беларускай паэзіі дасканалыя ўзоры вершаскладання, М. Багдановіч задумваецца над тым, што павінна складаць аснову, «генатып», беларускага верша, або — што павінна вылучаць той адметны нацыянальны дух, па якому паэзія гэтага цэнтральнаеўрапейскага народа будзе адразу пазнавацца як беларуская. Задачу

гэтую М. Багдановіч вырашаў як тэарэтычна ў артыкуле «Забыты шлях», так і практычна, стварыўшы ў 1914—1915 гг. цыкл вершаў так званага «беларускага складу», якія меркаваў змясціць ў асобным зборніку «На ціхім Дунаі». Гэта быў своеасаблівы і смелы мастацкі эксперымент паэта-майстра. Ён мэтанакіравана арыентаваўся на вобразны лад і паэтыку фальклора, адчуваючы яго як жывую і плённую, але нескарыстаную і абыйдзеную свядомай увагай культурна-нацыянальную традыцыю.

Менавіта там, на думку М. Багдановіча, захавалася адметная крынічна-чыстая нацыянальная душа беларускага народа, захаваўся яго спрадвечны дух, якому трэба даць новае выйсце, новае адкрыццё ў сучасную паэзію. Паэт гаворыць не пра шлях простага запазычвання з фальклору тэм, матываў і вобразаў як рыс знешніх, а пра навучанне ў народа творчаму падыходу, што з'яўляецца справаю тонкаю і няпростаю. М. Багдановіч гаворыць пра амаль поўную адсутнасць такога накірунку ў беларускай паэзіі, нягледзячы на тое, што многія вядомыя тады ўжо пісьменнікі (скажам, Я. Купала і Я. Колас) па-свойму і досыць глыбока чэрпалі з багацейшай крыніцы беларускага фальклору. Аднак, безумоўна, ведаючы творчасць і Купалы, і Коласа, і іншых паэтаў, знаходзячы асобныя рысы акрэсленага ім накірунку ў творах Цёткі і К. Каганца, М. Багдановіч усё ж імкнуўся вынайсці, сінтэзаваць нейкі абсалютны — рафінаваны — тып беларускага нацыянальнага верша і паставіў свой дастаткова якасны і здзіўляюча чысты эксперымент. Яго вершы «Ой, лясы-бары ды лугі-разлогі!», «Цёмнай ноччу лучына дагарала», «Бяседная», «Лявоніха», «Скірпуся», «Сярод вуліцы у нас карагод», іншыя выяўляюць тып светаўспрымання, характэрны для фальклору і адлюстраваны праз сродкі фальклорнай паэтыкі. Асноўнае тут заключаецца ў падмене аўтарскага суб'ектыўна-лірычнага пачатку апісаннем ролевых характарыстык, у паглыбленні лірычнага струменя за кошт шчодрага выкарыстання трывалых у фальклор-

на-песеннай паэтыцы памяншальна-ласкавых моўных кампанентаў, лексічных і сінтаксічных паўтараў і паралелізмаў. Вершы беларускага складу М. Багдановіча нагадваюць карнавальнае шэсце герояў як бы адчараваных паэтам з казачнага сну сярэднявечча. І яны, абуджаныя раптам не ў сваім гістарычным часе і не ў прывычным утульным асяродку сваіх вёсачак, мястэчак і гарадоў, пачуваюцца як неспадзяваныя і дзіўныя госці, што незвычайным і маляўнічым сваім выглядам выклікаюць цікавасць, інтарэс, але не настройваюць на бліжэйшае душэўнае знаёмства. У плане эстэтычным вершы сведчылі аб творчым пераломе, які адбыўся з паэтам, аб накірунку яго мастацкіх пошукаў, што набыў абрысы эпічнасці. Нездарма многія Багдановічавы творы гэтага часу выяўляюць жанравыя адзнакі балады («Як Базыль у паходзе канаў», «Максім і Магдалена», «Агата»). Тым не менш, нягледзячы на ўсю яркасць і маляўнічасць фарбаў, на свядомую аўтарскую ўстаноўку стварыць спецыфічна-нацыянальны склад беларускага верша, усё ж такі ўяўляецца, што гэты цыкл твораў, задуманы так арыгінальна і смела, застаўся ў беларускай паэзіі бліскучым наватарскім эксперымантам, своеасаблівай паэтычнай батлейкай, дзе дзейнічаюць папяровыя тэатралізаваныя героі. Той, спецыфічны нацыянальны дух, які шукаў і імкнуўся ўзнавіць у творы М. Багдановіч, тая ідэя Беларускага Шляху, якой ён аддана служыў, арганічна і моцна выяўлялася ў яго іншых вершах, у вершах «неспецыяльна беларускіх», на працягу ўсёй яго творчай дзейнасці. Але тое, што ён на тым этапе гістарычнага і культурнага развіцця паставіў для беларускай мастацкай творчасці адпаведную нацыянальна-эстэтычную задачу, сфармуляваўшы яе як праблему філасофскую, надзвычай сімптаматычна і ўзнімае М. Багдановіча у першую чаргу як культуролага і тэарэтыка мастацтва.

У 1916 г., скончыўшы Яраслаўскі юрыдычны ліцэй, М. Багдановіч прыехаў на Беларусь, уключыўся тут, наколькі дазвалялі пагасаючыя сілы, у грамадскую

і культурна-адраджэнскую работу. Гэта быў апошні для Максіма глыток паветра Бацькаўшчыны, атручанага вайной, беспрасвеццем, галечай і дэспрэсіяй. М. Багдановіч жа як сапраўдны інтэлігент і ў гэтым бязладдзі адчуваў сябе адказным за лёс народа, за яго гістарычны шлях, нягледзячы на тое, што хвароба ўжо падводзіла рысу пад скупа адведзенымі яму днямі. Апошнія вершы Багдановіча ўражваюць прасветленым і пранікнёным лірызмам, калі ўсё, што ідзе ад жыццёвага тлуму, адцверсілася і засталася толькі зерне празрыстай і вечнай, як подых, ісціны («Маладыя гады, маладыя жаданні», «Сцюжа, мрок... Я ізноў хвараваты», «Набягае яно...»); урачыстай і шчымлівай развітальнасцю («Ўсё праходзе — і радасць, і мукі», «Пралятайце вы, дні...», «Страцім-лебедзь», «У краіне светлай»). У баладзе «Страцім-лебедзь» М. Багдановіч стварыў свой, беларускі, варыянт біблейскай легенды пра патоп, уклаўшы ў яго адзін з дамінантных, паўтаральных матываў сваёй творчасці: адчуванне мяжы паміж быццём і нябытам або адчуванне таямніцы Кону, калі памірае хтось больш моцны, каб даць жыццё слабейшай істоце. Страцім-лебедзь — горды моцны птах — выратоўвае слабых, нікчэмных і мітуслівых птушак, але гіне пры гэтым сам. Паэту істотна было на той час вярнуцца да лейтматыву сваёй нізкі «Каханне і смерць», каб прасачыць падобную ж сітуацыю, толькі з іншымі персанажамі і больш канкрэтнымі рысамі аўтабіяграфізму. Сповіддзю і адначасова заповітам гучыць верштэстамент «Пагоня» — гэта як бы апошні гарачы зварот да неабуджаных і абыякавых дзяцей Бацькаўшчыны, душы якіх не саспелі да патрыятычнага свядомага служэння ёй. Згадка Вострай Брамы і герба Вялікага княства — «Старадаўняй Літоўскай Пагоні» — як сімвалу дзяржаўнай моцы і незалежнасці стала для М. Багдановіча ў гэтым вершы менавіта тым нацыянальна сутнасным, гістарычна дакладным і для адраджэнскай самасвядомасці абсалютна арганічным «рэчывам» беларускасці,

якое так настойліва сінтэзаваў паэт у вершах беларускага складу. «Ваякі на грозных канях» акрылілі і ўзнеслі нястрымную фантазію, у шпаркім напружаным рытме верша нібыта адбіўся непадлеглы знікненню вечны пошчак пагоні:

Мо яны, Беларусь, панясліся
За тваімі дзяцымі уздагон,
Што забылі цябе, адракліся,
Прадалі і аддалі ў палон?

Бійце ў сэрцы іх — бійце мячамі,
Не давайце чужынцамі быць!
Хай пачуюць, як сэрца начаі
Аб радзімай старонцы баліць...

Пагоні суджана было і праз гады стаць ахоўніцай незалежнага нацыянальнага духу і выкрасаць яго іскры ў сэрцах, неўзгадаваных на нацыянальным гістарычным грунце, але што прагнуць знайсці сваю непадобную і непадфарбаваную пад чужы ідэал прыгажосці Бацькаўшчыну.

Своеасаблівую старонку шматаблічнай творчай спадчыны М. Багдановіча складаюць яго рускамоўныя вершы. Частка іх стваралася як пераклады з беларускамоўных арыгіналаў і ў асноўным склала сабою рукапісны зборнічак «Зеленя», акуратна перапісаны і падораны паэтам стрыечнай сястры Ньюце (Ганне Іванаўне Гапановіч). М. Багдановіч адчуваў сябе досыць вольна і ў стыхіі рускай мовы — яго вершы ў ёй гучаць надзіва натуральна, амаль што захоўваюць сваю вобразную прыгажосць, хоць і з'яўляюцца для рускай культуры перыферычнымі. Некаторыя вершы, якія маюць свае беларускія першакрыніцы, тым не менш не ўспрымаюцца як несумненныя пераклады, а хутчэй нагадваюць паўторныя практыкаванні паводле ўжо аднойчы закранутых сюжэтаў і настрояў («Городская

любовь», «Костел святой Анны в Вильне», «Осенью», «Счастье, ты вчера блеснуло мне несмело» і інш), пры гэтым вобразная палітра іх выглядае значна бяднейшай. Ёсць вершы, што сваіх беларускіх арыгіналаў не маюць або, магчыма, яны проста згубіліся («Зелёная любовь», «Зачем грустна она была», «Икра» і інш.). Апрача перакладаў, зробленых для Нюты, М. Багдановіч ствараў рускамоўныя варыянты сваіх вершаў, а часам адразу пісаў іх па-руску, відаць, таму, што цалкам зразумелым жаданнем творчай натуры паэта было жаданне бачыць свае творы надрукаванымі, а рускамоўны друк (яраслаўская газета «Голос», часопіс «Сатирикон») ахвотна прадстаўляў такую магчымасць таленавітаму беларусу, які ўмеў данесці характэрнае сваіх вершаў і праз гукі іншай мовы.

М. Багдановіч пісаў свае творы, заварожаны таямнічай красой і гарманічнай суладнасцю Сусвету, абпалены светачам ідэй нацыянальнага адраджэння і стварэння нацыянальнай беларускай культуры. Творчая асоба яго невычарпальная, як невычарпальны Космас. Жаданне асэнсаваць і вытлумачыць дзівосны паэтычны свет Багдановіча вяло пакаленні даследчыкаў у глыбіню гэтай невычарпальнасці, ды і, відаць, кожны з удзячнасцю разумеў, што дна дасягнуць у ёй немагчыма. Аднак амаль кожнаму ўдалося сказаць нешта істотнае, асабовае і асаблівае ў разуменні спадчыны паэта. Так, несумненна, сутнасныя рысы творчай індывідуальнасці закрануў А. Луцкевіч, калі пісаў наступнае: «Як пясняр чыстае красы, Багдановіч выбірае для сваёй творчасці беларускія элементы не затым, што яны — родныя яму, а затым, што ў іх ёсць сапраўднае характэрнае. І ў гэтым вялікая заслуга яго: бо такім чынам найлепшыя творы беларускай нацыянальнай душы ўзнікаюцца на тую ступень, на якой стаяць такія ж творы іншых народаў, здабыўшых ўжо даўно сусветнае прызнанне. Выкрываючы вечную, няўміручую красу ў нашым родным, беларускім, Багдановіч уводзіць нас у сям'ю культурных народаў з большай пэўнасцю, чымся тыя,

хто піша вялікія трактаты аб нашым праве на гэта»⁵. Прафесар І. Замоцін, адзін з руплівейшых багдановічазнаўцаў 20-х гадоў, збіральнік яго спадчыны і кампетэнтны куратар першага Збору твораў у двух тамах (1927—1928), у якім шмат што было надрукавана ўпершыню з аўтографам, сярод многіх сваіх дакладных характарыстык творчасці Багдановіча падкрэсліваў яе гуманістычную агульналюдскую накіраванасць: «Але рамантычная закаханасць у радзіму і ў выключна ёй уласцівыя гістарычныя задачы ўмяраліся... ў яго... свядомасцю, што гістарычныя шляхі ўсіх нацый павінны весці да універсальнага людзкага прагрэсу»⁶. «Узвышэнскі» крытык Адам Бабарэка паставіў сабе на мэце падсумаваць літаратурныя ацэнкі творчасці М. Багдановіча за дзесяцігоддзе пасля яго смерці і выбудаваў іх у наступны досыць красамоўны ланцужок: 1) успрыняцце М. Багдановіча як песняра своеасаблівага, індывідуальнага яшчэ пры жыцці паэта; 2) успрыняцце яго як нацыянальнага паэта-класіка, якое склалася ў першае пасмяротнае пяцігоддзе; 3) успрыняцце М. Багдановіча як «мастака-сінтэтыка», якое прыпадае на час збірання спадчыны паэта ў другое пяцігоддзе пасля яго смерці⁷. Тонкія ацэнкі і дакладныя характарыстыкі, зробленыя ў 20-я гады, складаюць трывалы падмурак сучаснага багдановічазнаўства, задаюць яму высокі і без кроплі фальшу тон.

Як і родны свой Край, які Максім Багдановіч параўноўваў не з пышнаю кветкай, а са сціплым дый самавітым васільком, уласны паэтычны лёс ён таксама ўспрымаў не ў бліскучым параўнанні з нечым кідкім і яркім, што можна

---

⁵ Наша думка. 1921. 27 мая.

⁶ Замоцін І. М. А. Багдановіч: Крытыка-біяграфічны нарыс // Узвышша. 1927. № 2. С. 121.

⁷ Бабарэка А. Максім Багдановіч у літаратурных ацэнках // Узвышша. 1927. № 2. С. 156.

адразу заўважыць, а з тым, да чаго трэба ўважліва прыглядацца (як да маленькай няяркай вясёлкі ўкруг месяца) і да чаго трэба падыходзіць з тонкай, настроенай на характыво душой. Калі ж прыгледзішся і адчуеш гэтае глыбіннае таямнічае характыво, то назаўсёды ў душы застанеца яго прывабнае святло, яго ўзвышальная сутнасць.

ІРЫНА БАГДАНОВІЧ

ПЕРАКЛАДЧЫЦКАЯ СПАДЧЫНА МАКСІМА БАГДАНОВІЧА

Па шырыні і разнастайнасці творчага дыяпазону дзейнасць Максіма Багдановіча ў галіне беларускага мастацкага перакладу была беспрэцэдэнтнай. Гэта тычыцца і ахопу творчасці іншамоўных паэтаў, і прадуманага, узважанага адбору твораў для перакладу, і высокай выканаўчай манеры.

Адораны шчодрым прыродным талентам, пісьменнік з тонкім, далікатным адчуваннем рэчаіснасці і ўнутранага свету чалавека, майстар мастацкага перакладу, удумлівы крытык і літаратуразнаўца, палымяны патрыёт, М. Багдановіч пакінуў глыбокі след у гісторыі нашай нацыянальнай культуры. Праз усё сваё да крыўднага кароткае жыццё М. Багдановіч пранёс шчырую веру ў тое, што беларуская літаратура ўзнімецца да ўзроўню духоўных дасягненняў сусветнай культуры і панясе «свой дар» іншым народам. Уласнай творчай дзейнасцю гэты Чалавек, Пісьменнік, Грамадзянін зрабіў бадай што немагчымае, каб наблізіць сваю заповітную мару да явы...

Напачатку ХХ ст. у беларускім адраджэнскім руху даволі папулярнай была думка пра тое, што плённае, паўнацэннае развіццё наша культура зможа атрымаць толькі ў цесным ўзаемадзеянні з мастацка-эстэтычнымі набыткамі ўсяго чалавецтва. С. Палуян пісаў у «Нашай ніве», што беларускі народ «зможа дагнаць на гасцінцы поступу тыя

народы, што даўно ідуць далёка ўперадзе. Зможа многа чаго ўзяць ад іх і многа чаго даць ім. Зможа і сваю дань улажыць у скарбніцу ўсясветных культурных здабыткаў»¹

Аднак менавіта М. Багдановіч быў першым сярод беларускіх пісьменнікаў, хто так востра і глыбока зразумеў актуальнасць, мэтазгоднасць і патрэбу падключэння маладой нашай літаратуры да «сілавога поля» (А. Адамовіч) — сусветнай, галоўным чынам еўрапейскай літаратуры. Зразумеў... і зрабіў першыя шчаслівыя крокі на шляху далучэння беларускай літаратуры да твораў іншамоўных пісьменнікаў, імёнамі якіх ніколі не перастане ганарыцца культурнае чалавецтва: Гарацый, Авідзій, Гейнэ, Шылер, Верлен, Верхарн, Пушкін...

У артыкуле «Забыты шлях» М. Багдановіч пераканаўча даказваў: «Намагаючыся зрабіць нашу паэзію не толькі мовай, але і духам, і складам твораў шчыра беларускай, мы зрабілі б цяжкую памылку, калі б кінулі тую вывучку, што нам давала светавае (найчасцей еўрапейскае) паэзія. Гэта апошняя праца павінна ісці поўным ходам. Было б горш, чым нядбальствам, нічога не ўзяць з таго, што соткі народаў праз тысячы год сабіралі ў скарбніцу светавай культуры. Але занасіць толькі чужое, не развіваючы свайго, — гэта яшчэ горш: гэта знача глуміць народную душу. Да таго ж адны жабракі могуць праз усё жыццё толькі браць. Трэба ж і нам, беручы чужое, калі-нікалі даць нешта сваё. А свайго, як мы бачым, мы давалі меней, чым маглі».

Напісаныя ў 1915 г., гэтыя словы ў тагачасных умовах набывалі значэнне праграмага, магістральнага накірунку і пераканаўча сведчылі, што М. Багдановіч добра ўсведамляў ролю перакладной літаратуры як арганічнай часткі, як непасрэднай удзельніцы нацыянальнага літаратурнага працэсу, выразна бачыў дыялектыку адносін перакладной і арыгінальнай літаратуры, і ўжо тады, напачатку XX ст.,

¹ Наша ніва. 1910. № 11.

калі беларускае мастацкае слова толькі-толькі набіралася моцы, а творчы багаж нашых пісьменнікаў быў яшчэ дастаткова сціплы, — М. Багдановіч не сумняваўся ў патэнцыяльных магчымасцях нашай літаратуры стварыць і даць нешта сваё, адметнае, уласна нацыянальнае, а не запазычваць толькі ў больш развітых літаратурах і не ставіць сябе ў сляпую эпігонскую залежнасць ад іх.

Думаецца, што ўважлівыя, руплівыя адносіны М. Багдановіча да перакладчыцкага занятку як да самастойнага віду творчай мастацкай дзейнасці і бяруць свае вытокі ад глыбокага разумення паэтам месца перакладной літаратуры ў сістэме нацыянальнага літаратурнага кантэксту, яе ролі ў развіцці пісьменніцкай і чытацкай самасвядомасці, у прапагандзе асветніцтва і эстэтычнага густу. Сапраўды, пераклады для М. Багдановіча не былі нейкай часовай аўтаномнай ці паралельнай справай побач з арыгінальнай паэтычнай творчасцю, а сталі яе неад'емнай часткай. У перакладах паэт бачыў не толькі спосаб далучэння беларускамоўнага чытача да літаратур іншых народаў, але перш за ўсё — актыўны каталізатар, які павінен быў пашыраць і ўзбагачаць ідэйна-тэматычныя, вобразныя, сюжэтныя, фармальна-выяўленчыя сродкі і магчымасці роднай літаратуры і мовы. Тут М. Багдановіч, па сутнасці, салідарызаваўся з В. Р. Бялінскім, які пісаў у 1835 г: «...нам патрэбна больш перакладаў як уласна навуковых, так і мастацкіх твораў», і падкрэсліваў, што асноўная вартасць апошніх «выяўляецца асабліва ў тым, што яны спрыяюць развіццю эстэтычнага пачуцця, фарміраванню густу і распаўсюджванню сапраўдных паняццяў аб прыгожым... Акрамя таго, пераклады неабходны і для стварэння нашай яшчэ неўсталяванай мовы; толькі дзякуючы ім (перакладам. — *Л. К.*) можна з яе зрабіць такі арган, на якім можна было б разыгрываць усе бясконцыя і разнастайныя варыяцыі чалавечай думкі»².

² Белинский В. Г. Полн. собр. соч. М., 1953—1959. Т. 1. С. 130.

Тэарэтычнае асэнсаванне ролі мастацкага перакладу як эфектыўнага інструменту ўзаемаўздзеяння і ўзаемаўбагачэння літаратур, практычная перакладчыцкая дзейнасць, яе высокі мастацкі ўзровень і зайздросны плён ставяць М. Багдановіча на ганаровы п'едэстал тых піянераў перакладчыцкага руху, каму сама Гісторыя наканавала стаць заснавальнікамі беларускай нацыянальнай школы мастацкага перакладу. І сёння пераклады М. Багдановіча з нямецкай, лацінскай, украінскай і іншых моў не перастаюць дзівіць сваёй дасканаласцю і служаць узорам высокага майстэрства.

Англіійская паэтэса, перакладчыца і даследчыца творчасці М. Багдановіча Вера Рыч, даючы высокую агульную характарыстыку ягоных перакладаў, паказвае, у прыватнасці, як плённа спрыяў пераклад уласна паэтычнай дзейнасці М. Багдановіча. Так, аналізуючы верш паэта «Ах, як спявае», напісаны кампактнай сілабічнай формай танка, В. Рыч падкрэслівае, што ў гэтым творы гучыць не толькі японская тэма, не толькі зроблена адпаведная колькасць складоў, але і захавана сэнсавая цэзура ў канцы трэцяга радка, што вельмі часта ігнаруецца заходнімі перакладчыкамі нават і сёння, калі яны звяртаюцца да гэтай формы.

На фарміраванне метаду перакладчыцкай практыкі М. Багдановіча зрабілі ўплыў выдатныя набыткі ў галіне мастацкага перакладу, пакінутыя А. Пушкіным, М. Міхайлавым, М. Горкім, І. Франко, В. Самійленкам, а таксама Ф. Багушэвічам, В. Дуніным-Марцінкевічам.

М. Багдановіч не прымаў і ніколі не выкарыстоўваў у практычнай дзейнасці падрадкоўны, літаральны пераклад, які так катэгарычна адмаўляўся А. Пушкіным: «Падрадкоўны пераклад ніколі не можа быць дакладным. Кожная мова мае свае словазлучэнні, свае ўмоўныя рытарычныя фігуры, свае засвоеныя выразы, якія не могуць быць перакладзены на другую мову адпаведнымі словамі. Возь-

мем першыя фразы: «Comment allez-vous; How do you do» * Паспрабуйце перакласці іх слова ў слова на рускую мову»³.

Сваю пазіцыю да літаральнага перакладу М. Багдановіч выказаў у рэцэнзіі на рускі пераклад зборніка вершаў Т. Гацье «Эмалі і камеі», зроблены М. Гумілёвым, дзе перакладчык крытыкуецца менавіта «за імкненне да літаральнай перадачы першатвора» (падкрэслена мною.— Л. К.).

Маючы добрыя лінгвістычныя здольнасці, М. Багдановіч вывучыў і дастаткова глыбока засвоіў лацінскую, нямецкую, французскую мовы, валодаў мовамі славянскіх народаў, а таму мог абысціся без падрадкаўніка і працаваць непасрэдна з тэкстам арыгінала. Гэта спрыяла дасягненню семантычнай дакладнасці перакладу, а таксама адпаведнай перадачы фармальных асаблівасцей, стылю, рытмікі і інтанацыі іншамоўнага першатвора.

Творчы метад перакладу М. Багдановіча з устаноўкай на дасягненне адэкватнай перадачы зместу і формы арыгінала ўпісваецца ў канцэпцыю так званага рэалістычнага перакладу, які на думку некаторых сучасных даследчыкаў (Г. Гачэчыладзе) з'яўляецца найбольш канструктыўным і плённым.

У радках Брусав:

Мы зерна древние лелеем,
Мы урожай столетий жнем,—

якія М. Багдановіч паставіў эпіграфам да сваіх «Пентаметраў», ясна праглядаюцца адносіны беларускага паэта да скарбаў старажытнай духоўнай культуры. Бадай, не будзе перабольшаннем сказаць, што ніхто з беларускіх пісьменнікаў ні да М. Багдановіча, ні пасля яго так шырока

* Французская і англійская формы прывітання.

³ Пушкин А. С. Полн. собр. соч. М.; Л., 1949. Т. 12. С. 144.

не выкарыстоўваў у сваёй арыгінальнай творчасці антычных матываў, тэм, вобразаў, сюжэтаў і форм. І ў гэтым бачыцца не толькі праява глыбокай павагі да шэдэўраў мінулага, але і жаданне прышчапіць іх да маладога дрэўца новай беларускай літаратуры. Што тычыцца перакладчыцкай дзейнасці, то імкненне М. Багдановіча перасадзіць на родную глебу ўзоры антычнай паэзіі знайшло сваё канкрэтнае ўвасабленне ў перастварэнні твораў Гарацыя і Авідзія.

Славутую трыццатую оду «Ехегі monumentum» («Помнік») з трэцяй кнігі одаў Гарацыя М. Багдановіч пераклаў вельмі блізка да лацінскага арыгінала і, што асабліва важна, перадаў пры гэтым і яго памер — нязнаны датуль у беларускай паэзіі асклепіадаўскі верш. Варта прыгадаць, што менавіта памер гэтага твора ў свой час стаў неадольнай перашкодай для такіх майстроў паэтычнага пераклада, як М. Ламаносаў, Г. Дзяржавін, А. Фет...

«Дэмакратычны струмень і высокае мастацкае майстэрства — вось рысы паэзіі Гарацыя, якія прыцягвалі да сябе ўвагу беларускага паэта. Больш таго, Гарацый меў значны ўплыў на яго і спрыяў фарміраванню літаратурных поглядаў і творчаму наслідаванню лепшых узораў антычнай паэзіі. Оды і дыятрыбы Гарацыя, разам з яго «Эалійскімі песнямі», адыгралі, у пэўным сэнсе слова, ролю моста, па якім ішоў Максім Багдановіч да іншых паэтаў старажытнага свету. Сярод іх Гамер, Анакрэон, Катул, Авідзій пакінулі пэўны след на ўсёй вобразнай сістэме аўтара «Вянка»⁴, — так характарызуе С. Майхровіч значэнне паэзіі Гарацыя і яе ўплыў на станаўленне творчай індывидуальнасці М. Багдановіча.

Па форме і кампазіцыйна-сюжэтнай будове «Метамарфозы» Авідзія — твор вельмі складаны для перакладу. М. Багдановіч двойчы звяртаўся да яго і пераклаў на беларускую мову два фрагменты: «Грамада зорак «Карона» і

⁴ Майхровіч С. Максім Багдановіч. Мн., 1958. С. 111.

«Ікар і Дзедал». У кожным выпадку нашаму паэту ўдалося дакладна ўзнавіць змест, інтанацыю і стыль арыгінала. Праўда, у перакладзе міфа пра Дзедала і яго сына адсутнічаюць апошнія строфы твора, дзе гаворка ідзе пра гібель Ікара. Можна меркаваць, аднак, што над гэтым перакладам М. Багдановіч збіраўся яшчэ папрацаваць, бо гэты фрагмент пры жыцці паэта нідзе не друкаваўся і быў знойдзены сярод чарнавых накідаў.

Разам з Я. Купалам, Я. Коласам, іншымі пісьменнікамі-перакладчыкамі нашаніўскай пары М. Багдановіч далучаецца да перакладу нямецкай паэзіі. Дзякуючы яму ўпершыню на мове беларусаў загаварылі Г. Гейнэ і Ф. Шылер. Даследчык беларуска-нямецкіх літаратурных сувязей У. Сакалоўскі слухна сцвярджае, што пераклады з Гейнэ былі заканамернай з'явай у творчасці М. Багдановіча, бо абодвух паэтаў лучыць пэўная тыпалагічная блізкасць сугучных матываў, агульнасць грамадска-палітычных інтарэсаў і падабенства эстэтычных прынцыпаў. «Акрамя таго, — падкрэслівае літаратуразнаўца, — вершы Г. Гейнэ захапілі аўтара «Вянка» страснасцю лірычнага пачуцця, глыбокім пранікненнем у самыя інтымныя зрухі чалавечай душы, філасофскім зместам, вялікім гуманізмам, саркастычным выкрыццём людскіх заган, урэшце, дасканаласцю формы, меладычнасцю, блізкасцю да народнай песні»⁵.

Пераклады з Гейнэ былі створаны М. Багдановічам у 1909 г., але толькі адзін з іх — «У паўночным краю на кургане» — трапіў да чытача ў тым жа годзе са старонак «Нашай нівы». Праз год у гэтай газеце быў змешчаны пераклад верша Ф. Шылера «Хочаш сябе ты пазнаць». А з перакладамі пяці іншых вершаў Г. Гейнэ «Азра», «Дзяцюк шчыра любіць дзяўчыну», «Калі любоў замучыць», «Калі маеш шмат чаго», «Генрых» — нашаму чытачу давялося

---

⁵ Сакалоўскі У. Пара станаўлення. Мн., 1986. С. 96.

пазнаёміцца толькі ў 1927 г., калі пабачыў свет першы акадэмічны Збор твораў М. Багдановіча.

Супастаўленне беларускіх тэкстаў з нямецкімі першатворамі сведчыць, што М. Багдановіч не імкнуўся перадаць усе падрабязнасці і нюансы іншамоўнай фактуры, а працаваў творча і даволі раскавана. Часам у перакладах можна напаткаць пэўныя сэнсавыя адхіленні ад арыгінала, некаторыя разыходжанні з нормаў сучаснай беларускай мовы. Гэта, у прыватнасці, відаць на прыкладзе перакладу верша Г. Гейнэ «Ein Fichtenbaum steht einsam» («У паўночным краю на кургане»).

Вось арыгінал:

Ein Fichtenbaum steht einsam
Im Norden auf kahler Höh.
Ihn schläfert; mit weißer Decke
Umhüllen ihn Eis und Schnee.

Er träumt von einer Palme,
Die, fern im Morgenland,
Einsam und schweigend trauert
Auf brennender Felsenwand.

А гэта пераклад М. Багдановіча і падрэдкаўнік:

У паўночным краю на кургане
Сасна адзінока стаіць,
Абкутаўшысь лёдам і снегам,
Як белай адзежынай, спіць.

І бачыць у сне яна пальму,
Што ў дальняй паўдзённай
зямле

Самотна стаіць і нудзьгуе
На спаленай сонцам скале

Сасна стаіць адзінока
На поўначы на голай вяршыні
Ей сніцца сон; белай коўдрай
Яе пакрывае лёд і снег

Яна бачыць у сне пальму,
Якая далёка на ўсходзе
(Бліжнім)
Адзінока і маўкліва смуткуе
На гарачай адвеснай скале.

У дадзеным выпадку перакладчык робіць неістотныя і, па сутнасці, непрыкметныя адступленні ад нямецкага тэксту. Так, у перакладзе з'явілася «на кургане» замест «на голай вяршыні», або «на спаленай сонцам скале» замест «на гарачай адвеснай скале» і г. д. Ёсць у перакладзе руская граматычная форма «зямле». Нарэшце, могуць узнікнуць сумненні наконт ужытку такіх слоў, як «абкутаўшысь», «нудзьгуе». І ўсё ж нельга не прызнаць, што пераклад М. Багдановіча вельмі сугучны арыгіналу.

Пры больш дэталёвым разглядзе можна заўважыць, што перакладчык свядома ці несвядома прыглушыў алегарычнае гучанне тэмы кахання — пакутлівую долю няшчасных закаханых, асуджаных на вечную разлуку (сасна па-нямецкаму — *der Fichtenbaum*, а пальма — *die Palme* — словы мужчынскага і жаночага роду — Ён і Яна), і зрабіў акцэнт на тэме адзіноты. Дарэчы, на гэтую акалічнасць не звярнуў увагі М. Лермантаў у сваім вольным перакладзе гэтага твора, хоць некаторыя рускія перакладчыкі імкнуліся захаваць супрацьпастаўленне мужчынскага і жаночага роду і мянялі вобраз сасны на вобраз кедру (Ф. Цютчаў, А. Майкаў) або дуба (А. Фет, П. Вейнберг)...

Важна падкрэсліць, што пазначаныя асаблівасці перакладу М. Багдановіча не дэфармуюць асноўны пафас і паэтыку арыгінала, які ў беларускай версіі атрымаў сваё паўнацэннае і натуральнае адлюстраванне. Сказанае ў поўнай меры адносіцца і да астатніх перакладаў нашага паэта з нямецкай паэзіі. І тут варта пагадзіцца з кампетэнтным спецыялістам па пытаннях беларуска-нямецкага мастацкага перакладу У. Сакалоўскім, які піша: «Багдановічаўскія пераклады твораў Г. Гейнэ і Ф. Шылера хаця і маюць некаторыя выдаткі, што больш залежалі ад часу, чым ад самога перакладчыка, сталі, як і ўся спадчына беларускага паэта, класічнымі»⁶.

⁶ Сакалоўскі У. Пара станаўлення. С. 97.

Вялікая руская літаратура была для М. Багдановіча не толькі выдатнай школай, крыніцай натхнення, прадметам удумлівага крытычнага асэнсавання, але і аб'ектам перакладчыцкай увагі. Праўда, перакладаў з рускай у Багдановіча няшмат. Гэта вершы «Вязень» А. Пушкіна, «Золата, золата падае з неба!» А. Майкава і «Цяжкая дарога» М. Розенгейма. Дастаткова прыгадаць хрэстаматыйна вядомыя пушкінскія радкі, каб пераканацца, што дзякуючы М. Багдановічу яны знайшлі сабе новае паўнакроўнае жыццё на беларускай мове:

Сяджу я ў турме за рашоткай гады.
Узросшы на волі арол малады,
Друг сумны мой, машучы моцным крылом
Крывавую страву клею пад акном...

Асноўнае месца ў перакладчыцкай спадчыне М. Багдановіча займае французская паэзія. Яна прадстаўлена 22 творамі Поля Верлена і адным санетам Алексіса-Фелікса Арвера.

Характэрна, што аўтар «Вянка» вельмі даражыў перакладамі з Верлена і нават ставіў іх вышэй некаторых сваіх арыгінальных вершаў. Пра гэта сведчыць ліст паэта ад 29 ліпеня 1912 г. у рэдакцыю «Нашай нівы»: «Надумаўся я памясціць у зборнічак і пераклады з Верлена, каторыя раней надаслаў у Піцер. Пераклады да арыгінала блізкія, і, калі я магу іх справядліва ацаніць,— добрыя... Ва ўсякім разе пераклады з Верлена больш вартыя друку, чым гэтыя трафарэты, да ліку каторых трэба прыпісаць і в(ерш) «Шмат у нашым жыцці ёсць дарог...»

Зусім натуральна паўстае пытанне: чаму іменна паэзія Верлена, а не, напрыклад, Рэмбо, Бадлера ці якога-небудзь іншага паэта прыцягнула ўвагу Багдановіча-перакладчыка?

Безумоўна, адказаць на гэтае пытанне надзвычай цяжка. Становішча ўскладняецца яшчэ і тым, што ні ў эпістлярнай спадчыне М. Багдановіча, ні ў яго публіцыстычных

і літаратурна-крытычных артыкулах, ні ва ўспамінах бацькі паэта — Адама Ягоравіча — ніякіх меркаванняў ці хоць ускосных звестак на гэты конт мы не знойдзем.

Даследчык беларуска-французскіх літаратурных сувязей Б. Міцкевіч, характарызуючы адносіны М. Багдановіча да П. Верлена слушна адзначаў, што беларускі пясняр «высока цаніў Верлена за няспынныя пошукі ў галіне паэзіі, за цудоўную музыку верша, за высокае паэтычнае майстэрства»⁷. Істотны момант тут улоўлены. Аднак разважанні Б. Міцкевіча гучаць занадта агульна. У французскай літаратуры знойдуцца дзесяткі паэтаў, якія валодаюць такімі ж якасцямі, што згадвае літаратуразнаўца. Між тым іх творчасць не стала аб'ектам перакладчыцкай увагі М. Багдановіча.

І ўсё ж характарыстыка паэзіі П. Верлена і адносін да яе М. Багдановіча, дадзеная Б. Міцкевічам, была вельмі блізкай да ісціны. Асабліва калі ўлічыць, што прыкладна ў той жа час можна было прачытаць і такое: «Звяртанне М. Багдановіча да твораў Верлена — даніна сімвалізму, якую некаторы час аддаваў беларускі паэт», — лаканічна сцвярджалася на старонцы 550 зборніка твораў М. Багдановіча, выдадзенага ў 1957 г.

Паколькі «даніна аддавалася» не туды, куды трэба, а значыць, і дыскрэдытавала ідэйна-эстэтычныя канцэпцыі М. Багдановіча, то знайшліся людзі, якім захацелася пэўным чынам «рэабілітаваць» неабачлівага паэта. І ў кнізе, прысвечанай жыццю і творчасці М. Багдановіча, з'явіліся сарамліва-прабачальныя радкі: «Нягледзячы на некаторы ўплыў сімвалістаў і дэкадэнтаў, здаровая дэмакратычная аснова творчасці паэта за ўсёды выступала на першае месца і вызначала яго агульнафіласофскія і эстэтычныя погляды, выратоўвала ад захаплення «моднымі» літаратурнымі плынямі»⁸.

⁷ Літ. і мастацтва. 1960. 26 сак.

⁸ Барсток М. Максім Багдановіч. Мн., 1961. С. 15—16.

Цудоўны адказ «абвінаваўцам» і «абаронцам» М. Багдановіча даў А. Лойка: «Гаварыць з такой катэгарычнасцю аб даніне Багдановіча сімвалізму, аб яго захапленні моднымі літаратурнымі плынямі, нам здаецца, няма падстаў. Пытанне ўзаемасувязей «здаровай» асновы паэзіі і «шкодных» уплываў павінна вырашацца ўвогуле больш гнутка і бліжэй да ісціны, бо незаўсёды цікавасць аднаго паэта да другога — гэта даніна, захапленне, праява ўплыву і інш. І, галоўнае, зусім не заўсёды кампраметуе паэта тое, што яго цікавяць «інакомыслящие». А іменна агаворкі тыпу «здоровая дэмакратычная аснова», «нягледзячы на некаторы ўплыў», «выратоўвала» з'яўляюцца нічым іншым, як фігавым лістком, за якім хаваецца жаданне скрыць якраз тое, што нібы кампраметуе паэта»⁹. На наш погляд, вытокі цікавасці беларускага паэта да Верлена трэба шукаць у характары паэтычнай ліры гэтага сlynнага прадстаўніка французскай культуры другой паловы XIX ст. Хаця французская літаратура мела паэтаў і з большым патэнцыялам творчай энергіі і таленту, аднак слова Верлена, то даверліва-інтымнае, то загадкава-таямнічае, але заўсёды шчырае, багатае сэнсавымі нюансамі, адметнае і поліфанічнае,— такое слова вуха заўсёды вылучыць у шматгалосці французскай паэзіі. «Няма ніякага сумнення,— пісаў А. В. Луначарскі,— што Поль Верлен з'яўляецца адным з буйнейшых паэтаў французскай лірыкі ўвогуле»¹⁰. Высока ставіўся да паэзіі Верлена М. Горкі, хаця і адзначаў у сваім артыкуле «Поль Верлен і дэкадэнты» ролю паэта ў зараджэнні дэкадансу ў французскай паэзіі. Горкі бачыў перавагу Верлена над тымі, хто спяшаўся назваць сябе яго паслядоўнікамі: «Верлен быў больш ясны і прасты, чым яго вучні: у сваіх меланхалічных вершах, дзе гучыць глыбокая туга, быў ясна чуцен крык адчаю, боль чуллівай і пяшчотнай душы, якая прагне

⁹ Лойка А. Максім Багдановіч. Мн., 1966. С. 109.

¹⁰ Луначарский А. В. Полн. собр. соч.: в 8 т. М., 1967. Т. 4. С. 337.

святла, прагне чысціні, шукае бога і не знаходзіць, хоча любіць людзей і не можа»¹¹.

Падрабязны разгляд творчай індывідуальнасці Поля Верлена, яго паэзіі, прозы, светапогляду і ўплыву на французскую і сусветную паэзію вывёў бы нас за межы пазначанай тэмы, таму спынімся толькі на тым, што яднала, збліжала або магло яднаць, збліжаць Верлена і Багдановіча. Параўнальны аналіз іх паэзіі паказвае, што ні ў творчасці Верлена, ні ў творчасці Багдановіча мы, бадай, не знаходзім твораў, насычаных яркімі, імклівымі, бурнымі, дынамічнымі падзеямі або дзеяннямі. Іх паэзія — заўсёды нетаропкі, спавядальны роздум аб жыцці, чалавеку, прыродзе, мастацтве. Гэта заўсёды уважлівы, часам знарок затарможаны, статычны, сузіральны погляд на рэчаіснасць, які абавязкова падсвечваецца суб'ектыўнымі ацэнкамі аўтара, яго ўнутраным эмацыянальным станам. Важна, што эмацыянальны фон у творчасці абодвух паэтаў выкарыстоўваецца не столькі дзеля таго, каб выклікаць адпаведную настроенасць чытача, колькі дзеля таго, каб гучаць самастойна нараўне з асноўнай сюжэтнай лініяй і стаць, такім чынам, іманентнай часткай твора. Калі для Верлена матывы шчымлівай тугі, душэўнага болю, безвыходнасці, песімізму, а на пэўных этапах творчасці — фаталізму і містыцызму — амаль што пастаянныя атрыбуты яго паэзіі, то дыяпазон пачуццяў у творчасці М. Багдановіча значна шырэйшы: ад трагічных («Шмат у нашым жыцці ёсць дарог») да аптымістычных («Кінь вечны плач свой аб старонцы») і рэвалюцыйных («Рушымся, брацця, хутчэй»). Тым не менш элементы агульнасці ў тэматыцы, светаадчуванні, манеры паэтычнага мыслення ў Багдановіча і Верлена не выклікаюць сумненняў. Гэта пацвярджаюць і цікавыя разважанні беларускай даследчыцы А. Кабаковіч, якая піша, што да вершаў П. Верлена Багдановіч «звяртаўся з асаблі-

¹¹ Горький М. Собр. соч.: В 30 т. М., 1953. Т. 23. С. 124—125.

вай ахвотай, бо знаходзіў у іх блізкія да асабістай эмацыянальную атмасферу і характар светаадчування»¹². Свае разважанні даследчыца падмацоўвае назіраннямі над перакладамі М. Багдановіча з Верлена. Больш таго, А. Кабаковіч лічыць (і не без падстаў), што нават і ў «арыгінальнай творчасці беларускага паэта ёсць вершы, якія сведчаць не столькі аб уплыве П. Верлена на яго творчасць, колькі аб пэўнай пераклічцы іх псіхалагічнага вопыту»¹³.

У пацвярджэнне гэтаму даследчыца прыводзіць багдановічаўскі верш у прозе «Як толькі закрываю я вочы...»

«Як толькі закрываю я вочы, сталёныя светам газніцы, як толькі ўсплывуць перад імі чырвоныя, сінія плямы,— дык зараз жа сэрца згадае апошняе наша спатканне,— чырвоныя, яркія вусны, глыбокія, сінія вочы... Як той матылёк лёгкакрылы, што вось-вось із маку ўзвіецца, на вуснах яе трапятала і была не ў сілах сарвацца адно ціхавейнае слова; якое — ўжо вы ўгадалі! Ах вусны, чырвоныя вусны! ах словы, чароўныя словы! Не дзіва ж, мае дарагія, што слёзы ў мяне праступаюць з-пад хмурных павек, і кажу я: «паменшыце свету ў газніцы, бо штось яна рэжа мне вочы».

Сапраўды, варта параўнаць гэтыя радкі з верленаўскімі вершамі са зборніка «Добрая песня», каб пераканацца, як шмат агульнага ў абодвух паэтаў у паэтычнай трактоўцы тэмы кахання, любімай жанчыны: ніякай эротыкі, ніякай цялеснасці, ніякай заземленасці — усюды пануе ўзнёслаць, чысціня, амаль што незямная прыгажосць каханай, усюды — рыцарскі «культ дамы».

У гісторыю французскай і сусветнай паэзіі Поль Верлен увайшоў як нястомны наватар і працаўнік у галіне літаратурнай тэхнікі, як руплівы майстар гарманічнага верша, дзе ўсе выяўленчыя сродкі скіраваны на тое, каб падкрэсліць гукавую арганізацыю, рытмічную выразнасць і аба-

¹² Кабаковіч А. Паэзія Максіма Багдановіча. Мн., 1978. С. 58.

¹³ Там жа. С. 59.

вязкова — музычнасць. Гэты аспект творчай спадчыны Верлена, а іменна шліфоўка, адточванне, імкненне да гармоніі, да новых паэтычных форм, відаць, асабліва быў істотным для М. Багдановіча, які, як ніхто іншы напачатку ХХ ст., сам клапаціўся аб узбагачэнні, развіцці і ўдасканаленні фармальных магчымасцей беларускай паэзіі і які, мусіць, добра ўсведамляў, што паэзіі патрэбны не толькі мускулістыя каменячосы, але і эlegantныя ювеліры. Думаецца, словы французскага паэта «*De la musique avant toute chose!*» — «Музыкі перш за ўсё!» былі ўзяты Багдановічам не толькі ў якасці эпіграфа да верша «Па-над белым пухам вішняў...»

Характэрна, што наватарская дзейнасць М. Багдановіча ў галіне распрацоўкі новых паэтычных форм і тэм не была самамэтай. Звяртаючыся ў рэдакцыю часопіса «Маладая Беларусь» і гаворачы пра свой цыкл вершаў «Старая спадчына», паэт пісаў: «Ён увесь склаўся з абразцоў розных даўнейшых форм верша, каторымі я зацікавіўся, маючы на ўвазе не толькі іх красу, не толькі палепшанне версіфікатарскай снароўкі пры працы над імі, але і жаданнем прышчапіць да беларускай пісьменнасці здабыткі чужаземнага паэтычнага труда, памагчы атрымаць ёй больш еўрапейскі выгляд. Апрыч таго, фактам з'яўлення іх хацеў я давесці здатнасць нашай мовы да самых срогіх вымог вяршоўнай формы, бо я ім здавальняў нават у драбніцах, іншы раз вельмі цяжкіх. Напрыклад, ні адзін санет з цэлай расійскай пісьменнасці не вытрымлівае ўсіх тых правіл, якія спаўняліся мной, павэдлуг вымог тэарэтыкаў гэтай формы (напрыклад, каб ні адно слова ў санеце не ўжывалася больш разу).

Я шчыра жадаў бы, каб гэтыя вершы мелі дзе якой культурны ўплыў на нашых песняроў». Вось які комплекс задач ускладваў на сябе М. Багдановіч. Праз два гады паэт сціпла падагуліць плён сваёй працы ў гэтым кірунку: «М. Багдановіч таксама дбаў аб развіцці верша і даў колькі «нанізак» іх (цыклаў), новых або па тэмах, або па фор-

ме. Сюды належаць вершы, напісаныя накшталт народных песняў, або ў старафранцузскіх формах, далей вершы аб старой Беларусі і дзе-што іншае». Нагадаем, што сярод твораў М. Багдановіча перыяду з 1911 па 1913 г. былі: «Змяіны цар» («У цёмным небе — хараводы»), «Бура», «Я і маці», «Сэрца ные», «Санет» («Паміж пясцоў Егіпецкай зямлі»), «Слудкія ткачыхі», «Трыялет» («Мне доўгае расстанне з Вамі»), «Успамін», «Купідон» і інш.

Глыбокі прафесійны аналіз пошукаў і знаходак Багдановіча ў справе ўзбагачэння нацыянальнай беларускай версіфікацыі на аснове класічных традыцый еўрапейскай літаратуры зрабіў М. М. Грынчык, які адзначае, у прыватнасці, што Багдановічу належыць прырытэт у засваенні такіх класічных форм верша, як санет, рандэль, рандо¹⁴.

Элементы агульнага ў Верлена і Багдановіча не павінны, напэўна, зацямяць і такую акалічнасць: вялікі жыццялюб, аптыміст па натуры, рэаліст і дэмакрат — наўрад ці мог Максім Багдановіч блізка прымаць, а тым больш браць за творчы ўзор матывы фатальнай беспрасветнасці, ірацыяналізму і містыкі гэтага, па словах Анатоля Франса, «самага арыгінальнага, самага грэшнага і самага містычнага, самага складанага і самага простага, самага ўзрушанага, самага вар'яцкага, але ж, безумоўна, і самага натхнёнага, і самага сапраўднага з сучасных паэтаў»¹⁵.

Канкрэтны параўнальны аналіз багдановічаўскіх перакладаў і вершаў П. Верлена сведчыць, што і ў дадзеным выпадку галоўным, вядучым прынцыпам перакладчыцкай дзейнасці для нашага паэта быў прынцып максімальнай набліжанасці да арыгінала. Прынцып гэты рэалізуецца як пры перадачы зместу, лексікі, так і стылю, фармальных асаблівасцей першатвора. Праілюструем гэта на прыкладзе.

¹⁴ Грынчык М. М. Шляхі беларускага вершаскладання. Мн., 1973. С. 242—243.

¹⁵ Франс А. Собр. соч.: В 8 т. М., 1960. Т. 8. С. 234.

Верш «Il pleure dans mon coeur» («Плач у сэрцы маім») вельмі характэрны для творчай спадчыны Поля Верлена. У ім знайшлі свой рэльефны адбітак меланхалічных пачуцці паэта. Апісанне ўнутранага псіхалагічнага стану, матыў беспрычыннай тугі надзвычай удала і гарманічна ўзмацняюцца мінорным пейзажным фонам, ціхай, спакойнай, спавядальнай манерай самавыяўлення аўтара. Фарміраванню шчымлівага пачуцця неўсвядомленай бяды, горкай адзіноты спрыяе і адпаведная лексіка арыгінала: «langueur» (слабасць, апатыя), «s'ennuie» (сумуе), «peine» (гора, боль), «deuil» (жалоба) і г. д.

Гэтыя асаблівасці, як паказвае нам параўнальны аналіз арыгінала і перакладу, былі ўлічаны М. Багдановічам. Вось тэкст арыгінала:

Il pleure dans mon coeur
Comme il pleut sur la ville;
Quelle est cette langueur
Qui pénètre mon coeur?

O bruit doux de la pluie
Par terre et sur les toits!
Pour un coeur qui s'ennuie
O le chant de la pluie!

Il pleure sans raison
Dans ce coeur qui s'écoeur
Quoi! Nulle trahison?..
Ce deuil est sans raison.

C'est bien pire peine
De ne savoir pourquoi
Sans amour et sans haine
Mon coeur a tant de peine!

Літаральны пераклад:

Плач у сэрцы маім
Як над горадам дождж;
Што гэта за туга,
Якая пранізвае маё сэрца?

О, ціхі шум дажджу
На зямлі і на стрэхах!
Для сэрца, якое сумуе
О, песня дажджу!

Плач без прычыны
У гэтым сэрцы, што заходзіцца ад болю.
Што? Ніякай здрады?..
Гэтая жалоба без прычыны.

Самая горшая бяда
Не ведаць чаму
Без кахання і без нянавісці
У майго сэрца столькі бяды!

Пераклад М. Багдановіча:

Il pleut doucement sur la ville*.
(Арцюр Рэмбо)

Плач сэрца майго,
Як над горадам дождж.
Скуль расце, для чаго
Смутац сэрца майго?
Шум ціхі дажджа
Над будоўляй, зямлёй...
Ты скучала, душа,
Раньш па песні дажджа.
Шчыміць без прычын
Ў бедным сэрцы маім.
Ўжо няма злых часін,—
Гэты плач — без прычын.
Няма горш бяды,
Як рыдаць ні з чаго,—
Без надзей і нуды;
У мяне шмат бяды.

Як бачым, М. Багдановічу ўдалося бездакорна перадаць змест арыгінала. Характэрна, што перакладчык творча паставіўся да верша Верлена і ўвёў у пераклад

* Над горадам ціха ідзе дождж. (Пераклад наш.— Л. К.)

некаторыя словы, якіх у першатворы няма («будоўляй», «злых часін», «надзей», «скупчала», «душа»), аднак гэтыя замены ніякім чынам не парушаюць ход верленаўскай думкі, а арганічна і натуральна ўпісваюцца ў агульны кантэкст твора. У арыгінале двойчы сустракаецца канструкцыя «П рлеге», якую складана перакласці на беларускую мову, таму што аналагічных канструкцый у славянскіх мовах няма. М. Багдановіч двойчы, і кожны раз па-рознаму, поўнасьцю перадаў яе сэнс: «Плач сэрца майго» і «Шчыміць... у сэрцы маім». Прычым другі варыянт не толькі па сэнсу, але нават граматычна вельмі блізкі арыгіналу.

Прастата сінтаксічнай пабудовы сказаў, удалая рыфмоўка са схемай рыфмы АВАА, што поўнасьцю адпавядае верленаўскаму арыгіналу, у многім абумовілі поспех перакладчыка пры перадачы рытму верша. Галоўная ж заслуга М. Багдановіча ў тым, што яго пераклад дасягае вышэйшай ступені адпаведнасці арыгіналу — так званай функцыянальнай адэкватнасці — адпаведнасці ў сферы мастацкага эмацыянальнага ўздзеяння на чытача.

Пазначаныя высокім прафесійным майстэрствам і сапраўдным паэтычным талентам багдановічаўскія пераклады з Верлена, Арвера і бельгійскага паэта-дэмакрата Верхарна сталі першым і ўпэўненым крокам на шляху да засваення нашай літаратурай французскамоўнай паэзіі.

У свой час М. Стральцоў пісаў пра М. Багдановіча: «Яго адметнасць якраз і была заўсёды ў тым, што ён як бы ішоў да нацыянальнага ад агульналюдскага, а не наадварот»¹⁶. І гэта сапраўды так. Ва ўсякім разе разгледжаныя вышэй пераклады сведчаць менавіта пра гэта. Але ў перакладчыцкай дзейнасці паэта ёсць яшчэ адна грань, якая прымушае паглядзець крыху інакш на катэгорычнае сцвярджанне М. Стральцова. Гаворка ідзе пра

¹⁶ Стральцоў М. Загадка Багдановіча. Мн., 1969. С. 88.

пераклады М. Багдановіча на рускую мову (пераклады купалаўскай паэзіі, уласных твораў, а таксама вершаў Т. Шаўчэнкі, В. Самійленкі, І. Франка, А. Крымскага), якія яскрава сведчаць пра імкненне нашага песняра несці свой дар іншым народам, ісці ад нацыянальнага да агульналюдскага.

Спецыяліст па беларуска-рускаму паэтычнаму ўзаемаперакладу А. Верабей надзвычай высока ацэньвае пераклады М. Багдановіча вершаў Я. Купалы «Жніво» («Наспелая постаць шчаслівых пасеваў...») і «Для зямлі прадзедаў маіх...» і вельмі слушна піша, што перакладчык «добра перадаў змест твораў, іх гукапіс, задушэўнасць і чысціню, іх элегічную і журботную афарбоўку»¹⁷. І з гэтым нельга не пагадзіцца, чытаючы такія радкі:

Созревших хлебов золотые посеvy
За селами, там, где лесов рубежи,
Склонили колосья до самой межи
С призывным шептаньем: «Мон жнеи, где вы?»

Арыгінал:

Наспелая постаць шчаслівых пасеваў
За вёскай, на сонным лясоў рубяжы,
Ссівелы ўжо колас схінула к мяжы
У сумным шаптанні: «Дзе, жнеі мае вы?»

У перакладах М. Багдановіча назіраецца вялікая тэкстуальная тоеснасць з купалаўскімі вершамі, што спрыяе эквівалентнай перадачы іх сэнсу, вобразнай асацыятыўнасці, паэтычнага сінтаксісу, рытму і рыфмы.

Рускія аўтапераклады М. Багдановіча склалі змест яго рукапіснага зборніка «Зеленя» (1909—1913), куды ўвайшлі такія вершы, як «Переписчик», «Книга», «Блудный, хилый, все ж люблю я...», «Слышишь гул? Это дико-

¹⁷ Верабей А. Беларуская-рускі паэтычны ўзаемапераклад 20—30-х гадоў. Мн., 1990. С. 11.

печальный лесун...», «Дед», «Белым цветом одета калина...» Усяго ў зборніку 22 творы. У гэтых перакладах паэт імкнецца данесці да рускага чытача водар і непаўторную красу сваіх твораў. І гэта ў шэрагу выпадкаў яму ўдаецца. Так, напрыклад, высокая ступень адекватнасці дасягнута ў перакладзе верша «Перапісчык»:

На кожаном листе пред узеньким окном
Строй ровных, четких букв выводит он пером
И красную строку меж черными рядами
Вставляет изредка; заморскими зверями,
Людьми, птицами, венками из цветов
И многокрасочным сплетеньем завитков
Он украшает сплошь — довольно есть сноровки —
Свои пригожие заставки и концовки
И заголовки все,— ведь некуда спешить!..

У арыгінале:

На чыстым аркушы, прад вузенькім акном,
Прыгожа літары выводзіць ён пяром,
Ўстаўляючы паміж іх чорнымі радамі
Чырвоную страку; усякімі цвятамі,
Рознакалёрнымі галоўкамі звяроў
І птах нявіданых, спляценнем завіткаў
Ён пакарашае скрозь — даволі ёсць знароўкі —
Свае шматфарбныя застаўкі і канцоўкі
І загалоўкі ўсе,— няма куды спяшыць!..

Суладна з арыгіналам гучаць вершы «Бледный, хилый, все ж люблю я...», «Слышишь гул? Это дико-печальный лесун...», «Озеро», «Дед» і інш.

І ўсё ж нельга не заўважыць, што многія творы М. Багдановіча ў рускамоўнай абалонцы набываюць спецыфічнае гучанне. На гэта даўно звярнуў увагу А. Лойка, які пісаў: «Асабліва выразна эмацыянальная збедненасць стылю твораў на рускай мове адчуваецца ў вершах Багдановіча, сабраных у зборніку «Зеленя». Як і беларускія арыгіналы паэта, яны захоўваюць у сваёй большасці паэ-

тычнасць малюнка, выразнасць яго контураў («Перепісчык», «Кніга»). У большасці выпадкаў змож паэт перадаць у іх таксама навізну, паэтычнасць мастацкіх дэталей, што былі «душой» беларускіх вершаў («Бледный, хилый, все ж люблю я...», «Озеро», «Слышишь гул? Это дико-печальный лесун...», санет «Что из того, что стих в душе кипит?», трыялет «На солнце загляделся я...»). Аднак свежасці, эмацыянальнай непасрэднасці, якімі так уражваюць вершы паэта на беларускай мове, амаль ва ўсіх яго перакладах мала»¹⁸.

Такія меркаванні А. Лойкі падзяляе і А. Верабей¹⁹. Але, здаецца, абодва даследчыкі не звярнулі ўвагі на адну істотную акалічнасць. І А. Лойка, і А. Верабей падыйшлі да ацэнкі перакладаў уласных твораў М. Багдановіча на рускую мову, менавіта як **перакладаў**, а не **аўтарскіх перакладаў**. Між тым аўтапераклад, як вынік не толькі перакладчыцкай дзейнасці пісьменніка, але і яго ўласна паэтычнай творчасці, патрабуе да сябе больш эластычных адносін, чым «чысты» пераклад. У прыцыпе рэалізацыя аўтарскай волі пісьменніка пры перакладзе ўласных твораў можа прывесці да таго, што ствараецца новы, самастойны іншамоўны мастацкі твор, ацэньваць які толькі перакладчыцкімі крытэрыямі было б, напэўна, не зусім карэктна, бо лексічнае, стылёвае ці любое іншае «адступленне» ад арыгінала ў аўтаперакладзе можна вытлумачыць новым творчым рашэннем стваральніка першатвора. Ці не здарылася гэта ў выпадку з рускімі аўтаперакладамі М. Багдановіча?..

Характарызуючы літаратурныя інтарэсы свайго сына, А. Багдановіч адзначаў: «Дастаткова ведаў польскую літаратуру, але яшчэ лепш украінскую: у гэтай літаратуры ён ведаў не толькі буйных, але і другарадных паэтаў.

¹⁸ Лойка А. Максім Багдановіч. С. 122—123.

¹⁹ Верабей А. Беларуска-рускі паэтычны ўзаемапераклад. С. 104—105.

Валодаў украінскай мовай настолькі, што мог на ёй пісаць, нават, здаецца, спрабаваў пісаць вершы»²⁰.

Руска- і беларускамоўныя пераклады М. Багдановіча з украінскай — важкі ўклад нашага песняра ў справу братэрскай садружнасці трох усходнеславянскіх літаратур. У сферы перакладчыцкіх сімпатый М. Багдановіча прыярытэт належыць паэтычнай спадчыне вялікага ўкраінскага Кабзара. М. Багдановіч адмыслова пераклаў на рускую мову вершы Т. Шаўчэнкі, якія звязаны з перыядам ссылкі і створаны на аўтабіяграфічным матэрыяле: «Н. И. Костомарову», «В неволе» («В Украине ли, в Сибири ль будут»), «В неволе тяжело... хоть и воли...», «А. О. Козачковскому», «И серое небо, и сонные воды...», «Готово! Парус распустили». Сваімі перакладамі з Шаўчэнкі, як і з Самійленкі, Франка, Крымскага, М. Багдановіч адкрываў рускаму чытачу боль, веліч і хараство ўкраінскай паэзіі.

Ёсць у М. Багдановіча і нізка беларускіх перакладаў вершаў А. Алеся («Пекла было тут у тую часіну», «Астры»), А. Крымскага («Кажуць людзі, быццам, творачы мужчыну»), М. Чарняўскага («Ўжо зноў не спаткаюцца тыя шляхі»). Гэтыя творы былі блізкія М. Багдановічу сваім ідэйным гучаннем і дасканалай паэтыкай. Асабліва тычыцца гэта твораў А. Алеся, для якіх уласціва анімзацыя прыроды, алегарычнасць, паралелізмы і багаты гукапіс з унутранымі рыфмамі²¹. Гэтыя рысы паэтыкі А. Алеся бездакорна перададзены М. Багдановічам:

Пекла было тут у тую часіну:
Гром звар'яцеўшы стагнаў і равеў,
Білі вакол перуны без упыну,
Ўвесь небаскіл то пылаў, то чарнеў.
Бура прайшла, і людзей я пытаю,
Што жа зрабілася з роднага краю?

²⁰ Богданович А. Страницы из жизни М. Горького. Мн., 1965. С. 127.

²¹ Мартынова Э. Беларуска-ўкраінскі паэтычны ўзаемапераклад. Мн., 1973. С. 34.

Пэўна, руіны ў ім бура зрабіла...
Кажуць — разбітую ліпу дабіла.
Думка! Калі я цябе выліваю
Ў слова халоднае, ў песню сваю,
Гэткае ж пекла ў душы сваёй маю,
Паліць яна мне душу ўсю маю...

Немагчыма пераацаніць значэнне шматграннай перакладчыцкай дзейнасці М. Багдановіча для развіцця беларускага прыгожага пісьменства і станаўлення нацыянальнай школы мастацкага перакладу. Ужо адно тое, што Багдановіч — паэт-патрыёт, паэт-інтэрнацыяналіст, паэт-перакладчык — быў першым у гісторыі нашай літаратуры, хто даў на мове беларусаў класічныя ўзоры антычнай, заходнееўрапейскай і славянскай паэзіі, з'яўляецца красамоўным сведчаннем яго велічы, наватарства, багатага таленту, шырокай эрудыцыі і высокай культуры. Ужо не кажучы пра яго адданасць і высакароднае служэнне нападзабытаму роднаму слову...

ЛЕАНІД КАЗЫРА

КАМЕНТАРЫ

У першы том Поўнага збору твораў Максіма Багдановіча ўключаны вершы, пераклады і чарнавыя накіды (1908—1917).

Том складаецца з пяці раздзелаў: першы — зб. «Вянок»; другі — «Вершы розных гадоў»; трэці — «Пераклады і наследаванні», чацвёрты — «З чарнавых накідаў»; пяты — «Dubia».

Творы размяшчаюцца паводле жанрава-храналагічнага прынцыпу. У тых выпадках, калі аўтарская дата вядомая, яна ставіцца пад тэкстам верша.

Крыніцай для вызначэння асноўнага тэксту з'явіліся прыжыццёвыя выданні: зборнік «Вянок» (1913), газетныя і часопісныя публікацыі («Наша ніва», «Вольная Беларусь», «Гоман», «Беларускае жыццё», «Голос», «Нижегородский листок», «Беларускі каляндар «Нашай нівы», «Маладая Беларусь», «Сатирикон», «Ежемесячный журнал»).

Акрамя апублікаваных тэкстаў, былі выкарыстаны аўтографы, якія захоўваюцца ў Дзяржаўнай бібліятэцы БССР імя Леніна, Навуковай бібліятэцы АН Літоўскай рэспублікі, Цэнтральным дзяржаўным архіве літаратуры і мастацтва (Масква).

Аднак большасць твораў друкуецца па выданні: Творы М. Багдановіча. У 2 т. Мн.: Выд-ва Інбелкульта, 1927—1928. Т. 1. 502 с.¹

Пераважная большасць вершаў, змешчаных у дадзеным выданні, надрукавана з аўтографаў.

Большая частка архіўных матэрыялаў была перададзена Літкамісіі бацькам паэта, А. Багдановічам, які выратаваў рукапісы сына ад пажару ў час падаўлення Яраслаўскага мяцяжу (1918).

Складальнікамі выдання 1927—1928 гг. была праведзена вялікая праца па сістэматызацыі, апісанні і вывучэнні рукапіснага архіва, які пазней загінуў у час Вялікай Айчыннай вайны. У падрыхтоўцы выдання прымалі ўдзел В. Ф. Мачульскі, Язэп Пушча, Уладзімір Дубоўка і інш.

¹ У далейшым: Творы, 1927.

Абмежаваныя часам у перыяд падрыхтоўкі Твораў, члены Літкамісіі не маглі не пазбегнуць асобных недакладнасцей у выбары асноўнага тэксту, што прывяло да недастаткова абгрунтаваных паправак. Але гэтыя пралікі ў цэлым не паўплывалі на агульны высокі ўзровень двухтомніка, які і сёння не ўступае лепшым узорам нацыянальнай эдыцыйнай практыкі.

Некалькі вершаў друкуецца па тэкстах, прыведзеных у дысертацыі Р. Жалызняка «Паэзія М. А. Багдановіча» (Л.: Изд-во ЛГУ, 1941), які таксама карыстаўся рукапісным архівам паэта.

Пры падрыхтоўцы да друку Поўнага збору твораў былі звераны і прааналізаваны ўсе тэксты папярэдніх выданняў: Багдановіч М. Творы: Вершы, апавяданні, нарысы. Мн., 1957; Багдановіч М. Зб. тв.: У 2 т. Мн., 1968². Акрамя названых выданняў, складальнікамі дадзенага Збору твораў быў выкарыстаны і замежны вопыт. У 1960 г. у выдавецтве «Бацькаўшчына» (Нью-Йорк — Мюнхен) выйшаў з друку «Вянок паэтычнай спадчыны» пад рэдакцыяй Ант. Адамовіча і Ст. Станкевіча. Гэта выданне падрыхтавана на высокім навуковым узроўні. У ім выкарыстаны невядомыя раней матэрыялы з прыватных архіваў. Прыгаданае выданне вылучаецца імкненнем складальнікаў пабудаваць зборнік адпаведна творчым планам паэта, якія, на жаль, засталіся няздзейсненымі. Але адсутнасць дакладных спасылак на рукапісны архіў пры выбары асноўнага тэксту, недастатковая абгрунтаванасць у датаванні твораў пэўным чынам зніжаюць вартасць выдання 1960 г. Рэдкалегія дадзенага тома палічыла мэтазгодным пазнаёміць чытача з адметнай кампазіцыяй, якую прапанаваў, паводле аўтарскай задумы, складальнікі. З гэтай мэтай у том уключаны змест зборніка.

Рэдакцыйная калегія выказвае спадзяванне, што новы Збор твораў будзе садзейнічаць далейшаму, больш інтэнсіўнаму вывучэнню шматграннай спадчыны выдатнага сына беларускага народа.

«В Я Н О К»

(1909—1912)

Вершы, якія змешчаны ў гэтым раздзеле, друкуюцца па зборніку «Вянок» (Вільня, 1913, выд. М. Кухты).

Першапачатковая назва зборніка, дадзеная М. Багдановічам, была: «Кніжка выбраных вершаў». Канчатковая назва і прысвячэнне «Вянок

² У далейшым: Зб. тв., 1968.

на магілу С. Е. Палуяна» дадзены В. Ластоўскім у той час, калі зборнік знаходзіўся ў друку. Аб гэтым сведчыць ліст В. Ластоўскага ад 12.11.26 да М. Багдановіча. Паэт застаўся задаволены такім загаловак, таму ў дадзеным выданні, як і ва ўсіх папярэдніх, захоўваецца назва «Вянок».

У кампазіцыйную будову зборніка ўнесены некаторыя змены. Яны выкліканы імкненнем рэдакцыйнай калегіі захаваць волю аўтара пры размяшчэнні твораў.

Як сведчыць ліставанне паэта з рэдакцыяй «Нашай нівы», будова «Вянка» не зусім адпавядала аўтарскай волі. У «Вянок» не ўвайшлі два раздзелы: «Каханне і смерць» і «З чужой глебы», што было выклікана шэрагам прычын і ў першую чаргу фінансавымі цяжкасцямі, якія вымагалі скарачэння аб'ёму кніжкі. У 1927 г. Літкамісія Інбелкультуўскага выдання ўзнавіла раздзел «Каханне і смерць», уключыўшы яго ў цыкл «Мадонны» (гл. Творы, 1927), які затым уваходзіў ва ўсе наступныя выданні. Такое рашэнне адпавядала задуме аўтара, таму рэдакцыйная калегія дадзенага Збору твораў пагадзілася з ім. Раздзел «З чужой глебы» не быў адноўлены, апрача прыгаданага «Вянка паэтычнай спадчыны», 1960. Аднак такое кампазіцыйнае рашэнне не мела дастатковага навуковага абгрунтавання. У прыватнасці, адсутнічае вытлумачэнне назвы раздзела «З чужое нівы» і яго месца пасля раздзела «Старая спадчына».

У лісце М. Багдановіча ад 12 ліпеня 1912 г. чытаем: «Усе пераклады (калі Верлена Вам аддадуць) трэба памясціць у канцы кнігі як чацвёрты аддзел з іменам «З чужой глебы»: I. З Верлена. II. З іншых паэтаў». Захоўваючы волю аўтара, рэдакцыйная калегія дадзенага выдання ўпершыню ў выдавецкай практыцы наважылася рэканструяваць «Вянок», змясціўшы раздзел «З чужой глебы» пасля раздзела «Мадонны».

Па выхадзе з друку «Вянка» М. Багдановіч пісаў: «Праглядаю гэтымі днямі свой «Вянок». Недахватаў розных — гібель, ды і кніжка гэта зусім маладая: вершы яе пісаліся з паловы 1909 да паловы 1912 гг., калі мне было 17—20 год. Але ў ёй усё ж такі ёсць і творчасць, і натхненне, і сур'ёзная праца. Узяў я карандаш, палавіну вершаў выкасаваў зусім, другую прабуку абгладзіць. Дадам да гэтай другой палавіны лепшыя з вершаў 1912—[19] 15 гг. і выйдзе зборнік «Маладзкі» або «Красавік». У 1913 г. я асабліва ахвотна пісаў, кажучы вялікарускія слова, «изящные» вершы; з іх бадай што ні адзін друку не бачыў. Выйдзе яшчэ адзін зборнічак «Пярсцёнак». А з вершаў апошняга часу і трэці — «Шыпшына». Укласці гэтыя кніжачкі, пэўна, не паспею, але думаць аб іх прыемна...!»

¹ Багдановіч М. Творы 1927. Т. 1. С. 450.

Сапраўды, М. Багдановіч не паспеў выдаць ні адзін з прыгаданых зборнікаў, аднак, як адзначаецца ў Творах, 1927, план да «Красавіка» і «Шыпшыны» ім складаўся.

Пры вызначэнні асноўнага тэксту твораў Багдановіча рэдакцыйная калегія карысталася тымі папраўкамі, якія былі зроблены на старонках двух аўтарскіх экзэмпляраў «Вянка». Іх апісанне даецца ў Творах, 1927 (с. 451):

«Першы экзэмпляр — аўтарскі (№ 1), крыху абгарэлы, з паказаннем вершаваных памераў, з невялікімі папраўкамі і з паметай даты напісання некаторых вершаў.

Другі экзэмпляр «Вянка» цэлы (№ 2). Ён знаходзіўся ў Ялце ў апошнія падарожжа туды паэта. На гэтым экзэмпляры рукою аўтара напісана: «Милому человеку и товарищу по работе Николаю Григорьевичу Огурцову от автора. Ярославль. 1914—20/III». Відаць, кніга не была адаслана Агурцову і засталася ў аўтара. На гэтым экзэмпляры паэтам зроблена шмат паправак як чарніламі, так і алоўкам». У гэтым жа экзэмпляры звяртаюць увагу 15 вершаў, выкрэсленых: «У небе — ля хмары грывотнай», «Прывет табе, жыццё на волі», «Блішчыць у небе зор пасеў», «Вечар на захадзе ў попеле тушыць», «Плакала лета, зямлю пакідаючы», «Ноч. Газніца гарыць, чырванее», «Зімовая дарога», «Раманс» («***Зорка Венера ўзышла над зямлёю»), «Сумна мне, а ў сэрцы смутак», «Не куй ты, шэрая зязюля», «Ян і маці», «Сэрца ные, сэрца кроіцца ад болю», «С. Е. Палуяну», «Каганцу», «Трыялет» («***Як птушка ў гібкіх трасніках»).

Паколькі новых варыянтаў адзначаных вершаў паэт не даў, яны ў Творах, 1927 і ва ўсіх наступных выданнях друкаваліся па тэксце «Вянка». Гэта ж датычыцца і дадзенага выдання.

Усе ўнесеныя ў тэкст «Вянка» аўтарскія праўкі агаворваюцца ў каментарыях. Пры гэтым прыводзяцца толькі радкі першапачатковага друкаванага тэксту. Канчатковы тэкст не паўтараецца. У тых выпадках, калі аўтарскія праўкі ў асноўны тэкст не ўнесены, яны падаюцца як варыянты пад рубрыкай: Варыянты «Вянка» № 1, Варыянты «Вянка» № 2.

У каментарыях таксама прыводзяцца варыянты чарнавога аўтографа, на які спасылаюцца складальнікі Твораў, 1927.

Пры ўстанавленні года напісання верша выкарыстаны даты, якія пазначаны М. Багдановічам у спісе вершаў зб. «Красавік». Усяго такіх дат — 42. У тых выпадках, калі год напісання вершаў адсутнічае, ставіцца прыблізная дата: з паловы 1909 г. да паловы 1912 г.

*** *Вы, хто любіце натрапіць*

(с. 51)

Упершыню — зб. «Вянок», с. 5.

Датуецца 1912 г. паводле даты ў аўтарскім экзэмпляры «Вянка» № 1.

Напісанню верша папярэднічала публікацыя ў «Нашай ніве», 1911, № 4 верша ў прозе «Пэўна, любіце вы, пане». Яго тэма — захапленне велічнай сілай мастацтва, здольнага абудзіць даўно перажытае, перадаць у слове шчырасць і цеплыню чалавечых пачуццяў — атрымала працяг у паэтычных радках, звернутых да чытача.

Верш з'яўляецца своеасаблівай паэтычнай прадмовай да зборніка.

I

МАЛЮНКІ І СПЕВЫ

Назвай «Малюнкi і спевы» М. Багдановіч падкрэсліў мастацкую асаблівасць раздзела: перавагу ў ім жываліснага і музычнага пачаткаў. Менавіта гэтыя якасці паэт лічыў адметнымі ў сваёй творчасці. Радкі эпіграфа да ўсяго цыкла: «Этот листок, что иссох и свалился, // Золотом вечным горит в песнопеньи» ўзяты з верша А. Фета «Паэтам» (1890).

У ЗАЧАРОВАНЫМ ЦАРСТВЕ

*** *Чуеш гул? — Гэта сумны, маркотны лясун*

(с. 52)

Друкуецца з папраўкамі паводле аўтарскага экзэмпляра «Вянка» № 2. У друкаваным тэксце зборніка «Вянок» было:

3 Пад рукамі яго, разважаючы сум,
6—8 І ці трэба казаць, чаму сціхла рака,
Не шасцяць у палёх каласы,
І аб чым шапаціць галасок вецярка,

Упершыню — «Наша ніва», 1910, № 30, 22 ліп. пад загалоўкам: 3 цыкла «Лясун», без эпіграфа. Пад тэкстам пазначана: Яраслаўль. 1910 г.

У гэтым вершы, як і ў наступных творах цыкла, адбілася захапленне маладога паэта беларускай міфалогіяй. Вобраз лесуна (бога лясоў), мяркуючы па змесце верша, уяўляўся паэту такім, якім ён «ўбачыў» яго ў працах бацькі, фальклорных зборніках Раманава, Сержпутоўскага:

«Ён ростам роўны з дрэвамі таго лесу, у якім разгульвае...» (Богданович А. Е. Пережитки древнего мирозозерцания белорусов. Гродно, 1895. С. 77), «...ён вышай лесу, з барадой, з пугаю...» (Романов Е. Р. Белорусский сборник. Витебск, 1891. С. 94).

Варыянты «Нашай нівы»:

- 2 Каб пазбыцца жуды, пачаў граць.
7—9 Не шапочуць у палёх каласы?
І аб чым размаўляюць ціхутка лугі,
Што гараць — зіхацяць на лісцёх лазняка...

Варыянты «Вянка» № 1:

- 7—8 Зашапталі ў палёх каласы,
І аб чым кажа ім галасок вецярка...

Варыянты «Вянка» № 2, акрамя прынятых:

- 3 Пад рукамі яго, выліваючы сум,

Верш перакладзены аўтарам на рускую мову (гл. с. 352 гэтага тома).
Дантэ Аліг'еры (1265—1321) — італьянскі паэт, папярэднік літаратуры Адраджэння, заснавальнік італьянскай літаратурнай мовы.

Вяршыня творчасці Дантэ — паэма «Камедыя» (каля 1307—1321), з першай часткі якой («Пекла») узяты эпіграф да цыкла.

Возера

(*** *Стаяў калісь тут бор стары*)

(с. 53)

Друкуецца з папраўкамі ў радках 6—7 паводле аўтарскага экзэмпляра «Вянка» № 2.

У друкаваным тэксце зборніка было:

Маўляў у іншы свет вакно
Ляжыць, спакойнае, яно.

Упершыню — «Наша ніва», 1910, № 41, 7 кастр. з надпісам: З цыкла «Лясун». Пад тэкстам пазначана: Яраслаўль.

Датуецца 1910 г. паводле аўтарскай даты ў экзэмпляры «Вянка» № 1.

Верш з'яўляецца прыкладам лірычнай трактоўкі паэтам на раннім

этапе творчасці некаторых міфалагічных матываў (у дадзеным выпадку звязаных з вобразам лесуна). У творы выявілася цікавае спалучэнне вобразаў народнай фантазіі і паэтычных уяўленняў М. Багдановіча.

Перакладзены аўтарам на рускую мову (гл. с. 353 гэтага тома).

Над возерам

(с. 54)

Упершыню — «Наша ніва», 1909, № 37, 10 верас. Пад тэкстам памета: Максім Б-віч. Яраслаўль.

Датуецца 1909 г. паводле аўтарскай даты ў «Вянку» № 1.

Варыянты «Нашай нівы»:

- 2—3 Месяц белы снуецца і свеціць,
Аглядае касматыя зоркі,
- 5 Ё іх русалкі запуталі косы, —
- 8 Ноч шапоча русалкам: «Усніце».

Праўкі, унесеныя аўтарам у «Вянок», сведчаць аб значнай перапрацоўцы верша. Аднак работа над творам засталася не завершанай. Пра гэта сведчыць тое, што ў тэксце «Вянка» № 2 ідзе гаворка пра Нёман, а не пра возера, назва ж твора пакінута без змен. Відавочна, у сваёй далейшай працы паэт змяніў бы і назву верша. І, мажліва, яна стала б такой, як падаецца ў выданні «Вянок паэтычнай спадчыны»: «Над Нёмнам», на жаль, нічым не абгрунтаванай.

Варыянт «Вянка» № 2:

- 1—4 Заціхае і грукат і гоман.
Месяц выплыў у небе і свеціць,
Як шырока ён кінуў на Нёман
Залацістыя, яркія сеці.
- 6 Рвуць бліскучыя, яркія ніці;

У Творах, 1927 у асноўны тэкст верша быў уведзены 6-ты радок з «Вянка» № 2 замест: Рвуць і блытаюць срэбныя ніці;

У 36. тв., 1968 тэкст быў адноўлены і ў далейшым друкаваўся па «Вянку» без змен.

Верш перакладзены на ўкраінскую мову.

У Творах, 1927 адзначалася, што ў лісце С. Палуяна да М. Багдановіча ад 1 кастр. 1909 г.¹ быў змешчаны пераклад гэтага верша на ўкраінскую мову, зроблены М. Шапавалам:

¹ У 36. тв., 1968 ліст памылкова пазначаны 1913 г.

Тихо скотилося сонце за гори...
Місяць блукае у білому морі.
Пильно за зіркамі дивіцца, стежить
Тягне із озера србні мережі...
Ловіць русалок... заплуталі косі!..
Рвуться і путаюць србніі сіці...
Плавае ніч над землею і росіць...
Ніч до русалок шепоче: «Не спіце!»

Вадзянік

(с. 55)

Упершыню — «Наша ніва», 1909, № 41, 8 кастр. пад загалоўкам «Над соннай рэчкай». «Вадзянік» — агульная назва двух вершаў: названага і верша «Асенняй ночай». Пад тэкстамі: Максім Б-віч. Яраслаўль.

Датуецца 1909 г. У аўтарскім экзэмпляры «Вянка» № 1, відаць памылкова, пазначаны 1910 г.

Варыянты «Нашай нівы»:

1—4 Сівавусы, згорблены, ён залёг між цінай
І гадамі грэецца, спіць на дне ракі.
Твар травой апутана, быццам павуцінай,
Засыпаюць грудзі жоўтыя пяскі.

Твар... апутана — У дадзеным выпадку захоўваецца напісанне згодна тагачасных граматычных норм: слова «твар» мела жаночы род, адсюль — «апутана» з канчаткам «а» замест сучаснага «ы».

Змяіны цар

(*** У цёмным небе — хараводы)

(с. 56)

Друкуецца з папраўкамі паводле аўтарскага экзэмпляра «Вянка» № 2. У друкаваным тэксце зборніка было:

5 Мы ўжо выйшлі з цесных, душных
23 І праз белу палатніну

Упершыню — «Наша ніва», 1911, № 7, 17 лют. з надпісам: 3 цыкла «Змяіны цар». Пад тэкстам верша памета: Яраслаўль.

У аўтарскім экзэмпляры «Вянка» № 1 памечаны 1910 г.
Варыянты «Нашай нівы»:

15—18 Цёмным блескам адбівае ўся спіна мая.
Нам не трэба ні ад кога ноччу абароны
23—24 І праз бело палатно далей мы папаўзём.

Порт расцэле... — порт — льняная або баваўняная тканіна. Тут —
ужыта ў больш шырокім значэнні — наогул дамадканае палатно.

Бацька паэта, Адам Ягоравіч Багдановіч у сваіх успамінах адзначаў:
«Змяіны цар» уяўляе сабою паэтычную перапрацоўку народнага падан-
ня, змешчанага ў маіх «Пережитках», са слоў маёй шануюнай бабкі».

Бура

(с. 57)

Друкуецца па тэксце «Вянка» з папраўкай у радку 6 паводле аўтар-
скага экзэмпляра «Вянка» № 2. У друкаваным тэксце зборніка было: «Ми-
гае грозны меч, удары не змаўкаюць».

Акрамя ўнесенай у асноўны тэкст папраўкі, у экзэмпляры «Вянка»
№ 2 пад тэкстам верша паэтам зроблена прыпіска: «кроў бледная цячэ
па ўсім абшары».

Упершыню — «Наша ніва», 1911, 17 сак. Пад тэкстам памета: Ярас-
лаўль 1911 г.

Варыянты «Нашай нівы»:

6—7 Бліскае грозны меч, грываць удары далей,
І кроў халодная ліецца з неба хваляй.

Перакладзены аўтарам на рускую мову (гл. с. 355 гэтага тома)

*** У небе — ля хмары грывотнай

(с. 58)

Упершыню — «Наша ніва», 1910, № 39, 23 верас. Пад тэкстам: Ярас-
лаўль. У аўтарскім экзэмпляры «Вянка» № 1 памечаны 1910 г.

Рытміка-інтанацыйнай будовай, афарыстычнасцю і дакладнасцю
вобразаў нагадвае верш М. Ю. Лермантава «Листок» (1841).

Варыянты «Нашай нівы»:

3 Трапілася зліцца б ім тут, дык зрабілася бы
хмарай магутнай,

7—8 I ў самаціне загінулі недзе хмары дзве тыя,
Чуючы, злосны як вецер над смерцю іх
радасна вые.

Возера

(с. 59)

(*** У чарцы цёмнай і глыбокай)

Упершыню — «Наша ніва», 1911, № 40, 6 кастр. пад загалоўкам «Над возерам», з паметай: Яраслаўль 1911 г. У Зб. тв., 1968 недакладна пазначана дата напісання: 1910 г.

У экзэмпляры «Вянка» № 1 датуецца 1910 г. Відаць, паэт зрабіў запіс па памяці, што і прывяло да разыходжання ў датаванні.

Варыянты «Нашай нівы»:

З I халодным, светлым хмелем.

*** Прывет табе, жыццё на волі!

(с. 60)

Упершыню — зб. «Вянок», с. 17.

Асноўная тэма верша — услаўленне свабоды жыцця, любаванне характам прыроды, пададзеныя ў зрокавай, маляўнічай форме, нагадвае матывы фетаўскай паэзіі. Аб гэтым сведчыць і эпіграф да верша:

Оглянись — и мир всedневный... — радкі з верша А. Фета «Мы с тобой не просим чуда...» (1843).

*** Блишчыць у небе зор пасеў

(с. 61)

Упершыню — зб. «Вянок», с. 18.

У аўтарскім экзэмпляры «Вянка» № 1 датуецца 1911 г.

Варыянт «Вянка» № 1:

З Да рэчкі траплячы, ўзляцеў.

*** Цёплы вечар, ціхі вецер

(с. 62)

Упершыню — зб. «Вянок», с. 19.

У «Вянку» № 1 памечаны 1910 г. Сваёй тэматыкай, сцвярджэн-

нем еднасці чалавека з прыродай, паэтыкай (сінтаксічным паралелізмам, спакойнай інтанацыяй, гукавымі эфектамі, страфічнай будовай) верш пераклікаецца з некаторымі фетаўскімі творамі, такімі, як «Тихо ночью на степі...» (1847).

Перакладзены аўтарам на рускую мову (гл. с. 359 гэтага тома).

Паэт працягваў працаваць над вершам і пасля яго публікацыі ў зб. «Вянок». Параўнальны аналіз першапачатковага варыянта верша з пазнейшымі аўтарскімі папраўкамі ў экзemplяры «Вянка» № 2 дазваляе выявіць істотныя стылёвыя і лексічныя разыходжанні, што дае падставы лічыць апошні тэкст другой рэдакцыяй твора (гл. с. 410 гэтага тома).

*** Добрай ночы, зара-зараніца!

(с. 63)

Упершыню — «Вянок», с. 20.

У аўтарскім экзemplяры «Вянка» № 1 датуецца 1911 г.

Улетку 1911 г. М. Багдановіч наведаў Беларусь. Каля двух месяцаў ён правёў у фальварку Ракуцёўшчына (непадалёку ад Маладзечна). Мажліва дапусціць, што верш напісаны пад непасрэдным уражаннем ад сузірання заходу сонца дзе-небудзь у ваколіцах Ракуцёўшчыны.

Варыянты чарнавога аўтографа:

1 Добры вечар, зара-зараніца!

7 Правявае, варушыць ледзь чутна.

7 Чуць варуша, чуць лісці калыша.

Варыянты «Вянка» № 2:

8 Пазваночкі смяюцца ў цішы.

Характар правак сведчыць аб строгім стаўленні паэта да перадачы самых тонкіх душэўных зрухаў. Тыповай у гэтым сэнсе з'яўляецца праца над 7-ым радком верша. Спачатку «дзеянне» вецярка перадаецца проста праз пералічэнне: «Правявае, варушыць ледзь чутна». Аднак, як відаць, гэта не задавальняе аўтара: ужытае тут пералічэнне дзеяслоўных форм здаецца грувасткім, не перадае адчування лёгкасці, якое лагічна вынікае з дамінуючага слова «вецярок» (не вецер, а вецярок!). Паэт працягвае пошук. На змену прыходзіць: «Чуць варуша, чуць лісці калыша». Але і гэты радок, як бачым, не задавальняе аўтара. Магчыма, ён падаўся яму занадта млявым і нейкім замаруджаным. І вось, нарэшчэ, тое, да чаго імкнуўся: «Ледзьве чутна варуша-калыша». Тут і пяшчота, і замілаванне, і той зрокавы і гукавы эфект ласкавага павеву ветрыку, які хацеў перадаць паэт.

*** Ціха на мяккай траве

(с. 64)

Упершыню — зб. «Вянок», с. 21.

У аўтарскім экзэмпляры «Вянка» № 1 датуецца 1911 г.

У гэтым вершы паэт паступова набліжаецца да асновы сваёй пейзажнай лірыкі: раскрыцця ўнутранага свету чалавека ў яго яднанні з прыродай, пазнанні сябе праз яе.

Паэтычны малюнак надыходу вечара ў вершы непрыкметна пераходзіць у журботны роздум, дакор чалавека самому сабе за бяздзеінасць, за марна пражытыя дні.

Як адзначалася ў Творах, 1927, шэсць апошніх радкоў закрэслены рукой аўтара ў экзэмпляры «Вянка» № 2.

*** Вечар на захадзе ў попеле тушыць

(с. 65)

Упершыню — зб. «Вянок», с. 22.

У аўтарскім экзэмпляры «Вянка» № 1 датуецца 1910 г.

Па форме верш адносіцца да тых пейзажных вершаў паэта, у якіх вытрымліваецца кампазіцыйная схема, дзе ўслед за апісаннем або паведамленнем канкрэтнай з'явы ці факту ідзе роздум, альбо заклік, звязаны з жыццём грамадства, а таксама асобы. (Гл. вершы: «Плакала лета, зямлю пакідаючы», «Ціха на мяккай траве...», «Перад паводкай», «За дахамі места памеркла нябёс пазалота», «Нашых дзедаў душылі абшары лясоў».)

Канцоўка верша гучыць апраўданнем бязмежнага захаплення прыгажосцю прыроды і адначасна заклікам звярнуцца да яе гаючай сілы, што дае спакой збалелай душы.

Самнамбул

(с. 66)

Упершыню — зб. «Вянок», с. 23.

Датуецца 1909—1912 гг.

Варыянты аўтографа:

Верш пачынаўся радкамі:

Хто там быццам гаворыць у цёмнай вадзе?

З кім ён гэтую гутарку сцішна вядзе?

1—3 Месяц выплыў над змрочнай, заснуўшай ракой,

І павёў мяне ў сінюю даль за сабой,

І прывабіў да цёмнай, халоднай вады,—

5—9 Але ён пралажыў праз раку светлы шлях,
І развееўся з сэрца дрыжачага страх.
Вось яна, залатая мая пуціна!
За табой дзіўны край, дзе пануе вясна.

11—12 І пайшоў я па шляху, пайшоў аж да дна;
(Агарнула мяне цішына, глыбіна).

Пасля 12: І цяпер я у царстве вясеннем жыву.
Бачу явь ува сне, бачу сны наяву...
Не хвалюе рака, заціхае ў ёй гул.
І шапчу я: «Шчасліў ты, благі самнамбул...»

Самнамбул — лунатык.

*** *Плакала лета, зямлю пакідаючы*
(с. 67)

Упершыню — зб. «Вянок», с. 24.

У «Вянку паэтычнай спадчыны» датуецца 1912 г.

Эпіграф, узяты з верша А. С. Пушкіна «Цветы последние милей...» (1825), падкрэслівае той факт, што пушкінскі матыў «Цветы последние милей роскошных первенцов полей» мог стаць тым эмацыянальным штуршком, з якога вырастала паэтычная задума.

*** *Дзесь у хмарах жывуць павукі*
(с. 68)

Друкуецца з папраўкамі ў радках 6—7 паводле аўтарскага экзэмпляра «Вянка» № 2. У друкаваным тэксце зборніка было:

Злосць бясцэльная ў круглых вачах...
Чу! Чуваць шорах ног павукоў,

Упершыню — зб. «Вянок», с. 25.

Датуецца 1911 г. на падставе аўтарскай даты ў «Вянку» № 1. Варыянты чарнавога аўтографа:

З Кожны драблы і мяккі такі.

Характар правак, унесеных у тэкст верша, сведчыць аб працы аўтара над паляпшэннем яго семантычнай выразнасці, экспрэсіўнасці, дакладнасці слова («мутных» замест «круглых», «тлусты» замест «драблы»).

Разрытая магіла

(с. 69)

Упершыню — «Наша ніва», 1909, № 47, 19 лістап., з паметай: Яраслаўль.

Строфіка верша ў тэксце «Нашай нівы» адрозная ад тэкста «Вянка». Кампазіцыйна верш разбіваўся на дзве чатырохрадковыя страфы, без эпіграфа. У аўтарскім экзэмпляры «Вянка» № 2 эпіграф скрэслены.

Датуецца 1909 г. паводле аўтарскай даты ў «Вянку» № 1.

Polatuj nad groby... — радкі з верша польскага паэта Францішка Жыглінскага (1815—1849) «Думка», змешчанага ў зборніку «Dumki i fantazje», 1844.

Варыянты «Нашай нівы»:

- 2 Буйны вецер ў сцены б'ецца,
8 Усё, што было, што прайшло.
12—13 Усё ўспамяне, як у сне,—
Значыць, сэрца не забыла,
16 Ёраз павее на мяне.

Як відаць, асноўныя праўкі былі ўнесены ў тэкст верша падчас яго падрыхтоўкі да друку ў зб. «Вянок». Характар правак сведчыць аб працы аўтара ў напрамку найбольшай дасканаласці семантыка-стылёвай выразнасці верша. Так, радок «Буйны вецер у сцены б'ецца» быў заменены на больш рэалістычны і эмацыянальна завостраны «Вецер злосна ў хату рвецца». А замена радка «Усё, што было, што прайшло» на радок «Усё, што згінула даўно» падкрэсліла сілу і моц душэўнага пачуцця «героя». Разам з тым аўтар імкнуўся да большай рытмічнай выразнасці.

*** *Ноч. Газніца гарыць, чырванее*

(с. 70)

Упершыню — зб. «Вянок», с. 27.

У «Вянку паэтычнай спадчыны» датуецца 1912 г.

Элегічны настрой лірычнага героя верша, навеяны зімовай завей, звязваецца са свабодалюбівымі думкамі паэта, яго верай у адраджэнне бацькаўшчыны.

Зімовая дарога

(с. 71)

Упершыню — «Наша ніва», 1910, № 6, 4 лют. з паметай: Яраслаўль.

Датуецца годам апублікавання.

Рыхтуючы тэкст верша для зб. «Вянок», аўтар унёс некалькі правак, якіяносяць пераважна стылёвы характар: «змейкай срабрыстай» замест «срэбністай змейкай», «маркотныя месяца рожкі» замест «маркотнага месяца рожкі».

Варыянты «Нашай нівы»:

1 Шпарка коні бягуць чыстым полем,
5 Уюцца срэбністай змейкай дарожкі,
7 І маркотнага месяца рожкі.

Зімой

(с. 72)

Упершыню — «Наша ніва», 1911, № 1, 6 студз. Пад тэкстам пазначана: Яраслаўль.

У Зб. тв., 1968 і ў «Вянку паэтычнай спадчыны» датуецца 1910 г. без абгрунтаванняў і тлумачэнняў. Аднак калі ўлічыць, што верш з'явіўся ў друку 6 студзеня 1911 г., то датаванне яго 1910 г. уяўляецца правамерным.

Перад паводкай

(с. 73)

Упершыню — «Наша ніва», 1912, № 12—13, 22 сак.

У спісе вершаў для зб. «Красавік» датуецца 1910 г.

Пры падрыхтоўцы да выдання зб. «Вянок» аўтар унёс у апошні радок верша стылёва-семантычную праўку: «Душу выпрастай маю!» замест «Распалі душу маю!»

Варыянт «Нашай нівы»:

16 Распалі душу маю!

Трэці радок верша, пададзены ў Зб. тв., 1968 як варыянт «Нашай нівы», не адпавядае сапраўднасці.

*** *Падымі угару сваё вока*

(с. 74)

Упершыню — зб. «Вянок», с. 31 без загаловка.

У «Вянку паэтычнай спадчыны» датуецца 1912 г.

Варыянты «Вянка» № 1:

4 Ад душы ўсе трывогі жыцця.

У Творах, 1927, відаць памылкова, надрукавана: «А ў душы ўсе трывогі жыцця».

- 5—8 радкі выкрэслены
9—10 Ёй не трэба ні шчасця, ні ласкі,
У ёй няма ні нуды, ні клопот.

Верш перакладзены аўтарам на рускую мову (гл. с. 349). Істотныя змены, унесеныя аўтарам у экзэмпляр «Вянка» № 2, сведчаць аб далейшай працы паэта над твораў. Другую рэдакцыю верша гл. на с. 414 гэтага тома.

Маёвая песня

(*** Па-над белым пухам вішняў)
(с. 75)

Упершыню — «Наша ніва», 1910, № 21, 20 мая пад загалоўкам «Маёвая песня», без эпіграфа, з паметай: Яраслаўль.

Датуецца 1910 г. паводле аўтарскай даты ў экзэмпляры «Вянка» № 2.

Строфіка верша ў тэксце «Нашай нівы» адрозная ад тэкста «Вянка». Кампазіцыйна верш разбіваўся на пяць двухрадковых строф. Эпіграф — першы радок з праграмнага верша П. Верлена «Паэтычнае майстэрства» (1882) — упершыню надрукаваны ў тэксце «Вянка».

Магчыма, верш напісаны пад непасрэдным уздзеяннем ад знаёмства з творчасцю Поля Верлена, у прыватнасці яго вершам «Паэтычнае майстэрства».

Поль Верлен (1844—1896) — французскі паэт, адзін з заснавальнікаў сімвалічнага накірунку. Свае погляды на паэзію П. Верлен каратка выклаў у вершы «Паэтычнае майстэрства» («Art poétique», 1882), дзе музыкальнасць верша супрацьпастаўлена выразнасці сэнсу. Верлен раіў звяртацца да няясных, смутных вобразаў і аддаваць перавагу нюансам, пералівам, а не рэзкім танам. Адмаўляючы Верлену ў грэблівых адносінах да надзённых праблем жыцця, М. Багдановіч не мог не захапіцца музыкальнасцю яго паэтычнага радка. Мастацкія пошукі М. Багдановіча ў гукавой арганізацыі верша былі прадоўжаны беларускімі савецкімі паэтамі М. Танкам, Р. Барадуліным і інш. Цікавасць М. Багдановіча да П. Верлена была адзначана беларускім літаратуразнаўствам, ёй прысвечаны многія старонкі даследаванняў па творчасці паэта (гл.: Лойка А. Максім Багдановіч. Мн., 1966. С. 66—

110; Кабаковіч А. Паэзія Максіма Багдановіча. Мн., 1978. С. 82—86).
Варыянты аўтографа:

7—8 Ён скрыдламі блешча, плешча,
Звоніць ледзьве чутна ў іх.

Варыянты «Вянка» № 1:

15 Альбо ж той высокі...
24 Толькі той, хто сам паэт.

Варыянты «Вянка» № 2

9—10 І ліецца ціха песня
Аб красе і вясне
12 Навявае гэта мне?

Пераклад верша на рускую мову змешчаны ў часопісе «Вестник Европы», 1911, № 1.

Раманс

(*** Зорка Венера ўзышла над зямлёю)

(с. 77)

Упершыню — зб. «Вянок», с. 33.

У «Вянку паэтычнай спадчыны» датаваны 1912 г.

Гэты верш — адзіны твор лірыкі любоўных перажыванняў у зборніку «Вянок», які не мае канкрэтнага адрасата. Мажліва, што знешнім штуршком для напісання верша паслужыла знаёмства з творчасцю Сюлі-Прудома.

Сюлі-Прудом (сапр. Рэне Франсуа Арман Прудом; 1839—1907) — французскі паэт, адчуваў уплыў рамантыкаў і ў некаторых адносінах апярэдзіў сімвалістаў. Шчырасць, схільнасць да стварэння ўнутранага свету чалавека, аналіз інтымных перажыванняў — адметныя рысы творчасці Сюлі-Прудома, якія імпанавалі паэтычнаму свету М. Багдановіча.

Варыянты аўтографа маюць стылёвы характар і скіраваны на шліфоўку мовы, пераадоленне русізмаў, або рускіх калек.

2 Светлыя радасці ў сэрцы зажгла...

Згадкі збудзіла і (сэрца) радасць зажгла (нуду развяла)...

Досі ўжо працы

(с. 79)

Упершыню — «Наша ніва», 1910, № 23—24, 10 чэрв. Пад тэкстам пазначана: Яраслаўль.

Датуецца годам апублікавання.

ЗГУКІ БАЦЬКАЎШЧЫНЫ

У аснове цыкла наследаванне і паэтычная інтэрпрэтацыя народнай песеннай творчасці.

*** Уся ў слязах дзяўчына

(с. 80)

Упершыню — зб. «Вянок», с. 35.

У «Вянку паэтычнай спадчыны» датуецца 1911 г.

Верш сведчыць аб блізім знаёмстве М. Багдановіча з народнымі песнямі. Ключ да ўспрымання верша захаваны не толькі ў звычайным для народнай песні паралелізме вобразаў, але і ў характэрнай канцоўцы.

*** Сумна мне, а ў сэрцы смутак ціха запявае

(с. 81)

Упершыню — «Наша Ніва», 1911, № 22, 2 чэрв. без назвы, з надпісам: З цыкла «Згукі бацькаўшчыны». Пад тэкстам: Яраслаўль, 1911 г.

*** Не кувай ты, шэрая зязюля

(с. 82)

Упершыню — зб. «Вянок», с. 37.

У «Вянку паэтычнай спадчыны» датуецца 1912 г.

Верш навеяны няўмольнай хваробай, якая падточвае слабое здароўе паэта. Напісаны па ўзору народных песень. З'яўляецца прыкладам надзвычай характэрнай для М. Багдановіча жанравай формы элегіі (гл.: Бярозкін Р. Звенні. Мн., 1976. С. 298).

Ян і маці

(с. 83)

Упершыню — «Наша ніва», 1911, № 16—17, 28 крас., пад тэкстам: Яраслаўль.

Датуецца годам апублікавання.

Мажліва, штуршком для напісання верша паслужыў канкрэтны выпадак з жыцця, сведкам якога стаў паэт.

Пры гэтым варта ўлічыць і той факт, што падчас напісання верша паэт асабліва захапляўся фальклорам, прынамсі народнымі песнямі, якімі і мог быць навеяны гэты твор.

Варыянт чарнавога аўтографа:

5 Тае воск, і ўніз па свечцы кроплі сцякаюць.
10 Усё знікае, дагарае, як і ўсё на свеце...

*** Сэрца ные, сэрца кроіцца ад болю

(с. 84)

Упершыню — «Наша Ніва», 1911, № 13, 31 сак. пад загалоўкам: 3 цыкла «Згукі бацькаўшчыны». Пад тэкстам: Яраслаўль. У 36. тв., 1968 недакладна пазначана: Яраслаўль, 1911.

Датуецца годам апублікавання.

Вечар

(*** Месяц круглы ўстаў на небе)

(с. 85)

Друкуецца з папраўкай у радку 15 паводле аўтарскага экзэмпляра «Вянка» № 2. У друкаваным тэксце зборніка было: Горкай песні, прастай песні.

Упершыню — «Наша ніва», 1911, № 33, 18 жн. пад загалоўкам: 3 цыкла «Згукі бацькаўшчыны». Пад тэкстам: Яраслаўль, 1911 г. У 36. тв., 1968 недакладна пазначана: Яраслаўль.

Датуецца годам апублікавання.

У каментарыях верша ў Творах, 1927 указвалася, што «гэты верш з'яўляецца пераапрацоўкай народнай песні, якую спявала маці паэта: «А дзе ж тая крынічанька, што голуб купаўся». У «Матэрыялах да біяграфіі Максіма Адамавіча Багдановіча» Адам Ягоравіч, бацька паэта, пісаў: «І я, і мая сястра Магдаліна любілі напяваць любімую песню нашай маці, якую яна спявала ў доўгія зімовыя вечары, пры святле лучыны ці капцячай ляпачкі, седзячы на ляжанцы за шыццём альбо праснідай: «А дзе ж тая крынічанька, што голуб купаўся?» — і мы

бачым, што ён (паэт.—Л. Х.) яе выкарыстаў як мастацкі матыў для стварэння пэўнага настрою ў сваім вершыку «Вечар».

Абапіраючыся на гэты ўспамін, укладальнікі Зб. тв., 1968 даводзяць, што верш «напісаны па матывах народнай песні». Мяркуем, што такая трактоўка выглядае даволі спрошчанай, недакладнай. Верш «Вечар» цалкам самастойны твор, у якім аўтар выкарыстаў прыём кантамінацыі фальклорнага тэксту, увёўшы ў яго два радкі знакамітай народнай песні «А дзе ж тая крынічанька...» Доказам гэтага можа паслужыць знаёмства з поўным тэкстам гэтай песні, змешчаным у зборніку «Беларускія песні», сабраным П. В. Шэйнам (с. 762):

А дзе ж тая крынічанька,
Што голуб купаўся?
А дзе ж тая дзяўчыннка,
Што я залицаўся?
А ужо ж тая крынічанька
Даўно замуцона,
А ўжо ж тая дзяўчыннка
Даўно заручона.

Варыянты «Вянка» № 2:

1—4 Ясны вечар, светлы месяц.
Белая дарога.
Выйду з цеснай, душнай хаты
Стану ля парога.

СТАРАЯ БЕЛАРУСЬ

У цыкл увайшлі вершы, напісаныя пад непасрэдным уражаннем ад наведвання Беларусі ўлетку 1911 г., знаёмства з яе гісторыяй і культурай. М. Багдановіч імкнуўся адрадыць у мастацкіх вобразах старажытную гісторыю народа, высокія здабыткі нацыянальнай культуры, увасобленай у старых кнігах, у сліцкіх паясах, у вобразах славурых людзей Беларусі — найперш асветніка Скарыны.

Летапісец

(с. 86)

Упершыню — «Наша ніва», 1912, № 26, 28 чэрв. у цыкле вершаў «Старая Беларусь», без эпіграфа. У гэтым жа цыкле надрукаваны вершы: «Перапісчык», «Слуцкія ткачыхі», «Кніга». Пад тэкстам апошняга памета: Яраслаўль.

Датуецца 1912 г. паводле аўтарскай даты ў экзэмпляры «Вянка» № 2.

Па цэласці і непарыўнасці з народнай гісторыяй летапісец М. Багдановіча падобны да пушкінскага Пімена з «Барыса Гадунова» (гл.: Бязроўкі Р. Звенні. Мн., 1976. С. 307).

Варыянты чарнавога аўтографа:

9 Збірае ў соты мёд і з ліп і з горкіх кветак.

Пасля 10: Хай тыя ведаюць, што з'являцца па нас,

12—13 Пра быўшае калісь у нас і пройшлы час,

Пра войтаў, бурмістраў, і райцаў, і паспальства,

15—16 Як нам жылося тут у даўнія гады.

І вось, маўляў, з труны устане, ажыве.

Справаванне — тут у сэнсе: справы

Эпіграф узяты з верша Я. Купалы «З мінуўшых дзён» з прысвячэннем: «Нашай ніве» ў дзень яе трохлетняй гадаўшчыны». М. Багдановіч цытуе недакладна. У Купалы:

Перайшло, мінула,
Што калісь жыло,
Ў курганох заснула,
Зеллем зарасло.

Далейшая праца над вершам, сведчаннем якой з'яўляюцца праўкі ў аўтарскім экзэмпляры «Вянка» № 2, прывяла да стварэння другой рэдакцыі твора, якая змешчана на с. 411 гэтага тома.

Перапісчык

(с. 88)

Упершыню — «Наша ніва», 1912, № 26, 28 чэрв. у цыкле вершаў «Старая Беларусь» (гл. заўвагу да папярэдняга верша).

Датуецца 1912 г. паводле аўтарскай даты ў экзэмпляры «Вянка» № 2.

Варыянт аўтографа:

4 Чырвоную страку прыгожымі цвятамі,

Варыянт «Нашай нівы»:

16 Шчасліва ластаўкі шыбаюць над крыжамі.

Перакладзены аўтарам на рускую мову (гл. с. 360 гэтага тома).

Кніга

(с. 89)

Друкуецца з папраўкамі ў радках 3, 8 паводле аўтарскага экзэмпляра «Вянка» № 2. У друкаваным тэксце зборніка было:

3 Перачытаў рады кірыліцы прыгожай
8 Як радасна ўсё далыш спяшыць душа мая!

Упершыню — «Наша ніва», 1912, № 26, 28 чэрв. у цыкле вершаў «Старая Беларусь» (гл. заўвагу да верша «Летапісец»).

Датуецца 1912 г. паводле аўтарскай даты ў экзэмпляры «Вянка» № 2.

У гэтым вершы, як і ў вершах «Летапісец» і «Перапісчык», адбілася зацікаўленасць і захапленне паэта далёкім мінулым.

М. Багдановіч набліжае храналагічна далёкія і гістарычна зжытыя часы да сучасніка.

Варыянты аўтографа:

9—12 А на канцы знайшоў няхітрую прыпіску,
Што кнігу гэтую дзеля душы сваёй
Спісаў раб божы Ян у месце Валкавыску
У рок з пачатку дзён сем тысяч сто другой.

Слічная — (s'liczny (a)) паланізм — прыгожая, цудоўная.

Верш перакладзены аўтарам на рускую мову (гл. с. 361 гэтага тома).

Слуцкія ткачыхі

(с. 90)

Упершыню — «Наша ніва», 1912, № 26, 28 чэрв. у цыкле вершаў «Старая Беларусь» (гл. камент. да верша «Летапісец»).

Датуецца 1912 г. на падставе паметы ў «Вянку» № 2.

Напісанню верша папярэднічалі сустрэчы ў рэдакцыі «Нашай нівы» ўлетку 1911 г., падчас адной з якіх М. Багдановіч меў магчымасць разглядаць прыгожыя па свайму вырабу залатабітныя, срэбнабітныя і шаўкабітныя паясы, што вырабляліся ў Слуцку на фабрыцы М. Радзівіла ў 1758—1844 гг. Як сведчыць бацька паэта, паясы зрабілі на яго вялікае ўражанне, ён па некалькі разоў пераглядаў іх.

Змест верша «Слуцкія ткачыхі» не зусім адпавядае гістарычным звесткам. Вядомыя слуцкія паясы ніколі не вырабляліся прыгоннымі сялянамі ў панскім двары, для іх вырабу існавала ў Слуцку спецыяль-

ная фабрыка (2 варштаты), заснаваная Міхалам Радзівілам у 1758 г. (аб гэтым гл.: Клышка А. Права на верш. Мн., 1967. С. 31).

Як сведчаць захаваныя ў Нясвіжскім архіве дакументы, ніякіх ткачых на гэтай фабрыцы не было, а працавалі там выключна мужчыны, пераважна мяшчане з Слуцка і Нясвіжа і часткова шляхціцы, што асобна зазначана ў спісе майстроў. Яны не былі прыгоннымі і працавалі за плату.

Відаць, М. Багдановіч не ведаў гэтых фактаў. Магчыма, ён і не імкнуўся да дакладнай перадачы гістарычных рэалій. Важна тое, што сустрэча з сапраўдным мастацтвам народа стала для яго тым эмацыянальным зарадам, тым штуршком, які вывеў паэта да вельмі важнай і хвалюючай тэмы нацыянальнага ў мастацтве.

Верш атрымаў высокую ацэнку беларускіх літаратуразнаўцаў (гл.: Бязрозкін Р. Звенні. Мн., 1976; Лойка А. Максім Багдановіч. Мн., 1966; Кабаковіч А. Паэзія Максіма Багдановіча. Мн., 1978; Клышка А. Права на верш. Мн., 1967; Ахрыменка П. Беларуская літаратура і фальклор. Мн., 1962).

Свае шырокія тканіны // На лад персідскі ткуць яны. — Сапраўды, у случкіх тканінах заўважаецца некаторае перайманне персідскіх узораў. Гэта тлумачыцца тым, што случкая фабрыка і была заснавана дзеля таго, каб вырабляць такія тканіны, якія б былі канкурэнтаздольнымі з персідскімі, надзвычай пашыранымі ў Беларусі і Польшчы ў XVI, XVII і пачатку XVIII ст.

Аднак з цягам часу ў персідскія ўзоры ўносіліся мясцовыя элементы, часцей звязаныя з жыццём беларускай флары. Так узнік паэтычны вобраз васілька, які назаўсёды застаўся ў Багдановіча як вобраз народнага мастацтва, як вобраз прыгажосці.

Паэт працягваў настойліва працаваць над вершам і пасля яго публікацыі ў зб. «Вянок». Сведчаннем таму з'яўляюцца аўтарскія папраўкі ў экзэмпляры «Вянка» № 2. Другая рэдакцыя верша змешчана на с. 413 гэтага тома.

Безнадзейнасць

(с. 91)

Упершыню — зб. «Вянок», с. 46.

У спісе вершаў для зб. «Красавік» датуецца 1913 г. Аднак ёсць падставы лічыць, што верш адносіцца да больш ранняга часу: вядома, што ў зб. «Вянок» увайшлі вершы, напісаныя з паловы 1909 г. да паловы 1912 г.

Паэт улавіў і перадаў у вершы адну з самых сутнасных рыс Ф. Скарыны — універсальнасць ведаў і раздвоенасць свядомасці чалавека, які жыве на сумежжы эпох. Побач з лячэннем адварам зёлак адначасова адбываецца астралагічная варажба на зорках.

І ўраз пабачыў ён, што ўжо к жыццю не вараціцца.— Ад старажытных егіпцяў ішла традыцыя звязваць з кожным знакам Задзяка пэўны каштоўны камень. Лічылася, што такі камень зберагае чалавека, які нарадзіўся пад гэтым знакам, што ізумруд умеє прадказваць будучыню таго, хто яго носіць.

*** *Ціхі вечар; знікнула спякота*

(с. 92)

Друкуецца з папраўкамі ў радках 36, 50 паводле аўтарскага экзэмпляра «Вянка» № 2.

У друкаваным тэксце зборніка было:

36 Дрэвы ды камні падмывае
50 Яек рэшата й палатніну.

Упершыню — зб. «Вянок», с. 47—48.

Датуецца 1912 г. на падставе паметы, зробленай рукой аўтара ў спісе вершаў для зб. «Красавік».

Вобразнай сістэмай, зваротам да сферы духоўнага жыцця беларускага селяніна, цесна пераплеценага з перажыткамі старажытнага язычніцкага светаўспрымання: верай у знахарства, прымхі і замовы,— верш як бы працягвае нізку «У зачарованым царстве».

*** *Па ляду, у глухім бары*

(с. 94)

Упершыню — зб. «Вянок», с. 49.

Дайце пачаў «хазяін» дбаць...— Маецца на ўвазе лясун, галоўны дух лесу.

МЕСТА

У цыкл увайшлі вершы, напісаныя М. Багдановічам пад непасрэдным уражаннем ад яго першай паездкі ў Вільню летам 1911 г. Гэта дае падставы датаваць вершы цыкла ў межах 1911—1912 гг. Першы ў беларускай літаратуры урбаністычны цыкл.

Радкі эпиграфа да ўсяго цыкла: «Ты — чароватэль неустанный, ты — неслабеючы магніт» узяты з верша В. Брусава «Гораду» (1907) з цыкла «У горадзе».

Уступ
(с. 95)

Упершыню — зб. «Вянок», с. 50.
У «Вянку паэтычнай спадчыны» датуецца 1912 г.
Варыянты двух чарнавых аўтографаў:

№ 1

5 У грудзі хворыя запала...

№ 2

3 Каменні задрыжалі гулка...
5 У (сэрца) грудзі хворыя запала...
7 І стуль аб ім праллю хваляй...
8 Яго я бачу ў ясным сне...

Пегас — міфалагічны крылаты конь, сімвал паэтычнага натхнення.

*** Вулкі Вільні зіяюць і гулка грываць!

(с. 96)

Друкуецца па тэксту аўтарскага экзэмпляра «Вянка» № 2.
Упершыню — зб. «Вянок», с. 51.

У «Вянку паэтычнай спадчыны» датуецца 1912 г.

У тэксце верша ўсе строфы пяцірадкавыя, акрамя першай, у якой усяго чатыры радкі. (Зб. «Вянок»; Творы, 1927.) Відавочна, што і першая страфа была пяцірадкавай. Аб гэтым сведчаць рукапісныя варыянты, змешчаныя ў Творах, 1927. Акрамя гэтага, вядома, што радок «Коні мчацца, трамваі трывожна звіняць...» быў уведзены аўтарам у экзэмпляр «Вянка» № 2, праўда, пасля другога радка. Імкнучыся захаваць страфічную завершанасць верша, рэдакцыйная камісія палічыла неабходным уключыць гэты радок у асноўны тэкст.

Варыянт аўтографа:

3 З'яюць вокны, ліхтарні ўгары зіхацяць...

У Вільні
(с. 97)

Друкуецца з папраўкай паводле аўтографа № 1. У асноўны тэкст верша замест аднаго радка: «Вітрыны... мора вывесак... як плямы...» уведзены два: «Вітрынамі зіяючыя крамы. // Кавярні, мора вывесак,

як плямы». Такое рашэнне выклікана наступнымі меркаваннямі. Згодна тэорыі санета, гэты паэтычны жанр складаецца з 14 радкоў. Цяжка пагадзіцца з думкай, што надрукаваны ў «Вянку» тэкст (усяго 13 радкоў) адпавядаў волі аўтара. М. Багдановіч вядомы як знаўца і рэўнасны захавальнік санетнай формы. Адсутнасць аднаго радка ў санеце можа быць вытлумачана недаглядам складальнікаў зборніка, няўважлівасцю самога аўтара альбо іншымі, нават чыста тэхнічнымі, прычынамі. На адсутнасць аднаго радка ў гэтым санеце звяртаў увагу яшчэ прафесар Барычэўскі (гл.: Барычэўскі А. Тэорыя санету. Мн., 1927).

Аднак думка прафесара не была прынята пад увагу не толькі складальнікамі Інбелкультаўскага выдання, але і ўсіх наступных.

Рэдакцыйная калегія дадзенага выдання палічыла правамерным ключыць названы радок у асноўны тэкст верша.

Упершыню — зб. «Вянок», с. 52.

У «Вянку паэтычнай спадчыны» датуецца 1912 г.

Варыянты аўтографа № 2:

7 Газетчыкі крычаць... смяюцца дамы...

8 Гул, гоман, грук на вуліцы імкне

8 Гук, грукат, звон — усё п'яніць мяне

8 Гоман: усё маўляў у сне

*** *За дахамі места памеркла нябёс пазалота*

(с. 98)

Упершыню — зб. «Вянок», с. 53.

Датуецца 1911 г. на падставе аўтарскай даты ў спісе вершаў для зб. «Красавік».

Варыянты аўтографа:

5 Музыкі рыданне ліецца па вулках з бульвара;

*** *На глухіх вулках — ноч глухая*

(с. 99)

Упершыню — зб. «Вянок», с. 54.

У «Вянку паэтычнай спадчыны» датуецца 1912 г.

У Творах, 1927 прыводзіцца варыянт аўтографа:

8 Палёў, курганаў і магіл.

Завіруха

(с. 100)

Упершыню — зб. «Вянок», с. 55.

У «Вянку паэтычнай спадчыны» датуецца 1912 г.

Падвей — міфалагічны вобраз, бог завірухі. Увасабляе нязломную сілу і мужнасць.

*** *Сеў хлопчык з шклянчакай ля вулічнага ганку*

(с. 101)

Упершыню — зб. «Вянок», с. 56.

У «Вянку паэтычнай спадчыны» датуецца 1912 г.

*** *Ад спёкі пышучь дахі і асфальт*

(с. 102)

Друкуецца з папраўкай, прынятай у Творах, 1927 дзеля захавання рытму.

У «Вянку» было:

2 На вуліцы ўёцца пыл, і грукаціць фурманка,

У тэксце Твораў, 1927 5 і 6 радкі верша былі перастаўлены месцамі без абрунтаваных тлумачэнняў. Такага ж парадку размяшчэння прытрымліваўся і складальнікі Зб. тв., 1968:

5 Мо на бульвар пайсці, сесць на далёкай лаўцы,

6 Хаця бы трохку часу адпачыць!

У Творах, 1927 прыводзіцца варыянт аўтографа:

5 Хоць бы на момант жадны адпачыць?

У Зб. тв., 1968 гэты ж радок ідзе пад лічбай 6.

Калі звярнуць увагу на першую штрафную верша, то лёгка заўважыць, што ў ім вытрымліваецца перакрываючая рыфмоўка, якая і была захавана ў другой штрафе верша тэкста «Вянка». Рэдакцыйная камісія дадзенага выдання палічыла мэтазгодным узнавіць першапачатковы тэкст.

Упершыню — зб. «Вянок», с. 57.

У «Вянку паэтычнай спадчыны» датуецца 1912 г.

Дзве смерці

(с. 103)

Упершыню — зб. «Вянок», с. 58.

У «Вянку паэтычнай спадчыны» датуецца 1912 г.

Па тэме самагубства чалавека, прыёмам спасылкі на факт верш блізкі да твора М. Кузіна «Александрыйскія песні».

І... мігдаловы горкі пах — Маецца на ўвазе пах замагільны, незямны.

Варыянты аўтографа:

1 Калі патрыцый смерць сувора спатыкаў...

7 На строга сціснутых вуснах

II

ДУМЫ

Цыкл вершаў прысвечаны праблемам сацыяльнага быцця і нацыянальнага адраджэння Беларусі. Адкрываецца эпіграфам, узятым з верша Баратынскага «Не подражай: своеобразен гений...» (1828).

С. Е. Палуяну

(*** *Глянь, як зорка у цемні ляціць*)

(с. 104)

Упершыню — «Наша ніва», 1909, № 50, 10 снеж. без эпіграфа, з падзагалоўкам: «С. Н-ну». Відавочна, што «С. Н-ну» — гэта друкарская памылка: павінна быць «С. П-ну», г. зн. Сяргею Палуяну. Датуецца годам апублікавання.

Палуян Сяргей Епіфанавіч (1890—1910) — беларускі публіцыст, прызак і літаратуразнавец, адзін з пачынальнікаў беларускай, прафесійна-літаратурнай крытыкі.

Варыянты «Нашай нівы»:

1—6 Глянь, як зорка, сарваўшысь, ляціць,

Сыпе яркага свету кругі,

Дзіўным светам зірне-заблішчыць —

І патухне ў небе глухім.

Але ўсё ж не прапаў яе свет —

Ен аставіў у душы маёй след.

9—10 На момент усё кругом асвятліць

І пагаснуць, загінуць ў імглі.

12 Гэты ж свет — будзе вечно жывым.

Каганцу

(с. 105)

Упершыню — «Наша ніва», 1910, № 11, 11 сак., з надпісам: Ахвярую
К. Каганцу. Пад тэкстам: Яраслаўль.

Датуецца годам апублікавання.

Каганец Карусь (сапр. Кастравіцкі Казімір Карлавіч, 1868—1918) — беларускі пісьменнік, мастак і скульптар, адзін з пачынальнікаў рэвалюцыйна-адраджэнцкага руху ў пачатку XX ст.

Варыянты «Нашай нівы»:

- 1—2 Пяэт замаўчаў, затаіў свае песні,
Ен болей іх нам не пяе;
4—10 Лёд моцны душы пад напорам іх трэсне
І вершы паллюцца з яе.
Так часам уходзіць у землю крыніца,
Гдзесь ў глыбі таемна бяжыць,
Ды мусіць урэшце на волю прабіцца
І будзе на волі струіцца-каціцца
І роднаму краю служыць.

Вобраз крыніцы, выкарыстаны паэтам у вершы, сустракаецца і ў іншых паэтычных творах М. Багдановіча, а таксама ў артыкуле, прысвечаным творчасці вядомага ўкраінскага паэта В. Самійленкі «В. Самійленко» (гл.: Зб. тв., 1968. Т. II. С. 183—184).

Упалі з грудзей Пана Бога

(с. 106)

Друкуецца з папраўкамі ў радках 5—7 паводле аўтарскага экзэмпляра «Вянка» № 2. У друкаваным тэксце зборніка было:

- 5—7 І стуль так маркотна і пільна
На край мой радзімы глядзяць...
Што ж там яны, ясныя, бачаць?

Краю мой родны! Як выкляты Богам...

(с. 107)

Упершыню — «Наша ніва», 1909, № 38, 17 верас. без назвы, з паметай: Яраслаўль. Пад тэкстам: Максім Б-віч. Верш некалькі разоў перадрукоўваўся: у «Беларускім календары «Нашай нівы» на 1912 год», у газ. «Беларускія ведамасці», 1921.

Датуецца годам апублікавання.

У Творах, 1927 прыводзяцца варыянты аўтографа:

- 1—3 Край мой радзімы! Ці проклят ты богам —
Толькі няма табе долі...
Боры, балоты. Над збожжам убогім
- 5—6 Радам віднеюцца родныя вёскі,
Сталі ў балотах, у брудзе;
10 Вынеслі вагі іх спіны;
12 Боры, пяскі ды трасіны.
14 Сціснецца сэрца ад жалю:
- 16—17 Столькі нуды і пячалі.
Песня гаворыць, як ўдовіна сына
19 Там, дзе панура хіліцца каліна,

Варыянты «Нашай нівы»:

- 1 Край мой радзімы! Як выкляты богам —
4 Вецер гуляе па волі

*** Халоднай ноччу я ў шырокім, цёмным полі

(с. 109)

Упершыню — «Наша ніва», 1910, № 33, 12 жн. Пад тэкстам памета:
Яраслаўль, ліпень 1910 г.

Адзін з праграмных вершаў М. Багдановіча, у якім гучыць гарачая
вера паэта ў абнаўленне быцця.

У Творах, 1927 прыводзяцца варыянты аўтографа:

- 2 Каля агнішча лёг і задрамаў...
2 Каля агнішча ляжаў у лёгкім паўсне.
5 І вясёла тады зрабілася разам мне!
5 Хай, шэры попел, мы сваёй чэшую (лускай)
10 На душу попелам лажылася мне ўвесь час,

Варыянты «Нашай нівы»:

- 8 Я ведаю, што там чырвоны жар блішчыць...
10 Вынеслі вагі іх спіны;
12 Боры, пяскі ды трасіны.
14 Сціснецца сэрца ад жалю:
- 16—17 Столькі нуды і пячалі.
Песня гаворыць, як ўдовіна сына
19 Там, дзе панура хіліцца каліна,

Варыянты «Нашай нівы»:

1 Край мой радзімы! Як выкляты богам —
4 Вечер гуляе па волі.

*** *Кінь вечны плач свой аб старонцы!*
(с. 110)

Упершыню — «Наша ніва», 1911, № 36, 8 верас., без загалова. Пад тэкстам памета: Яраслаўль.

Датуецца годам апублікавання.

Верш напоўнены верай у духоўную моц народа, у яго шчаслівую будучыню.

Па характару аптымізма, безадноснага часу, па ўжытых вобразах сонца, вясны, зімы верш пераклікаецца з паэзіяй Надсана (гл.: Лойка А. Максім Багдановіч. Мн., 1966. С. 62).

У Творах, 1927 прыводзяцца варыянты аўтографа:

1—3 Хай іншы жаліцца старонцы,
Я ж слёзаў не лію ракой,
Бо бачу: ноччу смотрыць сонца...
7—10 Не жартуйце вы над гэтай песняй-казкай,
Не дзівіцеся на гэці песні-сны.
Пад зімовай беласнежнай маскай
Бачу я чароўны твар вясны...

Варыянты «Нашай нівы»:

1—3 Хай іншы жаліцца старонцы,
Я ж слёзаў не лію, як вы,
Бо бачу: ноччу глядзіць сонца.
8 I «ачуняе старана»

Словы: «ачуняе старана» ўзяты з верша Я. Коласа «Не бядуў» (1907).

*** *Зразаюць галіны таполі адну за адной*
(с. 111)

Друкуецца па тэксце аўтарскага экзэмпляра «Вянка» № 2.

Упершыню — «Беларускі каляндар «Нашай нівы» на 1911 год», с. 78, без назвы.

Датуецца 1910 г. паводле аўтарскай даты ў спісе вершаў для зб. «Красавік».

Варыянты «Вянка»:

8 Без скаргі лягчы ў магілы?!

У Творах, 1927 была дапушчана друкарская памылка: у першым радку (зверху) замест «таполі» было надрукавана «толькі».

*** *Рушымся, брацця, хутчэй*
(с. 112)

Упершыню — «Наша ніва», 1910, № 10, 4 сак., з паметай: Яраслаўль.
Датуецца годам апублікавання.

Па форме, асобных выразках верш блізкі рэвалюцыйна-народніцкай паэзіі 60—80-х гадоў XIX ст.

Варыянты «Нашай нівы»:

1—2 Рушымся, брацця, хутчэй
На бой з жыццём, пакінуўшы страх

*** *Нашых дзедаў душылі абшары лясоў*
(с. 113)

Упершыню — «Вянок», с. 68.

У «Вянку паэтычнай спадчыны» датуецца 1912 г.

*** *Устань, навальніца, мкні нанова*
(с. 114)

Упершыню — зб. «Вянок», с. 69.

У «Вянку паэтычнай спадчыны» датуецца 1912 г.

*** *Не блішчыць у час змяркання і ў глыбокай цемні ночы*
(с. 115)

Упершыню — «Наша ніва», 1911, № 51—52, 22 снеж., без назвы.
Датуецца годам апублікавання.

Варыянты «Нашай нівы»:

1 Не блішчыць у час змяркання і ў глыбокай цёмнай ночы
2 Бо калі на гэты камень упадуць праменні сонца,

*** *Напілося сонца са крыніц сцюдзёных*
(с. 116)

Упершыню — зб. «Вянок», с. 71.

У «Вянку паэтычнай спадчыны» пад тэкстам: 1911—1912.

У Творах, 1927 прыводзяцца варыянты аўтографа:

- 2 Прыпадняла ў неба з іх ваду, як пар;
4—8 Пар зрабіўся ў вышы чарадою хмар.
Ўдаль яны памкнулі над зямлёй панурай;
Мігаціць пад імі поле, бор, лука.
Але што блішчыць там? Ці не ты, сястрыца...
Ці не ты ліешся, родная рака?
11 Ўніз памкнулі хмары да радзімых грудзей...
11 Рынуліся хмары ўніз к грудзям радзімым
12 І зліліся з імі праз крыніцы слёз.

*** *Ой, чаму я стаў паэтам*
(с. 117)

Упершыню — зб. «Вянок», с. 72.

У «Вянку паэтычнай спадчыны» датуецца 1912 г.

*** *Даўно ўжо цела я хварэю*
(с. 118)

Упершыню — «Наша ніва», 1912, № 4, 26 студз., без назвы.
Датуецца годам апублікавання.

Вобраз крыніцы, роднай зямлі, што ўлівае новыя сілы ў слабеючыя грудзі «героя» верша, робіць яго блізкім да міфалагічнага Антэя (гл. камент. да верша «Калі зваліў дужы Геракл у пыл Антэя»).

У Творах, 1927 прыводзяцца варыянты аўтографа:

- 1—2 Мне цяжка. Я даўно ўжо хварэю,
Бальны душой...
5 На роднай старане маёй цячэ крыніца
7 Там я, бальны, змагу пазбыцца
7 Прынікну я да ёй, каб пазбыцца
7 Нап'юсь з яе, каб пазбыцца
9—12 І нават калі ў ім загіну,
Не скажусь я!
Не цяжкай будзеш свайму сыну
Ты, маць-зямля.

*** *Калі зваліў дужы Геракл у пыл Антэя*

(с. 119)

Упершыню — «Наша ніва», 1910, № 35, 26 жн., з паметай: Яраслаўль, чэрвень 1910 г.

У гэтым вершы адбілася захапленне паэта антычнасцю.

Паэтызуючы родную зямлю, М. Багдановіч апіраецца на шырокавядомы міф аб Антэю, сыне Геі (багіні зямлі), які заўсёды быў пераможцам ва ўсіх бітвах, бо кожнае дакрананне да маці-зямлі давала яму новыя сілы.

У Творах, 1927 прыводзяцца варыянты аўтографа:

4—5 І з новай сілаю (і каб змагацца зноў), яшчэ чым
раньш, сільнее.

Падняўся ён, моцны, як дуб стары, з зямлі...

Варыянты «Нашай нівы»:

5 Ён, каб змагацца зноў, падняўся ўраз з зямлі.

У каментарыях Твораў, 1927 указваецца на той факт, што ў чарнавіках захаваўся тэкст гэтага верша на рускай мове.

*** *Бледны, хілы усё ж люблю я*

(с. 120)

Упершыню — «Наша ніва», 1910, № 37, 9 верас. Пад тэкстам памета: Яраслаўль.

Датуецца годам апублікавання.

Анакрэон (каля 570—478 гг. да н. э.) — старажытнагрэчаскі паэт, прадстаўнік лёгкай жыццярадаснай лірыкі, якая апявала пачуцці асалоды, каханне, віно. Яго паэзія вызначалася прастатой, прыгажосцю формы і дасціпнасцю.

У Творах, 1927 прыводзіцца варыянт аўтографа:

І Бледны, чахлы, ўсё ж люблю я

*** *Жывеш не вечна, чалавек*

(с. 121)

Упершыню — «Наша ніва», 1911, № 44, 3 лістап., без назвы і эпіграфа.

Датуецца годам апублікавання.

Як бы палемізуючы з аўтарам паэтычных радкоў, што паслужылі эпіграфам да верша, французскім пісьменнікам В. Гюго (1802—1885), М. Багдановіч выступае за актыўнае, поўнае духоўных інтарэсаў жыццё.

*** Мудрай прамовы

(с. 122)

Упершыню — «Наша ніва», 1911, № 46, 17 лістап., з паметай: Яраслаўль.

Датуецца годам апублікавання.

*** Дзе вы, лясой, палёў цвяты?

(с. 123)

Упершыню — «Наша ніва», 1911, № 49, 8 снеж., без назвы. Пад тэкстам: Яраслаўль. 1911 г.

Варыянты аўтографа і «Нашай нівы»:

2 Мароз (ix) вас загубіў!

*** Калі ў ракавіну цёмную жамчужніцы

(с. 124)

Упершыню — зб. «Вянок», с. 79.

У «Вянку паэтычнай спадчыны» датуецца 1912 г.

*** Свяча бліскучая зіея

(с. 125)

Упершыню — зб. «Вянок», с. 80.

У «Вянку паэтычнай спадчыны» датуецца 1912 г.

Вобраз матылька сустракаецца і ў іншых творах (гл. верш «Крытыку»).

Песняру

(с. 126)

Упершыню — «Наша ніва», 1910, № 15, 8 крас., з паметай: Яраслаўль.

Датуецца годам апублікавання.

ВОЛЬНЫЯ ДУМЫ

Вершы гэтага цыкла прасякнуты роздумам над супярэчлівай складанасцю з'яў жыцця. Праз развіццё ідэй, матываў, вобразаў сусветнай літа-

ратуры ўвасобілася паэтычнае асэнсаванне складаных эстэтычных праблем, далучэнне беларускай літаратуры да шматграннага мастацкага вопыту.

Уступ
(с. 127)

Друкецца з папраўкай у радку 1 паводле аўтарскага экзэмпляра «Вянка» № 2. У друкаваным тэксце зборніка было: «Я думы, не скутыя путамі».

Для захавання ямбічнага памера гэта папраўка была прынята Літкамісіяй у Творах, 1928 на падставе надпісу, зробленага аўтарскай рукою ў экзэмпляры «Вянка» № 1: «4 ямб».

Упершыню — зб. «Вянок», с. 82.

У «Вянку паэтычнай спадчыны» датуецца 1912 г.

Гутарка з паненкамі
(с. 128)

Упершыню — «Наша ніва», 1912, № 23, 7 чэрв., з надпісам: 3 цыкла «Усмешкі», куды ўвайшлі таксама вершы: «Пан і мужык», «Чытаю я журнал сучасны», «Чаму ў нас акамянеласці», «Гутарка».

Датуецца годам апублікавання.

Варыянты «Нашай нівы»:

7 У гняздзечку мілым сценкі

Існуе варыянт верша на рускай мове: «Ах, как уютно, чисто, мило» (гл. с. 328 гэтага тома).

*** Вы кажаце мне, што душа ў паэта
(с. 129)

Упершыню — зб. «Вянок», с. 84.

У «Вянку паэтычнай спадчыны» датуецца 1912 г.

У каментарыях да Твораў, 1927 упамінаецца чарнавы варыянт гэтага верша на рускай мове: «Вы говорите, что в душе моей...» Аднак гэст верша не быў надрукаваны ні ў адным з выданняў.

*** Вы, панове, пазіраеце далёка
(с. 130)

Упершыню — «Наша ніва», 1913, № 9, 1 сак.
Датуецца годам апублікавання.

У «Вянку паэтычнай спадчыны» датуецца 1912 г.

Тэкст верша ў 36. тв., 1968 надрукаваны з папраўкай у 3 радку «светла» замест «святло» на падставе заўвагі ў Творах, 1927 (с. 464): «У Багдановіча, мабыць, стаяла «святла»; папраўка — «святло», як відаць, рэдакцыйная. Яна парушае рытм». Аднак выказаўшы гэта меркаванне, складальнікі Твораў, 1927 пакінулі асноўны тэкст без змен, тым самым захавалі волю аўтара, якая фактычна была парушана ў 36. тв., 1968. Рэдакцыйная калегія палічыла неабходным вярнуць тэксту яго першапачатковы выгляд на той падставе, што слова «святло» наўрад ці было рэдактарскай праўкай пры падрыхтоўцы «Вянка»: яно ж ужыта і ў тэксе першай публікацыі. Да таго ж, рытм верша не парушаецца, калі перанесці націск са склада «ло» на склад «свя» (святло), што, як вядома, дазваляецца рабіць у паэтычным тэксе.

*** Мы доўга плылі ў бурным моры
(с. 131)

Упершыню — «Вянок», с. 86.

У «Вянку паэтычнай спадчыны» датуецца 1912 г.

*** Была калісь пара: гучэла завіруха
(с. 132)

Упершыню — «Наша ніва», 1911, № 2, 13 студз. Пад тэкстам: Яраслаўль.

Датуецца годам апублікавання.

Час і месца напісання верша даюць падставы меркаваць, што ён нясе ў сабе адбітак асабістых перажыванняў паэта, звязаных з адным з адказнейшых момантаў у яго жыцці. Вядома, М. Багдановіч марыў паступіць на філалагічны факультэт Пецярбургскага ўніверсітэта. Бацька паэта, Адам Ягоравіч, успамінаў: «Яшчэ перад паездкай у Вільню (чэрвень 1911 г.) Максім меў са мною гаворку адносна выбару факультэта. Ён заявіў мне, што хоча паступіць у Пецярбургскі ўніверсітэт на філалагічны факультэт. Справа была ясная: да славеснасці ён меў найбольшую схільнасць. Апроч таго, ён дадаў, што прафесар Шахматаў звярнуўся ў Вільню ў рэдакцыю «Нашай нівы» з просьбай рэкамендаваць яму маладога чалавека, які б пад яго кіраўніцтвам прысвяціў сябе вывучэнню мовы, этнаграфіі і гісторыі Беларусі, каб падрыхтавацца заняць спецыяльную кафедру па беларусазнаўству; далей ён казаў, што рэкамендавалі менавіта яго і што ён гэтага хоча, да гэтага імкнецца» (гл.: Богдановіч А. Е. Страницы из жизни Максима Горького. Мн., 1965. С. 121). Аднак мара паэта не здзейснілася. Вучыць дваіх сыноў было цяжка. Бацька вырашае вучыць малодшага брата Максіма —

Льва, які меў матэматычныя здольнасці, а Максіму давялося паступіць у Яраслаўскі юрыдычны ліцэй. Мажліва дапусціць, што менавіта гэтымі абставінамі і былі выкліканы поўныя запытанняў, тужлівыя інтанацыі верша.

У Творах, 1927 прыводзяцца варыянты аўтографа:

1—3 Была калісь пара: ўзрвала завіруха
І замяла майго прайшоўшага сляды.
Уціхла ўжо яна, і доўгія гады...

Мне снілася

(с. 133)

Друкуецца паводле аўтарскай папраўкі ў радку 7 экзэмпляра «Вянка» № 2. У друкаваным тэксце зборніка было: «І пануры, прыстаўшы, ўніз пайшоў я снягамі».

Упершыню — «Наша ніва», 1910, № 44—45, 5 лістап. У Творах, 1927 памылкова пазначана дата выхаду газеты: «Наша ніва»; 1911 г.

Датуецца годам апублікавання.

Па тэме, інтанацыі, пранізанай шчымлівымі ноткамі душэўных перажыванняў, верш успрымаецца як прамое наследаванне К. Бальмонта: «Чем я выше всходил, тем светлее сверкали, // Тем светлее сверкали выси дремлющих гор («Я мечтою ловил уходящие тени...», 1894).

Аднак сімвал адарванасці ад зямнога быцця ў Бальмонта змяняецца ў Багдановіча імкненнем да чалавека, да зямлі.

Варыянты «Нашай нівы»:

1 Усё вышэй і вышэй на гару я ўзбіраўся
8 Там хоць сонца й далей, але грэе цяплей!

Перакладзены аўтарам на рускую мову (гл. с. 362 гэтага тома).

*** Шмат у нашым жыцці ёсць дарог

(с. 134)

Упершыню — зб. «Вянок», с. 89.

У «Вянку паэтычнай спадчыны» датуецца 1912 г.

Верш пераклікаецца з халоднай і разумовай паэзіяй аднаго з пачынальнікаў рускага дэкадэнса Д. С. Меражкоўскага (1866—1914), у прыватнасці з яго творами «Когда безмолвные светила...» (1886):

И небо саркофаг с потухшими мирами,
Сиянье тихих звезд и голубая даль

Печально дышит все... Могучими волнами
И у меня в груди встает твоя печаль,
Огромный саркофаг с потухшими мирами!
Одним мучительным вопросом: для чего?
Вселенная полна, как роковым сознанием
Глубокой пустоты, бесцельности всего,
И кажется мы с ней больны одним страданьем.
Вселенная полна вопросом: для чего?

СТАРАЯ СПАДЧЫНА

Цыкл узнік як вынік жадання аўтара далучыць беларускую літаратуру да лепшых узораў сусветнага паэтычнага мастацтва. У лісце, адрасаваным рэдакцыі газеты «Маладая Беларусь» ад 27 верасня 1911 г. М. Багдановіч пісаў аб цыкле: «Ён увесь склаўся з абразоў розных даўнейшых форм верша, каторымі я зацікавіўся, маючы на ўвазе не толькі іх красу, не толькі палепшанне версіфікатарскай снароўкі пры працы над імі, але і жаданнем прышчапіць да беларускай пісьменнасці здабыткі чужаземнага паэтычнага труда, памагчы атрымаць ёй больш еўрапейскі выгляд». Акрамя гэтага, што не менш важна, паэт удакладняў: «...фактам з'яўлення іх хацеў я давесці здатнасць нашай мовы да самых сродніх вымог вяршоўнай формы...»

Такой «благородной задуме» аўтара надзвычай пасавалі радкі з верша В. Брусава «Кому-то» (1908): «Мы зёрна древние лелеем, // Мы урожай столетий жнём», якія і сталі эпіграфам да ўсяго цыкла.

Пентаметры

(с. 135)

Два першыя радкі гэтага цыкла ўпершыню апублікаваны ў «Нашай ніве», 1910, № 28, 8 ліп., з паметай пад тэкстам: Яраслаўль, май 1910 г., друкаваліся ў «Беларускім календары «Нашай нівы» на 1913 год», шэць наступных — у зб. «Вянок», с. 90.

У аўтарскім экзэмпляры «Вянка» № 2 заглавак «Пентаметры» зменены на «Элегічныя дысціхі».

Пентаметры М. Багдановіча заключаюць у сабе цэлую гаму пачуццяў, нясуць адбітак роздуму паэта аб вечнай барацьбе супрацьлеглых пачаткаў, якой скрозь напоўнена чалавечае жыццё, аб незнікаючым імкненні яго пазнання.

Варыянты «Нашай нівы» і «Беларускага календара»:

1—2 Ясныя, чыстыя слёзы з вачэй пакаціліся,
Але, з зямлёю змяшаўшысь, гразню зрабіліся...

Непагодаю маёвай

(с. 136)

Упершыню — зб. «Вянок», с. 91.

У «Вянку паэтычнай спадчыны» датуецца 1912 г.

Санет

(*** Паміж пяскоў Егіпецкай зямлі)

(с. 137)

Упершыню — «Наша ніва», 1911, № 25—26, 1 ліп., пад загалоўкам: З цыкла «Старая спадчына» (У Зб. тв., 1968, відаць, памылкова надрукавана: «Старая Беларусь»). Пад тэкстам: Яраслаўль.

Датуецца годам апублікавання.

Верш прысвечаны Пагодзіну А. Л., рускаму публіцысту і літаратуразнаўцу, прафесару Харкаўскага ўніверсітэта, аўтару артыкулаў «Беларускія паэты» («Вестник Европы». 1911. № 1) і «Беларусы» («Энцыклапедычны слоўнік». 1912. Т. 7), у якіх разглядаецца творчасць М. Багдановіча.

Імкнучыся пры дапамозе мастацкіх сродкаў данесці чытачу думку пра абуджэнне Беларусі, паэт звяртаецца да характэрнага для рамантыкаў выкарыстання ўсходняга экзатычнага элемента (гл.: Калеснік І. Тварэнне легенды. Мн., 1987. С. 290).

Эпіграф узяты з вершаванай паэмы «Паэтычнае майстэрства» (1674) Буало Н. (1636—1711) — французскага паэта, крытыка, тэарэтыка класіцызму.

У Творах, 1927 прыводзяцца варыянты аўтографу:

№ 1

- 4—5 Там жменю зёрнаў у гаршку нашлі,
Сухімі, пэўна, семяна былі...
- 7—8 Збудзілася шчасліва і буйна ўскаласілася
Вясною тое збожжа на раллі.
- 10—12 Відаць, цяпер дарэмна не засне
Зварушаны нарэшце дух народны,
Каторы ўперад моцна рвецца, імкне,
- 13—14 Як гучная прывольная крыніца,
Што цераз глебу ўтрапіла прабіцца.

- 1—2 Там, дзе ляжаць Ягіпецкія полі,
Ліюцца ціха хвалі бела Ніла,
3 Стаіць разрытая даўнейшая магіла:
3 Ужо шмат тысяч год стаіць адна магіла...
3 Шмат тысяч год схаванья ў зямлі.
- 4 Гавораць,— зёрнаў жменю ў ёй нашлі...
4 У гаршчку пад ёй зярнятак шмат...
5 Замёрзшыя яны ўсе былі...
5 Сталецці пад зямлёй замёрзшыя...
5 Без руху сотні лет былі яны ў зямлі.
5 Сталецці без жыці ляжаўшыя ў зямлі...
5 Без руху, без жыцця шмат...
- 6 Зямля радзімая іх сокамі ўспаіла,
6 І прабудзілася ў іх жыццёвая сіла...
- 7 І буйным голасам от...
7 Над імі сотні лет...
7 Яны ж драмалі ўсё...
7 Сталецці чарадой над светам прайшлі,
7 Яны ж... прараслі.

У заўвагах да Твораў, 1927 адзначаўся аўтарскі пераклад гэтага верша на рускую мову, аднак тэкст яго ў выданні не быў надрукаваны.

Санет

(****На цёмнай гладзі сонных луж балота*)
(с. 138)

Друкуецца з папраўкай у радку 3 паводле аўтарскага экзэмпляра «Вянка» № 2. У друкаваным тэксце зборніка было: «Кругом паўсталі чашачкі лілей;»

Упершыню апублікаваны ў зб. «Вянок», с. 93.

У «Вянку паэтычнай спадчыны» датаваны 1912 г.

Сент — *Бёй, Шарль Огюстэн* (1804—1869) — французскі крытык і паэт.

У Творах, 1927 прыводзяцца варыянты аўтографу:

№ 1

- 1—4 На цёмнай гладзі брудных луж балота,
Ад снегу з неба... бялей,
Расце грамада чыстая лілей,
Схаваная трасцінкамі чарота.
- 7 Паўзе ж пад імі тлусты, слізкі змей,
7 Хоць там плыве часамі слізкі змей,
- 8 ...Паўдзённая спякота...
8 Ёкруг ціна да іржа,
8 Ёкруг бруд іржы, благая пазалота...

№ 2

- 1—3 На цёмнай гладзі сонных вод балота,
За снег, лятушчы, <з> вышыні, бялей,
Гуртком красуе некалькі лілей...
- 8—10 Мкнучь жабы, раса ляжыць, як пазалота.
Быць мо', цяпер апраўдана багно,
Сталеццямі збірала гной яно,
- 11 Урэшце чыстыя цвяты ўзрасціла
11 Смуродным сокам тым узгадала.

Варыянты «Вянка» № 2, акрамя прынятых:

- 1 Ё калюжыне глухой сярод балота,
2 За... мяккі снег бялей...
5 Паўсюды плесня, бруд, гнілая слота,
10 Смярдзючае, бруднае, яно...

Трыялет

(***Як птушка ў гібкіх трасніках)

(с. 139)

Упершыню — зб. «Вянок», с. 94.

У «Вянку паэтычнай спадчыны» датуецца 1912 г.

М. Багдановіч першы ў беларускай паэзіі звярнуўся да формы трыялета (гл. вершы гэтага тома: «Дзераўлянае яечка», «Мне доўгае расстанне з Вамі»).

Трыялет (франц. triolet) — цвёрдая вершаваная форма: васьмірадкавы верш, у якім два першыя і два апошнія, а таксама першы і чацвёрты радкі аднолькавыя.

Упершыню трыялет узнік у французскай паэзіі XV ст. У рускай

паэзіі з'явіўся на пачатку XIX ст. (М. Карамзін), затым амаль цэлае стагоддзе не ўжываўся. У 1910 г. у Расіі ўзнікла кароткачасовая мода на трыялет. У гэты час з друку выходзілі цэлыя зборнікі трыялетаў Салагуба і Рукавішнікава, Фафанава і Бальмонта і інш. Іх з'яўленне не магло застацца не заўважаным М. Багдановічам. Аднак пераважна гуллівай, пацяшальнай форме трыялета, якая звычайна ўжывалася ў інтымнай лірыцы, паэт надаў грамадзянскі змест (гл. вершы гэтага тома: «...Ты быў, як месяц адзінокі», «...Калісь глядзеў на сонца я»). М. Багдановіч упершыню ўвёў трыялет у сатырычную паэзію (гл. верш гэтага тома: «Николай Иванович, Вы ли?»).

Трыялет

(****Калісь глядзеў на сонца я*)

(с. 140)

Упершыню — «Наша ніва», 1913, № 39, 28 верас.

У «Вянку паэтычнай спадчыны» датуецца 1912 г.

Зварот да формы трыялета не выпадковы ў творчасці М. Багдановіча (гл. камент. да папярэдняга верша).

Варыянт «Нашай нівы»:

8 І сонца асляпіла вочы.

У Творах, 1927 прыводзяцца варыянты аўтографаў:

№ 1

1 На сонца заглядзеўся я,
3—6 Шукаючы красы жыцця,
На сонца заглядзеўся я.
Таму, што светла, сэрцу міла,
Не ў сорам слепата мая.

№ 2

1, 4 На сонца я калісь глядзеў.
5 Няхай з мяне цяпер хахочуць...

Верш перакладзены аўтарам на рускую мову (гл. с. 343 гэтага тома).
Фафанаў Канстанцін Міхайлавіч (1862—1911) — рускі паэт.

Рандо

(с. 141)

Упершыню — зб. «Вянок», с. 96.

Датуецца 1911 г. паводле аўтарскай даты ў спісе твораў да зб. «Красавік». Вядома, што ў новы зборнік павінна была ўвайсці частка

вершаў з «Вянка». «Рандо» і «Актава» (гл. ніжэй), памечаныя ў спісе 1911 г., відаць, і ёсць тыя вершы, якія надрукаваны ў «Вянку».

Максім Багдановіч упершыню ў беларускай літаратуры звярнуўся да гэтай формы лірычнага верша. У вершы «Тэрцыны» паэт слухна даводзіць чытачу, чым выклікана яго цікавасць да гэтай формы (гл. с. 143 гэтага тома).

Рандо — старафранцузскі верш з васьмі, трынаццаці або пятнаццаці радкоў, звязаных дзвюма скразнымі рыфмамі.

У Творах, 1927 прыводзяцца варыянты аўтографу:

- 1—5 Жывы вузор прыгожых, ясных зор
Гарыць на сіняй шыры'небасхіла;
Як хораша агні адбіла
Вада калюжын і гнілых вазёр!
Якую пекнасць ноч паўсюль з'явіла!
- 7—9 Калюжын муць: напоўніць мрок прастор
І (ўстане) бачны будзе ў ёй гарашчы, мілы
Жывы вузор.
- 12—13 І чуе луг, як жаба крэхча хіла.
Ды не чуваць яе вышэй ад гор...

Актава

(с. 142)

Упершыню — зб. «Вянок», с. 97.

Датуецца 1911 г. (гл. камент. да папярэдняга верша).

Актава — васьмірадкавы верш, у якім першыя шэсць радкоў аб'яднаны дзвюма перакрываваемымі рыфмамі, а два апошніх — сумежнай рыфмай з абавязковым чаргаваннем мужчынскіх і жаночых рыфмаў.

Традыцыйным для актавы з'яўляецца філасофска-элегічны альбо апавядальны змест. «Актава» М. Багдановіча цалкам вытрымана ў традыцыйнай манеры пісьма, яна ўся прасякнута духоўна-фізічным асэнсаваннем свету.

Р. Бязрокін знаходзіў «перагукванне» гэтага верша з некаторымі разважаннямі паэта пра Купалу, які ўвёў актаву ў беларускую паэзію («Спраба актавы», 1906) (гл.: Бязрокін Р. Звенні. Мн., 1976. С. 322).

У Творах, 1927 прыводзяцца варыянты аўтографу:

- 1—6 Як рэактыў, каторы выклікае
Між строк лістка, усё роўна, як з магіл,
Нябачны(я) [сакрытыя] значкі,— так цемь
залівае
Зеленаваты, чысты небасхіл,
І праз яго патроху выглядае
Агністых зор дрыжачы, срэбны пыл.
- 8 І аб красе да сэрца гаварыце.

Тэрцыны

(с. 143)

Друкуецца з папраўкамі паводле аўтарскага экзэмпляра «Вянка» № 2. У друкаваным тэксце зборніка было:

- 3—4 Пажыць мінулым — гэткім мудрым, слаўным,—
Быццё дзядоў у смутку ўспамянуць.
7 І вось звярнуўся я к рандо, санетам,
10 Так вершы ззяюць даўніх форм красой!

Верш выяўляе захапленне паэта не толькі хараством формы антычнага верша, але і яго чалавечай мудрасцю.

Тэрцына — від верша, напісанага трохрадкоўямі з ланцуговай кампазіцыяй. Звычайна памер тэрцын — пяцістопны ямб. Усе трохрадкоўі ў такім вершы звязваюцца арыгінальнай рыфмоўкай: сярэдні радок кожнай папярэдняй страфы рыфмуецца з двума крайнімі наступнай. Заканчваецца тэрцына асобным радком, што рыфмуецца з сярэднім радком апошняга трохрадкоўя.

III

МАДОННЫ

У гэтым цыкле вершаў М. Багдановіч увасобіў сваё разуменне вобраза мадонны, які быў для яго найвышэйшым ідэалам жаночкасці, хараства, дабрыні і чалавечнасці.

Цыкл прысвечаны Ганне Рафаілаўне Какуевай. Пацвярджэннем гэтаму служыць ліст паэта ад 7 лістапада 1913 г.: «На рэдакцыю «Нашай нівы» пасылаю паэмку «У вёсцы», першую з аддзела «Мадонны», гэты аддзел пасвячаю А. Р. К. (так толькі буквы і пастаўце)». Аднак, як вядома, воля аўтара па невядомых нам прычынах не была выканана. Рэдакцыйная камісія гэтага выдання палічыла неабходным узнавіць задуму паэта і выканаць аўтарскую волю.

Г. Р. Какуева — сястра гімназічных таварышаў Максіма Багдановіча Рафаіла і Мікалая Какуевых, удзельніца вясёлых гульняў на двары Какуевых. Гэта была прыгожая, зграбная дзяўчына з тонкім тварам і цёмнымі вачыма. Яна добра ведала замежныя мовы, іграла на раялі (пасля скончыла Пецярбургскую кансерваторыю з залатым медалём), была добрай наездніцай (гл.: Шлях паэта. Мн., 1975. С. 285).

У цыкл увайшлі дзве паэмы, аб чым сведчыць ліст М. Багдановіча ў рэдакцыю «Нашай нівы»: «Аддзел «Мадонны» складаецца ў мяне з дзвюх паэм: «Вераніка» і «У вёсцы».

У вёсцы

(с. 144)

Друкуецца з папраўкай у радку 39 паводле аўтографа. У друкаваным тэксе «Вянка» было: І вось, дабраўшыся, ў падолак разам з ёй.

Для захавання рытмікі верша Літкамісіяй унесена ў радку 57 слова «ўжо».

Упершыню — зб. «Вянок», с. 107—109.

У «Вянку паэтычнай спадчыны» датуецца 1912 г.

У Творах, 1927 прыводзяцца варыянты аўтографаў:

№ 1

- 17   З бакоў, калёсамі ізбітай вулкі хаты
22—23   Адны расліны тут хоць трохі аздаблялі
              Вясковую нуду (*скрозь* мак, бо яркія яго цвяткі)
25   Усыпалі гарод і пацяшалі душу.

№ 2

- 40   Трывожна плачучы, уткнуўся галавой;

№ 3

- 55—56   Вось што у вёсцы ўбачыў я,
              І ажыла ў грудзях душа мая
57   І помніць шчэ' душа і сэрца не забыла...
57   Ні мала облікаў душа мая забыла...
59   І, можа, знікне ў цёмнай глыбіне
59   Хоць губіцца яна ў сардэчнай глыбіне,
59   Што знікне облік твой у цёмнай глыбіне.
59   І тоне твой абраз у цёмнай глыбіне.
60   Я веру, ў цяжкі дзень ты глянеш на мяне.

Пісьменнік А. Бачыла мяркуе, што ў аснову верша пакладзены рэальны факт. Летняю парою 1911 г. М. Багдановіч жыве на фальварку Ракуцёўшчына, што недзе недалёка ад Маладзечна. Пад час адной са сваіх пешых прагулак ён і сустракае дзяўчынку год васьмі, якая сущышала маленькага хлопчыка, выціраючы яму слёзы (гл.: Бачыла А. Дарогамі Максіма. Мн., 1983).

Вераніка

(с. 147)

Друкуецца з папраўкамі ў радках 1, 21 паводле аўтарскага экзэмпляра «Вянка» № 2. У друкаваным тэксе зборніка было:

1 Я на душы васковай маю
21 Ёраз «браў на вынас» гарадкі,

Ва ўклейцы, змешчанай у канцы «Вянка», указваецца, што пасля 5 строфы трэба паставіць 9—11 строфы, якія былі памылкова перастаўлены.

Гэта значыць, што радкам

31—48 павінны адпавядаць у «Вянку» радкі

49—66.

49 І змалку шчыра палюбіла

94 Мы панямногу падрасталі,

132 Ласкавы шэпт: «Мо' прыкра вам?»

133 Не, зорка, мне было не прыкра,

162 Адсутнічае. Адноўлены паводле рукапіснага варыянта, прыведзенага ў Творах, 1927 (с. 469, радок 161).

Упершыню — «Вянок», с. 110—117.

Датауецца 1911—1913 гг. на падставе фактаў, прыведзеных у кнізе «Шлях паэта» (Мн., 1975. С. 288):

«На фатакартцы Максіма Багдановіча з аўтографам урыўка з «Веранікі» на рускай мове стаіць дата 24 жніўня 1911 г. Але гэта — толькі пачатак паэмы. Ці існаваў у гэты час беларускі тэкст усёй паэмы, сказаць цяжка. Упершыню паэма была надрукавана ў «Вянку» (1913). Значыць, мы можам дапусціць, што паэма «Вераніка» пачата ў 1911 г. А калі напісаны яе асноўны тэкст, у 1911 г. ці ў 1912 г.? Фактаў, якія пацвердзілі б дакладную дату няма, але вядома, што асноўныя матэрыялы да зборніка «Вянок» Максім Багдановіч паслаў у сярэдзіне 1912 г. А ў лісце яго ў рэдакцыю «Нашай нівы» ад 2 сакавіка 1913 г. чытаем: «Сягоння ранкам надаслаў Вам колькі вершаў, з якіх да зборніка прызначаю толькі эпілог «Веранікі»...

Такім чынам, М. Багдановіч закончыў паэму ў 1913 г., і датаваць яе можна 1911—1913 гг.

У аснову твора пакладзены рэальныя падзеі, звязаныя са знаёмствам Максіма Багдановіча з сям'ёй свайго аднакласніка па гімназіі Рафаіла Какуева. Асабліва сяброўскія адносіны звязвалі паэта з братам Рафаіла Мікалаем і дзвюма сёстрамі — Ганнай і Варварай.

Гімназічны сябар Максіма Багдановіча Д. Дзявольскі ўспамінае: «Вясной Максім амаль кожны вечар бываў у іх, на вялікім двары какуеўскага дома па вечарах гулялі ў гарадкі. Максім быў захоплены

гульніё і з захапленнем пра яе расказваў. У радках пра «гарадкі» ў вершаваным апавяданні «Вераніка» я адразу ж пазнаў яго расказы аб гарадках у веснавыя светлыя вечары на двары Какуевых» (гл.: Шлях паэта. С. 88).

Імя герані паэмы дадзена па маленькай дзяўчынцы Вераніцы, пляменніцы Д. Дзявольскага, якая вельмі палюбілася паэту.

«У 1910 г. з'явілася ў нашай сям'і маленькая чароўная істота, наша першая пляменніца — Вераніка. Для Максіма яна адразу ж стала не менш блізкай, чым для нас усіх. Ён заўсёды размаўляў з ёю, прынёс вялікі заалагічны атлас з малюнкамі звяроў. Гэтых звяроў яна падоўгу разглядала, седзячы на сваім крэсліку, і, калі прыходзіў Максім, гаварыла глыбокім шэптам: «Махім прыйшоў»... Імя Вераніка Максіму вельмі падабалася. Адсюль пайшла назва яго паэмы «Вераніка» («Шлях паэта». С. 283—284).

Вобраз Веранікі сапраўды «выдумка галавы» паэта. Гэта — своеасаблівае сredo паэта, яго разуменне жаночасці і прыгажосці.

У Творах, 1927 прыводзяцца варыянты аўтографу:

№ 1

- 12 А ў пруд схіліўся тын стары.
14 Знаёмых нашых належаў;
24 Калі садзіў у плечы мяч.
51 Дзе разрасліся макі...
123—126 Ён сплёў цвяток любві маёй,
Ён разарваў каханна сеці
І тую службу саслужыў,
Што нас адразу падружыў.

№ 2

- 40 Дачка маленькая ўзрастала.
46 Айцец быў заўсёгды ў бальніцы,—
47 Няма сясцёр у Вэронікі,

№ 3

- 19 Я не забыў і гульні нашы,
20 Наш шум, калі размах рукі...
20 І двор гульні вясёлай нашай,
20 На бок схіліўшыся забор...

- 151 Прад пекнасцю яе жывой...
 152 Зачараваны ў момант ёй...
 155 І к сэрцу светла паплыло,
 156 І стала ў ім цяпло, святло...
 156 І неяк стала ў ім святло.
 157 І гэта светла не згасе!
 158 І дасюль яго жывы прамень...
 158 ...здаецца з днём мінулых...
 158 І сэрца іх не забывае.

Вядомы верш на рускай мове «Я вспоминаю дом старинный» (гл. с. 326 гэтага тома), які з'яўляецца рускім варыянтам пачатку паэмы «Вераніка».

Н. Ватацы выявіла працяг гэтай страфы на рускай мове, які друкуецца ў гэтым томе (с. 670).

Джавані Праці (1815—1884) — італьянскі пісьменнік, аўтар ліра-эпічнай паэмы «Агтонд», адкуль узяты Багдановічам эпіграф.

Эпілог да паэмы, што пачынаецца словамі «Ізноў пабачыў я сялібы», доўгі час быў вядомы як асобны верш (Упершыню — «Наша ніва», 1913, № 20, 16 мая) і друкаваўся ў раздзеле «Вершы розных гадоў» (гл.: Творы, 1927. С. 58). Укладальнікі Зб. тв., 1968. Т. 1 уключылі яго ў раздзел вершаў «Вянка», прымаючы пад увагу задуму аўтара. Мяркуючы па змесце, гэтым эпілогам і з'яўляецца «Ізноў пабачыў я сялібы».

У «Вянку» эпілог паэмы не быў змешчаны, відаць, з той прычыны, што рэдакцыя атрымала яго з Яраслаўля ў той час (высланы 2 сакавіка 1913 г.), калі частка аркушаў кнігі ўжо была надрукавана. У пазнейшых выданнях друкаваўся як асобны верш («Шлях паэта». С. 288).

Зыходзячы з таго, што верш «Ізноў пабачыў я сялібы» з'яўляецца эпілогам да вершаванага апавядання «Вераніка», рэдакцыйная калегія вырашыла ўключыць яго ў склад паэмы, папярэдне разбіўшы на шасці-радковыя строфы, што адпавядае аўтарскай волі.

КАХАННЕ І СМЕРЦЬ

(с. 154)

Вершы гэтага цыкла друкуюцца па Творах, 1927, т. 1, с. 226—238, дзе ўпершыню надрукаваны з аўтографа.

Цыкл датуецца 1912 г. згодна паметы, зробленай у аўтографе пад тэкстам вершаў: Яраслаўль. Жнівень — кастрычнік 1912 г.

Гэты цыкл меўся быць уключаны ў зб. «Вянок» разам з цыклам «Мадонны». Аб гэтым сведчыць ліст В. Ластоўскага да М. Багдановіча ад 24 кастрычніка 1913 г., у якім рэдактар зборніка пытаўся ў паэта,

дзе лепш змяшчаць паэмы «Мадонны» і «Каханне і смерць»: «Пытанне, што да мейсца поэматаў, адносілася да цыклу «Мадонны» і «Каханне і смерць»: ці іх ставіць перад аддзелам «З чужой нівы» ці пасле?»

Прычына, па якой цыкл не быў надрукаваны ў «Вянку», невядома. Аднак, улічваючы волю аўтара, яго першапачатковы намер, рэдакцыйная калегія Твораў, 1927 уключыла названы цыкл у канцы зб. «Вянок» разам з цыклам «Мадонны».

Вагітная — у сэнсе «цяжарная».

IV

З ЧУЖОЙ ГЛЕБЫ

З П. ВЕРЛЕНА

М. Багдановіч пераклаў 22 вершы з паэтычнай спадчыны Поля Верлена і падрыхтаваў іх да друку ў 1912 г. Паэт спадзяваўся, што гэтыя і іншыя пераклады ўвойдуць у зборнік «Вянок». «Надумаўся я памясціць у зборнічак і пераклады з Верлена, каторыя раней надалаў у Піцер. ...Усе пераклады... трэба памясціць у канцы кнігі як чацвёрты адзел з іменем «З чужой глебы»: I. З Верлена. II. З іншых паэтаў.» (Ліст у рэдакцыю газеты «Наша ніва» ад 29. 7. 1912 г.).

Па невядомых для нас прычынах пераклады з П. Верлена ў «Вянок» не ўвайшлі. Пры жыцці паэта ў газеце «Наша ніва» былі апублікаваны толькі два вершы: «У полі дзікім і апусцелым» і «Млоснасць».

У дадзеным выданні пераклады друкуецца ў паслядаўнасці, якая была вызначана паэтам у лісце да рэдакцыі газеты «Наша ніва» ад 29 ліпеня 1912 г. Амаль усе вершы ў дасланым спісе названы М. Багдановічам па частцы першага радка і ў каментарыях не прыводзяцца. Выключэнні агавораны.

Частка вершаў друкуецца па Творах, 1927, дзе яны былі апублікаваны з аўтографаў, частка — па аўтографах, якія захоўваюцца ў Цэнтральнай бібліятэцы АН Літоўскай рэспублікі (фонд 21. Віленскі беларускі фонд). Белавыя аўтографы напісаны чорным чарнілам на вузкіх палосках паперы ў лінейку.

Эпіграфы і прысвячэнні да вершаў адноўлены паводле просьбы М. Багдановіча, выказанай ім ў паштоўцы да рэдакцыі газеты «Наша ніва» ад 2 сакавіка 1913 г.: «У Верлена ёсць над вершамі прысвячэнні і эпіграфы. Трэба паставіць іх і ў перакладах».

***Рыцар Няшчасце, што скрозь ездзіць пад маскай майчком

(с. 167)

Пераклад верша П. Верлена «Bon chevalier masqué que chevauche en silence» са зборніка «Sagesse» (1881).

Друкуецца па Творах, 1927, дзе ўпершыню апублікаваны з аўтографа, з папраўкай у 8—9 радках паводле заўвагі М. Багдановіча, выказанай ім у паштоўцы да рэдакцыі газ. «Наша ніва» ад 29 ліпеня 1912 г.: «Вось папраўка да в(ерша) «Лыцар Няшчасце»:

Лыцар пад'ехаў тады бліжэй на чорным кане,
Спрыгнуў з яго і рукой рану знайшоў у мяне.

Першапачатковы змест:

- 8 Рыцар пад'ехаў бліжэй, ціха каня затрымаў,
- 9 Спрыгнуў з яго і рукой рану маю намацаў.

Датуецца ўмоўна 1911—1912 гг. паводле даты названага ліста ў рэдакцыю газеты «Наша ніва».

Верш перакладзены асклепіадаўскім вершам².

(Il faut, voyez-vous, nous pardonner les choses)

(с. 169)

Пераклад верша П. Верлена са зборніка «Romances sans paroles» (1874), раздзел «Ariettes oubliées».

Друкуецца па аўтографе, які захоўваецца ў рукапісным адзеле Цэнтральнай бібліятэкі АН Літоўскай рэспублікі, з загаловам па першым радку на французскай мове, узятым у дужкі. Пад тэкстам: Яраслаўль.

Упершыню—газ. «Наша будучыня», 1923, № 1, 6 студз., з загаловам на французскай мове. У дадзеным нумары газеты змешчаны яшчэ шэсць перакладаў з П. Верлена: «***О, сум, усні ў душы маёй...», «Зіянне месяца», «***Покуль, зорка, уранці твой...», «***Плач сэрца майго...», «Chanson d'automne», «***Раяль цалуе тонкая рука...». Агульная памета пад цыклам: Яраслаўль, 1912 г.

Варыянты газеты:

- 5 Мы — дзве родны душы; о, калі б мы маглі
- 8 Аб выгнанні патрапіўшы ў шчасці забыць.

У аўтарскім спісе перакладаў з П. Верлена верш названы паэтам: «Трэ нам, бачыш...»

² Асклепіадаўскі верш — антычны верш, вынайздзены старажытна-грэчаскім паэтам Асклепіадам Самоскім (3 ст. да н. э.). Існуюць дзве формы — малы асклепіадаўскі верш з адной цэзурай і вялікі асклепіадаўскі верш з дзвюма цэзурамі.

***Ціхі і сіні блішча над хатай

(с. 170)

Пераклад верша П. Верлена «Le ciel est, pardessus le toit» са зборніка «Sagesse» (1881).

Друкуецца па Творах, 1927, дзе ўпершыню апублікаваны з аўтографа. Датуецца ўмоўна 1911—1912 гг. (гл. камент. да верша «***Рыцар Няшчасце...»).

Варыянт трэцяй страфы аўтографа:

Божа мой, божа! Вее зусюля
Ціша і мір,
У места адлюнуў, пэўна зусюля
Гоману вір.

***О, сум, усні ў душы маёй

(с. 171)

Пераклад верша П. Верлена «***O triste, triste était mon âme» са зборніка «Romances sans paroles» (1874), раздзел «Ariettes oubliées».

Друкуецца па аўтографе, які захоўваецца ў рукапісным адзеле Цэнтральнай бібліятэкі АН Літоўскай рэспублікі. Пад тэкстам: Пераклаў **Максім Багдановіч**.

Датуецца 1912 г. паводле даты пад тэкстам першай публікацыі. У аўтографе радкі 11, 12 і 16 спачатку чыталіся:

Ці будзе зноў разлукі сум,
Разлукі гордасць, долі глум?
Нат у разлуцы і ў далі,

а затым рукой М. Багдановіча тут жа, над радкамі, слова «разлука» заменена словам «расстанне». Аб замене гэтага слова ідзе размова ў лісце М. Багдановіча, адрасаваным рэдакцыі «Нашай нівы» ад 29 ліпеня 1912 г.: «У вершы «О сум, усні ў душы маёй» заміж слоў «разлукі» пастаўце «расстання».

Упершыню — газ. «Наша будучыня», 1923, № 1, 6 студз., адкуль верш быў перадрукаваны ў Творах, 1927.

Варыянт 1 радка газеты і Твораў, 1927:

О сум, засні ў душы маёй,

Варыянты першых шасці радкоў чарнавога аўтографа, які, паводле каментарыяў у Творах, 1927, захоўваўся ў архіве паэта:

- 1 Нуда, нуда ў душы маёй!
Ах смутак над маёй душой!
- 2 Кабета гэтаму віной.
Нуда аб ёй, нуда аб ёй.
- 3 Успакаення я не меў,
- 4 Хаця ўйсці ад ей (тады) здалеў.
- 5 Хоць сэрца і душа мая
- 6 Былі далёка ад яе...

Другія шэсць радкоў, на думку Літкамісіі, былі перакладзены недакладна, таму яны прыводзіліся для параўнання на мове арыгінала.

***Сон цёмны ўсё мацнее

(с. 172)

Пераклад верша П. Верлена «***Un grand sommeil noir» са зборніка «Sagesse» (1881), раздзел III.

Друкуецца па Творах, 1927, дзе ўпершыню апублікаваны з аўтографа. Датуецца ўмоўна 1911—1912 гг. (гл. камент. да верша «***Рыцар Няшчасце...»).

Варыянт 5-га радка аўтографа:

Я ліха забываю...

Chanson d'automne

(с. 173)

Пераклад верша П. Верлена са зборніка «Poèmes saturniens» (1866), раздзел «Paysages tristes».

Друкуецца па аўтографе, які захоўваецца ў рукапісным адзеле Цэнтральнай бібліятэкі АН Літоўскай рэспублікі.

Пад тэкстам: Максім Багдановіч.

Упершыню — газ. «Наша будучыня», 1923, № 1, 6 студз., пад зага-лоўкам на французскай мове «Chanson d'automne».

Датуецца 1912 г. паводле даты пад тэкстам першай публікацыі.

Варыянты першых шасці радкоў чарнавога аўтографа, які, паводле каментарыяў у Творах, 1927, захоўваўся ў архіве паэта:

Працяжны зык
Выводзіць смык
Хмурных дзён;
Як больна тне
У сэрца мне
Плачам ён!

У аўтарскім спісе перакладаў з П. Верлена паэт назваў верш: «Асенняя песня». Відаць, гэта з’явілася падставай для Літкамісіі і ўкладальнікаў Зб. тв., 1968 змясціць у сваіх выданнях верш менавіта пад такім загалоўкам. У апошнім выданні загаловак пастаўлены ў дужкі.

(Il pleure dans mon cœur)

(с. 174)

Пераклад верша П. Верлена са зборніка «Romances sans paroles» (1874), раздзел «Ariettes oubliées».

Друкуецца па аўтографе, які захоўваецца ў рукапісным адзеле Цэнтральнай бібліятэкі АН Літоўскай рэспублікі, з загалоўкам па першым радку на французскай мове, узятым у дужкі. Пад тэкстам: *Максім Богдановіч*. Яраслаўль.

Датуецца 1912 г. паводле даты пад тэкстам першай публікацыі.

Упершыню — газ. «Наша будучыня», 1923, № 1, 6 студз., з загалоўкам на французскай мове.

Як адзначана ў Творах, 1927, у архіве паэта захоўваўся чарнавы аўтограф з варыянтамі шостага радка:

... па дахам зямлі...
Над зямлёю чуваць
У дах і ў зямлю...

У аўтарскім спісе перакладаў з П. Верлена паэт назваў верш па першым радку: «Плач сэрца майго» (гл. камент. да папярэдняга перакладу).

Рэмбо Жан Нікала Арцюр (1854—1891) — французскі паэт. Друкавацца пачаў з 1870 г. Паэзіі Рэмбо ўласцівыя суб’ектывізм, імкненне да сімвалічных вобразаў.

Захад (с. 175)

Пераклад верша П. Верлена «Soleils couchants» са зборніка «Poèmes saturniens» (1866), раздзел «Paysages tristes».

Друкуецца па Творах, 1927, дзе ўпершыню апублікаваны з чарнавога аўтографа.

Мендэс Кацюль (1841—1909) — французскі паэт. Адзін з заснавальнікаў «Parnasse contemporain» («Современный Парнасс»), у якім друкаваў вытрыманя ў класічным духу паэмы. Да гэтага перыяду адно-

сяцца самыя прыгожыя паэмы, у якіх форма даведзена да даскана-ласці, па настроі яны вельмі паэтычныя і ўзнёслыя.

Датуецца ўмоўна 1911—1912 гг. (гл. камент. да верша «*** Рыцар Няшчасце...»).

*** Глянь: месяц бледны.

(с. 176)

Пераклад верша П. Верлена «*** La lune blanche» са зборніка «La bonne chanson» (1870).

Друкуецца па Творах, 1927, дзе ўпершыню апублікаваны з чарнавога аўтографа.

Датуецца ўмоўна 1911—1912 гг. (гл. камент. да верша «*** Рыцар Няшчасце...»):

Варыянты аўтографа:

17 Блеск фарбаў рожы...

18 О, час прыгожы!

У аўтарскім спісе перакладаў з П. Верлена верш названы паэтам: «Бач — месяц белы».

*** Покуль, зорка, уранці твой

(с. 177)

Пераклад верша П. Верлена «*** Avant que tu ne t'en ailles» са зборніка «La bonne chanson» (1870).

Друкуецца па аўтографе, які захоўваецца ў рукапісным адзеле Цэнтральнай бібліятэкі АН Літоўскай рэспублікі. Пад тэкстам: Пераклаў *Максім Богдановіч*.

Упершыню — газ. «Наша будучыня», 1923, № 1, 6 студз.

Датуецца 1912 г. паводле даты пад тэкстам першай публікацыі.

У архіве М. Багдановіча, паводле каментарыяў у Творах, 1927, захоўваўся чарнавы аўтограф. Варыянты аўтографа:

10 Бо ўранку неба сіне...

20 Вось і залатое сонца!

*** Раяль цалуе тонкая рука

(с. 178)

Пераклад верша П. Верлена «*** Le piano que baise une main frêle» са зборніка «Romances sans paroles» (1874), раздзел «Ariettes oubliées».

Друкуецца па аўтографе, які захоўваецца ў рукапісным адзеле Цэнтральнай бібліятэкі АН Літоўскай рэспублікі. Пад тэкстам: Пераклад **Максім Богдановіч**.

Упершыню — газ. «Наша будучыня», 1923, № 1, 6 студз.

Датуецца 1912 г. паводле даты пад тэкстам першай публікацыі.

Паводле каментарыяў у Творах, 1927, у архіве паэта захоўваўся варыянт першай страфы другога аўтографа:

Раяль бліскучую нямоцная рука
Цалуе ў позні час, ружова-шараваты;
І вось на крылышках, цішэй ад вещьрка
Ў паветры мяккім і прыгожым паплыла ты
Стуль, песня робкая, і, быццам ад цвятка,
Шчэ доўга павяваў твой пах срэдзь комнат хаты.

У якасці эпіграфа выкарыстаны радкі з верша Барэля «Doleance».

Барэль Пэтрэс (сапр. Жазэф П'ер Барэль д'Атрыў, 1809—1859) — французскі паэт. Ліпенскую рэвалюцыю 1830 г. сустрэў з захапленнем. Спачуваў рэвалюцыйнай барацьбе рэспубліканцаў 30-х гадоў. Нянавісьць да буржуазнай цывілізацыі асабліва выявілася ў кнізе «Шампавер. Безнравственныя расказы» (Champavert. Contes immoraux, 1883), дзе аўтар звяртаецца да рамантычных крайнасцей, адлюстроўвае страшны свет жахаў, злачынстваў, насілля.

*** *У полі мрок*

(с. 179)

Пераклад верша П. Верлена «*** Dans l'interminable» са зборніка «Romances sans paroles» (1874), раздзел «Ariettes oubliées».

Друкуецца па Творах, 1927, дзе ўпершыню апублікаваны з аўтографа.

Датуецца ўмоўна 1911—1912 гг. (гл. камент. да верша «*** Рыцар Няшчасце...»).

Варыянт трэцяй страфы аўтографа:

Дубы ўставаюць
Там, дзе папар
Як шэры пар
Шарэй ад хмар...

Малюнак мора

(с. 180)

Пераклад верша П. Верлена «*Magie*» са зборніка «*Poèmes Saturniens*» (1866).

Друкуецца па Творах, 1927, дзе ўпершыню апублікаваны з чарнавога аўтографа.

Датуецца ўмоўна 1911—1912 гг. (гл. камент. да верша «*** Рыцар Няшчасце...»).

*** У полі дзікім і апусцелым

(с. 181)

Пераклад верша П. Верлена «*** *Colloque sentimental*» са зборніка «*Fêtes galantes*» (1869).

Друкуецца па газ. «Наша ніва», 1913, № 12, 22 сак., дзе ўпершыню апублікаваны без загалюка.

Датуецца годам апублікавання.

У Творах, 1927 і 36. тв., 1968 верш змешчаны пад загалюкам «Сентыментальная бяседа». Укладальнікі назвалі яго так, відаць, у адпаведнасці з французскім арыгіналам. Паколькі ўпершыню верш быў апублікаваны без загалюка, а ў аўтарскім спісе М. Багдановіч называе яго па першым радку, рэдкалегія падае пераклад таксама пад загалюкам па першым радку.

Ракаўкі

(с. 182)

Пераклад верша П. Верлена «*Les coquillages*» са зборніка «*Fêtes galantes*» (1869).

Друкуецца па аўтографе, які захоўваецца ў рукапісным адзеле Цэнтральнай бібліятэкі АН Літоўскай рэспублікі пад загалюкам «Ракоўкі».

Упершыню — «Гадавік Беларускага навуковага таварыства». Вільня, 1933. Кн. 1. С. 168—169.

Датуецца ўмоўна 1911—1912 гг. (гл. камент. да верша «*** Рыцар Няшчасце...»).

У выданнях твораў М. Багдановіча верш друкуецца з 1957 г.

Зіянне месяца

(с. 183)

Пераклад верша П. Верлена «Clair de lune» са зборніка «Fêtes galantes» (1869).

Друкуецца па аўтографе, які захоўваецца ў рукапісным аддзеле Цэнтральнай бібліятэкі АН Літоўскай рэспублікі. Пад тэкстам: Перакладжыў **Максім Богдановіч**.

Упершыню — газ. «Наша будучыня», 1923, № 1, 6 студз.

Датуецца 1912 г. паводле даты пад тэкстам першай публікацыі.

Варыянт 2 радка аўтографа:

Пад люцень звон прыгожы масак рой.

У аўтарскім спісе перакладаў з П. Верлена верш названы паэтам па частцы першага радка: «Душа твая».

Паводле каментарыяў у Творах, 1927, у архіве паэта верш захоўваўся ў чыставым рукапісе і ў чарнавіках — без двух апошніх радкоў.

*** Рака срэдзь вулкі! Як мана

(с. 184)

Пераклад верша П. Верлена «*** O la rivière dans la gue» са зборніка «Romances sans paroles» (1874).

Друкуецца па Творах, 1927, дзе ўпершыню апублікаваны з аўтографа.

Датуецца ўмоўна 1911—1912 гг. (гл. камент. да верша «*** Рыцар Няшчасце...»).

Варыянт аўтографа:

2 Ці ява дзіўная, яна

3 За морам фут у пяць зіе...

Шынок

(с. 185)

Пераклад верша П. Верлена «L'auberge» са зборніка «Jadis et Naguère» (1884).

Друкуецца па Творах, 1927, дзе ўпершыню апублікаваны з аўтографа.

Датуецца ўмоўна 1911—1912 гг. (гл. камент. да верша «*** Рыцар Няшчасце...»).

Марэас Жан (сапр. Яніс Пападзіамандопулас, 1856—1910) — французскі паэт. Грэк па паходжанні. Адзіны зборнік на грэчаскай мове «Горлицы и змеи». З 1882 г. пастаянна жыве ў Парыжы. У першым зборніку на французскай мове «Сирты» (1886) выступіў як паэт-сімваліст. Яму належыць і сам тэрмін «сімвалізм», які атрымаў тэарэтычнае абгрунтаванне ў «Маніфэсце сімвалізму», надрукаваным у газ. «Фигаро» 18 верасня 1886 г. Пазней заснаваў новую паэтычную плынь — «раманскую школу». «Раманская школа» была першай праявай неакласіцызма ў французскай мадэрнісцкай паэзіі. Найбольш значныя творы Марэаса неакласічнага перыяду — сем кніг «Стансаў» (1899—1920).

*** Гул вулічных шынкаў

(с. 186)

Пераклад верша П. Верлена «*** Le bruit des cabarets, la fange des trottoirs» са зборніка «La bonne chanson» (1870).

Друкуецца па Творах, 1927, дзе ўпершыню апублікаваны з аўтографа.

Датуецца ўмоўна 1911—1912 гг. (гл. камент. да верша «*** Рыцар Няшчасце...»).

*** Трэск дроў; газніцы блеск няяркі

(с. 187)

Пераклад верша П. Верлена «*** Le foyer, la lueur étroite de la lampe» са зборніка «La bonne chanson» (1870).

Друкуецца па Творах, 1927, дзе ўпершыню апублікаваны з аўтографа.

Датуецца ўмоўна 1911—1912 гг. (гл. камент. да верша «*** Рыцар Няшчасце...»).

Варыянт чарнавога аўтографа:

З У вачох каханкі знік пагляд мой; ціша хаты;

*** Ноч. Дождж. Нябёс імгла

(с. 188)

Пераклад верша П. Верлена «*** Effet de nuit» са зборніка «Poèmes Saturniens» (1866), раздзел «Eaux-fortes».

Друкуецца па Творах, 1927, дзе ўпершыню апублікаваны з чарнавога аўтографа.

У названым выданні радкі 4 і 5 друкуюцца па другім чарнавым аўтографе, тэкст якога цалкам не прыводзіцца. Адсутнасць поўнага аўтографа не дае магчымасці вызначыць правамернасць замены. На гэтай падставе рэдкалегія лічыць прапанаваную папраўку неабгрунтаванай і немэтазгоднай і ўзнаўляе першапачатковы тэкст аўтографа, па якім друкуецца верш.

Варыянты другога аўтографа:

Пляц. Шыбеніц вяроўкі, ад зямлі
Падняўшы мерцвякоў, пад ветрам іх гайдаюць,

Датуецца ўмоўна 1911—1912 гг. (гл. камент. да перакладу «*** Рыцар Няшчасце...»).

Млоснасць (с. 189)

Пераклад верша П. Верлена «Langueur» са зборніка «Jadis et Naguère» (1884), раздзел «Jadis».

Друкуецца па газ. «Наша ніва», 1913, № 47, 21 лістап., дзе ўпершыню апублікаваны. Пад тэкстам: Максім Багдановіч.

Датуецца годам апублікавання.

У рукапісным адзеле Цэнтральнай бібліятэкі АН Літоўскай рэспублікі захоўваецца аўтограф з загаловак на беларускай і французскай мовах: Млоснасць (Langueur).

Варыянт 14 радка названага аўтографа:

Адно ёсць — скукі сум, што сэрца уражае.

Куртэлін Жорж (сапр. Муано, 1858—1929) — французскі пісьменнік. У 1881 г. заснаваў часопіс «Современный Париж», дзе друкаваў свае вершы і казкі.

... *Баціл, ты скончыш смех?*..— Гаворка ідзе пра ўраджэнца Алесандрыі, вольнаадпушчаніка і фаварыта Мецэната Гая ў Рыме. Ён першы ўвёў асабага роду мімічныя прадстаўленні і за свой талент стаў любімцам рымскага народа. Паводле аўтографа, у Творах, 1927 і 36. тв., 1968 слова «Баціл» пісалася як «Бахіль». Відаць, недакладнасць перакладу была заўважана Літкамісіяй, таму ў каментарыях да верша ўкладальнікі змясцілі французскі эквівалент — Bathylle. Паводле правіл сучаснай французскай арфаэпіі спалучэнне літар «th» вымаўляецца як «т» (па-беларуску «ц»).

Грамада зорак «Карона»

(с. 190)

Пераклад урыўка з 8-ай песні «Метамарфозаў» Авідзія (радкі 178—182).

Друкуецца па зб. «Вянок», с. 99, дзе ўпершыню апублікаваны.

Паводле каментарыяў у Творах, 1927, у архіве паэта захоўваўся рукапіс перакладу, 2 і 3 радкі якога значна адрозніваліся ад гэтых жа радкоў друкаванага тэксту.

Варыянты рукапісу:

У светлым паветры яна ляціць, як страла, і агнямі

Яркімі ў ёй на ляту каменні каштоўныя сталі робіцца ў небе...

Датуецца ўмоўна 1911—1912 гг. паводле ліста М. Багдановіча ў рэдакцыю часопіса «Маладая Беларусь», які пазначаны таксама ўмоўнай датай: Канец 1911 — пачатак 1912 гг.: «...ёсць у мяне пераклады з Гарацыя і Авідзія».

Авідзій — Публій Авідзій Назон — рымскі паэт. З заможнай арыстакратычнай сям'і. Найбольш вядомы твор «Метамарфозы», мастацкая апрацоўка грэка-рымскіх міфаў пра пераўвасабленні, складаецца з асобных вершаваных навел. Творчасць Авідзія зрабіла вялікі ўплыў на развіццё заходнееўрапейскай літаратуры.

...Між на каленях стаячага Нікса

І паміж Цмока...— Маюцца на ўвазе сузор'і — Геракл, які змагаецца са змеям, і Геракл, які трымае змея.

3 А. КРЫМСКАГА

*** Кажуць людзі, быццам, творачы мужчыну

(с. 191)

Пераклад чацвёртай мініяцюры А. Крымскага «Сліз!.. Сліз!..» з цыкла «В неволі» (1903).

Друкуецца па зб. «Вянок», с. 100, дзе ўпершыню апублікаваны, з папраўкай у апошнім радку паводле аўтарскага экзэмпляра «Вянка» № 2.

Было: Ужо самлела сэрца, а плакаць не хоча.

Датуецца ўмоўна 1911—1912 гг.

Два другія белавыя рукапісныя пераклады вершаў А. Крымскага «***Тёплый гром. Цветя, черешня» і «*** Пальмы гордые и лавры» захоўваюцца ў ЦДАЛІМ (Масква). Яны напісаны на лістах белай паперы чорным чарнілам. Пад тэкстам памета: С украинского перевел

М. Богданович. На такой жа паперы і такім жа чарнілам напісаны пераклад верша Я. Купалы «Жниво», пад якім таксама стаіць памета: С белорусскаго перевел М. Богданович. Адрес мой: Ярославль. Демидовский Лицей, Максиму Адамовичу Богдановичу. М. Богданович. Па характары пісьма можна зрабіць вывад, што ўсе гэтыя творы былі напісаны ў адзін і той жа час. Апрача названых, існавалі яшчэ два аўтографы з перакладам верша «Жниво». Паводле каментарыяў у Творах, 1927, адзін з іх быў змешчаны ў гімназічным сшытку з паметамі, якія сведчылі пра навучанне паэта ў гэты час у апошнім класе гімназіі. Але, паколькі ёсць белавы аўтограф з подпісам М. Багдановіча, што пераклад зроблены ім у час вучобы ў Ліцэі, можна выказаць меркаванне, што для запісу перакладу паэт выкарыстаў гімназічны сшытак з незапоўненымі старонкамі. Зыходзячы з гэтага, усе пераклады з А. Крымскага і пераклад з Я. Купалы «Жниво» можна ўмоўна датаваць 1911—1912 гг.

У «Вянку паэтычнай спадчыны» пераклады з украінскіх паэтаў без аргументацыі датуецца 1912 г.

Крымскі Агафангел Яфімавіч (1871—1942) — украінскі пісьменнік, акадэмік АН УССР. Адзін з арганізатараў Украінскай Акадэміі навук. Вядомы як аўтар рамана «Андрэй Лагоўскі», апавесцей, апавяданняў і вершаў.

З М. ЧАРНЯЎСКАГА

***Ужо зноў не спаткаюцца тыя шляхі

(с. 192)

Пераклад верша М. Чарняўскага «Шляхы» (1893).

Друкуецца па зб. «Вянок», с. 101, дзе ўпершыню апублікаваны. Датуецца 1909—1912 гг.— гадамі «Вянка».

У «Вянку паэтычнай спадчыны» датуецца 1912 г. (гл. камент. да перакладу верша А. Крымскага «*** Кажуць людзі...»).

У Творах, 1927 і 3б. тв., 1968 радок 2 падаецца без абгрунтавання ў наступным варыянце:

Якімі ў жыццё мы выходзілі зрання,

Чарняўскі Мікалай Фёдаравіч (1868—1946) — украінскі пісьменнік. Аўтар зборнікаў вершаў «Песни любви» (1895), «Донецкие сонеты» (1898), зборнікаў апавяданняў, апавесцей. Незаконна рэпрэсаваны, пасмяротна рэабілітаваны.

*** Пекла было тут у тую часіну

(с. 193)

Пераклад верша Алеся «*** Пекло, здавалось, було в ту годину». Пад тэкстам арыгінала: 1904 р.

Друкуецца па зб. «Вянок», с. 102, дзе ўпершыню апублікаваны.

Датуецца 1909—1912 гг.— гадамі «Вянка». У «Вянку паэтычнай спадчыны» датуецца 1912 г. (гл. камент. да перакладу верша А. Крымскага «*** Кажуць людзі...»).

Алесь (сапр. Кандыба Аляксандр Іванавіч, 1878—1944) — украінскі паэт. У зборніку вершаў «С печалью радость обнялась» (1907) і «Стихотворения» (1909) выказаў думкі і настроі дэмакратычнай часткі ўкраінскай інтэлігенцыі, якая спачувала рэвалюцыі 1905—1907 гг.

Лютаўскую рэвалюцыю Алесь сустрэў з захапленнем, аднак не прыняў Кастрычніцкую рэвалюцыю і ў 1919 г. эмігрыраваў. Жыў у Будапешце, затым у Вене, з 1923 г.— у Празе.

Астры

(с. 194)

Пераклад верша Алеся «Айстри». Пад тэкстам арыгінала: 1905 р. Друкуецца па зб. «Вянок», с. 103, дзе ўпершыню апублікаваны.

Датуецца 1909—1912 гг.— гадамі «Вянка». У «Вянку паэтычнай спадчыны» датуецца 1912 г. (гл. камент. да перакладу верша А. Крымскага «*** Кажуць людзі...»).

Верш на ўкраінскай мове пакладзены на музыку кампазітарам М. Лысенкам. Песня стала народнай.

ВЕРШЫ РОЗНЫХ ГАДОЎ

1908

Над магілай

(с. 196)

Друкуецца па газ. «Наша ніва», 1909, № 1, 1 студз., дзе ўпершыню апублікаваны. Пад тэкстам: Ніжні-Ноўгарад і подпіс: Максім Б-віч. Радок 7 друкуецца з папраўкай па Творах, 1927: «вечер абвяае»// «вечер абвіае».

Верш напісаны не пазней лета 1908 г. (гл. заўвагу да верша «Прыйдзе вясна»).

У перакладзе на ўкраінскую мову М. Шапавалам надрукаваны ў часоп. «Літаратурно-навуковий вісник», 1909, № 9, с. 511:

Над могилою.
Біля шляху в чыстым полі!
Могіла стоіць.
Колом кружыць завірюха,
Гуляе, шуміць,
На могілі в самотині
Калина росте;
Іі вітер обвівае.
Метелиця гне,
І кругом тоі могілы
Співае, гуде
Про того, хто в чыстым полі
Похований спить...

Верш у перакладзе на рускую мову І. Фрэнкелем пакладзены на музыку беларускім кампазітарам Л. Абеліевічам.

Прыйдзе вясна

(с. 197)

Друкуецца па газ. «Наша ніва», 1909, № 10, 5 сак., дзе ўпершыню апублікаваны. Пад тэкстам: Ніжні-Ноўгарад.

Верш напісаны не пазней лета 1908 г., бо вядома, што сям'я Багдановічаў летам 1908 г. пераехала з Ніжняга Ноўгарада ў Яраслаўль.

У перакладзе на ўкраінскую мову, зробленым М. Шапавалам, друкаваўся ў часоп. «Літаратурно-навуковий вісник», 1909, № 9, с. 511:

Прыдзе весна!
Холодно. Вітер по полю гуляе,
Виє, мов звір;
Сніг підриває; нудьгу, наганяє,
Кепсько сих пір!
Серце ж співає: гей, не нудися!
Прыдзе весна!
Крикне: прокинься земля! Разбудися
З тяжкого сна.
Сонце прогляне; зазеленіє
Травка з гаю.
Крикне весна і, як вітром, розвіє
Скруту мою.

Мае песні

(с. 198)

Друкуецца па Творах, 1927, дзе ўпершыню апублікаваны з аўтографа, які датуецца 1908 г.

Ноч

(с. 200)

Друкуецца па Творах, 1927, дзе ўпершыню апублікаваны з аўтографа, які датуецца 1908 г. Пад тэкстам: Максім Крыніца¹.

Як паведамлялася ў Творах, 1927, В. Ластоўскі ў лісце да Літкамісіі ад 12/II 1926 года пісаў, што псеўданім «Максім Крыніца» быў дадзены Багдановічу Ядвігіным Ш. Відаць, пад гэтым псеўданімам рэдкалегія «Нашай нівы» збіралася друкаваць тыя вершы, якія паэт пасылаў у газету.

Верш пакладзены на музыку беларускімі кампазітарамі А. Багатыровым (для хора) і Л. Абеліевічам (раманс).

На чужыне

(с. 201)

Друкуецца па газ. «Наша ніва», 1909, № 42, 15 кастр., дзе ўпершыню апублікаваны. Пад тэкстам: Яраслаўль.

У аўтографе пад загалоўкам «На чужбыне», фотакопія якога змешчана ў Творах, 1927 і ў Зб. тв., 1968, пад тэкстам: Максім Б-віч і дата: 1908 г.

Але ў названых выданнях па невядомай прычыне пазначаны іншы псеўданім: Максім Крыніца. Паколькі наяўнасць другога аўтографа пакуль што не выяўлена, то гэта можна лічыць выпадковай памылкай.

Варыянты аўтографа:

- 1 Навокала пышна цвяты расцвятаюць
- 4 Наш родны цвяточэк, прастой василёк.

¹ У Зб. тв., 1968 дапушчана памылка: у аўтографе пад тэкстам: Максім Б-віч.

У Творах, 1927 даецца тлумачэнне, чаму Літкамісія аддала перавагу тэксту, змешчанаму ў «Нашай ніве», а не аўтографу. На іх думку, тэкст газетнай публікацыі быў больш апрацаваны². Кім былі зроблены папраўкі ў вершы, Літкамісія дакладна не ведала. Меркаванне В. Ластоўскага аб тым, што гэта павінен быў рабіць менавіта Я. Купала як член рэдкалегіі газеты, да гэтага часу дакументальна не пацверджана. Не выключана магчымасць і аўтарскага рэдагавання. Рэдкалегія дадзенага выдання палічыла рашэнне Літкамісіі абгрунтаваным, паколькі яно цалкам адпавядае тэксталагічнаму прынцыпу — за асноўны тэкст прымаецца апошняе прыжыццёвае выданне.

На словы верша напісаны раманс беларускім кампазітарам А. Багатыровым.

1908—1909

3 ЦЫКЛА «ЭРАС»

(с. 202)

Друкуюцца па Творах, 1927, дзе ўпершыню апублікаваны з аўтографу.

Цыкл складаецца з дзвюх частак:

I *** У космас схаваліся кветы чырвоныя.

II *** Зірнуў, як між валос, між хмар калматых, цёмных.

Датуецца ўмоўна 1908—1909 гг. на падставе параўнальнага аналізу з тэкстамі твораў, напісаных Багдановічам за перыяд 1908—1909 гг. Да такога слухнага вываду прыйшла Літкамісія, аналізуючы характар п'сьма і трактоўку аўтарам абранай тэмы.

***Хмурыя, цёмныя гудзяць і шэпчуць елі

(с. 204)

Друкуецца па Творах, 1927, дзе ўпершыню апублікаваны ў раздзеле «Заўвагі» з чарнавога аўтографа.

Датуецца ўмоўна 1908—1909 гг.

---

² На гэтай падставе вершы «*** Привольная, цёмная пушча», «Пугач», «Асенняя ноччу», «Змяіны цар» друкуюцца таксама па газ. «Наша ніва».

Рэдкалегія дадзенага выдання прыняла рашэнне далучыць вершы «*** Хмурныя, цёмныя гудзяць і шэпчаць елі» і «Русалка» да твораў, напісаных у 1908 г., паколькі па сваёй тэматыцы і стылю яны вельмі блізкія да вершаў гэтага перыяду³. Як зазначана ў Творах, 1927, аўтографы названых вершаў знаходзіліся ў папцы VI, дзе за рэдкім выключэннем захоўваліся раннія творы.

Русалка

(с. 205)

Друкуецца па Творах, 1927, дзе ўпершыню апублікаваны ў раздзеле «Заўвагі» з чарнавога аўтографа.

Датуецца ўмоўна 1908—1909 гг. (гл. камент. да папярэдняга верша).

1909

З ЦЫКЛА «ЛЯСУН»

*** Привольная, цёмная пушча

(с. 207)

Друкуецца па газ. «Наша ніва», 1909, № 35—36, 3 верас., дзе ўпершыню апублікаваны як першая частка цыкла пад агульнай назвай «Лясун». Другая частка цыкла — верш «Хрэсьбіны лесуна». Пад тэкстамі: Яраслаўль. Максім Б-віч⁴.

Датуецца годам апублікавання.

Як пазначана ў Творах, 1927, верш захаваўся і ў аўтографах, якія падпісаны: Максім Крыніца.

Варыянты аўтографа:

6 Гарачае сонца паліць

8 Лясун на прыпеке ляжыць.

³ У 36. тв., 1968 вершы змешчаны ў раздзеле «Чарнавыя накіды».

⁴ У 36. тв., 1968 подпіс пад тэкстам пададзены няпоўна: Б-віч замест: Максім Б-віч. Дапушчана памылка і ў Творах, 1927, дзе гаворыцца, што ў газ. «Наша ніва» пад публікацыяй стаіць подпіс «Максім Крыніца».

Хрэсьбіны лесуна

(с. 208)

Друкуецца па газ. «Наша ніва», 1909, № 35—36, 3 верас., дзе ўпершыню апублікаваны як другая частка цыкла пад назвай «Лясун». Пад тэкстам: Яраслаўль. Максім Б-віч.

Датуецца годам апублікавання.

3 песняў беларускага мужыка

(с. 209)

Друкуецца па газ. «Наша ніва», 1909, № 39, 24 верас., дзе ўпершыню апублікаваны. Пад тэкстам: Яраслаўль. Максім Б-віч. Друкуецца з папраўкамі для захавання рытму, каб вытрымаць памер верша — анапест: радок 1 — «гнуць» // «гнуся»; радок 3 — «пальцеца» // «паліецца»; радок 9 — «над дрыгвою» // «над дрыгвой»; радок 11 — «пад зямлёю» // «пад зямлёй». Кожная з гэтых форм аднолькава ўжывалася паэтам. Гэтыя папраўкі былі прапанаваны Літкамісіяй і прыняты складальнікамі Зб. тв., 1968. З такім рашэннем пагадзілася і рэдкалегія дадзенага выдання.

Датуецца годам апублікавання.

Радок 6 у Творах, 1927 даецца ў наступным варыянце:

Будаваў я дарожкі, масты;

Захаваўся экзэмпляр «Нашай нівы», у якім газетная паласа, дзе былі надрукаваны апошнія восем радкоў, пакрыта друкарскай фарбай. Відаць, другая частка гэтага верша «*** Я хлеба ў багатых прасіў і маліў», была ў час друкавання знята цензурай. Магчыма, цензурная забарона была распаўсюджана не на ўвесь тыраж. Таму гэты факт у Творах, 1927 не адзначаны.

Асенняй ночай

(с. 211)

Друкуецца па газ. «Наша ніва», 1909, № 41, 8 кастр., дзе ўпершыню апублікаваны як другая частка ў цыкле «Вадзянік» («Сівавусы, згорблены, ён залёг між цінай»). Пад тэкстам: Яраслаўль. Максім Б-віч.

Цыкл складаўся з дзвюх частак: першая — пад першапачатковым загалоўкам «Над соннай рэчкай». Затым верш увайшоў у зб. «Вянок» у раздзел «У зачарованым царстве» пад назвай «Вадзянік».

Аўтограф другой часткі цыкла датуецца 1909 г.

У Творах, 1927 прыводзяцца варыянты аўтографа:

- 1 Чарнее за сажы стаў вечар...
- 5 А мне харашо пад вадою...
- 7 Калёсы штурхаю рукою.
- 8 Драмлю ў цяпле ў цішыне.
- 9 Калышацца, верціцца жорнаў.
- 10 Трасецца ад ветру сцяна...

Пугач

(с. 212)

Друкуецца па газ. «Наша ніва», 1909, № 43, 22 кастр., дзе ўпершыню апублікаваны. Пад тэкстам: Яраслаўль. Максім Б-віч.

Датуецца годам апублікавання.

Як пазначана ў Творах, 1927, верш захаваўся ў аўтографах з подпісам «Максім Крыніца».

Чарнавыя варыянты аўтографа:

- 4 Пракацілась у гулкім лесе рэха.
- 5 І дрыжа, трасясь, канца чакаеш ночы.
- 7 Чырванеюць налітыя кроўю вочы...

«Нашай ніве»

(с. 213)

Друкуецца па газ. «Наша ніва», 1909, № 46, 12 лістап., дзе ўпершыню апублікаваны. Пад тэкстам: Яраслаўль. Максім Багдановіч.

Верш прысвечаны трэцяй гадавіне з дня выхаду «Нашай нівы» (23.XI.1906) і змешчаны разам з вершам Я. Купалы «З мінуўшых дзён».

Датуецца годам апублікавання.

Пазней, у 1912—1913 гг., у артыкуле «Новый период в истории белорусской литературы» М. Багдановіч пісаў аб вялікім укладзе газеты ў развіццё нацыянальнай культуры і той ролі, якую адыграла яна на шляху нацыянальнага адраджэння: «Благодаря им (супрацоўнікам.— Э. З.) даже только что пережитые нами томительные годы общественного развала не являются пустым местом в истории белорусского народа: наоборот, они наполнены деятельной и весьма ценной, хотя на первый взгляд, и весьма скромной работой. Шесть лет номер за номером выходила «Наша ніва», с каждым годом расширяя круг своих читателей, в самые глухие уголки неся простое и правдивое слово» (Зб. тв., 1968. Т. 2. С. 122).

Цемень

(с. 214)

Друкуецца па газ. «Наша ніва», 1909, № 51—52, 17 снеж., дзе ўпершыню апублікаваны. Пад тэкстам: Яраслаўль. Максім Багдановіч. Верш прысвечаны М. А. Кіціцынай, з якой паэт пазнаёміўся ў Ялце на малочнай ферме «Шалаш», куды летам 1909 г. упершыню прыехаў на лячэнне.

Датуецца годам апублікавання.

Лясун

(*** *Сосны, елі, хвоя, хвошчы*)

(с. 215)

Друкуецца па Творах, 1927, дзе ўпершыню апублікаваны з аўтографа.

Аўтограф датуецца 1909 г. Пад вершам подпіс: Максім Крыніца.

Старасць

(с. 216)

Друкуецца па Творах, 1927, дзе ўпершыню апублікаваны з аўтографа, які датуецца 1909 г. У аўтографе верш мае падзагалавак «Лес».

Падвей

(с. 217)

Друкуецца па Творах, 1927, дзе ўпершыню апублікаваны з аўтографа, які датуецца 1909 г. Пад тэкстам: Максім Крыніца.

На словы верша напісаны два рамансы беларускімі кампазітарамі М. Аладавым і А. Туранковым.

*** *Дождж у полі і холад...*

(с. 218)

Друкуецца па тэксце «Першага Беларускага календара «Нашай нівы» на 1910 год», с. 59, дзе ўпершыню апублікаваны.

Датуецца годам апублікавання.

Ва ўспамінах Ц. М. Годнева, аднакласніка М. Багдановіча па

Яраслаўскай гімназіі⁵, дзе паэт пачаў вучыцца з 1908 г., гэты верш прыводзіцца цалкам.

*** Я, бальны, бескрылаты паэт

(с. 219)

Друкуецца па Творах, 1927, дзе ўпершыню апублікаваны з аўтографа.

Верш напісаны ў 1909 г. на фатаграфічным здымку паэта і прысвечаны, як відаць з біяграфічных матэрыялаў, М. А. Кіціцынай (гл. камент. да верша «Цемень»).

Другі аўтограф верша пад загалоўкам «Я, нядужны, бязкрыдлы паэт» змешчаны таксама на фотаздымку. Пад вершам: З шчырым паважэннем. М. Багдановіч. Яраслаўль. 19 $\frac{3}{II}$ 10. Тэкст аўтара, датаванага 1910 г., некалькі адрозніваецца ад папярэдняга аўтографа:

Я, нядужны, бязкрыдлы паэт,
Помню, раз пазabyў сваё гора,
Бо ў той час атрымаў ваш прывет.
Я — нядужны, бязкрыдлы паэт:
Мо не выскажа вам трыялет,
Дык хоч гэты партрэт хай гавора,
Як нядужны бязкрыдлы паэт
На гадзіну забыў сваё гора.

Аўтограф захоўваецца ў Літаратурным музеі Я. Купалы (Фотаархіў музея, ф. 1, адз. зах. 3319). Атрыманы музеем у 1951 г. з Ленінабада (Таджыцкая ССР). У архіве яго захоўваецца ліст Уладзіміра Фёдаравіча Баханько. Ён піша: «Як сямейныя рэліквіі ў мяне захоўваюцца фатаграфіі Янкі Купалы і Максіма Багдановіча, якія належалі Сяргею Палуяну. Лічу, што гэтыя фотаздымкі могуць мець цікавасць для Музея...»

Можна меркаваць, што другі аўтограф быў напісаны М. Багдановічам па памяці.

⁵ Шлях паэта: Зб. успамінаў і біяграфічных матэрыялаў пра Максіма Багдановіча. Мн., 1975. С. 101.

(с. 220)

Друкуецца па Творах, 1927, дзе ўпершыню апублікаваны з аўтографа.

Датуецца ўмоўна 1909—1913 гг.

У Творах, 1927 тэкст верша даецца ў каментарыях, паколькі ён быў дасланы Ал. Шлюбскім⁶ у Літкамісію ў той час, калі першыя два раздзелы ўжо былі надрукаваны.

Верш на рускай мове пад той жа назваю ўвайшоў у зб. «Зеленя» (1909—1913).

1910

Змяіны цар

(*** *Цемень. Сосны. Елкі. Мох. Кара*)

(с. 221)

Друкуецца па газ. «Наша ніва», 1910, № 2, 7 студз., дзе ўпершыню апублікаваны. Пад тэкстам: Яраслаўль.

Рэдкалегія дадзенага выдання прыняла папраўку па аўтографе ў радку 17, унесеную Літкамісіяй у Творах, 1927, для захавання рыфмы. У «Нашай ніве»:

Месяц брызне хваляй срэбра,

Датуецца годам апублікавання.

Варыянты аўтографа:

- 2 Жызьнь канчаецца мая...
- 4 Перад месяцам стая...
- 7 Глуха дзяцел стукае ў дупло...
- 11 Вецер ціха, сумна запяець.
- 12 Зашуміць ён па кустох.

---

⁶ Альбом аўтографаў беларускіх дзеячаў Ал. Шлюбскага. Кн. II. С. 272.

14Заблішчаць расой паля...
16 Перад месяцам стая.

Вечар

(*** *На небе месяц ўстаў зялёны*)
(с. 222)

Друкуецца па газ. «Наша ніва», 1910, № 3, 14 студз., дзе ўпершыню апублікаваны. Пад тэкстам: Яраслаўль. Максім Багдановіч.
Датуецца годам апублікавання.

Мая душа

(с. 223)

Друкуецца па газ. «Наша ніва», 1910, № 8, 18 лют., дзе ўпершыню апублікаваны. Пад тэкстам: Яраслаўль. Максім Багдановіч.

Датуецца годам апублікавання.

Верш быў перакладзены на рускую мову і змешчаны ў газ. «Минский листок», 1910, № 153, 2 мая. Пад тэкстам пераклада подпіс: Кле. (Сапр. прозвішча Узін Уладзімір Самойлавіч; друкаваўся ў газ. «Минское эхо», «Полесье», «Полесская мысль» і інш. у перыяд з 1907 па 1911 г.). Гэта першы пераклад твораў М. Багдановіча на рускую мову.
Радок 5 у Творах, 1927 даецца ў наступным варыянце:

Учуўшы іх, страсе вялікі

Крытыку

*** *Дарэмна ловіце вы ў сетку матылька*
(с. 224)

Друкуецца па фотакопіі аўтографа, які апублікаваны ў часоп. «Новы шлях», 1944, № 1, дзе змешчаны ў артыкуле К. Езавітава «Ненадрукаваныя вершы М. Багдановіча». Пад тэкстам: Яраслаўль, чэрвень 1910.

Аўтар публікацыі атрымаў аўтографы вершаў «Крытыку», «Жывая лялечка!..» і «Вагітная» («Цяжарная») у 1927 г. з Варшавы ад вядомага бібліяграфа Р. Зямкевіча. Па сцвярджэнні К. Езавітава, верш фактычна з'яўляецца эпіграмай на Ядвігіна Ш., які беспадстаўна крытыкаваў маладога паэта.

Варыянт аўтографа:

4 І аркі пыл сатрэ нялоўкая рука.

Упершыню — «Голас беларуса», 1927, № 57, 10 чэрв. пад рэдакцыйным загаловак: «Невядомыя творы М. Багдановіча (з архіва Зямкевіча)». Пад тэкстам: Чэрвень 1910 г. Яраслаўль. У той час рэдактарам газеты быў К. Езавітаў.

Гэты твор разам з вершамі «*** Жывая лялечка!..» і «Цяжарная» быў апублікаваны ў часоп. «Полымя», 1957, № 5, с. 157. З гэтага года названая вершы пачалі ўключацца ў выданні твораў М. Багдановіча. Творы перадрукаваны з дысертацыі Р. Жалезняка, якая была прадстаўлена да абароны ў пачатку 1941 г. Аўтар меў магчымасць пазнаёміцца з рукапісным архівам паэта, які захоўваўся ў той час у Дзяржаўнай бібліятэцы АН БССР.

*** *Жывая лялечка!..*
(с. 225)

Друкуецца па фотакопіі аўтографа, які апублікаваны ў часоп. «Новы шлях», 1944, № 1, с. 12, дзе змешчаны ў артыкуле К. Езавітава «Ненадрукаваныя вершы М. Багдановіча».

Датуецца 1910 г.

Упершыню — «Голас беларуса», 1927, № 57, 10 чэрв. Пад тэкстам: Чэрвень 1910 г. Яраслаўль. (гл. каментарый да верша «Крытыку»).

Цяжарная
(с. 226)

Друкуецца па фотакопіі аўтографа пад назвай «Вагітная», які апублікаваны ў часоп. «Новы шлях», 1944, № 1, с. 13, дзе змешчаны ў артыкуле К. Езавітава «Ненадрукаваныя вершы М. Багдановіча». Аўтар публікацыі сцвярджае, што першапачатковая назва была закрэслена чорным алоўкам і напісана: «Цяжарная». Збоку была памета: «Украінізм!» У такім выглядзе аўтограф і захаваны ў архіве газеты «Наша ніва». Але трэба адзначыць, што на фотакопіі аўтографа праўка і памета не прагледжваюцца.

Датуецца 1910 г.

Упершыню — «Голас беларуса», 1927, № 57, 10 чэрв. Пад тэкстам: Чэрвень 1910 г. Яраслаўль. (гл. каментарый да верша «Крытыку»).

Над магілай мужыка
(с. 227)

Друкуецца па газ. «Наша ніва», 1910, № 31, 29 ліп., дзе ўпершыню апублікаваны. Пад тэкстам: Яраслаўль, чэрвень 1910 г. М. Багдановіч.

*** *Скрылась кветамі ў полі магіла*
(с. 228)

Друкуецца па газ. «Наша ніва», 1912, № 30, 26 ліп., дзе ўпершыню апублікаваны. Пад тэкстам: Яраслаўль, чэрвень 1910 г., Максім Багдановіч.

У адпаведнасці з памерам верша (анapest) Літкамісія зрабіла слушную папраўку ў першым радку: «Скрылась» замест: «Скрылася».

У Творах, 1927 зазначана, што верш захаваўся ў чарнавых аўтографах пад загалоўкам «Магіла ў полі».

Варыянт аўтографа:

- 1 У чыстым полі схілілася магіла...
4 Хто пакоіцца...
6—12 Што ў цвятох тваіх буйных бур'ян.
Прытайлася магіла сцяпная,
А не просты пясчаны курган.
І ў жыцці тое ж самае. Людзі
Не пазнаюць, пачуўшы твой смех,
Колькі гора ў ізмучанай грудзі
Пахавае пад ім (другі) чалавек.

Над морам
(с. 229)

Друкуецца па газ. «Наша ніва», 1910, № 42, 14 кастр., дзе ўпершыню апублікаваны. Пад тэкстам: Яраслаўль. Максім Багдановіч.

Датуецца годам апублікавання.

Рэдкалегія Зб. тв., 1968 не прыняла папраўку ў першым радку, унесена Літкамісіяй: «шалёны», замест «салёны» (а не салоны), паколькі форма «салёны» была вельмі пашыранай у тагачаснай беларускай літаратуры. З такім меркаваннем пагадзілася і рэдкалегія дадзенага выдання.

Акрамя гэтага, складальнікамі Зб. тв., 1968 была заўважана непаслядоўнасць, праяўленая Літкамісіяй. Тая ж форма была захавана ў вершы «Эміграцкая песня».

〈Ліст у рэдакцыю «Нашай нівы»〉
(с. 230)

Друкуецца па газ. «Наша ніва», 1910, № 47, 18 лістап., дзе ўпершыню апублікаваны пад рубрыкай «Лісты ў рэдакцыю». Пад тэкстам: Яраслаўль. Максім Багдановіч. Верш напісаны з нагоды чацвёртай гадавіны з дня выхаду «Нашай нівы» (23.XI.1906).

Датуецца годам апублікавання.

З ЦЫКЛА «ЛЯСУН»

*** *Я спакойна драмлю пад гарой між кустоў*

(с. 231)

Друкуецца па газ. «Наша ніва», 1910, № 51, 16 снеж., дзе ўпершыню апублікаваны пад агульнай назвай «З цыкла «Лясун». Пад тэкстам: Яра-слаўль.

Датуецца годам апублікавання.

*** *Вось і ноч. Нада мной заліліся слязамі нябёсы*

(с. 232)

Друкуецца па Творах, 1927, дзе ўпершыню апублікаваны з аўтографа, які датуецца 1910 г.

*** *Ціхія мае ўсе песні, цёмныя, як вугаль чорны*

(с. 233)

Друкуецца па Творах, 1927, дзе ўпершыню апублікаваны з аўтографа, які датуецца 1910 г.

Раманс

(*** *Не знайсці мне спакою ні цёмнаю ноччу ні днём*)

(с. 234)

Друкуецца па Творах, 1927, дзе ўпершыню апублікаваны з аўтографа, які датуецца 1910 г.

1910—1913

*** *Учора шчасце толькі глянула нясмела*

(с. 235)

Друкуецца па Творах, 1927, дзе ўпершыню апублікаваны з чарнавога аўтографа.

Датуецца ўмоўна 1910—1913 гг.

Захаваўся верш і на рускай мове — «Счастье, ты вчера блеснуло

мне несмело»⁷. У гэксце названа асоба, якой прысвечаны твор — Аня. Зараз ужо дакладна вядома, што гаворка ідзе пра Анну Какуеву, сястру аднакласніка Багдановіча па гімназіі — Рафаіла Какуева. Па ўспамінах Д. Дзявольскага⁸, паэт пасябраваў з ім у апошнія гады вучобы ў гімназіі, якую скончыў у 1911 г. У сваім лісце да Літкамісіі ад 23/IV-1926 г. А. Я. Багдановіч адносіць названыя падзеі ў жыцці М. Багдановіча да 1912—1913 гг. Але ў гэтыя гады паэт ужо вучыўся ў Яраслаўскім ліцэі.

Адсутнасць архіўных матэрыялаў не дазваляе з пэўнай дакладнасцю вызначыць дату напісання верша як на беларускай, так і на рускай мовах. Але ёсць падставы меркаваць, што творы маглі быць напісаны ў розны час.

Песня пра князя Ізяслава Полацкага

(с. 236)

Друкуецца па гэксце «Беларускага календара «Нашай нівы» на 1911 год» (Вільня, 1911. С. 79)⁹, дзе ўпершыню апублікаваны. Пад тэкстам: Яраслаўль. Максім Багдановіч.

Датуецца годам апублікавання.

Радкі 1, 5 друкаваліся з папраўкай, зробленай Літкамісіяй у Творах, 1927: «Ізяслаў, сын Васількоў» замест «Ізяслаў — князь, сын Васількоў»; «Адняяў славу ў сваго» замест «Адняяў славу ён у сваго». Па яе меркаванні, названыя словы былі ўнесены рэдакцыяй «Нашай нівы» «для большай яснасці зместу і больш правільнай будовы мовы». Літкамісія выказала сумненне ў тым, што яны былі ў першапачатковым варыянце. Рэдкалегія дадзенага выдання не пагадзілася з думкай Літкамісіі, паколькі яе разважанні не былі пацверджаны дакументальна, і ўзнавіла тэкст газетнай публікацыі.

У «Беларускім календары «Нашай нівы» на 1911 год» ёсць паметка пад загалоўкам: «Слово о Полку Игореве» напісана 900 гадоў таму назад у даўнейшай заходнерускай мове, з якой пайшла наша беларуская мова».

Ізяслаў — князь, сын Васількоў... — Князь Полацкі, праўнук Усяслава Полацкага. Загінуў у бітве з літоўцамі ў 1183 г.

Не было ні Усевалода. — Брат Ізяслава.

Ані Брачыслава... — Брат Ізяслава.

Цераз пацерку на шві, // Цераз залатую. — Залатая пацерка —

⁷ Нельга цалкам пагадзіцца з думкай рэдкалегіі Зб. тв., 1968 аб тым, што рускі варыянт верша — гэта аўтарскі пераклад з беларускага. У Творах, 1927 Літкамісія пазбягае такога катэгарычнага сцвярджэння.

⁸ Шлях паэта. С. 88.

⁹ У Зб. тв., 1968 год выдання і старонка ўказаны недакладна.

круглы або квадратны выраз у каўняры княжаскага адзення, абшыты золатам ці каштоўнымі каменнямі.

У Гародні граюць.— Месца, дзе княжыў Ізяслаў.

1911

*** *Пэўна, любіце вы, пане*

(с. 237)

Друкуецца па газ. «Наша ніва», 1911, № 4, 27 студз., дзе ўпершыню апублікаваны. Пад тэкстам: Яраслаўль, Максім Багдановіч.

Датуецца годам апублікавання.

Праўкі, якія былі зроблены Літкамісіяй у Творах, 1927, складальнікі Зб. тв., 1968 не прынялі і справядліва ўзнавілі тэкст першай публікацыі.

Варыянты Твораў, 1927:

4—5 Чаму вы цвяток хавалі, што жадалася, забылась,—

У Творах, 1927 небеспадстаўна зазначана, што тэкст вельмі падобны да верша «Вы, хто любіце натрапіць», але «тэма ў гэтым вершы больш развіта».

*** *Як толькі закрыю я воцы*

(с. 238)

Друкуецца па газ. «Наша ніва», 1911, № 18—19, 12 мая, дзе ўпершыню апублікаваны. Пад тэкстам: Яраслаўль. Максім Багдановіч.

Датуецца годам апублікавання.

Срэбныя змеі

(с. 239)

Друкуецца па газ. «Наша ніва», 1911, № 28—29, 21 ліп., дзе ўпершыню апублікаваны. Пад тэкстам: Яраслаўль. Максім Багдановіч. Перад загаловам: з цыкла «Вадзянік».

Датуецца годам апублікавання.

*** *Разгарайся хутчэй, мой агонь, між імглы*

(с. 240)

Друкецца па газ. «Наша ніва», 1911, № 36, 29 верас., дзе ўпершыню апублікаваны. Пад тэкстам: Максім Багдановіч.

Датуецца годам апублікавання.

Хаўтуры

(с. 241)

Друкецца па Творах, 1927, дзе ўпершыню апублікаваны з белавога аўтографа.

Датуецца 1911 г. на той падставе, што чарнавы аўтограф гэтага верша, як зазначана ў Творах, 1927, напісаны на тым жа лісце і тым жа почыркам, што і верш, які пазначаны 1911 г. («*** За дахамі места памеркла нябёс пазалота»). Але паколькі верш друкецца з белавога аўтографа, магчыма, апошняя рэдакцыя твора адносіцца да больш позняга перыяду.

Варыянты чарнавога аўтографа:

8 І цягнуліся ціха ізвошчыкі
15 Так таінственна ўсё, так вядома.

Першая любоў

(с. 242)

Друкецца па Творах, 1927, дзе ўпершыню апублікаваны з аўтографа.

Датуецца 1911 г.

Як зазначана ў Творах, 1927, напісаны на лісце побач з вершамі «*** Маркотна я чакаю...», «*** Пад ценню цёмных ліп» і сямю вершамі з «Вянка», адзін з якіх — «*** За дахамі памеркла нябёс пазалота» — датаваны 1911 г.

У Творах, 1927 прыводзяцца меркаванні бацькі паэта, Адама Ягоравіча, які пагаджаецца, што вершы «Першая любоў», «*** Маркотна я чакаю...», «*** Пад ценню цёмных ліп» напісаны ў 1911 г. Але сумненне ў бацькі выклікаў толькі другі радок з верша «Першая любоў» («на вузкіх вуліцах ляжыць»), бо ў Яраслаўлі «вуліцы не вузкія» (Ліст ад 9.IV.1926 г.). І далей Адам Ягоравіч, разважаючы, выказвае меркаванне, што, магчыма, гэта г. Вільня, які паэт наведаў у чэрвені 1911 г. Але сам адвяргае гэту версію і прапануе лічыць гэты выраз «поэтической вольностью». Што датычыцца астатніх вершаў, то яны, на яго думку, цалкам адпавядаюць малюнкам г. Яраслаўля.

*** *Маркотна я чакаю. Для чаго ты*

(с. 243)

Друкуецца па Творах, 1927, дзе ўпершыню апублікаваны з аўтографа.

Датуецца 1911 г. (гл. камент. да папярэдніх вершаў).

*** *Пад ценню цёмных ліп, схавайшых нашу пару*

(с. 244)

Друкуецца па Творах, 1927, дзе ўпершыню апублікаваны з аўтографа.

Датуецца 1911 г. (гл. камент. да папярэдніх вершаў).

Варыянт аўтографа:

10 Калі ўзглянуць вакол дзіцячымі вачамі!

Аўтарскі пераклад верша на рускую мову мае заглавак «Городская любовь».

Д. Д. Дзявольскаму

(с. 245)

Друкуецца па Творах, 1927, дзе ўпершыню апублікаваны з аўтографа, які датуецца 1911 г.

Рэдкалегія 36. тв., 1968 не пагадзілася з папраўкай у радку 15, зробленай Літкамсісіяй у Творах, 1927 у мэтах захавання рытмічнага ладу: «Інакш мо заблішчыць». Гэты радок таксама друкуецца па аўтографе.

Дзявольскі Дзіадор — таварыш М. Багдановіча па гімназіі і ліцэю. Бацька паэта пісаў: «Дзіадор Дзявольскі быў яго таварышам па гімназіі і ліцэю і зрэдку бываў у Максіма. Часцей за ўсё Максім заходзіў да Дзявольскіх пагутарыць і паспрачацца з братамі Дзявольскімі...»¹⁰

*** *Не бядуй, што хмары*

(с. 246)

Друкуецца па часоп. «Польмя», 1957, № 5, с. 156, дзе ўпершыню апублікаваны Н. Ватацы і Н. Лапідусам з дысертацыі Р. Жалезняка «Паэзія М. Багдановіча» (Л.: Изд-во ЛГУ, 1941).

¹⁰ Шлях паэта. С. 42.

Датуецца 1911 г. паводле аўтарскай даты пад рукапісным тэкстам «Санета» («Паміж пясцоў Егіпецкай зямлі»), які змешчаны побач з тэкстам гэтага верша.

У выданнях твораў М. Багдановіча друкуецца з 1957 г.

Касцёл св. Анны ў Вільні

(с. 247)

Друкуецца па газ. «Беларускі дзень», 1927, № 13, 1 чэрв., дзе ўпершыню апублікаваны з архіва бібліяграфа Рамуальда Зямкевіча¹¹. Напісаны пад непасрэдным уражаннем ад паездкі ў Вільню летам 1911 г.

У Творах, 1927 і ў Зб. тв., 1968 частка гэтага твора была змешчана ў раздзелах «Увагі» і «Каментарыі».

Поўны тэкст верша ў Збор твораў уключаецца ўпершыню.

Датуецца прыблізна 1911—1912 гг.¹²

У зб. «Вянок паэтычнай спадчыны», 1960 верш друкуецца таксама ў завершаным варыянце. Але ў выданні адсутнічае спасылка на крыніцу публікацыі.

Параўнальны аналіз названых тэкстаў верша выявіў некаторыя розначытванні.

Варыянты зб. «Вянок паэтычнай спадчыны», 1960:

- 1 Каб загаіць на сэрцы раны,
- 2 Забыцца долі горкі глум.
- 7 Іх вырас стройны ў небе ясна
- 8 Заломам строгім устае
- 9 А ў гастрыні іх там высока,
- 10 Так тонка ў вышу неба тнуць —
- 11 Што міг адзін — і бачыць вока —
- 12 Яны між сіні ўвыш плывуць.
- 13 Як бы расстаўшыся з зямлёю,
- 14 Каб у нябёсах затануць,
- 15 Святыня лёгкаю ступою
- 16 У блакіце пракладае пуць.
- 18 Далёка долі горкі глум.

Варыянты ўрыўка чарнавога аўтографа:

- 1 Каб загаіць на сэрцы раны,
- 2 Забыць пра долі горкі глум,

¹¹ Ватацы Н. Б. Шляхі. Мн., 1986. С. 75—76.

¹² У зб. «Вянок паэтычнай спадчыны», 1960 верш датуецца 1912 г.

- 7 Іх зарыс стройны ў небе ясна
8 Ізломам строгім устае.
9 А гастры іх так высока,
10 Так тонка ў вышу неба (ткуць)...

1912

Санет

(с. 248)

Друкуецца па газ. «Наша ніва», 1912, № 10, 8 сак., дзе ўпершыню апублікаваны.

Датуецца годам апублікавання.

У творах, 1927 зазначана наяўнасць чарнавога аўтографа і прыведзены яго варыянты:

- 1 Замерзла шырокая крыніца...
1 Хоць не адразу, а замерзнула...
4 Аж нават зверху белы снег
6 Магутная, цалючая вада.

Верш з'явіўся першай спробай паэта ў засваенні паэтычнай формы санета. Вядома, што ў 1911 г. М. Багдановіч напісаў артыкул «Санет», якому даў падзагаловак «Тэарэтычна-гістарычны нарыс». У ім ён выклаў тэарэтычныя прынцыпы пабудовы класічнага санета і прааналізаваў этапы развіцця санетнай формы. У нарысе М. Багдановіч выявіў тонкае разуменне паэтыкі верша і тэарэтычную адукаванасць. Наяўнасць сувязі паміж нарысам і вершам бяспрэчная, але яна не абмяжоўваецца толькі часам напісання. Можна меркаваць, што верш «Санет» — гэта паэтычная спроба, створаная і вытрыманая па законах класічнага санета.

*** *Белым кветам адзета каліна*

(с. 249)

Друкуецца па газ. «Наша ніва», 1912, № 47, 23 лістап., дзе ўпершыню апублікаваны.

Датуецца годам апублікавання.

У Збор твораў уключаны ўпершыню ў 1968 г.

Рускі варыянт верша змешчаны ў зб. «Зеленя» пад той жа назваю.

3 ЦЫКЛА «УСМЕШКІ»

(с. 250)

Вершы гэтага цыкла друкуюцца па Творах, 1927, дзе ўпершыню апублікаваны з чарнавога аўтографа. Цыкл складаецца з чатырох эпіграм: першая і чацвёртая маюць назвы «Пан і мужык» і «Гутарка». Тры вершы «*** Чытаю я журнал сучасны», «*** Чаму ў нас акамянеласці», «Гутарка» ў рукапісным тэксце маюць надпіс *Sine ira* (без гневу — лац.) і датуюцца 1912 г. Не задатаваны ў аўтографе верш «Пан і мужык». Але, прымаючы пад увагу змест вершаў і тое, што ўсе яны напісаны адной і той жа рукою, рэдакцыя Твораў, 1927 аднесла яго таксама да 1912 г.

Вершы гэтага цыкла напісаны ў стылі сяброўскага шаржу.

У Творах, 1927 надрукавана яшчэ адна эпіграма. Але тэкст яе не поўны, таму яна была змешчана ў каментарыях:

За арыхметіку бярусь

Праз . . . . .

Часць роўна цэламу свайму.

— Чаму?

Чытаю я журнал сучасны...— Гаворка ідзе пра газ. «Наша ніва».

П-ч сантыменталізам...— Супрацоўнік газеты Альберт Паўловіч.

А пан К-а рамантызам...— Маецца на ўвазе Янка Купала.

Калі чыталі «Громобоя»...— Гаворка ідзе пра першую частку балады

В. Жукоўскага «Дванадцать спящих дев» — «Громобой» (1810).

...драма ёсць такая /// У каторай прыстаў станы // Лірычным вершам

прамаўляе. — Відась, М. Багдановіч меў на ўвазе драму В. Дуніна-Мар-

цінкевіча «Пінская шляхта», дзе адной з дзеючых асоб з'яўляецца станы прыстаў Кручкоў.

1913

На могілках

(с. 254)

Друкуецца па газ. «Наша ніва», 1913, № 22, 31 мая, дзе ўпершыню апублікаваны. Пад загалоўкам у дужках: Рондэль.

Датуецца годам апублікавання.

Аўтограф захоўваецца ў рукапісным адзеле бібліятэкі АН Літоўскай рэспублікі (F21—39 (VBF), воп. л. 9—10).

Рондэль — цвёрдая вершаваная форма. Верш напісаны па класічнай схеме рондэля.

Трыялет

(**** *Мне доўгае расстанне з Вамі*)

(с. 255)

Друкуецца па газ. «Наша ніва», 1913, № 22, 31 мая, дзе ўпершыню апублікаваны.

Датуецца годам апублікавання.

Аўтограф захоўваецца ў рукапісным адзеле бібліятэкі АН Літоўскай рэспублікі (F 21—39 (VBF), воп. л. 9—10). Перакладзены аўтарам на рускую мову верш пад назвай «Трыялет XVIII века» ўключаны ў зб. «Зеленя».

У спісе афарызмаў і асобных моўных выразаў, напісаным М. Багдановічам, ёсць запіс: «Брови чернее, чем разлука с вами»¹³. Верш дае магчымасць убачыць, як пазычна перапрацаваў паэт гэтую фразу.

Успамін

(с. 256)

Друкуецца па газ. «Наша ніва», 1913, № 22, 31 мая, дзе ўпершыню апублікаваны. У чарнавым аўтографе, аб якім ідзе гаворка ў Творах, 1927, верш мае назву «Згадка».

Датуецца годам апублікавання.

Захоўваецца і белавы аўтограф у рукапісным адзеле бібліятэкі АН Літоўскай рэспублікі (F21—39 (VBF), воп. л. 8).

У спісе афарызмаў і асобных моўных выразаў ёсць наступны запіс: «Я белым камнем отмечу этот день» (Катулл). Багдановіч выкарыстаў яго пры напісанні верша. Сустракаецца гэты радок і ў тэксе пісьма, адрасаванага да вядомага рускага філолага Фёдара Яўгеневіча Корша ад 22 красавіка 1913 г.

Дзень гэты... я белым камнем адзначу. — У старажытных рымлян быў звычай адзначаць шчаслівыя дні белым камнем.

Катул (каля 84—54 гг. да н. э.) — старажытнарымскі паэт-лірык. Варыянт чарнавога аўтографа:

мовіў бы Катул...

¹³ Ватацы Н. Максім Багдановіч: Паказальнік твораў, аўтографаў і крытычнай літаратуры. Мн., 1977. С. 111.

Купідон

(с. 257)

Друкуецца па газ. «Наша ніва», 1913, № 26—27, 5 ліп., дзе ўпершыню апублікаваны.

Датуецца годам апублікавання.

Рэдкалегія Зб. тв., 1968 слухна адхіліла папраўкі, якія ўнесла Літ-камісія ў Творах, 1927:

4 Мне сэрца плітцы шакалада,
9—10 Я не забыў, як доўга з ёй
Сядзеў я ў комнатцы маёй,
25 З часоў тых многа лет прайшло,

Верш перакладзены М. Багдановічам на рускую мову. Пад назвай «Скерцо» быў змешчаны ў «Северной газете», 1913, № 36, 7 снеж. Увайшоў у зб. «Зеленя».

Купідон — увасабленне стыхійнага жыццёвага пачатку ў прыродзе і чалавеку. Назва бога любві ў старажытных рымлян (у грэкаў — Амур, Эрот, Эрас).

- *Візерунак* (польск.) — карціна, партрэт; тут — малюнак.

Дзед

(*** Так цёпла цэлы дзень было)

(с. 259)

Друкуецца па газ. «Наша ніва», 1913, № 28, 12 ліп., дзе ўпершыню апублікаваны.

Датуецца годам апублікавання.

Перакладзены аўтарам на рускую мову, увайшоў у зб. «Зеленя» пад той жа назваю.

У Творах, 1927 прыводзяцца варыянты аўтографа:

3 Сеў там, дзе гарачэй пякло...
5 Скрозь тале снег, шуміць вада.
6 Зіе сонца, усюды людзі...
8 Што хутка ён зямлёю будзе.

С. Палуяну

(*** Ты быў, як месяц, адзінокі)

(с. 260)

Друкуецца па газ. «Наша ніва», 1913, № 30, 26 ліп., дзе ўпершыню апублікаваны. Верш прывечаны беларускаму публіцысту, празаіку і літаратурнаму крытыку (1890—1910).

Датуецца годам апублікавання.

Да гэтага часу адносіцца і артыкул М. Багдановіча («Новый период в истории белорусской литературы»), у якім паэт пісаў пра С. Палуяна: «Не долго он жил, но долгую память оставил по себе. Не крупными, но глубокими буквами вырезал он свое имя на скрижалях белорусской литературы... То небольшое, что написал Полуян, относится к числу лучших приобретений белорусского печатного слова. Но ещё ценнее тот дух, который вдыхал он в окружающее своей бодрой и жизнедеятельной личностью, обладавшей пониманием задач белорусского движения и крупным размахом инициативы»¹⁴.

Яшчэ раней, у 1911 г., знаходзячыся пад уражаннем трагічнай смерці С. Палуяна, М. Багдановіч пісаў: «8 апрыля абарваў жыццё сваё на дваццатай вясне С. Палуян; а якая любоў да Беларусі таілася ў яго сэрцы, які шырокі, многабчны талент загінуў з яго смерцю...»¹⁵

Споўненае абяцанне

(с. 261)

Друкуецца па газ. «Наша ніва», 1913, № 46, 31 кастр., дзе ўпершыню апублікаваны.

Датуецца годам апублікавання.

Складальнікі Зб. тв., 1968 справядліва адхілілі папраўку, унесенаю Літкамісіяй у Творах, 1927:

3 Як роўна рэйкі, быццам на малюнку,

Рэдкалегія дадзенага выдання ўзнавіла тэкст газетнай публікацыі ў радку 8. Было:

А дрот зіе лепей ад чырвонца!

¹⁴ Зб. тв., 1968. Т. 2. С. 125.

¹⁵ Там жа. С. 103.

У старым садзе

(*** *Прыгожы сад, які любіў Вато*)

(с. 262)

Друкуецца па Творах, 1927, дзе ўпершыню апублікаваны па тэксце чарнавога аўтографа.

Літкамісія ў Творах, 1927 узнавіла закрэслены аўтарам варыянт 7 радка, апусціўшы толькі слова «яе»:

У забыцці я разгарнуў... і закрываю,

Рэдкалегія Зб. тв., 1968 слухна адхіліла гэтую папраўку.

Датуецца 1913 г. паводле аўтарскай даты, пастаўленай у спісе твораў для мяркуемага зб. «Красавік».

Перакладзены М. Багдановічам на рускую мову пад той жа назваю, увайшоў у зб. «Зеленя».

У Творах, 1927 прыводзяцца варыянты чарнавога аўтографа:

6 У руках жа кніжка новая: гартаю

7 У забыцці яе я разгарнуў... і закрываю¹⁶.

Вато А. (1684—1721) — вядомы французскі жывапісец.

Парні Эварыст Дзірэ дэ Форж (1753—1814) — французскі паэт.

Ліст да п. В. Ластоўскага

(с. 263)

Друкуецца па аўтографе, які захоўваецца ў рукапісным адзеле бібліятэкі АН Літоўскай рэспублікі (F 21—39 (VBF), воп. л. 15—17).

Датуецца 1913 г. паводле аўтографа.

У Творах, 1927 за асноўны тэкст прынята публікацыя ў газ. «Гоман», 1917, № 48, 15 чэрв.¹⁷, дзе ўпершыню быў апублікаваны пад назвай «Ліст да Ластоўскага». Пад тэкстам: 1913.

У Зб. тв., 1968 назва верша скарачана. Гэта тлумачыцца тым, што В. Ластоўскі быў рэпрэсаваны. Як грамадскі дзеяч рэабілітаваны ў 1989 г.

У Творах, 1927 адзначана наяўнасць аўтографа, варыянты якога прыводзяцца ў каментарыях:

¹⁶ У Творах, 1927 і ў Зб. тв., 1968 варыянт аўтографа пададзены недакладна: «У забыцці яе — і закрываю».

¹⁷ У Зб. тв., 1968 недакладна пазначана дата выхаду гэтага нумара газеты: 6 лістап.

- 36—38 Даўно ўжо выводзіць па ёй вучня смык.
 І ад працы тэй змяніўся йскрыпкі зык.
 Якім ён ёмкім стаў!..
- 43 Маглі бы не змяніць, калі змянілі дрэва?..

Варыянты газ. «Гоман»:

- 5 Ужо стаўні замкнуты, гарыць агонь, і цень
 33 Праз мерны, нудны труд; ці спраўды забіваў
 57 І, вершы, вам прывет складаю урэшце я.

Ластойскі Вацлаў Юсцінавіч (1883—1938) — гісторык, публіцыст, літаратуразнавец. З 1909 г. супрацоўнік рэдакцыі газеты «Наша ніва», у 1916—1917 гг. — рэдактар газ. «Гоман», у 1923—1927 гг. — часоп. «Крывіч» (Каўнас).

...*несць у Афіны совы* — Сава лічылася ў старажытных грэкаў свяшчэннай стравай багіні мудрасці Афіны, а разам з тым эмблемай мудрасці. Сказана ў сэнсе: вучыць мудрасці таго, у каго яе і без гэтага хапае.

Аб драмах Пушкіна кажу я ў ім. Не Мэры, // Не Фауст, не цар Барыс, а Моцарт і Сальеры. — Персанажы твораў А. С. Пушкіна.

...*Камэна...* — У старажытнай рымскай міфалогіі багіня, апякунша навук і мастацтва (у грэч. міфалогіі — Муза).

...*ключ твой Гіпакрэна.* — Крыніца на гары Гелікон, якую, паводле падання старажытных грэкаў, выбіў капытом крылаты конь (Пегас) і вада з якой натхняе паэтаў.

Александрыйскі верш! — Вершаваная форма. У перыяд класіцызма асноўны памер эпаса, трагедыі, элегіі, сатыры і іншых высокіх і сярэдніх жанраў.

Ты ціхі, як Эрэбус... — Тут дзеючы вулкан на антарктычным мацерыку (зямля Вікторыі).

Хто in rebus Musarum... — Тут у сэнсе: хто пазнаў таямніцы мастацтва, паэзіі.

Эпісталь пісаць. — Гаворка ідзе пра ўзнаўленне пэўнай жанравай формы ў паэзіі — эпістальнай.

*** *Народ, Беларускі Народ!*

(с. 266)

Друкуецца па часоп. «Беларускае жыццё», 1919, № 2, 29 чэрв., с. 7, дзе ўпершыню апублікаваны пад агульным загалоўкам: «З пасмяротных твораў Максіма Багдановіча» (З архіваў Рамуальда Зямкевіча). Пад тэкстам: 1913. Яраслаўль.

У Творах, 1927 прыводзяцца варыянты аўтографу:

Пасля 2 Твой край у няволю забралі
7 У спудзе ад грознай бяды,
12 Хто йшчэ можа чуваць.
12 Хто мае вушы, каб чуваць.

Варажба

(с. 267)

Друкуецца па часоп. «Беларускае жыццё», 1919, № 3, 6 ліп., с. 5—6, дзе ўпершыню апублікаваны.

Датуецца ўмоўна 1913 г. паводле «храналагічнай блізкасці» з публікацыяй верша «*** Народ, Беларускі Народ!», які датуецца 1913 г. і мае тую ж памету: 3 архіва Рамуальда Зямкевіча.

У Творах, 1927 прыводзяцца варыянты аўтографу:

3—4 Клубяцца глыбамі астаткі сізых хмар,
Як у вадзе свінец пры варажбе наліты.
6 Побач жа: засіяў блеск ясны сонца ўраз.

Просценькі вершык

(с. 268)

Друкуецца па часоп. «Беларускае жыццё», 1919, № 4, 10 ліп., с. 6, дзе ўпершыню апублікаваны пад агульным загаловам: 3 архіва Рамуальда Зямкевіча.

Датуецца ўмоўна 1913 г. (гл. камент. да вершаў «*** Народ, Беларускі Народ!» і «Варажба»).

Крытыку

(*** Чэліні статуі не рабіў)

(с. 269)

Друкуецца па аўтографу, які захоўваецца ў рукапісным адзеле бібліятэкі АН Літоўскай рэспублікі (F 21—39 (VBF), воп. л. 1).

Упершыню апублікаваны ў «Гадавіку Беларускага навуковага таварыства», кн. 1. Вільня, 1933, с. 169. Пад вершам: Яраслаўль, 1913 г. Верш змешчаны ў арт. А. Навіны «3 недрукаванае спадчыны па М. Багдановічу».

У 1950 г. верш быў апублікаваны ў газ. «Літ. і мастацтва» ад 8 крас.

у артыкуле С. Шумаковіча «Невядомыя тэксты М. Багдановіча», які пісаў: «У лютым месяцы гэтага года ў архівах брата паэта Паўла Адамавіча ў Яраслаўлі знойдзены два вершы — «Крытыку» і «Ракаўкі» (пер. з Верлена)». Тэкст верша «Крытыку» ідэнтычны тэксту аўтографа і першай публікацыі. Аўтар артыкула выказаў думку, што «верш з'яўляецца адказам М. Багдановіча крытыку — «верхнепалацінцу з «Нашай нівы», які дапякаў паэта тым, што ён піша невялікія па памеру вершы».

У выданнях твораў М. Багдановіча друкуецца з 1957 г. (Творы. Мн., 1957).

Чэліні (1500—1571) — італьянскі скульптар, ювелір і пісьменнік.

Чэліні статуі не рабіў // А толькі статуэткі. — Вядома, што, будучы адным з прадстаўнікоў маньерызма, Чэліні ў сваіх творах з'яўляўся прыхільнікам малых, вытанчаных форм.

1914

Санет

(*** *Прынадна вочы ззяюць да мяне*)

(с. 270)

Друкуецца па газ. «Наша ніва», 1914, № 4, 24 студз., дзе ўпершыню апублікаваны.

Датуецца годам апублікавання.

У Творах, 1927 прыводзяцца варыянты двух чарнавых аўтографаў:

№ 1

Ён іскры сыпле і, пылаючы, нясецца.

12 Гарашчы ярка, ўвесь у іскрах, ён нясецца.

Гарашчы ён між буйных іскр нясецца,

Ён, агнявы, між іскарарак нясецца

№ 2

12—13 І вось між німі метеор нясецца,

Прарэзаўшы вячэрні небасхіл (зрок нябёс)

Ён, пылаючы, упапяляецца агнём,

14 Ён у глыбі халодным астаецца.

У Творах, 1927 адзначалася, што апошні радок верша: «А ў глыбіні халоднай астаецца» паўтараецца ў некалькі змененым выглядзе ў вершы «Ліст да п. В. Ластоўскага»: «А ў глыбіні сваёй халоднай астаецца»¹⁸.

¹⁸ У Творах, 1927 недакладна ўказваецца парадкавы нумар верша (№ 43 — «Усмешкі»), пад якім ён змешчаны ў выданні.

〈Пану Антону Навіне〉

(с. 271)

Друкуецца па зб. «Заходняя Беларусь», Вільня, 1924, с. 108, дзе ўпершыню апублікаваны пад агульным загаловак «З рэдакцыйнага партфеля «Нашай нівы». Пад тэкстам: Яраслаўль. 22.III.1914 г. Напісаны ў адказ на крытычны артыкул Ант. Навіны. «Пясняр чыстай красы», у якім разглядаўся «Вянок» (1913). Артыкул быў змешчаны ў газ. «Наша ніва», 1914, 21 лют. пад псеўданімам «Г. Б.» Перад вершам была надрукавана прадмова, у якой выкладалася гісторыя паходжання твора.

У Творах, 1927 ідзе пад загалоўкам «Пану Антону Навіне», у 36 тв., 1968 — «Пану...на спамін ад аўтара». Відаць, другі заглавак быў узяты з экзэмпляра зб. «Вянок», які паэт прыслаў свайму крытыку з радкамі верша.

Адсутнасць прозвішча ў загалоўку тлумачыцца забаронай упамінаць імёны асоб, якія былі рэпрэсаваны. Як грамадскі дзеяч Антон Навіна рэабілітаваны ў 1989 г.

Радкі 2—4 гэтага верша ўзяты з тэксту ўрыўка, які ўвайшоў у раздзел «Чарнавыя накіды» (с. 433).

Эміграцкая песня

(с. 272)

Друкуецца па газ. «Наша ніва», 1914, № 17, 1 мая, дзе ўпершыню апублікаваны.

Напісаны пад уражаннем артыкула «Горэй не будзе» за подпісам В. Л. («Наша ніва», 1914, 7 марта). У ім паведамляецца аб продажы ў Амерыку 230 беларусаў па 80 руб. за галаву эмігранцкай канторай у Конга.

У спісе вершаў для зб. «Красавік» верш датуецца 1914 г. (гл. камент. да зб. «Вянок», с. 566).

Лібава. — Ранейшая назва г. Ліепая ў Латвійскай рэспубліцы.

*** Ты доўга сядзела за сталом

(с. 273)

Друкуецца па газ. «Наша ніва», 1914, № 21—22, 6 чэрв., дзе ўпершыню апублікаваны без загаловака.

Датуецца годам апублікавання.

У Творах, 1927 верш надрукаваны пад загалоўкам «За газетай», які ўзяты з чарнавога аўтографа.

Мяжы
(с. 274)

Друкуецца па газ. «Наша ніва», 1915, № 28, 17 ліп., дзе ўпершыню апублікаваны пад загалоўкам «Межы». Пад тэкстам: 1914 год.

У Творах, 1927 Літкамісіяй прыняты заглавак «Мяжы» ў адпаведнасці з тэкстам верша.

Публікацыя ў газ. «Наша ніва» дазваляе меркаваць, што апошнія 8 радкоў верша былі зняты царскай цензурай. Узнавіць гэтыя радкі пакуль што не ўдалося.

Гэты факт адзначаны і ў Творах, 1927. Але там гаворка ішла пра пропускі ў тэксце, зробленыя цензураю, а якія іменна таксама ўстанавіць не ўдалося.

1914—1915

*** Ой, лясы-бары ды лугі-разлогі!

(с. 276)

Друкуецца па газ. «Наша ніва», 1915, № 2, 16 студз., дзе ўпершыню апублікаваны.

Датуецца ўмоўна 1914 г.

У артыкуле «Забыты шлях» (1915) Багдановіч пісаў: «Аб сваёй паэмы «Мушка-зелянушка» ды некалькіх дробных вершах, надрукаваных улетку, я тут не гавару, бо гэта ўжо — пачатковы вынік з гэтай працы над беларускім складам у вершы, якую я распачаў каля году назад і абараняю ў гэтай стацыі». Можна меркаваць, што менавіта вершы «*** Ой, лясы-бары ды лугі-разлогі!» і «***Цёмнай ноччу лучына дагарала» і з'яўляюцца пачаткам «працы над беларускім складам у вершы». Таму ўмоўна іх можна датаваць вясной або летам 1914 г.

У Творах, 1927 прыводзяцца варыянты аўтографа:

16 Што маленькая там птушка заліваецца.

17 Ды з дзяўчыны кпіць, насмяхаецца...

18 За вясновы свой павадак паўней...

На словы верша беларускім кампазітарам А. Туранковым напісаны раманс.

*** Цёмнай ноччу лучына дагарала

(с. 277)

Друкуецца па газ. «Наша ніва», 1915, № 3, 23 студз., дзе ўпершыню апублікаваны.

Датуецца ўмоўна 1914 г. (гл. камент. да папярэдняга верша).

У 36. тв., 1968 верш датуецца годам апублікавання, нягледзячы на заўвагу да цыкла «На ціхім Дунаі», дзе гаворка ішла пра два вершы: «***Ой, лясы-бары ды лугі-разлогі!», «***Цёмнай ноччу лучына дагарала».

У Творах, 1927 прыводзяцца варыянты аўтографа:

Пасля 5 Увайшла тут, сястрыца, шатаецца...
Пасля 13 Зорачкі з кашулі рассыпаліся...

1915

*** Я хацеў бы спаткацца з Вамі на вуліцы

(с. 278)

Друкуецца па газ. «Наша ніва», 1915, № 7, 21 лют., дзе ўпершыню апублікаваны.

Датуецца годам апублікавання.

У Творах, 1927 гэты верш быў у двух раздзелах: «Арыгінальныя вершы 1908—1917 гг.» і «Чарнавыя накіды». Тэкст, змешчаны ў другім раздзеле, на думку Літкамісіі, уяўляе сабой «няпоўнасю апрацаваны працяг» гэтага твора. Прыняўшы такое вызначэнне, складальнікі 36. тв., 1968 дапусцілі недакладнасць, змясціўшы ў каментарыях 7 апошніх радкоў чарнавога накіда як варыянт аўтографа пасля 13 радка. На самай справе ў чарнавым накідзе разыходжанні ў тэксце пачынаюцца пасля 7 радка. (Першыя 7 радкоў цалкам супадаюць.) Калі пагадзіцца з такім сцвярдженнем, то выходзіць, што ў чарнавым варыянце верш складаўся з 20 радкоў, а гэта не адпавядае сапраўднаму тэксту (14 радкоў).

Публікацыя верша ў газ. «Наша ніва» дае падставы разглядаць чарнавы накід як рукапісны варыянт твора, змясціўшы гэты тэкст у каментарыях:

Так казаў бы я,
І тонкае жала жальбы
Укалола бы душу.
Уцішай гэты боль, мая мілая думка,
Што нам з Вамі адна дарога,
Не толькі дарога Дваранскай і Стралецкай,
Але і да тых прэкрасных зор.

У Творах, 1927 гэтыя радкі ўзяты ў квадратныя дужкі.

Друкуецца па газ. «Наша ніва», 1915, № 18, 7 мая, дзе ўпершыню апублікаваны. Па рашэнню Літкамісіі радок 11 друкуецца паводле рукапіснага варыянта: «Затужыла дзяўчыненька» замест «Затужыла дзяўчынка». Іншыя папраўкі (радкі 40, 70, 97) рэдкалегія дадзенага выдання адхіліла, паколькі ў каментарыях адсутнічае абгрунтаваная матывіроўка.

Датуецца 1914 г. паводле выказвання М. Багдановіча ў арт. «Забыты край» (гл. камент. да верша «***Ой, лясы-бары ды лугі-разлогі!»).

Заўвага наконт напісання верша: «...не пазней лета 1915 года», зробленая ў каментарыях 36. тв., 1968, з'яўляецца недакладнай, бо верш быў апублікаваны ўжо 7 мая 1915 г.

У Творах, 1927 прыводзяцца варыянты аўтографа:

10 Зашумела лясчыненька баравая...
Пасля 13 Што ад ранку да вечара лятае
Камароў пекнатой прымушае...¹⁹

Астатнія рукапісныя варыянты, на думку Літкамісіі, не «маюць асаблівую цікавасць і значэнне зместам і стылем» і таму не прыводзяцца ў каментарыях.

У дысертацыі Р. Жалезняка пра творчасць М. Багдановіча былі ўпершыню апублікаваны некалькі радкоў з паэмы, якія не ўвайшлі ў канчатковы тэкст:

Эх, калі б мне, мушцы, ды замуж!
Стала б мужу я жонкай лагоднай,
Дробным дзеткам — мушанятам добрай маткай.
Нас яны бы ў маленстве пацяшалі,
А ўзрашы — даглядалі-шанавалі.

Матыў — няўдалая жаніцьба камара і яго трагічная смерць — чэрпаны Багдановічам з народных песень (Чачот Я. «Песенькі вясковыя з-над Нёмана і Дзвіны», 1839; П. Шэйні і інш.).

На словы верша напісана музыка беларускім кампазітарам А. Туранковым.

¹⁹ У Творах, 1927 нумарацыя радкоў пачынаецца з першай часткі.

*** *Сярод вуліцы ў нас карагод*

(с. 286)

Друкуецца па газ. «Наша ніва», 1915, № 29—30, 31 ліп., дзе ўпершыню апублікаваны.

Датуецца годам апублікавання.

У Творах, 1927 была адзначана наяўнасць чарнавога аўтографа.

*** *Як Базыль у паходзе канаў*

(с. 287)

Друкуецца па газ. «Наша ніва», 1915, № 31, 7 жн., дзе ўпершыню апублікаваны.

Датуецца годам апублікавання.

Як адзначалася ў Творах, 1927, захаваліся два чарнавыя аўтографы, варыянты якіх прыводзяцца ніжэй:

1, 23 Як Рыгор у паходзе канаў,
Пасля 2 Ты дарожанька, куды пралягла?
Да зялёненькай дубравачкі.
Ой, дубравачка шумным-шумна,
Галава мая смутным-смутна.
Узялі хлопца, узялі хлопца ў маскалі,
У далёкую старонку павязлі.

Пасля 3 устаўка: Пакідаю я вас без пары.

У Творах, 1927:

17 Ужо не прыйдзеца да сэрца туліць,

Адсутнічае шматкроп'е пасля радка 22.

У дысертацыі Р. Жалезняка былі знойдзены і апублікаваны ў 1957 г. у часоп. «Полымя», № 5, с. 156 радкі аднаго з аўтографаў верша, якія не ўвайшлі ні ў асноўны тэкст, ні ў каментарыі да Твораў, 1927. Адсутнічаюць яны і ў 36. тв., 1968. Упершыню ўключаюцца ў дадзенае выданне.

І я адну сабе радачку даў,
У боты роднай зямелькі паклаў,
Там ці жыць мне давядзецца, ці канаць,
Але буду на сваёй зямлі стаяць.

Варона і чыж

(с. 288)

Друкуецца па Творах, 1927, дзе ўпершыню апублікаваны з аўтографу, які датуецца 1915 г.

*** У мясцечку Церасцечку не званы гудзяць

(с. 289)

Друкуецца па Творах, 1927, дзе ўпершыню апублікаваны з аўтографу, які ўяўляе сабой чарнавыя накіды, але ў цэлым завершаныя. Датуецца прыблізна 1915 г. на падставе слухнай заўвагі Літкамісці пра стылёвае падабенства з групай вершаў 1915 г.

1915—1916

НА ЦІХІМ ДУНАІ

Вершы беларускага складу

Друкуюцца па газ. «Вольная Беларусь», 1918, № 15, 28 крас., дзе ўпершыню апублікаваны з падзагалоўкам «3 пасмертных твораў М. Багдановіча. 1915». Акрамя вершаў, пад гэтай рубрыкай быў змешчаны артыкул «Забыты шлях». Публікацыі матэрыялаў папярэднічаў эпіграф: «Наляцелі гусі з далёкага краю, // Скалацілі воду ў Ціхім Дунаю» (Народная песня).

Магчыма, ён і прадвызначыў назву цыкла і задуманы паэтам зборнік вершаў. На жаль, зборнік так і застаўся няздзейснай марай.

Верш «*** На Лявонавай кашулі», які ідзе ў цыкле пад лічбай II разам з вершам «*** У Максіма на кашулі вышыты галубкі», друкуецца па Творах, 1927, дзе ўпершыню апублікаваны з аўтографу. Тэкст верша ў Творах, 1927 падаецца не ў цыкле, а асобна.

Цыкл, змешчаны ў газеце, складаўся з пяці вершаў: «Бяседная», «*** У Максіма на кашулі вышыты галубкі». «*** Як прыйшла я на ток малаціць», «*** Хоць і зорачка — ды не вичэрняя», «*** А як смерцю Максіма скаралі». Апошні верш у цыкле адсутнічае, паколькі ўвайшоў у паэму «Максім і Магдалена» як заключная частка.

Датуецца ўмоўна 1915 г.

Калі прыняць пад увагу, што артыкул «Забыты шлях» быў напісаны Багдановічам не раней жніўня і не пазней лістапада 1915 г.²⁰, то можна

²⁰ Гл. каментарый да артыкула.

меркаваць, што вершы цыкла былі напісаны ў прамежку часу ад верасня да лістапада.

У Творах, 1927 прыводзяцца варыянты аўтографа верша «Бяседная»:

- 3—4 У маю хатачку новую,
За сталы мае дубовыя,
6—7 Што бялёвыя-вышываныя
У срэбра-злата ўвабраныя.

Варыянты аўтографа «*** Як прыйшла я на ток малаціць»:

- 4 Я баюся на хатнія зірнуць...
Ды на хатнія аглядалася.

Максім і Магдалена

(с. 296)

Друкуецца па газ. «Гоман», 1918, № 40, 17 мая. У Творах, 1927 паводле чарнавых накідаў у тэкст унесена папраўка ў першым радку: «Гэй, пайдзю ж я па вуліцы» замест «Гэй, пайдзю-ка я па вуліцы»²¹.

Радкі 16, 47, 74, 90, 107 друкуюцца з папраўкамі па чарнавым аўтографе (ксеракопія).

У газетнай публікацыі было:

- 16 Песню гучную яшчэ завадзі
47 Ліся, піва, цячы, як вада,
74 Ціха сон у камору ўступае,
90, 107 Гэй, было б табе, Максім, не кахацца,

Датуецца 1915 г. паводле ліста А. Луцкевіча ад 10.І.1926 г., як зазначана ў Творах, 1927.

Апошняя частка паэмы «*** А як смерцю Максіма скаралі» друкавалася ў газ. «Вольная Беларусь», 1918, № 15, 28 крас. Пад тэкстам дата: 1915.

У рукапісным аддзеле бібліятэкі АН Літоўскай рэспублікі (F 21—39 (VBF), воп. л. 2—6) захоўваецца чарнавы аўтограф²², у якім ёсць памет: Мой адрас: Яраслаўль, Б. Дзямідаўская, Д. 248, Максіму Адамавічу Багдановічу.

²¹ У Творах, 1927 адзначалася, што аўтограф уяўляў сабой чарнавыя накіды паэмы, «але сярод іх асабліва цікавых з боку значэння і стылю варыянтаў няма».

²² Ксеракопія аўтографа — у Літаратурным музеі М. Багдановіча.

Варыянты аўтографа:

Радкі 32—33 і 34—36 перастаўлены месцамі.

Лявоніха

(с. 301)

Друкуецца па Творах, 1927, дзе ўпершыню апублікаваны з аўтографа.

Датуецца ўмоўна 1915—1916 гг.

У Творах, 1927 адзначалася, што вершы «Лявоніха», «*** На Лявонавай кашулі», «Скірпуса», «Агата», «*** Калі паласу агнявую», «*** Маладыя гады», «*** Выйшаў з хаты. Ціха спіць надворак», «*** Сцюжа, мрок... Я ізноў хвараваты», «*** Прыйдзецца бачу, пазайдрыць бяздольнаму Марку», «*** Непагодны вечар. Сумна, дружа, мусі?» унесены паэтам у спіс твораў для зборнікаў «На ціхім Дунаі» і «Шыпшына» і што планы да гэтых зборнікаў складаліся ў 1915—1916 гг. Але ў далейшым сваім лісце (гл. камент. да раздзела вершаў «Вянок», с. 566) Багдановіч, гаворачы адносна будучых зборнікаў, усе пералічаныя вершы адносіць да зборнікаў «Красавік» і «Шыпшына».

На словы верша напісана музыка беларускім кампазітарам А. Туранковым, рускі тэкст І. Васілеўскага.

Скірпуса

(с. 302)

Друкуецца па Творах, 1927, дзе ўпершыню апублікаваны з аўтографа.

Датуецца ўмоўна 1915—1916 гг. (гл. камент. да папярэдняга верша).

У Творах, 1927 прыводзяцца варыянты другіх аўтографаў:

- 5—6 Таргавала селязня,
Аж бразджала кішэня,
- 10—16 Пачала казаць штодня:
Селязенька мой не харош,
Згубіла я астатні грош.
Селязенька — селязенечка,
- 17 Ці ўжо я не маладзенька,

І далей: Ты за печкаю сядзі,
Селязенечка, ля хаты не хадзі...

Радок 13 у 36. тв., 1968 без ніякіх тлумачэнняў друкаваўся ў наступным варыянце:

Узіраецца на вулачку,

Агата

(с. 303)

Друкуецца па Творах, 1927, дзе ўпершыню апублікаваны з аўтографа.

Датуецца ўмоўна 1915—1916 гг. (гл. камент. да верша «Лявоніха»).
У Творах, 1927 прыводзяцца варыянты чарнавога накіда:

5 У задуменні, маруднай ступою,
21 Толькі б звездаць — і з воску фігуру

... як Юры святы...— Па паданню яго малявалі юнаком, воінам на белым кані.

*** Калі паласу агнявую

(с. 305)

Друкуецца па Творах, 1927, дзе ўпершыню апублікаваны з аўтографа.

Датуецца ўмоўна 1915—1916 гг. (гл. камент. да верша «Лявоніха»).
У Творах, 1927 прыводзяцца варыянты аўтографа:

7 З далёкай краіны благой...
9—11 Цёмнаю ночкай спявае,
Калі загараюцца зоркі,
Што радасць на свеце бывае...

*** Маладыя гады

(с. 306)

Друкуецца па Творах, 1927, дзе ўпершыню апублікаваны з белавога аўтографа.

Датуецца ўмоўна 1915—1916 гг. (гл. камент. да верша «Лявоніха»).
У Творах, 1927 прыводзяцца варыянты чарнавога аўтографа:

5—20 Агнявым вечарком
Ціха ў сэрца загляне,

Наляціць вецяркою,
 Агарне, затумане.
 І чаруе мяне
 У сіняватыя ночы,
 Павявае ў сне
 І цалуе ў вочы.
 Кветні, век малады,
 . . . . . днямі
 Пралятайце, гады,
 Залатымі агнямі!
 І яно над зямлёй
 Залацістымі днямі
 Зіхаціць яснатой
 І красуе цвятамі.

Улетку 1915 г. М. Багдановіч едзе ў Стары Крым на лячэнне. У вершах «Маладыя гады», «*** Выйшаў з хаты. Ціха спіць надворак» гучыць успамін пра светлыя дні кахання да Клары, крымскай сяброўкі, узаемаадносінам з ёю прысвечаны дзённік М. Багдановіча²³ і вершы «*** Мы гаворым удвух пры агні ў цішыне», «*** Ужо пара мне дадому збірацца», «Усё праходзе — і радасць, і мукі», а таксама «Забудзеця многае, Клара».

Як адзначана ў Творах, 1927, матывы верша «*** Маладыя гады» «неадступна займалі паэта ў апошнія месяцы яго жыцця». Да такога вываду прыйшла Літкамісія, аналізуючы шматлікія накіды і перапрацоўкі паасобных строф, якія перадаў ёй Я. Дыла. Найбольш апрацаваны з накідаў змешчаны ў раздзеле твораў, якія датуюцца 1917 г.

На словы верша беларускім кампазітарам А. Багатыровым і А. Туранковым напісаны два раманы.

*** Выйшаў з хаты. Ціха спіць надворак
 (с. 307)

Друкуецца па Творах, 1927, дзе ўпершыню апублікаваны з аўтографа.

Датуецца ўмоўна 1915—1916 гг. (гл. камент. да верша «Лявоніха»).

Можна пагадзіцца з думкай Літкамісіі, якая ў Творах, 1927 адзначыла, што аўтограф мае выгляд чарнавога накіда, але па змесце і стылю яго можна лічыць завершаным.

²³ Дзённік захоўваецца ў Інстытуце мастацтвазнаўства, этнаграфіі і фальклору АН БССР (Рукапісны фонд сектара тэатра і кіно. Фонд 1, вопіс: «Агульны раздзел»).

*** *Сцюжа, мрок... Я ізной хвараваты*

(с. 308)

Друкуецца па Творах, 1927, дзе ўпершыню апублікаваны з чарнавога аўтографа.

Датуецца ўмоўна 1915—1916 гг. (гл. камент. да верша «Лявоніха»).

Можна меркаваць, што верш быў напісаны восенню 1916 г., калі паэт знаходзіўся ў Мінску і жыў на кватэры ў Зм. Бядулі. У той перыяд М. Багдановіч цяжка хварэў.

*** *Прыйдзеца, бачу, пазайздрыць бяздольнаму Марку*

(с. 309)

Друкуецца па Творах, 1927, дзе ўпершыню апублікаваны з чарнавога аўтографа. Як адзначалася ў Творах, 1927, захаваліся і ўрыўкі з аўтографа.

Датуецца ўмоўна 1915—1916 гг. (гл. камент. да верша «Лявоніха»).

...пазайздрыць бяздольнаму Марку.— Маецца на ўвазе імя чалавека-пакутніка, аб якім гаворыць народная прыказка — «Ганяюць, як Марку па пекле».

Эт і чаму ж нагадала суворую Парку...— Паркі (лац.) у старажытнай рымскай рэлігіі багіні лёсу. Паэтычная фантазія стала іх маляваць у вобразе трох жанчын-папрадох, дзве з якіх цягнуць нітку жыцця, а трэцяя пераразае яе.

*** *Непагодны вечар. Сумна, дружа, мусі?*

(с. 310)

Друкуецца па Творах, 1927, дзе ўпершыню апублікаваны з аўтографа.

Датуецца ўмоўна 1915—1916 гг. (гл. камент. да верша «Лявоніха»).

Радкі 3—4 узяты паэтам з народнай песні «Ой, ляцелі гусі...»²⁴ і апрацаваны. падобныя радкі былі эпіграфам да публікацыі пасмяротных твораў М. Багдановіча ў газ. «Вольная Беларусь», 1918, 28 крас. У народнай песні: «Ой, ляцелі гусі//З далёкага краю,//Ваду замуцілі//На ціхім Дунаю».

²⁴ Ширма Г. Двести белорусских народных песен. М., 1958. С. 103.

*** Мы гаворым удвух пры агні ў цішыне

(с. 311)

Друкуецца па Творах, 1927, дзе ўпершыню апублікаваны з аўтографа.

Датуецца 1915—1916 гг.

У Творах, 1927 адзначалася, што, на думку А. Я. Багдановіча, «верш мог быць навеяны знаёмствам з М. А. К-ай, ялцінскай прыяцелькай паэта па першым яго падарожжы ў Крым, і ў пачатковай рэдакцыі мог быць напісаны ў 1909—1910 гг., але камісія мела гэты верш толькі ў апошняй рэдакцыі 1915—1916 гг., таму і змешчаны ён у групе 1915—1916 гг.»²⁵

На думку складальнікаў дадзенага выдання, сцвярдженне бацькі паэта здаецца памылковым. Знаёмства з дзённікам паэта дае падставы меркаваць, што вершы гэтага перыяду былі прысвечаны Клаве, замужняй жанчыне, з якой Багдановіч пазнаёміўся ў апошні прыезд у Крым улетку 1915 г. Можна зразумець бацьку паэта, які не хацеў прызнаваць незаконную сувязь сына і тым больш пісаць пра яе²⁶. Змест вершаў «Мы гаворым удвух пры агні ў цішыне», «*** Ужо пара мне дадому збірацца», «*** Усё праходзе — і радасць, і мукі», а таксама верш на рускай мове «*** Зачем грустна она была» пацвярджае наша меркаванне. Той жа думкі прытрымлівалася і Літкамісія, якая «па характары аўтографаў аднесла гэтыя творы да 1915—1916 гг.

*** Ужо пара мне дадому збірацца

(с. 312)

Друкуецца па Творах, 1927, дзе ўпершыню апублікаваны з аўтографа.
Датуецца 1915—1916 гг. (гл. камент. да папярэдняга верша).

*** Усё праходзе — і радасць, і мукі

(с. 313)

Друкуецца па Творах, 1927, дзе ўпершыню апублікаваны з аўтографа.
Датуецца 1915—1916 гг. (гл. камент. да верша «*** Мы гаворым удвух пры агні ў цішыне»).

²⁵ Радок 8 у 36. тв., 1968 без належнага абгрунтавання друкаваўся ў наступным варыянце: «І пануры колер, і няяркі ўзор».

²⁶ Шлях паэта. С. 50.

Пагоня

(с. 314)

Друкуецца па газ. «Вольная Беларусь», 1917, № 32, 30 лістап., дзе ўпершыню апублікаваны з рэдакцыйнай паметай: «Пасмертны верш».

Верш, паводле сведчання А. Смоліча, быў прачытаны пэтам адначасова з вершам «Страцім-лебедзь» у Мінскім народным доме «Беларуская хатка» ў канцы 1916 г. Відаць, што абодва творы напісаны па прыезде ў Мінск — у верасні або ў пачатку кастрычніка 1916 г.

У Творах, 1927 адзначалася наяўнасць аўтографа, у якім зроблены наступны запіс: «У старой Вільні на муру Гострай Браны высечаны герб мястowy—ваякі на імкучых конях. Герб гэты Вільня атрымала яшчэ за часы Вялікага княства Літоўскага, і завецца ён Літоўскай пагоняй».

У газ. «Вольная Беларусь» верш пачынаецца са слова «як». Літка-місія зняла яго, спасылаючыся на А. Смоліча, які сцвярджаў, што ў пачатковай рэдакцыі гэтага слова не было. Відаць, размова ішла пра тэкст верша, прачытанага аўтарам.

Страцім-лебедзь

(с. 316)

Друкуецца па газ. «Вольная Беларусь», 1918, № 10, 26 мая. Гэты верш быў змешчаны на старонцы, дзе апублікаваны матэрыялы, прысвечаныя гадавіне смерці паэта, сярод якіх «*** Вясная ліра, чароўная ліра» і артыкул «У гадаўшчыну» Зм. Бядулі.

Радок 20 у 36. тв., 1968 без ніякіх тлумачэнняў друкаваўся ў наступным варыянце:

Ды на золаку агнявеюцца

У Творах, 1927 і ў 36. тв., 1968 беспадстаўна былі ўнесены папраўкі ў наступныя радкі:

- 21 У яго ў крыле — трыста тры пяры:
- 25 Разлілася горш ад павадкі,
- 50 Крылі ўрэшце падламаліся,

Датуецца 1916 г. (гл. камент. да папярэдняга верша).

У аснову твора пакладзены народны сказ аб «Страцім-птушцы». («Беларускі зборнік» Е. Р. Раманава — «Сказки космогонические и культурные»). Аб сваёй задуме М. Багдановіч аднойчы паведаміў Змітраку Бядулю наступнае: «Я задумаў твор на тэму біблейскага міфа. Гэтую тэму навеяла мне вайна, гібель мільёнаў і мой уласны лёс.

Да чаго абрыдла мне такое жыццё! Дзень за днём у земстве. Справаздачы. Калонкі лічбаў...»

Як адзначалася ў Творах, 1927, гэты верш захаваўся і ў аўтографах. Адзін з іх прыслаў у Літкамісію М. Каспяровіч. Там жа паведамлялася, што ўсе аўтографы вершаў М. Багдановіча, змешчаныя ў «Вольнай Беларусі», былі перадааны Ядвігіным Ш. рэдактару газеты Я. Лёсіку ў 1917 г. пасля смерці паэта.

1917

**** Набягае яно, *** Пралятайце вы, дні,
*** У краіне светлай, дзе я ўміраю*

(с. 318—320)

Друкуюцца па Творах, 1927, дзе ўпершыню апублікаваны з аўтографаў²⁷.

Датуюцца 1917 г.

Як адзначалася ў Творах, 1927, аўтографы гэтых вершаў уяўляюць сабой дзве рукапісныя старонкі з чарнавымі накідамі, напісанымі ў 1917 г. у Ялце перад самай смерцю. Па змесце першыя два накіды можна лічыць варыянтамі, эскізамі верша «*** Маладыя гады». У аўтографе некалькі разоў паўтораны апошнія радкі верша «Мы гаворым удвух»:

Маладое жыццё праляціць, прабяжыць,
Не забудзься вясёлых калёраў дажыць...

...я кнігу маю з друкарні пана Марціна Кухты.— Гаворка ідзе пра зборнік М. Багдановіча «Вянок», які быў надрукаваны ў Вільні ў друкарні Марціна Кухты ў 1913 г.

ТВОРЫ НЕВЯДОМЫХ ГАДОУ

Эпіграф да верша

(с. 321)

Да дзяўчыны

(с. 321)

Друкуюцца па фотакопіях з аўтографаў, якія змешчаны ў часоп. «Новы шлях», 1944, № 1, с. 13, у артыкуле К. Езавітава «Ненадрукаваныя

²⁷ У Зб. тв., 1968 радок з верша «Набягае яно» беспадстаўна друкаваўся ў наступным варыянце: «Адчыняе акно».

вершы М. Багдановіча». Пад тэкстам аўтографу памета: Яраслаўль. Па сцвярджэнні аўтара артыкула, М. Багдановіч прыслаў гэтыя тэксты ў рэдакцыю газ. «Наша ніва». Але яны былі перакрэслены і здадзены ў архіў газеты. (гл. каментарый да верша «Крытыку»).

У Збор твораў М. Багдановіча ўключаюцца ўпершыню.

Друкаваліся ў кн. «Шлях паэта»: Зборнік успамінаў і біяграфічных матэрыялаў пра Максіма Багдановіча. Мн., 1975. С. 299.

ВЕРШЫ НА РУСКАЙ МОВЕ

(1909—1916)

Вершы гэтага раздзела за выключэннем «*** Ах, как уютно, чисто, мило», «*** В горячем споре возражая беспрестанно», («Триолет») былі знойдзены ў паперах паэта ўкладальнікамі Твораў, 1927 і ўпершыню апублікаваны з аўтографу (т. 1, с. 333—346). Па гэтым тэксце яны і друкуюцца, акрамя верша «Осенью».

*** Хорошо прозрачной теплой ночью мая

(с. 323)

Друкуецца па Творах, 1927, дзе ўпершыню апублікаваны з аўтографа. Тэкст на беларускай мове, блізкі па змесце, змешчаны ў раздзеле «чарнавыя накіды» («***Ноч імглою сізай землю аблівае»).

Датуецца ўмоўна 1910 г. паводле даты, пастаўленай у сшытку, дзе зроблены названья чарнавыя накіды.

Четверной акростих

(с. 324)

Друкуецца па Творах, 1927, дзе ўпершыню апублікаваны з белавага аўтографа.

Датуецца 1910—1913 гг.

Як зазначана ў Творах, 1927, існаваў і чарнавы аўтограф.

Гэты верш, як і «*** Уймиться, волнения страсти», прысвечаны Ані.

*** Уймиться, волнения страсти

(с. 325)

Друкуецца па Творах, 1927, дзе ўпершыню апублікаваны з чарнавага аўтографа.

Датуецца 1910—1913 гг.

Першыя два радкі верша супадаюць з пачаткам вядомага раманса М. Глінкі на словы Н. Кукальніка «Сумненні».

Адпаведны тэкст на беларускай мове «Заціхніце, мукі кахання...» быў апублікаваны ў зб. «Вянок паэтычнай спадчыны», 1960 без спасылкі на дакладную крыніцу тэкста. Па гэтай прычыне ён даецца ў каментарыях:

Заціхніце, мукі кахання,
Засні, безнадзейнае сэрца,
Панура, тужліва
Імкнеце гады за гадамі,
Панура, тужліва.
Адну толькі маю надзею,—
Народзіцца ў Ані дзіцёнак,
Падобны да мамы,
З вачыма, як цёмныя зоры,
Падобны да мамы,
Адам я жыццё яму ў рукі,—
Няхай тады будзе, што будзе:
Ці хай ён у ручках
Пакрышыць яго, як забаўку,
Ці хай ён у ручках
Угрэе сірочае сэрца.

*** Я вспоминаю дом старинный

(с. 326)

Друкуецца па Творах, 1927, дзе ўпершыню апублікаваны з фотаздымка (с. 184), які задатаваны 1911 г.

Гэты верш на беларускай мове ўвайшоў у паэму «Вераніка» (с. 147, р. 7—10).

У 1971 г. у Дзяржаўную бібліятэку БССР імя У. І. Леніна паступілі з Ленінграда два аўтографы М. Багдановіча²⁸. Прыслаў іх М. І. Лілееў — пляменнік Мікалая Рафаілавіча і Рафаіла Рафаілавіча Какуевых, гімназічных таварышаў паэта. М. І. Лілееў — сын іх сястры Ганны Рафаілаўны Какуевай, якой Максім Багдановіч прысвяціў цыкл паэм «Мадонны» і некалькі вершаў.

Адзін з прысланых аўтографай — верш з яшчэ адной страфой, на-

²⁸ Зараз яны захоўваюцца ў Дзяржаўнай бібліятэцы БССР імя У. І. Леніна (ф. 09, фонд Багдановіча, адз. зах. 5).

пісанай на адвароце ўласнай фотакартачкі 1911 г., падараванай пасля заканчэння гімназіі Мікалаю Рафаілавічу Какуеву:

На нём кипели игры наши:
При общем шуме взмах руки
Вдруг «брал на вынос» городки,
и смех звучал при виде «каши»
и т. д. и т. д.,
Конец остается за мной.
Не поминай лихом!

Ярославль 19 $\frac{24}{VIII}$ — 11 г.

Гэтыя радкі таксама ўвайшлі ў паэму «Вераніка» (с. 148, р. 19—22).

Тое, што абодва здымкі, на якіх былі напісаны радкі верша, датуюцца 1911 г., дае падставы меркаваць, што паэма «Вераніка» ці часткі яе былі напісаны ў 1911 г.

Упершыню другая страфа верша была апублікавана ў арт. Н. Ватацы «Яна — выдумка маёй галавы...» (часоп. «Маладосць», 1973, № 8, с. 147).

У Зб. тв. уключаецца ўпершыню.

*** *Слушай, Рона, эту сказочку про «гагу»*

(с. 327)

Друкуецца па Творах, 1927, дзе ўпершыню апублікаваны з аўтографу²⁹. Верш прысвечаны В. Д. Залатаровай — пляменніцы Д. Д. Дзявольскага Вераніцы.

Датуецца 1911 г. на падставе ўспамінаў Д. Д. Дзявольскага, прыяцеля М. Багдановіча.

У Творах, 1927 адзначана дата на аўтографе, але, на жаль, апошняя лічба адсутнічае.

*** *Ах, как уютно, чисто, мило*

(с. 328)

Друкуецца па Творах, 1927, дзе ўпершыню апублікаваны з чарнавога накіда, які быў змешчаны ў каментарыях да верша «Гутарка з паненкамі» (1912).

У скарачаным і значна перапрацаваным варыянце друкаваўся ў ча-

²⁹ У Зб. тв., 1968 невядома па якіх дадзеных пазначана: «надрукаваны з чыставага аўтографу».

сop. «Сатирикoн», 1912, № 30, 20 ліп., з подпісам: М. Б-віч і з рэдакцыйнай паметай: Пер. аўтара.

Датуецца годам апублікавання.

Рэдкалегія дадзенага выдання вырашыла перанесці гэты пераклад з каментарыяў у асноўны корпус раздзела «Вершы на рускай мове» на падставе параўнальнага аналізу двух варыянтаў верша.

Назвы вершаў «*** Ах, как уютно, чисто, мило», а таксама «Городская любовь» і «В горячем споре возражая» значацца ў рукапісным спісе твораў паэта, напісаных на рускай мове і надрукаваных у розных перыядычных выданнях 1912—1914 гг. Аўтограф гэтага спіса быў знойдзены ў 1946 г. у Мінску сярод кніг Фундаментальнай бібліятэкі АН БССР, захопленых нямецкімі войскамі і прывезеных пасля вайны з Германіі (Беларусь, 1947, № 5; «Літ. і мастацтва», 1949, № 38, 10 верас.).

У выданнях твораў М. Багдановіча гэтыя вершы друкуюцца з 1957 г. Тэкст пераклада, апублікаванага ў часоп. «Сатирикoн»:

«О, как уютно, чисто, мило
Касаточка гнездо слепила».
Но вы забыли, господа,
Что входит грязь в состав гнезда.

Городская любовь

(с. 329)

Друкуецца па часоп. «Сатирикoн», 1912, № 46, 9 лістап., с. 14, дзе ўпершыню апублікаваны з подпісам: М. Б-віч і з рэдакцыйнай паметай: Пер. аўтара.

Датуецца годам апублікавання.

Верш на беларускай мове не мае загаловка: «*** Пад ценню цёмных ліп, схваўшых нашу пару» (1911). Можна меркаваць, што назва верша «Городская любовь» была дадзена рэдкалегіяй часопіса.

*** В горячем споре возражая беспрестанно

(с. 330)

Друкуецца па часоп. «Сатирикoн», 1912, № 49, 30 лістап., с. 5, дзе ўпершыню апублікаваны з подпісам: М. Б-віч і рэдакцыйнай паметай: Пер. аўтара.

Датуецца годам апублікавання.

Адпаведны тэкст верша на беларускай мове «*** Хоць мы былі адны ў той час» увайшоў у зб. «Вянок» у раздзел «Каханне і смерць» (1912).

(с. 332)

Друкецца па Творах, 1927, дзе ўпершыню апублікаваны з аўтографу. Верш прысвечаны крымскай сяброўцы паэта. Гэта пацвярджае і частка ліста паэта да яе, які захоўваўся ў той час у архіўных матэрыялах М. Багдановіча.

Датуецца 1915 г.

А. Д. Цітоў у сваіх успамінах пісаў: «Іншы раз, у хвіліны шчырасці, Максім Адамавіч дзяліўся са мной сваімі сардэчнымі тайнамі. Ён расказаў мне аб сваім захапленні жанчынай. Знаходзячыся на поўдні (1915), М. А. сустрэў даму і паказаў яе, але, на жаль, расказаў ён, гэта каханне прынесла яму вялікі смутак, і, магчыма, што адбілася на здароўі, яна была замужня, і яны не маглі з ёй жыць разам»³⁰.

Осенью

(с. 333)

Друкецца па газ. «Голос», 1916, № 154, 8 ліп., дзе ўпершыню апублікаваны пад псеўданімам: Ек. Февралёва.

Датуецца годам апублікавання.

У Творах, 1927 верш надрукаваны з белавога аўтографу з подпісам: Ек. Февралёва.

Варыянты аўтографу:

- 3 Я сижу в мечтах за чашкой чаю,
8 а Для меня и то уже отрада,
б И в душе я тайно мысли рада,

Былы супрацоўнік яраслаўскай газ. «Голос», у якой працаваў і М. Багдановіч, А. Д. Цітоў у сваіх успамінах аб паэце піша: «Аднойчы ў адным з нумароў «Голоса» я прачытаў невялікі верш пад назвай «Осенью», за подпісам «Ек. Февралёва». Радкі верша мне спадабаліся, і я пры сустрэчы з Максімам Адамавічам запытаў у яго, ці не ведае ён, хто аўтар гэтага верша.

— Гэта напісаў я, — адказаў мне Максім Адамавіч і дадаў: — Я вельмі люблю бачыць цяжарную жанчыну і заўсёды з глыбокай пашанай гляджу на тую жанчыну, якая рыхтуецца прынесці на свет будучага члена грамадства — чалавека. Сапраўды яна ажыццяўляе найвялікшае прызначэнне жанчыны»³¹.

³⁰ Шлях паэта. С. 60.

³¹ Тамсама

〈Триолет〉

(*** *Николай Иванович! Вы ли?*)

(с. 334)

Друкуецца па аўтографе, які быў атрыманы М. М. Барсток³² ад яра-слаўскага паэта і былога супрацоўніка газ. «Голос» А. Д. Цітова. У сваіх успамінах ён пісаў: «Аднойчы ў гутарцы аб вершах я запытаў яго аб форме трыялета. **Максім Адамавіч** узяў карандаш і экспромтам напісаў...»³³ Эпіграма адрасавана гандляру — бакалейшчыку Мікалаю Масленікаву.

Упершыню апублікаваны ў часоп. «Беларусь», 1953, № 6, с. 21.

Датуецца 1916 г. паводле даты ў аўтографе.

У выданнях твораў М. Багдановіча друкуецца з 1957 г.

Варыянты часоп. «Беларусь»:

6 А вот с сахаром накрыли.

Зеленая любовь

(с. 335)

Друкуецца па Творах, 1927, дзе ўпершыню апублікаваны з аўтографа.

У Творах, 1927 адзначана, што ў чарнавым накідзе гэты верш меў назву «Молодытник».

Звесткі аб дакладнай даце напісання адсутнічаюць.

Датуецца прыблізна 1909—1916 гг.

Икра

(с. 336—337)

Друкуецца па Творах, 1927, дзе ўпершыню апублікаваны з аўтографа, які захаваўся ў чарнавіках паэта.

Звесткі аб дакладнай даце напісання адсутнічаюць.

Датуецца прыблізна 1909—1916 гг.

³² У той час М. М. Барсток была навуковым супрацоўнікам Інстытута літаратуры імя Я. Купалы АН БССР.

³³ Шлях паэта. С. 60.

*** Счастье, ты вчера блеснуло мне несмело

(с. 338)

Друкуецца па Творах, 1927, дзе апублікаваны з аўтографа, які змешчаны ў каментарыях да верша «*** Учора шчасце толькі глянула нясмела» як варыянт твора на рускай мове.

Датуецца ўмоўна 1910—1913 гг. (гл. камент. да верша «*** Учора шчасце толькі глянула нясмела»).

Костел св. [ятой] Анны в Вильне

(с. 339)

Друкуецца па Творах, 1927, дзе ўпершыню апублікаваны з чарнавога аўтографа. Верш мае адпаведны тэкст на беларускай мове пад той жа назваю.

Датуецца прыблізна 1911—1912 гг.

Паводле сведчання А. Я. Багдановіча ў лісце ад 9/IX — 26 г., верш прызначаўся стрыечнай сястры паэта Ганне Гапановіч, па мужу Селіваноўскай, якой прысвечаны і зб. «Зеленя».

*** Зачем грустна она была

(с. 340)

Друкуецца па Творах, 1927, дзе ўпершыню апублікаваны з чарнавога аўтографа.

Звесткі аб дакладнай даце напісання адсутнічаюць.

Датуецца прыблізна 1915 г.

Можна меркаваць па змесце, што асоба, да якой звяртаецца паэт, замужняя жанчына Клава (гл. камент. да верша «*** Забудется многое, Клава»).

*** Я вспоминаю Вас такой прекрасной, стройной

(с. 341)

Друкуецца па Творах, 1927, дзе ўпершыню апублікаваны з чарнавога аўтографа. Тэкст верша дазваляе меркаваць, што твор прысвечаны Ане Какуевай, знаёмства з якой адбылося ў 1910 г. і працягвалася прыблізна некалькі гадоў.

Датуецца ўмоўна 1915 ці 1916 г. на падставе зместа верша: «Три года протекли, как нам пришлось расстаться».

Варыянты аўтографа:

2 а И мне опять милы
б И вновь мне дороги.

7 От них проснетъсь боль,
желанья омрачатся,

ЗЕЛЕНЯ

(с. 342—386)

1909—1913

Друкуецца па рукапіснаму зборніку: Зеленя: Стихи / Пер. с белорусского автора.— Ярославль, 1909—13 гг.³⁴ Гэты зборнік быў перададзены ў 1964 г. Н. Б. Ватацы пляменніцай Ганны Іванаўны — Наталляй Глебаўнай Кунцэвіч, якая жыла ў той час у Горкім³⁵.

Упершыню апублікаваны ў Творах, 1927, т. 1, с. 357—381 па рукапіснай копіі з аўтографу, зробленай стрыечным братам паэта А. Т. Галаванам.

Датуецца ўмоўна 1909—1913 гг.

Аўтограф зборніка складаецца з 22 вершаў і ўяўляе сабой аўтарскі пераклад з беларускай мовы вершаў паэта, зроблены ім для стрыечнай сястры Ганны Іванаўны Гапановіч (Нюты).

Аўтограф — гэта вучнёўскі сшытак у лінейку (32 с., з іх 26 с. з тэкстам, напісаным чорным чарнілам, 6 с. — чыстыя). На загалоўнай старонцы паэтам прыведзена нямецкая прымаўка: «Переводы стихов — слово женщины: если красивы, то неверны, если верны, то некрасивы». На другім лісце: Нюте.

Аб паходжанні зборніка А. Я. Багдановіч пісаў: «У 1913 ці 1914 годзе была ў гасцях стрыечная сястра Максіма Адамавіча — Анна Іванаўна Гапановіч. Ёй паэт падараваў кніжку сваіх вершаў. Яна сказала, што не змога ацаніць паэтычных вартасцей яго твораў, бо нядобра разумее беларускую мову. Тады Максім Адамавіч, уласнаручна перапісаўшы, прыпаднёс ёй сшытак перакладаў у расійскай мове, які ў яе і захоўваецца. З гэтага сшытка знята копія стрыечным братам паэта Андрэем Трыфанавічам Галаванам. Ці былі зроблены пераклады раней ці знарок для сястры — невядома».

Параўнальны аналіз рукапіснага тэксту з копіяй выявіў некаторыя разыходжанні ў знаках прыпынку.

Амаль усе вершы зборніка маюць адпаведныя беларускія тэксты, але не заўсёды ідэнтычныя.

³⁴ Зборнік «Зеленя» захоўваецца ў аддзеле рэдкай кнігі Дзяржаўнай бібліятэкі БССР імя У. І. Леніна (Ф. 09. фонд Багдановіча, адз. зах. 1).

³⁵ Ватацы Н. Максім Багдановіч: Паказальнік твораў, аўтографуў і крытычнай літаратуры. С. 106.

Сонет

(с. 342)

Верш мае адпаведны тэкст на беларускай мове толькі да 6 апошніх радкоў. У беларускім варыянце — «Санет» («*** Прынадна вочы ззяюць да мяне») — адсутнічае эпіграф, узяты паэтам з верша А. С. Пушкіна «Санет» (1830).

Верш на беларускай мове датуецца годам апублікавання (1914).

Триолет

(с. 343)

Верш на беларускай мове пад такой жа назваю ўвайшоў у зб. «Вянок» (раздзел «Старая спадчына»), дзе датуецца 1913 г. Эпіграф адсутнічае ў беларускім варыянце, але ён выкарыстаны паэтам да верша «Трыялет» («*** Як птушка ў гібкіх трасніках»).

Триолет XVIII века

(с. 344)

Адпаведны тэкст на беларускай мове мае назву «Трыялет» («*** Мне доўгае расстанне з Вамі») і датуецца 1913 г.

В старом саду

(с. 345)

Адпаведны тэкст на беларускай мове пад той жа назваю датуецца 1913 г.

Скерцо

(с. 346)

Адпаведны тэкст на беларускай мове мае назву «Купідон» і датуецца 1913 г.

На рускай мове друкаваўся ў «Северной газ.», 1913, № 36, 7 снеж., з подпісам: М. Б. і з рэдакцыйнай паметай: Пер. автора.

Варыянты «Сев. газ»:

- 3 Я не забыл, как бывала рада
- 11 Заинтригованный загадкой,
- 13 Ведь тут же, тут же таилс ты!

*** *Смех и говор. В пестрой юбке обезьянка*

(с. 348)

Як адзначана ў Творах, 1927 і ў Зб. тв., 1968, верш не меў адпаведнага тэксту на беларускай мове. Складальнікі зб. «Вянок паэтычнай спадчыны», 1960 уключылі адпаведны тэкст на беларускай мове ў выданне без спасылак на дакладную крыніцу тэксту. Па гэтай прычыне ён даецца ў каментарыях:

Смех і гоман. Малпачка ля ганку
Удае, «як баба ходзіць па ваду»,
І гудзе «таску па родзіне» шарманка,
Я ж да птушкі ў клетцы «шчасце» браць іду.

Ды з такім стараннем дзюбкаю выймае
Птушка шэрая білецік сіні мне,
Што душа міжволі верыць ёй жадае:
«Не спадманеш?» — «Не!»
«Дапраўды, птушка, не?»

У прыгаданым выданні прыведзены тэкст датуецца 1912 г.

*** *Подыми к небесам свои взоры*

(с. 349)

Адпаведны тэкст на беларускай мове таксама без назвы. Увайшоў у зб. «Вянок» (раздзел «У зачарованым царстве»), дзе ўмоўна датуецца 1909—1912 гг.

З ЦЫКЛА «ПОЛЫНЬ — ТРАВА»

*** *Уж синее небо темнеет*

(с. 350)

У адпаведным тэксце на беларускай мове пад назвай «*** Упалі з грудзей Пана Бога» (1910) першая строфа даволі значна адрозніваецца ад рускага варыянта. Верш увайшоў у зб. «Вянок» (раздзел «Думы»).

*** *Прочтите с участием правдивую эту*

(с. 351)

Блізкі па змесце тэкст на беларускай мове пад агульнай назвай «Пентаметры» (1910) увайшоў у зб. «Вянок» (раздзел «Старая спадчына»).

*** Слышишь гул? Это дико-печальный лесун

(с. 352)

Адпаведны тэкст на беларускай мове таксама не мае назвы. Увайшоў у зб. «Вянок» (раздзел «У зачарованым царстве») з эпіграфам з Дантэ. Верш на беларускай мове датуецца 1910 г.

Озеро

(с. 353)

Адпаведны тэкст на беларускай мове пад той жа назваю ўвайшоў у зб. «Вянок» (раздзел «У зачарованым царстве»), дзе датуецца 1910 г.

*** Скоро вечер в прошедшее канет

(с. 354)

Адпаведны тэкст на беларускай мове мае назву «Над возерам». Увайшоў у зб. «Вянок» (раздзел «У зачарованым царстве»), дзе датуецца 1909 г.

*** На нас томительно, угрюмо наплывет

(с. 355)

Адпаведны тэкст на беларускай мове мае назву «Бура». Увайшоў у зб. «Вянок» (раздзел «У зачарованым царстве»), дзе датуецца 1911 г.

*** Белым цветом одета калина

(с. 356)

Адпаведны тэкст на беларускай мове ідзе пад той жа назваю. У Творах, 1927 зазначана, што ў адным з аўтографуў, які захаваўся ў абгарэлай папцы (№ XI), рукою паэта занатавана: «Дзед. Вечар. Марына». Літкамісія меркавала, што павінен быць верш на беларускай мове пад загалоўкам «Марына».

Сапраўды, такі верш існаваў, але без назвы. Упершыню апублікаваны ў газ. «Наша ніва», 1912, № 47, 23 лістап. Па невядомай прычыне не ўвайшоў у Творы, 1927. Пачаў друкавацца ў выданнях М. Багдановіча з 1968 г.

Што датычыцца запіса ў аўтографе, то, відаць, ён у большай ступені адносіцца да апавядання «Марына» (1914), змест якога цалкам адпавядае аўтарскай задуме.

*** Ты вечером крещенским ворожила

(с. 357)

Адпаведны тэкст на беларускай мове пад той жа назваю датуецца ўмоўна 1909—1913 гг. У Творах, 1927 змешчаны ў каментарыях, паколькі быў дасланы ў Літкіамісію пасля набору першых раздзелаў.

Дед

(с. 358)

Адпаведны тэкст на беларускай мове мае тую ж назву і датуецца 1913 г.

*** Теплый вечер, тихий ветер, мягкий стог

(с. 359)

Адпаведны тэкст на беларускай мове пад той жа назваю ўвайшоў у зб. «Вянок» (раздзел «У зачарованым царстве»), дзе датуецца 1910 г.

ИЗ ЦИКЛА «СТАРАЯ БЕЛАРУСЬ»

Переписчик

(с. 360)

Адпаведны тэкст верша на беларускай мове пад той жа назваю ўвайшоў у зб. «Вянок» (раздзел «Старая Беларусь»), дзе датуецца 1912 г.

Книга

(с. 362)

Адпаведны тэкст верша на беларускай мове пад той жа назваю ўвайшоў у зб. «Вянок» (раздзел «Старая Беларусь»), дзе датуецца 1912 г.

Мне снилось...

(с. 363)

Адпаведны тэкст на беларускай мове пад той жа назваю ўвайшоў у зб. «Вянок» (раздзел «Вольныя думы»), дзе датуецца 1910 г.

*** *Бледный, хилый, всё ж люблю я*

(с. 364)

Адпаведны тэкст на беларускай мове пад той жа назваю ўвайшоў у зб. «Вянок» (раздзел «Думы»), дзе датуецца 1910 г.

*** *Давно завянули цветы*

(с. 365)

Адпаведны тэкст верша на беларускай мове пад назваю «*** Дзе вы, лясоў, палёў цвяты?» увайшоў у зб. «Вянок» (раздзел «Думы»), дзе датуецца 1911 г.

ПЕРАКЛАДЫ І НАСЛЕДАВАННІ

з Ю. СВЯТАГОРА

Дзве песні

(с. 367)

Пераклад верша Ю. Святагора «Две песни» (час. «Русское богатство», 1900, № 3).

Датуецца па газ. «Наша ніва», 1909, № 19, 7 мая, дзе ўпершыню апублікаваны.

Пад тэкстам: *Максім Крыніца. Яраслаўль на Волзе.*

Датуецца годам апублікавання.

Ва ўспамінах пра М. Багдановіча В. Ластоўскі пісаў: «Дзве песні» пайшлі ў друк з напраўкамі ў мове Я. Купалы, але з іншым подпісам: у карэктуры Ядвігін [Ш.] падпісаў верш прыдуманым ім для Максіма Багдановіча псеўданімам «Максім Крыніца». Далей В. Ластоўскі адзначаў, што «праз некалькі тыдняў пасля надрукавання верша «Дзве песні» Максім Багдановіч прыслаў яшчэ некалькі сваіх вершаў і ліст, у якім пратэставаў, што яго перарабілі ў «Максіма Крыніцу»¹.

Варыянты аўтографа, якія падаюцца ў Творах:

2 Зоркі ясныя блешчуць — гараць у вышыне...

3 Вось у зялёных садох, каля ціхай ракі

4 Засвяцілісь адзін за адным аганькі...

5 Хто-та плывець

Па уснуўшай раке,

¹ Ластоўскі В. Мае ўспаміны аб М. Багдановічы. Крывіч, 1926, № 1. С. 63.

- 6 Гучна песню пяець
 На чужом языке.
 13 А як песню пачую, што льецца ваўной
 14 За зялёнай гарой над шырокай ракой,—
 15 Шмат я зыкаў мне звесных убачу у ей
 16 Што я чуяў у песнях радзімых палей...
 19 І праснуўшысь душой
 Чую я ўдалеке
 Сэрцу гук дарагой
 20 На чужом языке.

Святагор Ю. (сапр. Юрый Уладзіміравіч Канабіх, 1872—1939) — савецкі псіхіятр, заслужаны дзеяч навукі. Друкаваўся ў часопісах «Русское богатство», «Русская мысль», 1900, № 5 (верш «Шахматы»), «Жупел», 1905, № 1 («Бедный король»). Сказочка для детей), № 2 («Восточная легенда») пад псеўданімамі: Юрій Светогор, С. Ю.

З ГЕЙНЭ

*** *У пайночным краю на кургане*

(с. 369)

Пераклад верша Г. Гейнэ «Ein Tichtenbaum steht einsam» з кн. «Buch der Lieder» (1827).

Друкуецца па газ. «Наша ніва», 1909, № 44, 29 кастр., дзе ўпершыню апублікаваны. Пад тэкстам: Яраслаўль.

Датуецца годам апублікавання.

З шасці перакладзеных вершаў Г. Гейнэ толькі названы з'явіўся ў друку. Астатнія захоўваліся ў рукапісах, хаця праўкі ў тэкстах, якія не належалі М. Багдановічу, сведчылі, што творы рыхтаваліся да публікацыі. Па невядомых прычынах пераклады не былі апублікаваны.

*** *Дзяцюк шчыра любіць дзяўчыну*

(с. 370)

Пераклад верша Г. Гейнэ «Ein Jüngling liebt ein Mädchen» з кн. «Buch der Lieder» (1827).

Друкуецца па Творах, 1927, дзе ўпершыню апублікаваны з аўтографу. 11 і 12 радкі верша ў рукапісе папраўлены. Літкамісія адзначыла, што папраўкі ў тэксце не належаць М. Багдановічу, але ўкладальнікі прымаюць іх «дзеля таго, каб замяніць форму займенніка ў множным ліку «кімі», якая ў беларускай мове не ўжываецца» (Творы, 1927, с. 472). З мэ-

тай узнаўлення дакладнага аўтарскага тэксту рэдкалегіяй дадзенага выдання гэтыя папраўкі адхіляюцца.

Варыянты 11 і 12 радкоў пасля праўкі:

Як з кім яна здарыцца,— пэўне
Пакрыша ім сэрцы тады...

Датуецца паводле аўтографа 1909 г.

*** Калі любоў ізмучыць

(с. 371)

Пераклад верша Г. Гейнэ «Wenn junge Herzen brechen» з кн. «Buch der Lieder» (1827).

Друкуецца па Творах, 1927, дзе ўпершыню апублікаваны з аўтографа. У аўтографе папраўлены 1, 7, 11 і 12 радкі. Літкамісія адзначыла, што папраўкі не належаць М. Багдановічу, адхіліла іх і змяціла варыянты названых радкоў пасля праўкі ў каментарыях:

Калі каханне ізмучыць
Каханне гне іх тугай,
Бо мы любіць не умеем
І з мук такіх не гінем.

Датуецца паводле аўтографа 1909 г.

*** Калі маеш шмат чаго

(с. 372)

Пераклад верша Г. Гейнэ «Weltlauf» з кн. «Romanzero» (1851).

Друкуецца па Творах, 1927, дзе ўпершыню апублікаваны з аўтографа. У трэці радок аўтографа былі ўнесены папраўкі. Паколькі па сцвярджэнні Літкамісіі праўкі не належаць М. Багдановічу, укладальнікі Твораў, 1927 адхілілі іх.

Варыянт 3 радка:

А як мала,— усё аддай,

Датуецца паводле аўтографа 1909 г.

Генрых

(с. 373)

Пераклад верша Г. Гейнэ «Heinrich» з кн. «Zeitgedichte» (1872). Друкуецца па Творах, 1927, дзе ўпершыню апублікаваны з аўтографу. У 13, 17 і 22 радкі верша былі ўнесены папраўкі, прынятыя ўкладальнікамі Твораў, хаця яны не належалі М. Багдановічу. Узнавіць аўтарскі тэкст немагчыма, паколькі ён захаваўся толькі для 22 радка і быў прыведзены ў каментарыях да Твораў, 1927. На жаль, там не абгрунтавана адсутнасць першапачатковага тэксту 13 і 17 радкоў, што не дае магчымасці прывесці і іх змест.

Варыянт 22 радка:

Зродзіш, край, ты чалавека.

Датуецца паводле аўтографу 1909 г.

...цар Генрых... — Маецца на ўвазе Генрых IV (1050—1106) — кароль з 1056, імператар з 1084 г. Мерапрыемствы Генрыха IV па ўзмацненні пазіцый каралеўскай улады ў Саксоніі вызвалі Саксонскае паўстанне (1073—1075), якое ён з цяжкасцямі падавіў. Імкненне захаваць за сабой права царкоўнай інвестытуры (права назначэння на царкоўныя пасады) у Германіі і Паўночнай Італіі прывяло да сутыкнення Генрыха IV у 1076 г. з папай Рыгорам VII (паміж 1015 і 1020—1085). У выніку Генрых IV быў адлучаны папай ад царквы і звергнуты.

Пад націскам князёў Генрых IV пайшоў на пакаянне да папы ў Каносу — замак у Паўночнай Італіі, уладальніцай якога з'яўлялася марк-графіня Мацільда Тасканская. Сустрэча Генрыха IV з папай Рыгорам VII адбылася ў студзені 1077 г.

Па дадзеных некаторых хронік, Генрых IV тры дні ў адзенні грэшніка, які прыйшоў пакаяцца, прастаяў у сцен Каносы і чакаў, пакуль папа яго прыме.

Азра

(с. 374)

Пераклад верша Г. Гейнэ «Der Asga» з кн. «Romanzero» (1851). Друкуецца па Творах, 1927, дзе ўпершыню апублікаваны з чарнавога аўтографу. Тэкст верша быў папраўлены. Папраўкі не належаць М. Багдановічу і былі адхілены Літкамісіяй. У каментарыях да Твораў варыянты радкоў пасля праўкі не прыводзіліся.

У аўтографе адсутнічае дата напісання твора, але, зыходзячы з таго, што ўсе астатнія пераклады з Г. Гейнэ былі зроблены ў 1909 г., можна меркаваць, што і названы верш перакладзены ў гэтым жа годзе.

У «Вянку паэтычнай спадчыны» без аргументацыі датуецца 1909 г.

З Ф. ШЫЛЕРА

*** *Хочаш сябе ты пазнаць*

(с. 375)

Пераклад верша Ф. Шылера «Der Schlüssel» («Ключ») з цыкла «Votivtafeln» (1796).

Друкуецца па газ. «Наша ніва», 1910, № 31, 29 ліп., дзе ўпершыню апублікаваны. Пад тэкстам: Яраслаўль. З Шылера пераклаў Максім Багдановіч.

Датуецца годам апублікавання.

З ГАРАЦЫЯ

Памятнік

(с. 376)

Пераклад оды Гарацыя «Exigi monumentum» (кн. III, 30).

Друкуецца па Творах, 1927, дзе апублікаваны па тэксце час. «Krywiciapin», 1918, № 1 з папраўкамі паводле аўтографа.

Датуецца ўмоўна 1911—1912 гг. (гл. камент. да перакладу «Грамада зорак «Карона»). У «Вянку паэтычнай спадчыны» датуецца 1912 г.

Тэкст часопіснай публікацыі адрозніваецца ад тэкста аўтографа, які знаходзіўся ў архіве М. Багдановіча. Зыходзячы з таго, што пераклад у друку з'явіўся пасля смерці паэта, Літкамісія палічыла магчымым і неабходным пры падрыхтоўцы Твораў ўнесці ў часопісны варыянт некаторыя папраўкі паводле аўтографа:

1 радок — устаўлена слова «сабе».

4 радок — «вечнага часу» замест «часу вечнага»

11 радок — «бедны вадой» замест «вадой бедны»

16 радок — «мне валасы» замест «валасы мне»

Варыянты аўтографа, акрамя ўведзеных у тэкст:

8 З дзевай Весты ўсхадзіць удвох на Капітоллі жрэц...

12 ...хоць і ня з панства быў...

Гарацый Флак Квінт (65 да н. э.—8 да н. э.) — рымскі паэт. З сям'і раба — вольнаадпушчаніка. Быў трыбунам у рэспубліканскай арміі Брута, пасля паражэння рэспубліканцаў стаў песняром імператара Аўгуста. Напісаў 2 кнігі сатыр, 4 кнігі одаў, 2 кнігі пасланняў, куды ўваходзіць і «Навука паэзіі», і інш. Творчасць Гарацыя супярэчлівая: паэт

усхваляў Аўгуста і адначасова выступаў супраць тыранаў, адыходзіў у свет асабістых пачуццяў.

...пакуль ўсходзіць // Зможа з дзевай удвух на Капітолі жрэц.— Вярхоўны жрэц штогод усходзіў на Капітолій маліць Юпітэра Капіталійскага аб працвітанні рымскай дзяржавы. Яго суправаджала старэйшая з дзеў-вясталак.

Аўфід — рака на радзіме Гарацыя ў Апуліі.

Дзе царыць над людзьмі бедны вадой Танай...— Танай (у чарнавым аўтографе Данай) — відаць, замест Даўн (згодна з лацінскім тэкстам: «Et qua pauper aquae Daunus agrestium»); *Даўн* — міфічны цар Апуліі, сын Пілумна і Данаі. Ён названы «бедны вадой» таму, што Апулія — краіна малаводная. Ва ўсіх шматлікіх рускіх перакладах оды Гарацыя цар выступае пад імем Даўна ці Даўнуса.

З АВДІЗІЯ

Ікар і Дзедал

(с. 377)

Пераклад урыўка з 8-й песні «Метамарфозаў» Авідзія (радкі 189—220).

Друкуецца па Творах, 1927, дзе ўпершыню апублікаваны з двух аўтографаў: радкі 189—205 з чыставаго аўтографа, радкі 206—220 — з чарнавых накідаў.

Датуецца ўмоўна 1911—1912 гг. (гл. камент. да перакладу «Грамада зорак «Карона»»).

19 радок аўтографа папраўлены ўкладальнікамі Твораў у адпаведнасці з лацінскім арыгіналам: Геліку замест Геліну.

Геліка — Вялікая Мядзведзіца.

Баот — сюзор'е «Вартавы Мядзведзіцы», ці «Валапас».

З Э. ВЕРХАРНА

Паўстанне

(с. 379)

Пераклад першых пяці строф верша Э. Верхарна «Le revolte» з кн. «Les villes tentaculaires» (1895).

Друкуецца па Творах, 1927, дзе ўпершыню апублікаваны з аўтографа, з улікам паправак у 7, 11 і 13 радках, унесеных паэтам у першапачатковы тэкст аўтографа. Укладальнікі Твораў, а пазней Твораў, 1957 і 36 тв., 1968 беспадстаўна адхілілі папраўкі М. Багдановіча. Рэдкалегія дадзенага выдання палічыла неабходным узнавіць аўтарскі тэкст.

Варыянты першапачатковага тэксту:

7 Вечара чырвань і золата крыюць яе.
11 З вамі, агні і штыкі;
13 Ўздзеты у іх, як сарванья груба цягці!

Датуецца ўмоўна 1913—1914 гг.

Верхарн Эміль (1855—1916) — бельгійскі паэт, драматург і крытык. Пісаў па-французску. У 1883 г. выдаў першы зборнік вершаў «Фламандкі». Зборнікі «Вечера» (1887), «Крушэня» (1888), «Чёрныя факелы» (1890) і інш., напісаныя з пазіцый сімвалізму, прасякнуты настроямі адчаю і безвыходнасці. Пазней Верхарн звярнуўся да сацыяльнай праблематыкі.

У Расіі зборнікі вершаў паэта выходзілі з 1906 г.

У канцы 1913 г. Э. Верхарн наведаў Расію, у сувязі з чым у друку з'явілася некалькі артыкулаў пра яго творчасць. Можна меркаваць, што іменна гэта падзея выклікала цікавасць М. Багдановіча да Верхарна-паэта і з'явілася штуршком да перакладу яго верша. Зыходзячы з гэтага, можна ўмоўна датаваць твор 1913—1914 гг.

З А. ПУШКІНА

*** *Сяджу я ў турме за рашоткай гады*

(с. 381)

Пераклад верша А. С. Пушкіна «Узнік» (1822).

Друкуецца па Творах, 1927, дзе ўпершыню апублікаваны з аўтографа.

У аўтографе пад тэкстам: «Адрес мой: Ярославль, Ильинская улица, д. Кузнецовой».

Датуецца ўмоўна 1915—1916 гг.

Асобны адбітак артыкула М. Багдановіча «Две заметки о стихотворениях Пушкина» з кнігі «Пушкин и его современники» (Петербург, 1917) з'явіўся ў кастрычніку 1916 г. Відаць, праца над артыкулам супала з перакладам верша «Узнік». Такім чынам, можна меркаваць, што пераклад быў зроблены ў 1915—1916 гг.

З А.-Ф. АРВЕРА

Санет

(с. 382)

Пераклад санета А.-Ф. Арвера «Imite de l'italien» з кнігі «Mes heures perdues» (1833).

Друкуецца па Творах, 1927, дзе ўпершыню апублікаваны з чарнавога аўтографа.

Дадзеныя для датавання перакладу адсутнічаюць.

Варыянт шостага радка аўтографа:

Самотны, на'т калі б і з ёй ішоў.

Прыналежнасць верша Арверу ўстанавіў Н. І. Лапідус: «Сярод зарубежных паэтаў, творы якіх перакладаў на беларускую мову М. Багдановіч, мы сустракаем імя малавядомага французскага паэта Алексіса-Фелікса Арвера (1806—1850). Гэты паэт прыцягнуў яго ўвагу галоўным чынам як аўтар санетаў. М. Багдановіч, які напісаў спецыяльны тэарэтыка-гістарычны нарыс, прысвечаны санету, і ўзбагаціў беларускую паэзію шэрагам вершаў, напісаных у гэтай форме, спецыяльна пераклаў у сувязі з гэтым адзін з санетаў Арвера на рускую і беларускую мовы»².

Пераклад санета на рускую мову:

Святую тайну глыбь моей души скрывает,—
В ней вечная любовь оттиснула печать.
Но, мучась без надежд, я принужден молчать:
Виновница любви о ней совсем не знает.
Увы! Она меня всегда не замечает,
И, рядом с ней идя, я одинок опять...
Так дни мои пройдут... Но ничего мне дать,—
Не смевшему просить,— она не пожелает.
Ее господь создал и нежной и не злой.
И все ж, не слушая слов страсти за собой,
Рассеянно она пойдет тропой своею
И, строго чистая, невинная, шепнет,
Читая этот мой сонет, весь полный ею:
«Кто ж эта женщина?» И знаю, не поймет.

Арвер Алексіс-Фелікс (1806—1850) — французскі пісьменнік. У 1833 г. выйшаў зборнік вершаў «Mes heures perdues». Пісаў драмы, камедыі-вадэвілі.

З А. МАЙКАВА

*** *Золата, золата падае з неба!*

(с. 383)

Пераклад верша А. Майкава «Летні дождж» (1856) з цыкла «Доба».

---

² Лапідус Н. И. Максим Богданович — критик и переводчик зарубежных литератур. Уч. зап. БГУ им. В. И. Ленина. 1958. Вып. 39. Сер. филолог. С. 108.

Друкуецца па Творах, 1927, дзе ўпершыню апублікаваны з аўтографу.
Дадзеныя для датавання перакладу адсутнічаюць.

Майкаў Апалон Мікалаевіч (1821—1897) — рускі паэт. Яго лірыка прысвечана тэмам еўрапейскай і рускай гісторыі, мастацтву, лепшыя вершы — пра рускую прыроду.

З М. РОЗЕНГЕЙМА

*** *Цяжкая дарога*

(с. 384)

Пераклад верша М. Розенгейма «*** Тяжелая дорога».

Друкуецца па Творах, 1927, дзе ўпершыню апублікаваны з аўтографу.

Дадзеныя для датавання перакладу адсутнічаюць.

Як адзначыла Літкамісія, у аўтографе верша невядома чыёй рукою пазначаны русізмы. Тут жа зроблена прыпіска: «переводы с русского слабые».

Розенгейм Міхаіл Паўлавіч (1820—1887) — рускі паэт. Увайшоў у гісторыю рускай літаратуры як паэт — «выкрывальнік».

З Й.-А. РУНЕБЕРГА

Паво

(с. 385)

Пераклад урыўка з паэмы Й.-Л. Рунеберга «Паво з Сарыярві».

Друкуецца па Творах, 1927, дзе ўпершыню апублікаваны з аўтографу.

Дадзеныя для датавання перакладу адсутнічаюць.

У кола інтарэсаў М. Багдановіча-перакладчыка не магла не ўвайсці цікавая па сюжэтах і багатая па тэмах, героях, падзеях фінская народная і класічная літаратура. Гэта пацвярджае паведамленне ў газеце «Савецкая Беларусь», 1923, № 87, 25 ліп., дзе адзначалася: «На жаль, нічога новага не найдзена з перакладу песняром фінскае эпічнае паэмы «Калевала», вядомыя нам адрыўкі якое сведчылі аб незвычайным чутці М. Багдановіча да арыгінала, нягледзячы на тое, што пісьменнік не мог карыстацца арыгіналам, не ведаючы фінскую мову»³.

Творы фінскіх аўтараў выходзілі ў Расіі даволі часта, у прыватнасці,

³ Бываеўскі Н. Скарбы творчасці Максіма Багдановіча. (Атрыманыя рукапісы пісьменніка.)

пераклады паэм Рунеберга з’явіліся ў 1898 г., а паэмы «Калевала» — у 1888, 1902, 1910 гг. і г. д.

Рунеберг Йохан Людвіг (1804—1877) — фіна-шведскі паэт. Пісаў на шведскай мове, але большасць яго твораў яшчэ пры жыцці была перакладзена на фінскую мову. Заснавальнік так званай рунебергаўскай школы. Аказаў значны ўплыў на фінскую паэзію. Першы зборнік — «Стихи» (1830). У паэме «Охотники за лосьями» (1832) упершыню ў шведскамоўнай літаратуры паказаў сялянскі быт. У 1883 і 1884 гг. выйшлі зборнікі пад назвай «Стихи». У многіх вершах Рунеберг ідыялізаваў патрыярхальны сялянскі ўклад. Ён — аўтар вершаў пра руска-шведскую вайну 1808—1809гг. «Сказание прапоршчыка Столя» (т. 1—2, 1848—1860). Верш «Наш край» стаў дзяржаўным гімнам Фінлянды.

Апошняе сачыненне Рунеберга — трагедыя на антычны сюжэт «Саламские короли» (1863). На рускую мову некаторыя творы паэта перакладзены А. Блокам, В. Брусавым і інш.

ПЕСНІ

У дадзены раздзел уваходзяць творы, напісаныя М. Багдановічам пад уплывам вывучэння фальклору розных краін. Вядома, што паэт вельмі цікавіўся вуснай народнай творчасцю, у прыватнасці беларускай. «У святле гэтай заўсёднай увагі да беларускага фальклору, а таксама да вечных каштоўнасцей вуснай творчасці розных краін робіцца зразумелым, чаму Максім Багдановіч праявіў такую жывую цікавасць да песень народаў свету.

Як удалося высветліць, узоры народных песень, пра якія ідзе гаворка, не з’яўляюцца дакладным перакладам канкрэтных песень таго ці іншага народа, а вынік творчай апрацоўкі на аснове самага ўважлівага вывучэння⁴. У архіве Максіма Багдановіча захоўваліся аўтографы вершаў, якія паэт адносіў, відаць, да аднаго цыкла. У адной з папак знаходзіўся накід: «Сербская», «Беларуская», «Вялікаруская», «Украінская», «Скандынаўская», «Гішпанская», «Японская», «Персідская». У адпаведнасці з гэтым пералікам вершы размяшчаюцца ў дадзеным раздзеле. Паколькі некаторыя вершы датуюцца паэтам 1915 г., працу над цыклам, відаць, можна аднесці да 1915 г. Дадзеныя для больш канкрэтнага датавання адсутнічаюць.

⁴ Лапідус Н. Песні розных народаў у пераспектыве Максіма Багдановіча. Польшча, 1988, № 12. С. 192. У далейшым цытуецца па гэтым выданні, у дужках пазначана старонка.

Сербская

*** *Хто там едзе па Касову полю?*

(с. 387)

Друкуецца па Творах, 1927, дзе ўпершыню апублікавана з чыставага аўтографа, у якім адсутнічаў загаловак.

Паводле каментарыяў Літкамісіі, у архіве паэта захоўваліся яшчэ два чарнавыя аўтографы, адзін з якіх меў назву «Смерць шэршня». Пры падрыхтоўцы Твораў укладальнікі выкарысталі загаловак чарнавіка як назву да асноўнага тэксту. Паколькі такое рашэнне ніяк не абгрунтавана, рэдкалегія лічыць магчымым друкаваць верш у аўтарскім варыянце.

Датуецца паводле чыставага аўтографа 1915 г.

Варыянты аднаго з чарнавых аўтографаў:

- 6 Што у нас калужынай завецца.
Затым устаўлены два радкі:
Хто ні йдзе — па берагу абходзіць,
Ці плытом-лістком яго пераплывае.
7 Паглядзеў на тое слаўны шэршань
8 І пасля такія словы кажа:
10 «Я карміў цябе травой-мятліцай,
11 Я паіў цябе расой сцюдзёнай...
13 Пераскоч на гэны бераг мора
20 Цяжкі сон сястры тваёй прысніўся.
33 З-пад падкоў пасыпалася гліна;
34 Ды рвануўся ён — і перамогся...
43 Скакануў — ды ў кепскую гадзіну!
44 Прыгнуў ён няўдала ў тое мора...
46 Так знайшоў прадчаснае скананне...

Косава поле — 15 чэрвеня 1389 г. у бітве на Косавым полі сербы пацярпелі паражэнне ад туркаў.

Руская

*** *Сёння дзень у нас светлы, радасны*

(с. 389)

Друкуецца па Творах, 1927, дзе ўпершыню апублікавана з аўтографа.

У якасці ўзору для апрацоўкі М. Багдановіч выбраў папулярную карагодную частушку.

Українскія

*** У каго ты, дзяўчынанька, тварай удалася?

(с. 390)

*** Стаў хлапчына ля дзяўчыны, каламыйку грае

(с. 390)

*** Слічна Галя Васілёва, слічна ды прыгожа

(с. 390)

*** А чаго ж там на вуліцы так сабакі брэшучь?

(с. 390)

Друкуюцца па Творах, 1927, дзе ўпершыню апублікаваны з аўтографаў.

Вывучаючы ўкраінскія народныя песні, «М. Багдановіч спыніў сваю ўвагу на каламыйках... Каламыйкі — кароткія песні, якія нагадваюць прыпеўкі... Па сваім змесце яны самыя разнастайныя — ад гістарычных да любоўных і бытавых» (194).

Скандынаўская

*** Была Ингеборг, як сасонка, страйна

(с. 391)

Друкуецца па Творах, 1927, дзе ўпершыню апублікавана з двух аўтографаў. З другога аўтографа выкарыстаны два апошнія радкі.

Датуецца паводле аўтографа 1915 г.

У рукапісе перад вершам стаіць памета: «Скандынавы». Згодна са спісам, складзеным М. Багдановічам, у Творах, 1927 перад названай песняй гэтая памета заменена на «Скандынаўская».

Іспанскія

*** Ясновакая Аніта

(с. 393)

*** Донна Клара твар закрыла

(с. 393)

*** Найяснейшая сіньёра

(с. 393)

Друкуюцца па Творах, 1927, дзе ўпершыню апублікаваны з аўтографу.

У аўтографе перад вершамі стаіць памета: «Касцільскія».

Вершы з'яўляюцца не перакладам, а наследаваннем іспанскай народнай песні, якое «перадае дух, своеасабліваць і рытміка-інтанацыйныя асаблівасці іспанскіх любоўных рамансаў з іх эмацыянальнай экспрэсіяй, тэмпераментам і танцавальным рытмам» (196).

Японскія

*** *Ах, як спявае*

(с. 395)

*** *Мілая, згадай*

(с. 395)

*** *Дзіўна кволя*

(с. 395)

*** *Усё знікае*

(с. 395)

Друкуюцца па Творах, 1927, дзе ўпершыню апублікаваны з аўтографу.

У аўтографе перад вершамі стаіць памета: «Танкі».

«М. Багдановіча зацікавіла японская народная песня, так званая танка, якая паходзіць ад старажытных японскіх песень, што ўзніклі яшчэ ў VIII—XII стагоддзях...

Беларускі паэт здолеў перадаць характэрныя для танкі варыяцыі тэмы кахання і тэмы прыроды. У поўнай адпаведнасці з асаблівасцямі японскай танкі Багдановіч піша сваё пералажэнне белым вершам і захоўвае ў той жа час яе метрыку...» (196).

Тое, што японскія вершы «гучалі» па-беларуску, пацвярджаў З. Бядуля ва ўспамінах пра паэта: «Памятаю — чытаў ён тады вершы з японскай паэзіі, якія сваёй арыгінальнай формай вельмі зграбна выходзілі на беларускай мове»⁵.

⁵ Бядуля З. Мае ўспаміны (к вечару памяці М. Багдановіча). Савецкая Беларусь, 1923, № 134, 16 чэрв.

Персідскія

*** Я ўсё забыў на свеце

(с. 396)

*** Празрыстым пакрывалам ты агарнула твар

(с. 396)

Друкуюцца па Творах, 1927, дзе ўпершыню апублікаваны з аўтографу.

ПЕРАКЛАДЫ НА РУСКУЮ МОВУ

Як вядома, М. Багдановіч пераклаў на рускую мову шмат твораў беларускіх паэтаў. Паводле каментарыяў у Творах, 1927 і ў Зб. тв., 1968, існаваў рукапісны сшытак «Белорусские поэты, перевод М. Богдановича» з перакладамі вершаў Я. Купалы, Я. Коласа, Я. Лучыны і інш. Сшытак, як і большая частка архіва паэта, загінуў у час Вялікай Айчыннай вайны.

З Я. КУПАЛЫ

Жниво

(с. 397)

Пераклад верша Я. Купалы «Жниво» (1910).

Друкуюцца па аўтографе, які захоўваецца ў Цэнтральным дзяржаўным архіве літаратуры і мастацтва ў Маскве (ф. 66. Белавусаў, воп. 1, адз. зах. 1378). Пад тэкстам: С белорусского перевел М. Богданович. Адрес мой: Ярославль, Демидовский Лицей, Максиму Адамовичу Богдановичу. М. Богданович.

Датуецца ўмоўна 1911—1912 гг. (гл. камент. да верша «*** Кажуць людзі, быццам, творачы мужчыну»).

Як вядома, існавалі яшчэ два аўтографы гэтага перакладу. Адзін з іх пад загалоўкам «Жниво» захоўваўся ў архіве паэта. Памылкова гэты пераклад увайшоў у Творы, 1927 у якасці арыгінальнага верша.

Варыянт аўтографа:

10 В колосьях склонившихся шепчущей нивы

Другі аўтограф пад загалоўкам па першым радку «*** Созревших хлебов золотые посевы» захоўваецца ў Літаратурным музеі Янкі Купалы ў рукапісным фондзе (ф. 1, адз. зах. 3319).

У гэтым аўтографе ў сёмым радку закрэслена слова перад словам «быстро».

Пад тэкстам: С беларускага перавел М. Б-вiч.
Варыянты аўтографа:

10 Сре̑дь шелеста белого колоса нивы,
11 Теряючи в пуше свои переливы,

*** *Для тебя, отчизна предков моих*

(с. 398)

Пераклад верша Я. Купалы «Для зямлі прадзедаў маіх» (1912). Друкуецца па час. «Польмя», 1957, № 5, с. 157, дзе ўпершыню апублікаваны.

Дадзеныя для датавання перакладу адсутнічаюць.

У выданнях твораў М. Багдановіча друкуецца з 1957 г.

3 А. КРЫМСКАГА

*** *Пальмы гордые и лавры*

(с. 399)

Пераклад шостаі мініяцюры А. Крымскага «Горді пальми. Думні лаври...» з цыкла «Самотою на чужыні» (1898).

Друкуецца па аўтографе, які захоўваецца ў Цэнтральным дзяржаўным архіве літаратуры і мастацтва ў Маскве (ф. 66. Белавусаў, воп. 1, адз. зах. 1378). Пад тэкстам: Съ украинскаго перевель М. Богдановичъ.

Верш перакладзены, відаць, адначасова з вершам «*** Кажуць людзі, быццам, творачы мужчыну». Датуецца ўмоўна 1911—1912 гг. (гл. камент. да перакладу «*** Кажуць людзі...»).

Варыянты аўтографа, які захоўваўся ў архіве паэта:

4 Померанцев дивный лес.
7 Вдруг смотрю — в тени под пальмой
9 «Гей, земляче! — шепчет колос,
11—12 Раю этому мы чужды.
Что ж сюда нас занесло?»

*** *Теплый гром. Цветя, черешня*

(с. 400)

Пераклад другой мініяцюры А. Крымскага «*** Теплий грім... Цвіту-ча вішня» з цыкла «Передсмертні мелодіі» (1900).

Друкуецца па аўтографі, які захоўваецца ў Цэнтральным дзяржаўным архіве літаратуры і мастацтва ў Маскве (ф. 66. Белавусаў, воп. 1, адз. зах. 1378). Пад тэкстам: Сь українскаго перевель

М. Богдановичъ

Упершыню — Творы і апавяданні. Нарысы. Мн., 1957.

Датуецца ўмоўна 1911—1912 гг. (гл. камент. да перакладу «*** Кажуць людзі, быццам, творачы мужчыну»).

З Т. ШАЎЧЭНКІ

Пераклады вершаў Т. Р. Шаўчэнкі падаюцца ў паслядоўнасці, у якой яны захоўваліся ў архіве паэта. Пад апошнім — «Готово! Парус выпустили» — напісана рукой М. Багдановіча: «Ярославль. Демидовский Лицей».

Прыблізна ў 1913—1914 гг. М. Багдановіч працаваў над артыкуламі пра творчасць Т. Шаўчэнкі, што было звязана, відаць, са 100-годдзем з дня нараджэння ўкраінскага паэта. Можна меркаваць, што менавіта ў гэты час М. Багдановіч пераклаў некалькі вершаў Кабзара.

Н. И. Костомарову

(с. 401)

Пераклад верша Т. Шаўчэнкі «Н. И. Костомарову» з цыкла «В казематі» з падзагалоўкам «Моім союзнікам посвячаю». Пад тэкстам арыгінала: (1847, мая 19. С.-Пetersбург).

Друкуецца па Творах, 1927, дзе ўпершыню апублікаваны з аўтографу. Пад тэкстам дата напісання верша: «19. V. 1846. Петербург, в цитадели».

Цыкл «В казематі» Т. Шаўчэнкі напісаў у казематце III аддзялення ў час следства над удзельнікамі Кірыла-Мяфодзіўскага таварыства (з 17 красавіка па 30 мая 1847), таму можна меркаваць, што дата пад тэкстам пераклада (1846) недакладная.

Кастамарай Мікалай Іванавіч (1817—1885) — украінскі і рускі гісторык, пісьменнік, этнограф і публіцыст. Адзін з заснавальнікаў і актыўных удзельнікаў Кірыла-Мяфодзіўскага таварыства. Прытрымліваўся памяркоўна-ліберальных пазіцый. З Т. Шаўчэнкам пазнаёміўся ў 1846 г.

В неволе

(с. 402)

Пераклад верша Т. Шаўчэнкі «*** Мені аднакова, чи буду» з цыкла «В казематі». Пад тэкстам арыгінала: (1847, Орская крэпость).

Друкуецца па Творах, 1927, дзе ўпершыню апублікаваны з чыстава-

га аўтографа пад загалоўкам «В неволе». Пад тэкстам: «1847. Петербург, в цитадели».

Варыянты чарнавога аўтографа, які, паводле каментарыяў у Творах, таксама захоўваўся ў архіве паэта.

- 1 В Украине жить мне можно
- 2 {Возможно ль жить в Украине будет, не все равно ли мне?
Иль нет,— мне всё равно вполне.
- 3 Иль будет помнить, иль забудет
- 4 Круг близких в дальней стороне,—
- 5 Мне одинаково вполне.

*** В неволе тяжело... хоть и воли

(с. 403)

Пераклад верша Т. Шаўчэнкі «*** В неволі тяжко, хоча й волі» з цыкла «В казематі». Пад тэкстам арыгінала: (Між 19 і 30 травня 1847. С.-Петербург).

Друкуецца па Творах, 1927, дзе ўпершыню апублікаваны з чыставаго аўтографа. Пад тэкстам: «1847, Петербург, в цитадели».

А. О. Козачковскому.

(с. 404)

Пераклад першых 26 радкоў верша Т. Шаўчэнкі «А. О. Козачковському». Пад тэкстам арыгінала: (Друга паловіна 1847. Орська крэпость).

Друкуецца па «Ежемесячному журналу литературы, науки и общественной жизни», 1914, СПб, № 3, с. 6, дзе ўпершыню апублікаваны. Пад тэкстам: 1847. Орская крепость.

Датуецца годам апублікавання.

Варыянты аўтографа, які, паводле каментарыяў у Творах, 1927, захоўваўся ў архіве паэта:

- 9 Кругом листочки обедаю
- 10 И списываю «Сковороду»
- 14 И петь и плакать в бурьяне,—
- 24 И это из-за пятака
- 26 Так вот как бог карать нас может.

Казачкоўскі Андрэй Восінавіч (1812—1889) — пераяслаўскі ўрач, сябар Т. Шаўчэнкі.

Скаварада Рыгор Савіч (1722—1794) — украінскі асветнік, вандроўны філосаф і паэт. Аўтар вершаў і баек у прозе. Творы Скаварады

распаўсюджваліся ў рукапісах. Т. Шаўчэнка захапляўся паэтычнай творчасцю Скаварады яшчэ ў дзяцінстве, перапісваў яго вершы з рукапіснага спіса свайго настаўніка — дзяка П. Рубана.

«Три царие с дарами»... — відаць, царкоўныя або школьныя віршы пра волхваў (волхвы-цары, магі), якія, па хрысціянскіх паданнях, прыйшлі прывітаць нованароджанага Ісуса Хрыста і прынеслі яму ў падарунак золата, ладан і духмяную смалу — мірру. Агульнапрынята, што волхваў было тры, што адпавядала колькасці падарункаў.

*** *И серое небо, и сонные воды...*

(с. 405)

Пераклад верша Т. Шаўчэнкі «*** І небо невміте, і заспані хвилі». Пад тэкстам арыгінала: (Друга паловіна 1848. Косарал).

Друкуецца па Творах, 1927, дзе ўпершыню апублікаваны з чыставаго аўтографа. У канцы чарнавага рукапісу, які таксама захоўваўся ў архіве паэта, пад тэкстам было: «1848. Над Аралом».

Косарал — востраў у паўночна-ўсходняй частцы Аральскага мора. Т. Шаўчэнка ўпершыню пабываў на востраве ў ліпені 1848 г. у складзе Аральскай экспедыцыі капітана-лейтэнанта А. Буталава па даследаванні Аральскага мора.

*** *Готово! Парус распустили*

(с. 406)

Пераклад верша Т. Шаўчэнкі «*** Готово! Парус розпустили». Пад тэкстам арыгінала: (Друга паловіна 1849. Косарал).

Друкуецца па Творах, 1927, дзе ўпершыню апублікаваны з аўтографа. У канцы другога аўтографа, які таксама захоўваўся ў архіве паэта, пад тэкстам: «IX. 1849. На Арале».

...*С баржей баркас неторопливый.* — Т. Шаўчэнка мае на ўвазе дзве шхуны Аральскай экспедыцыі — «Канстанцін» і «Мікалай».

З І. ФРАНКА

На реке вавилонской

(с. 407)

Пераклад верша І. Франка «На ріці вавілонській» з кнігі лірыкі «Semper tiro» (1906).

Друкуецца па газ. «Нижегородский листок», 1915, № 188, 13 ліп., дзе ўпершыню апублікаваны без эпіграфа.

Датуецца годам апублікавання.

На ўкраінскай мове верш быў апублікаваны ў 1902 г. пад загалоўкам «На рѣках вавилонских тамо съдохомь...» У далейшым ён друкаваўся пад загалоўкам «На ріці вавілонській» з эпіграфам «На рѣках вавилонских тамо съдохомь...» У арыгінале верш складаецца з 23-х двухрадкоўяў, у перакладзе значна скарачаны.

Па сведчанні ўкладальнікаў Твораў, 1927, у архіве паэта захоўваўся аўтограф верша з эпіграфам «На рѣках вавилонских тамо съдохомь» (радок з Бібліі. Кн. «Псалтыр». Псалом № 136, верш 1: «Песнь на реках Вавилона»). На адвароце рукапісу невядома кім давалася ацэнка перакладам М. Багдановіча на рускую мову.

Варыянты аўтографа:

- 3 Вавилоняне вокруг издевались толпой:
- 4 «Что-нибудь про Сион, про Фавор нам запой!»
- 5 «Про Сион? Про Фавор? Их уж слава в былом:
- 6 На Фаворе — пустыня, в Сионе — разгром!
- 7 Нет, иную я песню для вас изберу:
- 11 С детства я приучился бояться господ,
- 12 И с улыбкой смотреть, как томят мой народ.
- 15 Пусть возрос я, как кедр, что венчает Ливан,
- 18 Но ношу в своих нервах невольничий страх.
- 24 Не пришлось бы рабом наделить нам народ.
- 28 Повторять про себя: «Полюбила раба».

Кармель — гара ў паўночнай частцы Палесціны (на тэрыторыі дзяржавы Ізраіль).

Сион — узгорак у Іерусаліме, дзе, згодна біблейскай міфалогіі, была рэзідэнцыя цара Давіда і храм бога. Адсюль у іудаізме слова «сіён» стала сімвалічна абазначаць «преданных богу» людзей.

Ливан (па-арабску «белая гара») — горны хрыбет у Рэспубліцы Ліван.

З У. САМІЙЛЕНКІ

*** *Те, что в холодных сердцах любви ни к кому не имеют*

(с. 409)

Пераклад другой элегіі У. Самійленкі «*** Ты, што нікого не любляць, бо серце глухое в них, холоднае» (1887).

Друкуецца па Творах, 1927, дзе ўпершыню апублікаваны з чыставага аўтографа.

Датуецца ўмоўна 1915—1916 гг.

Паколькі артыкул М. Багдановіча «В. Самійленко» выйшаў з друку ў ліпені — жніўні 1916 г., можна меркаваць, што ў час працы над ім быў зроблены пераклад элегіі ўкраінскага паэта.

Самійленко Уладзімір Іванавіч (псеўданімы Іваненка, Палтавец, Сывенкі і інш., 1864—1925) — украінскі паэт. Друкаваўся з 1886 г. Вядомы як сатырык, які едка высмейваў у вершаваных памфлетах і фельетонах псеўдапатрыятызм украінскіх нацыяналістаў. Пасля Кастрычніцкай рэвалюцыі эмігрыраваў у Галіцыю, аднак у 1924 г. вярнуўся на радзіму. Самійленку належаць драматычныя творы, пераклады з антычных, заходнеўрапейскіх і рускіх аўтараў.

Паводле каментарыяў у Творах, 1927, сярод рукапісных матэрыялаў М. Багдановіча захоўваўся накід верша Самійленкі ў перакладзе на рускую мову:

Пышно, весело и гордо
Там живет счастливо всякий
Держиморда, Держиморда...

З ЧАРНАВЫХ НАКІДАЎ

У дадзены раздзел уваходзяць чарнавыя накіды, а таксама незавершаныя і стылістычна неапрацаваныя вершы.

У Творах, 1927 матэрыялы групаваліся па тэматычных цыклах, якія былі вызначаны Літкамісіяй. Кампазіцыя, прапанаваная ўкладальнікамі, адхілена рэдкалегіяй дадзенага Збору твораў, аднак у каментарыях да кожнага верша ўказваецца, у якім цыкле ён быў змешчаны.

Накіды і вершы раздзела падаюцца ў храналагічным парадку. У выпадках, калі дата напісання твораў да гэтага часу не ўстаноўлена, яны размяшчаюцца ў паслядоўнасці, вызначанай Літкамісіяй.

Пры падрыхтоўцы да выдання Твораў, 1927 асобныя словы ў тэкстах не былі расчытаны (абгарэлыя аўтографы, адарваныя кавалкі паперы з рукапісамі і г. д.). Яны як недакладна ўстаноўленыя ўзяты ўкладальнікамі ў дужкі.

*** *Залілось, слязьмі быццам, зоркамі*

(с. 416)

Друкуецца па Творах, 1927, дзе ўпершыню апублікаваны з аўтографу. Быў змешчаны ў цыкле «Прырода. Малюнкі і настроі».

Верш па змесце і стылі блізкі да верша «Вось і ноч», які датуецца 1910 г.

Паводле каментарыяў у Творах, накід захоўваўся ў чарнавіках разам з вершам «Па-над белым пухам вішняў», напісаным у 1910 г.

Па характары напісання літар можна зрабіць вывад, што абодва творы напісаны ў адзін час. Гэта дае падставу датаваць накід 1910 г.

Варыянт другога радка:

Неба цёмнае і бязбрэжнае.

*** Ноч імглою сізай землю аблівае

(с. 417)

Друкуецца па Творах, 1927, дзе ўпершыню апублікаваны з аўтографа.

Аўтограф змешчаны ў сшытку, які датуецца 1910 г. Тут жа падаюцца варыянты гэтага верша:

- 1 Як чудава сінняй ноччу пакрывае...
(Як чудава) Сінняй ноччу, ноччу мая.
- 2 На палях раса сырая зіхаціць.
- 3 (Як чудава) Зорак россып залатая.
- 4 У небе іскрыцца — дрыжыць...

Апрача названага чатырохрадкоўя і варыянтаў на беларускай мове, у Творах змешчаны верш на рускай мове «*** Хорошо прозрачной теплой ночью мая».

*** Бывае, вада перапоўніць

(с. 418)

Друкуецца па Творах, 1927, дзе ўпершыню апублікаваны з чарнавога аўтографа. Быў змешчаны ў цыкле «Творчасць паэта, — яе прырода і крыніцы».

Датуецца ўмоўна 1911 г.

Паводле каментарыяў у Творах, 1927, аўтограф разам з вершам «Дзявольскаму», які датаваны 1911 г., быў змешчаны ў сшытку апошніх гадоў навучання паэта ў гімназіі.

*** Усё ў жыцці мне даўно ўжо абрыдла

(с. 419)

Друкуецца па Творах, 1927, дзе ўпершыню апублікаваны з чарнавога аўтографа. Быў змешчаны ў цыкле «Творчасць паэта, — яе прырода і крыніцы».

Накід зроблены на кавалку паперы, адарваным ад сшытка. Зверху стаяла лічба «III». Укладальнікі Твораў выказалі меркаванне, што

накід з'яўляецца ці ўрыўкам з верша, ці вершам з цыкла на адну тэму.
Паводле асаблівасцей пісьма дата напісання была вызначана Літка-
місіяй гадамі «Вянка» — 1909—1912 гг.

*** Тая крыніца, што ранш к акіяну нясла свае хвалі

(с. 420)

Друкецца па Творах, 1927, дзе ўпершыню апублікаваны з аўтографа. Быў змешчаны ў цыкле «Бацькаўшчына. Народна-спеўныя тэмы». У архіве паэта захоўваўся таксама чарнавы накід гэтага верша, да якога быў прыкладзены пераклад на рускую мову некаторых беларускіх слоў.

Як адзначаецца ў Творах, рукой М. Багдановіча над вершам было напісана: «Девиз. Белоруссия». Укладальнікі Твораў выказалі слушнае меркаванне, што паэт меў намер у гэтым вершы развіць тэму адраджэння Беларусі, якая, аднак, засталася недапрацаванай.

Гэты верш, як і папярэдні, паводле асаблівасцей пісьма можна да-
таваць 1909—1912 гг.

*** Холодная, ясная ноч

(с. 421)

Друкецца па Творах, 1927, дзе ўпершыню апублікаваны з аўтографа. Быў змешчаны ў цыкле «Каханне. Жанчына-маці».

Датуецца ўмоўна 1910—1913 гг.

Сярод матэрыялаў з творамі паэта захоўвалася папка, на адной са старонак якой Багдановічам быў зроблены надпіс: «Польнь-трава. Стихи об Ане Р... не, с ея портретом, автографом, с комментариями к стихам». Відаць, паэт меў намер напісаць цыкл вершаў аб дзяўчыне, з якой ён пазнаёміўся і сустрэўся ў доме Какуевых у перыяд з 1910 па 1913 гг. Можна меркаваць, што гэты і іншыя накіды (***Вы так часта пазіралі ў люстру», «***Толькі чаму ж гэта ў ночы глыбокія», «***Вашай цётцы, здаецца, вельмі прыемна», «***Усё адна цяпер мне думка сэрца сушыць», «***Больш за ўсё на свеце жадаю я», «***Буду сніць і днямі, і нача-мі», «***Муар», «***Ці ведаеце Вы, цёмнавокая пані», «***Цёмнавокая пані, канец!», а таксама вершы «***Учора шчасце толькі глянула нясмела», «***Усё праходзе», «***Четверной акростих», «***Уймись, волнения страсти») звязаны з імем Ані.

У «Вянку паэтычнай спадчыны» да цыкла вершаў пра Аню прыводзяцца два эпіграфы:

Друже любий мій,
Шо читаеш се,
Ти хоч зрозумій
Біль, шо сердце ссе.

М. Вороний

Одну сльозу з очей карих
І — пан над панами!

Т. Шевченко

***Вы так часта пазіралі ў люстру

(с. 422)

Друкуецца па Творах, 1927, дзе ўпершыню апублікаваны з аўтографа. Быў змешчаны ў цыкле «Каханне. Жанчына-маці».

Гэты накід, як і папярэдні — «Халодная, ясная ноч» — узор нерыфмаваных вершаў М. Багдановіча, характэрных для творчасці паэта.

Паколькі абодва накіды захоўваліся ў адной папцы, а «Халодная, ясная ноч» прыблізна датуецца 1910—1913 гг., відаць, дадзены накід таксама можна ўмоўна аднесці да гэтага ж перыяду.

***Толькі чаму ж гэта ў ночы глыбокія

(с. 423)

Друкуецца па Творах, 1927, дзе ўпершыню апублікаваны з аўтографа. Быў змешчаны ў цыкле «Каханне. Жанчына-маці».

Датуецца ўмоўна 1910—1913 гг. (гл. камент. да накіда «***Халодная, ясная ноч»)

***Вашай цётцы, здаецца, вельмі прыемна

(с. 424)

Друкуецца па Творах, 1927, дзе ўпершыню апублікаваны з аўтографа. Быў змешчаны ў цыкле «Каханне. Жанчына-маці».

Датуецца ўмоўна 1910—1913 гг. (гл. камент. да накіда «***Халодная, ясная ноч»).

Накід у выглядзе нерыфмаванага верша адносіцца да цёткі Анны Рафаілаўны — Таццяны Рафаілаўны (паводле сведчання бацькі паэта).

***Мая гаспадыня

(с. 425)

Друкуецца па Творах, 1927, дзе ўпершыню апублікаваны з аўтографа. Быў змешчаны ў цыкле «Каханне. Жанчына-маці».

Датуецца ўмоўна 1910—1913 гг. (гл. камент. да накіда «***Халодная, ясная ноч»).

Верш напісаны ў выглядзе зварота да цёткі Анны Рафаілаўны — Таццяны Рафаілаўны.

***Усё адна цяпер мне думка сэрца <сушыць>

(с. 426)

Друкуецца па Творах, 1927, дзе ўпершыню апублікаваны з аўтографа. Быў змешчаны ў цыкле «Қаханне. Жанчына-маці».

Датуецца ўмоўна 1910—1913 гг. (гл. камент. да накіда «***Халодная, ясная ноч»).

Паводле каментарыяў Літкамісіі, накід складаўся з двух строф. Паколькі першая строфа напалову абгарэла, прачытаць яе было немагчыма. Тут прыводзіцца толькі другое чатырохрадкоўе.

***Больш за ўсё на свеце жадаю я

(с. 427)

Друкуецца па Творах, 1927, дзе ўпершыню апублікаваны з аўтографа. Быў змешчаны ў цыкле «Қаханне. Жанчына-маці».

Датуецца ўмоўна 1910—1913 гг. (гл. камент. да накіда «***Халодная, ясная ноч»).

Гэты накід — адзін з прыкладаў нерыфмаванага верша М. Багдановіча.

***Буду сніць і днямі, і начамі

(с. 428)

Друкуецца па Творах, 1927, дзе ўпершыню апублікаваны з аўтографа. Быў змешчаны ў цыкле «Қаханне. Жанчына-маці».

Датуецца ўмоўна 1910—1913 гг. (гл. камент. да накіда «***Халодная, ясная ноч»).

Можна меркаваць, што накід па тэме адносіцца да цыкла вершаў, прысвечаных Ані.

***Муар

(с. 429)

Друкуецца па Творах, 1927, дзе ўпершыню апублікаваны з аўтографа. Быў змешчаны ў цыкле «Қаханне. Жанчына-маці».

Датуецца ўмоўна 1910—1913 гг. (гл. камент. да накіда «***Халодная, ясная ноч»).

***Ці ведаеце Вы, цёмнавокая пані

(с. 430)

Друкуецца па Творах, 1927, дзе ўпершыню апублікаваны з аўтографа. Быў змешчаны ў цыкле «Каханне. Жанчына-маці».

Датуецца ўмоўна 1910—1913 гг. (гл. камент. да накіда «***Халодная, ясная ноч»).

***Цёмнавокая пані, канец!

(с. 431)

Друкуецца па Творах, 1927, дзе ўпершыню апублікаваны з аўтографа. Быў змешчаны ў цыкле «Каханне. Жанчына-маці».

Датуецца ўмоўна 1910—1913 гг. (гл. камент. да накіда «***Халодная, ясная ноч»).

Накід уяўляе сабой рыфмаваны верш на тую ж тэму, што і нерыфмаваны папярэдні.

***Апусціўшы густыя расніцы

(с. 432)

Друкуецца па Творах, 1927, дзе ўпершыню апублікаваны з чарнавога накіду. Быў змешчаны ў цыкле «Жанчына-маці».

Датуецца 1912 г. паводле фотакопіі чарнавых накідаў, якая змешчана ў Творах, 1927 і пазначана ўкладальнікамі менавіта гэтым годам.

***Ёсць гэткая японская забаўка

(с. 433)

Друкуецца па Творах, 1927, дзе ўпершыню апублікаваны з чарнавога аўтографа. Быў змешчаны ў цыкле «Творчасць паэта,— яе прырода і крыніцы».

Пачатак накіда (тры радкі) уваходзіць у верш «Пану Антону Навіне на спамін ад аўтара». Верш датуецца пачаткам 1914 г. Можна меркаваць, што накід «***Ёсць гэткая японская забаўка» напісаны да 1914 г. і пазней быў выкарыстаны паэтам.

Двайняткі

(с. 434)

Друкуецца па Творах, 1927, дзе ўпершыню апублікаваны з чарнавога аўтографа. Быў змешчаны ў цыкле «Творчасць паэта,— яе прырода і крыніцы».

Датуецца 1914 г. на той падставе, што гэты і наступны верш «Я — непрыкметны, шэры чалавек» у рукапісе змешчаны побач з вершам «За газетай»,¹ які датуецца гэтым жа годам.

***Я — непрыкметны, шэры чалавек

(с. 435)

Друкуецца па Творах, 1927, дзе ўпершыню апублікаваны з чарнавога аўтографа. Быў змешчаны ў цыкле «Творчасць паэта,— яе прырода і крыніцы».

Датуецца 1914 г. (гл. камент. да верша «Двайняткі»).

***Ой, грыві, грыві, труба, ўранку рана

(с. 436)

Друкуецца па Творах, 1927, дзе ўпершыню апублікаваны з чарнавога накіда. Быў змешчаны ў цыкле «Бацькаўшчына. Народна-спеўныя тэмы».

На думку Літкамісіі, накід можна ўмоўна датаваць 1914—1915 гг.— часам захаплення паэта мастацкім фальклорам.

***Ой, скацілася зорачка, скацілася

(с. 437)

Друкуецца па Творах, 1927, дзе ўпершыню апублікаваны з чарнавога аўтографа. Быў змешчаны ў цыкле «Бацькаўшчына. Народна-спеўныя тэмы».

Датуецца ўмоўна 1914—1915 гг. (гл. камент. да верша «Ой, грыві, грыві труба»).

Паводле каментарыяў у Творах, у аўтографе радок 6 паэтам быў закрэслены. Укладальнікі Твораў узнавілі яго і змясцілі ў дужках у асноўным тэксе. Рэдкалегія пагадзілася з вывадам Літкамісіі.

---

¹ У дадзеным выданні друкуецца па газ. «Наша ніва» без назвы («***Ты доўга сядзела за сталом»).

***Истужку сіною ўплятаю

(с. 438)

Друкуецца па Творах, 1927, дзе ўпершыню апублікаваны з чарнавога аўтографа. Быў змешчаны ў цыкле «Бацькаўшчына. Народна-спеўныя тэмы».

Накід умоўна датуецца 1914—1915 гг. на той падставе, што чарнавы аўтограф захоўваўся ў папцы разам з вершамі, напісанымі ў гэтыя ж гады.

Укладальнікамі Твораў было выказана меркаванне, што радок шосты верша з'яўляецца варыянтам сёмага. Нягледзячы на гэта, дадзены радок быў уключаны ў дужках у асноўны тэкст. Рэдкалегія не пагадзілася з думкай Літкамісіі і менавіта як варыянт змяшчае радок у каментарыях, выключыўшы яго з асноўнага тэксту.

Варыянт аўтографа:

6 Ад чаго яна ўплятаецца,

***Аня, Анечка

(с. 439)

Друкуецца па Творах, 1927, дзе ўпершыню быў апублікаваны з чарнавога аўтографа. Быў змешчаны ў цыкле «Бацькаўшчына. Народна-спеўныя тэмы».

На думку ўкладальнікаў Твораў, накід па стылі і манеры пісьма нагадвае радкі з верша «Максім і Магдалена», які быў напісаны ў 1915 г.: «Магда, Магдачка, // Мая кветачка — пралесачка!», «Магда-Магдачка, // Мая зоранька ясная, // Маё сонейка прэкраснае!»

Відаць, і накід можна ўмоўна датаваць 1915 г.

***Беларусь, твой народ дачакаецца

(с. 440)

Доля мужыка

(с. 441)

***Досі ўжо, браты, чужынцам мы служылі

(с. 442)

Друкуюцца па Творах, 1927, дзе ўпершыню апублікаваны.

Былі змешчаны ў цыкле «Бацькаўшчына. Народна-спеўныя тэмы».

Усе тры накіды захоўваліся ў папцы з вершамі, напісанымі ў 1915 г., што дае падставу датаваць іх гэтым жа годам.

У «Вянку паэтычнай спадчыны» накід «*** Беларусь, твой народ дачакаецца...» мае працяг:

Бач, агністым блескам засвячаюцца
Шыбы цёмных вясковых хат,
Туманы расою рассыпаюцца...

Верш «Доля мужыка», на думку ўкладальнікаў Твораў, не характэрны для М. Багдановіча і з'яўляецца наследаваннем творчасці паэтаў нашаніўскага перыяду. Такое меркаванне пэўным чынам звужае ўяўленні аб творчасці М. Багдановіча, які настойліва шукаў новыя формы і сродкі мастацкага спасціжэння сацыяльнай рэчаіснасці свайго часу і ў працэсе гэтых пошукаў мог звярнуцца і да вопыту нашаніўскай паэзіі, да традыцый адлюстравання «долі мужыка», закладзеных Ф. Багушэвічам і Я. Купалам.

***Ты не згаснеш, ясная зарана(чка)

(с. 443)

Друкуецца па Творах, 1927, дзе ўпершыню апублікаваны з чарнавога аўтографа. Быў змешчаны ў цыкле «Бацькаўшчына. Народна-спеўныя тэмы».

Паводле каментарыяў Літкамісіі, аўтограф захоўваўся ў папцы разам з вершамі, напісанымі ў 1915 г. Гэта дае падставу датаваць яго ўмоўна 1915 г.

***Успывае грамада сіфанафора

(с. 444)

Друкуецца па Творах, 1927, дзе ўпершыню апублікаваны з аўтографа. Быў змешчаны ў цыкле «Прырода. Малюнкi і настроi».

Датуецца 1916 г.

Верш напісаны пад уплывам вывучэння навуковай спадчыны вучонага-біёлага і сацыёлага М. Дз. Ножына, на 50-годдзе з дня смерці якога М. Багдановіч адгукнуўся артыкулам «Н. Д. Ножин». («Ежемесячны журнал», Петроград, 1916, № 6). Паэтычным увасабленнем роздуму паэта над праблемамі, якія закранаў вучоны і якія цікавілі яго самога, і з'явіліся радкі верша.

Сіфанафоры — марскія каланіяльныя празрыстыя арганізмы, якія свабодна плаваюць. Кожная сіфанафора выконвае ў калоніі сваю спецыфічную функцыю, якую робіць усё жыццё. У выніку ўсе сіфанафоры рэзка адрозніваюцца адна ад другой сваім выглядам.

*** Сягоння ноччу я ў царстве казкі

(с. 445)

Друкуецца па Творах, 1927, дзе ўпершыню апублікаваны з аўтографа. Быў змешчаны ў цыкле «Прырода. Малюнкi і настроi».

Дадзеныя для датавання накіда адсутнічаюць.

Паводле каментарыяў у Творах, у аўтографе слова «відаць» у 7 радку паэтам было закрэслена. Літкамісія ўзнавіла яго, пакінуўшы ў дужках у асноўным тэксе. Рэдкалегія не пагадзілася з думкай укладальнікаў Твораў і выключыла слова з асноўнага тэкста, змясціўшы яго ў каментарыях.

Варыянт аўтографа:

7 Бо налякаўся, <відаць>, канфеццi

*** Тут пахаваны мае пачуванні

(с. 446)

*** Спеў залунай

(с. 446)

Друкуюцца па Творах, 1927, дзе ўпершыню апублікаваны з чарнавых аўтографаў. Былі змешчаны ў цыкле «Творчасць паэта,— яе прырода і крыніца».

Дадзеныя для датавання накідаў адсутнічаюць.

*** Ліецца па бары шырокі, поўны шум

(с. 447)

Друкуецца па Творах, 1927, дзе ўпершыню апублікаваны з аўтографа. Быў змешчаны ў цыкле «Прырода. Малюнкi і настроi».

Дадзеныя для датавання адсутнічаюць, але ў «Вянку паэтычнай спадчыны» накід без аргументацыі датуецца 1911 г.

*** Шчасцем яна аж да краю

(с. 448)

Друкуецца па Творах, 1927, дзе ўпершыню апублікаваны з аўтографа. Быў змешчаны ў цыкле «Жанчына-маці».

Дадзеныя для датавання адсутнічаюць, але ў «Вянку паэтычнай спадчыны» накід без аргументацыі датуецца 1912 г.

Чарнавы накід складаецца з дзвюх строф. Другая строфа выкарыстана паэтам у якасці часткі верша «З энкам дзіце ты раджаеш...».

таму ў раздзеле «З чарнавых накідаў» укладальнікі Твораў змясцілі толькі першае чатырохрадкоўе. Рэдкалегія лічыць неабходным падаць у дадзеным раздзеле накід у поўным аб'ёме.

*** Прычасціўся целу мацеры

(с. 449)

Друкецца па Творах, 1927, дзе ўпершыню апублікаваны з аўтографа. Быў змешчаны ў цыкле «Жанчына-маці».

Дадзеныя для датавання адсутнічаюць, але ў «Вянку паэтычнай спадчыны» накід без аргументацыі датуецца 1912 г.

Ласун

(с. 450)

Друкецца па Творах, 1927, дзе ўпершыню апублікаваны з аўтографа. Быў змешчаны ў цыкле «Жанчына-маці».

Дадзеныя для датавання адсутнічаюць, але ў «Вянку паэтычнай спадчыны» накід без аргументацыі датуецца 1912 г.

Credo

(с. 451)

Друкецца па Творах, 1928, дзе падаецца як урывак неразборліва напісанага верша «Credo».

Дадзеныя для датавання адсутнічаюць, але ў «Вянку паэтычнай спадчыны» накід без аргументацыі датуецца 1911 г.

*** Маць-Беларусь! Цяжка твайму сыну

(с. 452)

Друкецца па часоп. «Польмя», 1957, № 5, с. 156, дзе ўпершыню апублікаваны.

Дадзеныя для датавання накіда адсутнічаюць.

Як адзначаюць Н. Ватацы і Н. Лапідус, у гэтым маленькім урыўку выказана думка, якую паэт з такой паэтычнай сілай перадаў у сваім выдатным вершы «Народ, беларускі народ!»²

² Ватацы Н., Лапідус Н. Невядомыя творы Максіма Багдановіча. Польмя. 1957. № 5. С. 156.

Dubia

У раздзел Dubia ўваходзяць вершы пад псеўданімам Riop, якія, па словах былога рэдактара яраслаўскай газеты «Голос» С. С. Каныгіна, належалі М. Багдановічу. Да твораў гэтага раздзела далучаюцца вершы «*** О, не вечно тучи мглою», «Современным поэтам», «*** Я, Купала,— не малое...», якія ўпершыню ўключаюцца ў выданне твораў М. Багдановіча.

*** О, не вечно тучи мглою

(с. 453)

Друкуецца па газ. «Голос», 1910, № 4, 6 студз., дзе ўпершыню апублікаваны з подпісам: Ріопъ

Датуецца годам апублікавання.

У Збор твораў М. Багдановіча ўключаецца ўпершыню.

Верш з такім подпісам («Ріопъ» замест «Riop») не ўвайшоў у папярэднія выданні твораў паэта, хаця можна выказаць думку, што ён належыць М. Багдановічу, зыходзячы з таго, што іншыя вершы ў газеце «Голос» за гэты год апублікаваны пад псеўданімам «Riop».

Паколькі ва ўсёй падшыўцы газеты за гэты і іншыя гады не знойдзены ні адзін мастацкі твор з подпісам «Ріопъ», ёсць падстава меркаваць, што іменна графічная памылка не дазволіла даследчыкам раней уключыць названы верш у творчую спадчыну М. Багдановіча. У перыядычных выданнях таго часу памылкі пры наборы сустрэкаліся даволі часта. Прыкладам можа быць выпадак у той жа газеце «Голос» за 1910 г., дзе паведамленне карэспандэнта друкавалася з подпісам «Оріопъ», г. зн. зноў другая літара была набрана замест лацінскай «г».

*** Жду я... Порхают снежинки пушистые

(с. 455)

Друкуецца па газ. «Голос», 1910, № 21, 27 студз., дзе ўпершыню апублікаваны пад псеўданімам: Riop.

Датуецца годам апублікавання.

У выданнях твораў М. Багдановіча друкуецца з 1968 г.

Весеннее

(с. 456)

Друкуецца па газ. «Голос», 1910, № 71, 31 сак., дзе ўпершыню апублікаваны пад псеўданімам: Riop.

Датуецца годам апублікавання.
У выданнях твораў М. Багдановіча друкуецца з 1968 г.

Из испанских мотивов

(с. 458)

Друкуецца па газ. «Голос», 1910, № 104, 13-мая, дзе ўпершыню апублікаваны пад псеўданімам: Ріоп.

Датуецца годам апублікавання.
У выданнях твораў М. Багдановіча друкуецца з 1968 г.

*** Не сердись на меня, тихий друг

(с. 460)

Друкуецца па газ. «Голос», 1910, № 139, 25 чэрв., дзе ўпершыню апублікаваны пад псеўданімам: Ріоп.

Датуецца годам апублікавання.
У выданнях твораў М. Багдановіча друкуецца з 1968 г.

*** Я. Купала,— не малое...

(с. 461)

Друкуецца па часоп. «Беларусь», 1962, № 7, дзе змешчана ў арт. К. Буйлы «Пра дні мінулыя». Эпіграма на Я. Купалу.

Датуецца 1911 г.
У Збор твораў М. Багдановіча ўключаецца ўпершыню.

Современным поэтам

(с. 462)

Друкуецца па часоп. «Неман», 1978, № 11, дзе змешчаны ў арт. Я. Саламевіча «Неизвестное стихотворение Максима Богдановича». Упершыню апублікаваны ў «Северной газ.», 1913, № 55, 27 снеж.

АЛФАВІТНЫ ДАВЕДНІК *

*** А чаго ж там на вуліцы так сабакі брэшуць (Украінскія)	390	691
*** А чалом, чалом, мае госцейкі (Бяседная)	290	659
Агата (***) Помню — йшла я да ратушы хутка)	303	662
*** Ад родных ніў, ад роднай хаты (Слуцкія ткачы)	90	585
*** Ад спёкі пышуць дахі і асфальт	102	590
*** Ад спомінаў дзіцячых лет (Купідон)	257	648
Азра (***) Кожны вечар ля крыніцы)	374	683
*** Акіян дрыжыць (Малюнак мора)	180	620
Актава (***) Як моцны рэактыў, каторы выклікае)	142	607
*** Амур і сумны і прыгожы (На могілках)	254	646
*** Аня, Анечка	439	706
А. О. Козачковскому (***) Давно все это было...)	404	696
*** Апусцішы густыя расніцы	432	704
Асенняя ночай (***) Чарнееца сажаю вечар)	211	631
Асенняя песня (***) Як раньш, пье)	173	616
Астры (***) У поўначы астры ў саду расцвілі) З Алеся	194	626
*** Ат, не дурыце галавы! (Гутарка)	253	646
*** Ах, как умеете Вы, Анна (Четверной акростих)	324	668
*** Ах, как уютно, чисто, мило	328	670
Ах, Лявоніха, Лявоніха мая! (Лявоніха)	301	661
Ах, як спявае (Японскія)	395	692
Безнадзейнасць (***) Скарына, доктар лекарскіх навук)	91	586
*** Без сіл, уся ў пату, як белы снег, блядна	162	613
*** Беларусь, твой народ дачакаецца	440	706
*** Белы крыж, пліта, пад ёй — магіла	166	613
*** Белым кветам адзета каліна	249	645
*** Белым снегам укрылася вуліца (Хаўтуры)	241	642
*** Белым цветом одета каліна	356	678
*** Бледны, хілы ўсё ж люблю я	120	597
*** Бледный, хилый, все ж люблю я	364	680

* У першай калонцы лічбаў указаны старонкі тэкстаў, у другой — каментарыяў.

*** Блізка горнай рэчкі Сарыярві (Паво)	385	688
*** Блізка рэчкі Самацэчкі камары таўкуцца (Мушка-зелянушка і камарык — насаты тварык)	279	657
*** Блішчыць у небе зор пасеў	61	573
*** Бог Апалон з галавы зняў карону і кінуў у неба (Грамада зорак «Карона»)	190	624
*** Больш за ўсё на свеце жадаю я	427	703
*** Бор шумеў, навяваў зводны сон (Хрэсьбіны лесуна)	208	631
*** Буду сніць і днямі, і начамі	428	703
Бура (***) Панурая, вялізная жывёла)	57	572
*** Бывае, вада перапоўніць	418	700
*** Была Інгеборг, як сасонка, страйна (Скандынаўская)	391	693
*** Была калісь пара: гучэла завіруха	132	600
*** Быць можа пуціна жыцця (Д. Д. Дзявольскаму)	245	643
Бяседная (***) А чалом, чалом, мае госцейкі)	290	659
*** В горячем споре возражая беспрестанно	330	671
*** В неволе («В Украине ли, в Сибири ль будут)	402	695
*** В неволе тяжко... хоть и воли	403	696
В старом саду (***) Изящный сад — такой, как у Ватто)	345	676
*** В Украине ли, в Сибири ль будут (В неволе)	402	695
В дзікле «Северное море» (Современным поэтам)	462	711
Вадзянік (***) Сілавусы, згорблены, я залёг між цінай)	55	571
*** Вакол мяне кветкі прыгожа красуюць (На чужыне)	201	628
Варажба (***) Усё знікла — шум дажджу, і ветру вой сярдзіты)	267	652
Варона і чызг (***) Прыгода гэтая не так даўно была)	288	659
*** Вас днём нараджэння газеты віншую! (Ліст у рэдакцыю «Нашай нівы»	230	638
*** Вашай цётцы, здаецца, вельмі прыемна	424	702
*** Ведай, брат малады, што ў грудзях у людзей (Песняру)	126	598
Вераніка	147	610
Вершы беларускага складу (***) Бяседная, (***) У Максіма на кашулі, (***) На Лявонавай кашулі, (***) Як прыйшла я на ток малаціць, (***) Хоць і зорачка — ды не вячэрняя)	290	659
Весеннее (***) Ручку?.. Только одну)	456	710
*** Ветер гонит желтых листьев стаю (Осенью)	333	672
Вечар (***) Месяц круглы ўстаў на небе)	85	582
*** Вечар на захадзе ў попеле тушыць	65	575
Вечар (***) На небе месяц ўстаў зялёны)	222	636
*** Вечар ціхі, вечар прасты... (Цяжарная)	226	637
*** Віншую ад душы, панове («Нашай ніве»)	213	632
Возера (***) Стаяў калісь тут бор стары)	53	569
Возера (***) У чарцыёмнай і глыбокай)	59	573
*** Вось і ноч. Нада мной заліліся слязамі нябёсы	232	639
*** Вуліца — у руху кракоў (Паўстанне)	379	685

*** Вулкі Вільні зіюць і гулка грымяць!	96	588
*** Вы кажаце мне, што душа у паэта	129	599
*** Вы, панове, пазіраеце далёка	130	599
*** Вы так часта пазіралі ў лясстру	422	702
*** Вы, хто любіце натрапіць	51	568
*** Выйшаў з хаты. Ціха спіць надворак	307	663
Генрых (***) У Каносе, перад замкам)	373	683
*** Глянь: месяц бледны	176	618
*** Глянь, як зорка у цемні ляціць (С. Е. Палуяну)	104	591
*** Гнусь, працюю, пакуль не парвецца (З песняў беларускага мужыка)	209	631
Городская любовь (***) Мы под навесом лип)	329	671
*** Готово! Парус распустили	406	697
Грамада зорак «Карона» (***) Бог Апалон з галавы зняў карону і кінуў у неба)	190	624
*** Гул вулічных шынкаў; панельны бруд; каштаны	186	622
Гутарка (***) Ат, не дурыце галавы!)	253	646
Гутарка з паненкамі (***) Пабачце! Ластаўка малая)	128	599
*** Гэй, варушыцеся, коні панурыя (Досі ўжо працы)	79	581
*** Гэй, пайду ж я па вуліцы (Максім і Магдалена)	296	660
*** Гэты мілы, белы пальчык (Ласун)	450	709
Да вагітнай (***) Ціха ідзеш ты, у нетрах дзіцёнка хадоу калышаш)	157	612
Да дзіўчыны (***) Змоўклі вершы мае прад табой...)	321	667
*** Давно все это было... (А. О. Козачковскому)	404	696
*** Давно завянули цветы	365	680
*** Дарэмна ловіце вы ў сетку матылька (Крытыку)	224	636
*** Даўно ўжо цела я хварэю	118	596
Двайняткі (***) Нясмела я цяпер стаўлю)	434	705
Д. Д. Дзявольскаму (***) Быць можа, пуціна жыцця)	245	643
Дед (***) Сегодня было так тепло)	358	679
Дзве песні (***) Я палямі іду на чужой старане)	367	680
Дзве смерці (***) Калі патрыцый смерць з прыветам спа-тыкаў)	103	591
*** Дзе вы, лясоў, палёў цвяты?	123	598
Дзед (***) Так цёпла цэлы дзень было)	259	648
*** Дзедал пачаў чарадой прыладжываць пер'я (Ікар і Дзедал)	377	685
*** Дзень гэты, — так пісаў Катул (Успамін)	256	647
*** Дзень добры, пане! (<Пану Антону Навіне>)	271	654
*** Дзераўлянае яечка (Трыялет)	158	613
*** Дзесь у хмарах жывуць павукі	68	576
*** Дзіўна кволья (Японскія)	395	692
*** Дзякуй, пане, бо пазнаў ад вас і я (Пан і мужык)	250	646
*** Дзяцюк шчыра любіць дзіўчыну	370	681

*** Для тебя, отчизна предков моих	398	694
Добра ў неба далёкае глянуць	415	
*** Добрай ночы, зара-зараніца!	63	574
*** Дождж у полі і холад... Імгла	218	633
Доля мужыка (***) Ты скажы мне, мужык)	441	706
*** Донна Клара твар закрыла (Іспанскія)	393	691
*** Досі ўжо, браты, чужынцам мы служылі	442	706
Досі ўжо працы (***) Гэй, варушыцеся, коні панурыя)	79	581
*** Дробны дождж сясэ, ліецца (Разрытая магіла)	69	577
*** Душа твая — малюнак артыстычны (Зіянне месяца)	183	621
*** Душой стаміўшыся ў жыццёвых цяжкіх бурях (Лета- пісец)	86	583
*** Ёсць адна толькі мудрасць жыцця (Credo)	451	709
*** Ёсць гэткая японская забаўка	433	704
*** Ёсць на свеце такія бадзягі (Эміграцкая песня)	272	654
*** Ёсць чары у забытым старадаўнім (Тэрцыны)	143	608
*** Жду я... порхаюць снежінкі пушыстыя	455	710
Жниво (***) Созревших хлебов золотые посева)	397	693
*** Жывая лялечка! Не душу і не сэрца	225	637
*** Жывеш не вечна, чалавек	121	597
*** Забудеця многае, Клава	332	672
Завіруха (***) У бубны дахаў вецер б'е)	100	590
*** Загарэлісь кроўю вочы (Пугач)	212	632
*** За дахамі места памеркла нябёс пазалота	98	589
*** Залілось, слязьмі, быццам, зоркамі	416	699
*** Замёрзла ноччу шпаркая крыніца (Санет)	248	645
Захад (***) Слабне золак, згарае)	175	617
*** Зачем грустна она была	340	674
*** Звярнуў калісь Пегас на вулкі (Уступ)	95	588
*** Здароў, марозны, звонкі вечар! (Зімой)	72	578
Зеленая любовь (***) По улице, смеясь, шалая)	335	673
*** З энкам дзіце ты раджаеш	161	612
Зімова дарога (***) Шпарка коні імцацца ў полі)	71	577
Зімой (***) Здароў, марозны, звонкі вечар)	72	578
*** Зірнуў, як між валос...		
Зіянне месяца (***) Душа твая — малюнак артыстычны)	183	621
З Крымскага (***) Кажуць людзі, быццам, творачы муж- чыну)	191	624
*** Змоўк пясняр, затаіў свае песні (Каганцу)	105	592
*** Змоўклі вершы мае прад табой (Да дзяўчыны)	321	667
Змяіны цар (***) У цёмным небе — хараводы)	56	571
Змяіны цар (***) Цемень. Сосны. Елкі. Мох. Кара)	221	635
*** З нізкага берагу дно акіяна вачам недаступна (Пента- метры)	135	602
*** Золата, золата падае з неба!	383	687

*** Зорка Венера ўзышла над зямлёю (Раманс)	77	580
3 песняў беларускага мужыка (*** Гнусь, працую, пакуль не парвецца, *** Я хлеба ў багатых прасіў і маліў)	209	631
*** Зразаюць галіны таполі адну за адной	111	594
3 цыкла «Усмешкі» («Пан і мужык», *** Чытаю я журнал сучасны, *** Чаму у нас акамянеласці, «Гутарка»	250	646
3 цыкла «Лясун» («Прывольная, цёмная пушча»)	207	630
3 цыкла «Лясун» (*** Я спакойна драмлю пад гарой між кустоў)	231	639
3 цыкла «Эрас» (*** У космах схаваліся кветы чырвоныя, *** Зірнуў, як між валос)	202	629
3 Чарняўскага (*** Ужо зноў не спаткаюцца тыя шляхі)	192	625
Из испанских мотивов (*** О, мой маленький мучитель)	458	711
*** Зноў пабачыў я сялібы	153	
*** Ізяслаў-князь, сын Васількоў (Песня пра князя Ізяслава Полацкага)	236	640
*** Изящный сад — такой, как у Ватто (В старом саду)	345	675
Ікар і Дзедал (*** Дзедал пачаў чарадой прыладжываць пер'я)	377	685
Ікра (*** На масленице слышал я от друга)	336	674
*** Ім не пабачыць роднай хаты (Слуцкія ткачыхі)	413	699
*** И серое небо, и сонные воды	405	697
Іспанскія (*** Яснавокая Аніта, *** Донна Клара твар закрыла, *** Найяснейшая сінёра)	393	691
*** Істужку сіною ўплятаю	438	706
*** Каб залячыць у сэрцы раны (Касцёл св. Анны ў Вільні)	247	644
Каганцу (*** Змоўк пясняр, затаіў свае песні)	105	592
*** Кажуць людзі, быццам, творачы мужчыну (З Крымскага)	191	624
*** Калі зваліў дужы Геракл у пыл Антэя	119	597
*** Калі любоў ізмучыць	371	682
*** Калі маеш шмат чаго	372	682
*** Калі паласу агнявую	305	662
*** Калі патрыцый смерць з прыветам спатыкаў (Дзве смерці)	103	591
*** Калі смутак моцна дзьме душу маю (Мае песні)	198	627
*** Калі ў ракавіну цёмную жамчужніцы	124	598
*** Калісь глядзеў на сонца я (Трыялет)	140	606
*** Каля шляху ў чыстым полі (Над магілай)	197	626
Касцёл св. Анны ў Вільні (*** Каб залячыць у сэрцы раны)	247	644
*** Кінь вечны плач свой аб старонцы!	110	594
*** Кінь вокам на увесь абшар зямлі (Мяжы)	274	655
Кніга (*** Псалтыр, пакрытую няжорсткай бурай кожей)	89	585
Кніга (*** Псалтырь, покрытую нежесткой бурой кожей)	361	679

*** Кожны вечар ля крыніцы (Азра)	374	683
Костел св (ятой) Анны в Вільне (***) Чтоб заживить на сердце раны)	339	674
*** Краю мой родны! Як выкляты богам	107	592
Sredo (***) Есць адна толькі мудрасць жыцця)	451	709
Крытыку (***) Дарэмна ловіце вы ў сетку матылька)	224	636
Крытыку (***) Чэліні статуі не рабіў)	269	652
*** К твайму аконцу каля ганка (Пракляцце вагітнай)	160	612
Купідон (***) Ад спомінаў дзіцячых лет)	257	648
Ласун (***) Гэты мілы, белы пальчык)	450	709
*** Лепшы медзі сабе памятник справіў я (Памятник)	376	684
Летапісец (***) Душой стаміўшыся ў жыццёвых цяжкіх бурях)	86	583
Летапісец (***) Душой стаміўшыся ў жыццёвых цяжкіх бурях)	411	
*** Ліецца па бары шырокі, поўны шум	447	708
Ліст да п. В. Ластоўскага (***) Хоць значыць гэтае несць у Афіны совы)	263	650
Ліст у рэдакцыю «Нашай нівы» (***) Вас днём нараджэння газеты вішучу)	230	638
*** Ліхтарняў свет у сіняй вышыне (У Вільні)	97	588
*** Лучи веселье igralи (Н. И. Костомарову)	401	694
Лявоніха (***) Ах, Лявоніха, Лявоніха мая!)	301	661
Лясун (***) Сосны, елі, хвоя, хвощы)	215	634
Мае песні (***) Калі смутак моцна дзьме душу маю)	199	627
Маёвая песня (***) Па-над белым пухам вішняў)	75	579
Максім і Магдалена (***) Гэй, пайду ж я па вуліцы)	296	660
Маладыя гады	306	662
Малюнак мора (***) Акіян дрыжыць)	180	620
*** Маркотна я чакаю. Для чаго ты	243	643
*** Маць-Беларусь! Цяжка твайму сыну	452	709
*** Мая гаспадыня	425	702
Мая душа (***) Мая душа, як ястраб дзікі)	223	636
*** Мая душа, як лук, нацягнутай была (Эпіграф да верша)	321	667
*** Месяц выплыў над змрочнай, заснуўшай зямлёю (Самнамбул)	66	575
*** Месяц круглы ўстаў на небе (Вечар)	85	582
*** Мілая, згадай (Японскія)	395	692
Млоснасць (***) Я — падупаўшы Рым, каторы пазірае)	189	623
*** Мне долгое забвенье Вами (Триолет XVIII века)	344	676
*** Мне доўгае расстанне з Вамі (Трыялет)	255	647
Мне снілася (***) Усё вышэй і вышэй я на гору ўзбіраўся)	133	601
Мне снілось... (***) Я все выше и выше на гору подымался)	363	679

*** Муар	429	703
*** Мудрай прамовы	122	598
Мушка-зелянушка і камарык — насаты тварык (***) Блізка рэчкі Самацечкі камары таўкуцца)	279	658
*** Мы гаворым удвух пры агні ў цішыне	311	665
*** Мы доўга плылі ў бурным моры	131	600
*** Мы под навесом лип... (Городская любовь)	329	671
Мяжы (***) Кінь вокам на увесь абшар зямлі)	274	655
*** Набягае яно	318	667
*** На глухіх вулках — ноч глухая	99	589
*** На кожаном лісте пред узенькім окном (Переписчик)	380	679
*** На Лявонавай кашулі вышыты галубкі	293	659
*** На масленіце слышал я от друга (Икра)	336	674
На могілках (***) Амур і сумны і прыгожы)	254	646
*** На нас томительно, угрюмо наплывае	355	678
*** На небе месяц устаў зялёны (Вечар)	222	636
На реке вавилонской (***) На реке вавилонской — и я там сидел)	407	697
*** На солнце загляделся я (Триолет)	343	676
*** На цёмнай гладзі сонных луж балота (Санет)	138	604
На чужыне (***) Вакол мяне кветкі прыгожа красуюць)	201	628
*** На чыстым аркушы, прад вузенькім акном (Перапісчык)	88	584
Над возерам (***) Сонца ціха скацілася з горкі)	54	570
Над магілай (***) Каля шляху ў чыстым полі)	196	627
Над магілай мужыка (Спі, бядак!)	227	637
Над морам (Учора йшчэ буры раскаты грывелі)	229	638
*** Найяснейшая сінёра (Іспанскія)	393	691
*** Напілося сонца са крыніц сцюдзёных	116	596
*** Народ, Беларускі Народ!	266	651
Нашай ніве (***) Віншую ад душы, панове)	213	632
*** Нашых дзедаў душылі абшары лясоў	113	595
*** Не анёл у трубу уструбіў (Страцім-лебедзь)	316	666
*** Не блішчыць у час змяркання і ў глыбокай цемні ночы	115	596
*** Не бядуй, што хмары	246	643
*** Не знайсці мне спакою ні цёмнаю ноччу, ні днём (Раманс)	234	639
*** Не кувай ты, шэрая зязюля	82	581
*** Не сердись на меня, тихий друг	460	711
Непагодаю маёвай (***) Падаюць вішняў цвяты, і разносіць іх вецер халодны)	136	603
*** Непагодны вечар. Сумна, дружа, мусі?	310	664
*** Николай Иванович! Вы ли? (Триолет)	334	673
Н. И. Костомарову (***) Лучи веселые играли)	401	694

*** Ноч. Газніца гарыць, чырванее	70	577
*** Ноч. Дождж. Нябёс імгла. Абрисам цёмным рэжа	188	622
Ноч (***) Ціха ўсё была на небе, зямлі і на сэрцы)	200	627
*** Ноч імглою сізай землю аблівае	417	700
*** Нясмела я цяпер стаўлю (Двайняткі)	434	705
*** Няяркая, маленькая вясёлка (Просценькі вершык)	268	652
*** О, мой маленькі мучитель (Из испанских мотивов)	458	711
*** О, не вечно тучи мглою	453	710
*** О, сум, усні ў душы маёй	171	616
*** Ой, грыві, грыві, труба, ўранку рана	436	705
*** Ой, лясы-бары ды лугі-разлогі!	276	655
*** Ой, пайшла сабе Скірпуся на кірмаш (Скірпуся)	302	661
*** Ой, скацілася зорачка, скацілася	437	705
*** Ой, чаму я стаў паэтам	117	596
Озеро (***) Тут рос густой, суровый бор)	353	678
Осенью (***) Ветер гонит желтых листьев стаю)	333	672
*** От впечатлений детских лет (Скерцо)	346	676
*** Па ляду, у глухім бары	94	587
*** Пабачце! Ластаўка малая (Гутарка з паненкамі)	128	599
Паво (***) Блізка горнай рэчкі Сарыярві)	385	688
Пагоня (***) Толькі ў сэрцы трывожным пачую)	314	666
*** Падаюць вішняў цвяты... (Непагодаю маёвай)	136	603
Падвей (***) Разгулялася вясёлая мяцель)	217	634
*** Пад ценню цёмных ліп, схавалі нашу пару	244	643
*** Падымі угару сваё вока	74	578
*** Падымі угару сваё вока	414	
*** Палаюць асіны, каліны (Старасць)	216	643
*** Пальмы горныя і лавры	399	694
*** Паміж пяскоў Егіпецкай зямлі (Санет)	137	603
Памятнік (***) Лепшы медзі сабе памятнік справіў я)	376	684
*** Па-над белым пухам вішняў	75	579
Пан і мужык (***) Дзякуй, пане, бо пазнаў ад вас і я)	250	646
⟨Пану Антону Навіне⟩ (***) Дзень добры, пане!)	271	654
*** Панурая, вялізная жывёла (Бура)	57	572
*** Пасля радзін ты ўсё штодня марнееш	163	612
Паўстанне (***) Вуліца — ў руху крокоў)	379	685
Пачуццю цёмнаму падлеглая (***) Ты ўжо рассталася з уборам)	155	612
*** Пекла было тут у тую часіну. З Алеся	193	626
Пентаметры (***) Чыстыя слёзы з вачэй пакаціліся нізкай парванай *** Хіліцца к вечару дзень, і даўжэйшымі робяцца цені. *** З нізкага берагу дно акіяна вачам недаступна)	135	602
Перад паводкай (***) Праясняецца пагода)	73	578
Перапісчык (***) На чыстым аркушы, прад вузенькім акном)	88	584

Переписчик (***) На кожаном листе пред узеньким окном)	360	679
Персідскія (***) Я ўсё забыў на свеце..., ***) Празрыстым пакрывалам...)		
Першая любоў (***) Ўжо позна)	242	642
Песня пра князя Ізяслава Полацкага (***) Ізяслаў-князь, сын Васількоў)	236	640
Песняру (***) Ведай, брат малады, што ў грудзях у людзей)	126	598
*** Плакала лета, зямлю пакідаючы	67	576
*** Плач сэрца майго	174	617
*** Подыми к небесам свои взоры	349	677
*** Покуль, зорка, ўранці твой	177	618
*** Помню — йшла я да ратушы хутка (Агата)	303	662
*** По улице, смеясь, шала (Зеленая любовь)	335	673
*** Праз радасны заліты светам бор (Споўненае абяцанне)	261	649
*** Празрыстым пакрывалам ты агарнула твар (Персідскія)	396	693
Пракляцце вагітнай (***) К твайму аконцу каля ганка)	160	612
*** Пралятайце, вы, дні	319	667
*** Праясняцца пагода (Перад паводкай)	73	578
Просценькі вершык (***) Няяркая, маленькая вясёлка)	268	652
*** Прочтите с участием правдивую эту	351	677
*** Прывет табе, жыццё на волі!	60	573
*** Прывольная, цёмная пушча (3 цыкла «Лясун»)	207	630
*** Прыгода гэтая не так даўно была (Варона і чыж)	288	659
*** Прыгожы сад, які любіў Вато (У старым садзе)	262	650
Прыйдзе вясна (***) Холадна. Вецер па полі гуляе)	197	627
*** Прыйдзецца, бачу, пазаздрыць бяздольнаму Марку	309	664
*** Прынадна вочы ззяюць да мяне (Санет)	270	653
*** Прычасціўся целу мацеры	449	709
*** Псалтыр, пакрытую няжорсткай бурай кожей (Кніга)	89	585
Пугач (***) Загарэлісь кроўю вочы)	212	632
*** Пэўна, любіце вы, пане	237	641
*** Разгарайся хутчэй, мой агонь, між імглы	240	642
*** Разгулялася вясёлая мяцель (Падвей)	217	634
Разрытая магіла (***) Дробны дождж сячэ, ліецца)	69	577
*** Рака срэдзь вулкі! Як мана	184	621
Ракаўкі (***) У кожнай з ракавак, пакарасіўшых сабой)	182	620
Раманс (***) Зорка Венера ўзышла над зямлёю)	77	580
Раманс (***) Не знайсці мне спакою ні цёмнай ноччу, ні днём)	234	639
Рандо (***) Узор прыгожы пекных зор)	141	606
*** Раяль цалуе тонкая рука	178	618
Русалка (***) Скучна мне ў глыбіне, у цішыне)	205	630

Руская (***) Сёння дзень у нас светлы, радасны) . . .	389	690
*** Рушымся, брацця, хутчэй	112	595
*** Рыцар Няшчасце, што скрозь ездзіць пад маскай маўчком	167	616
*** Ручку?... Толькі адну (Весеннее)	456	710
Самнамбул (***) Месяц выплыў над змрочнай, заснуўшай зямлэй)	66	575
Санет (***) Замёрзла ноччу шпаркая крыніца)	248	677
Санет (***) На цёмнай гладзі сонных луж балота)	138	604
Санет (***) Паміж пяскоў Егіпецкай зямлі)	137	603
Санет (***) Прынадна вочы ззяюць да мяне)	270	653
Санет (***) Я тайну ў глыбіні душы хаваю)	382	686
*** Свяча бліскучая зіе	125	598
Сегодня было так тепло (Дед)	358	679
〈Сентыментальная бяседа〉 (***) У полі дзікім і апу- сцелым)	181	620
С. Е. Палуяну (***) Глянь, як зорка ў цемні ляціць)	104	592
*** Сеў хлопчык з шклянчай ля вулічнага ганку	101	590
*** Сёння дзень у нас светлы, радасны (Руская)	389	690
Сівавусы, згорблены, я залёг між цінай (Вадзянік)	55	571
Скарына, доктар лекарскіх навук (Безнадзейнасць)	91	586
Скерцо (***) От впечатлений детских лет)	346	676
Скірпуся (***) Ой, пайшла сабе Скірпуся на кірмаш)	302	661
*** Скоро вечер в прошедшее канет	354	678
*** Скрылась кветамі ў полі магіла	228	638
*** Скучна мне ў глыбіне, у цішыне (Русалка)	205	630
*** Слабне золак, згарае (Захад)	175	617
Слічна Галя Васілёва, слічна ды прыгожа (Украінскія)	380	691
Слущкія ткачыхі (***) Ад родных ніў, ад роднай хаты)	90	585
Слущкія ткачыхі (***) Ім не пабачыць роднай хаты)	413	
*** Слушай, Рона, эту сказочку про «гагу»	327	670
*** Слышишь гул? Это дико-печальный лесун	352	678
*** «Смертию смерть поправ»	164	612
*** Смех и говор. В пестрой юбке обезьянка	348	677
Современным поэтам (В цикле «Северное море»)	462	711
*** Созревших хлебов золотые посева (Жниво)	397	693
Сонет (***) Что из того, что стих в душе кипит?)	342	676
*** Сонца ціха скацілася з горкі (Над возерам)	54	570
*** Сон цёмны ўсё мацнее	172	616
*** Сосны елі, хвоя, хвосчы (Лясун)	215	634
С. Палуяну (***) Ты быў, як месяц, адзінокі)	260	649
*** Спеў залунаў і сама адгукнулася чула на ліры	446	708
*** Спі, бядак (Над магілай мужыка)	227	637
*** Споўненае абяцанне (Праз радасны заліты светам бор)	261	649
*** Срэбнымі рожкамі мгіцца (Срэбныя змеі)	239	641

Срэбныя змеі (***) Срэбнымі рожкамі мгіліца)	239	641
Старасць (***) Палаюць асіны, каліны)	216	634
*** Стаў хлапчына ля дзяўчыны, каламыйку грае (Украінскія)	390	691
*** Стаяў калісь тут бор стары (Возера)	53	569
Страцім-лебедзь (***) Не анёл у трубу уструбіў)	316	666
*** Сумна мне, а ў сэрцы смутак ціха запявае	81	581
*** Сцюжа, мрок... Я ізноў хвараваты	308	664
*** Счастье, ты вчера блеснуло мне несмело	338	674
*** Сэрца ные, сэрца кроіцца ад болю	84	582
*** Сягоння ноччу я ў царстве казкі	445	707
*** Сяджу я ў турме за рашоткай гады	381	686
*** Сярод вуліцы у нас карагод	286	658
*** Так цёпла цэлы дзень было (Дзед)	259	648
*** Тая крыніца, што раньш к акіяну нясла свае хвалі	420	701
*** Теплый вечер, тихий ветер, мягкий стог	359	679
*** Теплый гром. Цвета, черешня	400	694
*** Те, что в холодных сердцах любви ни к кому не имеют	409	698
*** Толькі чаму ж гэта ў ночы глыбокія	423	702
*** Толькі ў сэрцы трывожным пачую (Пагоня)	314	666
Триолет XVIII века (***) Мне долгое забвенье Вами)	344	676
Триолет (***) На солнце загляделся я)	343	676
Триолет (***) Николай Иванович! Вы ли?)	334	673
Трыялет (***) Дзераўлянае яечка)	158	612
Трыялет (***) Калісь глядзеў на сонца я)	140	606
Трыялет (***) Мне доўгае расстанне з Вамі)	255	647
Трыялет (***) Як птушка ў гібкіх трасніках)	139	605
*** Трэ нам, бачыш, усё між сабой дараваць	169	614
*** Трэск дроў; газніцы блеск няяркі; за сталом	187	622
*** Тут пахаваны мае пачуванні	446	708
*** Тут рос густой суровый бор (Озеро)	353	678
*** Ты быў, як месяц, адзінокі (С. Палуяну)	260	649
*** Ты вечером крещенским ворожила	357	679
*** Ты доўга сядзела за сталом	273	654
*** Ты не згаснеш, ясная зарана(чка)	443	707
*** Ты ночкаю каляднай варажыла	220	636
*** Ты скажы мне, мужык (Доля мужыка)	441	706
*** Ты стамілася, змарнела, слёз праліла рэчку (Ян і маці)	83	582
*** Ты ўжо рассталася з уборам (Пачуццю цёмнаму падлеглая)	155	612
*** Тым вянкi суворай славы	165	612
Тэрцыны (***) Есць чары ў забытым, старадаўным)	143	608
У вёсцы (***) Хвалююць сэрца нам дзявочыя пастаці)	144	609
У Вільні (***) Ліхтарняў свет у сіняй вышыне...)	97	588

*** У бубны дахаў вецер б'е (Завіруха)	100	590
*** У каго ты, дзяўчынанька, тварай удалася? (Украінскія)	390	691
*** У Каносе, перад замкам (Генрых)	373	683
*** У кожнай з ракавак, пакарасіўшых сабой (Ракаўкі)	182	620
*** У космах схаваліся кветы чырвоныя	202	629
*** У краіне светлай, дзе я ўміраю	320	667
*** У Максіма на кашулі вышыты галубкі	292	659
*** У мясцечку Церасцечку не званы гудзязь	289	659
*** У небе — ля хмары грывотнай — празрыстая, лёгкая хмара	58	572
*** У полі дзікім і апусцелым (Сентыментальная бяседа)	181	620
*** У полі мрок	179	619
*** У поўначы астры ў саду расцвілі (Астры) З Алеся	194	626
У старым садзе (***) Прыгожы сад, які любіў Вато)	262	650
*** У паўночным краю на кургане	369	681
*** У цёмным небе — хараводы (Змяіны цар)	56	571
*** У чарцы цёмнай і глыбокай (Возера)	59	573
*** Уж синее небо темнеет	350	677
*** Ужо зноў не спаткаюцца тыя шляхі (З Чарняўскага)	192	625
*** Ужо кроўю ногі пыл шасы гарачай росыяць (Шынок)	185	621
*** Ужо пара мне дадому збірацца	312	665
*** Ужо позна (Першая любоў)	242	642
*** Узор прыгожы пекных зор (Рандо)	141	606
*** Уймись, волнения страсти	325	668
Украінскія (***) У каго ты, дзяўчынанька, тварай удалася?), (***) Стаў хлапчына ля дзяўчыны, (***) Слічна Галя Васілёва, (***) А чаго ж там на вуліцы)	390	691
*** Упалі з грудзей Пана Бога	106	592
*** Усё адна цяпер мне думка сэрца сушыць	426	703
*** Усё вышэй і вышэй я на гору ўзбіраўся (Мне снілася)	133	601
*** Усё знікае (Японскія)	395	692
*** Усё знікла — шум дажджу, і ветру вой сярдзіты (Варажба)	267	652
*** Усё праходзе — і радасць, і мукі	313	665
*** Усё ў жыцці мне даўно ўжо абрыдла	419	700
Успамін (***) Дзень гэты, — так пісаў Катул)	256	647
*** Успывае грамада сіфанафора	444	707
*** Устань, навальніца, мкні нанова	114	595
Уступ (***) Звярнуў калісь Пегас на вулкі)	95	588
Уступ (***) Я думы, пугамі не скутыя)	127	599
*** Уся ў слязах, дзяўчына	80	581
*** Учора йшчэ буры раскаты грывелі (Над морам)	229	638
*** Учора шчасце толькі глянула нясмела	235	639
*** Халоднай ноччу я ў шырокім, цёмным полі	109	593

*** Халодная, ясная ноч	421	701
Хаўтуры (***) Белым снегам укрылася вуліца)	241	642
*** Хвалююць сэрца нам дзювачыя постаці (У вёсцы)	144	609
*** Хіліцца к вечару дзень, і даўжэйшымі робяцца цені (Пентаметры)	135	602
*** Хмурыя, цёмныя гудзяць і шэпчаць елі	204	630
*** Холадна. Вецер па полі гуляе (Прыйдзе вясна)	198	627
*** Хорошо прозрачной теплою ночью мая	323	668
*** Хоць значыць гэтае несць у Афіны совы (Ліст да п. В. Ластоўскага)	263	650
*** Хоць і зорачка — ды не вячэрняя	295	659
*** Хоць мы былі адны ў той час	154	612
*** Хочаш сябе ты пазнаць	375	684
Хрэсьбіны лесуна (***) Бор шумеў, навяваў зводны сон)	208	630
*** Хто там едзе па Касову полю?	387	690
Цемень. Сосны. Елкі. Мох. Кара (Змяіны цар)	221	635
Цемень (***) Я сяджу без агню)	214	633
*** Цёмнавокая пані, канец!	431	704
*** Цёмнай ноччу лучына дагарала	277	656
*** Цёмна неба начное	156	612
*** Цёплы вечар, ціха вецер, свежы стог	62	573
*** Ці ведаеце Вы, цёмнавокая пані	430	704
*** Ціха ідзеш ты, у нетрах дзіцёнка хадою калышаш (Да вагітнай)	157	612
*** Ціха па мяккай траве	64	575
*** Ціха ўсё была на небе, зямлі і на сэрцы (Ноч)	200	627
*** Ціхі вечар; знікнула спякота	92	587
*** Ціхі і сіні блішча над хатай	170	615
*** Ціхія мае ўсе песні, цёмныя, як вугаль чорны	233	639
Цяжарная (***) Вечар ціхі, вечар просты)	226	637
*** Цяжкая дарога	384	688
*** Чаму у нас акамянеласці (3 цыкла «Усмешкі»)	252	646
*** Чарнеца сажаю вечар (Асенняй ночай)	211	631
Четверной акrostих (***) Ах, как умеете Вы, Анна)	324	668
*** Чтоб заживить на сердце раны (Костел св<ятой> Анны в Вильне)	339	674
*** Что из того, что стих в душе кипит? (Сонет)	342	676
*** Чуеш гул? — Гэта сумны, маркотны лясуны	52	568
*** Чыстыя слёзы з вачэй пакаціліся нізкай парванай (Пентаметры)	135	602
*** Чытаю я журнал сучасны (3 цыкла «Усмешкі»)	251	646
*** Чэліні статуі не рабіў (Крытыку)	269	652
*** Шмат у нашым жыцці ёсць дарог	134	601
*** Шпарка коні імчацца ў полі (Зімовая дарога)	71	577
*** Шчасцем яна аж да краю	448	708

Шынок (***) Ужо кроўю ногі пыл шасы гарачай росяць)	185	621
Эміграцкая песня (***) Есць на свеце такія бадзягі)	272	654
Эпіграф да верша (***) Мая душа, як лук, нацягнута была	321	667
*** Я, балны, бескрыдлаты паэт	219	635
*** Я всё выше и выше на гору подымался (Мне снилось)	363	679
*** Я вспоминаю Вас такой прекрасной, стройной	341	674
*** Я вспоминаю дом старинный	326	669
*** Я думы, путамі не скутыя (Уступ)	127	599
*** Я на души ўражлівай маю (Вераніка)	147	610
*** Я. Купала, — не малое	461	711
*** Я — непрыкметны, шэры чалавек	435	705
*** Я падупаўшы Рым, каторы пазірае (Млоснасць)	189	623
*** Я палямі іду на чужой старане (Дзве песні)	367	680
*** Я спакойна драмлю пад гарой між кустоў (3 цыкла «Лясун»)	231	639
*** Я сяджу без агню (Цемень)	214	633
*** Я тайну ў глыбіні души хаваю (Санет)	382	686
*** Я ўсё забыў на свеце і ведаю адно (Персідскія)	396	693
*** Я хацеў бы спаткацца з Вамі на вуліцы	278	656
*** Я хлеба ў багатых прасіў і маліў (3 песняў беларускага мужыка)	210	631
*** Як Базыль у паходзе канаў	287	658
*** Як моцны рэактыў, каторы выклікае (Актава)	142	607
*** Як прыйшла я на ток малаціць	294	659
*** Як птушка ў гібкіх трасніках (Трыялет)	139	605
*** Як раньш, пяе (Асенняя песня)	173	616
*** Як толькі закрыву я вочы	238	641
*** Як хораша, калі дзіцё	159	612
Ян і маці (***) Ты стамілася, змарнела, слёз праліла рэчку)	83	582
*** Яснавокая Аніта (Іспанскія)	393	691
Японскія (***) Ах, як спявае; (***) Мілая, згадай; (***) Дзіўна кволя; (***) Усё знікае)	395	692

ЗМЕСТ І КАМПАЗІЦЫЯ «ВЯНКА» (ВІЛЬНЯ, 1913)

ВЯНОК НА МАГІЛУ
С. А. ПОЛУЯНА (+8
КРАСАВІКА 1910 Г.)

«Вы, хто любіце натрапіць» 5

I

МАЛЮНКІ І СЬПЕВЫ.

Нізка вершоў «у зачарованым царстві»

«Чуеш гул? — Гэта сумны, маркотны лясун»	9
Возера	10
Над возерам	11
Вадзянік	12
Зьмяіны цар	13
Бура	14
«Ў небе — ля хмары грывотнай — празрыстая»	15
Возера	16
«Прывет табе, жыцьцё на волі!»	17
«Блішчыць у небе зор пасеў»	18
«Цёплы вечэр, ціхі вецер, сьвежы стог»	19
«Добрай ночы, зара-зараніца!»	20
«Ціха па мяккай траве»	21
«Вечэр на захадзе ў попелі тушыць»	22
Сомнамбул	23
«Плакало лета, зямлю пакідаючы»	24
«Дзесь у хмарах жывуць павукі»	25
Разрытая магіла	26
«Ноч. Газьніца гарыць, чырванее»	27
Зімовая дарога	28
Зімой	29

Перад паводкай	30
«Падыймі у гару сваё вока»	31
«Па над белым пухам вішняў»	32
Романс	33
Досі ўжо працы	34

Нізка вершоў «Згукі бацькоўшчыны»

«Ўся ў сьлезях, дзяўчына	35
«Сумна мне, а ў сэрцы смутак ціха запевае»	36
«Ня кувай ты, шэрая зязюля»	37
Ян і маці	38
«Сэрцэ ные, сэрцэ кроіцца ад болю»	39
Вечэр	40

Нізка вершоў «Старая Беларусь»

Летапісец	41
Перапішчык	43
Кніга	44
Слуцкія ткачыхі	45
Безнадзейнасьць	46
«Ціха вечэр; знікнула сьпякота»	47
«Па ляду, у глухім бары»	49

Нізка вершоў «Место»

Ўступ	50
«Вулкі Вільні зіяюць і гулка грымяць»	51
У Вільні	52
«За дахамі места памеркла нябёс пазалота»	53
«На глухіх вулках — ноч глухая»	54
Завіруха	55
«Сеў хлопчык с шкляначкай ля вулічнага ганку»	56
«Ад сьпекі пышучь дахі і асфальт»	57
Дзве сьмерці	58

Думы

С. Е. Полуяну	59
Каганцу	60
Упалі з грудзей Пана Бога...»	61
Краю мой родны! Як выкляты Богам...	62
«Халоднай ноччу я ў шырокім, цёмным полі»	64
«Кінь вечны плач свой аб старонцы!»	65
«Зрэзаюць галіны таполі адну за адной...»	66
«Рушымся, брацьця, хутчэй»	67
«Нашых дзедоў душылі абшары лясоў»	68

«Ўстань, навальніца, мкні нанова»	69
«Не блішчыць у час змерканьня і ў глыбокай цемні ночы»	70
«Напілося сонцэ са крыніц сцюдзёных»	71
«Ой, чаму я стаў паэтам»	72
«Даўно ўжо цела я хварэю»	73
«Калі зваліў дужы Гэракл у пыл Антэя»	74
«Бледны, хілы ўсё-ж люблю я»	75
«Жывеш ня вечна, чэлазек»	76
«Мудрай прамовы»	77
«Дзе вы, лясоў, палёў цвьяты?»	78
«Калі ў ракавіну цёмную жамчужніцы»	79
«Сьвеча бліскучая зіе»	80
Песьняру	81

Нізка вершоў «Вольные думы»

Ўступ	82
Гутарка с паненкамі	83
«Вы кажэце мне, што душа у паэта»	84
«Вы панове, пазіраеце далёка»	85
«Мы доўгаплылі ў бурным моры»	86
«Была калісь пара: гучэла завіруха»	87
Мне сьнілося	88
«Шмат у нашым жыцьці ёсць дарог»	89

Нізка вершоў «Старая Спадчына»

Пэнтамэтры	90
Непагодаю маевай	91
Соннэт. (Ахв. А. Пагодіну)	92
Соннэт. (На цёмнай гладзі сумных луж балота)	93
Трыолет. (Як птушка ў гібкіх трасьніках)	94
Трыолет. (Калісь глядзеў на сонцэ я)	95
Рондо	96
Октава (Як моцны рэактыў каторы выклікае)	97
Тэрціны	98
Грамада зорак «Карона»	99
С Крымскага	100
С Чэрняўскага	101
З Олеся	102
Астры	103

Мадонны

У вёсцы	107
Вэроніка	110

ПАРАДКАВЫ ЗМЕСТ

(НЬЮ-ІОРК — МЮНХЕН, 1960)

	Бачына
1. Максім Багдановіч — Ст. Станкевіч	5
2. Наш Багдановіч — Ант. Адамовіч	20

І. ВЕРШЫ

Перад вянкам

1. Мае песні	43
2. Ноч («Ціха было ў небе...»)	44
3. Над магілай	44
4. Прыйдзе вясна	44
5. На чужыне	45

ПАД ВЯНКОМ

6. *** Пэўна любіце вы, пане	47
--	----

(У ЗАЧАРАВАНЫМ ЦАРСТВЕ)

7. *** Хмурныя, цёмныя гудуць і шэпчуць елі	48
---	----

З цыклу «Лясун»

8. *** Прывольная, цёмная пушча	48
9. Хрэсьбіны Лясуна	49
10. Пугач	49
11. *** Сосны, елкі, хвоя, хвошчы	50
12. Старасць («Падаюць асіны, каліны»)	50
13. *** Я спакойна драмаю пад гарой між кустоў	51
14. *** Ліецца па бары шырокі, поўны шум	51
15. Русалка	53

З цыклу «Вадзянік»

16. Восенскай ночай («Чарнееца сажаю вечар») 54
17. Срыбныя змеі . . . . .

З цыклу «Змяіны цар»

18. Смерць змяінага цара («Цемень. Сосны. Елкі. Мох») 55
19. Падвей 56
20. Вечар («На небе месяц ўстаў зялёны») 56
21. *** Ноч імглою шызай разгартае 57

(ЗГУКІ БАЦЬКАЎШЧЫНЫ)

22. *** Белым цветам адзета каліна 58

(СТАРАЯ БЕЛАРУСЬ)

23. Песня пра князя Ізяслава 59

(МЕСТА)

24. Касцёл св. Ганны ў Вільні 60
25. Першая любоў 61
26. *** Маркотна я чакаю 61
27. *** Пад ценом цёмных ліп 62
28. *** Як толькі закрыю я вочы 62
29. *** Смех і гоман 62
30. Хаўтуры 62

(ДУМЫ)

31. Цемень 64
32. *** Вось і ноч. Нада мною слязьмі залілася 64
33. З песняў беларускага мужыка 65
34. Над магілай мужыка 66
35. Магіла ў полі («Скрылася кветамі ў полі магіла») 66
36. *** Ціхія мае ўсе песні 67
37. Раманс («Не знайсці мне спакою») 67
38. *** Залілося слязьмі быццам зоркамі 67
39. *** Бывае, вада перапоўніць 68
40. *** Дождж у полі і холад 68
41. «Нашай ніве» («Віншую ад душы, панове») 69
42. Ліст у Рэдакцыю «Нашай Нівы» 69
43. *** Разгарайся хутчэй, мой агонь 70
44. Думы («Не бядуй, што хмары») 70

(СТАРАЯ СПАДЧЫНА) •

45. Гэкзаметры («Тая крыніца, што раньш к акіяну»)	71
46. Санет («Замерзла ўночы шпаркая крыніца»)	71
47. *** Я нядужы, бяскрылы паэт	72
48. Мая душа	72

(З ЧУЖОЕ НІВЫ)

49. Памятнік	73
50. Ікар і Дэдаль	74
51. Сасна	75
52. З Шылера	75
53. Санет («Я тайну ў глыбіні душы хаваю»)	75
54. Пава	76

(ВОЛЬНЫЯ ДУМЫ)

55. Sredo («Ёсць адна толькі мудрасць жыцця»)	78
56. Крытыку («Дарэмна ловіце вы ў сетку матылька»)	78

З цыклу «Ўсмешкі»

57. Пан і мужык	78
58. На «Маладую Беларусь»	79
59. *** Чаму ў нас акамянеласці	79
60. Гутарка («Ат, не дурэце галавы!»)	79
61. Над морам («Учора яшчэ буры раскаты грэмелі»)	80
62. *** Ўсё ў жыцці мне даўно ўжо абрыдла	80
63. Д. Дзявольскаму	81

(КАХАННЕ І СМЕРЦЬ)

З цыклу «Эрас»

64. *** У космах схаваліся кветы чырвоныя	82
65. *** Зірнуў, як між валос	82
66. *** Жывая лялечка	83
67. *** Вечар ціхі, вечар просты	83
68. *** Апусціўшы густыя расніцы	83
69. *** Шчасцем яна аж да краю	84
70. *** Прычасціўся целу мацеры	84
71. Ласун	84

ВЯНОК

I

МАЛЮНКІ Ы СПЕВЫ

72. *** Вы, хто любіце натрапіць 85

У ЗАЧАРАВАНЫМ ЦАРСТВЕ

73. *** Чуеш гул? (першая рэдакцыя) 86
74. Возера («Стаяў калісь тут бор стары») 87
75. Над возерам («Сонца ціха скацілася з горкі») 87
76. Вадзянік 87
77. Змяіны цар 88
78. Бура 89
79. *** У небе — ля хмары грывотнай 89
80. Возера («Ў чарцы цёмнай і глыбокай») 89
81. *** Прывет табе, жыццё на волі! 90
82. *** Блішчыць у небе зор засеў 91
83. *** Цёплы вечар, ціхі вецер, свежы стог 91
84. *** Добры вечар, зара-зараніца! 92
85. *** Ціха па мяккай траве 92
86. *** Вечар на захадзе ў попеле тушыць 93
87. Самнанбўл 93
88. *** Плакала лета, зямлю пакідаючы 94
89. *** Дзесь у хмарах жывуць павукі 94
90. Разрытая магіла 95
91. *** Ноч. Газніца гарыць, чырванее 95
92. Зімовая дарога 96
93. Зімой 96
94. Перад паводкай 97
95. *** Падымі угару сваё вока 98
96. Маёвая песня («Па-над белым пухам вішняў») 98
97. Раманс («Зорка Венера ўзыйшла над зямлёю») 99
98. Досі ўжо працы 100

ЗГУКІ БАЦЬКАЎШЧЫНЫ

99. *** Уся ў слязах, дзяўчына 101
100. *** Сумна мне, а ў сэрцы смутак 101
101. *** Не куйвай ты, шэрая зязюля 102
102. Ян і маці 102
103. *** Сэрца ные, сэрца кроіцца ад болю 102
104. Вечар («Месяц круглы ўстаў на небе») 103

СТАРАЯ БЕЛАРУСЬ

105.	Летапісец	104
106.	Перапішчык	105
107.	Кніга	106
108.	Слудкія ткачыхі (першы варыянт)	107
109.	Безнадзейнасць	107
110.	*** Ціхі вечар; знікнула спякота	107
111.	*** Па лядзе, у глухім бары	109

МЕСТА

112.	Уступ («Звярнуў калісь Пегас на вулкі»)	110
113.	*** Вулкі Вільні зіяюць і гулка грымяць!	110
114.	У Вільні (санет)	111
115.	*** За дахамі места памеркла нябёс пазалота	112
116.	*** На глухіх вулках — ноч глухая	112
117.	Завіруха	113
118.	*** Сеў хлопчык з шклянчай	113
119.	*** Ад спекі пышучь дахі і асфальт	113
120.	Дзве смерці	114

ДУМЫ

121.	С. Палуяну («Глянь, як зорка ў цёмні ляціць»)	115
122.	Каганцу	116
123.	Упалі з грудзей Пана Бога	116
124.	Краю мой родны! Як выкляты Богам	116
125.	*** Халоднай ночай я ў шырокім, цёмным полі	117
126.	*** Кінь вечны плач свой аб старонцы!	118
127.	*** Зражаюць галіны таполі адну па адной	118
128.	*** Рушымся, брацце, хутчэй	119
129.	*** Дзядоў нашых душылі абшары лясоў	119
130.	*** Устань, навальніца, мкні нанова	120
131.	*** Не блішчыць у час змяркання	120
132.	*** Напілося сонца із крыніц сцюдзёных	120
133.	*** Ой, чаму я стаў паэтам	121
134.	*** Даўно ўжо цела я хварэю	121
135.	*** Калі зваліў дужы Геракл у пыл Антэя	122
136.	*** Бледны, кволы ўсё ж люблю я	122
137.	*** Жывеш не вечна, чалавек	123
138.	*** Мудрай прамовы мёд залацісты	123
139.	*** Дзе вы, лясоў, палёў цвяты?	124
140.	*** Калі ў ракавіну цёмную жамчужніцы	124
141.	*** Свяча бліскучая зіе	124
142.	Песняру («Ведай, брат малады»)	125

СТАРАЯ СПАДЧЫНА

143. Элегічныя дыстыхі (Пэнтаметры)	126
144. Непагодаю маёвай	126
145. Санет («Паміж пяскоў Егіпецкай зямлі»)	127
146. Санет («На цёмнай гладзі сонных луж балота»)	127
147. Трыялет («Як птушка ў рібкіх трысніках»)	128
148. Трыялет («Калісь глядзеў на сонца я»)	128
149. Рандо («Вузор прыгожы ясных зор»)	129
150. Актава («Як моцны рэактыў, каторы выклікае»)	129
151. Тэрцыны («Есць чары ў забытым, старадаўным»)	130

з чужога нывы

152. Грамада зорак «Карона»	131
---------------------------------------	-----

З Вэрлена — з французскае

153. Млоснасць	131
154. *** Рыцар Няшчасце	132
155. *** Трэ нам, бачыш, усё між сабой дараваць	132
156. *** Ціхі і сіні блішча над хатай	133
157. *** О, сум, засні ў душы маёй	133
158. *** Сон цёмны ўсё цямнее	134
159. Восенская песня («Як раньш прые»)	134
160. *** Плач сэрца майго	135
161. Захад («Слабне золак, згарае»)	136
162. *** Глянь: месяц бледны	136
163. *** Покуль, зорка, ўранні твой	137
164. *** Раяль цалуе тонкая рука	138
165. *** У полі змрок	138
166. Малюнак мора («Акіян дрыжыць»)	139
167. Сентыментальная гутарка («У полі дзікім і апусцелым»)	140
168. Ракаўкі	140
169. Ззянне месяца («Душа твая — малюнак артыстычны»)	141
170. *** Рака між вулкі! Як мана	141
171. Шынок («Крывёй ужо ногі пыл шасы гарачай росяць»)	142
172. *** Гул вулічных шынкаў	142
173. *** Трэск дроў; газніцы бляск няяркі	142
174. *** Ноч. Дождж. Нябёс імгла	143

З Гайнэ — з нямецкае 1909

175. Азра («Кажны вечар ля крыніцы»)	143
176. *** Дзяцюк шчыра любіць дзяўчыну	144
177. *** Калі каханне змучыць	144

178. *** Калі маеш шмат чаго	145
179. Генрых («У Каноссе перад замкам»)	145

3 українське — 1912

180. З Крымскага («Кажуць людзі, быццам, творачы мужчыну»)	146
181. З Чарняўскага («Ўжо ўзноў не спаткаюцца тыя шляхі»)	146
182. З Олэся («Пекла было тут у тую часіну»)	147
183. Астры	

ВОЛЬНЫЯ ДУМЫ

184. Уступ («Я думы, путамі ня скутыя»)	148
185. Гутарка з паненкамі	148
186. *** Вы кажаце мне, што душа ў паэта	149
187. *** Вы, панове, пазіраеце далёка	149
188. *** Мы доўга плылі ў бурным моры	149
189. *** Была калісь пара	150
190. Мне снілася	150
191. *** Шмат у нашым жыцці ёсць дарог	150

II

МАДОННЫ

192. У вёсцы	151
193. Вераніка	154

КАХАННЕ І СМЕРЦЬ

194. *** Хоць мы былі адны ў той час	160
195. Пачуццю цёмнаму падлеглая	160
196. *** Цёмна неба начное	161
197. Да цяжарнай («Ціха ідзеш ты»)	162
198. Трыялет («Дзераўлянае яечка»)	162
199. *** Як хораша, калі дзіцё	162
200. Праклён цяжарнай («К твайму ваконцу каля ганку»)	163
201. *** Бяз сіл, у поце ўся, як белы снег блядна	163
202. Пасля радзін ты ўсё штадня марнееш	164
203. *** «Смерцю смерць поправ»	164
204. *** Тым вянкi суровай славы	164
205. *** Белы крыж, пліта, пад ёй — магіла	165

ПА ВЯНКУ

ДА ПРАЕКТАВАНАГА ЗБОРНІКА «КРАСАВІК» АБО «МАЛАДЗІК» (1913—1915)

206.	На могiлках («Амур і сумны і прыгожы»)	167
207.	Трыялет («Мне доўгае расстанне з Вамі»)	168
208.	Успамін	168
209.	У старым садзе	168
210.	Купідон	169
211.	Споўненае абяцанне («Праз радасны заліты светам бор»)	170
212.	Дзед	170
213.	*** Народ, Беларускі Народ!	171
214.	С. Палуяну («Ты быў, як месяц, адзінокі»)	171
215.	Просценькі выршык	171
216.	*** Ты ночкаю каляднай варажыла	172
217.	Варажба («Усё знікла — шум дажджу»)	172
218.	Ліст да Вацлава Ластоўскага	172
219.	Крытыку («Чэліні статуі не рабіў»)	174
220.	Санет («Прынадна вочы ззяюць да мяне»)	174
221.	Пану Антону Навіне на ўспамін ад аўтара	175
222.	Эміграцкая песня	175
223.	За газетай («Ты доўга сядзела за сталом»)	176
224.	Мяжы	176
225.	Варона й чыж	178

ДА ПРАЕКТАВАНАГА ЗБОРНІКА «ПАЛЫН-ТРАВА» 1914—1915

226.	*** Учора шчасце толькі глянула нясмела	179
227.	*** Усё адна цяпер мне думка сэрца сушыць	179
228.	*** Буду сніць і днямі і начамаі	180
229.	*** Муар двума колерамаі	180
230.	*** Вы так часта пазіралі ў люстра	180
231.	*** Халодная, ясная ноч	180
232.	*** Вашай цётцы, здаецца, вельмі прыемна	181
233.	*** Мая гаспадыня	181
234.	*** Я — непрыкметны, шэры чалавек	181
235.	*** Есць гэткая японская забаўка	181
236.	*** Тут пахаваны мае пачуванні	182
237.	*** Спеў залунаў	182
238.	*** Ці ведаеце Вы, цёмнавокая пані	182
239.	*** Двайняткі	182
240.	*** Я хацеў бы спаткацца з Вамі	183
241.	*** Цёмнавокая пані, канец	184

242. ***	Больш за ўсё на свеце жадаю я	184
243. ***	Заціхніце, мукі кахання	185
244. ***	Толькі чаму ж гэта ў ночы глыбокія	185
245. ***	Аня, Анечка	185

**ДА ПРАЕКТАВАНАГА ЗБОРНІКА
«НА ЦІХІМ ДУНАІ» — 1914—1916**

246. ***	Ой, скацілася зорачка	187
247. ***	Ой лясы-бары ды лугі-разлогі!	187
248. ***	Цёмнай ночай лучына дагарала	188
249.	Мушка-Зелянушка й Камарык — Насаты Тварык	189
250. ***	Стужку снію ўплятаю	194
251. ***	Сярод вуліцы ў нас карагод	195
252. ***	У мясцечку Церасцечку не званы гудзяць	195
253. ***	Ой, грымі, грымі, труба, ўранку рана	196
254. ***	Як Базыль у паходзе канаў	196
255.	Бяседная	197
256. ***	На Лявонавай кашулі вышыты падкоўкі	198
257. ***	Як прыйшла я на ток малаціць	198
258. ***	Хоць і зорачка — ды не вячэрняя	198
259.	Максім і Магдалена	199
260.	Лявоніха	203
261.	Скірпуся	204
262.	Страцім-Лебедзь	204

ВЯНОК ПЕСНЯЎ НАРОДАЎ

263.	Смерць шэршні	207
264.	Расейская («Сяння дзень у нас светлы, радасны»)	208
265.	Украінскія	209
266.	Скандынаўская («Была Інгеборг, як сасонка, страйна»)	209
267.	Гішпанскія	211
268.	Японскія	212
269.	Персідскія	213

**ДА ПРАЕКТАВАНАГА ЗБОРНІКА
«ШЫПШЫНА» — 1911—1916**

270.	Агата	215
271. ***	Калі паласу агнявую	216
272. ***	Маладыя гады	217
273. ***	Выйшаў з хаты. Ціха спіць надворак	217
274. ***	Сягоння ўночы я ў царстве казкі	217
275. ***	Сцюжа, змрок	218

276. ***	Прыйдзецца, бачу, пазайдрыць	218
277. ***	Непагодны вечар	219
278. ***	Мы гаворым пры агні ў цішыне	219
279. ***	Ўжо пара мне дадому збірацца	219
280. ***	Усё праходзе — і радасць, і мукі	220
281. ***	Ўспывае грамада сыфонафоры	220
282.	Пагоня (першы друкаваны варыянт)	221
283.	Пагоня. (зводны тэкст ль лепшых рукапісных варыянтаў)	222

ДА НОВАЕ РЭДАКЦЫІ «ВЯНКА» — 1916—1917

284. ***	Чуеш гул? (другая рэдакцыя)	223
285.	Над Нёмнам («Заціхае і грукат і гоман»)	223
286.	Цёплы вечар, ціхі вечар, свежы стог	224
287. ***	Добра ў неба далёкае глянуць	224
288.	Летапісец (другая рэдакцыя)	224
289.	Слуцкія ткаллі (апошняя аўтарская рэдакцыя)	226

З НЕДАПРАЦАВАНАГА — 1916—1917

290. ***	Ды не згаснеш	227
291. ***	Беларусь, твой народ дачакаецца	227
292. ***	Досі ўжо, браты	

ПЕРАДСМЯРОТНЫЯ РАДКІ — 1917

293. ***	Набягае яно	229
294. ***	Пралятайце вы, дні	230
295. ***	Маладое жыццё праляціць	230
296. ***	У краіне светлай, дзе я ўміраю	230

II. МАСТАЦКАЯ ПРОЗА

1. Музыка	233
---------------------	-----

Мастацкія стылізацыі

2. Апокрыф	234
3. Мадонна	237
4. Сон-трава	243
5. Апавяданне аб Іконніку й Залатару	246
6. Шаман	250

Белетрыстычныя фрагменты

7. Марына	255
8. Вясной	258

Газетная белетрыстыка

9. Страшное	260
10. Качулка	261

Хрэстаматыйныя ўрыўкі

11. Гарадок	267
12. Вёсачка	269
13. Аб веры нашых прашчураў	270

ЗМЕСТ

ЗМЕСТ*

Ад рэдакцыі	5
Паэт нараджаецца не аднойчы	7 —

ВЯНОК

1909—1912

*** Вы, хто любіце натрапіць	51	568
--	----	-----

І МАЛЮНКІ І СПЕВЫ

У ЗАЧАРОВАНЫМ ЦАРСТВЕ

*** Чуеш гул? — Гэта сумны, маркотны лясун	52	568
Возера (***) Стаяў калісь тут бор стары)	53	569
Над возерам (***) Сонца ціха скацілася з горкі)	54	570
Вадзянік (***) Сівавусы, згорблены, я залёг між цінай)	55	571
Змяіны цар (***) У цёмным небе — хараводы)	56	571
Бура (***) Панурая, вялізная жывёла)	57	572
*** У небе — ля хмары грывотнай — празрыстая, лёгкая хмара	58	572
Возера (***) У чарцы цёмнай і глыбокай)	59	573
*** Прывет табе, жыццё на волі!	60	573
*** Блішчыць у небе зор пасеў	61	573
*** Цёплы вечар, ціхі вецер, свежы стог	62	573
*** Добрай ночы, зара-зараніца!	63	574
*** Ціха па мяккай траве	64	575
*** Вечар на захадзе ў попеле тушыць	65	575
Самнамбул (***) Месяц выплыў над змрочнай, заснуўшай зямлёй)	66	576
*** Плакала лета, зямлю пакідаючы	67	576

* У першай калонцы лічбаў указаны старонкі тэкстаў, у другой — каментарыяў.

*** Дзесь у хмарах жывуць павукі	68	576
Разрытая магіла (***) Дробны дождж сячэ, ліецца)	69	577
*** Ноч. Газніца гарыць, чырванее	70	577
Зімовая дарога (***) Шпарка коні імчацца ў полі)	71	577
Зімой (***) Здароў, марозны, звонкі вечар!)	72	577
Перад паводкай (***) Праясняецца пагода)	73	578
*** Падымі угару сваё вока	74	578
Маёвая песня (***) Па-над белым пухам вішняў)	75	579
Раманс (***) Зорка Венера ўзышла над зямлёю)	77	580
Досі ўжо працы (***) Гэй, варушыцеся, коні панурыя)	79	581

ЗГУКІ БАЦЬКАЎШЧЫНЫ

*** Уся ў слязах дзяўчына	80	581
*** Сумна мне, а ў сэрцы смутак ціха запявае	81	581
*** Не кувай ты, шэрая зязюля	82	581
Ян і маці (***) Ты стамілася, змарнела, слёз праліла рэчку)	83	582
*** Сэрца ные, сэрца кроіцца ад болю	84	582
Вечар (***) Месяц круглы ўстаў на небе)	85	582

СТАРАЯ БЕЛАРУСЬ

Летапісец (***) Душой стаміўшыся ў жыццёвых цяжкіх бу- рах)	86	583
Перапісчык (***) На чыстым аркушы, прад вузенькім акном)	88	584
Кніга (***) Псалтыр, пакрытую няжорсткай бурай кожай)	89	585
Слуцкія ткачыкі (***) Ад родных ніў, ад роднай хаты)	90	585
Безнадзейнасць (***) Скарына, доктар лекарскіх навук)	91	586
*** Ціхі вечар; знікнула спякота	92	587
*** Па ляду, у глухім бары	94	587

МЕСТА

Уступ (***) Звярнуў калісь Пегас на вулкі)	95	588
*** Вулкі Вільні зіяюць і гулка грывяць!	96	588
У Вільні (***) Ліхтарняў свет у сіняй вышыне...)	97	588
*** За дахамі места памеркла нябёс пазалота	98	589
На глухіх вулках — ноч глухая	99	589
Завіруха (У бубны дахаў вечер б'е)	100	590
*** Сеў хлопчык з шклянчакай ля вулічнага ганку	101	590
*** Ад спекі пышуць дахі і асфальт	102	590
Дзве смерці (Калі патрыцый смерць з прыветам спатыкаў)	103	591

II ДУМЫ

С. Е. Палуяну (***) Глянь, як зорка у цемні ляціць)	104	592
Кагану (***) Змоўк пясняр, затаіў свае песні)	105	592

*** Упалі з грудзей Пана Бога...	106	592
*** Краю мой родны! Як выкляты Богам...	107	592
*** Халоднай ноччу я ў шырокім, цёмным полі	109	593
*** Кінь вечны плач свой аб сторонцы!	110	594
*** Зразаюць галіны таполі адну за адной	111	594
*** Рушымся, брацця, хутчэй	112	594
*** Нашых дзедаў душылі абшары лясоў	113	595
*** Ўстань, навальніца, мкні нанова	114	595
*** Не блішчыць у час змяркання і ў глыбокай цемні ночы	115	595
*** Напілося сонца са крыніц сцюдзёных	116	596
*** Ой, чаму я стаў паэтам	117	596
*** Даўно ўжо целама я хварэю	118	596
*** Калі зваліў дужы Геракл у пыл Антэя	119	597
*** Бледны, хілы, усё ж люблю я	120	597
*** Жывеш не вечна, чалавек	121	597
*** Мудрай прамовы	122	598
*** Дзе вы, лясоў, палёў цвяты?	123	598
*** Калі ў ракавіну цёмную жамчужніцы	124	598
*** Свяча бліскучая зіея	125	598
Песняру (***) Ведай, брат малады, што ў грудзях у людзей)	126	598

ВОЛЬНЫЯ ДУМЫ

Уступ (***) Я думы, путамі не скутыя)	127	599
Гутарка з паненкамі (***) Пабацце! Ластаўка малая)	128	599
*** Вы кажаце мне, што душа ў паэта	129	599
*** Вы, панове, пазіраеце далёка	130	599
*** Мы доўга плылі ў бурным моры	131	600
*** Была калісь пара: гучэла завіруха	132	600
Мне сілася (***) Ўсё вышэй і вышэй я на гору ўзбіраўся)	133	601
*** Шмат у нашым жыцці ёсць дарог	134	601

СТАРАЯ СПАДЧЫНА

Пентаметры (***) Чыстыя слёзы з вачэй пакаціліся нізкай парванай, *** Хіліцца к вечару дзень, і даўжэйшымі робяцца цені, *** З нізкага берагу дно акіяна вачам недаступна)	135	602
Непагодаю маёвай (***) Падаюць вішняў цвяты, і розніца іх вецер халодны)	136	603
Санет (***) Паміж пяскоў Егіпецкай зямлі)	137	603
Санет (***) На цёмнай гладзі сонных луж балота)	138	604
Трыялет (***) Як птушка ў гібкіх трасніках)	139	605
Трыялет (***) Калісь глядзеў на сонца я)	140	606
Рандо (***) Узор прыгожы пекных зор)	141	606

Актава (***) Як моцны рэактыў, каторы выклікае) . . .	142	607
Тэрцыны (***) Есць чары у забытым, старадаўным) . . .	143	608

ІІІ. МАДОННЫ

У вёсцы (***) Хвалююць сэрца нам дзявочыя пастаці)	144	609
Вераніка (***) Я на душы ўражлівай маю)	147	610
*** Ізноў пабачыў я сялібы	153	

КАХАННЕ І СМЕРЦЬ

*** Хоць мы былі адны ў той час	154	612
Пачуццю цёмнаму падлеглая (***) Ты ўжо рассталася з уборам)	155	612
*** Цёмна неба начное	156	612
Да вагітнай (***) Ціха ідзеш ты, у нетрах дзіцёнка хадою калышаш)	157	612
Трыялет (***) Дзераўлянае яечка)	158	612
*** Як хараша, калі дзіцё	159	612
Пракляцце вагітнай (***) К твайму аконцу каля ганка)	160	612
*** З энкам дзіцё ты раджаеш	161	612
*** Без сіл, уся ў пату, як белы снег, блядна	162	612
*** Пасля радзін ты ўсё штодня марнееш	163	612
*** «Смерцю смерць поправ»	164	612
*** Тым вянкi суворай славы	165	612
*** Белы крыж, пліта, пад ёй — магіла	166	612

ІV. З ЧУЖОЙ ГЛЕБЫ

З П. Верлена		
*** Рыцар Няшчасце, што скрозь ездзіць пад маскай маўчком...	167	613
*** (Il faut, voyez-vous, nous pardonner les choses) (***) Трэ нам, бачыш, усё між сабой дараваць)	169	614
*** Ціхі і сіні блішча над хатай	170	615
*** О, сум, усні ў душы маёй	171	616
*** Сон цёмны ўсё мацнее	172	616
Chanson d'automne <Асенняя песня> (***) Як раньш, пярэ)	173	616
*** (Il pleure dans ton coeur...) (***) Плач сэрца майго)	174	617
Захад (***) Слабне золак, згарае)	175	617
*** Глянц: месяц бледны	176	618
*** Покуль, зорка, уранці твой	177	618
*** Раяль цалуе тонкая рука	178	618
*** У полі мрок	179	619
Малюнак мора (***) Акіян дрыжыць)	180	620
*** У полі дзікім і апусцелым <Сентыментальная бяседа>	181	620
Ракаўкі (***) У кожнай з ракавак пакрасіўшых сабой)	182	620
Зіанне месяца (***) Душа твая — малюнак артыстычны)	183	621
*** Рака срдзё вулкi! Як мана	184	621

Шынок (***) Ужо кроўю ногі пыл шасы гарачай росяць)	185	621
*** Гул вулічных шынкаў...	186	622
*** Трэск дроў; газніцы блеск няяркі...	187	622
*** Ноч. Дождж. Нябёс імгла...	188	622
Млоснасць (***) Я — падупаўшы Рым, каторы пазірае)	189	623
З Авідзія		
Грамада зорак «Карона»	190	624
З. А. Крымскага		
*** Кажуць людзі, быццам, творачы мужчыну	191	624
З М. Чарняўскага		
*** Ужо зноў не спаткаюцца тыя шляхі	192	625
З Алеся		
*** Пекла было тут у тую часіну	193	626
Астры (***) У поўначы астры ў саду расцвілі)	194	626

ВЕРШЫ РОЗНЫХ ГАДОЎ

1908

Над магілай (***) Каля шляху ў чыстым полі)	196	626
Прыйдзе вясна (***) Халадна. Вецер на полі гуляе)	197	627
Мае песні (Калі смутак дзьме душу маю)	198	627
Ноч (***) Ціха ўсё была на небе, зямлі і на сэрцы...)	200	627
На чужыне (***) Вакол мяне кветкі прыгожа красуюцца)	201	628

1908—1909

З цыкла «Эрас» (***) У космах схаваліся кветы чырвоныя)	202	629
*** Зірнуў, як між валос	203	
*** Хмурыя, цёмныя гудзяць і шэпчуць елі	204	630
Русалка (***) Скучна мне ў глыбіне, ў цішыне)	205	630

1909

З цыкла «Лясун» (***) Прывольная, цёмная пушча)	207	630
Хрэсьбіны лесуна (***) Бор шумеў, навяваў зводны сон)	208	630
З песняў беларускага мужыка		
I. *** Гнусь, працюю, пакуль не парвецца	209	631
II. *** Я хлеба ў багатых прасіў і маліў	210	631
Асенняй ночай (***) Чарнеецца сажаю вечар)	211	631
Пугач (***) Загарэлісь кроўю вочы)	212	632
«Нашай ніве» (***) Віншую ад душы, панове)	213	632
Цемень (***) Я сяджу без агню)	214	633
Лясун (***) Сосны, елі, хвоя, хвошчы)	215	634
Старасць (***) Палаюць асіны, каліны)	216	634
Падвей (***) Разгулялася вясёлая мяцель)	217	634

*** Дождж у полі і холод...	218	634
*** Я, бальны, бескрыдлаты паэт	219	635
*** Ты ночкаю каляднай варажыла	220	636

1910

Змяіны цар (***) Цемень. Сосны. Елкі. Мох. Кара)	221	635
Вечар (***) На небе месяц ўстаў зялёны)	222	636
Мая душа (***) Мая душа, як ястраб дзікі)	223	636
Крытыку (***) Дарэмна ловіце вы ў сетку матылька)	224	636
*** Жывая лялечка!	225	637
Цяжарная (***) Вечар ціхі, вечар просты)	226	637
Надмагілай мужыка (***) Спі, бядак! Накпілась доля над табою)	227	637
*** Скрылась кветамі ў полі магіла	228	638
Над морам (***) Учора йшчэ буры раскаты грэмелі)	229	638
⟨Ліст у рэдакцыю «Нашай нівы»⟩ (***) Вас днём нараджэння газеты віншую!	230	638
З цыкла «Лясун» (***) Я спакойна драмлю над гарой між кустоў)	231	639
*** Вось і ноч. Нада мной заліліся слязамі нябёсы	232	639
*** Ціхія мае ўсе песні, цёмныя як вугаль чорны	233	639
Раманс (***) Не знайсці мне спакою ні цёмнаю ноччу ні днём	234	639
*** Учора шчасце толькі глянула нясмела	235	639
Песня пра князя Ізяслава Полацкага (***) Ізяслаў-князь, сын Васількоў)	236	640

1911

*** Пэўна, любіце вы, пане	237	641
*** Як толькі закрыву я вочы	238	641
Срэбныя змеі (***) Срэбнымі рожкамі мгліца)	239	641
*** Разгарайся хутчэй, мой агонь, між імглы	240	642
Хаўтуры (***) Белым снегам укрыліся вуліцы)	241	642
Першая любоў (***) Ужо позна. Мрок вясенняй ночы)	242	642
*** Маркотна я чакаю. Для чаго ты	243	643
*** Пад ценню цёмных ліп, схаваўшых нашу пару	244	643
Д. Д. Дзявольскаму (***) Быць можа пуціна жыцця)	245	643
*** Не бядуй, што хмары	246	643
Касцёл св. Анны у Вільні	247	644

1912

Санет (***) Замёрзла ноччу шпаркая крыніца)	248	645
*** Белым кветам адзета каліна	249	645
3 цыкла «Усмешкі»		

I Пан і мужык (***) Дзякуй, пане, бо пазнаў ад вас і я)	250	649
II *** Чытаю я журнал сучасны	251	646
III *** Чаму у нас акамянеласці	252	646
IV Гутарка (***) Ат, не дурцыце галавы!)	253	646

1913

На могілках (***) Амур і сумны і прыгожы)	254	646
Трыялет (***) Мне доўгае расстанне з Вамі)	255	647
Успамін (***) Дзень гэты, — так пісаў Катул)	256	647
Купідон (***) Ад спомінаў дзіцячых лет)	257	648
Дзед (***) Так цёпла цэлы дзень было)	259	648
С. Палуяну (***) Ты быў, як месяц, адзінокі)	260	649
Споўненае абяцанне (***) Праз радасны заліты светам бор	261	649
У старым садзе (***) Прыгожы сад, які любіў Вато)	262	650
Ліст да п. В. Ластоўскага (***) Хоць значыць гэтае несць у Афіны совы)	263	650
*** Народ, беларускі народ!	266	651
Варажба (***) Ёсць знікла — шум дажджу, і ветру вой сярдзіты)	267	652
Просценькі вершык (***) Няяркая, маленькая вясёлка)	268	652
Крытыку (***) Чэліні статуі не рабіў)	269	652

1914

Санет (***) Прынадна вочы ззяюць да мяне)	270	653
⟨Пану Антону Навіне⟩ (***) Дзень добры, пане!)	271	654
Эміграцкая песня (***) Ёсць на свеце такія бядзягі)	272	654
*** Ты доўга сядзела за сталом	273	654
Мяжы (***) Кінь вокам на ўсё абшар зямлі)	274	655

1914—1915

*** Ой, лясы-бары ды лугі-разлогі!	276	655
*** Цёмнай ноччу лучына дагарала	277	656
*** Я хацеў бы спаткацца з Вамі на вуліцы	278	656
Мушка-зелянушка і камарык — насаты тварык	279	657
*** Сярод вуліцы ў нас карагод	286	658
*** Як Базыль у паходзе канаў	287	658
Варона і чыж (***) Прыгода гэтая не так даўно была)	288	659
*** У мясечку Церасцечку не званы гудзяць	289	659

1915—1916

НА ЦІХІМ ДУНАІ

Вершы беларускага складу		
I Бяседная (***) А чалом, чалом, мае госцейкі)	290	659

II *** У Максiма на кашулi вышыты галубкi	292	659
*** На Лявонавай кашулi вышыты галубкi	293	659
III *** Як прыйшла я на ток малацiць	294	659
IV *** Хоць i зорачка — ды не вячэрняя	295	659
Максiм i Магдалена (***) Гэй, пайду ж я па вулицы)	296	660
Лявонiха (***) Ах, Лявонiха, Лявонiха мая!)	301	661
Скiрпуса (***) Ой, пайшла сабе Скiрпуса на кiрмаш)	302	661
Агата (***) Помню — йшла я да ратушы хутка)	303	662
*** Калi паласу агнявую	305	662
*** Маладыя гады	306	662
*** Выйшаў з хаты. Цiха спiць надворак	307	663
*** Сцюжа, мрок... Я iзноў хвараваты	308	664
*** Прыйдзеца, бачу, пазайздрыць бяздольнаму Марку	309	664
*** Непагодны вечар. Сумна дружа, мусi?	310	664
*** Мы гаворым удвух пры агнi ў цiшыне	311	665
*** Ужо пара мне дадому збiрацца	312	665
*** Усё праходзе i радасць, i мукi	313	665
Пагоня (***) Толькi ў сэрцы, трывожным пачую)	314	666
Страцiм-лебедзь (***) Не анёл у трубу уструбiў)	316	666

1917

*** Набягае яно	318	667
*** Пралятайце вы, днi	319	667
*** У краiне светлай, дзе я ўмираю	320	667

ТВОРЫ НЕВЯДОМЫХ ГАДОУ

Эпiграф да верша	321	667
Да дзяўчыны (***) Змоўклi вершы мае прад табой...)	321	667

ВЕРШЫ НА РУСКАЙ МОВЕ

1909—1916

*** Хорошо прозрачной теплой ночью мая	323	668
Четверной акrostих (***) Ах, как умеете Вы, Анна)	324	668
*** Уймiтесь, волнения страсти	325	668
*** Я вспоминаю дом старинный	326	669
*** Слушай, Рона, эту сказочку про гагу	327	670
*** Ах, как уютно, чисто, мило	328	670
Городская любовь (***) Мы под навесом лип...)	329	671
*** В горячем споре возражая беспрестанно	330	671
*** Забудется многое, Клава	332	671
Осенью (***) Ветер гонит желтых листьев стаю)	333	672
〈Триолет〉 (***) Николай Иваныч! Вы ли?)	334	673

Зеленая любовь (***) По улице, смеясь, шая)	335	673
Икра (***) На маслянице слышал я от друга)	336	674
*** Счастье, ты вчера блеснуло мне несмело	338	674
Костел св.[ятой] Анны в Вильне (***) Что заживить на сердце раны)	339	674
*** Зачем грустна она была	340	674
*** Я вспоминаю Вас такой прекрасной, стройной	341	674

ЗЕЛЕНЯ

1909—1913

Сонет (***) Что из того, что стих в душе кипит?)	342	676
Триолет (***) На солнце загляделся я)	343	676
Триолет XVIII века (***) Мне долгое забвенье Вами)	344	676
В старом саду (***) Изящный сад — такой, как у Ватто)	345	676
Скерцо (***) От впечатлений детских лет)	346	676
*** Смех и говор. В пестрой юбке обезьянка	348	677
*** Подыми к небесам свои взоры	349	677
*** Уж синее небо темнеет	350	677
*** Прочтите с участием правдивую эту	351	677
*** Слышишь гул? Это дико — печальный лесун	352	678
Озеро (***) Тут рос густой, суровый бор)	353	678
*** Скоро вечер в прошедшее канет	354	678
*** На нас томительно, угрюмо наплывет	355	678
*** Белым цветом одета калина	356	678
*** Ты вечером крещенским ворожила	357	679
Дед (***) Сегодня было так тепло)	358	679
*** Теплый вечер, тихий ветер, мягкий стог	359	679
Переписчик (***) На кожаном листе, пред узеньким окном)	360	679
Книга (***) Псалтырь, покрытую нежесткой бурой кожей)	362	679
*** Мне снилось ... (***) Я все выше и выше на гору подымался)	363	679
*** Бледный, хилый все ж люблю я	364	680
*** Давно завянули цветы	365	680

ПЕРАКЛАДЫ І НАСЛЕДАВАННІ

З Ю. Святагора		
Дзве песні (***) Я палямі іду на чужой старане).	367	680
З Гейнэ		
*** У паўночным краю на кургане	369	681
*** Дзяцюк шчыра любіць дзяўчыну	370	681

*** Калі любоў ізмучыць	371	682
*** Калі маш шмат чаго	372	682
Генрых (***) У Каносе, перад замкам)	373	683
Азра (***) Кожны вечар ля крыніцы)	374	683
З Ф. Шылера		
*** Хочаш сябе ты пазнаць	375	684
З Гарацыя		
Памятнік (***) Лепшы медзі сабе памятнік справіў я)	376	684
З Авідзія		
Ікар і Дзедал (***) Дзедал пачаў чарадой прыладжваць пер'я...)	377	685
З Э. Верхарна		
Паўстанне (***) Вуліца — ў руху крокаў)	379	685
З А. Пушкіна		
*** Сяджу я ў турме за рашоткай гады	381	686
З А.-Ф. Арвера		
Санет (***) Я тайну ў глыбіні душы хаваю)	382	686
З А. Майкава		
*** «Золата, золата падае з неба!»	383	687
З М. Розенгейма		
*** Цяжкая дарога	384	688
З Й.-А. Рунеберга		
Паво (***) Блізка горнай рэчкі Сарыярві)	385	688

ПЕСНІ

Сербская		
*** Хто там едзе па Касову полю?	387	690
Руская		
*** Сёння дзень у нас светлы, радасны	389	690
Украінскія		
*** У каго ты, дзяўчынанька, тварай удалася?	390	691
*** Стаў хлапчына ля дзяўчыны, каламыйку грае	390	691
*** Слічна Галя Васілёва, слічна ды прыгожа	390	691
*** А чаго ж там на вуліцы так сабакі брэшучь	390	691
Скандынаўская		
*** Была Ингеборг, як сасонка, страйна	391	691
Іспанскія		
*** Яснавокая Аніта	393	691
*** Донна Клара твар закрыла	393	691
*** Найяснейшая сіньёра	393	691
Японскія		
*** Ах, як спявае	395	692
*** Мілая, згадай	395	692
*** Дзіўна кволья	395	692

*** Усё знікае	395	692
Персідскія		
*** Я ўсё забыў на свеце...	396	693
*** Празрыстым пакрываю твае агарнулы твар	396	693

ПЕРАКЛАДЫ НА РУСКУЮ МОВУ

З Я. Куналы		
Жніво (***) Созревших хлебов золотые посева)	397	693
*** Для тебя, отчизна предков моих	398	694
З А. Крымскага		
*** Пальмы гордые и лавры	399	694
*** Тёплый гром. Цветя, черешня	400	694
З Т. Шаўчэнкі		
Н. Костомарову (***) Лучи веселые играли)	401	694
В неволе (***) В Украине ли, в Сибири ль будут)	402	694
*** В неволе тяжко... хоть и воли...	403	696
А. О. Козачковскому. Давно все это было	404	696
*** И серое небо, и сонные воды...	405	497
*** Готово! Парус распустили...	406	697
З І. Франка		
На реке вавилонской (***) На реке вавилонской — и я там сидел)	407	697
З У. Самійленкі		
*** Те, что в холодных сердцах любви ни к кому не имеют	409	698

ДРУГІЯ РЭДАКЦЫІ

«Цёплы вечар, ціхі вецер, свежы стог»	410	
Старая Беларусь		
Летапісец	411	
Слуцкія ткачыкі	413	
*** Падымі ўгару сваё вока	414	
Добра ў неба далёкае глянуць	415	

З ЧАРНАВЫХ НАКІДАЎ

*** Залілось слязьмі, быццам зоркамі	416	699
*** Ноч імглою сізай землю аблівае...	417	700
*** Бывае, вада перапоўніць...	418	700
*** Усё ў жыцці мне даўно ўжо абрыдла...	419	700
*** Тая крыніца, што раньш к акіяну нясла свае хвалі	420	701
*** Халодная, ясная ноч...	421	701
*** Вы так часта пазіралі ў люстру...	422	702
*** Толькі чаму ж гэта ў ночы глыбокія...	423	702

*** Вашай цётцы, здаецца, вельмі прыемна...	424	702
*** Мая гаспадыня...	425	702
*** Ёсё адна цяпер мне думка сэрца сушыць...	426	703
*** Больш за ёсё на свеце жадаю я...	427	703
*** Буду сніць і днямі, і начамі...	428	703
*** Муар	429	703
*** Ці ведаеце Вы, цёмнавокая пані	430	704
*** Цёмнавокая пані, канец!..	431	704
*** Апусціўшы густыя расніцы	432	704
*** Есць гэткая японская забаўка...	433	704
Двайняткі (*** Нясмела я цяпер стаўлю)	434	705
*** Я — непрыкметны, шэры чалавек	435	705
*** Ой, грымі, грымі, труба, ўранку рана	436	705
*** Ой, скацілася зорачка, скацілася	437	705
*** Йстужку сінюю ўплятаю	438	706
*** Аня, Анечка	439	706
*** Беларусь, твой народ дачакаецца	440	706
Доля мужыка (***) Ты скажы мне, мужык)	441	706
*** Досі ўжо, браты, чужынцам мы служылі	442	706
*** Ты не згаснеш, ясная зараначка	443	707
*** Ёсплывае грамада сіфанафора	444	707
*** Сягоння ноччу я ў царстве казкі	445	707
*** Тут пахаваны мае пачуванні	446	708
*** Спеў залунаў...	446	708
*** Ліецца па бары шырокі, поўны шум	447	708
*** Шчасцем яна аж да краю	448	708
*** Прычасціўся целу мацеры	449	709
Ласун (***) Гэты мілы, белы пальчык)	450	709
Credo (***) Есць адна толькі мудрасць жыцця...)	451	709
*** Маці-Беларусь! Цяжка твайму сыну	452	709

Dubia

*** О, не вечно тучи мглою	453	710
*** Жду я... Порхают снежинки пушистые	455	710
Весеннее (***) Ручку?.. Только одну)	456	710
Из испанских мотивов (***) О, мой маленький мучитель)	458	711
*** Не сердись на меня, тихий друг	460	711
*** Я. Купала, — не малое	461	711
Современным поэтам. В цикле «Северное море»	462	711
Космас «Вянка»	463	
Пакліканы Адраджэннем	519	
Перакладчыцкая спадчына		
Максіма Багдановіча	540	
Каментарыі	564	

Алфавітны даведнік	712
Змест і кампазіцыя «Вянка» (Вільня, 1913)	726
Парадкавы змест (Нью-Йорк — Мюнхен, 1960)	729
Змест	740

Литературно-художественное издание

Богданович Максим

ПОЛНОЕ СОБРАНИЕ СОЧИНЕНИЙ В ТРЕХ ТОМАХ

Т. 1

СТИХОТВОРЕНИЯ, ПОЭМЫ, ПЕРЕВОДЫ, ПОДРАЖАНИЯ, ЧЕРНОВЫЕ НАБРОСКИ

Минск издательство «Навука і тэхніка»

На белорусском языке

Літаратурна-мастацкае выданне

Багдановіч Максім

ПОЎНЫ ЗБОР ТВОРАЎ У ТРОХ ТАМАХ

Т. 1

ВЕРШЫ, ПАЭМЫ, ПЕРАКЛАДЫ, НАСЛЕДАВАННІ, ЧАРНАВЫЯ НАКІДЫ

Загладчык рэдакцыі *У. М. Ківагыцкі*. Рэдактар *Л. В. Пятроўская*. Мастак *Ф. М. Карачан*.
Мастацкі рэдактар *В. А. Жахавец*. Тэхнічны рэдактар *С. А. Курган*. Карэктары
З. Я. Губашына, Ж. С. Берасневіч

ІБ № 4270

Здадзена ў набор 21.06.91. Падысана ў друк 26.03.92. Фармат 70×108¹/₃₂. Папера друк.
№ 1. Гарнітура літаратурная. Афсетны друк. Ум. друк. арк. 32,90+укл. на мал. пап. 0,35.
Ум. фарб.-адб. 59,85. Ул.-выд. арк. 26,82. Тыраж 15000 (2 завод 5001—10000 экз) экз. Зак.
№ 697. Цана 5 р.

Выдавецтва «Навука і тэхніка» Акадэміі навук БССР і Міністэрства інфармацыі Рэспублікі
Беларусь. 220067. Мінск, Жодзінская, 18. Друкарня імя Францыска Скарыны выдавецтва
«Навука і тэхніка». 220067. Мінск, Жодзінская, 18.

5p

1

